ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

Dr. J. P. AREND.

DERDE DEEL.

VAN HET JAAR **1581** TOT **1795** NA CHRISTUS.

Eerste Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ
C. L. SCHLEIJER & ZOON.
1855.

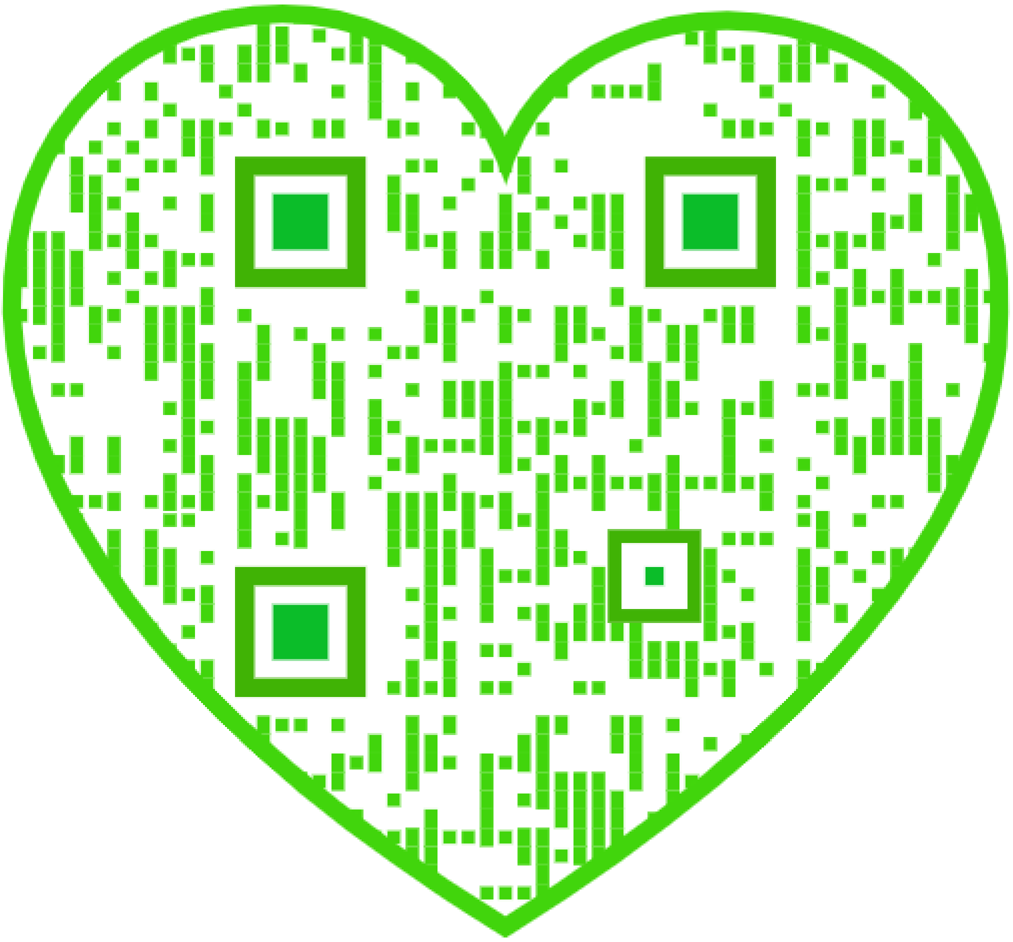

ZEVENDE BOEK.

VAN DE

AFZWERING VAN FILIPS II

TOT DEN

MUNSTERSCHEN VREDE.

1581—1648.

VOORBERIGT.

Vier afleveringen van het IIIe deel 1e stuk der Algemeene Geschiedenis des Vaderlands waren in het licht verschenen, toen ik werd aangezocht om de voortzetting van dit belangrijke werk op mij te nemen.

Ik acht mij verpligt, met naauwkeurigheid aan te duiden, welk gedeelte van dit stuk door mijnen hoogst verdienstelijken voorganger, wijlen Dr. J. P. AREND, *bearbeid is.*

Behalve de genoemde afleveringen (bl. 1—112*) waren nog twee en een half vel (bl.* 113—133*) in drukproef voorhanden, benevens nog eene bladzijde copij. Buiten de noodwendige verbeteringen en eenige onbeteekenende bijvoegselen, zijn die onveranderd afgedrukt, zoodat mijn aandeel aan dit stuk op bl.* 135 *begint.*

Tot mijn leedwezen heb ik van de uitgebreide kennis van Dr. AREND *op het gebied der vaderlandsche geschiedenis tot het voortzetten van zijnen arbeid geen voordeel kunnen trekken. De door hem nagelatene aanteekeningen hadden geenszins, gelijk men niet zonder grond vermoedde, tot het door hem nog onbearbeide tijdperk, maar tot andere onderwerpen betrekking, en een plan voor de bewerking van het vervolg is in zijne nalatenschap niet gevonden. Het eenige stuk van dien aard, dat ik bekomen heb, bestaat in een uittreksel uit de gewigtige* Correspondence of ROBERT DUDLEY, Earl of LEICESTER, edited by JOHN BRUCE, *waaruit* Dr. AREND *de gewigtigste plaatsen ter zijner herinnering opgeteekend had.*

Gelijk ik in het algemeen getracht heb om dit stuk, althans bij de aanvankelijke voortzetting, in den geest en op de wijze van mijnen voorganger te vervolgen, zoo heb ik ook gemeend zijne spelling der eigennamen hierin te moeten behouden. Enkele verschillen mogen hunne verschooning vinden in het gemis van registers op de vorige deelen, waardoor het dikwerf moeijelijk viel, de door Dr. AREND *aangenomene schrijfwijze na te slaan. Slechts éene afwijking heb ik mij opzettelijk veroorloofd. Toen het portret van* OLDENBARNEVELT *zou vervaardigd worden, kwam de spelling van zijnen naam met eene* T *aan het eind overeenkomstig de* Resolutiën van Holland *en de onlangs door het Historisch Genootschap te* Utrecht *uitgegevene* Verhooren, *om van andere geschriften niet te gewagen, mij zoo verkieslijk voor, dat ik niet geaarzeld heb in dit opzigt van mijnen voorganger af te wijken, en sedert ook in den tekst die spelling gevolgd heb.*

Indien mij de tijd en de krachten geschonken worden, die deze veelomvattende arbeid vordert, hoop ik met eenige meerdere beknoptheid, dan in de laatste stukken in acht is genomen, binnen weinige jaren dit werk te voltooijen.

O. VAN REES.

Utrecht, 24 December 1856.

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. E. Arend.

Na diens overlijden bewerkt

door

Mr. O. VAN REES.

DERDE DEEL. EERSTE STUK.

Bl.373.

Te AMSTERDAM, bij

C. L. SCHLEIJER EN ZOON.

1857.

INHOUD VAN HET DERDE DEEL, 1e STUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

De stad Kamerijk door den Hertog van ANJOU ontzet, Bladz. 1. — Het leger wordt ontbonden, en ANJOU gaat naar Engeland, om de hand van Koningin ELIZABETH te verwerven, bl. 2 — Doornik door PARMA belegerd en, niettegenstaande de heldhaftige verdediging van MARIA FILIPPA VAN LALAING, tot de overgave gedwongen, bl. 3. — Mislukte aanslag der Spaanschen op Bergen op Zoom, ald. — In de Noord-Oostelijke gewesten wordt de krijg evenmin als in de Zuidelijke met nadruk voortgezet, door gebrek aan geld, bl. 4. — VERDUGO wordt tot opvolger van RENNENBERG benoemd, bl. 5. — Nederlaag der Staatschen bij Noordhoorn, ald. — De Prins van ORANJE tracht te vergeefs de Algemeene Staten tot handelen aan te sporen; zijne aanspraak te Antwerpen, bl. 6. — De Hertog van ANJOU wordt met groote onderscheiding aan het Engelsche Hof ontvangen, bl. 8. — De onderhandelingen plotseling afgebroken, bl. 9. — Plegtige inhuldiging van den Hertog te Antwerpen, ald. — De Hollandsche, Zeeuwsche en Utrechtsche gelastigden weigeren den eed af te leggen, daar hunne gewesten in het geheim de Hooge Overheid aan den Prins van ORANJE hadden opgedragen, bl. 11. — Aanslag van JEAN JAUREGUI op het leven van den Prins van ORANJE, bl. 12. — De algemeene verdenking valt op de Franschen, bl. 15. — Deze komen met ANJOU in groot gevaar, ald. doch worden door tusschenkomst van ST. ALDEGONDE gered, bl. 16. — Tegenwoordigheid van geest van Graaf MAURITS, ald. — De aanslag blijkt door Spanje uitgelokt te zijn, ald. — In den waan dat de Prins vermoord is, zendt PARMA brieven aan de voornaamste steden, om die tot onderwerping aan te sporen, bl. 17. — De Prins verkeert in groot gevaar, maar herstelt, bl. 18. — De echtgenoote van den Prins, CHARLOTTE VAN BOURBON, wordt ziek en sterft, ald. — Onwaardige scherts van GRANVELLE op de tijding van 's Prinsen dood, bl. 19. — Na eene akte van verzekering ontvangen te hebben, leggen Holland en Zeeland den eed aan ANJOU af, bl. 20. — Oneenigheden in Utrecht tusschen de geestelijkheid en de burgerij, ald. — In Utrecht wordt de geestelijkheid in de Staten vervangen door het Lid der Geëligeerden, bl. 21. — Regelingen der Algemeene Staten betrekkelijk het beleid van den krijg, de burgerlijke regering en de regtspleging, ald. — Te 's Hage wordt door Holland een Hooge Raad ingesteld, ald. — In Antwerpen wordt aan de Roomschgezinden de godsdienstoefening in een klooster toegestaan, in Brussel geweigerd, bl. 22. — Oudenaarden door PARMA bemagtigd, ald. — De Staatschen nemen Aalst benevens eenige sloten, bl. 23. — Lier wordt door verraad in PARMA's handen gespeeld, ald. — De Koning van Portugal, DON ANTONIO, verzoekt en erlangt eenige hulp van de Staten tegen FILIPS II, bl. 25. — Mislukte aanslag van SALCEDO, met medeweten van PARMA, op den Hertog van ANJOU en den Prins van ORANJE, bl. 26. — Verdachte houding van den jongen Graaf LAMORAAL VAN EGMOND, bl. 27. — Op aandrang der Misnoegden wordt het leger van PARMA uit Spanje versterkt, ald. — Slag tusschen PARMA en de Staatsche benden onder de muren van Gend, ald. — Mislukte pogingen van FILIPS om Enkhuizen tot afval te bewegen, bl. 28. — MAARTEN SCHENK wordt opgeligt en gevangen gehouden, bl. 30. — Lochem wordt door VERDUGO belegerd, maar blijft standvastig, en wordt eindelijk ontzet, ald. — Hasselt door de Staatschen bezet, doch Steenwijk verloren, bl. 31. — Sterkte van PARMA's leger, en kosten van onderhoud, bl. 32. — PARMA betrekt de winterkwartieren, bl. 33. — Toestand van het leger der Staten, en gebrekkige opbrengst der benoodigde gelden, ald. — De Juliaansche tijdrekening wordt door de Gregoriaansche vervangen, bl. 35. — De afzwering van FILIPS mishaagt aan de Roomschgezinden, de benoeming van den Hertog van ANJOU aan de Hervormden, ald. — Verwarring en verdeeldheid in het bestuur, en voordeelen, aan het

gezag van ANJOU *verbonden*, bl. 36. — ANJOU *is ontevreden met zijne geringe magt*, bl. 37. — *Hij smeedt eenen aanslag op eenige der voornaamste steden*, bl. 39. — *De Franschen maken zich van eenige steden meester, doch worden uit andere verdreven*, bl. 40. — *Mislukte aanslag van* ANJOU *op* Antwerpen, bl. 41. — *In* Holland *wordt beslag op de Fransche schepen gelegd*, bl. 45. — ANJOU *onderhandelt met de Algemeene Staten over het gebeurde*, ald. — *Hij begeeft zich over de* Dijle, *waarin vele Franschen omkomen, naar* Vilvoorden, bl. 46. — *Hij onderhandelt met* PARMA, bl. 47. — Frankrijk *poogt een vredebreuk tusschen* ANJOU *en de Staten te voorkomen*, ald. — *De verzoening met* ANJOU *van verschillende zijden afgeraden*, bl. 48. — *Gevoelen van den Prins van* ORANJE *daaromtrent*, bl. 49. — *De Fransche en Engelsche gezanten sporen tot verzoening aan*, bl. 52. — *Te* Vilvoorden *komt een voorloopig verdrag tot stand*, bl. 53. — *De Prins van* ORANJE *wegens het gebeurde met* ANJOU *gewantrouwd*, bl. 54. — Braband *biedt aan den Prins van* ORANJE *de Hertogelijke waardigheid aan*, ald. — *De Algemeene Staten willen hem tot Hoofd der Regering aanstellen*, ald. — *Huwelijk van den Prins met* LOUISE DE COLIGNY, ald. — *Hij wordt daardoor nog te meer van Franschgezindheid verdacht, en te* Antwerpen *grievend behandeld*, bl. 55. — *Mislukte aanslagen van* DORDONO *en* DE HOOGH, bl. 56. — Eindhoven *is gedwongen zich aan* PARMA *over te geven*, bl. 57. — *Onderscheidene krijgsbedrijven van de Spaanschen en de Staatschen*, bl. 58. — ANJOU *vertrekt naar* Frankrijk, bl. 59. — Duinkerken *valt in Spaansche handen*, bl. 60. — *De Prins van* CHIMAY *te* Brugge *tot Stedehouder verkozen*, ald. — *De Prins van* ESPINOY, *hierover gebelgd, verlaat voor goed het land*, ald. — *Onderscheidene krijgsbedrijven*, bl. 61. — BIRON *vertrekt voor goed naar* Frankrijk, ald. — Zutphen *wordt door de Spanjaarden veroverd, en* Gelderland *en* Overijssel *onder brandschatting gebragt*, bl. 62. — *Inwendige verdeeldheden en beroeringen in* Noord-Holland *en* Friesland, bl. 63. — *Graaf* WILLEM LODEWIJK *van* NASSAU *tot Stedehouder over* Friesland *verkozen*, ald. — *De burgerij te* Utrecht *eischt meer regten*, bl. 64. — *Oproer te* Utrecht, ald. — *Op de vergadering der Algemeene Staten te* Middelburg *wordt het Zeewezen geregeld*, bl. 66. — *De Fransche Gezant* D'ESPRUNEAUX *onderhandelt met de Staten over het weder aannemen van* ANJOU, ald. — *Gevoelens daaromtrent van de onderscheidene gewesten en van den Prins van* ORANJE, ald. — *De Keurvorst van* KEULEN, *van zijne waardigheden ontzet, vat de wapenen tegen de Roomschgezinden op*, bl. 68. — *De onderhandeling met* ANJOU *wordt afgebroken, en met* Duitschland *te* Keulen *hervat*, ald. — *De Algemeene Staten besluiten tot de uitsluitende handhaving der Hervormde Godsdienst*, bl. 70. — *De Graaf van* BERG *heult in het geheim met* PARMA, ald. — *Hij wordt gevangen genomen*, bl. 71. — *Zijn verder lot*, bl. 72. — *De Graaf van* MEURS *en* NIEUWENAAR *tot Stadhouder over* Gelderland *benoemd*, ald. — *Terugkeer van* HEMBYZE *in* Gent, ald. — *Hij heult met* Spanje, *even als de Prins van* CHIMAY *te* Brugge, bl. 73. — Iperen *gaat aan* PARMA *over*, bl. 74. — *Verdrag van* Doornik, *waarbij* Brugge, 't Vrije *en* Damme *zich op gunstige voorwaarden aan* Spanje *overgeven*, bl. 75. — *Mislukte aanslag van* HEMBYZE *op* Dendermonde, ald. — HEMBYZE *wordt in hechtenis genomen en onthoofd*, bl. 74. — *Mislukte aanslagen der Staten tegen* Lier *en* Zutphen, bl. 77. — *Noodlottige toestand des lands*, ald. — *Ongelukkige afloop van den Keulschen oorlog*, bl. 78. — *Een verbond met* Frankrijk *schijnt het eenige middel tot behoud*, ald. — *Antwoord van den Prins van* ORANJE *aan* LODEWIJK *van* NASSAU, *die dat verbond afraadt*, bl. 79. — *De Staten onderhandelen met* ANJOU, bl. 81. — *De afgezanten vinden hem niet meer levend*, ald. — *De Prins van* ORANJE *neemt de Hooge Overheid als Graaf en Heer in* Holland, Zeeland *en* Friesland *aan*, bl. 82. — *Houding van* Amsterdam, *ten opzigte van de opdragt der Grafelijkheid*, bl. 83. — *Loop der onderhandelingen omtrent deze zaak*, bl. 84. — *Inhoud van de voorwaarden der inhuldiging*, bl. 86. — *Karakter dier voorwaarden*, bl. 90. — *Redenen, welke den Prins noopten de opdragt te aanvaarden*, bl. 91. — *De Prins maakt de aanvaarding afhankelijk van het verdrag met* ANJOU, bl. 93. — *Pogingen om de toestemming van* Amsterdam *en* Gouda *in de opdragt te verkrijgen*, bl. 96. — *Tegenstand van* KORNELIS PIETERSZOON HOOFT, ald. — *Over de toestemming der schutterijen en gilden*, bl. 97. — *De aanstelling van eenen Raad van State nevens den Prins komt bij zijn leven niet tot stand*, bl. 98. — *Geboorte van* FREDERIK HENDRIK, ald. — *Raad van den Prins aan* ST. ALDEGONDE *tot redding van* Antwerpen, bl. 99. — *Moordaanslagen tegen den Prins*, ald. — *Hij wordt door* BALTHAZAR GERARD *vermoord*, bl. 100. — *Bekentenis van den moordenaar*, bl. 103. — *Zijn vonnis*, bl. 104. — *Onderscheidene gevoelens der verschillende partijen bij het vernemen van den dood des Prin-*

sen, bl. 105. — *Over de afstammelingen van* BALTHAZAR GERARD, bl. 106. — *Begrafenis van den Prins*, bl. 107. — *Uiterlijk en karakter van den Prins van* ORANJE, bl. 108. — *Luister zijner hofhouding*, bl. 109. —

TWEEDE HOOFDSTUK.

Benarde toestand des lands, bl. 112. — *Vastberadenheid en moed der Staten van* Holland, ald. — *Voorloopige maatregelen tot voortzetting van den krijg*, bl. 113. — *Raadplegingen en besluiten omtrent de regering*, bl. 114. — MAURITS *wordt geplaatst aan het hoofd van den Raad van State*, bl. 115. — *Zijn vroegere levensloop*, bl. 116. — *De Landraad beoosten den* Maas *wordt ontbonden*, ald. — *Gecommitteerde Raden in* Holland, bl. 117. — *Stadhouders over* Utrecht, Gelderland, Overijssel *en* Friesland *aangesteld*, ald. — *Dreigende houding der Spanjaarden, en gebrekkige hulpmiddelen tegen hen*, ald. — PARMA *poogt te vergeefs langs eenen minnelijken weg de Vereenigde Gewesten tot onderwerping te brengen*, bl. 118. — *Hij besluit gelijktijdig* Antwerpen, Gent, Brussel *en* Mechelen *aan te tasten*, bl. 119. — ST. ALDEGONDE *stelt voor den* Blaauwgarendijk *met den grond gelijk te maken, hetgeen door de Antwerpsche Vleeschhouwers belet wordt*, ald. — *Merkwaardigheid van Antwerpen's belegering*, bl. 120. — *De stad wordt door* PARMA'S *troepen ingesloten*, bl. 121. — Dendermonde *en* Vilvoorden *benevens eenige schansen door de Spanjaarden genomen*, ald. — *De Antwerpenaars werven troepen*, bl. 122. — *Voorslag van* GIANIBELLI, *om de stad van voldoenden leeftogt te voorzien*, ald. — Gent *geeft zich bij verdrag aan* PARMA *over*, bl. 123. — *Oorzaken waarom het ontzet van* Gent *niet door de Staten van* Holland *beproefd is*, bl. 124. — *Oorlogsbedrijven in de noordelijke gewesten*, ald. — *Aanslagen op* Kampen, Hasselt *en* Nijmegen, ald. — HOHENLO *vertrekt naar* Bergen op Zoom, *om tot ontzet van* Antwerpen *mede te werken*, bl. 125. — Oostende *door* TRESLONG *voor de Staten behouden*, ald. — *Om aan de Hollandsche en Zeeuwsche schepen den toegang tot* Antwerpen *te beletten, slaat* PARMA *eene brug over de* Schelde, bl. 126. — *Verdeeldheid binnen* Antwerpen, bl. 127. — ST. ALDEGONDE *poogt te vergeefs de Staten van* Zeeland *te bewegen, om het ontzet der stad te ondernemen*, bl. 128. — *Gezantschappen naar* Frankrijk, bl. 129. — *De Fransche gezant* ESPRUNEAUX *tracht de Vereenigde Gewesten te bewegen, den Koning van* Frankrijk *tot Souverein aan te nemen, doch vindt weinig ondersteuning*, ald. — *Onderhandelingen met* Engeland, bl. 130. — ELIZABETH *is meer geneigd met* Holland, Zeeland, Friesland *en* Utrecht *dan met de Algemeene Staten te onderhandelen*, bl. 131. — *Redenen, welke de Staten dringen de Souvereiniteit aan* Frankrijk *op te dragen*, ald. — PAULUS BUYS *neemt als Lands-Advokaat zijn ontslag*, bl. 132. — MAURITS *beveelt zijne belangen aan de Staten aan*, bl. 133. — *Merkwaardig vertoog van Gouda tegen de opdragt der Souvereiniteit aan* Frankrijk, ald. — *De Algemeene Staten besluiten tot die opdragt*, bl. 134. — ELIZABETH *zendt* ROBERT DAVIDSON *als gezant herwaarts*, bl. 135. — *Het gezantschap vertrekt naar* Frankrijk, ald. — *Voorwaarden, waarop de Souvereiniteit aan* HENDRIK III *wordt aangeboden*, bl. 137. — HENDRIK III *wordt door den opstand der* LIGUE *belet, haar aan te nemen*, bl. 139. — *Aanslag van* HOHENLO *op* 's Hertogenbosch, bl. 140. — PARMA *zendt krijgsvolk naar* Friesland *en naar de* Veluwe, ald. — Nijmegen *en* Doesburg *vallen in zijne handen*, bl. 141. — DE TASSIS *doet een strooptogt in de* Veluwe, bl. 142. — MAARTEN SCHENK *verlaat de Spaansche zijde*, ald. — *Veldslag bij* Amerongen *tusschen* DE TASSIS *en de Staatschen onder* DE VILLIERS *en* MAARTEN SCHENK, ald. — Mechelen *gaat aan* PARMA *over*, bl. 143. — TRESLONG *geraakt in onmin met de leden der Admiraliteit*, ald. — *Hij wordt in hechtenis genomen*, bl. 144. — *Zijn verdere levensloop*, ald. — *Vergeefsche poging tot verovering van* PARMA'S *brug over de* Schelde, bl. 145. — *De Antwerpenaars trachten de brug door vuurschepen te vernielen*, ald. — *Pogingen tot bemagtiging van den* Kouwenstijnschen Dijk, bl. 147. — *Verdeeldheid binnen* Antwerpen, bl. 148. — *Gedrag der Staten van* Holland *ten opzigte van* Antwerpen, bl. 149. — Antwerpen *geeft zich bij verdrag aan* PARMA *over*, bl. 150. — ST. ALDEGONDE *deswege miskend*, bl. 151. — *Zijn verdere levensloop*, bl. 152. — *Beoordeeling van de denkwijze van* ST. ALDEGONDE, *en van het gedrag der Staten van* Holland, bl. 153. — *Pogingen van* PARMA, *om onderscheidene steden door gunstige beloften tot onderwerping over te halen*, bl. 154. — *Gezantschap naar* Engeland,

om de Souvereiniteit aan ELIZABETH *op te dragen*, bl. 155. — *Gezindheid van* ELIZABETH, ald. — *Zij belooft alleen hulptroepen, met een aanzienlijk Hoofd*, bl. 157. — *Verdrag met* ELIZABETH, bl. 158—160. — *De Engelsche hulptroepen komen onder* NORRIS *over*, bl. 161. — *De Graaf van* LEICESTER *door* ELIZABETH *tot haren Stadhouder benoemd*, ald. — *Zijn karakter*, bl. 162. — MAURITS *tot Stadhouder van* Holland *en* Zeeland *verheven*, bl. 163. — *Zijne Commissie*, ald. — *Verschil van zijn gezag met dat van Prins* WILLEM, bl. 164. — *Naijver der landprovinciën tegen* Holland *en* Zeeland, bl. 165. — *De lorrendraaijers*, bl. 166. — *Oneenigheden tusschen* Utrecht *en* Holland *over den verboden uitvoer*, bl. 167. — *Twisten in* Friesland *tusschen de Gedeputeerden en het Hof*, bl. 168. — *De Oost-Friezen tot onzijdigheid gedwongen*, bl. 170. — *Onderhandelingen met de Hanze-steden*, ald. — *Vrees voor de Roomschgezinden, en onzijdigheid der landlieden* bl. 171. — *Komst van den Graaf van* LEICESTER, ald. — *Het Gouverneur-Generaalschap wordt hem opgedragen*, bl. 173. — *Krijgsbedrijven van den Graaf* VAN MEURS, bl. 174. — *Groot gevaar der Spanjaarden onder* BOBADILLA, bl. 175. — *Inval van* DE TASSIS *in* Friesland, ald. — *Hagchelijke toestand van dat gewest*, bl. 176. — MAARTEN SCHENK *neemt* Werle *in en wordt tot Ridder geslagen*, ald. — *Beleg en overgave van* Grave, bl. 177. — *De bevelhebber* van Hemert *ter dood veroordeeld*, bl. 178. — *Een convooy bij* 's Hertogenbosch *opgeligt*, ald. — *Misnoegen der krijgslieden tegen* LEICESTER, bl. 179. — *Ontevredenheid der Koningin over zijne aanneming van het Gouverneur-Generaalschap*, bl. 180. — LEICESTER *wordt uit* Engeland *niet ondersteund*, bl. 182. — *Geheime onderhandelingen tusschen* ELIZABETH *en* PARMA, ald. — LEICESTER *verlangt een eigen zegel*, bl. 183. — *De Staten staan hem ruime geldmiddelen toe*, bl. 184. — *De Nederduitsche taal in alle officiele stukken ingevoerd*, ald. — LEICESTER *vestigt zich te* Utrecht, bl. 185. — *De Reingoudisten*, bl. 186. — *Zij nemen* LEICESTER *tegen de Staten in*, bl. 187. — JOHAN VAN OLDENBARNEVELT *tot Lands-Advokaat benoemd*, bl. 188. — *Raad van State*, bl. 189. — *Munt te* Amsterdam, bl. 190. — *Plakkaat op de navigatie*, ald. — *Nadeelige gevolgen daarvan voor den zeehandel*, bl. 191. — *Ontevredenheid en wantrouwen der Staten*, bl. 192. — *Godsdienstige verdeeldheden, en vroegere pogingen van de predikanten en van de Staten, om eene kerkorde vast te stellen*, bl. 193. — *Zegepraal der Calvinisten te* Utrecht *door* LEICESTER'S *komst*, bl. 198. — *Synode te* 's Gravenhage, bl. 199. — *Oprigting eener Finantiekamer*, bl. 200. — PAULUS BUYS *te* Utrecht *gevangen genomen*, bl. 201. — *Remonstrantiën der Staten aan* LEICESTER, bl. 203. — Utrecht *draagt de onbeperkte Souvereiniteit aan* ELIZABETH *op*, bl. 206. — *Onderscheidene personen uit* Utrecht *gebannen*, bl. 207. — *Hunne ambten worden aan vreemdelingen gegeven*, bl. 208. — *Bereidwilligheid der Staten van* Holland *in het opbrengen der belastingen*, bl. 209. — *Poging van* LEICESTER, *om zich van* OLDENBARNEVELT *meester te maken*, ald. — LEICESTER *brengt eene legermagt bijeen*, bl. 210. — *De stad* Venlo *en het kasteel te* Wel *door* PARMA *veroverd*, ald. — Nuis *belegerd en ingenomen*, bl. 211. — *Eerste wapenfeit van Prins* MAURITS, bl. 213. — LEICESTER *is naijverig op* NORRIS, bl. 214. — *Hij trekt met zijn leger op*, bl. 215. — Doesburg *ingenomen*, ald. — Zutphen *wordt door* PARMA *van leeftogt voorzien*, bl. 216. — FILIPS SIDNEY *sneuvelt*, ald. — LEICESTER *breekt het beleg van* Zutphen *op*, bl. 217. — STANLEY'S *wapenfeit*, ald. — Deventer *wordt van garnizoen voorzien*, bl. 218. — *Vruchtelooze aanslag van* MAARTEN SCHENK *op* Nijmegen, ald. — *Ontdekking der verstandhouding tusschen* PARET *en* REINGOUD; bl. 219. — MOSTAARD *door* LEICESTER *aangesteld tot Commissaris der geestelijke goederen in het Noorder-Kwartier*, bl. 220. — LEICESTER *benoemt nieuwe militaire Gouverneurs*, bl. 221. — *Hij verijdelt de werving van Duitsche ruiters*, bl. 222. — *Gedrag der Staten van* Holland, bl. 223. — *Onderhandelingen tusschen* LEICESTER *en gemagtigden der Staten*, bl. 224. — PROUNINCK *wordt niet in de Algemeene Staten toegelaten*, bl. 226. — REINGOUD *ontsnapt*, bl. 227. — *Orde op de regering gedurende* LEICESTER'S *afwezigheid*, bl. 228. — *Hij vertrekt*, bl. 229. — *Zijn dubbelhartig gedrag*, ald. — *Geheime kabinetsakte*, bl. 230. — *Bestanddeelen en drijfveeren der Engelschgezinde partij*, bl. 231. — *Toenemend gezag der Staten en Vroedschappen gedurende den vrijheidskrijg*, ald. — LEICESTER'S *brieven aan zijne aanhangers*. bl. 237. — *Maatregelen, door de Staten in het belang van 's lands verdediging genomen*, ald- — *Nieuwe onlusten te* Utrecht *over de toelating der Gekorenen in de Staten*, bl. 238. — *Tweespalt in* Friesland, bl. 240. — *Gezantschap der Engelschgezinden naar* ELIZABETH, ald. — *Wedervaren van het Gezantschap der Algemeene Staten in* Engeland, bl. 241. — *Redenen van* ELIZABETH'S *verbolgenheid*, bl. 244. — *Gezindheid der Engelsche ministers*, bl. 245. — *Overgave van het slot te* Wouw,

ald. — *Onzekerheid omtrent de trouw der Engelsche bezettingen*, bl. 246. — *Verdeeldheid in het leger*, bl. 247. — *Gevoelens der Staatsgezinde partij*, bl. 248. — *Handelingen der Staten van* Holland, bl. 250. — *Overgave van* Deventer *door* STANLEY *en van de schans bij* Zutphen *door* YORK, bl. 251. — *Vrees voor geheime vredesonderhandelingen van* ELIZABETH, bl. 252. — *Opligting van een Deensch gezant*, bl. 253. — *Gezindheid en handelwijze van* Holland's *Staten*, ald. — *Strooptogt van Engelsche ruiters in* Utrecht, bl. 255. — *Maatregelen der Algemeene Staten*, bl. 256. — *Hun brief aan* LEICESTER, bl. 257. — *Brief aan* ELIZABETH, bl. 258. — *Tegenstand van* SONOY, bl. 259. — *Afzonderlijke bijeenkomst der Staten van* Utrecht, Gelderland *en* Overijssel, bl. 260. — *Vertoog van den Engelschen gezant* WILKES, bl. 261. — *Antwoord der Staten van* Holland, *betrekkelijk de regering en de Souvereiniteit van hun gewest*, ald. — *Toetsing van dit antwoord aan de geschiedenis*, bl. 263. — *Toenemende inwendige verdeeldheid*, bl. 265. — *Terugkeer der Gezanten van de algemeene Staten*, bl. 266. — *Handelingen van den Engelschen gezant* BUCKHORST, *en aanvankelijk herstel der eensgezindheid tusschen de Staten en den Landvoogd*, bl. 267. — *Gevoelens van* OLDENBARNEVELT, ald. — *Terugkomst der Friesche gezanten, en verdeeldheid in dat gewest*, bl. 268. — *Inhechtenisneming en verdere lotgevallen van* MODET *te* Utrecht, ald. — *De Hollandsche predikanten door de Staten ontboden*, bl. 269. — *De onderhandelingen van* ELIZABETH *met* PARMA *worden bekend*, ald. — LEICESTER *stookt de verdeeldheid aan*, bl. 270. — *Handelingen der Staten met* DON ANTONIO *en* DRAKE, bl. 271. — *Toestand der zuidelijke* Nederlanden, bl. 272. — Gelder *door* PATON *verraderlijk overgegeven*, bl. 273. — *Beleg van* Sluis, ald. — *Terugkomst van* LEICESTER, bl. 275. — *Het fort* Crèvecoeur *door* HOHENLO *veroverd*, bl. 276. — *Vergeefsche poging tot ontzet, en overgave van* Sluis, ald. — *Oneenigheid tusschen* LEICESTER *en de Staten*, bl. 277. — *Gevoelens van* HOHENLO *en* MAURITS *betrekkelijk den Landvoogd*, bl. 279. — *Plannen zijner aanhangers*, bl. 280. — *Vergeefsche poging om Duitsche ruiters te werven*, bl. 281. — LEICESTER's *verzoek aan de Staten van* Holland, *om meer geld op te brengen, en hun antwoord*, bl. 282. — LEICESTER *dringt op onderhandeling met* Spanje *aan*, bl. 285. — *Ontdekking van* LEICESTER's *geheime instructie*, bl. 286. — LEICESTER's *remonstrantie*, bl. 287. — *Gevoelens en gedrag der Staten van* Holland, bl. 291. — *Poging tot opligting van* OLDENBARNEVELT, bl. 293. — *Verklaring der Staten van* Holland *betrekkelijk de geldmiddelen*, bl. 294. — *Gevolgen van* LEICESTER's *remonstrantie en antwoorden van* Gelderland, Utrecht *en het Hof van* Holland, bl. 296. — *Gezindheid van enkele steden in* Holland, bl. 299. — *Mislukte aanslag van* LEICESTER *op* Amsterdam, bl. 301. — *De Utrechtsche Edelen vragen herstel der ingeslopene misbruiken*, bl. 303. — *Toestand in* Friesland, bl. 304. — KILLEGREW *dringt uit naam van* ELIZABETH *op een vredesverdrag met* Spanje *aan*, bl. 305. — *Gezindheid der onderscheidene gewesten betrekkelijk die onderhandeling*, ald. — *Aanslag op het leven van Graaf* WILLEM LODEWIJK, bl. 307. — *Krijgsbedrijven in* Friesland, bl. 308. — LEICESTER *vertrekt naar* Noord-Holland, ald. — *Antwoord der Staten van* Holland *op zijne remonstrantie*, bl. 309. — *Handelingen met de predikanten*, bl. 311. — LEICESTER's *wedervaren in* Noord-Holland, bl. 313. — *Poging om te* Dordrecht *oproer te verwekken*, bl. 314. — *Aanslag op* Leiden, bl. 315. — *Vonnis der schuldigen*, bl. 317. — *Vertrek van* LEICESTER *naar* Vlissingen, *en van daar naar* Engeland, bl. 319. — *Beoordeeling van zijn tweejarig bestuur en van het gedrag der Staten van* Holland, ald. —

DERDE HOOFDSTUK.

FILIPS *vormt het plan tot de uitrusting der Onoverwinnelijke vloot*, bl. 326. — *Hij besluit tot de uitvoering*, bl. 329. — *Toestand van het Protestantisme in* 1587, bl. 330. — *Toerustingen van* PARMA, bl. 331. — *Tweespalt in de Vereenigde Gewesten na* LEICESTER's *vertrek en woelingen der Engelschgezinden*, bl. 333. — *Muiterij van het krijgsvolk*, bl. 335. — *Gezindheid der Engelschgezinden, en van 's lands Regenten*, bl. 337. — *Maatregelen tot herstel der orde*, bl. 338. — *Verzet van* SONOY *en belegering van* Medemblik, bl. 339. — *Toestand in* Zeeland, Utrecht *en* Friesland, bl. 340. — *Vertoogen der Staten aan* ELIZABETH, bl. 343. — LEICESTER's *afstand wordt bekend*, bl. 344. — *Instelling van den Raad van State*, ald. — *Verdrag met* SONOY, bl. 345. — *Zijn verdere levensloop en beoordeeling van*

zijn gedrag, bl. 346. — *De muitende bezettingen grootendeels tot haren pligt teruggebragt*, bl. 348. — ELIZABETH *krijgt berigten van* FILIPS' *bedoelingen*, bl. 349. — *Zij roept den bijstand der Staten-Generaal in*, bl. 350. — *Zij dringt op een verdrag met* PARMA *aan*, bl. 351. — *Gevoelens daaromtrent in de Vereenigde Gewesten*, bl. 352. — *Gezanten naar* Engeland, bl. 353. — *Standvastigheid van* OLDENBARNEVELT, bl. 354. — *Beraadslagingen der Staten van* Holland, bl. 357. — *Het gevoelen der Predikanten in* Holland *en* Zeeland *door* MAURITS *ingewonnen*, bl. 358. — *Gezindheid der Hervormden*, bl. 359. — *Gezantschap der Predikanten naar* Engeland bl. 360. — HENDRIK VAN NAVARRE *raadt insgelijks den vredehandel af*. bl. 361. — *Verdedigings-maatregelen*, *in* Engeland *en de* Nederlanden *tegen de Onoverwinnelijke vloot genomen*, bl. 363. — *Onderhandelingen te* Bourbourg, bl. 364. — *De Onoverwinnelijke vloot steekt in zee*, bl. 365. — *Buitengewone maatregelen in de Vereenigde Gewesten*, bl. 366. — *Sterkte en inrigting der Onoverwinnelijke vloot*, bl. 367. — *Zij stevent het Kanaal in*, *en wordt door de Engelschen aangetast*, bl. 369. — *Zij komt bij* Calais *voor anker*, bl. 370. — *De Hertog van* PARMA *kan zich niet met de armade vereenigen*, ald. — *De armade door de Engelschen in verwarring gebragt*, *en door storm uiteen geslagen*, bl. 371. — *Spaansche galjoenen op de Vlaamsche en Zeeuwsche kusten genomen*, bl. 372. — *Verder lot der Onoverwinnelijke vloot*, bl. 373. — *Gevolgen van den rampspoedigen uitslag dezer onderneming op de gezindheid der Nederlanders*, bl. 375; *op de verhouding tot* ELIZABETH, ald. — *Onderhandelingen met* LEICESTER *over de Landvoogdij*, *zijn dood*, *en zijne beoordeeling*, bl. 377. — *Gevangenneming van* PROUNINCK *en verandering der regering te* Utrecht, bl. 378. — *Latere levensloop van* PROUNINCK, bl. 380. — PARMA *laat de Vereenigde Gewesten van drie zijden aantasten*, *en belegert zelf* Bergen op Zoom, ald. — *Het beleg opgebroken*, bl. 382. — *Strooptogten der Staatschen*, bl. 383. — Bonn *en* Wachtendonk *vallen in handen der Spanjaarden*, bl. 383. — *Strijd tusschen Graaf* WILLEM LODEWIJK *in* Friesland *en* Groningen, bl. 384. — *Het muitende krijgsvolk te* Geertruidenberg, *door* MAURITS *belegerd*, *geeft de vesting aan* PARMA *over*, bl. 385. — *Plakkaat der Staten-Generaal tegen de Bergverkoopers*, bl. 389. — WILLOUGHBY'S *klagten aan het Hof van* ELIZABETH *over het willekeurige gedrag der Staten en de miskenning van het gezag van den Raad van State*, bl. 390. — *Wederkeerige klagten der Staten over de Engelschen*, bl. 391. — *Gezantschap naar Engeland*, bl. 393. — *Handelsgeschillen met* Schotland *en* Denemarken, bl. 394. — *De bijstand der Staten door den Koning van* Navarre *ingeroepen*, bl. 395. — Génève *ondersteund*, bl. 396. — *Vermeerdering der scheepsmagt en verbeteringen in de Admiraliteits-collegiën*, ald. — West-Friesland *poogt zich van* Holland *af te scheiden*, bl. 398. — *De Hertog van* PARMA *bij* FILIPS *beschuldigd*, bl. 400. — *De Hertog van* MANSFELD *belegert* Heusden, bl. 401. — *Hij dreigt in* Holland *te vallen*, *doch wordt in dat voornemen verhinderd*, bl. 402. — *Willekeurig gedrag van* MAARTEN SCHENK, ald. — *Hij verdrinkt bij eenen aanslag op* Nijmegen, bl. 403. — *De Graaf van* NIEUWENAAR *sterft*, bl. 405. — *De verdreven Keurvorst van* Keulen *vertrekt uit de Vereenigde Gewesten*, bl. 406. — Rijnberk *geproviandeerd*, bl. 407. — *De stad valt in handen der Spanjaarden*, bl. 408. — *Strijd in* Friesland, ald. — *Inname van* Breda *door middel van een turfschip*, bl. 409. — *De Graaf van* MANSFELD *tracht te vergeefs de stad te hernemen en stoot het hoofd voor* Noorddam, bl. 413. — MAURITS *legt* Knodsenburg *aan*, bl. 414. — *De Hertog van* PARMA *krijgt last om de* LIGUE *bij te staan*, ald. — FILIPS' *uitzigten op de kroon van* Frankrijk, bl. 415. — MAURITS *neemt verscheidene schansen in*, bl. 416. — VERDUGO *beproeft te vergeefs in* Friesland *te vallen*, bl. 417. — *De Duitsche Vorsten beklagen zich over de schennis der onzijdigheid van het Duitsche grondgebied*, *en vorderen de bezette grensplaatsen terug*, bl. 418. — *Gezanten van* Keulen *en* Luik *te* 's Hage, ald. — *Graaf* WILLEM LODEWIJK *spoort tot krachtiger oorlogvoering aan*, bl. 419. — *Pogingen tot verbetering der krijgstucht*, bl. 420. — *De Raad van State tegengewerkt door de Staten-Generaal*, *die hun oppergezag bevestigen*, bl. 421. — *De aanmatiging der Engelsche Raadsleden wordt te keer gegaan*, bl. 424. — Holland *bevordert de centralisatie*, *en daarmede zijn eigen invloed*, bl. 425. — MAURITS *tot Opperbevelhebber over het leger te velde benoemd*, bl. 426. — MAURITS *wordt Stadhouder van* Utrecht, ald. — *van* Overijssel, bl. 428. — *van* Gelderland, bl. 429. — MAURITS *verzet zich niet tegen de beperking der magt van den Raad van State*, bl. 430. — *Hij is meer Veldheer dan staatsman*, ald. — *De Souvereiniteit der Staten van* Holland *en tevens de magt der aristocratie bevestigd*, bl. 431. — OLDENBARNEVELT'S *invloed in de Vereenigde Gewesten*, bl. 432. — MAURITS *magt en invloed als Stadhouder*, bl. 433. — *Hij heeft steeds het opperbevel over de legers*

van den staat uitgeoefend, bl. 434. — *De Staten besluiten tot krachtiger oorlogvoering*, ald. — *In Mei* 1590 *komt* MAURITS *in het veld*, bl. 436. — *De schans bij* Zutphen *door* VERE *door eene krijgslist bemagtigd*, bl. 437. — Zutphen *geeft zich aan* MAURITS *over*, ald. — Deventer *veroverd*, bl. 439. — *Toestand van* Zutphen *en* Deventer, ald. — *Vreugde over deze veroveringen*, bl. 440. — *Men besluit* Groningen *aan te tasten*, bl. 441. — Delfzijl *bemagtigd*, bl. 442. — *De Hertog van* PARMA *belegert* Knodsenburg, bl. 442. — MAURITS *trekt naar* Arnhem, *en dwingt den Landvoogd terug te trekken*, bl. 443. — Hulst *veroverd*, bl. 445. — Nijmegen *bemagtigd*, bl. 446. — *Het leger betrekt de winterkwartieren*, ald. — MAURITS' *verdiensten en roem*, bl. 447. — *De Duitsche Keizer spoort te vergeefs tot vredehandel aan*, ald. — *De Hertog van* PARMA *trekt andermaal in* Frankrijk, bl. 448. — *Aanslag van* MAURITS *op* Maastricht ald. — *De provincie* Zeeland *is onwillig om de oorlogslasten op te brengen*, bl. 449. — Steenwijk *belegerd en veroverd*, bl. 450- — *Twist tusschen* Holland *en* Friesland *over het voortzetten van den krijg*, bl. 453. — Coevorden *belegerd*, bl. 455. — Ootmarsum *bemagtigd*, ald. — VERDUGO *poogt te vergeefs* Coevorden *te ontzetten*, bl. 456. — *De vesting bij verdrag overgegeven*, bl. 458. — *Einde van den veldtogt*, bl. 459. — *Verrigtingen van den Hertog van* PARMA, *en zijn terugkeer uit* Frankrijk, ald. — *Zijn dood*, bl. 460. — *Gezindheid van* FILIPS *jegens* PARMA, bl. 461. — *De Graaf van* MANSFELD *schaft de vrijwaringen af*, bl. 462. — *Inval van Graaf* FILIPS *van* Nassau *in* Luxemburg, bl. 463. — *Beraadslagingen der Staten-Generaal over de voortzetting van den krijg*, ald. — *De Staten van* Holland *besluiten* Geertruidenberg *aan te tasten*, bl. 464. — *Ligging en sterkte dier plaats*, bl. 465. — *Beleg van* Geertruidenberg, bl. 466. — *Naijver der Friezen*, bl. 468. — *Twist tusschen* MAURITS *en* HOHENLO *en karakter van den laatsten*, bl. 469. — *De Graaf van* MANSFELD *daagt tot ontzet op*, bl. 472. — Geertruidenberg *overgegeven*, bl. 473. — *De Graaf van* MANSFELD *tracht te vergeefs* Crèvecoeur *te bemagtigen*, ald. — *Muiterij der troepen in de zuidelijke* Nederlanden, bl. 474. — *Verdere krijgsbedrijven en strijd in* Friesland, bl. 475. — HENDRIK IV *omhelst de Katholijke godsdienst, en wordt in* Parijs *als Koning van* Frankrijk *erkend*, bl. 476. — *Oordeel over deze gebeurtenis in de Vereenigde Gewesten*, bl. 477. — *De Aartshertog* ERNST *van* Oostenrijk *wordt door* FILIPS *tot Landvoogd der zuidelijke* Nederlanden *benoemd*, ald. — *Zijn karakter*, bl. 478. — *Hij poogt vredesonderhandelingen met de Staten-Generaal aan te knoopen*, bl. 479. — *die echter worden afgeslagen*, bl. 480. — *Prins* MAURITS *tracht te vergeefs* 's Hertogenbosch *en* Maastricht *bij verrassing in te nemen*, ald. — *Aanslag van* VERDUGO *op* Delfzijl, bl. 481. — *Prins* MAURITS *trekt in Mei te velde en dwingt* VERDUGO *het beleg van* Coevorden *op te breken*, bl. 482. — *Men besluit, tegen den wensch der Friesche Gedeputeerden*, Groningen *te belegeren*, bl. 483. — *Beleg van* Groningen, bl. 484. — *Geheime pogingen der Friesche Gedeputeerden, om het gezag over de* Ommelanden *te behouden*, bl. 486. — *Overgave van* Groningen, bl. 487. — *Het leger wordt ontbonden*, ald. — *Algemeene vreugde over de behaalde zegepraal*, bl. 488. — *Regeling van den regeringsvorm van* Groningen *en* Ommelanden *en hunne betrekking tot de Staten-Generaal*, ald. — *De magt des Stadhouders is onvoldoende om de eensgezindheid tusschen de beide staatsleden te bewaren*, bl. 489. — *Toestand van* Drenthe *en regeling der regering van dat gewest*, bl. 490. — *Staatsregeling van de Republiek der Vereenigde* Nederlanden, ald. — *Vergelijking van haren toestand met dien der zuidelijke* Nederlanden, bl. 491. —

Aanteekeningen en bijvoegselen, bl. 494.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN DE

AFZWERING VAN FILIPS II

TOT DEN

DOOD VAN WILLEM I.

1581—1584.

Nadat de groote zaak der afzwering van Koning FILIPS, als Heer *der Nederlanden*, 1581—1584 geschied was, begaf zich de Prins van *Oranje* over *Middelburg* naar *Gent*, zoo wel om de zaken aldaar te regelen, als den vijand in het oog te houden, wiens ruiterij den weg naar *Sas van Gent* oprukte (1). *Gelderland*, *Utrecht*, en *Overijssel* besloten inmiddels, ORANJE het opperbewind (*Overste Gouvernement*) op te dragen, mits hij een bekwaam gezagvoerder onder zich aanstelde, welke «zoo in zaken van staat als oorlog in 's Prinsen afwezen, nevens de Staten van den Lande, het oppergebied en beleid zou hebben (2)". Ondertusschen was de Hertog van *Anjou* met een leger van tien- of twaalf duizend man voetvolk en vier duizend ruiters, waaronder men de bloem van 18 v. Oogstmaand 1581 den Franschen Adel telde, voor de stad *Kamerijk* verschenen, welke door PARMA naauw werd ingesloten en waar de nood tot het uiterste gestegen was (3). Hij bood den Spaanschen Veldheer den slag aan, doch PARMA, welke het niet raadzaam achtte dien aan te nemen, daar 's vijands magt de zijne ver overtrof, brak het beleg op en wierp zich in

(1) *Documents Historiques*, T. II. p. 274, 298, 302.

(2) Zie den brief der Staten van *Utrecht* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 422—426 GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 550.

(3) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 442.

1581—1584 *Valenciennes.* Anderen meenen, dat FARNESE door dezen aftogt de Misnoegden (*Malcontenten*) wilde overtuigen, dat zij, zonder de hulp van vreemde benden, tegen hunne vijanden niet opgewassen waren. Zeker is, dat de mislukte belegering van *Kamerijk*, hetwelk zich een jaar lang heldhaftig had verdedigd, en de vermaningen van DE ROUBAIS, den vriend van PARMA, de Misnoegden bewogen hebben, in het terugroe-
20 v. Oogstmaand 1581 pen der Spaansche benden te bewilligen (1). ANJOU werd onder het vreugdegejuich der ingezetenen, als redder en verlosser in de stad ontvangen, en hem de titel van *Beschermheer van Kamerijk* gegeven (2). De zege had geen enkelen droppel bloeds gekost. Slechts was de Burggraaf van *Turenne*, HENRI DE LA TOUR, in handen der Spanjaarden gevallen, uit welke hij met veel moeite eerst na verloop van drie jaren tegen een losgeld van drie en vijftig duizend kroonen geraakte (3). ANJOU toog den volgenden dag naar *Arleux* en *L'escluse*, deed den vijand wijken, en dwong eerlang *Chateau en Cambresis* tot overgave. De Staten en de Prins van *Oranje* drongen ernstig bij hem aan, zijnen zoo gelukkig aangevangen togt te achtervolgen en verder in *de Nederlanden* te rukken. Maar tweedragt onder de Fransche Bevelhebbers, de geringe lust der meesten, een winterveldtogt mede te maken, en het verlangen der talrijke vrijwilligers, naar hunne haardsteden terug te keeren, noopten ANJOU zijn leger te ontbinden en de vrijwilligers af te danken. De bezoldigde benden zond hij later over *Calais* langs de kust naar *Vlaanderen.* Hij zelf stak over naar *Engeland*, om van ELIZABETH den benoodigden bijstand tot onderschraging van den krijg in *de Nederlanden* te verzoeken; maar inzonderheid, om de hand dezer magtige en sluwe Vorstin te verwerven, die hem blijkbaar meer beloofde, dan zij genegen was te bewilligen (4).

De Staten bevonden zich ondertusschen in de grootste verlegenheid. Het ontbrak hun aan middelen een leger bijeen te brengen, in staat PARMA het hoofd te bieden,

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 311.

(2) Over het beschermheerschap (*protectorat*) van *Kamerijk*, zie *Docum. Hist.* T. II. p. 16 (1).

(3) *Docum. Hist.* T. II. p. 330, 342, 348. TURENNE, later door HENDRIK IV tot Maarschalk van *Frankrijk* verheven, huwde in 1594 met ELIZABETH *van Nassau*, eene dochter van Prins WILLEM I. Uit dit huwelijk ontsproten twee zonen, van welke de jongste de beroemde MARÉCHAL DE TURENNE geweest is.

(4) CARNERO, *Hist. de las Guerras Civiles*, p. 167—169. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 219, 220, 221, 222. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 27, 28. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 338, 339. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 426. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 299. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 286, 287. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 200. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 793—795. *Hist.* D'ALEXANDRE FARNESE, p. 142—144.

welke naar *Vlaanderen* oprukte en dagelijks uit *Spanje* de verzochte versterking te 1581—1584
gemoet zag, om aanvallenderwijze op verschillende punten te handelen. Wel was 9 v.
Eindhoven door de Staatschen stormenderhand ingenomen (1), maar PARMA, nadat hij Herfstmaand
eene poos de wegtrekkende Fransche benden had vervolgd, sloeg onverwachts het beleg 1581
voor *Doornik*, terwijl de Opperbevelhebber, de Prins van *Espinoi*, er met een groot 3 v.
gedeelte der bezetting was uitgetogen, om *St. Ghislain* te vermeesteren. MARIA FILIPPA, Wijnmaand.
naar anderen, FILIPPA CHRISTINA VAN LALAING, ESPINOI's echtgenoote en zuster van EMMANUEL VAN LALAING, het Opperhoofd der Misnoegden, nam het bevel in de stad op zich. Door eigen voorbeeld moedigde zij het krijgsvolk aan, zich tot het uiterste te verdedigen, en spaarde zich zelve zoo weinig, dat zij bij het afweren van eenen der vijandelijke aanvallen, een schot in den arm ontving. Het naderend gebrek aan krijgsvoorraad en levensmiddelen, de weinige hoop op ontzet, en het eenparig gevoelen der Regeringsleden, Hoplieden en soldaten, dat het onmogelijk was de stad langer te houden, bewogen de moedige vrouw, met PARMA in onderhandeling te treden. Zij bedong en ver- 30 v.
kreeg eervolle voorwaarden, en trok aan het hoofd der bezetting met vliegende vaan- Slagtm.
dels, brandende lonten, geweer en pakkaadje uit *Doornik*. De burgers, zonder eenig onderscheid, werden van 's Konings vergiffenis verzekerd, in hunne oude voorregten en gewoonten bevestigd, en in het bezit hunner goederen gelaten; slechts moesten zij, tot afkoop der plundering, tweemaal honderd duizend gulden opbrengen en voorts den Koning als hun natuurlijken Vorst en Heer erkennen (2). PARMA voorzag *Doornik* van eene sterke bezetting, en MAXIMILIAAN DE MORILLON, Aartsdeken van *Mechelen* en Vicaris Generaal van GRANVELLE, werd er tot Bisschop aangesteld (3).

Een aanslag der Spaanschen een weinig later op *Bergen op Zoom*, liep niet zoo gunstig af. Op bevel der Staten, lagen hier eenige vaandels Fransch krijgsvolk van DE LA GARDE's afdeeling in bezetting. Dit verdroot JAN VAN WITHEM, Heer van *Ber-*

---

(1) *Docum. Hist.* T. II. p. 305.

(2) *Capitulation accordeé par le Prince de Parme à la ville de Tournay*, in GACHARD, *Analect. Belg.* p. 369—372.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 21, 64. CARNERO, *Hist. de las Guerras Civiles*, p. 169. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 223, 241—246. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 29—31. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 343—347. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 436, 437. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. VI. p. 304, 305. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 331, 332. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 287, 288. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 203. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 795—797. *Hist.* D'ALEXANDRE FARNESE, p. 145—152. — MARIA VAN LALAING overleed weinige jaren daarna. Althans in 1586 huwde de Prins van *Espinoi*, in tweeden echt, HIPPOLYTE DE MONTMORENCI-HORNES.

1581— *sele*, welke door huwelijk met eene nicht van den in *Spanje* overleden Markgraaf
1584 VAN BERGEN, in het bezit van dat markgraafschap geraakt was en doorgaans op het nabij gelegen kasteel *Wouw* zijn verblijf hield. In overleg met HAUTEPENNE, welke hem uit *Breda* krijgsvolk toezond, en in geheime verstandhouding met eenige burgers, besloot hij *Bergen* aan zich te brengen. De stadstimmerman, een pottenbakker, en
5 v. Winterm. 1581 een Roomsche Priester lieten door de opgehaalde valdeur van de sluis aan de Begijnenpoort eenige soldaten naar binnen, welke last hadden, om de Houtpoort te bemagtigen en voor het overige krijgsvolk te openen. Reeds waren driehonderd Walen in de stad geslopen, doch daar de gidsen, welke hun den weg zouden wijzen, zich uit vrees schuil hielden, moesten zij er naar vragen, hetgeen argwaan wekte. Weldra waren burgerij en bezetting in de wapenen. De vijand, nu op den terugtogt bedacht, poogde door dezelfde opening te ontsnappen, langs welke hij was binnengekomen, maar de valdeur was nedergelaten. Velen sprongen over den muur, waarbij eenigen in de vesten verdronken. In het geheel bleven zeventig dooden en honderd gevangenen achter. VAN WITHEM, onbewust van hetgeen gebeurd was, trachtte de Houtpoort te overweldigen, doch trok in allerijl, zoodra eenige vlugtelingen hem van den stand van zaken onderrigt hadden, naar zijn huis te *Wouw*, hetwelk hij eerlang aan PARMA overleverde. De Staten verklaarden hem hierop voor landverrader en zijne goederen verbeurd; de timmerman en de pottenbakker werden opgehangen en gevierendeeld. Evenzeer mislukte een toeleg op *Audenaarden*, waar de burgerij den Bevelhebber, den Heer van *Mansard*, verdreven had. Hiervan poogde PARMA partij te trekken en zond derhalve, drie dagen na het overgaan van *Doornik*, eenige benden af, om de stad op te eischen, doch de Regering gaf tot antwoord, dat zij met de Staten van *Vlaanderen* vereenigd wilde blijven, en nog kruid en lood genoeg had, om haren wil te doen eerbiedigen. Niets meer was noodig, om den vijand van de stad te verwijderen, van welke hij gemeend had, zich zonder slag of stoot meester te maken. Maar ook met even weinig geluk waren inmiddels eenige aanslagen der Staatschen bekroond geworden. Wel was *St. Ghislain* door den Prins van *Espinoi* vermeesterd, doch spoedig daarop door de Misnoegden hernomen; en de pogingen, *Hauterive*, *Borbourg*, en *Grevelingen* te verrassen, waren vruchteloos afgeloopen (1).

Ondertusschen was in de Noord-Oostelijke gewesten de krijg, doch, gelijk in de Zui-

(1) CARNERO, *Hist. de las Guerras Civiles*, p. 169. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 31. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 347. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 437, 438. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 305. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 333. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 288, 289. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 214 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 795, 797, 801. *Documents Hist.* T. II. p. 316.

delijke, door gebrek aan geld van beide zijden niet met nadruk voortgezet. Tot opvolger van RENNENBERG had PARMA den Spanjaard FRANCISCO VERDUGO benoemd, vroeger stalknecht van den Graaf van *Mansfeld*, met wiens natuurlijke dochter hij vervolgens gehuwd was, maar die zich door groote krijgsbekwaamheden had onderscheiden. Hij kwam met tien vaandels Walen in *Friesland*, in spijt van MAARTEN SCHENK, welke zich de bewindvoering over dat gewest had toegelegd en bezwaarlijk konde verkroppen, dat een vreemdeling en van zulke lage afkomst boven hem gekozen was. Dit echter verbrak niet tusschen hen de goede verstandhouding. In Oogstmaand maakte SCHENK, niet ver van de stad *Goor*, zich bij verdrag meester van eene schans, in welke de Overste IJSSELSTEIN zich met acht- of negenhonderd man voetvolk en honderd twintig ruiters geworpen had. IJSSELSTEIN en de andere hoofdlieden waren hem door de bezetting uitgeleverd, welke voor zich vrijen aftogt bedong. De vijanden zelve echter deden den soldaten hunne schandelijke trouweloosheid boeten; zij schudden er een groot gedeelte van tot op het hemd toe uit en bragten er wel honderd om het leven, zeker buiten schuld van SCHENK, welke zelfs eenige dezer schenders van het verdrag met eigen hand doorstak. Om denzelfden tijd bemagtigde VERDUGO het dorp *Reide*, gelegen op eenen uitham diep in *den Dollaart*, waar onlangs de Heer van *Nijenoord* de Koningschen uit verdreven en zich versterkt had. De Staatschen hadden nu de *Ommelanden* geheel ontruimd. De Landraad, aan de Noordzijde der *Maas* ingesteld, begaf zich onmiddellijk naar *Leeuwarden*, om het verloop van zaken te herstellen, bragt al het krijgsvolk uit de omstreken te *Kollum* onder den Overste NORRIS bijeen, deelde eene maand soldij uit, en verschafte eenige metalen veldstukken. Middelerwijl had VERDUGO zich met vier en twintig vaandels voetvolk en vier kornetten ruiterij te *Noordhoorn* gelegerd. Gedrongen door de ongeduldige Friezen, rukte NORRIS met twee duizend man te voet en vijfhonderd te paard den laatsten van Herfstmaand door de vesting *Nieuwerzijl*, een halve mijl van *Noordhoorn*, om de Koningschen aan te tasten. VERDUGO schaarde terstond zijne benden in slagorde. Woedend viel de Staatsche ruiterij op de Spaansche aan, die tot achter *Noordhoorn* terug gejaagd werd. Inmiddels was ook het wederzijdsche voetvolk handgemeen geworden en de overwinning scheen zich voor NORRIS te verklaren, toen zijne benden, bij het overtrekken eener sloot, in wanorde geraakten. VERDUGO hieuw er op in, en dreef den vijand tot aan het geschut terug, hetwelk schandelijk verlaten werd. De nederlaag der Staatschen was volkomen. Zij hadden al hunne Hoplieden, bijna de helft van hun voetvolk, eenige ruiters, vijf veldstukken, achttien vaandels, en een aantal wapenen, onder het vlugten weggeworpen, verloren. NORRIS had een schot in de regterhand ontvangen. Hij, Graaf LODEWIJK WILLEM *van Nassau*, die zich uiterst dapper gekweten had en op wiens wapenrusting vijf kogels waren afgekaatst terwijl een zesde hem aan het regter been kwetste, en eenige anderen moesten zich, met den degen in de vuist, een weg door de overwinnaars banen,

1581—1584

J. F. C. Reckleben sculps.

1581—1584 van welke achttien of twintig onder hunne slagen vielen. VERDUGO had bij dit gevecht tusschen de vijf- of zeshonderd man, doch bijna niemand van rang verloren. Hij vervolgde zijne zege, verschanste zich te *Visvliet* en te *Grijpskerke*, en berende *Nieuwerzijl*, dat met eenige Friesche vaandels onder STEIN VAN MALSEN was bezet gebleven en de vlugtelingen had ingenomen. Doch het openzetten der sluizen en het doorsteken van een dijk, de gestadige regen, ziekten en gebrek, en bovenal de muiterij der soldaten over wanbetaling noodzaakten hem, na drie weken toevens, op te breken. De belegerden vielen op zijne achterhoede aan, versloegen er van veertig man en namen vijf en twintig gevangen. *Nieuwerzijl*, *Dokkum*, *Sloten*, *Stavoren*, *de Kuinder*, *de Lemmer* en *Blokzijl* werden versterkt en van krijgs- en mondbehoeften voorzien, om tegen den aanval bestand te zijn, welken men in het aanstaande voorjaar te gemoet zag (1).

Terwijl *Doornik* door PARMA belegerd werd, hetgeen alom in de Vereenigde Gewesten schrik en ontsteltenis verspreidde, trachtte de Prins van *Oranje*, doch te vergeefs, de oude geestdrift te ontvonken, welke zoo dikwerf het vaderland van den rand des verderfs gered had, den gezonken moed weder op te beuren, en de Algemeene Staten tot krachtig handelen aan te sporen. Nadrukkelijk, maar zonder vrucht, had hij meer dan eens de trage Staten van *Vlaanderen* tot krachtsinspanning vermaand (2). Even merkwaardig als verdiend is de harde taal, met welke hij de Afgevaardigden der Algemeene Staten in eene vergadering te *Antwerpen* aansprak, juist op den dag dat *Doornik* bij verdrag overging. «Mijne Heeren! Toen de Aartshertog MATTHIAS het bewind van zaken nederlegde, eindigde tevens het mijne van Algemeen Stedehouder. Op verzoek der Staten nogtans en in de hoop op het volbrengen hunner beloften, heb ik mij laten bewegen, den last der regering weder op mij te nemen nevens den Raad, dien men tegen het einde van de naastkomende Louwmaand zou aanstellen. Maar dewijl de zaken steeds den vorigen sleur volgen, word ik gedwongen, zoowel tot ontlasting van mij zelven en van mijne eer, als ten oorbaar van het Algemeen, u rondweg te openbaren, hoe het daarmede gelegen is. De vijand heeft dit geheele jaar door het platte land naar lust afgeloopen, evenwel, door Gods genade, geene plaats door

---

(1) *Archives de la Maison d' Orange*, T. VIII, p. 13, 15—17, 21, 22. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 473, 483, 484. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 168. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 229—231, CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 25, 26. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 337. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 276, 285, 286. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 197, 204 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 784, 790—793. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 30.

(2) Zie 's Prinsen brieven van den 19den en 23sten van Herfstmaand 1581, in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VIII. p. 12, 13.

beleg veroverd. In *Friesland*, *Gelderland*, en *Braband* schoten zijne verdeelde krachten 1581—1584
daartoe te kort. De zenuw zijner magt, namelijk zijne voortreffelijkste hoofdlieden en krijgstuig, heeft hij gebruikt in *Artois* en *Henegouwen*, die het meest te vreezen hadden, en voornamelijk tegen *Kamerijk* en *Doornik*, welke steden hij wist van veel grooter belang te zijn, dan wij ons lieten en als nog laten voorstaan. Het is hem daar mislukt door de standvastigheid der burgers van *Kamerijk* en het ontzet, eindelijk door den Hertog van *Anjou* aangebragt, waar zij zich op verlieten. Anders ware die stad, ja ook *Doornik*, lang verloren geweest en de vijand tot in het hart van *Vlaanderen* en *Braband* doorgedrongen, tot onwaardeerlijk verlies van het gerijf dier gewesten. Reeds een jaar geleden waarschuwde ik der Staten gemagtigden voor dit gevaar en toonde aan, hoe men het met drie duizend uitheemsche ruiters en twee afdeelingen soldaten te werven konde voorkomen. Dat men dit gevaar ontgaan en *Kamerijk* behouden is, mogen wij Gode en den Hertog van *Anjou* danken, want aan ons gelaat scheen, als of wij die stad wilden kwijt wezen. Thans wordt *Doornik* gekneld, en het mangelt ons aan middelen, ik spreek niet van ontzetten, maar om den vijand onder de oogen te durven komen. Vraagt men mij, door wiens schuld? Ik antwoord, door de uwe, Mijne Heeren, en van al degenen, welke mijnen raad in den wind sloegen. Hadden wij het bovengenoemde krijgsvolk bijeen gehad en onze benden bij die des Hertogs gevoegd, toen deze zich zoo manhaftig te velde vertoonde, de krijg zou op dit oogenblik van uwen hals, de vijand over *de Maas* gejaagd zijn, terwijl wij nu, integendeel, eene onzer voornaamste steden in den uitersten nood en zoo weinig kans tot hare verlossing zien. Het blijft echter steeds het oude en hetzelfde derwijze, dat ook het aanstaande jaar ons met grooter onheil dreigt; want tot de algemeene zamenkomst der Staten, welke reeds vóór drie maanden hier ter stede behoorde plaats te hebben, wordt nog geen schijn altoos bespeurd, even alsof men van geenen vijand wist, daar wij nogtans zijn geschut voor *Doornik* hooren donderen, en zijn stormen op die stad, als 't ware, aanschouwen. Uit geen onverstand, Mijne Heeren! spruit deze achteloosheid, maar enkel uit eigenbaat, welke ieders geest zoo bezet houdt, dat de algemeene welvaart geheel uit het oog verloren wordt. Het volk denkt, dat een krijg, die hun goed, bloed, en gemoed betreft, hun niet aangaat. Dit baart weigering van geld, hetwelk de gespe van het harnas is, zonder welke het mij en een ieder van het lijf moet vallen. Hadde ik ooit 's Lands penningen aangeroerd, gelijk mij sommige kwaadsprekers, tegen hun geweten aan, nadragen, dan mogt men zich inbeelden, dat mij daarnaar de vingers jeukten. Niet tot dat einde vermaan ik u des, maar om u te herinneren, dat de zaak u allen te zamen betreft, opdat gij haar eendragtig ter harte en ter hand trekt. Doch zoo verre heeft men het tot nog toe niet kunnen brengen, daar elk gewest, ja, bijna elke stad, haar raad, krijgsvolk, en schatkamer bijzonder heeft, zoodat hetgeen, welk veel voor het geheel zou bedragen, weinig aan elk strekt. Men heeft wel eenen Opperraad ingesteld, maar zonder magt. En

1581—1584 wat regel kan er zijn op krijstucht, geldmiddelen, regtsvordering, of andere zaken, waar de achtbaarheid ontbreekt? En wat achtbaarheid bij lieden, welken het niet geoorloofd is, gelijk noch mij noch den Raad, eenen stuiver naar hun goeddunken te besteden? Deze zijn de grootste misbruiken, die, zoo de Goddelijke genade ons niet tijdig toelicht om er in te voorzien, den staat zullen te gronde helpen. Deswege bid ik u, Mijne Heeren, dit te bedenken en der gemeente ook in te scherpen, opdat zij mij heden of morgen den kwaden uitslag niet wijte. Zoo ik u echter den besten voet zie voorzetten om het verloop te herstellen, dan zult gij door tastbare bewijzen vernemen, dat ik mij gehouden acht, dezen mijnen persoon met alles wat in mijn vermogen is bij u op te zetten, en mij van dien pligt meen te kwijten. Let dan, bid ik nog eens, hierop en des te zorgvuldiger, omdat de laatstingestelde Regering met Louwmaand eerstkomende ten einde loopt, wanneer, zoo gij geen beter orde raamt, er geen Oppervoogd in het Land zal zijn." Eenigen, door deze toespraak getroffen, wenschten het beleid der krijgszaken geheel aan den Prins en den Landraad over te laten; anderen echter waren van oordeel, dat men tot de overkomst des Hertogs van *Anjou* moest wachten. Dit was het gevoelen der meerderheid; althans de Heer van *Dolhain* en Doctor JOHANNES JUNIUS werden naar *Engeland* gezonden, om 's Vorsten terugkeer te bespoedigen (1).

ANJOU met een schitterenden stoet van Fransche Edelen en verzeld door JUSTINUS van *Nassau*, natuurlijken Zoon van den Prins van *Oranje*, den Heer van *Inchy*, en MARNIX *van St. Aldegonde*, was met groote onderscheiding aan het Engelsche Hof ontvangen. De Koningin schoot hem niet alleen terstond honderd duizend daalders voor, maar gaf hem ook vele blijken van teederheid, ja, stak zelfs, na een vertrouwelijk gesprek met hem, eenen ring van haren vinger aan den zijnen, en noemde hem *Moncoeur*, in plaats van *Monsieur*, zoodat men aan het Hof het huwelijk voor geklonken hield. Ook ST. ALDEGONDE deelde in dat gevoelen en gaf er ORANJE kennis van, welke er niet den minsten twijfel over koesterde, ofschoon DE MORNAY, welke zich bij hem bevond, beweerde en verzekerde, dat deze echtverbindtenis nimmer zou tot stand komen. De Koning van *Frankrijk*, daarentegen, verklaarde, dat zij reeds voltrokken was; en dit werd ook als eene afgedane zaak aan Graaf JAN *van Nassau* gemeld (2). Te *Antwerpen* werden vreugdevuren over het huwelijk aangestoken (3). Op bevel van den Prins hield men te *Gent* een dankdag, maar vóór de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 38—41. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 438. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 289, 290. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 800, 801.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 44, 47, 60, 61. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 336.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 50.

godsdienstoefening was afgeloopen, verwittigde een tweede bode van ST. ALDEGONDE, dat 1581—1584
ELIZABETH plotseling de onderhandelingen met den Hertog had afgebroken. Nu besloot ANJOU naar *de Nederlanden* terug te keeren. De Koningin deed hem echter nog hoop voeden, bood aan het Fransche Hof nieuwe voorslagen aan, en beloofde, dat zij binnen eene maand, den Hertog naar *Engeland* zou terugroepen. Deze afwisselende ommezwaai van gemoedsstemming in de Vorstin wordt door eenigen toegeschreven aan het wispelturige, over het algemeen aan het vrouwelijk karakter toegekend en waar ELIZABETH voorzeker geene uitzondering op maakte; door sommigen aan de kuiperijen der Rijksgrooten, welke den invloed van eenen vreemden Vorst duchtten; en door velen aan veranderde staatkundige omstandigheden en inzigten (1). Zeker is, dat de Koningin zelve 1 v. Sprokkelm. 1582
den Hertog tot aan *Kantelberg* uitgeleide deed, hem vijftien oorlogsschepen en een aanzienlijken stoet Engelsche Grooten, waaronder de Graaf van *Leicester*, tot over zee medegaf, en bij het afscheid nemen betuigde, dat zij indedaad voornemens was hem te huwen, terwijl zij hem, tot onderpand der vervulling harer belofte, eene aanmerkelijke som gelds ter hand stelde. Zij gaf hem brieven van aanbeveling mede aan de onderscheidene Staten der *Nederlanden*, en aan den Prins van *Oranje*, in welke zij hem haar »tweede ik" noemde. ANJOU verliet den achtsten van Sprokkelmaand de Engelsche kust en kwam, twee dagen later, te *Vlissingen* aan, waar hem de Prins van *Oranje* en andere voorname Nederlandsche Heeren onder veel eerbewijzen en vreugdeblijken verwelkomden. Hij werd des anderen daags te *Middelburg* feestelijk ingehaald, bezocht voorts de andere steden van *Walcheren*, en vertrok den zeventienden van Sprokkelmaand met zijn talrijk gevolg in vier en vijftig schepen naar *Antwerpen*. Hier stonden, bij zijne komst, wel twintig duizend gewapende burgers langs den oever geschaard. Onder het geschal der trompetten, het luiden der klokken, en het bulderen van het geschut der stadswallen, hetwelk door dat der schepen beantwoord werd, 19 v. Sprokkelm.
stapte de Hertog aan wal bij het dorp *Kiel*, op een geweerschot afstand van de stad en met twintig vaandels burgers en hunne ruiterij bezet. Plegtig werd hij er door de stedelijke Regeringsleden te paard ontvangen, en met zijn gevolg naar eene prachtig versierde stellaadje geleid, achter het kasteel op eene bekoorlijke plek opgerigt. De Staten van *Braband* en de Prins van *Oranje*, welke zijne komst aldaar verbeidden, togen hem nu te gemoet, en stegen, na de eerste pligtplegingen, er weder op met de voornaamste Engelsche en Fransche Edelen en den Hertog, welke in eenen met goudlaken bekleeden zetel geplaatst werd. In hun naam begroette hem de Griffier ANDRIES HESSELS in eene sierlijke redevoering, welke hij op eene gepaste wijze beant-

(1) Verg. het oordeelkundige en doorwrochte werkje van Mr. HUGO BEIJERMAN, *Oldenbarneveld, de Staten van Holland, en Leycester*, bl. 34—45. v. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 531—534.

1581— 1584 woordde en de Staten minzaam dankte, dat zij hem, »onder zoo vele magtige Vorsten, verkozen hadden, om hen van den overlast en de dwingelandij der Spanjaarden te verlossen, en *de Nederlanden* naar hunne wetten, gewoonten en voorregten te regeren." Hij verzekerde tevens, »dat de billijkheid hunner zaak en de eer en liefde, welke zij hem betoonden, hem bewogen hadden, hen te beschermen en bij hunne oude vrijheid te handhaven, waartoe hij alle middelen wilde aanwenden hem van Gode verleend, en die, welke het den Koning, zijn broeder, en der Koningin van *Engeland* goedgunstig behagen mogten hem te verschaffen; ja, dat hij zijn eigen bloed en leven daarvoor gewillig zou opofferen." Toen las HESSELS de punten van de *Blijde Inkomste* der Hertogen van *Braband* den volke voor. ANJOU, reeds in *Zeeland* door den Prins van *Oranje* van alles ingelicht, maakte geene zwarigheid, zich er aan te onderwerpen. Ook dit werd den volke en tevens de inhoud van den eed medegedeeld, welke voorts door den Kanselier van *Braband* in het Fransch den Hertog voorgelezen, en door hem van woord tot woord nagesproken werd. Hierop vertoonde HESSELS aan de zamengevloeide menigte, hoe de Hertogen van *Braband* bij hunne inhuldiging gewoon waren een tweeden eed af te leggen aan de Baanderheeren, Edelen, Staten, en alle Landzaten, dat zij hun zouden zijn regtvaardige Vorsten, en hen niet naar willekeur en geweld, maar naar hunne wetten en vrijheden regeren. Als dit insgelijks door den Hertog bezworen was, omhing hem de Prins van *Oranje* met den hertogelijken mantel van *Braband*, van rood karmozijn fluweel met hermelijn gevoerd, en zeide tot hem bij het sluiten van den halsknoop: «Heer, deze knoop moet vast gesloten blijven, opdat niemand uwer Hoogheid den mantel afrukke." Voorts zette hij hem den hertogelijken hoed, van dezelfde stof als de mantel, op met de woorden: «Ik bid God, dat gij dit hoofdtooisel lang moogt bewaren, want thans is uwe Hoogheid zeker en waarachtig Hertog van *Braband*." Nu werd der gemeente de eed der Baanderheeren, Edelen, en Afgevaardigden der Steden van *Braband* aan den Hertog voorgelezen, welke daarop afgelegd en dien Vorst eerbied, trouw, en onderdanigheid beloofd werd. Thans sprak de Pensionaris van *Antwerpen* JOHAN VAN DER WARKE, in naam van de stad en het markgraafschap des Heiligen Rijks, met eene doeltreffende rede ANJOU aan, na wiens antwoord hij de gemeente aankondigde, »dat de stad en het markgraafschap den eed zou afleggen, waar God zijnen zegen toe mogt geven, opdat zulk een gewigtig werk tot verheerlijking van zijnen heiligen naam, heil des Lands, en vermeerdering van de eer zijner Hoogheid gedege." Na het voorlezen van den eed, legde ANJOU dien in de Fransche taal af, en de Burgemeester VAN SCHOONHOVEN bood hem een vergulden sleutel aan, als regt van eigendom aan de stad. Hij echter gaf dezen bewindsman minzaam den sleutel terug met de woorden, »dat hij volkomen overtuigd was, dat de Burgemeesters, de poorters, en de overige ingezetenen de stad, gelijk tot nu toe geschied was, steeds getrouwelijk zouden bewaren." Daarop

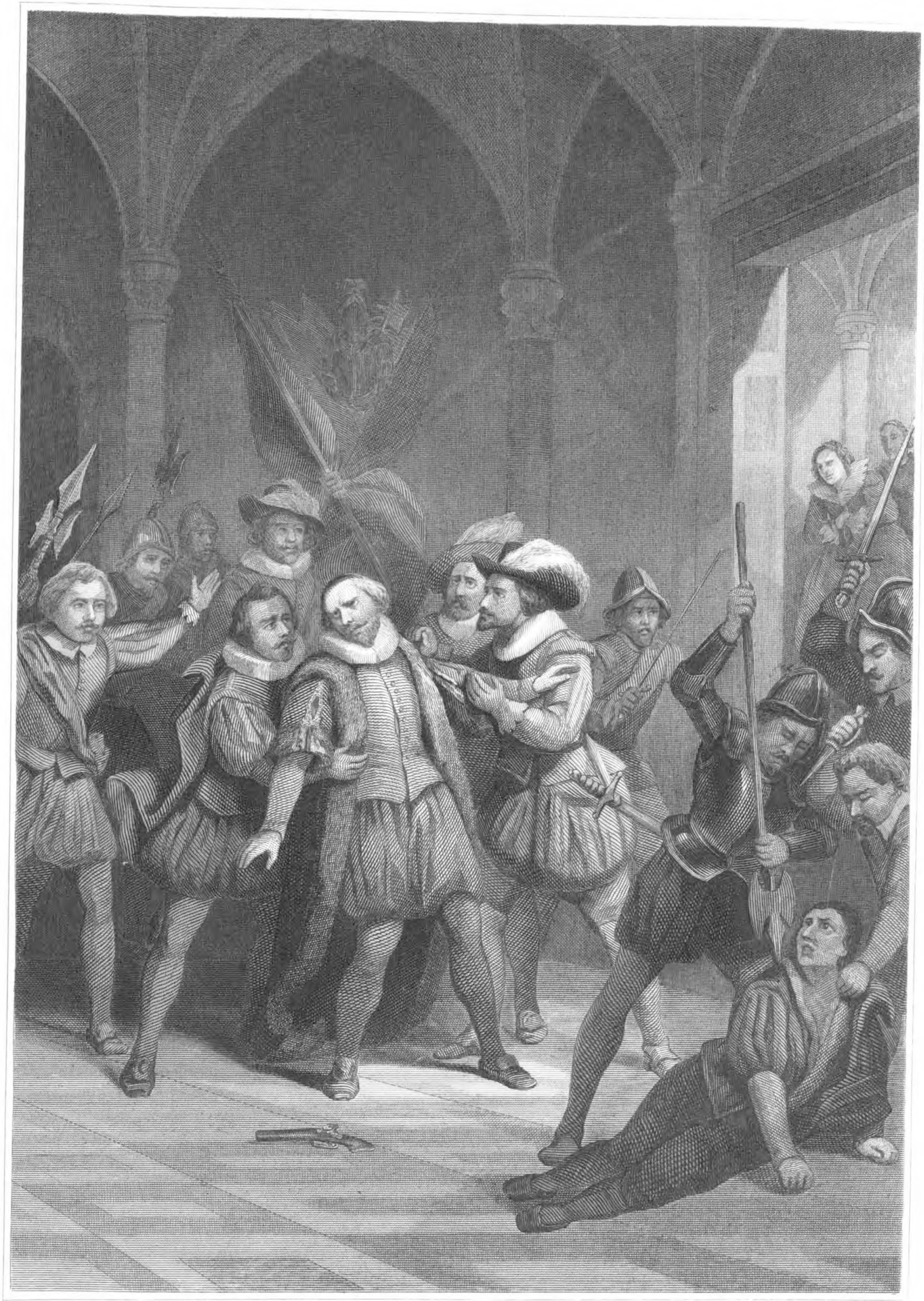

AANSLAG OP HET LEVEN VAN PRINS WILLEM I
DOOR JEAN JAUREGUY.

riepen de wapenherauten van *Braband*, *Limburg* en *Lotharingen* met luider stem: 1581—1584
Vive le Duc de Braband! Onder trompetgeschal werden vijf duizend gouden en zilveren penningen gestrooid, van welke eenige aan de eene zijde 's Hertogs beeldtenis, en aan de keerzijde eene zon vertoonden met het omschrift: *Fovet et discutit* (zij koestert en verdrijft); andere hadden, in plaats van 's Hertogs beeldtenis, de wapens van *Anjou* en *Braband* met het randschrift: *François de France, duc de Brabant.* Na deze plegtigheden, besteeg de Hertog een prachtig uitgedoscht wit Napelsch ros, en trok met een even talrijk als schitterend gevolg door de Keizers- of Sintjanspoort de stad binnen, waar hij op het feestelijkst en met uitbundige eer- en vreugdebewijzen ontvangen werd. Hij legde voorts eenen bijzonderen eed aan de stad *Antwerpen* af, en ontving wederkeerig dien van de Regering en burgerij. Intusschen liet hij een deel gelds 22 v. Sprokkelm. 1582
onder het volk strooijen, en werd vervolgens op een prachtigen maaltijd ten raadhuize onthaald. Den volgenden dag keerden de Engelsche Grooten naar hun Land terug (1).

Eerlang werden door den Prins van *Oranje* de Gevolmagtigden der Nederlandsche Hervormde kerken aan den Hertog voorgesteld, wien zij eene gelukkige regering toewenschten met de bede, dat het hem mogt behagen, op het voetspoor zijns Grootvaders FRANS I, de wetenschappen en de leeraars er van voor te staan en te ondersteunen. ANJOU verzekerde hen, dat zij, nevens de andere Landzaten, op zijne bescherming konden rekenen, en hij steeds dezelfde genegenheid als vroeger den mannen van wetenschap en letteren zou toedragen. Van tijd tot tijd kwamen de Afgevaardigden der andere gewesten te *Antwerpen*, om in zijne handen den eed af te leggen, en dien wederkeerig van hem te ontvangen. Dit echter weigerden de Hollandsche, Zeeuwsche, en Utrechtsche gelastigden, dewijl zij daartoe niet gemagtigd waren. Dit moest natuurlijk vreemd voorkomen, aangezien deze gewesten, even goed als de overige, in 's Hertogs beroeping toegestemd hadden. Maar het was geheim gehouden, dat zij de Hooge Overheid aan den Prins van *Oranje* opgedragen hadden (2), om het vermoeden te voorkomen, alsof zij zich aan het bondgenootschap wilden ont-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 60—64, 67—73. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 342. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 169, 170. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 246—250. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 32. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 348. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 439—443. CHAPPUYS, *Histoire Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 306, 307. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 334. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. 295—302. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 205—207. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 797—799. B. XIX. bl. 805—809. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 27. B. III. bl. 35, 36. *Historie: d'eerste deel van alle Nederl. Gesch. Dordr.* 1597, bl. 434—436.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 377, 394, 432, 444.

1581—1584 trekken. Alleen ANJOU en vier personen in *Holland* wisten er van, en men meent, dat de Hertog er zich niet tegen verzette en de zaak verborgen hield, daar het, zoo zij bekend werd, te vreezen was, dat ook andere gewesten, den Prins meer dan hem genegen, zich onder ORANJE's oppermagt zouden stellen (1). Het is opmerkelijk, dat het gerucht der verdeeling van het oppergezag in *de Nederlanden* tusschen ANJOU en ORANJE zich in *Italië* verspreid had, nog vóór zulks door de Staten van *Holland*, onder gestrenge geheimhouding, in overweging genomen en besloten was (2). Achtervolgens ontving ANJOU de hulde van *Gelderland* en *Zutphen*, van de *Groninger Ommelanden*, en in het laatste van Oogstmaand van *Vlaanderen* (3). Niettemin had hij veel vroeger den titel van Hertog van *Lotharingen*, *Braband*, *Limburg* en *Gelre*, van Graaf van *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland*, en *Zutphen*, van Markgraaf des Heiligen Rijks, en van Heer van *Friesland* en *Mechelen* aangenomen (4).

Intusschen had er te *Antwerpen* een voorval plaats, hetwelk beide ORANJE en ANJOU in levensgevaar bragt. Zeker Spaansch koopman aldaar, GASPAR DE ANASTRO genoemd, in geldelijke beslommeringen geraakt, was door zijn landsman JUAN D'ISURCHA aangespoord, om tot herstel zijner vervallene zaken, den bloedprijs, op het hoofd van ORANJE gesteld, te verdienen. De Koning zelf had hem, tot loon der gruweldaad, bij een eigenhandig geschrift eene som van tachtigduizend dukaten of de waarde aan renten, en eene kommanderij van ST. JAKOB beloofd. DE ANASTRO, bevreesd om eigen leven te wagen, trachtte eerst zijnen boekhouder ANTONIO VENERO, en toen deze het voorstel, als te gevaarlijk, van de hand wees, zijnen bediende JUAN JAUREGUI, een Biscayer, doch die vlug Vlaamsch sprak, tot het uitvoeren van den moord over te halen. JAUREGUI was een jongman van twee- of drie en twintig jaren, klein van gestalte, somber van uitzigt, en dweepziek van aard. Niet de hoop op een schitterend loon, dreef hem tot het waagstuk aan, daar hij zich overtuigd hield, dat het zijn leven zou kosten, maar alleen ijver voor de Katholijke godsdienst. «Mijn eenig verzoek van u is," zeide hij tot DE ANASTRO, «dat gij in uwe gebeden mijnen geest zijnen Schepper aanbeveelt, en van den Koning verwerft, dat mijn bejaarde vader op zijn ouden dag geen gebrek lijde." Spoedig daarna nam hij dat gedeelte van het kasteel te *Antwerpen* naauwkeurig op, waar de Prins zijn verblijf hield, en besloot de daad

---

(1) BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. b . 44.

(2) Zie den brief van CHRISTIANI uit *Padua* van den 24[sten] van Sprokkelmaand 1580 aan JAN *van Nassau*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 225.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 328, 330, 333.

(4) Zie het plakaat door hem den 5[den] van Bloeimaand 1582 uitgevaardigd. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 43.

op 's Hertogs verjaarfeest uit te voeren, dewijl men alsdan, naar het hem toescheen, 1581—
minder een waakzaam oog zou houden. Twee dagen te voren openbaarde hij in de 1584
biecht zijn opzet aan ANTONIE TIMMERMAN, een Domenicaner monnik, welke in het huis van DE ANASTRO de Roomsche eeredienst uitoefende, hetgeen toen te *Antwerpen* in het openbaar niet mogt geschieden. De monnik prees zijne daad, inzonderheid om dat zij niet uit eigenbaat, maar ter eere Gods en tot heil van Koning en Vaderland werd ondernomen, gaf hem aflaat van zonden en deelde hem het misbrood toe. Inmiddels had DE ANASTRO zich naar *Calais* begeven, om aldaar den uitslag der zaak af te wachten. Vóór zijn vertrek had hij aan JAUREGUI een zakboekje ter hand gesteld vol gebeden voor den moordenaar, nevens beloften van bedevaarten en van geschenken aan de Maria- en andere Heilige beelden in *Spanje*, wanneer de misdadiger het leven er afbragt. Een dezer gebeden luidt aldus: «JEZUS MARIA. Tot u bidde ik, Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper des Hemels en der Aarde, Heere God JEZUS CHRISTUS, dat het u behage mij, ellendige, deze overwinning te geven, mij, een ellendig zondaar en uw dienaar, door de liefde van uwe vijf zeer kostelijke wonden, van uwe zeer dierbare doornekroon, en van uwe zeer kostelijke moeiten, benaauwdheden, kwellingen, wangslagen, spijtigheden, en de gal en de edik, welke gij boven dat alles hebt gedronken. Gij, Almagtig Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper van Hemel en van Aarde, en dit alles om de zondaren der wereld zalig te maken, ook mij, die een ellendig zondaar ben, en alzoo bid ik u ootmoedig, dat u belieft mij de overwinning te geven over dezen Heiden, Roover van uwen heiligen tempel, Verwoester van uwe heilige katholijke roomsche godsdienst, en die eene oorzaak is van zoo vele onrusten in uwe christenheid, en eene pestilencie, die zich nergens mede bemoeit, dan met schelmerijen, fieltestukken, en vernielingen. O Almagtige God JEZUS CHRISTUS, Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper van Hemel en van Aarde, ik bid u ootmoedig, dat het u behage niet langer te gehengen, dat deze schelm meer eenig nadeel doe, en dat gij mij, onwaardig zondaar, wilt vergunnen de genade, den moed en de vroomheid, dat dit met uwe zeer kostelijke handen door mij mag volbragt worden derwijze, dat niemand van al die bij dengenen zijn, welken ik verwinnen wil naast u, Heere God JEZUS CHRISTUS, Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper van Hemel en van Aarde, eenige magt over mij moge hebben. Maar alzoo gij zijt de Opperste Heere God JEZUS CHRISTUS, Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper van Hemel en Aarde, indien u behaagt, dat ik hier het ellendig leven verlate, ik ben wel te vreden, dat het geschiede zoo als 't u, Heere God, believen zal. Alzoo, Almagtige God JEZUS CHRISTUS, ik bid u uit ganschen harte door de liefde van uw zeer kostelijk lijden, dat het u behage mij te geven de standvastigheid en het geduld, opdat ik, ellendig zondaar, moge verduren en verdragen alle pijnen, die zij mij mogen aandoen, in welke ik zal hebben, gelijk ik behoor, een ootmoedig, lijdzaam hart, in-

1581—1584 dien 't u aangenaam is, Almagtige Verlosser en Zaligmaker van Hemel en van Aarde. — Tot u, Heere God JEZUS CHRISTUS, Verlosser en Zaligmaker der wereld, Schepper van Hemel en van Aarde, zoo het u behaagt, mij in het leven te behouden, beloove ik u, als ik mijn voornemen heb volbragt, een zeer prachtig glas; en u, onze Lieve Vrouwe van *Regova*, eene kroon, eenen tabbaard, en eene lamp; en u, onze Lieve Vrouw van *Arancazu*, eene kroon; en u, onze Lieve Vrouw van *Guadalupe*, eene kroon, alsmede aan u, Heere JEZUS CHRISTUS, aan u, onze Lieve Vrouw van *Montferrat*, aan het Heilige Kruis te *Burgos*, en aan onze Lieve Vrouw des Pileers van *Garagota* (1)." Op den dag voor den aanslag bestemd, begaf JAUREGUI zich nogmaals bij

18 v. Lentemaand 1582 Pater TIMMERMAN te biecht, ontving weder het misbrood, en ging, na het gebruik van een goeden teug wijn, welgemoed en welgewapend naar het verblijf van den Prins. ORANJE was des morgens ter preke geweest, en hield zijn middagmaal in het openbaar op de groote zaal, omringd door zijne gemalin en kinderen, twee zonen van Graaf JAN *van Nassau*, den Graaf van *Hohenlo*, en de Heeren DELLAVALL, BONNIVET, en PRUNEAUX. Des avonds zoude hij het groote verjaringsgastmaal bijwonen, door den Hertog van *Anjou* den Algemeene Staten, den Regeringsleden, en den Kolonels van *Antwerpen* aangeboden. Na afloop van het middageten, wilde hij zich met den Graaf van *Hohenlo* en de Fransche Heeren naar zijne kamer begeven, om hun een tapijtwerk te toonen, hetwelk een tafereel van Spaansche wreedheid voorstelde, toen aan den drempel der eetzaal JAUREGUI, welke door een hellebaardier werd tegengehouden, doordrong en, in schijn alsof hij een verzoekschrift wilde overleveren, onmiddellijk zijn pistool, hetwelk hij onder den hoed verborgen had, op den Prins loste. Daarop wierp hij het geweer weg, waarmede hij zich, door het springen van den loop bij het afschieten, aan de hand gekwetst had, en trok, gelijk eenigen melden, nog den degen, doch werd door BONNIVET, anderen noemen den jongen Graaf MAURITS, te nedergestoken. De Prins meende, zoo als hij naderhand betuigde, toen hij het schot ontving, dat er een gedeelte van het gebouw instortte; daarna verloor hij eenige oogenblikken het bewustzijn, doch weder tot zich zelven gekomen en bevroedende wat er gebeurd was, riep hij: «doodt hem niet, ik vergeef hem den moord." Maar de booswicht was reeds door de toeschietende Heeren en hellebaardiers met drie en dertig wonden geheel afgemaakt. Toen de Prins naar zijne kamer werd gevoerd, zeide hij tegen de Fransche Heeren: «Ach, zijne Hoogheid verliest een getrouwen dienaar!" Zijn lijfarts echter

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 99. Zonderling is de aanhef van een ander dezer gebeden: »Ik gebied mij tot den Heiligen Engel uit ganschen harte en geest, opdat hij nu en altijd mijn voorbidder zij bij onzen Heere JEZUS CHRISTUS en bij *zijnen zeer kostelijken Zoon* en tot die Heilige Maagd MARIA enz."

gaf niet alle hoop van genezing op (1). De kogel was onder het regteroor ingedron- 1581—1584
gen, door het verhemelte gegaan, en beneden het linker kakebeen weder uitgekomen. De Prins had gezigt, spraak en het verstand behouden. Slechts een tand was verbrijzeld. Wel had de kogel in zijne vaart den grooten kropader afgesneden, maar tevens zamengetrokken en geschroeid, waardoor het bloeden was gestelpt (2).

Groot was de ontsteltenis van het hofgezin. De Prinses viel van de eene flaauwte in de andere, de kinderen weenden en kreten, de bedienden wierpen een argwanend oog op de Fransche Heeren als bewerkers van den aanslag, daar zij met zoo veel overhaasting den moordenaar, wien niemand kende, doch welke op de Fransche wijze gekleed was, gedood hadden. HOHENLO liet terstond de deuren bezetten, en al degenen verwijderen, welke men vreesde, dat voltooijen mogten, wat eenen niet gelukt was. De jonge Graaf van *Egmond* haastte zich, den Hertog van *Anjou* van 's Prinsen ongeval te verwittigen, welke er ten hoogste door werd getroffen en in tranen losbarstende uitriep, dat »hij zijnen vader, zijn voornaamste steun en hoop, den verdienstelijksten en schrandersten man, welken de wereld ooit aanschouwde, verloren had," terwijl hij hevig uitvoer tegen de laaghartigheid en snoodheid des Konings van *Spanje*. Ondertusschen had de treurige mare zich door *Antwerpen* verspreid en alles in rep en roer gebragt. »Ieder kwam verbaasd van ginds en herwaarts aanloopen," zegt BENTIVOGLIO, »om te weten, wat er van de zaak was, en, elkander beklagende alsof niet slechts de Vader des Vaderlands, maar van ieder bijzonder huisgezin gestorven ware, beweenden allen de ramp, welke zij meenden, dat hen getroffen had." Ook het gemeen verdacht aanstonds den Hertog en de Franschen en vermoedde, dat men hier een tweeden Parijschen bruiloft wilde aanrigten, waarvan de aanslag op ORANJE het begin geweest was. De alarmklokken werden geluid, de poorten gegrendeld, de muren en marktplaatsen met gewapenden bezet, de straten met kettingen afgesloten, alle burgers te wapen geroepen, en verwenschingen uitgebraakt tegen de Franschen en Roomschgezinden. Niettegenstaande de schutter-hopman LION PETIT verklaarde, dat hij zich met eigen oogen overtuigd had, dat de Prins nog leefde, school eene gewapende menigte voor het klooster van *St. Michiel*, het verblijf van ANJOU, te zamen en ving aan er brandende houten in te werpen, om het aan de vlammen ten prooi te geven.

---

(1) Den volgenden dag ontbood men te post uit *Herenthal* Meester HANS, *de eenige Chirurgijn* in het gewest. Zie den brief aan Lord BURGHLEY, in de *Supplement aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 222.

(2) DERENS schrijft in een brief van den 27[sten] van Lentemaand 1582, doch zeker onjuist, dat de Prins den 17[den] dier maand omtrent vijf uur des avonds gewond werd. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 77.

1581—1584 De Franschen, welke er zich in bevonden, bereidden zich ten dood, riepen de Heiligen om bijstand aan, en de Hertog betuigde naderhand, dat hij nooit zoo vurig gebeden had als toen. In dat hagchelijk oogenblik verscheen ST. ALDEGONDE met de verzekering, dat de Prins nog in leven en er zelfs hoop was op zijn behoud; dat de Franschen geen deel aan den aanslag hadden, gelijk uit de papieren, bij den moordenaar gevonden, was gebleken; en dat men hen, naar 's Prinsen bevel, tegen alle aanranding moest beschermen. Het volk zette dadelijk al de reeds gevangen genomen Franschen onverlet in vrijheid. De Hertog, om het vertrouwen der burgerij te winnen, zond zijne Zwitsersche lijfwacht weg en stelde zich onder de hoede van een vaandel schutters. Tegen den avond bezocht hij den Prins, welke hem te volle geruststelde, en op wiens raad hij dien nacht boden naar de hoven van *Frankrijk* en *Engeland* afvaardigde, om hen naauwkeurig van de toedragt der zaken te onderrigten. Naar alle Nederlandsche gewesten werden terstond brieven op zijn naam gezonden, welke van het gebeurde kennis gaven, met last, alle vreemdelingen, vooral Spanjaarden, aan te houden. Alom werden de toegangen te land en te water bezet, en de stadspoorten gesloten.

De vijftienjarige Graaf MAURITS had, te midden der verwarring en ontsteltenis, de tegenwoordigheid van geest gehad, om het lijk des moorders te onderzoeken, bij wien een dolk, een weinig buskruid, een *Agnus Dei* om den hals, eene gewijde waskaars, om welke een briefje met tooverletters was gewikkeld, waardoor hij, na het volvoeren van de daad, onzigtbaar zou zijn, en een hemd met kruisen en karakters bedekt en aan de Lieve Vrouw van *Chartres* toegewijd, hetwelk hem voor dood, verwonding, en gevangenneming zou bewaren, benevens eenige papieren gevonden werden. Behalve de vermelde gebeden, bevatten deze papieren twee wissels ten bedrage van twee duizend acht honderd zeven en zeventig kroonen, een Pauselijken aflaatbrief voor alle des daders gepleegde en nog te plegen zonden, hoedanige ook, en een geschrift of, gelijk het elders genoemd wordt, een Jezuiten-Katechismus waarin betoogd werd, dat de aanslag strekte: ten eerste ter eere van God, ten tweede tot wreking van den Koning, ten derde ter verlossing van eenige godzalige mannen uit de gevangenis, ten vierde voor de eer des volks, en ten vijfde voor zijne eigene onsterfelijkheid. Daar al deze stukken in het Spaansch waren opgesteld, verdween het vermoeden, tegen de Franschen opgevat. Het lijk werd aan een paal op een houten stellaadje op de markt ten toon gesteld, en weldra herkend. VENERO en TIMMERMAN, hierdoor in verdenking gekomen, werden gevat gelijk ook eenige andere huisgenooten van DE ANASTRO, die echter, onschuldig bevonden, eerlang weder los geraakten. Des anderendaags onderschepte men brieven van DE ANASTRO aan VENERO, welke den schuldigen het verder ontkennen van medepligtigheid aan de daad onmogelijk maakten, en derhalve werden zij ten dood veroordeeld. TIMMERMAN beleed, dat

hij van gevoelen geweest was, dat men met een goed geweten den Prins, uit kracht 1581—1584
van 's Konings ban, mogt ombrengen; maar dat hij nu van deze dwaling was teruggekomen, terwijl hij de regters om vergiffenis smeekte en verzocht, deze verklaring bij zijne bekentenis, zoo zij openbaar gemaakt wierd, te voegen. Het lijk van JAUREGUI werd gevierendeeld. VENERO en TIMMERMAN ondergingen dezelfde straf, nadat zij eerst gewurgd waren, ingevolge 's Prinsen begeerte om op hen, wien hij, zoo veel hem betrof, vergiffenis schonk, de minst smartelijke doodstraf toe te passen. De hoofden en vierdedeelen der misdadigers werden op de bolwerken van het kasteel gesteld, en vier jaren later, toen PARMA *Antwerpen* bedwongen had, door de Jezuiten als heilige overblijfselen met groote plegtigheid afgenomen.

Reeds den avond van den dag, op welken de Prins werd getroffen, had ANJOU een bevel uitgevaardigd, om, zoo mogelijk, DE ANASTRO op te sporen; doch deze was uit *Calais* naar *Doornik* bij PARMA ontkomen. In den waan, dat ORANJE was omgebragt, zoo als de eerste geruchten liepen, beroemde hij zich openlijk tot deze euveldaad te hebben medegewerkt, en vermaande schriftelijk eenige mannen van aanzien, zelfs den Admiraal van *Zeeland*, zich nu aan den Koning te onderwerpen. Ook PARMA zond brieven aan de voornaamste steden van *Braband*, *Vlaanderen*, *Holland* en elders, in welke hij zijne genegenheid voor de Nederlanders ontvouwde, en hoe vele moeiten en gevaren hij zich voor hen getroostte. »Thans," zeide hij, »daar God door den dood van den Prins u de oogen geopend en den weg ter verzoening gebaand heeft; thans, daar gij ORANJE's schijnheiligheid zult hebben erkend, en dat hij uit eerzucht alleen u van uwen pligt heeft afgeleid, wend ik mij bij geschrifte tot u, om u de verzekering te geven, dat ik al mijn invloed bij den Koning zal bezigen, om een genadig oordeel voor u te verwerven, dewijl hij zich jegens allen, welke zich vrijwillig aan hem onderwierpen, zoo goedertieren en zachtmoedig heeft getoond. Ik hoop, dat gij mijn aanbod zult aannemen en daardoor de krijgstoerustingen doen staken, met welke ik begonnen ben, om u door meer gestrenge maatregelen tot onderwerping te dwingen. Moet de Koning zich daarvan bedienen, dan is iedere weg tot genade voor u te eenenmale afgesneden, en gij zult ongetwijfeld een hard lot ondergaan." Maar geene stad, geen mensch toonde zich eenigzins geneigd tot wankelen; veeleer verhoogde het snoode feit in elk de liefde voor ORANJE en den haat tegen de Spanjaarden. DE ANASTRO zelf werd als »een bloode moordenaar onder de moordenaars veracht," en zocht zijne troost aan het Hof van *Spanje*, doch welke hij aldaar, naar het schijnt, niet heeft gevonden.

De Staten van *Holland* hadden niet alleen terstond, op het eerste berigt van 's Prinsen ongeval, er de steden kennis van gegeven en tot waakzaamheid vermaand, maar ook eene buitengewone dagvaart beschreven om, naar gelang van omstandigheden, spoedig de noodige maatregelen te nemen, en tevens den eersten van Grasmaand tot een

1581—1584 plegtigen bededag bepaald, om van den Hemel 's Prinsen herstel af te smeeken. Zulk een bededag werd reeds den derden dag na den moorddadigen aanslag bij de Nederlandsche en Fransche gemeenten in *Antwerpen* gehouden. Vele burgers bragten dien geheel in de kerken door, en zeker werd nimmer inniger dan thans gebeden voor het behoud van den beminden Vorst, wiens ongeval men, gelijk de Kardinaal BENTIVOGLIO zich uitdrukt, »als eene algemeene ramp beschouwde en met heete tranen beweende." De wond stond aanvankelijk zeer gunstig. Het slikken was echter moeijelijk, en het spreken den Prins verboden, die derhalve schriftelijk of door teekens zijne begeerten te kennen gaf. De geneesheeren koesterden steeds de beste hoop, toen op den een en dertigsten van Lentemaand de toegeschroeide kropader opensprong, uit welken niet minder dan twaalf pond bloed vloeide, terwijl aan eene andere zijde nog twee pond werd afgetapt, om eene afleiding te maken. Doch het bloeden konde men niet stelpen, daar het leggen van een vast verband onmogelijk was, zonder de keel toe te knijpen. De Prins verkeerde in het uiterste gevaar, en hield zelf zich voor verloren. ANJOU liet terstond openbare gebeden voor 's Vorsten herstelling bevelen. Eindelijk kwam LEONARD BOTALLI, 's Hertogs lijfarts, op het denkbeeld, dat onderscheidene personen beurteling den duim op de wond zouden drukken. Dit had het gewenschte gevolg, en bovendien werd door eene wiek, op raad van JOSEFO MICHIELI van *Luca* in de heffe van gezuiverd koperrood gedoopt, het bloeden allengs gestremd. Den tweeden van Bloeimaand deed de Prins zijnen kerkgang onder een ontzettenden toevloed van volk, welk dien dag met plegtige dankzeggingen en den avond met vreugdebedrijven vierde. Maar drie dagen later werd deze blijdschap door bittere smart gevolgd. De beminnenswaardige CHARLOTTE *van Bourbon*, welke met hare schoonzuster, de Gravin van *Schwartzenberg*, haar gemaal zoo teeder en zorgvuldig verpleegd had, was, afgemat door de uitgestane angsten en inspanningen, en bovenal geschokt door het weder openspringen van 's Prinsen wonde, in eene heete koorts gestort, welke haar na weinig dagen den vijfden van Bloeimaand uit het leven rukte. Het lijk, door een stoet van twaalf honderd, naar anderen, van bijna twee duizend aanzienlijke lieden in rouwgewaad plegtstatig gevolgd, werd den negenden van Bloeimaand in de besnijdeniskapel der hoofdkerk te *Antwerpen* ter aarde besteld. Bevallig naar geest en ligchaam, was CHARLOTTE *van Bourbon* »een rijke schat geweest voor haren door werkzaamheden afgetobden, door zorgen neergedrukten, door veel verdriet gekwelden echtgenoot," wien bovenal hare echtelijke liefde hoogst gelukkig gemaakt had (1).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 76—80, 86—90, 95—105. *Supplement* p. 220—226. *Documents Hist.* T. II. p. 332—340, 345—350, 354—358. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 171. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 250—253. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 33, 34. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 349. LE PETIT, *Chron. d.*

Op de tijding, dat de Prins van *Oranje* het slagtoffer der wraak van FILIPS geworden was, konden de Spanjaarden hunne vreugde niet bedwingen. GRANVELLE uitte die door spotternijen en schimpredenen, eenen man van zijn verheven rang, en bovenal eenen zoo hooggeplaatsten Geestelijke, geheel onwaardig. »De berigten over den dood van ORANJE," zegt hij in een zijner brieven, »luiden niet slecht, maar zouden beter geweest zijn, indien hij twintig jaren vroeger gestorven ware, of wanneer een paar dozijn deugnieten, die men konde uitkiezen, hem gezelschap hielden. God zij in alles geprezen." Op eene andere plaats wenscht hij, dat ST. ALDEGONDE, uit hoofde der groote liefde, welke hij den Prins toedraagt, zich met dezen had laten begraven, zoo als in *Indië* de vrouwen zich met de lijken harer echtgenooten laten verbranden. Zelfs kon hij zich eene lage scherts over de Prinses van *Oranje* niet onthouden. »Men verzekert," zegt hij, »dat ORANJE's afvallig nonnetje aan het zijdewee is overleden; het zou aardig geweest zijn, wanneer men ze bij elkander begraven had." Hij konde een zeer geruimen tijd lang niet gelooven, dat ORANJE nog leefde; ook schijnt hij voorgesteld te hebben, den Hollanders den Graaf van *Buren* tot Stadhouder (*Gouverneur*), in plaats van zijn overleden vader, aan te bieden, om hen door diens tusschenkomst, met uitsluiting van de Franschen, met den Koning te verzoenen (1). Zoo vast had zich in *Spanje* en elders de overtuiging van 's Prinsen omkomen gevestigd, dat toen onderscheidene berigten het tegenovergestelde bevestigden, velen beweerden, dat het doode ligchaam door een boozen geest bezeten werd en slechts in schijn leefde (2). 1581—1584

Er wordt verhaald, dat de Prins nog vóór het einde van den dag, op welken hij was getroffen, den Hertog van *Anjou* schriftelijk had aangezocht, ingeval hij kwame te overlijden, *Holland* en *Zeeland* aan zijne kinderen als erfelijk leen te laten; en dat de Hertog, gedrongen door den hagchelijken toestand, waarin hij zich op dat pas bevond, en ondanks zich zelven, hem daarvan eene schriftelijke belofte heeft gegeven (3).

Holl. T. II. Liv. XIII. p. 445—447. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 308, 309. GRIMESTON, *A General Hist. of the Netherl.* p. 676—678. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 430—432. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 335. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 75. *Historie, d'eerste deel van alle de Nederl. Gheschied.* bl. 442—446. VERVOV, *Gedenckw. Gesch.* bl. 23. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 312—316. *Authent. Stukk.* bl. 99—101. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 207, 208. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 37. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 812—817 *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 515—529. W. B(ROES), *Charlotte de Bourbon aan het ziekbed van* WILLEM I, *Prins van Oranje, haren echtgenoot.*

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 76, 77, 97, 98, 103—105.

(2) CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 172.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 252.

1581—1584 Dit op zich zelf reeds zeer onwaarschijnlijk verhaal, wordt door geene bewijzen gesteund. Veeleer geeft ORANJE in een brief, den drie en twintigsten van Lentemaand aan de Regering van *Iperen*, en, mogelijk, ook aan andere stedelijke besturen gezonden, de hoop te kennen, binnen korten tijd den Hertog weder alle dienst en hulp te kunnen bewijzen; terwijl hij zich verheugt, dat God aan *de Nederlanden* »eenen zoo vromen en deugdzamen Heer en Prins verleend heeft als Zijne Hoogheid is," »wien," voegt hij er bij, »in geval het Gods wil ware, ons uit deze wereld te roepen, wij u bidden altijd te willen houden in alle eere, en hem alle gehoorzaamheid bewijzen (1)." Wat het genoemde verhaal geheel omverwerpt is, dat ANJOU, na 's Prinsen verwonding en toen men nog weinig hoop op zijne herstelling konde hebben, er aan dacht, zich van deze omstandigheid te bedienen, om *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* te bewegen, hem ook als hun Heer te huldigen; doch zij gaven ontwijkend antwoord. Eerst na 's Prinsen genezing, reikte de Hertog hem de vereischte akte van verzekering (*renversaal*) uit, welke reeds den twee en twintigsten van Sprokkelmaand was geteekend en eene verklaring bevatte, »dat ANJOU de Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, zoo zij hem zweren wilden, tot niets anders verpligtte dan tot eendragt in het voeren van den krijg, opbrengen van hun aandeel in de oorlogskosten, gelijken voet op het stuk der munt, en het onderling handhaven van de regten, vrijheden en gewoonten der Landschappen (2)." Dit was overeenkomstig het dertiende punt van het Verdrag met den Hertog en de Algemeene Staten in Vijftienhonderd tachtig aangegaan (3). De Prins schreef aan de Staten van *Holland*, dat ANJOU, welke nu gehuldigd was,
6 v. Bloeimaand 1582 verklaard had, »de zaken (in *Holland*) te onzen gebieden en beheer te laten, zoo als bij de Gentsche Bevrediging is gezegd — zulks wij ook bedacht zijn aldaar ons gebied en regering voort te zetten (4)." Op zijnen raad deden nu de Staten van
10 v. Bloeimaand. *Holland* en *Zeeland* den eed aan den Hertog, welke »eed aangemerkt moet worden even als die op de Unie afgelegd, namelijk, als alleen betreffende eene *administrative auctoriteit* omtrent sommige punten, welke deze gewesten met de overige gemeen hadden (5)." *Utrecht* weigerde echter den eed. Er heerschte aldaar verdeeldheid; de Geestelijkheid was blijkbaar tegen het opdragen der Hoogste Overheid aan den Prins, en de burgerij tegen het huldigen van ANJOU. De Hoplieden der Schutterij en

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 346.

(2) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 79. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 304.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 394. Zie ook bl. 432, 444, 445.

(4) KLUIT heeft het eerst dit stuk opgenomen in de *Bijlagen* zijner *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 440—442.

(5) BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 48.

eenige mannen van aanzien en invloed eischten, dat aan de Geestelijkheid, gelijk zulks in *Braband* en andere gewesten het geval was, zitting ter Statenvergadering ontzegd wierd. 1581—1584
ORANJE had reeds in Vijftienhonderd tachtig een zoodanig aanzoek van de hand gewezen, en liet thans, nu de Wethouderschap en de burgerij op nieuw bij hem er op aandrongen, de zaak over aan den Landraad te regterzijde van *de Maas*. Ongetwijfeld door hem ingelicht, besloot dit ligchaam, »dat de vijf Kapittels, welke de Geestelijkheid uitmaakten, zich, tot 's Prinsen kennelijk wederzeggen toe, van alle bemoeijenis met regeringszaken zouden onthouden, en ter Staatsvergadering door zes of acht Domheeren van de Hervormde godsdienst vervangen worden, door de Ridderschap en de Steden uit een getal van tien of twaalf te kiezen, welke de Vroedschap zou benoemen en die het Pausdom nevens den Koning van *Spanje* moesten afzweren en het eerste Lid van Staat zouden vertegenwoordigen." De Prins bekrachtigde deze uitspraak den veertienden van Hooimaand dezes jaars. Op die wijze is het Lid der Geëligeerden of Gekorenen in het gewest *Utrecht* ontstaan, en tot aan Zeventienhonderd vijf en negentig in stand gebleven (1).

De Hertog van *Anjou* had nu de teugels van het bewind opgevat, en van den Prins van *Oranje* en andere Leden van den Raad van State inlichting verzocht, omtrent de inwendige gesteldheid des Lands. Hun schriftelijk verslag, daarover uitgebragt, was voor den nieuwen Vorst geenszins bemoedigend; in alle takken van bestuur heerschten verwarring en geldgebrek. Hij zond dan ook dit geschrift ter overweging aan de Algemeene Staten, welke eerlang bepaalden, »dat de Leden van den Landraad in dienst zouden blijven als Staatsraden van den Hertog voor den tijd van een half jaar, en dat zij, bij voorraad, het beheer zouden hebben over de gelden voor de oorlogslasten bestemd. Het beleid van den krijg zou geheel aan den Hertog zijn overgelaten, behalve in *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, waar het aan den Prins zou blijven. In plaats van de twee millioen viermaal honderd duizend gulden, den Hertog te *Bordeaux* ingewilligd, werden hem nu drie millioen gulden toegestaan, en bovendien nog maandelijks vijftig duizend gulden voor den tijd van een half jaar." Voorts maakten zij eenige regelingen op de burgerlijke regering en de regtspleging (2). Met de schikking op dit laatste punt konden zich de Staten van *Holland* niet vereenigen, welke op naam van ORANJE, als de Hoogste Overheid van hun Land, den vroeger beraamden Hoogen Raad te *'s Hage* instelden, aan welken beroep zou vallen van de vonnissen van den Hove Provinciaal. Het berigtschrift voor dit nieuwe Geregtshof, reeds voor lang ont-

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 317. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 810, 818. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 48, 49.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 310—312, 329, 330. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 811, 817.

1581—1584 worpen, werd nu tot stand gebragt, waarna de Raad dadelijk in bediening trad. De eerste Leden er van waren: Mr. JAN VAN TRESLONG, Voorzitter, Mr. AREND NICOLAÏ, GERRIT VAN WIJNGAARDEN, NANNING VAN FOREEST, JAN VAN BANCHEM, AMELIS VAN AMSTEL VAN MIJNDEN, DIRK VAN DER NIEUWBURG, JAN BETS, ADRIAAN WENSEN, en GIJSBRECHT VAN HOOGENDORP (1).

In *Antwerpen* hadden ondertusschen de Roomschgezinden, steunende op 's Hertogs gezag en invloed, voor zich vrije godsdienstoefening verzocht, welke hun sedert acht maanden verboden was. Niet dan met moeite gelukte het ANJOU van de Wethouderschap te verwerven, dat zij de dienst in het *St. Michiels*klooster mogten bijwonen, onder voorwaarde nogtans, dat zij vooraf aan den Hertog en de stad den eed zouden afleggen en den Koning van *Spanje* afzweren. Noode gingen zij hiertoe over, en velen werden er door bedreiging van geldboete en verbanning toe gedwongen. In *Brussel* mogten hunne geloofsgenooten niet eens deze gunst verwerven; want ofschoon de Hertog, daartoe aangezocht, bevolen had hun de kerk binnen het Hof, welk hij spoedig dacht te betrekken, in te ruimen, werd daaraan volstrekt geen gevolg gegeven (2).

Wederzijds gebrek aan volk maakte groote krijgsondernemingen onmogelijk. Men bezigde dan ook de wintermaanden, om het platte land te plunderen en op brandschatting te stellen. Inzonderheid had *Gelderland* in dit opzigt veel te lijden (3). *Lens* in *Artois* werd door de Franschen verrast, doch den eersten van Grasmaand door den
8 v. Grasm. 1582 Heer van *Montigny* hernomen. Zeven dagen daarna verscheen PARMA plotseling voor *Oudenaarden*, welk slechts door vierhonderd man onder FREDERIK VAN DER BURGT bezet was. De stad, niet groot maar wel bemuurd, werd dapper verdedigd. Eerst nadat de vijand Boheemsche schansgravers en eene versterking van vijftienhonderd man Duitschers ontvangen had, kon het beleg met nadruk voortgezet worden, waarbij PARMA groote blijken van moed en onverschrokkenheid ten toon spreidde. Herhaalde malen werd de stad hevig beschoten, en daar geen ontzet opdaagde en de burgerij het geenszins eens was met de bezetting, moest de wakkere Bevelhebber zich eindelijk met den vijand verdragen. Het krijgsvolk verliet den vijfden van Hooimaand met geweer en vaandels de plaats; de burgerij moest zes en dertig duizend gulden als brandschatting opbrengen. — Inmiddels waren van den kant der Staten aanslagen beproefd tegen *Namen*, *Kortrijk*, en

---

(1) *Resolut. v. Holl.* aangehaald door WAGENAAR, D. VII. bl. 450, 451.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 303, 328. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 207. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX, bl. 811, 822. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 349.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 49, 65, 75. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 338, 341, 346, 376.

Aarschot, welke mislukten. *Aalst* echter, werwaarts veertien dagen te voren vierhonderd Roomsche Geestelijken met veel koren en goederen uit de naastliggende plaatsen gevlugt waren, werd des nachts overrompeld met verlies van vijf en twintig man. De vijand telde tweehonderd gesneuvelden, waaronder zestien of zeventien Geestelijken, bij de hoofdkerk omgekomen, en meer dan honderd soldaten bleven gevangen achter. De bezettingen van *Diest* en *Heerenthals* verrasten *Thienen*, doch konden die plaats niet houden. Des nachts na het verlies van *Aalst*, maakten de Koningschen zich door list meester van het slot *Gaasbeek;* maar in het laatst van Herfstmaand werd deze burgt bij verdrag door de Staatschen hernomen, en *Brussel* alzoo van geweldigen overlast bevrijd. De sloten *Tolouze*, *Ekelhove*, en *Rost* gingen insgelijks aan de Staatschen over. PARMA trachtte met vijf vaandels voetvolk en drie kornetten ruiterij in den nacht *Diest* te overrompelen, doch moest met achterlating van tweehonderd dooden en eenige gevangenen aftrekken, nadat eene afdeeling van zijn volk reeds de muren beklommen en eene poort geopend had. Gelukkiger slaagde hij in het bemagtigen van het slot *Gaveren*, tusschen *Gent* en *Oudenaarden*, en van het kasteel *Kastinet*. Na het overgaan van *Oudenaarden*, vormde hij het plan, de Staatsche krijgsmagt, tot ontzet dier stad in de omstreek van *Gent* bijeengetrokken, aan te tasten, doch vond haar zoo wel verschanst, dat hij onverrigter zake aftrok. De Staatschen zetten hem na, maar het kwam tot geen gevecht. Ondertusschen was *Lier* door verraad in het bezit van den vijand geraakt. In deze kleine doch goed versterkte stad, ruim twee mijlen van *Antwerpen* en wat minder van *Mechelen* gelegen, voerde een Antwerpsch Edelman, EEDVELD genaamd, het bevel over de bezetting, en onder hem Hopman WILLIAM SIMPLE over een vaandel Schotten. SIMPLE, hetzij uit wrok tegen de Staten wegens een hem aangedaan onregt, zoo als hij naderhand te zijner verschooning voorgaf, hetzij uit enkel hebzucht, trad met HAUTEPENNE, die tot voor de poorten van *Antwerpen* het land afstroopte, in onderhandeling, om de plaats in handen van PARMA te spelen. Toen de uitvoering van dit plan geregeld was, verzocht en verkreeg hij verlof van den Bevelhebber, om uit te trekken, onder voorwendsel, eenige vijanden, zoo mogelijk, op te ligten en langs dien weg een zijner Adelborsten, die krijgsgevangen gemaakt was en wien men zelfs niet voor losgeld ontslaan wilde, bij uitwisseling te bevrijden. Met dertig Schotten, bij welke de Bevelhebber zeven soldaten en een trommelslager van zijne eigene afdeeling voegde, toog hij tegen den avond de stad uit. Op twee mijlen afstands van daar, voerde hij zijn volk in eene kerk, onder schijn van te rusten, doch liet EEDVELDS knechten aantasten en binden. Daarop vereenigde hij zich met HAUTEPENNE en een goed aantal krijgsvolk, zoo te voet als te paard, en kwam bij het aanbreken van den dag voor *Lier* terug. Middelerwijl had zijn broeder, Luitenant onder hem en van den aanslag bewust, twee wachthuizen bezet, de overige Schotten voor drie uur des morgens op een plein achter het huis van den Bevelhebber verzameld, en zich van gereedschap

1581—1584

23 v. Grasm. 1582

29 v. Bloeimaand.

1 v. Oogstmaand.

1581—1584 voorzien om, des noods, de poort open te breken. Nu begaf hij zich naar het stadhuis, waar de Schepen KORNELIS KRIEKAARD het bevel over de burgerwacht voerde, en begeerde, dat men van EEDVELD de sleutels zou halen, om zijnen broeder binnen te laten, die met rijken buit stadwaarts keerde. Hoewel niemand eenig kwaad vermoeden tegen de Schotten koesterde, welke de Staten sinds geruimen tijd trouw gediend hadden, begaf nogtans KRIEKAARD zelf zich naar de poort, en liet alleen de winketten, drie of vier in getal, het eene na het andere openen, en altijd het vorige weder achter zich digt grendelen. Zoodra SIMPLE door het laatste getreden was, stak hij de poortwachter overhoop en bragt den Schepen eene doodelijke wonde toe. Nu overviel zijn broeder, aan het hoofd der Schotten, de wacht en opende de groote deuren, alles met zoo veel stilte, dat men er in de stad niets van gewaar werd voor zekere ANTONIE KRAAI, een der gevangen genomen acht soldaten welke ontkomen was, er het verraad, doch te laat, kenbaar maakte. De vijandelijke ruiters renden door de straten en het voetvolk sloot de toegangen af, waardoor de burgers en de soldaten der
2 v. Oogstmaand 1582 bezetting belet werden zich te vereenigen. Elk zocht zijn behoud in de vlugt, daar elk aan het behoud van het algemeen wanhoopte. Velen wierpen zich van de muren en zwommen door de gracht, in welke eenigen verdronken. De Bevelhebber zelf nog in zijn hemd, ontkwam in een schuitje. Anderen zochten hunne toevlugt in schuilplaatsen. Alle mannen, die onder het bereik der vijanden kwamen, werden zonder genade neêrgesabeld, meer dan twee honderd vrouwen en kinderen in koelen bloede vermoord, vrouwen en maagden geschonden, de huizen geplunderd, en de burgers, die zich verscholen hadden, opgespoord en hun onder de wreedste folteringen een overgroot losgeld afgeperst. SIMPLE begaf zich naar *Namen* bij PARMA en de Hertogin, zijne moeder, met wier aanbevelingsbrieven aan den Koning hij naar *Spanje* vertrok, om het loon zijns verraads te erlangen. Het verlies van *Lier* maakte den toestand van *Mechelen*, *Vilvoorden*, *Brussel*, en vooral van *Antwerpen* gevaarlijk, dewijl zij van daaruit gedurig konden bestookt worden. Het klooster van *St. Bernard*, even buiten *Antwerpen*, werd gesloopt, uit vrees, dat de vijand er zich in mogt nestelen, en een sterk getal ruiterij door die stad in soldij genomen.

Denzelfden dag, op welken *Lier* overging, tastte PARMA tusschen *St. Wijnoksbergen* en *Duinkerken* vijftienhonderd Duitsche ruiters, ten dienste van ANJOU onder KAREL, zoon van Graaf ALBERT *van Mansfeld*, uit *Frankrijk* gekomen, en het Fransche krijgsvolk, dat zich onder den Graaf DE ROCHEPOT bij hen gevoegd had, met het grootste gedeelte zijner krijgsmagt aan. Tegen den avond begon het gevecht en werd den vol-
3 v. Oogstmaand. genden dag hardnekkig voortgezet, zonder echter tot een beslissenden uitslag te leiden. Wederzijds trok men af; PARMA met een verlies van drie- of vierhonderd man (1).

(1) CARNERO, *Hist. d. l. G. C.* p. 172, 173, 174. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p.

Inmiddels had ANJOU in *Braband* en *Vlaanderen*, ORANJE in *Holland* en *Zeeland* de verlofgelden (*licenten*) en alle gemeenschap met den vijand ten strengste verboden, en de doodstraf bepaald op de soldaten, welke afgezonderd van hunne vaandels betrapt werden, en die men tot nu toe gewoon geweest was voor eene maand soldij te slaken. Om denzelfden tijd had de Koning van *Frankrijk* den Heer DE BELLIÈVRE naar de Algemeene Staten der *Nederlanden* gezonden, om zijn dank te betuigen voor de eer zijnen broeder bewezen, en hen van zijne hulp en bescherming te verzekeren. Te gelijk met den Franschen gezant, bevond zich te *Antwerpen* EDUARD DE CASTRO, een Portugees, dien DON ANTONIO, welke op de kroon van *Portugal* aanspraak maakte en te *Lissabon* tot Koning was uitgeroepen, had afgevaardigd om de hulp der Staten tegen FILIPS II in te roepen, die zich van dat rijk had meester gemaakt. Reeds twee jaren te voren had men getracht, op naam der *Regeerders en Verdedigers van het Rijk Portugal*, uit *Amsterdam* eenige krijgsbehoeften te bekomen. Thans beloofden de Algemeene Staten, ten einde den Koning van *Spanje* nieuw werk te verschaffen, aan DON ANTONIO twaalf oorlogschepen, doch gaven hieraan, welligt uit onvermogen, geen gevolg. De Hollanders echter rustten dadelijk te zijnen behoeve zes oorlogsvaartuigen uit, en droegen het bevel er over den Heer van *Warmond* op. Ondertusschen waren DON ANTONIO, op naam der Koninginne-Moeder, eenige schepen in *Frankrijk* onder FILIPS STROZZI verstrekt. Deze kleine vloot, met welke hij, na lang vergeefs wachten bij het eiland *Belisle* op de hulp uit *Holland*, verder was opgezeild, werd op de hoogte van het eiland *S. Michiel* door den Markgraaf DE SANTA-CRUZ geslagen (1). 1581—1584

Omtrent de helft van Hooimaand waren ANJOU en ORANJE met een aanzienlijk gevolg van *Antwerpen* naar *Vlissingen*, en voorts over *Sluis* naar *Brugge* vertrokken, waar zij luisterrijk werden ontvangen, doch eerlang eene zamenzwering tegen zich ontdekten. Zekere Spanjaard, NIKOLAAS SALCEDO, had het plan daartoe gesmeed. Hoewel zijn vader PIETER SALCEDO, omdat hij zich met de wapenen tegen de GUISEN verzet had, in den

---

257—268. Lib. V. p. 271—274. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 34—38. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 350, 351. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 448, 451. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 309—312. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 432, 433. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 337—339. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 75. *Historie: d'eerste Deel van de Nederl. Gesch.* bl. 444—451. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 321, 322, 332, 333. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 208, 209. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 818—822, 825—827, 832. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 37.

(1) *Resolutiën van Holl.* 1580, bl. 105, 107, 108; 1582, bl. 266, 352, 373. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 427, 428, 429, 430. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 194. B. XVII. bl. 322, 338. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 160, 192, 193. B. XI. bl. 223. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 820, 822.

1581—1584 St. Bartelsnacht te *Parijs* was vermoord geworden, bleef hij echter dat geslacht toegedaan. Dit redde zijn leven, toen hij, als valsche munter te *Rouaan* veroordeeld, door tusschenkomst van den Hertog van *Lotharingen* (GUISE) genade verwierf. Hierdoor achtte hij zich nog te meer aan de leden van dat huis verpligt en om iets, hun ten geval, te ondernemen. Tot dat einde begaf hij zich, in overleg met PARMA, naar den Hertog van *Anjou*, wien hij zijne diensten aanbood tot ligting van eene sterke afdeeling krijgsvolk, welke spoedig op de grenzen zijn zou. ANJOU kon zich niet voorstellen, dat bij eenen man, wiens vader door de GUISEN was omgebragt, een opzet zou bestaan, hetwelk hen in de hand konde werken, en liet zich met hem in. Doch ORANJE, die steeds en op alles waakte, hield den Spanjaard in het oog en ontdekte weldra zijne verstandhouding met PARMA, welke hem twee gezellen, zekeren NIKOLAAS HUGOT, bijgenaamd LA BORDE, een Waal, en FRANCESCO BASA, een Italiaan, ter zijde had gegeven. Hij raadde derhalve aan, hen alle in hechtenis te nemen, waarin de Hertog te minder zwarigheid maakte, sinds hij vernomen had, dat SALCEDO een aanhanger der GUISEN was. Op den een en twintigsten van Hooimaand werd SALCEDO te *Brugge* ten Hove ontboden en in verzekerde bewaring genomen, terwijl zijne beide makkers hem buiten bleven wachten, doch zich wegmaakten, toen zij eindelijk onraad begonnen te vermoeden. BASA werd achterhaald en bekende op de pijnbank, dat zij, ter begeerte van PARMA, op zich genomen hadden, den Hertog en den Prins door vergif of op eene andere wijze om hals te brengen. SALCEDO echter ontkende iets kwaads tegen den persoon des Hertogs voor gehad te hebben, in wiens dienst hij getreden was in de hoop, met behulp van zijne afdeeling en eenige andere krijgsbenden, *Kamerijk* en *Duinkerken* den vijand in handen te spelen. Hij bekende daarenboven, dat zijn doel ook geweest was, alles wat er omging aan de GUISEN over te brieven, welke er den Prins van PARMA, en door dezen den Spaanschen Koning van zouden onderrigten. Tevens wijdde hij uit over eene geweldige zamenwering der *Ligue*, die niets minder beoogde dan om *Frankrijk* onder de magt van *Spanje* te brengen. Naar *Parijs* opgezonden, herriep hij deze laatste verklaring, als uit vrees door hem afgelegd, doch beleed nu, dat hij ter vermoording van den Prins van *Oranje* vier duizend dukaten op hand ontvangen had. Zijn vonnis, levend door vier paarden vaneengescheurd te worden, werd den vijf en twintigsten van Wijnmaand in tegenwoordigheid des Konings, der Koninginne-Moeder en van het gansche Hof voltrokken. BASA, welke den negenentwintigsten van Hooimaand zijne bekentenis had onderteekend, beroofde zich den volgenden dag in de gevangenis met een broodmes van het leven. Zijn lijk werd naar de galg gesleept en opgehangen met twee geschriften aan de beenen, het eene in de Nederlandsche, het andere in de Fransche taal en van dezen inhoud: »Dit is de Italiaan FRANCESCO BASA, overtuigd van verraad en het smeden van een aanslag tegen het leven van Zijne Hoogheid den Hertog en van den Prins van *Oranje*, en zulks op last van den Prins

van *Parma*, Veldheer van het leger des Konings van *Spanje*." De jonge Graaf LAMORAAL *van Egmond*, welke door tusschenkomst van ORANJE in vrijheid was gesteld (1), had, tegen het verbod van den Prins, met SALCEDO omgang gehad en werd, meer verdacht dan overtuigd van medepligtigheid of medeweten, op het slot te *Sluis* gevangen gezet. Op verlangen der Koninginne-Moeder van *Frankrijk*, in het volgende jaar ontslagen, verzelde hij den Hertog van *Anjou* naar dat rijk. Ontbloot van alle middelen en niet wetende, gelijk hij zelf getuigt, waarvan te leven, had hij de Staten van *Vlaanderen* verzocht »hem te gunnen het jaargeld van twaalfduizend gulden op de goederen van *St. Bavo*." Het is ons niet gebleken, dat in dit verzoek bewilligd is (2). — Door eenigen wordt de geheele aanslag in twijfel getrokken (3). 1581—1584

Ondertusschen hadden de Misnoegden, zoo wel ten gevalle van PARMA als door den drang der omstandigheden aangespoord (4), den Abt van *St. Waast*, JAN SARAZIJN, naar *Spanje* gezonden, om den Koning te verzoeken, de Spaansche en Italiaansche benden weder naar *de Nederlanden* te zenden. Zelden werd door FILIPS eene bede vaardiger ingewilligd dan deze. Hij maakte dadelijk zevenmaal honderdduizend dukaten aan PARMA over, en zond vijfduizend man Spanjaarden en Italianen naar *de Nederlanden*, welke zich, kort na den slag bij *Wijnoksbergen*, met de strijdmagt des Spaanschen Veldheers vereenigden. PARMA had thans vier en twintig duizend man voetvolk en vier duizend ruiters bijeen, met welke hij de Staatsche benden, slechts zeven duizend man te voet en acht honderd te paard sterk, bij het dorp *Lievenshout*, twee mijlen van *Gent*, dacht te verrassen. Doch de Fransche Bevelhebber DE ROCHEPOT, nog bij tijds hiervan verwittigd, trok in goede orde met zijn volk onder het geschut van *Gent* terug, om den strijd tegen zulk eene overmagt te ontwijken. Hoe voordeelig zijne stelling hier ook ware, besloot evenwel PARMA, welke hem op den voet gevolgd was, tot den aanval. Het gevecht begon tusschen de Engelsche benden onder NORRIS en de voorhoede des vijands, die ook hevig door het geschut der stad begroet werd, terwijl de Hertog en de Prinsen van *Oranje* en van *Espinoi* op de wallen den strijd aanschouwden, doch ter zijde traden, toen een kogel

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 337.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 133, 136. *Documents Hist.* T. II. p. 397—403. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 37. THUANUS, *Hist. sui temp.* Lib. LXXV. p. 560. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 338. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 330—332. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 823.

(3) CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 37 verso.

(4) Zie hiervoor, bl. 2. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 70, 71.

1581— 1584 in hunne nabijheid eenen serjeant velde. Dikwerf werd de aanval hervat, doch de Staatschen weerden zich zoo dapper, dat PARMA tegen den avond met een verlies van meer dan tweehonderd dooden aftrok. Hij telde vele gekwetsten, en den grijzen MONDRAGON was het paard onder het lijf doodgeschoten. Anderen verhalen, minder waarschijnlijk echter, dat de Spanjaarden slechts twintig gesneuvelden en even zoo veel gewonden hadden. Ook de Staatschen hadden vrij wat geleden. Van de Spaansche zijde wordt hun verlies, doch zeker overdreven, op niet minder dan achthonderd, door sommigen zelfs op twee duizend man gesteld. ANJOU en ORANJE togen den volgenden dag met het krijgsvolk over de *Schelde* naar *Dendermonde;* de Prins van *Espinoi* bleef in *Gent.* Beide Vorsten keerden den tweeden van Herfstmaand in *Antwerpen* terug, waar de soldaten eene poos uitrustten. In deze maand maakte de Graaf van *Hohenlo* zich meester van *Megen* en eenige andere Brabandsche plaatsen van weinig belang (1).

Om dien tijd werd een verraderlijke aanslag der Spaanschen op *Enkhuizen* verijdeld. Toen FILIPS II den negen en twintigsten van Zomermaand Vijftienhonderd een en tachtig tot Koning van *Portugal* gekroond werd, lagen eenige schepen uit *Hoorn* en *Enkhuizen* zeilree in de haven van *Lissabon.* Aan het bezit dezer beide steden was den Koning te veel gelegen, om niet elk middel te beproeven, er weder aan te geraken. Hij bewees den gezagvoerders dier bodems vele beleefdheden, onthaalde zelfs eenige van hen vorstelijk ten Hove, en liet door zekeren FREDERIK KLAASZOON, een Enkhuizer van geboorte en die reeds twintig jaren onder zijne hellebaardiers gediend had, voor hun onderhoud zorgen met de verzekering, dat zij bij elke terugkomst op eene gelijke ontvangst rekenen konden. Hij bereikte gedeeltelijk zijn doel. De schippers huiswaarts gekeerd, juist toen het besluit der afzwering van FILIPS te *Enkhuizen* zou afgekondigd worden, bleven geenszins in gebreke 's Konings goedheid en minzaamheid hemelhoog te verheffen, hetgeen niet naliet indruk te maken op het gemeen. De stedelijke Regering althans, voor onlusten beducht, verzocht en ontving van SONOI een vaandel soldaten, waardoor de rust op dat oogenblik gehandhaafd werd. Maar op last van den Koning, welke denkelijk van de heerschende stemming van een gedeelte der burgerij te zijne gunste onderrigt was, kwam eenige maanden later de Enkhuizer hellebaardier, onder den schijn van zijn

---

(1) CARNERO, *Hist. de las Guerras Civiles*, p. 173, 174. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 255—257. Lib. V. p. 268—271, 274—276. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II p. 38. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 352, 353. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 452, 453. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Lib. VI. p. 314. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 434. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 340. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 334. *Authent. Stukk.* bl. 102—108. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 210. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 827—829.

broeder te bezoeken, in de stad. Hij was voorzien van een eigenhandigen brief van FILIPS aan de burgerij, gedagteekend den eersten van Wintermaand Vijftienhonderd een en tachtig, waarin dengenen, welke zich weder onder 's Konings gezag stelde, niet alleen vergiffenis, maar ook gunsten en belooningen van allerlei aard verzekerd werden. Vele burgers lieten zich belezen, en FREDERIK KLAASZOON maakte zich indedaad een geheimen aanhang. Zekere WOUTER VERHEE, wien hij insgelijks den brief toonde, nam er een afschrift van, doch vermaande vele zijner stadgenooten, zich met de zaak niet in te laten, maar konde noode besluiten er de Regering kennis van te geven, vreezende daardoor eenige zijner bekenden in ongelegenheid te brengen. Toen hij zich echter eenigen tijd daarna te *Haarlem* bevond, vertrouwde hij het geheim aan zijn vriend DIRK VOLCKERSZ COORNHERT, welke hem het verzwijgen van zulk eene gewigtige zaak ernstig verweet, terstond naar *den Haag* trok en er de Staten, bij monde van NIKOLAAS VAN DER LAAN, Burgemeester van *Haarlem*, mede bekend maakte. Onmiddellijk lieten de Staten van *Holland* nog een vaandel, welk in *Edam* en *Monnikendam* verspreid lag, naar *Enkhuizen* oprukken en den hellebaardier nevens eenige verdachte burgers in hechtenis nemen. De zaak werd met evenveel omzigtigheid als toegevendheid behandeld, en FREDERIK KLAASZOON zelfs, ofschoon na eene vrij lange gevangenschap, losgelaten onder voorwaarde, ten spoedigste het Land te ruimen. Waarschijnlijk ging men op deze gematigde wijze te werk »hetzij op aandrang van VERHEE, hetzij om anderen door te groote gestrengheid niet af te schrikken, geheime aanslagen te openbaren, hetzij om door het uitoefenen van het uiterst regt tegen een Spaanschgezinde de vrijheid niet te verliezen, welke de Hollandsche koopvaarders nog in *Spanje* genoten." Zoo men echter in deze gematigdheid eenen waarborg dacht te vinden tegen verdere pogingen tot verraad, heeft men zich vergist. Er werden weder brieven van den Koning ontdekt, gedagteekend den twaalfden van Bloeimaand Vijftienhonderd twee en tachtig en gerigt aan de twee en zeventig hoofden der burgerij van *Enkhuizen*, waarin zij op nieuw uitgenoodigd werden, onder 's Konings bescherming en den ouden staat van zaken terug te keeren, in welk geval zij van alle lasten en bezwaren, die hen sedert tien jaren drukten, ontheven, bij hunne vroegere vrijheden en voorregten gehandhaafd, en in de vrije vaart op *Spanje*, *Portugal* en *Italië* bevestigd zouden worden. Op bevel van den Prins van *Oranje*, moest *Enkhuizen* thans drie vaandels, elk van tweehonderd man, als bezetting innemen en SONOI er den geheelen Winter zijn verblijf houden. Niettegenstaande deze en andere voorzorgen, zetten, naar het schijnt, de Spaanschgezinden, zoo hier als te *Hoorn* en in de omliggende dorpen, de geheime verstandhouding met den vijand voort. Althans tegen het einde van het volgende jaar, ontving de Regering van *Amsterdam* uit *Luik* berigt, dat de Spanjaarden weder een aanslag tegen *Enkhuizen* smeedden; en ORANJE werd kennis gegeven, dat zij er ook een tegen *Hoorn* in den zin hadden. Te *Enkhuizen* werden eenige verdachte lieden, waaronder

1581—1584

1581—1584 twee Jezuiten, gevat, doch daar men geen duidelijk bewijs te hunnen laste vond, na eenigen tijd weder in vrijheid gesteld. Van den aanslag werd verder niets vernomen (1).

In *Friesland* was middelerwijl de krijg niet met dien nadruk gevoerd, welke men verwacht had (2). Reeds in het laatste van Louwmaand had VERDUGO den veldtogt met eenen, doch vergeefschen aanval op de schans bij *Oldenborn* geopend; hij werd door den Heer van *Nijenoord* nagezet en leed eenig nadeel. Een grooter verlies trof een paar maanden later de Spanjaarden. De dappere MAARTEN SCHENK *van Nedeghem* werd, bij eene terugreis uit het Kleefsche stadje *Xanten*, den vierden van Grasmaand door de bezetting van *Gelder* opgeligt, een langen tijd gevangen gehouden, en niet dan tegen een aanzienlijk losgeld ontslagen. Welligt heeft dit toeval invloed gehad op de krijgsbewegingen van VERDUGO. Ten minste niet vóór het midden van Hooimaand verscheen hij weder te velde, stroopte toen *Zevenwolden* en *Drenthe* af en sloeg het beleg voor *Lochem*. Om hem van daar te trekken, staken eenige vaandels soldaten, uit *West-Friesland* gekomen, zoo tot *Leens* als bij *Aduwaard* en *Leegkerken* en voorts in *Drenthe* en *Twente* wel dertig kerspelen in brand; doch het doel werd niet bereikt. En toen het Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* gelukt was *Lochem* van eenigen leeftogt te voorzien, sloot VERDUGO met zestien of zeventien welgewapende schansen de plaats nog naauwer in, om haar door honger tot overgaaf te dwingen. Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* en de Graaf van *Hohenlo* trachtten met drieduizend vijfhonderd voetknechten, duizend ruiters en eenige veldstukken het stadje te ontzetten, doch werden, hoofdzakelijk door het kwalijk beleid van HOHENLO, met een aanzienlijk verlies teruggeslagen. Nogtans hadden zij er op nieuw mondbehoeften in gebragt en er achthonderd man in geworpen, onder welke drie zonen van den Graaf *van den Berg* en vele Geldersche Edelen zich bevonden. Maar de aangevoerde leeftogt kon niet lang in de behoeften der overtalrijke bezetting voorzien. Men begon zich met paardenvleesch te voeden, en de uitdeeling werd met iederen dag bekrompener. Naar de overlevering in den mond des volks bewaard, had men, om dien benarden toestand voor den vijand verborgen te houden, opzettelijk een varken in het leven gespaard, hetwelk op verschillende hoeken van de stad bij de ooren werd getrokken, ten einde de belegeraars in den waan te brengen, dat er weder een van zijne soort gekeeld werd. Ook werden, naar dezelfde overlevering, aan den korenmolen op den

(1) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 5. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 317—320. B. XVIII. bl. 402, 403. HOOFT, bl. 830, 831. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 208 verso. BRANDT, *Hist.v. Enkh.* bl. 220—233. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 465. BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 261—268.

(2) Zie hiervoor, bl. 6.

Zuiderwal, zonder ophouden, volle zakken op- en neergelaten met niets anders gevuld 1581—1584
dan met zand. Maar VERDUGO wist te goed, dat er meel noch vleesch in de veste voorhanden was, om zich door deze kunstgrepen te laten misleiden. Te vergeefs poogde men door herhaalde en stoute uitvallen den vijand, wiens magt door vijftienhonderd man te voet en zeshonderd te paard onder Graaf KAREL *van Mansfeld* en den Heer van *Hautepenne* versterkt was geworden, uit de nabijheid der stad te verwijderen. Ofschoon reeds drie weken na den tweeden aanvoer van levensmiddelen verloopen waren en de nood in *Lochem* tot een uiterste geklommen was, weigerden echter eenparig de Regering en de bezetting, met VERDUGO in onderhandeling te treden. Der burgeren standvastigheid werd met den besten uitslag bekroond. Eerlang rukte HOHENLO met vijfduizend voetknechten, tweeduizend vijfhonderd ruiters, vier stukken zwaar geschut, krijgs- en mondbehoeften op nieuw naar *Lochem*. Bij het huis *ter Welde* of *Verweelde*, een half uur van daar, bezette hij eene sterkte, welke de Koningschen, toen hij naderde, verlaten hadden, en wierp, even stout als gelukkig, tusschen twee schansen van den vijand in, eene derde op, waardoor het mogelijk werd eene brug over *de Berkel* te slaan en de stad te naderen. VERDUGO gaf nu alle hoop op, zijn doel te bereiken en verliet zijne schansen, welke spoedig geslecht werden. 24 v.
Lochem was ontzet, en de *St. Gudulekerk* weergalmde van de dankliederen der verloste gemeente (1). Herfstmaand 1582

VERDUGO verdeelde zijn volk in *Grol*, *Oldenzaal*, *Goor*, *Enschede* en *Koeverden*. MANSFELD en HAUTEPENNE keerden naar *Braband*. De Staatschen bemagtigden het huis te *Keppel*, en maakten zich ook bij verdrag meester van het slot *Batenburg* aan *de Maas*. Zij bezetteden geweldadig *Hasselt*, waar de Regering van zamenheuling met de Koningsgezinden verdacht gehouden werd. Hopman CROM VAN STEENWIJK, WOLTER VAN DOORN, en NIKOLAAS VAN HAARLEM kwamen elk met omstreeks vijftig man van *Zwartsluis* in stilte voor de stad, welke zij des morgens bij het openen der poorten 26 v.
verrasten, de kerk, het raadhuis en onderscheidene burgerwoningen plunderden, en er Wijn-
de Hervormde eeredienst uitsluitend invoerden. De welgeslaagde toeleg op *Hasselt* werd maand.
spoedig door een gevoelig verlies verbitterd. *Steenwijk*, dat zoo moedig een lang en

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 132, 137. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 403, 414, 426. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 172, 173, 174. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 278. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 39 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 350, 353. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 453, 454. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 315. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 350. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 316, 334, 335. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 210 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 818, 829, 830. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 37. *Geld. Volks-Alm.* voor 1851, bl. 20—53.

1581—1584 16—17 v. Slagtm. 1582 streng beleg doorgestaan en bij de Staten nog onlangs vruchteloos op versterking van bezetting had aangedrongen, werd in den nacht door den Overste DE TASSIS met zes- of achthonderd man te voet en twee kornetten ruiterij berend. Een landman wees den vijand eenen weg door de gracht aan, over welke met ladders zeventig soldaten geraakten, die de stad overrompelden zonder eenige wacht of tegenweer van de bezetting te ontmoeten, welke grootendeels ongekwetst uit *Steenwijk* ontkwam en daardoor het vermoeden van verraad op zich laadde. Eenigen echter melden, dat er driehonderd man bij omgekomen zijn. Slechts de wacht op het raadhuis bood nog tot negen uren in den morgen tegenstand, en bedong toen voor zich vrijen aftogt, zonder wapenen. Naar luid van een ander verhaal, had VERDUGO, om de diepte der stadsgracht op te nemen, zich van een boerenmeisje bediend. Dit meisje liet haren hoed in de gracht vallen, alsof hij er in gewaaid ware, en trad, om dien weder te krijgen, in het water, welk zij bevond, dat op sommige plaatsen niet hooger was dan hare knieën. Daarop werd DE TASSIS, na het vallen van den avond, met een deel volks door VERDUGO afgezonden, om eene kans op de stad te wagen. Het was donker, de bezetting zou een vrolijken nacht hebben van hetgeen zij te *Hasselt* geroofd had, en was zoo weinig op een vijandelijken aanval verdacht geweest, dat zij eenige beelden van Heiligen, uit *Hasselt* medegebragt, met geweer toegetakeld en op de veste geplaatst had met bevel, daar goede wacht te houden. — *Steenwijk* bleef lang in handen der Spanjaarden, welke het tot eene geduchte vesting maakten. De burgers, zelfs de vrouwen en kinderen, werden op zwaarder losgeld gesteld dan zij vermogten bijeen te brengen (1).

Den veertienden van Herfstmaand had PARMA eene groote wapenschouwing over zijne geheele krijgsmagt gehouden en bevonden, dat zij bestond uit zeven en vijftigduizend negenhonderd vier en zestig man voetvolk, onder driehonderd en vier vaandels, en drieduizend zevenhonderd zeven en dertig ruiters, onder drie en vijftig kornetten. Het onderhoud dezer een en zestigduizend zevenhonderd een man kwam den Koning maandelijks op zesmaal honderd twee en veertigduizend driehonderd zes en vijftig gulden te staan, behalve de toelage van hen, welke aan het Hof en bij het leger geplaatst waren (*Entretenidos*), en die ter maand twaalfduizend gulden beliep; terwijl de uitgave aan geschut, pionniers en krijgsbehoeften van allerlei soort maandelijks meer dan tweemaal honderdduizend gulden bedroeg. Maar van deze strijdmagt kon PARMA geene dertigduizend man te velde brengen, daar hij vele steden en afzonderlijke punten moest be-

---

(1) CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 175. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 279, 280. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 39 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 455. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 335, 336. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 832, 834. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 112. *Overijssel. Alm.* voor 1848, bl. 14, 15; voor 1849, bl. 33, 34.

zetten. Er werd dan ook niet veel door hem in dien veldtogt uitgerigt. Hij vermeesterde *L'Escluse*, *Chateau en Cambresis* en eenige andere sterkten in dien oord, beschoot en bemagtigde in het begin van Slagtmaand *Ninove*, *Liekerke* en *Gaasbeek*, dat in dit jaar reeds ten derde male overging. Wel vestigde hij nu zijne aandacht op *Brussel*, maar dewijl er de bezetting van twaalf vaandels te voet en vier te paard met twee duizend soldaten, zoo Fransche als Engelsche, versterkt en toereikend van krijgs- en leeftogt voorzien was geworden, moest hij zich tot het bezetten der wegen op tamelijken afstand van de stad bepalen. Daar de toevoer uit *Frankrijk* voor hem gestremd was, *Artois* en *Henegouwen*, welke in zijnen rug lagen, geheel uitgemergeld waren, en de Hertog van *Anjou* hem den weg naar het vruchtbare *Land van Waas* te eenenmale had afgesneden, kwam het zoo schaars om met levensmiddelen, dat de soldaten meest paardenvleesch aten. Zekere GONSALVO GIRONE, een Italiaansch bevelhebber, had zich naar den Veldheer begeven en zijn paard voor de tent vastgemaakt; toen hij terug kwam, vond hij den toom en het zadel, en van het paard, hetwelk gedood was, nog een stuk over, uit vriendschap achtergelaten om er zijn avondmaaltijd mede te houden. Het leger werd ook door het doorsteken van eenige dijken in geen gering gevaar gebragt. Het steeds wassende water, het toenemende gebrek aan het noodige, het gure weder, waar tegen, inzonderheid de nieuw aangekomene Spanjaarden en Italianen niet bestand waren, en kwaadaardige ziekten, welke vele van hen wegmaaiden, dwongen PARMA de winterlegeringen te betrekken. Onderscheidene steden echter, zoo als *Rijssel*, *Atrecht*, *Douay*, *Valenciennes*, weigerden zijn volk in te nemen waarvan zeer vele tot de Staatschen overliepen en voorts naar hunne haardsteden terugkeerden (1). 1581—1584

Van de zijde der Staten was in deze oorden insgelijks weinig ondernomen. Acht duizend man voetvolk en eenige vaandels ruiterij waren in den nacht van den acht en twintigsten op den negen en twintigsten van Wijnmaand voor *Leuven* gekomen, en reeds voor een gedeelte over de muren in de stad gedrongen, toen zij er met een verlies van twee honderd man weder uitgedreven werden (2). Het had den Hertog van *Anjou* niet aan ijver ontbroken, om de Staten en Steden van *Vlaanderen* tot het krachtig voortzetten van den krijg aan te sporen (3). Maar tot geldelijke opofferingen waren

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 135, 136. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 277. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 39 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 453, 454. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 343, 344. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 335, 338. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 211. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 832—834.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 277. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 832.

(3) Dit blijkt uit onderscheidene zijner brieven en bevelen, in de *Docum. Hist.* T. II. p. 362—378.

1581—1584 noode lieden te bewegen, die zelfs in gebreke bleven hun geregtigd aandeel voor het jaarlijksch inkomen van den Prins van *Oranje* behoorlijk uit te keeren, zoo dat hij er dringend om moest verzoeken (1). Om dien tijd was eene aanzienlijke versterking van krijgsbenden uit *Frankrijk* opgerukt, welke over *Duinkerken* tegen het einde van Slagtmaand in de *Nederlanden* aankwam, en in de steden van *Vlaanderen* gelegerd werd. Zij bestond uit vier duizend Franschen en drie duizend Zwitsers te voet, eenige kornetten ruiterij, benevens vele Fransche Edelen, die als vrijwilligers den oorlog wilden bijwonen, en werd aangevoerd door den Maarschalk DE BIRON, geacht voor den dappersten krijgsman van *Frankrijk*. »*Nederland*, worstelperk der Fransche Mogendheid tegen het Spaansche geweld, stak dus vol van soldaten, Hoplieden, Oversten, de bloem en de vermaardste, gelezen uit Duitschers, Walen, Franschen, Spanjaarden, Italianen, Engelschen, Schotten, die in dapperheid van moed, fluksheid van krachten, ervarenis van vechten, kloekheid van beleid, vonden van krijgslist, de strijdbaarste eeuwen der wereld zouden hebben durven tarten (2)." Ondertusschen verkeerden ANJOU's soldaten, niet minder dan die van PARMA, in een ellendigen toestand; ziekten dunden ook hunne gelederen, en velen zwierven, bij gebrek van betaling, als bedelaars door het land (3). De bezetting van *Aalst*, welke zich dertien maanden dapper gekweten en vele gevaren had doorgestaan, dreigde tot muiterij over te slaan, indien men haar de achterstallige soldij niet voldeed (4). De Fransche Legerhoofden hadden zich naar *Antwerpen* begeven, alwaar de Algemeene Staten door den Hertog beschreven waren, om over het bestrijden der oorlogskosten te raadplegen. ANJOU bragt het hier zoo ver, dat men hem, in stede van dertig, thans veertig tonnen gouds in het jaar daarvoor bewilligde en bovendien, hoewel ongaarne, nog zes maal honderd duizend gulden in de eerste helft van het aanstaande jaar, op vier bepaalde tijden te betalen (5).

Vóór het einde van Vijftienhonderd twee en tachtig werd in de meeste Nederlandsche ge-

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 364. In Herfstmaand 1582 schreef de Prins onder anderen aan de Regering van *Iperen.* »Messieurs! Mon recepveur au quartier de *Flandres* se trouvera devers vous pour recepvoir la quote de mon traictement que vous m'avez accordé. Je vous prieray que vous voullez prendre regard aux depens que je suis constraint de faire pour le service publicq; et comme en ceste cause je me trouve en courtresse de moyens, vous me ferez grand plaisir de faire faire a mon recepveur payement de votre quote."

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 835.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 834.

(4) *Docum. Hist.* T. II. p. 380.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 336. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 212 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 835.

westen de *Oude* of *Juliaansche* tijdrekening door de *Nieuwe* of *Gregoriaansche* vervangen. 1581—1584
Om het verloop in de feestdagen der Roomsche Kerk te voorkomen, had Paus GREGORIUS XIII bevolen, dat men na den vierden van Wijnmaand dezes jaars, niet den Vijfden maar den Vijftienden zou schrijven, en dat na het jaar Zestienhonderd, de drie eerstkomende eeuwjaren, Zeventienhonderd, Achttienhonderd en Negentienhonderd, voor geene schrikkeljaren gerekend zouden worden, gelijk naar den *Ouden Stijl* moest geschieden, maar wel het jaar Twee duizend en zoo vervolgens. Door dezen *Nieuwen Stijl* werd tegen het verloop der feestdagen, voor vele duizende jaren, merkelijk gezorgd. De Roomsche Vorsten keurden deze schikking goed, maar de meeste Onroomsche weigerden er zich naar te regelen. De Hertog van *Anjou* vaardigde den tienden van Wintermaand een bevelschrift uit, dat men ook hier te Lande den Vijftienden dier maand den Vijf en twintigsten moest noemen, waardoor zij maar een en twintig dagen zou hebben. Dit gebod werd in *Braband*, *Vlaanderen*, *Artois*, *Henegouwen*, *Holland* en *Zeeland* terstond, of met den aanvang des volgenden jaars opgevolgd, toen de tweede dag van Louwmaand tot den twaalfden gemaakt is. In *Gelderland*, *Zutphen*, *Utrecht*, *Overijssel*, *Friesland* en *Groningen* werd niet vóór het jaar Zeventienhonderd de *Nieuwe Stijl* aangenomen. Hierop moet wel gelet worden; want wat, bijvoorbeeld, in die gewesten op den Tienden der maand gesteld wordt, zou in *Holland* op den Twintigsten gesteld geweest zijn. Wij zullen in het verhaal der gebeurtenissen den *Nieuwen Stijl* volgen (1).

Er is teregt aangemerkt, dat de groote en beslissende stap, de vervallenverklaring van FILIPS als Heer der *Nederlanden*, aan de talrijke Roomschgezinden ten uiterste moest mishagen (2). »Eene verzoening," meent men, »gegrond op herstel en zelfs uitbreiding van de voorregten, was mogelijk geweest; maar thans, ver van te winnen, hadden de Katholijken alles te verliezen, en moesten ontelbare opofferingen zich getroosten, om de zegepraal en het overwigt te verschaffen aan eene kerkleer, geheel in strijd met de hunne. Van den anderen kant, gaf de komst van ANJOU ergernis aan een groot getal der ijverigste aanhangers van de Hervorming; want de Prins van ORANJE had, door te bewerken dat een Fransche Prins en van de Roomsch-Katholijke godsdienst tot Heer was aangenomen, naar veler gevoelen onder hen, minder gehandeld overeenkomstig de voorschriften van Gods Woord, dan naar eene te fijn gesponnen staatkunde. Het was

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 280, 281. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 455, 456. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 343. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 336—338. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 212. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 836. WAGENAAR, D. VII. bl. 469—471.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 446.

1581—1584 hem dus, wel is waar, gelukt eene soort van derde partij te vormen, welke tevens den ijver der Protestanten en dien der Roomschgezinden beteugelde; maar deze verbinding, misschien noodzakelijk, kon de uitersten niet te zamen brengen, strooide nieuw zaad van oneenigheid en moest ten minste, daar zij tot verschillende vermoedens aanleiding gaf, de veerkracht en den prikkel der geestdrift verlammen. Afgematheid, moedeloosheid, wederzijdsch wantrouwen, alle soorten van listen en lagen waren aan de orde van den dag. In vele gewesten leed men al de ijsselijkheden van den krijg, onder anderen in *Gelderland*, waar de tuchteloosheid en de roofzucht der soldaten, geroepen om de inwoners te verdedigen, meer voor hen te vreezen waren dan de invallen der vijanden. Een Hervormd Leeraar schrijft: »»Alle krijgs- en staatszaken gaan hier als naar gewoonte, dat is, achterwaarts; dagelijks neemt de verwarring toe, en zoo God de oogen niet opent van hen, welke slapen, zal het einde erger zijn dan het begin. Mogt de wreedheid der soldaten, welke die der Turken overtreft, een einde nemen! Wij bidden steeds den Heer, dat Hij ons uit dit tranendal verlosse, of eenen beteren staat van zaken in dit gewest invoere."" De Prins vermogt niet de uiteenloopende bijzondere belangen te beheerschen; elke provincie, elke stad, in het gevoel van haar gewigt en magt, weigerde halsstarrig zich naar de eischen van het algemeene belang te voegen en maakte, door naar eigen goeddunken te handelen, het zamenwerkend uitvoeren der best doordachte plannen onmogelijk. Met regt kon ORANJE getuigen: »»deze vorm van bestuur en leiding van den krijg door zoo vele lieden, dikwijls weinig in krijgszaken geoefend, en op zulk eene verschillende wijze naar elks lust en luim gevoerd, kan niet lang duren en moet eindelijk onzen geheelen ondergang ten gevolge hebben."" Deze treurige toestand verbeterde niet door de tegenwoordigheid van ANJOU. Van alle zijden dacht men er slechts aan, de grenzen van een gezag in te krimpen, hetwelk de Hertog integendeel, zelfs bij de oorspronkelijke uitgestrektheid er van, en misschien niet zonder reden, zijner onwaardig vond. Indien ELIZABETH, in stede van zijne verwachting te leur te stellen, met minder fraaije betuigingen meer werkelijke hulp verleend had, zou welligt ANJOU, onder de leiding van ORANJE, der worsteling een nieuwen aandrang hebben kunnen geven; maar de besluiteloosheid der Koningin van *Engeland*, wie hij langen tijd als zijn krachtigsten steun had beschouwd, verlamde zijne kracht en dreigde, hem in minachting te brengen."

De zaak had echter ook eene gunstige zijde. ANJOU was niet geheel eene zwarigheid te meer. Het was veel, een algemeen middenpunt in de eenheid van het monarchale gezag te bezitten. Als Heer der *Nederlanden*, kon de Hertog ongevoelig regten doen eerbiedigen, welke men tot nog toe slechts door ijdele woorden en luisterrijke plegtigheden erkende. Ondanks de uitvlugten van Koningin ELIZABETH, ondanks de twijfelachtige bedoeling van HENDRIK III, waren de betrekkingen van ANJOU met *Engeland* en *Frankrijk* nog innig genoeg, om de zaak der *Nederlanden* aanmerkelijk te steunen.

J. F. C. Reckleben sculp.

DE FRANSCHE FURIE.

Daarenboven had hij veel toegebragt, en bragt nog veel toe, tot hunne verdediging. Hij had *Kamerijk* bevrijd en krijgsbenden aangevoerd; men verwachtte den Prins van *Condé* en konde, wat meer is, bespeuren dat de Koning van *Frankrijk* onder den schijn van vrede indedaad oorlog voerde tegen *Spanje.* — De Prins van *Oranje* betuigde naar waarheid, dat 's Hertogs tegenwoordigheid en hulp den vijand niet gering nadeel hadden berokkend. Daarbij waren in andere Landen de gebeurtenissen en de stemming der Vorsten en volken van dien aard, dat zij de hoop der Hervormingsgezinden voedden en versterkten. In *Frankrijk* werd de aanwassende *Ligue* door de Protestanten in bedwang gehouden. De Evangelische partij in *Duitschland* had groot gezag, en men vleide zich, dat het aldaar, ondanks de misdadige onverschilligheid van velen, in de ure des gevaars noch aan moed, noch aan standvastigheid zou ontbreken. De zaken van *Portugal* hielden te veel de gedachten en de wapenen van FILIPS II bezig, wiens eeuwig dralen zelfs zijne getrouwste Staatsdienaars tot wanhoop voerde. PARMA had bij den aanvang dezes jaars moeite, zijnen talrijken vijanden het hoofd te bieden. ORANJE's vooruitzigten schenen zich te verwezenlijken; het wankelend gebouw van het nieuwe bewind kon duurzaam worden; maar bovenal werden daartoe voorzigtigheid, zachtheid, werkzaamheid en grootmoedigheid, eene eerbiedige gehechtheid aan de vrijheden en de belangen des Lands gevorderd; men moest het vertrouwen en de toegenegenheid des volks winnen; dit was het ware en eenige middel om een opkomend en betwist gezag te vestigen en te schragen. Maar die voorwaarde werd niet vervuld; het tegenovergestelde had plaats; en toen men eindelijk eene schemering van verbetering en vooruitgang zag aanbreken, nam ANJOU, om zich op eens van alle beperkingen te ontslaan, aan welke hij zich had moeten onderwerpen, zijne toevlugt tot trouwloosheid en geweld, en wierp in éénen dag omver wat sedert jaren en te midden van ontelbare moeijelijkheden de wijsheid van ORANJE had bewerkt, waardoor hij zich zelven in het verderf stortte en *de Nederlanden* in eenen toestand bragt, welke, naar het scheen, tot hunne geheele onderwerping moest leiden (1)."

1581—1584

Het is voorzeker niet te verwonderen, dat ANJOU het standpunt mishaagde, waarop hij zich in de *Nederlanden* geplaatst zag en hetwelk min of meer gelijk was aan dat, vroeger door den Aartshertog MATTHIAS ingenomen. Reeds in het midden des vorigen jaars had Koningin ELIZABETH bij den Prins van *Oranje* geklaagd, dat de Hertog in *de Nederlanden* niet naar rang, waardigheid en verdienste behandeld werd, en in het naschrift van haren brief gezegd: »Mijn Neef, ik verzeker u op mijn koninklijk woord, dat zoo het Monsieur behaagt de ooren te openen voor de eervolle aanbiedingen, die hem gedaan zijn, hij reden zal hebben, zich te beklagen over de

(1) GROEN V. PRINSTERER *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XV—XX.

1581— 1584 partij, welke hij gekozen heeft. Wacht u toch, hem te veel te tergen (1)." DU PLESSIS verhaalt, dat op dien tijd de Koning van *Spanje*, onder de hand, door zekeren Italiaan den Hertog het hoog gezag over een bondgenootschap tegen de Protestanten liet aanbieden, en tevens voor zijn deel, alles wat hij zou veroveren, te beginnen met zeker koningrijk (*Engeland* namelijk), dat hem verreweg meer waard wezen en minder kosten zou dan de Landen, naar welke hij thans trachtte. En HOOFT gedenkt uit oude lieden gehoord te hebben, dat men onder 's Hertogs papieren een brief van de Koningin, zijne moeder, vond en deze zinsnede er in: »Replantez la religion Catholique dans *Anvers*, et je me fais forte, que vous vous marierez avec l'Infante d'Espagne (2)." De Prins gaf in zijn antwoord aan ELIZABETH nadrukkelijk de hooge achting te kennen, welke hij voor ANJOU koesterde, en dat onvermogen, niet onwil, de Staten verhinderde, dien Vorst naar eisch te ondersteunen (3). Indien de Hertog, gelijk eenigen vermoeden, bij het teekenen der overeenkomst met de Staten vooronderstelt heeft, dat dit stuk slechts voor den uiterlijken vorm was opgemaakt en dat alles een ander aanzien zou krijgen, als hij eenmaal gehuldigd zou zijn, vond hij zich bijster te leur gesteld. Nog zeer onlangs was hij door de Staten diep gekrenkt geworden, toen een aanzoek naar eenige meerdere uitbreiding van magt, door hem bij monde van ST. ALDEGONDE gedaan, zeer koel werd van de hand gewezen. Hij voerde slechts den titel van Landsheer; ORANJE was dit in de daad. 's Prinsen Hof werd veelvuldiger bezocht dan het zijne; en hoe veel meer invloed en gezag ORANJE bezat dan hij, was duidelijk ten tijde van den aanslag op diens leven gebleken, toen één woord van den Zwijger genoegzaam geweest was, om den storm, welke hem en zijnen Franschen den ondergang dreigde, af te weren. Tot dit groot aanzien en vermogen van den Prins had hij zelf bijgedragen, door af te zien van het bewind over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*. Hij beproefde daarom in het geheim, de oorkonde of het renversaal, door hem afgegeven, weder in handen te krijgen. Vermoedelijk was dit de oorzaak van het misverstand, toen tusschen hem en ORANJE ontstaan, waaruit men groote botsingen te gemoet zag en waarmede niemand het waagde zich te moeijen, »want," schreef DU PLESSIS, »het is gevaarlijk zich daarin te mengen; het is een twist als tusschen man en vrouw." Sinds een voorstel van den Koning van *Frankrijk*, de Nederlanders met al zijn vermogen bij te springen indien de Algemeene Staten belooven wilden, dat deze gewesten aan *Frankrijk* zouden vervallen in geval ANJOU kinderloos overleed, geen ingang had gevonden, was van dien kant geene ondersteuning te wachten. Maar juist de voordeelen, welke men zich uit de hulp

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 120.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 855.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 125.

van *Frankrijk* voorspelde, hadden genoopt, den Hertog het hoog bewind op te 1581—1584
dragen. ANJOU vreesde derhalve, dat de Algemeene Staten, of althans enkele gewesten, bij gemis van onderstand uit *Frankrijk* en wanneer PARMA's magt versterkt werd, hem wel eens aan zijn lot konden overlaten en zich met den Koning van *Spanje* verzoenen. Alzoo weinig te vreden met een ten uiterst beperkt gezag, vernederd tot het spelen van eene bijna ondergeschikte rol, naijverig op het overwigt der Staten en ORANJES invloed, verontwaardigd over de onverdraagzaamheid der Hervormden, bovenal geprikkeld door de zucht eens waarlijk de Heer zijner onderdaden te worden, en aangespoord door zijne Fransche Edellieden, die zich beleedigd gevoelden dat zij buiten alle betrekking gehouden werden, om door list of geweld zich van grooter gezag meester te maken, besloot hij zich van eenige der voornaamste Nederlandsche steden te verzekeren, waarschijnlijk in het denkbeeld, dat hij zich daardoor van de kluisters, die hem knelden, zou ontslaan, zich met de Misnoegden verzoenen, de Staten beheerschen, den Prins verwijderen, en de heerschappij der Roomsch-Katholijke godsdienst herstellen. Eenigen meenen, en gelijk wij zagen, niet zonder grond, dat hij verstandhouding hield met PARMA. Zeker is, dat hij, na het mislukken van zijn plan, voorstellen aan de Spanjaarden gedaan heeft (1).

Om evenwel den schijn te geven, dat zijn verraderlijk opzet niet uit eigen beweging, maar op raad van anderen werd ondernomen, riep ANJOU zestien of zeventien zijner vertrouwdste Edellieden bijeen. Zij verklaarden eenparig, »dat hij alleen door het verbreken van het verdrag, hetwelk zij schandelijk noemden, zijn naam en eer kon handhaven." De zeventiende van Louwmaand werd dan tot de uitvoering van het plan bepaald. De Hertog zelf zou *Antwerpen* overrompelen, en de omstandigheden schenen hem daarin te zullen begunstigen. De Franschen hadden zich bij verrassing 7 v.
van *Eindhoven*, en kort daarop ook van *Helmond*, *Horst* en andere plaatsjes meester Louwmaand
gemaakt. Onder voorwendsel, de behaalde zege te achtervolgen, of, naar anderen, op 1583
aanzoek der Staten, zijne krijgsbenden tegen eenige steden van *Friesland* te laten oprukken, die door den vijand bezet en thans te gemakkelijker aan te tasten waren, daar de felle vorst alle wateren in ijsvelden had herschapen, bragt hij een groot deel zijner krijgsmagt digt onder *Antwerpen* bijeen, terwijl vele Fransche Edelen met hunne bedienden zich bij hem voegden en in het geheim in zijn Hof van wapens voorzien werden. Maar vóór den bepaalden tijd, hadden reeds de Franschen aanslagen tegen andere

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 212, 213. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 838—841, 855. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV p. 76, 77. *Leven v.* WILLEM I. D. III. bl. 543—545. WAGENAAR, D. VII. bl. 472, 473. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 589—595. KERVIJN DE VOLCKAERTSBEKE, in de *Docum. Hist.* T. II. p. 385 (1). GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange* T. VIII. p. 141. BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 158, 159.

1581—1584 plaatsen beproefd. Te *Duinkerken* was in afwezigheid van den Admiraal TRESLONG, welke aldaar gewoonlijk zijn verblijf hield, over de verdeeling van een buit op zee behaald, tusschen de Fransche bezetting, zeven vaandels sterk onder bevel des Heeren van *Chamois*, en de burgerij twist ontstaan, waarbij het bloed had gestroomd. Terstond was door ANJOU, bij wien zich de burgers beklaagd hadden, de Hofmeester LA FOUGÈRE derwaarts gezonden, om het geschil bij te leggen; maar vóór hij aankwam, had CHAMOIS de twee vaandels Nederlandsche bezetting verdreven en zich in het bezit der stad gesteld. Insgelijks maakten de Franschen zich met geweld meester van *Dixmuiden* en *Dendermonde*. (15 v. Louwmaand 1583) Te *Vilvoorden*, *Aalst*, *Meenen*, en *Wijnoksbergen* bezaten zij reeds van zelve de overmagt. Het gebeurde te *Duinkerken* had dadelijk in de omliggende steden het wantrouwen tegen de Franschen opgewekt. Te *Oostende* dreef Hopman UITENREGT met zijn vaandel Vlamingers het vaandel Franschen, ook aldaar in bezetting, de stad uit; en uit *Nieuwpoort* werden zij door de burgers gejaagd. In *Brugge*, waarvan de Overste DESPIES, Bevelhebber der vijf vaandels Fransche bezetting, zich den zeventienden van Louwmaand moest meester maken, gaf de Hoogbaljuw GRIJZE, op het eerste gerucht van het voorgevallene te *Duinkerken*, bevel, den Franschen de wachtposten niet toe te vertrouwen. (16 v. Louwmaand.) En toen het den volgenden dag den Opperprovoost LA VALETTE gelukt was, door list nog vijf vaandels Franschen in de stad te voeren, bragt hij de burgerij onder de wapenen, nam LA VALETTE en DESPIES gevangen en dreigde hun den dood, indien niet de Franschen de plaats ruimden, hetgeen dan ook dadelijk geschiedde. LA VALETTE en LA FOUGÈRE, welke laatste door den Heer van *Swevezeel* was opgeligt en binnen *Brugge* gebragt, beleden op scherpe ondervraging, »dat de Hertog voorhad zich te verzekeren van de voornaamste steden, van de Gemagtigden der Algemeene Staten, en van den Prins van ORANJE, dien hij daardoor wilde dwingen de renversalen wegens *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* terug te geven, opdat hij alzoo aan het geheele bewind over al de gewesten mogt geraken en de Katholijke godsdienst herstellen." LA FOUGÈRE, inzonderheid, trachtte zoo goed mogelijk 's Hertogs handelwijze te verschoonen en zeide: »dat ANJOU te weinig gezag was gelaten, om het Land behoorlijk te regeren, en dat, zoo hij in het bezit van genoegzame magt geraakt was, hij de Algemeene Staten te dagvaart zou beschrijven, om eenige punten van het verdrag van *Bordeaux* te herzien en te wijzigen. Daarna wilde hij eene algemeene vergiffenis voor hetgeen er geschied was afkondigen, en den Spanjaarden met de krijgsmagt zijns broeders, op welke hij echter zoo lang de zaken op den tegenwoordigen voet stonden niet kon rekenen, het hoofd bieden (1)."

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 280—284. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 40, 41. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 354—357, 359. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*,

Nergens liep de verraderlijke toeleg ongelukkiger af dan te *Antwerpen* onder het beleid van ANJOU zelven. Den veertienden en vijftienden van Louwmaand had hij zijne krijgsbenden ter monstering tot nabij het dorp *Burgerhout* laten oprukken en er, behalve eenige duizende Franschen, vierduizend Zwitsers bijeengebragt. Doch er was, op welke wijze ook, iets van den aanslag uitgelekt. Althans den zestienden dier maand verspreidde zich in *Antwerpen* het gerucht, dat de Franschen in den zin hadden, gelijk indedaad het geval was, dien avond de Kronenburgerpoort, digt bij *St. Michiels-klooster*, te bemagtigen. De Prins van *Oranje* hechtte er geen geloof aan, doch zijn Hofprediker DE VILLIERS gaf er der Regering kennis van. De Burgemeester Mr. PIETER AALST begaf zich dadelijk naar den Hertog, van wien hij verzocht en verkreeg, dat, tot geruststelling der burgerij, vroeger dan naar gewoonte de straatkettingen gespannen en de nachtlantarens uitgestoken zouden worden. Den volgenden morgen ontving men weder in het geheim berigt, dat dien dag nog de Fransche benden zeer zeker in de stad zouden rukken. De burgers hielden derhalve de poorten gesloten en er werd omgeroepen, dat zich alle Fransche soldaten uit de stad moesten verwijderen. De Hertog ontbood hierop bij zich de Wethouderschap en de Oversten der Schutterij, gaf hun in scherpe bewoordingen zijn misnoegen te kennen over het wantrouwen in hem gesteld en eischte, dat men den eersten verspreider dezer leugenachtige geruchten zou opsporen, om hem naar verdienste te straffen. Voorts wijdde hij uit over zijne gehechtheid aan *de Nederlanden*, inzonderheid aan *Antwerpen*, en eindelijk gelukte het hem, hun den argwaan te ontnemen, te meer daar het gerucht, naar het scheen, op geen goeden grond steunde. Evenwel bleven de poorten gesloten en de straatkettingen gespannen. ANJOU begaf zich nu in persoon naar den Prins van *Oranje*, wien hij uitnoodigde, de monstering van het krijgsvolk mede bij te wonen. De Prins verontschuldigde zich uithoofde van het ongunstige weder en den slechten staat zijner gezondheid, terwijl hij tevens den Hertog in bedenking gaf, of het niet beter ware, de monstering dien dag althans uit te stellen, daar het volk zich verbeeldde, dat hij alleen de stad wilde verlaten, om er met zijn geheel leger in terug te keeren. ANJOU beantwoordde dit slechts met een glimlach, hetgeen zoo ver was van den Prins gerust te stellen, dat hij tot ROSNY, naderhand als Hertog van *Sully* zoo beroemd geworden en welke zich bij dit gesprek bevond, zeide: »Deze lieden hebben iets kwaads in den zin; zij zullen zich zelve en ons ongelukkig maken. ROSNY, ik raad u, verwijder u niet."

1581—1584

17 v. Louwmaand 1583

---

p. 87, 88. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 456, 457. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 316, 317. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 344, 347. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 339—342. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 212—214. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 841—847. V. REYD, B. III. bl. 38, 41.

1581—1584 Des middags tegen een ure, juist toen de meeste burgers aan tafel zaten en een groot gedeelte der schutterswacht naar huis was gekeerd om het middagmaal te gebruiken, verliet ANJOU *St. Michielsklooster*, waar hij zijn verblijf hield, verzeld door zijne lijfwacht en tweehonderd zoo Fransche als Nederlandsche Edelen. Vóór hij uitreed, hadden zijne bedienden, onder voorwendsel niet te weten, welken weg hun Meester zoude inslaan, de kettingen laten afnemen van de straten, die naar de *Kipdorper* of *St. Jakobspoort* en de *Roodepoort* leidden. Minzaam groette de Hertog met de hand en het afnemen van den hoed het volk, dat hierdoor verrukt, alle kwaad vermoeden liet varen. Echter werden niet alle toeschouwers van den optogt door deze vriendelijkheid begoocheld; want toen zij bespeurden, dat vele Fransche Edelen onder hunne kleederen geharnast waren, riep eene stem uit het volk: »Zoo zou men ligt eene poort kunnen bemagtigen!" Naauwelijks was de Hertog buiten de *Kipdorperpoort* gekomen, of in de verte vertoonden zich eenige kornetten ruiters, hem tot zijne ontvangst, zoo het heette, uit de legerplaats te gemoet gezonden. Eensklaps ontstond er eenige opschudding onder zijn gevolg. De Graaf DE ROCHEPOT was, schijnbaar bij ongeluk, van zijn paard gevallen en hield zich alsof hij bezeerd was, doch klaagde, toen de ruiters naderbij gekomen waren, dat hij zijn been gebroken had. »*Jambe rompue*," de leus om aan te vallen, ging van mond tot mond, terwijl een schot, in hetzelfde oogenblik gelost, tot sein strekte voor de krijgsbenden te velde, om in allerijl aan te rukken. DE ROCHEPOT bragt eenen sergeant der schutterij, welke hem, ter verpleging naar het wachthuis wilde geleiden, eene wonde toe, zijne medgezellen vielen op de burgerwacht aan, welke zij grootendeels neêrsabelden, en drongen, gevolgd door zeshonderd speerruiters en driehonderd voetknechten, de stad in. De Hertog bleef buiten zijwaarts van de brug staan, en spoorde met woorden en gebaren de naderende benden aan, zich te spoeden. »*Marchez, mes enfants*," zeide hij, »*marchez et ne pillez point; la ville est à nous!*" De Franschen maakten zich aanstonds meester van het geschut op de wallen, keerden het tegen de stad, en verspreidden zich door verscheidene straten onder het geschreeuw van: *Ville gagnée! Vive la messe! Tue, tue.* Sommigen riepen: *Nous sommes amis!* Reeds beschouwden zij de stad als in hunne magt, staken, ten teeken hunner overwinning, bij de poort een huis in brand, en begonnen op eenige plaatsen te plunderen. Nu eerst maakte de Hertog de Edelen, welke hem verzelden en niets van den toeleg wisten, daarmede bekend, doch ontmoette van hunnen kant weinig goedkeuring. Zij twijfelden aan den goeden uitslag, hoewel hij verzekerde, dat reeds vierduizend man in de stad en versche benden uit de legerplaats in aantogt waren.

Indien de Antwerpenaars aanvankelijk gedacht hebben, dat deze beweging niets anders was dan een bloedige twist tusschen de Protestantsche en Katholijke Edelen van 's Hertogs gevolg, zooals meermalen plaats had, bespeurden zij thans duidelijk de bedoeling

der vreemdelingen. Zich van der Franschen dartelheid geen minder onheil spellende dan zij nu tweemalen van der Spanjaarden wreedheid ondervonden hadden, snellen ijlings de burgers te wapen, vliegen de straten op, spannen de kettingen en trekken, eerst in kleinen getale doch weldra in gesloten gelederen onder hunne Hoplieden, de verraderlijke vrienden te gemoet. Hervormd, Roomschgezind, Luthersch zijn thans vergeten namen; de algemeene nood heelt alle breuken; de naam van *burger* bindt alle harten te zamen. Rijk, arm, jong, oud, elk grijpt naar het geweer. Bij gebrek aan kogels, laden eenigen hunne snaphanen met de zilveren knoopen hunner wambuizen, anderen met stukken geld in den vorm van kogels bijeengedrukt, en beschieten daarmede hunne belagers, die van alle kanten besprongen en van de daken en uit de vensters door steenen, balken en zware stukken huisraad verpletterd worden. De Prins van *Oranje*, verwittigd van hetgeen er gaande is, stelt zich aan het hoofd der afdeeling schutters, afgezonden om hem te beschermen, en snelt naar de plaats des gevechts. De Heer DE FERVAQUES, welke met een aanzienlijk getal Franschen, zoo men meende om ORANJE op te ligten, in de stad gebleven was, wordt in hechtenis genomen; zijne manschappen kiezen de vlugt. Ondertusschen wordt in de straten woedend voortgevochten. Vrouwen en kinderen slepen het geschut ter plaatse waar het noodig is. Eene vreesselijke slagting wordt onder de Franschen aangerigt; geheele gelederen vallen onder de slagen der verbitterde burgers, aan welke zij schier weerloos ten prooi gegeven waren, daar zij, weinig op tegenstand bedacht, zich niet eens genoegzaam van kruid en lood voorzien hadden, en, inzonderheid hunne ruiters, door de straatkettingen in het vlugten belemmerd worden. Eenigen ontkomen gelukkig door de opene poort, maar spoedig is hier de drang van volk zoo geweldig, dat een groot aantal wordt doodgedrukt, terwijl velen door de geweerkogels uit de belendende huizen sneuvelen. In weinig oogenblikken is de poort tot meer dan manshoogte opgepropt met dooden, stervenden en gewonden. Zij, welke de wijk naar de wallen genomen hebben, werpen zich over de borstwering in de grachten of worden er in gedreven, waar velen hun graf vinden, hetzij uit onkunde van het zwemmen, of door het gewigt hunner wapenen, of door de kogels der Antwerpenaars. De Hertog, welke op eenigen afstand dit schouwspel aanzag, meende dat het burgers waren, welke, door zijne soldaten nagezet, zich in het water stortten, en zeide tot zijn gevolg: »*Daar hebt gij 't al; het gespuis wipt over de muren.*" Maar spoedig werd hij van zijne dwaling teruggebragt. Eene afdeeling schutters was het geschut op de wallen weder magtig geworden en loste het op de aanrukkende Zwitsers. ANJOU ontzonk toen hoop en moed, en dadelijk week hij buiten schoots. 1581—1584

Middelerwijl waren eenige burgers, om de poort weder te sluiten, over de stapels gesneuvelden en gewonden aldaar heen geklommen, en hadden tevens de valbrug opgehaald, waardoor alzoo de stad tegen een verderen aanval van buiten verzekerd

1581—1584 werd. Er verliep meer dan een uur, om de lijken uit de poort weg te ruimen. De gekwetsten, welke men hier en daar onder hen zag woelen en de hoofden uitsteken om adem te scheppen, werden aan hun vreesselijken toestand onttrokken niet alleen, maar ook met liefderijke zorg verpleegd. De krijgsgevangenen behandelde men insgelijks met groote menschelijkheid, bovenal door den invloed en het gezag van ORANJE, »op wiens aangeboren grootmoedigheid," zegt THUANUS, »geen eigen leed hechten kon;" want geen lieden ontbraken er, om hem in te scherpen, dat men het met dien aanslag niet minder op zijn persoon dan op de stad gemunt had. Vijftienhonderd, naar anderen slechts zevenhonderd vijftig Franschen, onder welke de Bisschop van *Constance*, Groot-Aalmoezenier van ANJOU, waren dien dag en binnen den tijd van een uur in *Antwerpen* gesneuveld, behalve degenen, welke in de grachten en voor de poort waren omgekomen, hetgeen te zamen op tweeduizend man begroot wordt. Onder hen telde men driehonderd twintig lieden van aanzien en bijna vijftig Edelen van hoogen rang, zoo als de Graven van *St. Agnian* en van *Chateauroux*, de Heer van *Seisseval*, en de Heer van *St. Blanchart*, zoon des Maarschalks BIRON. JUSTINUS *van Nassau*, welke den Hertog naar buiten verzeld had en mede in de stad gedrongen was, hield zich met eenige medgezellen in een toren verborgen tot de opschudding bedaard was, en ontkwam alzoo alle gevaar. Tachtig, eenigen spreken van honderdvijftig burgers, waren omgekomen en onder hen de Schutter-Overste ADRIAAN VIERENDEEL, Hopman BALTHASAR TAS, Hopman REINOUD MICHAUD, de Sergeant-Majoor KASPER DE HOEDEMAKER, en Jonker FILIPS VAN SCHOONHOVEN, die, wel is waar, tot het gevolg des Hertogs behoorde, maar terstond aan de zijde des volks was overgegaan toen hij bemerkte, wat men in het schild voerde. De Antwerpenaars waren opgetogen over het afwenden van het gevaar, omhelsden elkander, en de een wenschte diep getroffen, den ander geluk, dat zij door eigen moed en beleid, het leven hunner vrouwen, kinderen en vrienden, hunne have en goed gered hadden. Hoogstwaarschijnlijk was het plan der Franschen geweest, de stad te plunderen. Althans den dag vóór den aanslag, hadden onderscheidene Fransche Edelen de winkels der juweliers bezocht en er zich allerlei kostbaarheden laten toonen, denkelijk, ten einde ze den volgenden dag te beter te kunnen vinden. — Het gebeurde te *Antwerpen* is in onze geschiedenis onder den naam van: *Fransche Furie* bekend gebleven (1).

---

(1) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 226, 227. *Resolutiën van Holland*, 1583, bl. 7, 10. *Corte verclaringe, ghedaen by Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der stadt van Antwerpen, nopende den aenslach teghen deselve stadt aengericht den XVII deser maent January* 1583, Antw. 1583. Eene Duitsche vertaling van dat stuk verscheen te *Keulen* in het licht. *Een corte verhaeling van alle hetgeene geschiet is binnen Antwerpen op den XVI ende XVII Januarir naer de nieuwe calculatie te rekenen des Jaers* 1583, ghedruct 1583. CARNERO, *Hist.*

De Regering van *Antwerpen* verwittigde terstond de Staten der bijzondere gewesten van 1581—1584
hetgeen er was voorgevallen, en vermaande hen op hunne hoede te zijn. In *Holland* werd dadelijk beslag op de Fransche schepen gelegd, eene vergadering van de afgevaardigden van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* tegen den zesden van Sprokkelmaand bijeengeroepen om de noodige maatregelen te nemen, en een algemeene biddag tegen den negenden daaraanvolgende uitgeschreven. Daar men hier begreep, dat de Prins van *Oranje* bij den aanslag der Franschen in groot gevaar verkeerd had, werd hij ernstig verzocht, bij alle verdere onderhandelingen met ANJOU, zoowel voor zijn persoon als voor de belangen der drie gewesten te waken. Ook werden gemagtigden naar *Antwerpen* gezonden, om ter vergadering der Algemeene Staten de middelen te helpen beramen tot bevrijding en welvaart van het gemeenschappelijk Vaderland, en om tevens den Prins van goeden raad te dienen (1).

Na den mislukten toeleg had ANJOU zich naar *Berchem*, niet ver van *Antwerpen*, begeven, waar het hem en zijn krijgsvolk grootelijks aan levensmiddelen ontbrak. Uit deze schuilplaats trachtte hij bij de Regering van *Antwerpen* zijn trouweloos bestaan te vergoelijken, en de schuld daarvan voornamelijk op de minachting te werpen, met welke hij sinds eenigen tijd was behandeld geworden. Voorts wenschte hij te weten, op welken voet men in het vervolg met hem dacht te handelen, en verzocht ten slotte, hem zijne hofbedienden, huisraad, eenige andere benoodigde voorwerpen en zijne papieren te zenden, ook de gevangene Franschen in vrijheid te stellen, daar zij aan het gebeurde onschuldig waren. In dien zelfden geest wendde hij zich insgelijks schriftelijk tot de Algemeene Staten en den Prins van *Oranje*. De Regering van *Antwerpen* en de Prins antwoordden niet, maar kwamen met de Staten overeen, hem het verzochte te zenden en de krijgsgevangenen te ontslaan. Den volgenden dag verlangden de Algemeene Staten van hem vrijgeleide voor hunne gemagtigden, om over het voorgevallene te handelen. Al griefde ANJOU dit blijk van wantrouwen, het toonde toch, dat men zich nog met hem wilde inlaten, en dit moedigde hem aan,

---

d. l. Guerras Civiles, p. 175, 176. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 284—286. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 41—43. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 87, 88. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 357—359. THUANUS, *Hist. s. t.* T. III. Lib. LXXVII. p. 612—614. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 458—462. CHAPPUYS, *Hist. G. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 318—320. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 434, 435. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 344—346. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 342—344. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 214, 215. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 38—40. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 847—855. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 77. VERVOV, *Gedenkw. Geschied.* bl. 25—27. *Leven v.* WILLEM I, D. III. bl. 545—552.

(1) *Resolutiën van Holland* 1583, bl. 7, 10, 13, 25, 28, 34, 37, 48.

1581—1584 om van de Antwerpsche Regering leeftogt te verzoeken, waaraan echter, uithoofde der verbittering tegen hem onder de bevolking, geen gevolg gegeven werd. Hij trok derhalve naar *St. Bernards*, om zich van daar over *de Schelde* naar *Dendermonde*, hetwelk in de magt der Franschen was, te begeven; doch de overtogt werd hem door de Antwerpenaars belet, welke eenige gewapende vaartuigen derwaarts zonden, terwijl de Overste NORRIS, die last had het *Land van Waas* met drie en twintig vaandels Engelschen en Schotten te dekken, de geheele streek aan deze zijde van *Dendermonde* onder water zette. De Hertog, alzoo genoodzaakt eenen omweg te maken, trok voorshands naar *Duffel*, derwijze worstelende met honger en gebrek, dat de ruiters van MANSFELD hem verlieten, en hij zelf zich met eenige raauwe wortelen en een weinig brood en melk moest behelpen. Uit *Duffel* schreef hij naar de Bevelhebbers van *Brussel*, *Mechelen* en andere plaatsen, om eenige vaartuigen met leeftogt tegen behoorlijke betaling, en schetste hun logenachtig het gebeurde te *Antwerpen* af, waarvan hij al de schuld alleen op de burgers wentelde. Onmiddellijk gaven de verbolgen Antwerpenaars eene verdediging in het licht, ontvouwden naar waarheid de geheele toedragt der zaak en verklaarden, »dat zij zich steeds als getrouwe onderdanen gedragen en de hun opgelegde belastingen niet alleen naar behooren opgebragt, maar zelfs den Hertog bovendien aanzienlijke sommen voorgeschoten hadden. Onlangs nog hadden zij hem zeventigduizend gulden verstrekt; doch in stede van de soldij der bezetting, of het oud gediend krijgsvolk daarmede te voldoen, had hij deze gelden onder zijne nieuw geworvene Franschen verdeeld, van welke hij zich bij het overrompelen van *Antwerpen* bediend had. Thans zou hij wel wenschen de verantwoordelijkheid van het voorgevallene op hen te werpen, doch hunne onschuld was openbaar, daar dienzelfden dag een gelijke aanslag tegen andere steden beproefd was.”

Intusschen had ANJOU zich over de *Nethe* naar *Remenant* begeven, om voorts over *Vilvoorde* naar *Dendermonde* te geraken. De *Dijle* was hoog gezwollen, en daar er geene brug over kon geslagen worden, doorwaadden de Franschen, door den honger gedrongen, den vloed, welke omtrent duizend man van hen wegsleepte. De overigen bereikten, met achterlating van wapenrustingen, pakkaadje en troswagens, den anderen oever. De Hertog zelf zonk tot aan de schouders in het water, hetgeen hem zoo euvel bekwam, dat hij sedert nimmer regt gezond geweest is. Dus bragt hij het, onder tallooze
23 v. Louwmaand 1583 moeijelijkheden, te *Vilvoorde*. Hier verschenen de gemagtigden der Staten, om met hem ruggespraak te houden. Hij uitte tegen hen bijna dezelfde klagten als vroeger door LA FOUGÈRE geschied was; en toen zij er op aandrongen, hun dan de bewerkers van het kwaad te noemen, weigerde hij dit onder voorwendsel, dat hij de wonde niet wilde opscheuren, maar heelen. Ten slotte stelde hij hun voorwaarden, die niet weinig in strijd waren met het verdrag van *Bordeaux*, en zond hen weg met brieven aan de Staten en aan den Prins van *Oranje*, wien hij het bespoedigen der zaak ten

ernstigste aanbeval. De Prins vermaande hem, zijne eischen te matigen; doch die raad werd in den wind geslagen (1). 1581—1584

PARMA en de Hoofden der Misnoegden waren terstond bedacht, uit het verraad der Franschen en den haat, welken dit alom tegen den Hertog had opgewekt, voordeel te trekken. Zij noodigden schriftelijk verscheidene Staten en Steden minzaam uit, onder het gezag des Konings terug te keeren (2). Evenmin als deze brieven, werden die van den Markgraaf van *Bergen* uit *Luik* beantwoord, in welke hij de Algemeene Staten poogde over te halen, om ten minste eenige afgevaardigden naar PARMA te zenden en diens voorslagen aan te hooren. ANJOU, daarentegen, trad in onderhandeling met den Spaanschen Landvoogd, wien hij aanbood, de wapenen tegen den Koning van *Spanje* af te leggen en naar *Frankrijk* terug te keeren, mits men hem *Bapaume*, *Bouchain*, *Quesnoi*, en *Landrechies* leverde. PARMA was hiertoe niet genegen; wel beloofde hij de achterstallige soldij van het Fransche krijgsvolk te voldoen, wanneer de Hertog *de Nederlanden* ontruimde, maar dit wees ANJOU op zijne beurt van de hand (3). Men denkt, dat de Hertog deze onderhandelingen alleen had aangeknoopt, om betere voorwaarden van de Algemeene Staten te bedingen (4). Middelerwijl had de Koning van *Frankrijk* den Heer van *Mirambeau*, FRANÇOIS DU PONT, naar *Antwerpen* gezonden, om, zoo mogelijk, eene geheele vredebreuk tusschen ANJOU en de Staten te voorkomen. In eene aanspraak ter Algemeene Vergadering deed de Gezant den aanslag op *Antwerpen* als eene plotselinge opwelling van drift voorkomen, vermaande dringend de Staten zich met den Hertog te verstaan, en gaf hun hoop op de hulp zijns Meesters. MIRAMBEAU ontving een heusch, doch ontwijkend antwoord; en de Prins van *Oranje*, tot wien hij zich nog afzonderlijk gewend had, beloofde alle pogingen aan te wenden tot slissing van het geschil, indien de Hertog te goeder trouw wilde handelen en rondborstig zijnen misslag bekennen (5). 7 v. Sprokkelm. 1583

---

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 462—465. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 344—348. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 215, 216. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIX. bl. 854—857. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 42, 43.

(2) Eenige dezer brieven worden gevonden in de *Docum. Hist.* T. II. p. 383—389, 406, 427, 428.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 292, 293.

(4) WAGENAAR, D. VII. bl. 483.

(5) CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 176. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 291, 295. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 43. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 361. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 464, 465. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 348, 349. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 216, 217. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 857—860.

1581—1584 Niet alleen in de Vereenigde Gewesten, maar ook buitenlands, bijzonder in *Duitschland*, had ANJOU's onbezonnen daad verbazing en verontwaardiging verwekt. Zelfs keurde DESPRUNEAUX, de Fransche Gezant, het gedrag van ANJOU, wien hij, naar het schijnt, nooit veel vertrouwd had, ten sterkste af (1). Zij, welke het aanknoopen van betrekkingen met *Frankrijk* ontraden hadden, betreurden, dat men in hunne vrees niet gedeeld, hunne vermaning niet geteld had. »»Men moest de oogen open gehad hebben en zich niet door honigzoete woorden laten verleiden,"" schreef de Landgraaf WILLEM. »»Het is zoo klaar als de dag," voegt hij er bij, »»dat het eenig doel is, de Hervormde godsdienst uit te roeijen. Het heeft ons altijd ten uiterste verwonderd, hoe de Prins van *Oranje* het verdedigen van de godsdienst aan hare tegenstanders kon toevertrouwen, en alzoo den wolf tot hoeder van de lammeren aanstellen. Wij hebben er nooit iets goeds van verwacht, en een tweeden meesterslag gevreesd, op de wijze van den St. Bartelsnacht."" Thans meenden zij, welke ANJOU gewantrouwd hadden, ten minste te kunnen verwachten, dat zulk eene duurgekochte ondervinding vruchten zou dragen. Alle verzoening kwam hun bespottelijk en ongeoorloofd voor. De Hertog, om zich van wederzijds plegtig bezworene overeenkomsten te ontslaan, was niet teruggedeinsd voor het vermoorden zijner onderdanen; en »»wij begrijpen niet," schreef nogmaals de Landgraaf, »»hoe de boer, wiens zoon door den adder is gestoken, en de adder, aan welken de boer een vreesselijken slag met den bijl heeft toegebragt, voortaan te zamen kunnen wonen en elkander wederkeerig vertrouwen."" Graaf JAN *van Nassau* ontveinst niet in een brief aan den Prins, dat de welgezinden in de hoogste mate verbaasd en ontsteld zijn door het gerucht, dat men eene toenadering tracht te beproeven met een lid van het huis van *Valois*, welk zich op zulk eene bedroevende wijze getoond heeft doortrokken te zijn van den trouwloozen en bloeddorstigen geest van dat verfoeijelijk geslacht. Hij vleit zich, dat voor den Prins de vreesselijke waarschuwing, welke hij zoo even ontvangen heeft, niet te vergeefs zal zijn; dit zou dubbel misdadig wezen. Hij wil liever aan zulke onwaarschijnlijke geruchten geen geloof hechten (2)." Niettemin waren deze geruchten de zuivere waarheid. Welk een groot vertrouwen ORANJE in ANJOU gesteld had, blijkt daaruit, dat hij kort na den aanslag op *Antwerpen*, aan de Koningin van *Engeland* schreef: »Ik kan naar waarheid betuigen, dat ik nimmer eenen Vorst meer bemind en geëerd heb dan zijne Hoogheid en wel zoo, dat ik met groote moeite konde gelooven, wat ik met eigen oogen gezien heb (3)." De Staten

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 163.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XX—XXII.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 157, 158.

waren in twijfel, welken weg zij moesten inslaan. Den Hertog van de heerschappij vervallen te verklaren, was ten hoogste bedenkelijk, daar hij zich nog in het bezit van een aantal belangrijke plaatsen bevond, en PARMA eene strijdmagt te velde had, waar tegen de hunne niet was opgewassen. Daarenboven zou men hierdoor niet alleen de hulp der Fransche benden verbeuren, maar zich ligt in den Koning van *Frankrijk* eenen vijand op den hals halen (1). Zij wenschten het gevoelen van den Prins van *Oranje* hierover in te winnen; en ingevolge hun verzoek, bood hij hun een geschrift van dezen inhoud aan: 1581—1584

»Met tegenzin ga ik er toe over, mijn gevoelen omtrent de gewigtige zaak te ontvouwen, welke u in deze oogenblikken bezig houdt. Die tegenzin wordt geregtvaardigd, dewijl velen mij de rampen wijten, welke de Vereenigde Gewesten getroffen hebben, zoo als die van *Maastricht* en dergelijke. Al ware ik zelfs met eene onbeperkte magt bekleed geweest, dan nog zou zulk eene aantijging ten hoogste onregtvaardig zijn, want het welgelukken eener zaak hangt alleen van God af, en niemand zal zich verstouten, voor het welslagen, zelfs van de best beraamde ontwerpen in te staan. Zoo ik slechts mijne jaren en de onbillijkheid in aanmerking nam, met welke ik behandeld ben, zou ik mij niet op nieuw aan den laster willen blootstellen van hen, die mijn goeden naam ondermijnen; maar mijne belangstelling in het lot der *Nederlanden* noopt mij het zwijgen af te breken, welk het gezond verstand mij oplegt en waarin ik zou blijven volharden, indien ik op eigen voordeel, op eigene rust alleen bedacht ware. De algemeene welvaart echter stel ik boven alles, en zoo ik het waag mijn gevoelen mede te deelen, geschiedt zulks in het volle vertrouwen, dat de Staten het gunstig zullen opnemen en ten beste uitleggen. Verre zij het van mij de schandelijke daad, welke gepleegd is, te willen billijken; ik ben zelfs van gevoelen, dat de Hertog van *Anjou*, na zulk eene handelwijze, vervallen is van al zijne regten op de heerschappij. Men zal evenwel, bij eenig nadenken, moeten erkennen, dat de Staten uit het Verbond met dien Vorst reeds terstond aanmerkelijke voordeelen getrokken hebben; zijne krijgsbenden immers hebben *Kamerijk* en *Lochem* ontzet, en *Gelderland* van de verwoestingen en plunderingen der Spanjaarden bevrijd. Ten gevolge zijner verkiezing, werd in *Frankrijk* de vrede tusschen de Protestanten en Katholijken hersteld, en de eerstgenoemden verwierven vrijheid, in dienst der Vereenigde Gewesten over te gaan. Van het meeste gewigt echter mag worden beschouwd, dat 's Hertogs verkiezing *Spanje's* magt en aanzien in *de Nederlanden* geheel heeft vernietigd; zij toch verbrak, als 't ware, de zegels van den Koning van *Spanje* en deed zijn naam uit *de Nederlanden* verdwijnen; zij is de

(1) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 615, 616.

1581—1584 breede en hechte grondslag, op welken het gebouw van 's Lands vrijheid sterk en krachtig zal worden opgetrokken, indien allen, welke er een zoo groot belang bij hebben, met denzelfden ijver en nadruk blijven handelen, die zij vroeger bij elke gelegenheid aan den dag gelegd hebben. Voor het overige is de Hertog met de volle goedkeuring der Staten verkozen geworden, en het is hier geen punt van onderzoek, of zij, welke die verkiezing bevorderden, daarin al dan niet gedwaald hebben. De vraag is hier slechts: 1° of wij met de Spanjaarden vrede moeten sluiten; 2° of de Staten thans en voor het vervolg hunne hoop op eigene kracht moeten vestigen, dan wel: 3° trachten, met den Hertog tot een vergelijk te komen."

»Wat het eerste punt betreft, dezelfde redenen, welke de Staten bewogen het Spaansche juk af te schudden, bestaan nog; het is derhalve onnoodig deze verder op te sommen. Het zou alzoo te eenenmale ongerijmd zijn, thans weder als onderdanen zich met eenen Vorst te verzoenen, wiens gezag men heeft afgezworen, wiens zegels men honend heeft verbroken, en wiens naam met zoo veel grond en regt overal is uitgewischt. Toen wij den Hertog verkozen, beweerden eenigen, welke *Spanje* meer beminden dan hun vaderland, dat het den *Nederlanden* voordeeliger zou zijn eenen Koning tot Heer te hebben wiens rijk ver afgelegen was, dan een naburigen Vorst, op grond, dat het den eersten moeijelijker moest vallen dan den laatsten, iets tegen 's volks vrijheden te ondernemen. Deze reden vervalt echter nu; immers niet al de Nederlandsche Gewesten zijn meer vereenigd. *Spanje* heeft er eenige van in bezit en beschikt over een leger, zeer wel toegerust om de andere te onderdrukken. De bezittingen van den Koning van *Spanje* zijn derhalve thans den Vereenigden Gewesten nader dan die van eenig ander Vorst. Door deze beschouwingen lieten zich dan ook de Staten leiden, toen zij den Hertog van *Anjou* het opperbewind in handen gaven. Nu voorzeker heeft hij dat bewind verbeurd, en schijnt zelf daarin toe te stemmen door te bekennen, dat hij berouw heeft over zijne overijlde daad. Dit berouw en die bekentenis echter zijn niet voldoende, den argwaan te verdrijven en ons van de gepastheid te overtuigen, om op nieuwe grondslagen weder onderhandelingen aan te knoopen met eenen Vorst, welke de verbindtenis, vroeger met hem aangegaan, zoo schandelijk heeft verbroken. Het is te vreezen, dat de slechte raadslieden, welke hem reeds eenmaal van het regte spoor bragten, dit ten tweedenmale kunnen bewerken. Voorts is er weinig grond van hoop, dat de goede verstandhouding tusschen de Fransche en Nederlandsche krijgsbenden zoo spoedig weder hersteld zal zijn."

»Intusschen acht ik het mijn pligt, den Staten de gevolgen onder het oog te brengen, welke eene weigering van hunne zijde tot een vergelijk met den Hertog zou kunnen hebben. In de eerste plaats zou deze Vorst den Spanjaarden de sterkten overleveren, welke hij in zijne magt heeft; hij en de Koning van *Frankrijk*, thans met elkander verzoend, zouden, in de tweede plaats, verklaarde vijanden van de Vereenigde Gewesten worden en

derhalve trachten, hun al het kwaad te berokkenen, welk men van vijanden, door eerzucht en dorst naar wraak geprikkeld, te wachten heeft; de Koning van *Frankrijk* zou, in de derde plaats, zijnen onderdanen alle handelsbetrekkingen met de Nederlanders verbieden, op de Nederlandsche schepen in al zijne havens beslag leggen, en den vrijen togt door zijne landen aan de krijgsbenden vergunnen, welke de Koning van *Spanje* tegen de Vereenigde Gewesten mogt afzenden. Insgelijks zou de Koningin van *Engeland*, hoezeer zij 's Hertogs gedrag afkeurt, ten uiterste misnoegd zijn over de halsstarrige weigering van de Staten, zich met hem te verzoenen. Verbeurden nu de Staten het vertrouwen van *Frankrijk* en *Engeland*, en konden zij op geene hulp van een dezer rijken hopen, tot welke Mogendheid zouden zij zich kunnen wenden, magtig genoeg, hen te ondersteunen? Zij zouden alleen op eigene krachten moeten bouwen en onverwijld hunne krijgsmagt vermeerderen; maar hoe dit aan te leggen? Hoe zich krijgsvolk en geld verschaffen? De verwoestingen des oorlogs hebben de Vereenigde Gewesten ontvolkt, zoodat er naauwelijks zoo vele inwoners zijn overgebleven als gevorderd worden, om handel en nijverheid gaande te houden. Tot onderhoud van een voldoend leger, zouden de Staten aanzienlijker sommen moeten heffen dan die, welke tot heden opgebragt werden. Wat daartoe gevorderd wordt, zal gemakkelijk blijken uit de rekening van gewone en buitengewone uitgaven voor oorlog, welke ik hierbij den Staten overleg. Deze uitgaven strekken evenwel zich niet verder uit dan tot het onderhoud der bezettingen in de steden. Wanneer bij de opbrengst van deze volstrekt noodige uitgaven reeds op zoo vele zwarigheden wordt gestooten, hoeveel moeijelijker zal het niet zijn, zich de sommen te verschaffen tot onderhoud van een leger, sterk genoeg om te velde te trekken? En zonder zulk een leger is het toch onmogelijk, den vijand geruimen tijd het hoofd te bieden." 1581—1584

»Ik wraak geenszins het gevoelen der vromen in den Lande, welke al hun vertrouwen op de hoede des Almagtigen stellen; maar het komt mij voor, dat wij de Goddelijke Voorzienigheid tarten, wanneer wij groote ondernemingen beproeven, zonder de middelen te hebben, die uit te voeren. Zij alleen bezitten het ware vertrouwen op God, welke zich dan eerst tot den Hemel wenden en in ootmoedig gebed om bescherming en bijstand smeeken, wanneer zij al wat in hunne magt stond gedaan hebben, om hun plan te volvoeren (1). Naauwlettend behooren de Staten derhalve hunne krachten

(1) Letterlijk zegt de Prins: »En al ist so dat ik niet wil lasteren degene, die seggen, dat men op God moet betrouwen, want tselve zeer goed en waarachtig is, nochtans so mein ik ook, dat so wanneer men eenige saken sonder middelen wil aanvangen, of dat arger is, dat men door gierigheid zijn middelen achterhoud, dat niet is op God betrouwt, maer hem is getemteert; en ter contrarie, dat is op God betrouwen, te gebruiken en aenveerden de middelen die hem gelieft ons aen te bieden, en hem te bidden, dat hij zijn segen daarover wil laten gaen."

1581—1584 en hulpbronnen te onderzoeken; heeft dit onderzoek plaats gehad en is het, na eene juiste berekening van het beraamde plan, gebleken, dat deze krachten en middelen voldoende zijn, om allen vreemden steun ontbeerlijk te maken, dan zou ik van gevoelen zijn, dat de Staten het opperste gezag aan zich hielden."

»Er is een tijd geweest waarin de Nederlanders zich den heilrijken zegen der vrijheid en der onafhankelijkheid konden verschaffen, namelijk, toen zij magt genoeg hadden, DON JAN *van Oostenrijk* te dwingen hun land te verlaten. Maar hoezeer verschilt van dezen onze tegenwoordige toestand? Voor onze poorten staat een magtig leger van den Koning van *Spanje*, ondersteund door hen, welke wij in dien tijd nog onder onze vrienden telden. De krachten der Bondgenooten zijn merkelijk verflaauwd; zelfs met de hulp der Franschen hebben wij 's vijands voortgangen niet kunnen keeren. Zijn de Staten echter, na rijp beraad, van gevoelen dat wij, mits meer pogingen in het werk gesteld worden dan tot nog toe geschied is, alleen kunnen tot stand brengen, wat ons met de hulp onzer vrienden niet mogt gelukken, dan moeten zij voor altijd het denkbeeld laten varen, in eenig vergelijk met den Hertog van *Anjou* te treden, en er toe overgaan, uitsluitend met eigen krachten den Spanjaard niet alleen, maar ook den Franschen nabuur onder de oogen te zien; geen oogenblik mag alsdan met de uitvoering van dat plan worden gedraald. Ik vrees nogtans, dat eer de toebereidselen daarvoor gereed, eer de krijgsbenden te velde gebragt, en de noodige gelden voor haar onderhoud bijeengezameld zijn, ja, zelfs eer men het nog eens is, wie het bevel over het leger zal voeren, de vijand reeds de meeste steden der Verbondenen zal bemagtigd, of dat vele plaatsen, alle hoop op bijstand verdwenen ziende, afzonderlijk haar zoen met de Spanjaarden zullen getroffen hebben, en zulks nog vóór zij aangevallen zijn geworden. Oordeelen de Staten echter, na al de gronden voor en tegen, welke ik heb aangevoerd, overwogen te hebben, dat het bij den tegenwoordigen toestand der gewesten raadzamer is met den Hertog van *Anjou* in onderhandeling te treden, dan zou ik wenschen hen te vermanen, hunne uiterste en bijzondere aandacht te wijden aan het nieuwe verdrag, welk zij met hem begeren tot stand te brengen, opdat de versterkte plaatsen niet blootgesteld worden aan hetzelfde gevaar als dat, welk *Antwerpen* bedreigd heeft en waaruit die stad, als 't ware door een wonderwerk, gered is. Het beste middel ter bereiking van dat doel is, naar mijn inzien, bij het verdrag uitdrukkelijk te bepalen, dat Bevelhebbers noch soldaten in eenige vesting hoegenaamd mogen gelegd worden, wanneer zij niet te voren in handen der Staten den eed van getrouwheid en gehoorzaamheid hebben afgelegd (1)."

In denzelfden geest, en na overleg met den Prins van *Oranje*, sprak de Fransche

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 349—354. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 860—865. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 616—623.

Gezant POMPONE DE BELLIÈVRE, welke MIRAMBEAU was gevolgd, in de vergadering der 1581—
Algemeene Staten en liet behendig in zijne redenen, om hun de noodzakelijkheid te 1584
betoogen zich met den Hertog te verdragen, onder groote beloften ook bedreigingen doorschemeren. De Engelsche Gezant JOHN SOMMERS vermaande insgelijks, zoo wel ANJOU als ORANJE en de Staten, tot verzoening. Maar meer dan alle vermaningen, beloften en bedreigingen, stemden de omstandigheden, en wel met spoed, beide partijen tot toegeeflijkheid. De Hertog worstelde steeds met gebrek aan geld en leeftogt; de steden, in zijn bezit, waren niet behoorlijk van verdedigingsmiddelen voorzien; en de verbittering van het gemeen boezemde hem angst in voor de gevangene Franschen in *Antwerpen*. De Staten, van hunnen kant, vreesden voor het verlies der Vlaamsche steden, welke in ANJOU's magt waren; voor het beslag leggen op de Nederlandsche schepen in de havens van *Frankrijk;* en voor de wapenen van PARMA, wien zij geene genoegzame krijgsmagt konden tegenover stellen, wanneer de Franschen werkeloos bleven, terwijl zij op geene andere uitheemsche hulp konden rekenen. Zij zonden Gemagtigden naar *Vilvoorden*, om met den Hertog te onderhandelen, en eerlang kwam
een *voorloopig* Verdrag tot stand, waarbij bepaald werd: »dat de Hertog met vier- of 28 v.
vijfhonderd voetknechten en twee- of driehonderd ruiters naar *Duinkerken* zou trekken. Lentemaand
Hij zou den Staten onmiddellijk *Vilvoorden* inruimen en zijne krijgsmagt, bestaande 1583
uit drie duizend Franschen, de overige ruiterij, en twee duizend vijf honderd Zwitsers, te *Willebroek* bijeentrekken, waar men hem negentig duizend gulden zou uitbetalen, om die naar welgevallen onder zijne soldaten te verdeelen. Hij en het krijgsvolk zouden zweren, niets vijandigs tegen de Vereenigde Gewesten te ondernemen, maar hen tegen de Spanjaarden, de Misnoegden en hunne aanhangers getrouw te dienen. Dezelfde eed zou door de Engelschen en Schotten, in der Staten soldij staande, worden afgelegd; en met vereende magt zou men pogen *Eindhoven*, door PARMA belegerd, te ontzetten. De Franschen zouden *Dendermonde* en *Dixmuide* ontruimen, zoodra de Staten den Hertog daarvoor zeven gijzelaars ten onderpand gezonden hadden. De Staten zouden hierop de gevangene Franschen ontslaan, en de verzochte papieren en voorwerpen terug geven. Daarna zouden de gijzelaars ontslagen, en den Franschen, te *Wijnoksbergen* gelegerd, gelast worden, die stad aan inlandsche soldaten over te leveren en zich bij het leger te velde te voegen. Dan zouden de Staten Gemagtigden naar *Duinkerken* zenden, om nader met den Hertog overeen te komen. Het Verdrag van *Bordeaux* zou van kracht blijven, en al het gebeurde sinds den zeventienden van Louwmaand laatstleden vergeten worden." De punten dezer overeenkomst werden den tweeden van Grasmaand te *Antwerpen* afgekondigd. De Hertog begaf zich naar *Duinkerken*, doch vernam op den weg derwaarts, dat er de pest woedde en liet derhalve de Regering van *Brugge* verzoeken, vooreerst zijn intrek in hare stad te mogen

1581—1584 nemen; maar dit werd, gedachtig aan het voorgevallene te *Antwerpen*, ronduit geweigerd (1).

Het wantrouwen en de haat des volks tegen de Franschen duurden, ondanks het uitzigt op eene verzoening, niet alleen voort, maar strekten zich zelfs uit tot degenen, die ANJOU aan het hoofd van zaken geplaatst hadden. De Prins van *Oranje*, welke hiertoe het meest had bijgedragen, was nu even zeer een voorwerp van hoon en smaad geworden, als hij vroeger de afgod der gemeente geweest was. Men verhaalt evenwel, dat hem, eenigen tijd na den aanslag op *Antwerpen*, de hertogelijke waardigheid over *Braband* aangeboden, doch door hem geweigerd werd, »daar hij," naar zijne getuigenis, «over geene genoegzame middelen beschikken konde, om het Land behoorlijk te beschermen, en daarenboven den Koning van *Spanje* geene reden wilde geven, te zeggen dat zijn eenig doel was, dien Vorst al de gewesten te ontnemen (2)." Eenigen schijnen deze aanbieding in twijfel te trekken (3). Zoo veel is zeker, dat de Algemeene Staten, uit vrees dat PARMA, zoo het Land tijdens het geschil met ANJOU zonder Hoofd bleef, zich te eer daarvan mogt meester maken, den Prins van verre den wensch te kennen gaven, dat hij zich als hun *Hoofd* wilde gedragen. Ofschoon hij zich hiertoe niet genegen toonde, besloten zij evenwel in Oogstmaand, »hem *generalijk* aan te nemen tot *Hoofd der Regering*, dat is, tot *Hoofd van een Raad*, dien men bij gemeen *advis* zou stellen *tot den Gouvernemente*, en wel in diervoege, dat om alle ijverzucht weg te nemen, alleen de *opene* brieven zouden uitgegeven worden op naam van den Prins van *Oranje*, en de *andere* (op dien) van den *Rade van State der Vereenigde Nederlanden*." Dien zelfden dag werd door hen een afgevaardigde uit elk gewest naar den Prins gezonden met verzoek, dien eerlast op zich te nemen. Op hun herhaald aanhouden, verklaarde hij eindelijk, zich op de zaak te zullen beraden, en leverde den zesden van Herfstmaand een antwoord ter Algemeene Statenvergadering in, waarvan een afschrift naar de gewesten gezonden werd. Dit antwoord zal waarschijnlijk ontwijkend, zoo niet geheel weigerend geweest zijn; ten minste van de zaak zelve is niets gekomen (4). Ondertusschen had de Prins de gemoederen nog meer van zich vervreemd door zijn huwelijk met LOUISE DE COLIGNY, weduwe des Heeren DE TELIGNY, die nevens haren vader, den Admiraal van *Frankrijk*, in den St. Bartels-

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 468—470. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 355—357. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl, 866, 867. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 218, 219.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 455.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 484.

(4) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 301, 302.

nacht te *Parijs* was vermoord geworden (1). Sommigen beschouwen als een staatkundigen misslag in den Prins, dat hij juist nu, »toen alle gemoederen van haat tegen de Franschen gloeiden, en het volk inwendig ook tegen hem wrokte, omdat hij hen in het Land had geroepen, alweder eene echtverbindtenis sloot met eene Fransche vrouw, wier dierbaarste betrekkingen de slagtoffers van godsdiensthaat geworden waren (2)." ORANJE zelf, daarentegen, achtte dit huwelijk als door eene gezonde staatkunde gewettigd. Bij monde van VAN DER MYLE deed hij de Staten van *Holland* opmerken, »dat hij *vóór* het ongeluk van *Antwerpen* in verbindtenis was getreden met de dochter van wijlen den Admiraal van *Frankrijk*, den Heer van *Chatillon*, eene weduwe, een zeldzaam voorbeeld van godsvrucht, en vermaagdschapt aan den Prins van *Condé*, *opdat de Kerk van* CHRISTUS *daardoor te meer onderstand gedaan, en te beter een verbond met de Koningin van Engeland en den Koning van Navarre zou bewerkt worden.*" De Edelen en Steden van *Holland* verklaarden hierop, »dat zij der goede voorzigtigheid, bescheidenheid en zorgvuldigheid van den Prins toevertrouwen, dat hij hierin, als in alle andere voorvallende zaken, anders niet gezocht, voor oogen gehad en bedoeld heeft, dan wat tot bevordering van Gods eer, de kennis Zijns H. Woords, en de dienst en welvaart van den Lande zou mogen strekken, weshalve zij ook goed gevonden hebben, hetgeen door hem in dezen gedaan mogt zijn (3)." De Koning van *Navarre* wenschte ORANJE met dit huwelijk geluk en voegde er bij: »Ik houd mij verzekerd, dat God er vruchten uit zal trekken voor zijne Kerken, en zelfs, dat wij er ook ons deel van zullen hebben wegens de overeenkomst van onze zaken met de uwe (4)." Niet alzoo dacht de bevolking van *Antwerpen*, en de Prins ondervond dit meer dan eens op eene grievende wijze. »Nu bleek het duidelijk," riep men, »hoezeer hij tot de Franschen overhelde, met wier hulp hij hoopte het Land te onderdrukken en het met ANJOU te deelen." Het wantrouwen tegen hem werd dapper door de Spaanschgezinden gevoed. Eens toen hij in de Algemeene Statenvergadering het woord voerde, schoolde het volk voor het raadhuis bijeen en dreigde, »dat ieder, welke er aan mogt denken de Franschen terug te roepen, uit het venster geworpen zou worden." De Prins, wien men van dit plan verdacht hield, waagde het niet naar zijne woning terug

1581—1584

(1) De Schrijver van het *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 575, meent, dat 's Prinsen vierde huwelijk te *Delft* voltrokken werd. Het geschiedde te *Antwerpen*. Zie, onder anderen, *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 188, en LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 471. LOUISE DE GOLIGNY was in 1555 geboren en in 1571 met den Heer DE TELIGNY gehuwd.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorlog*, D. III. bl. 626.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1583. bl. 79.

4) *Archives de la Maison d' Orange*, T. VIII. p. 188.

1581—1584 te keeren en bleef op het raadhuis overnachten. Ernstiger geraakte het gemeen in beweging, toen de stedelijke Regering het plein voor het slot, door den Prins bewoond, in deelen deed afsteken om te verkoopen, er straten liet doorrooijen en ter wederzijde met grachten afscheiden, waaruit de aarde op de erven geworpen werd. Onmiddellijk ging de kreet op, dat de Franschen, binnengelaten door ORANJE, zich voor het slot verschansten. Het graauw vloog straks gewapend derwaarts, doorzocht alle schuilhoeken van het gebouw, dwong den Prins naar buiten te komen en schold hem voor een verrader. Het oproer echter bedaarde van zelf, toen men niet vond, wat men vermoedde. Meer dan deze beleediging van het gemeen, moest het ORANJE grieven, dat de Regering van *Antwerpen* het niet waagde, de raddraaijers tot rekenschap te roepen, en zij hem alzoo hoegenaamd geene voldoening voor den aangedanen hoon verschafte. Hij kreeg door een en ander zulk een afkeer van *Antwerpen*, dat hij met zijn geheelen hofstoet den twee en twintigsten van Hooimaand van daar vertrok, een berigtschrift achterliet, waarnaar men zou te handelen hebben, en St. ALDEGONDE tot Burgemeester voor het aanstaande jaar benoemde. Hij begaf zich naar *Middelburg*, alwaar nu ook de Algemeene Staten bijeenkwamen. Er bestond geen *Algemeen Bestuur* (*Gouvernement Général*), zoo lang er geene bepaalde verzoening met ANJOU plaats had (1).

Terwijl de Prins zich nog in *Antwerpen* onthield, werd er een Spanjaard, PEDRO DORDOÑO genaamd, gevat en gevierendeeld. Hij sprak verscheidene talen, gaf zich eerst voor een Kroaat uit, en had acht jaren te voren deel genomen aan het plunderen der stad. Men meent, dat het vermoeden tegen hem door een Fransch Hopman werd opgewekt. Hij bekende, dat hij herwaarts was gekomen, om ORANJE te vermoorden, waarover hij met den Koning van *Spanje* zelven, of, zoo als hij later verklaarde, met diens geheimschrijver en te *Grevelingen* ook met LA MOTTE onderhandeld had. — Om
29 v. Lentemaand 1583 denzelfden tijd werd insgelijks zekere KORNELIS DE HOOGH te *'s Gravenhage* ter dood gebragt. Hij was aldaar geboren toen KAREL V er zich bevond, en plaatsnijder van beroep. DON GABRIËL DE SILVA, 's Keizers gewezen Kamerheer, bragt hem in het hoofd, dat hij een natuurlijke zoon van dien Vorst was, op wien hij veel geleek, en trachtte hem, na het afspringen van den Keulschen Vredehandel, over te halen, zich naar *Spanje* te begeven, om met den Koning, welke hem als zijn natuurlijken broeder wilde erkennen, de middelen te beramen, om de *Nederlanden* weder tot

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 233. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 439. HARAEUS, *Annal Brab.* T. III. p. 348, 350, 352. THUANUS, *Hist.* T. III. Lib. LXXVII. p. 614. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 77. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 471, 477. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 367—369. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. p. 221. verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 873, 879. *Leven v.* WILLEM I. D. III. bl. 573—576.

rust te brengen; aanzienlijke ambten zouden zijn loon zijn, wanneer een gelukkige uitslag de onderneming bekroonde. Na overleg met den geneesheer JAKOB DE VOS te *Delft*, zond DE HOOGH zekeren JAN RATALLER, een Fries, met DE SILVA naar *Spanje* omstreeks den tijd van den aanslag van JAUREGUI. Na vijf maanden keerde RATALLER terug en berigtte aan DE HOOGH, dat hij met den Koning zelven en zijne Raadslieden onderhandeld, en men zijne voorslagen en plannen goedgekeurd had. De Koning zou hem van tweemaal honderd duizend daalders, in wissels op *Keulen* of *Frankfort*, voorzien tot aanwerving van krijgsvolk, en hem voorts het hertogdom *Gelderland*, of een ander gewest naar zijne keuze, afstaan; ter bevestiging der waarheid van dit alles strekte een afdruk van 's Konings zegel. DE HOOGH nam nu den naam aan van: KORNELIS *van Oostenrijk* en schreef, onder medewerking van DE VOS en RATALLER, een boekje getiteld: *Hoognoodige Waarschuwing*, waarin hij de steden tot verzet tegen de Staten aanspoorde. Op het punt naar *Duitschland* te vertrekken, om er de bewuste gelden te ontvangen, werd hij door den boekdrukker JORIS WILLEBROD te *Leiden* verraden, welke twee duizend stuks van zijn boekje, en zes honderd rondgaande brieven van hem aan de schutterijen zou uitgeven. Nog twee duizend stuks waren in het Fransch te *Keulen* gedrukt. Hij werd, naar vonnis van het Hof van *Holland*, onthoofd en gevierendeeld, ofschoon de Prins van *Oranje*, naar het schijnt, te zijner gunste was tusschenbeide gekomen. Hij stierf in de overtuiging, dat hij een zoon des Keizers was. DE VOS, RATALLER en andere medepligtigen redden zich door de vlugt; zij werden gebannen, en honderd kroonen dengenen uitgeloofd, welke een van hen gevangen overleverde (1). 1581—1584

Intusschen werd *Eindhoven* nog steeds door den Graaf van *Mansfeldt* en den Heer van *Hautepenne* belegerd. De Heer van *Bonnivet* voerde er het bevel over achthonderd Franschen en Schotten, welke de plaats met uitstekende dapperheid verdedigden. Zoodra het Verdrag tusschen de Staten en ANJOU was tot stand gebragt, trok de Maarschalk BIRON zijne krijgsmagt bijeen, om *Eindhoven* te ontzetten. Op zijn togt maakte hij zich meester van het huis te *Vaersele*, waarbij de Overste LA GARDE, welke de Staten zoo vele jaren getrouw en manhaftig gediend had, door het springen van een stuk geschut het leven verloor. BIRON kwam te spade tot ontzet van *Eindhoven*, dat zich, gedrongen door honger en gebrek, na een beleg van 23 v. Grasmaand 1583

(1) *Resolut. v. Holl.* voor 1583, bl. 47, 80. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 177. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 44, 46. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 89. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 322. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 471. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 348. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 81. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 363—365. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 219. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl.868, 869.

1581–1584 drie maanden op eervolle voorwaarden had overgegeven. BIRON trok toen over *Rozendaal* naar het sterke slot te *Wouw* bij *Bergen op Zoom*, nam het bij verdrag in,
10 v. Bloeim. 1583 en bleef, ten koste van het zweet en bloed des armen landmans, in den omtrek liggen. MANSFELDT veroverde *Turnhout*, doch verliet het weder, en maakte zich meester van de sloten te *Hoogstraten*, *Loenhout* en *Vaersele*. *Diest* gaf zich, na eene
28 v. Bloeim. korte insluiting, aan hem over. Dit stadje, slecht versterkt en bezet, was reeds zesmaal in den tijd van zeventien jaren, en genoegzaam zonder slag of stoot, nu eens aan de Staatsche, dan weder aan de Spaansche zijde overgegaan. Thans dwongen de burgers daartoe ten zevendenmale den Bevelhebber TUCHES, die deswege naderhand voor een krijgsraad te regt stond, doch zich wist te regtvaardigen. Een
5 v. Zomermaand gelijk lot trof den Overste VLIET, welke het sterke slot te *Westerloo* aan de *Groote Nethe* bij verdrag moest overgeven, daar de vijanden, op raad en aanwijzing van eenige boeren uit den omtrek, het water uit de grachten hadden geleid. PARMA, welke zijne krijgsmagt in drie legerafdeelingen gesplitst had, zond er eene van om *Duinkerken* te berennen, en rukte met de beide overige naar *Rozendaal* op om BIRON te overvallen, in wiens leger, een zamenraapsel uit onderscheidene volken, gedurig twist en twee-
17 v. Zomermaand dragt heerschten. Op het aannaderen van PARMA, trok BIRON naar *Bergen op Zoom*, doch de Spanjaarden vielen tusschen *Steenbergen* en *Halteren* zijne achterhoede aan, die zich twee uren lang dapper weerde eer zij begon te wijken. In dit oogenblik verscheen BIRON, die reeds ver was voortgerukt, met het Fransche voet- en paardenvolk op de strijdplaats, en het gevecht werd hevig voortgezet. BIRON, diep onder de vijanden doorgedrongen, viel van zijn paard en brak een been, doch werd nog te goeder uur door den Heer van *Bachon* ontzet en in veiligheid gebragt. Duisternis en vermoeidheid maakten een einde aan den onbeslisten strijd, welke van des middags twee tot des avonds tien uur geduurd had. Men telde aan weerzijden bijna vierhonderd dooden. Spaanschgezinde schrijvers echter voeren het getal der gesneuvelde Staatschen tot twee duizend, sommige zelfs tot drie duizend man op. Het gevecht werd den volgenden dag niet hervat. PARMA trok naar *Hoogstraten*, en sloeg vervolgens het beleg voor *Herenthals*. De Staatschen togen onder de muren van *Steenbergen* terug, en bezetten voorts de versterkte plaatsen, om alleen verwerenderwijze oorlog te voeren (1).

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 390—394. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 177. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 296—299. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 44, 45. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 89. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 361, 362. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 471—473. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 322. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 349—351. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 366, 367, 369. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 219, 220. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 874, 875.

De Hertog van *Anjou* bevond zich thans reeds drie maanden te *Duinkerken*, en wachtte nog steeds te vergeefs op de Staatsche afgevaardigden. Het ontwerp der voorwaarden, die men nu van hem zou vorderen, was wel, na lang dralen, in de Algemeene Staten-vergadering te *Antwerpen* opgemaakt, maar niet door al de bijzondere gewestelijke Staten bekrachtigd. De vier Leden van *Vlaanderen* meenden, »dat men zich met eigen middelen behoorde te verdedigen, en ANJOU inmiddels met het eischen van harde voorwaarden ophouden, zoo als onderanderen, dat hij zich in *alle* gewesten moest laten huldigen, zonder dat een of eenige daarvan eene achterdeur, bij wijze van Renversalen, openhielden (1)." Hiermede streed lijnregt het besluit der Staten van *Holland*, drie dagen te voren genomen, »dat men met den Hertog zou overeenkomen, doch niet dan op den voet van het Verdrag van *Bordeaux*, waar bij *Holland* en *Zeeland* op zich zelve gelaten waren (2)." *Antwerpen* en *Brussel* wilden tot geen besluit komen, vóór zij dat van al de Vereenigde Gewesten vernomen hadden (3). De tegenkanting, welke het onderhandelen met ANJOU ontmoette, laat zich verklaren uit de verbittering en het wantrouwen op de Franschen, die toegenomen waren sinds BIRON met zijne krijgsmagt, naar men meende, betrekkelijk weinig had verrigt (4). Men kan bezwaarlijk den Hertog van bijzondere ongeduldigheid beschuldigen, dat hem het uitblijven der Staatsche gemagtigden eindelijk verdroot (5). En daar nog immer in *Duinkerken* de pestziekte heerschte, welke vele slagtoffers eischte, weshalve hij den Algemeenen Staten, doch vruchteloos, verzocht had, hem eene andere verblijfplaats aan te wijzen (6), hij zelf bovendien zich ongesteld gevoelde en zag, hoe de gemoederen der Nederlanders al meer en meer van hem vervreemdden, zoo begaf hij zich met zijn geheel hofgezin, den Prins van *Espinoi* en LAMORAAL *van Egmond* te scheep naar *Calais*, en liet den Heer van *Chamois* met vijfhonderd man in *Duinkerken* achter. Den Staten echter schreef hij, dat het nemen van maatregelen ter bescherming van *Kamerijk*, en het vereffenen van eenige zaken met zijn broeder zijn vertrek noodig maakten, en verzocht hun, dat zij hem de gemagtigden op het spoedigst zouden nazenden (7).

1581—1584

28 v. Zomermaand 1583

---

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 876.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1583. bl. 258.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 876, 877.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 220. V. CORVIN WIERSBITSKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 633.

(5) BILDERDIJK, D. VII. bl. 59.

(6) *Documents Hist.* T. II. p. 395, 396.

7) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 473, HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 351.

1581— 1584 30 v. Zomermaand 1583 Naauwelijks had ANJOU *Duinkerken* verlaten, of MONTIGNI en LA MOTTE verschenen er voor met vijfduizend man, maakten zich meester van de haven, en wierpen in de nabijheid eene schans op. Dit geschiedde zoo plotseling, dat de burgers, die zich buiten de stad bevonden, niet terug konden, en de bezetting van *Wijnoksbergen*, slechts een uur van daar, geen middel vond er in te komen. Wel zond de Prins van *Oranje* dadelijk eenige gewapende vaartuigen af, en BIRON rukte tot ontzet op, maar de Gentenaars weigerden den Maarschalk den togt door het *Land van Waas*, uit vrees dat ORANJE, tot steuning van zijn aanhang, den Franschen Veldheer in hunne stad wilde brengen. Intusschen had PARMA het beleg voor *Herenthals* opgebroken en zijne krijgsbenden met die voor *Duinkerken* vereenigd, om deze belangrijke plaats met zijne geheele strijdmagt aan te tasten. De Heer van *Chamois*, wien de burgerij weinig genegen was, geen ontzet ziende opdagen, sloot een verdrag met PARMA, waarbij hem en zijn volk vrije aftogt werd vergund. De burgers, welke er niet in begrepen waren, 16 v. Hooim. moesten het behoud van hun leven voor een groot losgeld koopen. Acht dagen daarna ging ook *Nieuwpoort*, slechts met twee vaandels voetvolk bezet, aan de Spaanschen over, mede door schuld van de Gentenaars, welke BIRON verhinderd hadden, derwaarts op te rukken. *Veurne* gaf zich over, vóór het nog den vijand gezien had. Intusschen was te *Brugge*, op het berigt van het bemagtigen van *Duinkerken*, door eenige Regeringsleden, zonder hunne andere ambtgenooten, den gemeenteraad, de Algemeene Staten, of den Prins van *Oranje* te kennen, uit naam der twee Leden van *Vlaanderen*, de Prins van *Chimai*, welke zich te *Beveren* ophield, tot Stedehouder verkozen, dewijl de toestand der stad spoedig eene sterkere bezetting, en het beleid van den oorlog eenen man van groote achtbaarheid vorderden. ORANJE had vroeger daartoe den Prins van *Espinoi* aanbevolen, welke om zijne verdiensten op deze onderscheiding de volste aanspraak had, doch nu, beleedigd dat men hem dus voorbijging, zich voor goed in *Frankrijk* vestigde, alwaar hij echter zijn vaderland steeds alle mogelijke dienst bewezen en zijn leven geëindigd heeft. De Prins van *Chimai*, KAREL VAN CROY, de eenige zoon des Hertogs van *Aarschot*, was in Vijftienhonderd zes en zeventig in dienst der Algemeene Staten getreden, welke hij in Vijftienhonderd negen en zeventig verlaten, doch in Vijftienhonderd twee en tachtig weder aanvaard had. Ondanks dit bewijs van eenen wispelturigen en onbestendigen aard, twijfelde men niet aan zijne trouw, sinds hij MARIA DE BRIMEU, Gravin van *Megen*, eene rijke Protestantsche erfdochter, gehuwd en de Hervormde godsdienst openlijk omhelsd had. Den twee en twintigsten van Hooimaand

---

BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 369, 371. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 220. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 876, 877. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 45.

werd hij te *Brugge* door de twee Leden van *Vlaanderen* als gewestelijk Stadhouder ontvangen, en den zevenden van Oogstmaand ook door de twee andere Leden in deze waardigheid erkend. Vóór zijne aankomst was het den Bruggenaars gelukt, in *Oostende*, door PARMA berend, vier vaandels voetvolk te werpen. De Prins van *Chimai* voegde er, op last van ORANJE, nog negen andere vaandels bij, zoodat de Spaansche Veldheer het raadzaam keurde af te trekken en liever *Dixmuide* te belegeren, dat zich, na geringen tegenstand, overgaf. *St. Wijnoksbergen*, door het verlies der omliggende plaatsen geheel ingesloten, werd door den Overste VILLENEUVE, een Fransch Edelman en Hugenoot, zonder het beleg af te wachten en tegen goede betaling aan PARMA overgeleverd. Nu gold het *Iperen*, waar de Heer van *Marquette* het bevel voerde en de belegering tot het aanstaande voorjaar manhaftig verduurde. De Regering van *Brugge*, thans voor hare stad beducht in welke velen den Spanjaarden genegen waren, ontbood den Overste BOIDE met eene afdeeling Schotten uit *Meenen* terug, welke plaats terstond door de Rijsselaars genomen werd. Intusschen had de bezetting van *Breda* de stad *Steenbergen* overrompeld en den inwoners een zwaar losgeld afgeperst. Twee maanden later werd *Sas van Gent* door de Misnoegden bemagtigd. *Axel*, *Hulst* en het slot te *Rupelmonde* werden voor geld door SERVAAS VAN STEELAND, Baljuw van *Waas*, den Spanjaarden geopend. Daar PARMA nu vasten voet aan de *Schelde* gekregen had en reeds eene sterkte te *Borgt* op den dijk begon te stichten, geraakte *Antwerpen* in hagchelijken toestand. Om hem op eerbiedigen afstand te houden, werden de dijken doorgestoken zoodat het *Land van Waas* onderliep, en verscheidene schansen opgeworpen, waartoe de Stedelijke Raad driemaal honderd duizend gulden bewilligde. En toen in het begin van Slagtmaand de Graaf van *Hohenlo* met negentien vaandels *Ter Neuze* bezet en er een sterk blokhuis gebouwd had, werd *de Schelde* weder geheel vrij. Eenigen tijd later kocht PARMA de stad *Aalst* voor dertigduizend kroonen van de Engelsche bezetting, welke tot dien stap overging, daar zij van de Gentenaars, in wier soldij zij stond, niet alleen geene betaling, maar zelfs niet het noodige onderhoud ontving, zoodat zij met honger en kommer worstelde en bovendien vreesde, door de burgerij met geweld uit de stad gedreven te worden. De Staten hadden geene krijgsmagt om PARMA behoorlijk het hoofd te bieden sinds BIRON, uithoofde van den haat en het mistrouwen der Nederlanders tegen de Franschen, zich in Oogstmaand, in weerwil van den Prins van *Oranje*, met zijne benden te *Biervliet* ingescheept en naar *Frankrijk* begeven had. Daar echter de Hertog van *Anjou* in *Kamerijk* krijgsvolk bijeenbragt, was PARMA genoodzaakt op de grenzen het oog te houden, en derhalve zijne strijdkrachten te verdeelen (1).

1581—1584

15 v. Oogstmaand 1583

---

(1) CARNERO, *Hist. d l. Guerras Civiles*, p. 179, STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p.

1581—1584 In de Noord-Oostelijke Nederlandsche gewesten waren insgelijks de wapenen des Konings voorspoedig geweest. De Overste TASSIS, welke in *Steenwijk* het bevel voerde, was in het laatst van Louwmaand over de bevrozene wateren in *de Veluwe* gevallen en had er twee schansen veroverd. Naar *Steenwijk* teruggekeerd, deed hij van daar uit vele strooptogten in *Friesland*, verbrandde *Lekkum*, een half uur van *Leeuwarden*, en pleegde alom bijsteren moedwil. Het Staatsche krijgsvolk en een hoop gewapende boeren, welke hem met eenige veldstukjes tegentrokken, werden spoedig geslagen en uiteengejaagd, de gesneuvelden naakt uitgeschud, en vele vlugtelingen, zelfs grijsaards, vrouwen en kinderen, door de ruiters op den weg in koelen bloede vermoord, of neus en ooren afgesneden. SONOY liet *Blokzijl* en *de Kuinder* bezetten, dewijl hij er verstandhouding met den vijand vermoedde. Minder waakzaam was men in de stad *Zutphen*, welke den twee en twintigsten van Herfstmaand door TASSIS, niet zonder verraad van de bezetting, werd overrompeld. De burgerij koos na eenige tegenweer, waar velen bij omkwamen, de vlugt. Thans ging het op een plunderen en geldafpersen, en de burgers werden derwijze mishandeld, dat de meeste de stad en het overschot hunner have verlieten. Om *de Veluwe* tegen nieuwe vijandelijke invallen te dekken, werd aan den westkant des *IJssels* eene schans opgeworpen, doch welke in den Winter onderliep. Uit dien hoofde door de bezetting verlaten, namen de Spanjaarden er bezit van, versterkten er zich en bragten alzoo geheel *Gelderland* en *Overijssel* onder brandschatting, ofschoon de Staten de omliggende steden, zoo goed zij konden, bezet hadden. Daartegen gelukte het den Heer van *Nijenoord* en ASINGA ENTES, elk aan het hoofd van zeshonderd man, uit *Terschelling* gekomen, de vesting *Otterdum* aan de *Eems*, tusschen *Delfzijl* en *Reide*, te bemagtigen, waarin zij door een aantal Friezen onder STEIN VAN MALSEM wakker ondersteund waren. De plaats, waaraan den vijand, om des toevoers wille, grootelijks gelegen was en die aan het geheele gewest ten muur verstrekte, werd in een geduchten staat van verdediging gebragt. Tegen het einde des jaars beproefden dan ook de Koningschen vruchteloos met vijf en twintig vaandels voetvolk en zevenhonderd ruiters, welke *de Rijn* waren overgetrokken, *Otterdum* te hernemen. NIJENOORD overleed binnen deze sterkte na eene langdurige ziekte. Hij was een deugdzaam en dapper Edelman, een vurig beminnaar zijns vaderlands, maar wiens moed niet altijd door het geluk be-

---

300—306. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 45, 46. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 362. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II Liv. XIII. p. 474, 478. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 323, 324. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI, p. 44. HARAEUS, *Annal Brab*, T. III. p. 351—353. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 371, 372, 398, 401, 403. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 220, 222, 223. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 874—881. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 45.

WILLEM LODEWIJK GRAAF VAN NASSAU.

J. F. C. Rockleben sculps.

gunstigd werd. Uit den krijg had hij geen voordeel getrokken, veelmeer zijne eigene middelen er door verkort en zijne goederen zwaar belast (1). 1581—1584

Gevaarlijker vijanden dan de Spanjaarden waren voor de Vereenigde Gewesten de inwendige verdeeldheden en beroeringen, de verraderijen van velen, en de baatzucht van bijna allen. Het telkens herhalen van het verbod van toevoer naar den vijand toont aan, hoe dikwerf dit overtreden werd (2). In *Noord-Holland* hielden de Koningsgezinde landlieden, in weerwil van het bevelschrift daar tegen uitgevaardigd, talrijke zamenkomsten, welke SONOY gewapenderhand liet uiteenjagen en de schuldigen met zware geldboeten straffen. Sinds het opvatten van het zwaard tegen *Spanje*, was in *Friesland*, even als in *Holland* en *Zeeland*, getwist over het stemmen der steden en van het platte land ter Staatsvergadering. Men was er in Vijftienhonderd acht en zeventig overeengekomen, dat de steden ééne stem, *Oostergo*, *Westergo* en de *Zevenwolden* te zamen drie stemmen op den Landdag zouden hebben; thans beweerden de steden, dat haar, nu de Geestelijken van de Staatsvergaderingen waren uitgesloten, nog eene stem toekwam, en dat de drie Deelen van het platte land zich met twee stemmen behoorden te vergenoegen. De Landraad aan de regterzijde der *Maas*, welke toen te *Utrecht* zitting hield en voor wien het geschil gebragt werd, kon tot geene beslissing komen. Eindelijk kwam ORANJE tusschenbeide, en zijne gemagtigden Mr. LEONARD CASEMBROOT, Raadsheer aan het Hof van *Holland*, en Mr. WILLEM BARDES, Oud-Burgemeester van *Amsterdam*, nevens DE MERODE, 's Prinsen Stedehouder of Plaatsbekleeder in *Friesland*, bepaalden, dat alles voorloopig zou blijven op denzelfden voet als in Vijftienhonderd acht en zeventig was vastgesteld. Ofschoon de steden aanvankelijk tegen deze uitspraak stribbelden, werd zij echter eenen geruimen tijd gevolgd. Eerlang verzocht DE MERODE, ter zake van vergevorderden ouderdom, zijn ontslag. De Staten van *Friesland* benoemden in zijne plaats Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, welke keuze de Prins van *Oranje* bekrachtigde (3).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 291. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 178. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 296. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 46 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 363. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 480, 481. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 324, 325. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 353. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 81. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 363, 392, 400, 401, 402. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 223. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 867, 882, 885. TADAMA, WILLEM *Graaf van den Berg en zijne tijdgenooten*, bl. 41, 191.

(2) Zie onderanderen de *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 85.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 330, 335. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 372—378, 403. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 870. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* bl. 916—924. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 714—738.

1581—1584 Ondertusschen waren in de stad *Utrecht* veel grooter moeijelijkheden dan in *Friesland* ontstaan. De Bevelhebbers of Kolonels der acht burgervaandels aldaar, die zich als Gemeensmannen (*Tribuni Plebis*) beschouwden, dienden in Zomermaand bij de Vroedschap een vertoog in, waarbij zij beweerden als zoodanig voortaan gehoord te moeten worden in alle zaken, welke met den oorlog in verband stonden. Ook keurden zij af, dat de Staten, tot groot bezwaar der gemeente, eenige honderd burgers en landlieden tot waardgelders aannamen, om, zoo het heette, het platte land en de kleine steden te beschermen, maar eigenlijk, om het volk te verdrukken en eenige baatzuchtige Staatsleden te believen, die alle belangrijke zaken naar hunnen zin dreven. De Vroedschap stelde het stuk in handen der Staten, om er op te besluiten. Dit echter duurde het ongeduldige graauw te lang; het schoolde te zamen en dwong de Staten, het besluit op het werven van waardgelders in te trekken. Het is niet te verwonderen, dat na zulk eene daad van geweld, de Ridderschap weigerde ter dagvaart te verschijnen, zoo lang zij door een oproerig gepeupel in de vrije uiting van haar gevoelen belemmerd kon worden, en derhalve de Staten aanraadde, elders te vergaderen. Dit laatste vooral bragt het gemeen in nog heviger gisting. De raddraaijers leverden nu, in naam der burgerij, ter Vroedschap een tweede vertoog over, waarbij zij, behalve een verzoek, hun den staat van 's Lands inkomsten en uitgaven open te leggen, ook rekenschap eischten van hetgeen met den Prins van *Oranje* over de opdragt der Hooge Overheid gehandeld werd, daar er sprake ging, dat men hem voorwaarden afvergde, zoo beneden zijne waardigheid, dat hij die onmogelijk konde aannemen; voor de Geestelijkheid en Ridderschap, gingen zij voort, bedong men voordeelen genoeg, maar droeg voor de vrijheden en het welzijn der gemeenten volstrekt geene zorg; alles doorvlochten met schampere
30 v. Oogstmaand 1583 woorden tegen de Staten. Terwijl de Vroedschap hierover nog raadpleegde, werden op eens de trommels geroerd, de burgers geraakten in het geweer en hielden tot 's anderendaags aan den avond de voornaamste plaatsen der stad bezet. Middelerwijl overhandigde men der Vroedschap een nieuw, doch slordig opgemaakt vertoog, waarin onderanderen begeerd werd, dat de gemagtigden der acht burgervaandels over alle bezwaren zouden gehoord worden. De Vroedschap verwees de belhamels schriftelijk naar den Prins van *Oranje*, beloofde zich naar diens gevoelen te gedragen, en verzocht de burgers de wapenen af te leggen en rustig huiswaarts te keeren. Velen schenen hierin genoegen te nemen, maar eenige heethoofden hielden de vaandels op *de Neude* bijeen en eischten nu, daar zij zagen dat men hen vreesde, even dwaas als buitensporig, afschaffing van alle lasten en pachten. Vruchteloos bragt de Vroedschap hen onder het oog, dat dit buiten hare magt was en het Land op die wijze niet konde bestaan; zij daarentegen verklaarden geen ander middel te weten, om den hollenden en steeds aangroeijenden hoop te bevredigen. Eenige Regeringsleden begaven zich naar *de Neude*, om, zoo mogelijk, door hun aanzien en verstandige rede-

nen het gemeen tot bedaren te brengen." Verre van daar. Men sluit hen in eenen kring en schreeuwt dolzinnig onder hevige bedreigingen: *af! af! af!* — bedoelende hiermede de belastingen. Eenigen riepen: *dringt ze dood! dringt ze dood!* De beangste Regenten verzochten verlof, der Vroedschap daarvan verslag te mogen geven. »*Neen*," was het antwoord, »*gij komt van hier niet, vóór gij de pachten bij klokgelui hebt afgeschaft, zoo als zij ingevoerd werden!*" Te vergeefs waren alle voorwendsels en uitvlugten; wilden de Heeren hun leven redden, dan moesten zij aan den wil des volks toegeven. Te naauwernood veroorloofde men hun naar het raadhuis terug te keeren, om de keur ter afschaffing te helpen ramen. Derwaarts stoof het volk met wapenen, vaandels en groot gedruisch, en bleef er staan tot bij klokgelui het opheffen van de pachten en lasten was afgekondigd. Doch des anderendaags hieven de ontvangers der gemeene middelen en de pachters hierover hevige klagten aan, en de Vroedschap gaf den Prins van *Oranje* verslag van hetgeen gebeurd was. De opruijers der gemeente, tot bezinning gekomen, zagen in dat zij het snoer wat te sterk gespannen hadden; den medepligtigen las men den angst op het gelaat, en eindelijk kwamen de Burgerhoplieden zelve verzoeken, de afgeperste opheffing weder in te trekken en dat slechts de belasting, door de Staten uitgeschreven, van twee stuivers op de mudde tarwe en van drie stuivers op de mudde rogge mogt afgeschaft blijven. Dit verlangen werd zonder storenis op den twaalfden van Herfstmaand bevredigd. Eerlang gaven de Staten van *Utrecht* een uitvoerig antwoord op de twee bewuste vertoogen in het licht. Op hetgeen hun omtrent het onderhandelen met den Prins te last gelegd was, merkten zij aan: »dat over de opdragt der Hooge Overheid aan ORANJE dikwijls ter Staatsvergadering en in de Vroedschappen der steden geraadpleegd was, en dat niet eenige weinige, gelijk de burgers meenden, maar meer dan honderd personen er in gekend waren; dat ook de ontworpen voorwaarden zoo beperkt niet waren, als men der burgerij had diets gemaakt, maar overeenkwamen met die van *Holland;* dat men ze verstandig en doeltreffend zou vinden ten ware men, na zoo lang voor de vrijheid gestreden te hebben, zich in eene nieuwe dienstbaarheid dacht te werpen; dat deze voorwaarden op uitdrukkelijk verlangen van den Prins waren geheim gehouden; en dat den Staten niet bewust was, dat zij daarbij iets meer voor het eene Lid van den Staat dan voor het andere bedongen hadden." Sedert werd door tusschenkomst van den Prins van *Oranje* en de Algemeene Staten de rust geheel hersteld; en de Staten van het gewest, zelfs de Edelen, keerden in de stad *Utrecht* terug (1). »Dusdanige weêrbarstigheden," zegt HOOFT, »geschillen, en misverstanden teesden de eendragt, als men haar het meest van noode, en het flodderen der Hooge Regering er zoo groot eene bekommering aan had (2)."

1581—1584

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 379—392.

(2) *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 873.

1581–1584 In Oogstmaand waren de Algemeene Staten te *Middelburg* bijeengekomen, waar zich thans ORANJE bevond en zij veiliger dan in het onrustige *Antwerpen* hunne vergaderingen konden houden. Het eerst wat hier de aandacht van den Prins bezig hield, was het regelen van het Zeewezen, waarin hem PARMA, door het oprigten van een Raad ter Admiraliteit en het uitvaardigen van een nieuw bevelschrift op de zeevaart, was voorgegaan. Daarenboven had de Spaansche Landvoogd *Duinkerken*, *Grevelingen* en *Nieuwpoort* tot vrijhavens voor alle volken verklaard, zelfs voor de Hollanders, Zeeuwen en Friezen, mits deze den Spanjaarden insgelijks vergunden, in hunne havens handel te drijven, onder wederzijdsche betaling van verlofgelden. Hierbij kwam, dat het scheepsvolk van TRESLONG in *Zeeland* sinds lang over gebrek aan betaling morde, en nu tot den vijand begon over te loopen. LA MOTTE trachtte op nieuw door vleijende brieven den Admiraal zelven daartoe te bewegen, doch deze gaf er den Prins kennis van en tevens, dat PARMA met groote vlijt oorlogsschepen uitrustte en reeds eenige Vlaamsche kapers in zee gebragt had, welke twee of drie bodems voor *de Maas* genomen hadden. Met hulp der Hollanders en Zeeuwen regelde ORANJE de betaling van het scheepsvolk, waardoor verder overloopen voorkomen werd, en men zond eenige vliebooten uit, om de zeeschuimerijen te keer te gaan (1).

Om dien tijd verscheen ter Algemeene Statenvergadering de Heer DESPRUNEAUX als gezant van den Hertog van *Anjou*. Breed wijdde hij uit over de genegenheid zijns Meesters voor *de Nederlanden*, en welke voordeelen zij uit eene verzoening met hem zouden trekken, tot grondslag waarvan hij eenige punten opgaf. ANJOU toch was tot Algemeen Stedehouder des Konings van *Frankrijk* verheven, zijne magt daardoor aanmerkelijk vergroot, en hij alzoo meer in staat, hulp te bieden. Voorts verklaarde ook de gezant, dat de Hertog van zijne verkregene regten op *de Nederlanden* nimmer zou afstaan, en somde dreigend de nadeelen op, welke uit eene vredebreuk met hem onvermijdelijk zouden voortvloeijen. De redenen voor en tegen werden rijpelijk overwogen; de Staten van *Braband* waren niet ongenegen tot een verdrag met den Hertog, doch de afgevaardigden van *Vlaanderen* verklaarden er zich bepaald tegen. De zaak werd niet alleen in de Staatsvergadering met hevigheid gedreven, maar ook in gedrukte schriften voor het volk. Over het geheel waren de gewesten weinig gezind, zich weder met de Franschen in te laten. De Staten van *Holland* betuigden, dat zij dit niet geraden oordeelden, »overmits de groote opspraak en calummiën, die onder de gemeente zijn gerezen." Zij zonden bijzondere gemagtigden aan den Prins van *Oranje*, om hem ernstig te verzoeken, »niet verder in onderhandeling met ANJOU

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 328, 329, 331, 332, 401. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 399, 400. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 879.

te treden of zich eenigzins daarop te verlaten, maar integendeel de zaken des Lands 1581—1584 in dien staat te houden, als of zij alleen door de hulp van God Almagtig, het handhaven van goede tucht, en het bezigen van gepaste middelen beschermd en behouden moesten worden. Van hunnen kant boden zij het heffen van de vereischte schattingen aan, het opbrengen van geld, en het bewilligen van zoodanigen staat van oorlog als de Prins zelf zou noodig achten (1)." In een krachtig vertoog spoorden zij de Staten in het algemeen en elk gewest in het bijzonder aan, zonder verder uitstel de noodige middelen te verschaffen tot behoud van het gemeenschappelijk vaderland (2). De Prins betuigde in een uitvoerig geschrift den zesden van Herfstmaand den Staten van *Holland* zijne tevredenheid »over hunne goede en opregte genegenheid, om datgeen ten einde te brengen, wat zij zoo loffelijk begonnen hadden; dat het wenschelijk ware, dat al de gewesten een dergelijk besluit namen, hij twijfelde dan niet, of alles zou spoedig, met Gods hulp, tot een goed einde geraken; dat het van hem niet had afgehangen dat dit nog niet geschied was, daar hij dikwerf en nadrukkelijk, doch vruchteloos, den Algemeenen Staten had onder het oog gebragt, wat tot behoud en bescherming des Lands gevorderd werd; dat hij evenwel niet zou nalaten, steeds zijn pligt te betrachten en ernstig aan te dringen op hetgeen ten oorbaar van het Land zou mogen strekken; en eindelijk, dat hij in alle zaken, zoo bijzondere als algemeene, elken goeden raad zou volgen tot bevordering van de eer Gods en het welzijn van het vaderland (3)."

Als een *goede* raad echter kwam die der Staten van *Holland*, ten opzigte der onderhandelingen met ANJOU, den Prins niet voor. Hij beschouwde steeds eene ongehuichelde en geheele verzoening met den Hertog als het laatste anker van behoud, wees de noodzakelijkheid daarvan aan, en somde er de voordeelen van op in zijne brieven en gesprekken. Naar zijn inzien, moest men in den worstelstrijd tegen *Spanje* kiezen, »*Frankrijk* tot vriend, of tot vijand te hebben. De beweegredenen, om welke men ANJOU had aangenomen, bleven nog dezelfde; in elk geval zou het thans gemakkelijk zijn, zich door krachtige bepalingen tegen alle misbruik van magt te waarborgen." De juistheid van dergelijke redeneringen zagen velen weldra in, en men mag gelooven, dat in weerwil van den overigens zeer natuurlijken en wettigen haat, tegenzin en vrees, 's Prinsen gevoelen, uit het besef van volstrekte noodzakelijkheid, de overhand zou behouden hebben, indien niet onverwachts eene bedriegelijke hoop van den kant van *Duitschland*

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 362, 368—371. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 249—252. Vgl. p. 231. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 221 verso, 222. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 879, 880.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 402—410.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 393—398.

1581—1584 de gemoederen beneveld had (1). De Aartsbisschop-Keurvorst van *Keulen* GEBHARD TRUCHSESS *van Walburg* had in Louwmaand dezes jaars de Augsburgsche Geloofsbelijdenis in zijne staten ingevoerd, en kort daarna openlijk de Gravin AGNES *van Mansfeldt* gehuwd. Door den Paus van zijne waardigheid ontzet, voor ketter verklaard en in den ban gedaan, had het Domkapittel, op aansporing van den Keizer en de geestelijke Keurvorsten, ERNST *van Beijeren* in zijne plaats verkozen. Uit dien hoofde had hij in Grasmaand de wapenen opgevat en van de wereldlijke Keurvorsten, inzonderheid van Hertog CASIMIR, belofte van hulp en bijstand ontvangen (2). Velen in *de Nederlanden* begrepen, dat men gemeene zaak met den afgezetten Kerkvoogd en zijne Bondgenooten moest maken. De drang der gebeurtenissen, de onbetwistbare gemeenschap van belangen en gevaren, meende men, zouden eindelijk die eenparigheid van besluiten en pogingen te weeg brengen, welke men zoolang te vergeefs gewenscht had. Wanneer men de Protestantsche Vorsten ondersteund had, om de Keulsche zaak tot een gelukkig einde te brengen, zouden zij, op hunne beurt, aan de worsteling der *Nederlanden* een einde maken. De afkeer voor ANJOU, welke slechts voor het dreigende gevaar geweken was, werd onoverkomelijk sinds men geloofde, het buiten hem te kunnen redden. Dit was inzonderheid het geval in *Vlaanderen* en in *Gelderland* (3). Te *Gent* bovenal haatte men de Franschen, en verlangde vurig naar de terugkomst van HEMBYSE en Hertog CASIMIR. Men scheen hier eerder geneigd, zich met den Koning van *Spanje* dan met ANJOU te verzoenen; ja, er was zelfs ernstig sprake, eene afzonderlijke overeenkomst met PARMA te sluiten, waarover reeds een jaar te voren geruchten in omloop geweest waren (4). CHIMAI, die door schijnbaren ijver zich grooten invloed op de gistende gemoederen verschafte, was een der voornaamste doordrijvers van eene staatkunde, welke in de gevolgen noodlottig is geworden. Naar ORANJE's oordeel, had men slechts keuze tusschen onderhandelen met *Spanje* of met *Frankrijk*. CHIMAI sloeg een derde middel voor, namelijk, om Hertog CASIMIR, die met eenige duizend ruiters en voetknechten den Aartsbisschop van *Keulen* was ter hulp gekomen, herwaarts te roepen, en met dien Kerkvoogd en de andere Protestantsche Rijksvorsten een verbond te sluiten (5). ORANJE stelde weinig vertrouwen

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XXII.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 360, 361.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XXV, p. 216, 217.

(4) Zie 's Prinsen brief van den 31sten van Bloeimaand 1583 aan de Regering van *Gent*, in DE JONGE, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 87.

(5) VAN REYD, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 46.

in TRUCHSESS, wiens zuiverheid van beginselen zeer twijfelachtig was en wiens bekwaamheden niet evenaarden aan de stoutheid zijner ontwerpen. Niettegenstaande dit ongunstig gevoelen, weigerde echter de Prins, door den ommezwaai van zaken en de algemeene neiging der gemoederen gedrongen, zijne toestemming niet tot het aangaan van een verbond met den Evangelischen aanhang in *Duitschland*. Slechts begeerde hij vooreerst, dat men, door noodlottige begoochelingen medegesleept, eene nabijzijnde en zekere hulp voor het uitzigt op eenen verwijderden en zeer onzekeren bijstand niet zou laten varen; en ten tweede, dat de hulp, welke men den Keurvorst van *Keulen* wilde verschaffen, van de Algemeene Staten zou uitgaan. Maar de vier Leden van *Vlaanderen*, aangespoord door *Gent*, zonden afzonderlijk zaakgelastigden naar *Keulen*, voorzien van schoone woorden, doch zonder anderen waarborg dan den goeden wil van hun gewest (1). Dit gedrag was te minder te verontschuldigen, daar het berigtschrift, door de Algemeene Staten voor hunne afgevaardigden naar den Keurvorst van *Keulen* opgesteld, alles bevatte, wat men redelijkerwijze verlangen konde. Zij drongen daarin aan, »op de noodzakelijkheid van een verbond, en verzochten den Keurvorst, hun het beste, gemakkelijkste en vaardigste middel aan te wijzen, om daartoe te geraken, en tevens, in gevolge zijne aanbieding, hun den weg te toonen, langs welken zij met Hertog CASIMIR konden onderhandelen, om daaruit hulp te ontleenen tot verdediging hunner gewesten. Het deed hun leed, dat zij, uit hoofde der groote en langdurige oorlogen, slechts vijftigduizend Brabandsche guldens ter maand, voor den tijd van vier maanden, en eenige gewapende schepen konden aanbieden, terwijl het leger van Hertog CASIMIR in het gebied van *Keulen* zich bevond. Wanneer het aldaar niet meer noodig mogt zijn, zou het, ten behoeve *der Nederlanden*, *de Maas* overtrekken, alsdan door de Staten met duizend ruiters en tweeduizend voetknechten versterkt, en eene bepaalde somme gelds, ter beschikking van den Hertog, uitgekeerd worden (2)." Om alle botsingen en geschillen, tot welke de overhaaste stap der Staten van *Vlaanderen* aanleiding konde geven, te voorkomen, schijnt de Prins getracht te hebben, dien als eene voorloopige poging te doen beschouwen, in welke hij zelf deel genomen had (3). Ten minste Doctor JUNIUS werd gezonden, om de Vlaamsche gezanten te volgen en hun van raad te dienen (4). Ook gaven de Staten van *Holland* te kennen, dat het aanknoopen van een hulpverbond met de Duitsche Vorsten, »wel en loffelijk door den Prins en de vier Leden van *Vlaanderen* gedaan was (5)." 1581—1584

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 222.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 419—421. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 222.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 238.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 222. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 881.

(5) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 429. Vgl. 's Prinsen brief aan de vier Leden van *Vlaanderen*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 238—240, 244—249.

1581-1584 De Fransche Gezant DESPRUNEAUX herinnerde schriftelijk den elfden van Herfstmaand de Algemeene Staten, dat »zij bij de onlangs gemaakte voorloopige overeenkomst (1), den Hertog op nieuw voor Heer erkend hadden naar den waren zin van de *Blijde Inkomste*, welke strekte om de grieven uit den weg te ruimen zonder aan de Souvereiniteit te tornen, en dat er derhalve aan hunne uitvlugten en uitstellen eens een einde moest komen (2).” In Slagtmaand vermaande hij hen nogmaals, ANJOU’s stappen tot verzoening niet af te weren; en voorzeker, de hulp van *Frankrijk* was niet te versmaden, nu de Spanjaarden door geweld of verraad zich van verscheidene plaatsen hadden meester gemaakt, en van dag tot dag ontzaggelijker werden (3). PARMA trachtte, daarenboven, de onderhandelingen met den Hertog te hervatten (4). ANJOU gaf hiervan kennis aan de Algemeene Staten en ORANJE met de betuiging, dat hij nimmer iets tot hun nadeel zou aangaan, en zoodra hij eenig meer licht in de zaak bespeurde, hen daarvan zou verwittigen (5).

Op de Statenvergadering te *Middelburg* werd niet veel van belang tot stand gebragt, daar de Vlamingers zich tegen alle voorstellen verklaarden, en er geene gemagtigden van *Gelderland*, *Utrecht* en *Overijssel* verschenen waren. Er werd echter besloten, *Bergen op Zoom* en *Herenthals*, welke door het verlies van *Steenbergen* in groot gevaar verkeerden, sterker te bezetten, en maatregelen te nemen ter beveiliging van *Brussel* en *Mechelen*. Voorts nam men in overweging, of er thans niet eenige verandering in het dertiende punt der *Unie van Utrecht* behoorde gemaakt te worden, aangezien nu al de Vereenigde Gewesten de Hervormde leer omhelsd hadden. Hier werd op bepaald, »dat men de Hervormde godsdienst zou handhaven, zonder in de Vereenigde Landen eenige andere eeredienst openlijk te gedoogen; doch dat men de plaatsen, die later in het Bondgenootschap mogten opgenomen worden, in dit stuk naar eigen goedvinden zou laten handelen.” Daarop ging de Vergadering uiteen, om te *Dordrecht* nader zamen te komen (6).

Beter dan met ANJOU, slaagde PARMA’s onderhandeling met ORANJE’s schoonbroeder WILLEM *Graaf van den Berg*, welke sinds zijne schandelijke vlugt uit *Kampen* (7), zich als

---

(1) Zie hiervoor, bl. 53.

(2) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VIII. p. 253—255.

(3) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VIII. p. 264—269.

(4) Zie hiervoor, bl. 47.

(5) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VIII. p. 269.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 403, 404. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 222. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 881.

(7) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 226.

balling te *Bremen* tot den tijd der Gentsche Bevrediging had opgehouden, toen hij in het bezit van al zijne goederen was hersteld geworden (1). Onrustig, heerschzuchtig en twistziek van aard, rakelde hij spoedig een oud geschil met zijn broeder, Graaf FREDERIK, weder op, doch werd door het Hof van *Brussel* in het ongelijk gesteld. Nog meer verbitterde hem, dat hij buiten bediening gehouden en door zijn zwager JAN *van Nassau*, naar zijne meening, kwalijk behandeld werd. In die gemoedsgesteldheid konde hij de schoone aanbiedingen en beloften van PARMA, zoo hij de Spaansche zijde koos, niet wederstaan, en besloot tot dit laatste tegen het einde van Vijftienhonderd tachtig. Uiterlijk hield hij zich echter nog aan de Staatsche zijde en werd zelfs, na het vertrek van JAN *van Nassau*, in Wijnmaand Vijftienhonderd een en tachtig, op voordragt der Staten van *Gelderland*, door den Prins van *Oranje* en den Raad van State tot Stadhouder van dat gewest gekozen (2). Hij aanvaardde dien post met voorkennis en toestemming van PARMA, welke hem verzekerde, dat hij daarin door den Koning zou bekrachtigd worden, wanneer hij *Gelderland* en *Zutphen* onder het Spaansch bewind had teruggebragt. De Graaf beloofde daartoe zijne beste pogingen aan te wenden, en de stad *Zutphen* den Spanjaarden in handen te stellen, zoodra zij er zich met eene krijgsmagt voor vertoonden (3). Bij uitnemendheid speelde hij twee jaren de rol van een eervergeten huichelaar en verrader, scheen voor het oog der wereld alles voor de groote zaak des vaderlands over te hebben, en trachtte dit door woorden, zelfs door daden te toonen (4). Het wantrouwen tegen hem, door het verlies van *Zutphen* en het oprukken van vijf afdeelingen Spaansch voetvolk en elf kornetten ruiterij naar de grenzen van *Gelderland* opgewekt, werd verhoogd door zijne verklaring, eerlang den Landdag bijeen te roepen, om over den vrede met *Spanje*, door velen gewenscht, te raadplegen. Eindelijk bragt zijn kamerdienaar WILLEM COCK zijn verraderlijken toeleg aan den dag. Denkelijk in overleg met den Prins van *Oranje*, en zeker met voorkennis van het Hof van *Gelderland* en de Regering van *Arnhem*, deed de Kanselier ELBERTUS LEONINUS den Graaf met zijne gemalin, zijne jongste kinderen, en vele zijner vertrouwden en dienaars in hechtenis nemen, en zijne papieren verzegelen. De Graaf ontkende, bij het verhoor, noch de echtheid der bij hem gevonden stukken, »waarvan het minst-

1581—1584

5 v. Slagtm. 1583

(1) TADAMA, *Willem Graaf van den Berg*, bl. 27, 29.

(2) TADAMA, *Willem Graaf van den Berg*, bl. 29—38.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 290, 291.

(4) TADAMA, *Willem Graaf van den Berg*, bl. 38—41. Deze Schrijver heeft de verdediging van den Graaf op zich genomen. »Il étoit difficile en effet," zegt de Heer GROEN VAN PRINSTERER, »de croire à une telle mesure de dissimulation et de fausseté." *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 289.

1581—1584 beduidende zelfs hoog verraad behelsde," noch zijne bestendige verstandhouding met den vijand, maar beweerde, dat zijne bedoeling daarmede slechts geweest was, PARMA te misleiden. Ongetwijfeld handelde men zeer verstandig, den afloop van dit goochelaarskunstje niet af te wachten, maar het Land te verzekeren »vóór de vijanden er dieper indrongen, en hunne geheime begunstigers alom de ooren opstaken, waardoor alle raad en geneesmiddel te laat mogten komen." VAN DEN BERG werd onder veel
8 v. Slagtm. 1583 schimp en hoon met zijne gemalin aan boord van een vaartuig gebragt, en op last der Algemeene Staten en van ORANJE naar *Holland* gezonden. Hij bleef tot in Lentemaand des volgenden jaars te *Delftshaven* in hechtenis. Toen werd hem, waarschijnlijk uit aanmerking zijner hooge geboorte en verwantschap met den Prins van *Oranje*, vergund in een onzijdigen staat zich te vestigen, onder voorwaarde een nieuwen eed van trouw aan de Staten af te leggen, hun zijne steden en sloten in te ruimen, en zich op de eerste aanmaning weder in gevangenschap te begeven. Hierbij liet men de zaak berusten. ADOLF, Graaf van *Meurs* en *Nieuwenaar*, werd in zijne plaats Stadhouder van *Gelderland*. Na het afwijzen van eenige voorstellen, welke hij tegen het einde van Vijftienhonderd vier en tachtig den Staten van *Gelderland* aanbood, ging hij openlijk tot 's Konings zijde over, verleidde tot dien stap ook zijne dappere zonen, HERMAN, FREDERIK en OSWALD, en toonde zich zoo goed spaanschgezind, dat hij een dank- en lofbetuigingsbrief van PARMA verdiende. Hij overleed op het slot te *Ulft* in Vijftienhonderd zes en tachtig in den ouderdom van acht en veertig jaren. Zijn geslacht is in den mansstam in Zeventienhonderd twaalf uitgestorven (1).

De algemeene verontwaardiging over het gedrag van den Hertog van *Anjou*, had in *Gent* te gunste van den gevlugten HEMBYSE gewerkt, wiens haat tegen de Franschen bekend was (2). Bij de jaarlijksche vernieuwing der Regering in de helft van Oogstmaand, was hij tot Eerste Schepen van de Keure, en een deel zijner aanhangers tot Schepens verkozen geworden. Hij hield in het geheim briefwisseling met PARMA, wiens schitterende beloften zijne wraak- en heerschzucht derwijze streelden, dat zij hem noopten, *Gent* en de voornaamste steden van *Vlaanderen* ten gelegen tijde den Spanjaarden over te leveren. RYHOVE, Bevelhebber van *Dendermonde*, waar het krijgsvolk, wegens het uitblijven der soldij, aan het muiten was geslagen, bevond zich in *Gent*, om de noodige gelden bijeen te brengen. De aanhangers van HEMBYZE namen

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 169. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 291—294. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 326. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 402. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 48, 49. B. IV. bl. 66. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 884. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 113. TADAMA, *Willem Graaf van den Berg*, bl. 41—50.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 330.

deze gelegenheid waar, om dien vijand van den Volksmenner den voet te ligten. In het geheim zonden zij drie gemagtigden, van penningen voorzien, naar *Dendermonde* met last, dat een van hen, JOOST TRIEST genoemd, het bevelhebberschap aldaar zou op zich nemen. Het gelukte echter RYHOVE nog tijdig genoeg uit *Gent* te geraken; spoorslags rende hij naar *Dendermonde* en liet de drie gemagtigden in de gevangenis werpen, waarin zij elf maanden bleven opgesloten. Niet lang daarna, den vier en twintigsten van Wijnmaand, deed HEMBYZE zijne intrede te *Gent*, onder het vreugdegetier eener dweepzieke menigte. Dadelijk liet hij, om geloof en vertrouwen te verwekken, eenige aanzienlijke burgers als spaanschgezind opligten, doch eerlang den een na den ander weder ontslaan. Er verschenen twee vlugschriften in het licht; het eene strekte om te betoogen, dat men noch met ANJOU, noch met *Spanje* moest onderhandelen; het andere om het aanknoopen van onderhandelingen met Koning FILIPS, onder zekere voorwaarden, aan te raden. HEMBYZE zelf hield evenwel zijne ware bedoeling nog steeds verborgen, en op zijn bevel werden onderscheidene Katholijke burgers, omdat de Hervormden hen van verraad verdacht hielden, uit de stad gebannen. Vruchteloos spoorde hem de Prins van *Oranje* aan, te zamen met de Algemeene Staten tot behoud des Lands mede te werken. Uitnemend daarentegen maakte hij zich de stemming des volks te nutte, toen MONTIGNY, door huwelijk thans Markgraaf van *Renti*, zich te *Wetteren*, tusschen *Gent* en *Dendermonde*, gelegerd en de *Schelde* door middel van schansen, als 't ware, gesloten had. Uit de duurte der levensbehoeften, welke dit in *Gent* veroorzaakte, ontstond onder de burgerij meer neiging, met PARMA in onderhandeling te treden, en eerlang werd met hem te *Doornik* een wapenstilstand voor den tijd van drie weken gesloten. De Gentenaars gaven den Algemeenen Staten kennis van dezen stap, welken zij door de wet der noodzakelijkheid verontschuldigden, en tevens betuigden, dat zij daarom nogtans niet wenschten uit het Bondgenootschap te treden of een afzonderlijk verdrag met de Spanjaarden te sluiten. De Algemeene Staten antwoordden bij een gedrukten brief, »dat hunne handelwijze volstrekt niet te verontschuldigen was; dat zij wel mogten toezien, niet om den tuin geleid te worden; en dat zij liever der partij getrouw moesten blijven, met welke zij tot heden het gehouden hadden (1)."

1581—1584

8 v. Louwmaand 1584

5 v. Lentemaand

De Prins van *Chimai* wedijverde in verraad en huichelarij met den Graaf *van den Berg* en HEMBYZE. Ook hij was in het geheim den Spanjaarden genegen, en had schier al het krijgsvolk, welk in *Vlaanderen* nog over was, in den omtrek van *Brugge* en onder ééne afdeeling gebragt, over welke hij zich zelven tot Kolonel aan-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 299, 305. *Docum. Hist.* T. II. p. 417—422. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 406—409. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 224, 226 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 883, 893.

1581—1584 stelde. Zijne vertrouwdste raadslieden waren zekere LOUIS DENNETIÈRES, vroeger geheimschrijver zijns vaders, een man, die zich in alle bogten wist te wringen, en JAN HAREN van *Valenciennes*, een Predikant, maar die reeds eenmaal, om goed en leven te behouden, ten tijde van ALBA zijn geloof verzaakt had, en weinig vertrouwen aan degenen inboezemde, welke hem van nabij kenden. CHIMAI deed zich voor als een ijverig Hervormdgezinde, om, zonder kwaad vermoeden te wekken, de Onroomschen in den haat tegen de Franschen te sterken en het herroepen van ANJOU te beletten, verzuimde naauwelijks eene preek en ging zeer dikwijls ten Avondmaal. Hij liet eenen Priester, op het bedienen van de Mis betrapt, in het misgewaad met kelk en ouwel over straat tot in zijn Hof voeren, en men zegt, dat hij den gewijden wijn, tot smaad van het Katholijk geloof, den omstaanderen toedronk.*) Meer dan honderd Roomschgezinden had hij bij zijne komst te *Brugge* uit de stad verwezen, doch riep allengs de voornaamste van hen onder allerlei voorwendsels terug. In een zoogenaamd verdedigschrift wijdde hij uit in den lof der Hervormde leer, en overlaadde den Koning van *Spanje* met smaadredenen. Ondertusschen trachtte hij, ondanks al zijne betuigingen en den liefelijken naam van *zoon*, ORANJE van de gunst des volks te berooven, omdat hij op eene verzoening met ANJOU aandrong. Daartegen gaf hij hoop op hulp uit *Duitschland*, om de Vlamingers van alle onderhandeling met *Frankrijk* afkeerig te maken, hen daardoor in misverstand met de overige Landschappen, en, wanneer de verwachte bijstand niet opdaagde, tot afval en bij gevolg tot verzoening met *Spanje* te brengen. Hij mogt door dit alles den grooten hoop begoochelen, zijn slinksche handel ontsnapte niet aan den Baljuw GRYZE en den Burgemeester CASEMBROOT, welke er den Prins van *Oranje* opmerkzaam op maakten en aanraadden, den nieuwen Stadhouder in hechtenis te nemen. Terwijl de Prins met het geven zijner toestemming draalde, overtuigde zich CHIMAI van hetgeen men tegen hem in het schild voerde, en bragt het zoover, dat de Bewindvoerders van *Brugge* en *'t Vrije*, op het voetspoor en
10 v. den aandrang der Gentenaars, besloten met PARMA vredesonderhandelingen te openen.
Lente- De Baljuw GRYZE verliet drie dagen later de stad, daar men hem gedreigd had te
maand 1584 vermoorden. De Prins van *Oranje* maakte nu toebereidselen, om zich van *Brugge* te verzekeren, doch de aanslag lekte uit. CHIMAI liet de Burgemeesters, verscheidene Regeringsleden en Burgerhoplieden in de gevangenis werpen, zette de Wethouderschap af, en stelde verklaarde Spaanschgezinden in hare plaats aan. De aanzienlijkste Oranjesgezinde burgers weken naar *Oostende* en *Sluis*. Ernstiger zette PARMA de onderhandelingen met CHIMAI voort, toen het belangrijke *Iperen*, sinds Herfstmaand des vorigen jaars
9 v. even streng belegerd als manhaftig verdedigd, zich bij verdrag, daar alle hoop op
Grasm. ontzet verdwenen was, aan hem had overgegeven. Gaarne zou hij gezien hebben, dat ook *Sluis*, *Oostende* en *Damme* dit voorbeeld gevolgd waren, en haalde CHIMAI over, hem daartoe de behulpzame hand te leenen. Maar in spijt van alle pogingen,

verklaarde *Sluis*, waar AREND *van Groeneveld* het bevel voerde, zich voor de Algemeene Staten. *Oostende*, daar de Heer van *Mortagne* gebood, zou echter overgegaan zijn, indien de Hollanders en Zeeuwen niet spoedig eene aanmerkelijke som gelds, tot voldoening van de soldij der bezetting, gezonden hadden. De Heer van *Lesdain*, Bevelhebber van *Damme*, hield zich aan den Prins van *Chimai*, waarop de bezetting, welke Staatschgezind was, naar *Sluis* vertrok. Eindelijk kwam door tusschenkomst van MONTIGNY te *Doornik* een verdrag tot stand, waarbij *Brugge*, *'t Vrije* en *Damme* op gunstige voorwaarden aan den Koning van *Spanje* overgingen, en den Hervormden wel gewetensvrijheid, maar geene openlijke godsdienstoefening werd toegestaan. De Algemeene Staten verklaarden hierop *Brugge* en *'t Vrije* openlijk voor vijanden des Vaderlands. CHIMAI werd door PARMA voor zijn dienstbetoon bedankt en in het stadhouderschap van *Vlaanderen* bevestigd. Spoedig ging hij met den Predikant HAREN tot de Roomsch-Katholijke Kerk over. Zijne gemalin, verbolgen over dit bedrijf haars gemaals, scheidde zich van hem en vestigde zich te *'s Gravenhage*. HAREN voer in onderscheidene geschriften hevig uit tegen de leer der Hervormden, welke hij echter later weder omhelsde (1).

1581—1584

22 v. Bloeimaand 1584

Eenen anderen zwaai namen de zaken in *Gent*, waar HEMBYZE eene zelfde rol als CHIMAI in *Brugge* dacht te spelen. Hij liet zich door den Spaanschen Hopman SEGURA, als gijzelaar naar *Gent* gezonden, en door den nog gevangenzittenden CHAMPIGNI belezen, *Dendermonde*, waar hij met den Schotschen Luitenant SETHON in verstandhouding was, te verrassen en aan PARMA te leveren. Het laden van eenige ponten en vaartuigen met belegeringstoebereidselen op de *Schelde* bij de Brusselsche Poort, wekte kwaad vermoeden bij de burgerij, en toen bij het aanbreken van den volgenden dag, den drie en twintigsten van Lentemaand, eene afdeeling Spanjaarden digt onder de wallen zich vertoonde, ontstond er een geweldige oploop. Onder het geschreeuw van: *Moord! Moord!* vloog het volk door de straten. De Wethouderschap kwam in allerijl op het raadhuis bijeen. HEMBYZE verscheen er voor, liet het van rondom door zijn vaandel soldaten bezetten, en de kettingen spannen. Toen sprong een der Schepens ten stadhuize uit, ontweldigde den hellebaard aan eenen Sergeant, baande zich eenen weg en riep de

(1) *Docum. Hist.* T. II. p. 423—427. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 180, 181. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 319—324. CAMPANA *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 48, 49. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 362. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 479, 480, 483—485. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 326, 327. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 440. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III p. 358, 362. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 82—84. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 409—412, 426. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 224—227. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 46. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 893—899.

1581—1584 burgers te wapen. Terstond trokken de omstaanders rapier en dagge uit, of grepen hetgeen het gereedste was in de vuist, en noodzaakten de soldaten te wijken. Weldra was de geheele schutterij in het geweer. De Spanjaarden, in de nabijheid der stad, togen hierop overhaast terug. HEMBYZE zelf werd in hechtenis genomen en van al zijne waardigheden ontzet, daar uit onderschepte brieven de verraderlijke aanslag op *Dendermonde* onmiskenbaar was gebleken. Een gelijk lot trof zijne medepligtigen te *Gent* en *Dendermonde*. RYHOVE versterkte met zes vaandels de bezetting van *Dendermonde*, waar de verrader SETHON werd opgehangen en gevierendeeld. Te vergeefs echter beproefde hij in *Gent* te geraken. In HEMBYZE's plaats stelde men er Jonker KAREL UITENHOVE tot Schepen van de Keure aan. De Spaanschgezinden zetten intusschen de 15 v. Bloeimaand 1584 onderhandelingen met PARMA voort, en verschenen gewapend voor het raadhuis, om de Regering te dwingen, 's Landvoogds voorwaarden van vrede aan te nemen. Maar de andere partij, verre de sterkste, vatte nu ook de wapenen op, bezette de vesten en rukte voorts naar de markt. De muiters werden uiteengejaagd, de belhamels gevat, en eenige van hen aan den halze gestraft. Men nam nu het besluit, zich tot het uiterste bij de Algemeene Staten te houden, het onderhandelen met PARMA ten eenenmale af te breken, en hulp uit *Antwerpen* en *Brussel* te ontbieden, welke steden dadelijk zeshonderd man voetvolk en honderd ruiters tot versterking der bezetting afzonden. Na schier vijf maanden zittens, werd HEMBYZE, overtuigd van moord, roof, geweld en verraad te hebben gepleegd, den vierden van Oogstmaand openlijk onthoofd. Hij had bijna zeventig jaren bereikt. PARMA nam zijne weduwe in bescherming, »omdat hij wel onderrigt was, »dat haar echtgenoot het leven had verloren, dewijl hij getracht had de verzoening met den Koning te bevorderen, waardoor hij grootendeels zijne voorgaande misslagen had uitgewischt." Een duidelijk bewijs, dat HEMBYZE met *Spanje* heulde, om te zekerder zijne wraak- en heerschzucht te bevredigen (1).

Het verlies van *Brugge* door verraad verwekte in de omliggende steden minder ontsteltenis dan verbolgenheid, die zich echter alleen tot het lafhartig verminken en vermoorden van eenige Spaanschgezinden in *Gent*, *Brussel* en *Antwerpen* bepaalde. De Spanjaarden bleven niet in gebreke, dit met het plegen van gelijke snoodheden te beantwoorden; zoo sneden zij acht Gentenaars, die zich met vrijgeleide ten platte

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 447. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 391—398. CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 184. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 323. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 48. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 482, 483. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 353, 359—362. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 82, 84. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 420. B. XIX. bl. 469, 470. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 226, 227. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 895, 896, 897. B. XXI. bl 916. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 47. *Historie; d'eerste Deel.*, bl. 481—485.

lande bevonden, neus, ooren, en de regterhand af, en lieten hen op een vlot den stroom af naar stad drijven (1). Van de zijde der Staten werd niets van belang in den krijg ondernomen. ST. ALDEGONDE trachtte den zeventienden van Louwmaand de stad *Lier* te verrassen, alwaar hij een Hopman der bezetting had omgekocht, doch die hem misleidde, zoodat hij met een aanmerkelijk verlies moest aftrekken. Onder de gesneuvelden bevond zich de dappere Hopman GIJSBERT LEONINUS, wiens vader, de beroemde Kanselier van *Gelderland*, op het berigt hiervan met Spartaansche gelijkmoedigheid zeide: »Toen mijn zoon ter wereld kwam, wist ik, dat hij daaruit moest scheiden." — In dien tijd stroopten en moordden de Koningschen op *de Veluwe*. Om dit te beletten, belegerde HOHENLO in Gras- en Bloeimaand de vijandelijke schans tegenover *Zutphen*, en sloot haar door het opwerpen van eene halve maan geheel in. De Graaf van *Nieuwenaar*, Stadhouder van *Gelderland*, lag met krijgsvolk aan de overzijde der rivier. Dit bragt niet alleen de schans, maar zelfs *Zutphen* in groot gevaar. Niettemin gelukte het VERDUGO nu en dan, onder sterke bedekking, levensmiddelen in de stad te brengen (2). 1581—1584

Somber maalt de Prins van *Oranje* den toestand des Lands in dit tijdsgewricht af, waarin elk op en voor zichzelven scheen te handelen. »Ieder gewest," zegt hij, »wil zich zelf beschermen, jaagt de krijgslieden, zoo inboorlingen als vreemdelingen, weg, en wacht en steunt, ofschoon omringd door gevaren, altijd op de hulp der Protestantsche Vorsten en Steden van *Duitschland*. Deze zorgeloosheid heeft ons reeds een verlies van onderscheidene belangrijke plaatsen, waaronder elf of twaalf goede, schoone en sterke steden, en van het beste gedeelte van *Vlaanderen*, het *Land van Waas* namelijk, veroorzaakt." — »Het is er echter zoo verre af," schrijft hij aan LODEWIJK *van Nassau*, »dat mij dit ontmoedigt, of eenigzins mijn ijver tot bevordering van Gods eer en het welzijn des Lands verflaauwt, dat ik u integendeel kan verzekeren, nooit nagelaten te hebben en nog niet nalaat, ondanks zoo vele tegenwerking, wederwaardigheden, rampen en wanorde, elk aan te moedigen, en vrij en openlijk te spreken over alles, wat ik oordeel te kunnen strekken tot handhaving van de Hervormde godsdienst, en van de vrijheid en het behoud des Vaderlands. Zonder mij te beroemen, kan ik met een zuiver geweten voor God en de menschen getuigen, dat ik tot het welslagen onzer pogingen, mij overal en in alles derwijze van mijn pligt gekweten heb, dat ik verzekerd ben, dat onze zaken niet in den tegenwoordigen achterlijken toestand zouden geraakt zijn, en wij niet het verlies van zoo vele steden, dorpen en versterkte plaat-

---

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 899.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 407, 425. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 892. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 227 verso.

1581—1584 sen zouden te betreuren hebben, indien men op mijnen raad vertrouwd en zich daarnaar gedragen had. — Om onbewimpeld tot u te spreken, ik zie den wissen ondergang des Lands te gemoet, zoo er niet tijdig tegen gewaakt wordt; men moet niet denken de menigte langer door woorden, vermaningen, of raadgevingen te betoomen, wanneer deze niet door daden gevolgd worden, uit welke zij de middelen kan ontwaren, door welke men haar wil helpen. En het zou ons hier aan geene middelen ontbreken, indien niet door de slechte diensten der Paus- en Spaanschgezinden, den goeden niet alleen geene vrees werd aangejaagd, maar zij ook van het volbrengen hunner pligten werden afgehouden. — Niet minder dan de eigene verliezen, vervullen de Keulsche zaken de gemoederen met angst en schrik (1)."

Niets regtvaardigt meer ORANJE's staatkunde in zijne genegenheid voor *Frankrijk*, dan de noodlottige afloop van den Keulschen oorlog voor den gewezen Aartsbisschop TRUCHSESS. De hoop op hulp uit *Duitschland*, met welke men in *de Nederlanden* zich gevleid had, was ten eenenmale verdwenen. Groot was de verslagenheid, onvermijdelijk scheen de ondergang. Hier strooide hebzucht, elders vrees de zaden uit van twist en verraad. Velen waren er op bedacht, zich met den Koning te verzoenen, zijne gunst te winnen, en door eene spoedige en geheele onderwerping betere voorwaarden te bedingen. Anderen wilden tot elken prijs den vrede, zelfs ten koste van hun geweten en hunne vrijheid. Edelen en steden, gelijk reeds is aangetoond, aarzelden niet de hooge belangen van het Algemeen gewetenloos aan de bijzondere op te offeren. De beschroomdheid en werkeloosheid der welgezinden staken af bij de stoutheid en bedrijvigheid der kwaadgestemden. De Spanjaarden werden dagelijks meer en meer meester in de Zuidelijke gewesten; de Roomschgezinden zegevierden in *Duitschland*: in den nieuwen Keurvorst van *Keulen* vond men een gevaarlijken en magtigen vijand; de *Ligue* in *Frankrijk* werd hoe langer zoo dreigender; en van Koningin ELIZABETH, die, schreef de Prins »ook door den Koning van *Spanje* zal aangevallen worden," was niets te wachten, terwijl FILIPS, sinds de verovering van *Portugal*, den oorlog in *de Nederlanden* met vernieuwde kracht begon voort te zetten. Hoe zou men *Spanje* langer het hoofd bieden zonder bondgenooten, zonder vrienden, in een land, de prooi van de ondragelijkste ellende, door tweedragt verscheurd, waar algemeene zamenwerking even noodzakelijk als onmogelijk was, en de overwinningen des vijands aan vele der inwoners de zegepraal hunner godsdienstige begrippen, aan vele andere bevrijding van ten minste een gedeelte hunner rampen beloofden (2). ORANJE en de Staten van *Hol-*

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 313—320.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XXVII—XXXI, en p. 339—349.

land begrepen dan ook, dat er geen ander redmiddel overbleef dan het verbond met *Frankrijk* (1). De Hertog van *Anjou* had den Prins daarenboven onlangs van de goede gezindheid des Konings ten aanzien der *Nederlanden* verzekerd, en uit *Parijs* werd berigt, dat aan het Hof sprake was, *Spanje* den oorlog te verklaren. ANJOU zelf gaf te kennen, dat hij niet ongenegen was de heerschappij over de *Nederlanden* weder op zich te nemen (2). Al deze omstandigheden te zamen geboden derhalve dringend, dat de onderhandelingen met hem werden voortgezet. Vruchteloos trachtte LODEWIJK *van Nassau* op nieuw dit te ontraden (3). ORANJE wederlegde in een hoogst merkwaardig geschrift 's Graven bedenkingen, hem in een uitvoerig vertoog medegedeeld. »Men voert aan," zegt hij, »de groote magt en middelen, de verbindtenissen en betrekkingen des Konings van *Spanje*, mijn gering vermogen, de wisselvallige kansen van den oorlog, en de onbestendigheid des volks. Voorts spreekt men over den kwaden dunk, welke eenige Hervormden, wegens het onderhandelen met *Frankrijk*, van mij hebben opgevat, over het onzekere van de vriendschap der Franschen, over hunne gepleegde misdrijven, over de weinige middelen van den Hertog van *Anjou*, over de vrees, dat de Fransche Koning zich niet zal mengen in eenen krijg tegen eenen zoo grooten en magtigen Vorst als de Koning van *Spanje*, en ten slotte wordt gesproken over hetgeen ons Huis meer in het bijzonder betreft. Wat nu de magt des Konings van *Spanje* aangaat, ik geloof, dat niemand die beter kent dan ik, welke er in eenen even noodzakelijken als eervollen oorlog jaren lang ondervinding van gehad heb, en niettemin deze Landen, met Gods hulp, er geheel van zou bevrijd hebben, indien zij, welke zelfs bij de zaak belang hadden en van de Hervormde leer waren, of ten minste daarvoor doorgingen, zich van hunnen pligt gekweten hadden. Ik stip dit slechts aan om te toonen, dat deze groote magt niet onverwinnelijk is, daar men gezien heeft, dat zij op het punt geweest is van geheel vernietigd of met schande uit het Land gejaagd te worden. En wat mijn vermogen betreft, ik vertrouw dat dit, met Gods hulp en het goede voornemen dergenen, die besloten hebben mij te gehoorzamen, niet zoo gering is als vroeger; het was althans veel zwakker toen een talrijk leger onder aanvoering van eenen ALBA opdaagde. God, welke mij in dien tijd niet verlaten heeft, zal nu ook, hoop ik, mij niet verlaten. Mijn hoofdvertrouwen is op God, die tot heden toe mijne zwakheid sterk gemaakt heeft. Daar echter de schikking van bijzondere en bijzaken ook van de Goddelijke Voorzienigheid afhangt, zoo zou ik meenen, de middelen, van God gegeven, te miskennen, indien ik mij niet bediende van hetgeen 1581—1584

(1) V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 112 (x).

(2) *Archives de la Maison d'Orange*. T. VIII. p. 320—323.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 303—305.

1581—1584 Hij mij door Zijne Genade in handen stelde, zoowel van wat het Land zelf als wat de vreemdeling aanbiedt. Alles nogtans onderwerp ik aan Zijne Heilige Voorzienigheid, om deze hulpmiddelen te zegenen of te verijdelen, maar ik weet, dat het Hem behagen zal, alles te doen gedijen tot Zijne eer. Wanneer ik, bij mij zelven, al de moeijelijkheden overweeg, dat is, wanneer ik de krachten van den Koning van *Spanje* met mijne geringe middelen vergelijk, daarbij de wuftheid der volksgunst in het oog houde en bedenk, wat na mij kan gebeuren, dan, ik beken 't, indien ik het vleesch en het menschelijk verstand alleen raadpleegde, zou ik groote stof en reden tot ontsteltenis vinden; maar dewijl het geldt de eer van God, de rust van het geweten, de vrijheid van het Vaderland, en het levensbehoud van zoo vele eerlijke lieden, over welke zich de wreedheid van de Spanjaarden gelijk een watervloed zou uitstorten, indien hij weder in het bezit dezer Landen geraakte, kan ik geen ander besluit nemen, dan, na mij zelven Gode aanbevolen te hebben, deze gevaren ten einde toe onverwrikt het hoofd te bieden. Immers geene gevaren kunnen voor mij en de mijnen te vergelijken zijn bij eenen snooden afval van zulk eene goede zaak, en het verlaten van de heilige en eervolle zijde, welke ik tot nog toe gevolgd heb." Nu treedt de Prins in een onderzoek, of het beter zij, gelijk velen beweren, zich eerder aan den Koning van *Spanje* te onderwerpen, dan zich met *Frankrijk* te verbinden, wederlegt het eerste gevoelen, ruimt de zwarigheden uit den weg, welke tegen het laatste geopperd worden, en toont met klem van redenen de rampzalige gevolgen aan van eene verzoening met FILIPS, »wiens hart barbaarsch en zonder God is." »De Koningen toch," zegt hij, »achten eene beleediging, hun door de onderdanen aangedaan, nooit gering, en beschouwen haar, hoe weinig beteekenend ook, als Majesteitsschennis over welke zij zich ten strengste wreken. — De Hertog van *Alba*, dit land verlatende, beroemde zich, dat hij achttienduizend menschen door beulshanden had laten ombrengen. Indien men nu vergelijkt, wat door de Nederlanders vóór de komst van ALBA is uitgevoerd met hetgeen daarna geschied is, kan men gemakkelijk opmaken, wat de wil van eenen wreeden en verbolgen Koning zijn zal." ORANJE eindigt met de hernieuwde plegtige verklaring: »ik zal tot het uiterste strijden voor *de Nederlanden*, voor de godsdienst en voor de vrijheid, in het vaste vertrouwen, dat God, door welke middelen ook, mij in zulk een regtvaardigen en noodzakelijken strijd niet zal verlaten (1)." Van dit besluit gaf de Prins insgelijks kennis aan de Koningin van *Engeland*, bij monde van den Overste NORRIS, en dat hij de zaak der Nederlanders niet met een goed geweten konde opgeven en zonder zich zelf voor God en de menschen te veroordeelen. Hij verklaarde tevens, dat de Staten gezanten naar den Koning van *Frankrijk* en den Hertog van *Anjou* gezonden hadden,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*. T. VIII. p. 349—363.

en dat hun lastbrief geheel overeenkomstig was met hetgeen hare Majesteit behaagd had, hem door haren Geheimschrijver van Staat WALSINGHAM te kennen te geven (1). De Staatsche afgevaardigden moesten den Hertog verzekeren, dat er geene zwarigheid meer bestond om het Verdrag van *Bordeaux* te onderhouden; voorts hem verzoeken, met zijn krijgsvolk zich te haasten, en tijd en plaats te bepalen, waar twee duizend Staatsche ruiters en drie duizend voetknechten zich bij hem konden voegen. De Staten van *Vlaanderen*, hoopten zij, zouden er genoegen in nemen, hem het thans nog belegerde *Iperen* nevens *Oostende* tot onderpand in handen te stellen. Verder moesten zij, om den Koning van *Frankrijk* te winnen, beloven, dat men, wanneer de Hertog zonder echte lijfserven kwame te overlijden, den Koning en diens erfgenamen zou aannemen en *de Nederlanden* voor altijd bij *Frankrijk* inlijven, op gelijke voorwaarden als met ANJOU te *Bordeaux* gesloten waren, behoudens de voorregten en oude gebruiken (2). Nu werden in *Frankrijk* toebereidselen gemaakt, om *de Nederlanden* te hulp te komen (3). Middelerwijl bezweek *Iperen*, en uit vrees dat thans ook *Gent* mogt verloren gaan, zonden de Staten ten derdenmale afgevaardigden naar ANJOU, om hem aan te sporen zich te spoeden; maar zij vonden hem niet meer levend (4). Hij was den tienden van Zomermaand te *Chateau Thierry* in *Champagne* in den ouderdom van ruim een en dertig jaren overleden. Uiteenloopend zijn de berigten over zijnen dood. Eenigen schrijven dien aan vergif toe, hem door zijn arts op last zijner moeder zelfs toegediend; sommigen houden de Spanjaarden van dit wanbedrijf verdacht. Daarentegen meenen anderen, dat er waarlijk geen vergif noodig was, om een gestel, door wellust en verdrietelijkheden van allerlei aard uitgeput, geheel te sloopen. Men verhaalt, dat hij, even als zijn broeder KAREL IX, aan eene bloedvloeijing uit al de deelen zijns ligchaams is gestorven. Hij had een misvormd voorkomen, en bezat noch als Vorst, noch als mensch eene enkele goede hoedanigheid. GRANVELLE noemde zijn dood geen groot verlies, ja, zelfs een geluk voor *Frankrijk*, daar de kroon op geen slechter voorwerp konde overgaan dan ANJOU. Zijne zuster MARGARETHA zelve, welke hem genegen was, getuigt van hem: »dat zoo bedrog en trouweloosheid van de aarde verbannen waren geweest, men die echter in volle kracht in het hart van den Prins, haren broeder, zou wedergevonden hebben." Hij had bij uitersten wil zijne regten op *de Nederlanden* aan den Koning van *Frankrijk* overgedragen en hem verzocht, *Kamerijk* te bewaren tot FILIPS de Koninginne-

1581—1584

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 363—377.

(2) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 45, 46.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 381.

(4) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 46.

1581—1584 Moeder, wegens haren eisch op *Portugal*, bevredigd had. Men vleide zich, dat de Koning gehoor zou geven aan de laatste begeerte zijns broeders, en de Prins van *Oranje* drong er ernstig bij hem op aan, zoo wel als bij de Koninginne-Moeder, wier medewerking hij daartoe inriep (1).

Ondertusschen had ORANJE, na lang aarzelen, den veertienden van Oogstmaand Vijftienhonderd twee en tachtig de hem opgedragen Hooge Overheid in *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* onder den titel van Graaf en Heer aangenomen (2). Hij verklaarde daarbij, »dat hij den Staten alles inwilligde, wat bij het Verdrag van *Bordeaux* of door de Brabanders, bij de *Blijde Inkomste*, van den Hertog van *Anjou* bedongen was, in zoo verre zulks op *Holland* en *Zeeland* kon worden toegepast; en beloofde bovendien alle andere redelijke voorwaarden, bij zijne inhuldiging nader te bespreken (3)." Den twintigsten van Herfstmaand daaraanvolgende boden de Staten van *Zeeland* den Prins voor zich en zijne erfgenamen het graafschap *Zeeland* zelfs in eigendom aan, dat is, overeenkomstig het staatsregt van dien tijd, volgens welk het *territoor*, in het algemeen genomen, de eigendom was van den Heer, en al wat niet aan de inwoners behoorde onder zijne bijzondere domeinen gerekend werd (4). Den zes en twintigsten van Slagtmaand van hetzelfde jaar gaven de Staten van *Holland* den Prins hunne vreugde over de ontvangst zijner akte van aanneming der grafelijke waardigheid te kennen, waarvoor zij hem ten hoogste dankten en hetgeen zij als eene vermeerdering beschouwden van de weldaden, reeds door hem den Landen van *Holland* en *Zeeland* bewezen; terwijl zij, als *zijne onderdanen*, zich wederkeerig aan hem *verbonden* als aan hunnen *wettigen Heer*, *Prins* en *Graaf der Landen*, op de voorwaarden bij de akte van aanneming uitgedrukt. Zij beloofden voorts, zoodra hij het geheim wilde geopenbaard hebben, hiervan eenen opdragtsbrief (*Renversaal*) door de Hollandsche steden te laten bezegelen, en verschoonden, ten slotte, hun laat schrijven door het lang achterblijven hunner gemagtigden. Hierop zond de

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 405—410. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 324, 325. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 49 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 363, 364. THUANUS, *Hist.* T. III. Lib LXXIX. p. 680. DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 442. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 362. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 426. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 228. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 46. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 896, 900.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 378.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 188. *Authent. Stukk.* bl. 42. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 442.

(4) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 295, 296, 443, 444. Men vergelijke hierbij *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 653, 654, 668.

Prins de zaakgelastigden, aan hem afgevaardigd, met een lastbrief en berigtschrift terug, waarin hij zich den Staten voor het in hem gestelde vertrouwen erkentelijk betoonde (1). De opdragt was nu geschied en aangenomen, en alzoo eene wederzijdsche verbindtenis tot stand gebragt. Alle zwarigheden waren echter hiermede niet uit den weg geruimd. De opdragtsbrief moest nog geteekend, bezegeld en den Prins overhandigd worden; voorts moesten de voorwaarden, bij de inhuldiging te zweren, nog worden opgesteld en goedgekeurd, en de inhuldigingsplegtigheden zelve daarop volgen. Ondanks de vele en velerlei bedenkingen, welke van onderscheidene kanten werden opgeworpen, besloten de Staten van *Holland* den zes en twintigsten van Lentemaand Vijftienhonderd drie en tachtig, dat de open brief, bij welken zij den Prins als Graaf aannamen, door de Edelen en Steden naar den gewonen rang zou geteekend worden. Dit besluit was verpligtend; »het was eene besloten en afgedane zaak; de beloofde zegeling en onderteekening waren derhalve meer een gevolg van de *belofte*, te voren aan den Prins gedaan, dan een vereischte tot de wettigheid des besluits." Het stuk werd dan ook in den loop van Grasmaand van wege de Ridderschap en *al* de Edelen door OTTO *van Egmond*, JAKOB *van Wijngaarden* en JOHAN *van Mathenesse*, en op last van de Burgemeesters en Regenten van *al* de steden van *Holland* door de Secretarissen geteekend en gezegeld. De stad *Amsterdam* echter verklaarde, »dat, ofschoon zij het geraden oordeelde in deze tijdsomstandigheden met de bezegeling wat te wachten, zij er evenwel genoegen in nam onder beding, dat de Staten eerstdaags tot de voorwaarden (*capitulatie*) en voorts tot de inhuldiging van den Prins als *Graaf en Heer* zouden overgaan, om alzoo alle Overheden en Ingezetenen op éénen tijd in eed te brengen en alle verscheidenheid van eeden te voorkomen; dat middelerwijl de bezegelde opdragtsbrief bij de Staten bewaard zou blijven, tot met algemeene bewilliging ter overlevering daarvan of anderzins besloten wierd, want dat zij anders in die bezegeling niet wilde gehouden zijn." Men ontwaart hieruit, dat *Amsterdam* het werk wilde bespoedigd hebben, zoo van de voorwaarden, als van de inhuldiging zelve, maar volle eenstemmigheid begeerde, hetgeen veel verschilt van het gewone verhaal, hoe men ook over de geheime drijfveeren moge oordeelen. Van daar dan ook, dat toen de Staten op het punt waren den bezegelden opdragtsbrief aan den Prins over te leveren, die stad besloot daarin niet toe te stemmen, zoolang *Zeeland* en *Utrecht* er geen deel in namen en hare burgerij er niet in bewilligd had. Voorts drong zij er op aan, dat de overlevering niet zou geschieden vóór de Prins zelf in *Holland* verschenen en hij met de Staten en met elke Stad, ten opzigte harer geregtigheden, overeengekomen ware; dat ook de Vereenigde Gewesten, daarover gehoord zijnde, de aanstelling als Graaf van *Holland* zouden goedge-

1581—1584

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 298, 445—451.

1581—1584 keurd hebben, ten einde alle scheuring en twist onder de gewesten te voorkomen; en dat, eindelijk, de opdragtsbrief inmiddels in de geheime kas van *Holland* zou bewaard worden; liet men deze punten niet voorafgaan, dan zou zij aanteekening laten doen van niet-bezegeling. »Hieruit blijkt, dat die stad deze gewigtige zaak niet ten halve, maar in geheele overeenstemming met *Zeeland* en *Utrecht* wilde volbrengen, dat zij de goedkeuring der Algemeene Staten vorderde en hare burgerij er in wilde kennen." Eenigen meenen, dat dit alles geschiedde om, gelijk men zegt, eene spaak in het wiel te steken; anderen daarentegen gelooven, dat het moest strekken, om den weg te banen tot eene meer volledige en algemeene aanstelling van den Prins, hetzij tot Graaf, hetzij tot *Algemeen Hoofd* of *Gouverneur* over de geheele Unie. Het komt sommigen voor, dat *Amsterdam* wenschte, ORANJE tot *Gouverneur-Generaal der Unie* te verheffen. Het vermoeden, dat de Staten van *Holland* zich van de Algemeene dachten te scheiden, bewoog hen, met 's Prinsen bewilliging, eenen uitvoerigen, hoogstmerkwaardigen brief daarover aan al de Landschappen en aan de Algemeene Staten te zenden, in welken zij het tegendeel verklaarden en verder rekenschap gaven van hun gedrag. Hierdoor ruimden zij deze zwarigheid uit den weg. Immers berigtte hun de Prins uit *Antwerpen* den dertienden van Bloeimaand, dat »hun brief aan de Algemeene Staten, als ook die aan de afzonderlijke Gewesten, over hunne opdragt der grafelijkheid geschreven en waarvan hij het dubbel ontvangen had, gunstig was opgenomen en goedgekeurd, hetgeen alle misverstand over de zaak, sinds zij ruchtbaar was geworden ontstaan, had weggenomen; terwijl door hunne bijgevoegde verklaring, dat zij de Unie zouden handhaven, alle aanleiding tot verzoening met *Spanje* was afgesneden. Ten slotte dankte hij hen voor hunne genegenheid te hemwaarts, verzekerde hen van zijn opregten ijver voor 's Lands belangen en van zijne meening, om met hun *goeden raad en advies* alles te regeren tot Gods eer, 's Lands dienst, en voorspoed der onderzaten." Dit schrijven hield mede in, dat »de Zeeuwsche gemagtigden insgelijks de zaak hadden goedgekeurd, en dat er aan de Staten van *Zeeland*, die nog geen bepaald besluit genomen hadden, een dubbel van den opdragtsbrief gezonden was." Maar de stad *Middelburg*, welke den Prins niet genegen was, bragt dezelfde bezwaren in, welke zij tegen het afzweren des Konings had opgeworpen, en besloot hare stem aan de opdragt te weigeren, zoo lang zij niet in hare voorregten was hersteld. *Veere*, anderen denken aan *Tholen*, en *Goes* volgden hetzelfde spoor. Dit was eene der redenen, welke den Prins noopten zich uit *Antwerpen* naar *Middelburg* te begeven en aldaar de Staten ter dagvaart te beschrijven. Hij wenschte in *Zeeland* de zaak, waarvan hier sprake is, geregeld te hebben vóór hij in *Holland* kwame, werwaarts de gewestelijke Staten, bij besluit van den vierden en den vijf en twintigsten van Zomermaand, hem hadden uitgenoodigd, om hem den opdragtsbrief te overhandigen, daar zij oordeelden, dat dit gevoegelijk nergens anders dan in *Holland* konde geschieden.

Doch *Zeeland* bleef dralen, en in *Holland* zelf begon men uit handelsbelang zwarigheid te maken, om zonder dit gewest den opdragtsbrief over te leveren, ofschoon de Prins nu van *Middelburg* naar *Dordrecht* vertrokken was. Immers bragt men hem onder het oog, »hoe de steden, inzonderheid *Amsterdam*, beducht waren, wanneer zij hem als Graaf van *Holland* huldigden, en het bewind der overige *Nederlanden* aan ANJOU, gelijk men verwachtte, wierd opgedragen, dat de vaart op *Spanje* den Hollanderen verboden en aan *Zeeland* vergund zou worden, waar de Koning nog niet was afgezworen en men zelfs zich nog van zijnen naam en titel bediende. De Prins antwoordde, »dat *Zeeland* spoedig het voorbeeld van *Holland* zou volgen;" en zond, tot bevestiging daarvan, een afschrift van het geheim besluit der Zeeuwsche Staten des verleden jaars, waarbij zij hem hun graafschap in eigendom opdroegen. Eerlang werd nu ter Staatsvergadering van *Holland* bepaald, den opdragtsbrief als Graaf van *Holland* en *Zeeland* aan ORANJE over te leveren, hoewel *Amsterdam* en *Gouda* daarin *alsnog* niet toestemden. Den volgenden dag (veertienden van Slagtmaand) werd dit besluit ter kennisse gebragt van de aanwezige Zeeuwsche en Utrechtsche afgevaardigden, welke er hunne voldoening over betuigden, en er hunne meesters van zouden verwittigen. Maar dit was slechts het werk der afgevaardigden alleen. Nadat zij echter 's anderen daags met *Holland* staatsgewijs verklaard hadden van meening te zijn, in de oude vriendschap, eensgezindheid en verbindtenis bij elkander te blijven, en hiervan een geschrift was opgemaakt, waarbij zij alle drie beloofden, zich onafscheidbaar bijeen te houden en onder éene Overigheid, Gebied en Regering de een den ander tot het uiterste alle hulp en bijstand te verleenen en alle vorige Unieën te onderhouden, zoo werd dit geschrift goedgekeurd *op het behagen elk van zijne Principalen in de Provinciën, met rapport ter naaster aanstaande Vergadering.* Hiermede achtte *Holland* zich genoeg gedekt en verzekerd. Eindelijk werd den zevenden van Wintermaand des morgens te elf uren den Prins, welke zich in *'s Gravenhage* bevond, in zijn slaapvertrek door den Heer VAN BOETZELAAR, verzeld van vijf Edelen, den Advokaat van *Holland*, en de gemagtigden van al de steden, uitgezonderd *Amsterdam* en *Gouda*, de opdragtsbrief overhandigd, en door hem onder dankbetuiging aangenomen. Den dag te voren was hem het ontwerp der voorwaarden, bij de inhuldiging te bezweren, aangeboden, om er des anderendaags zijn gevoelen over in te winnen. Het was door ARNOUD NICOLAI, Voorzitter van het Hof van *Holland*, JOHAN VAN MATHENESSE, Heer van *Riviere*, 's Lands Advokaat Mr. PAULUS BUYS, PIETER VAN DER MEER en JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, Pensionarissen van *Delft* en *Rotterdam*, reeds sedert geruimen tijd daartoe gemagtigd, op het papier gebragt. Het ontwerp beviel den Prins zeer wel, uitgezonderd vijf of zes punten, welke eene wijziging ondergingen. Den dertigsten van Wintermaand nam hij eindelijk de voorwaarden aan, waartoe ook de Staten staatsgewijze besloten, »welverstaande, dat alles door de Vroedschappen der steden goedgekeurd en bevestigd zou

1581—1584

1581—1584 worden." De inhoud dezer overeenkomst was hoofdzakelijk: 1°. »De Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* zullen den Prins tot Graaf en Heer huldigen op de volgende voorwaarden. 2°. Dit graafschap zal hij hebben, bezitten en beschermen als een *vrij graafschap* en *grafelijkheid*, zonder iemand boven zich te kennen of hulde te bewijzen." Men meent, dat hiermede stilzwijgend gedoeld wordt op de losmaking der leensbetrekking tot het Duitsche Rijk; en dat de benaming *vrij* hetzelfde schijnt aan te duiden, als hetgeen *Zeeland* noemde *een eigendom*, even alsof er stond *een vrij eigen*, gelijk wij van vaste goederen gewoon zijn te spreken. Mogelijk ziet het woord *graafschap* op het *territoor*, en *grafelijkheid* op het regt van bestier der ingezetenen; of wel het eerste woord op den *titel* en *rang*, en het laatste meer op het *terrein* en de daaraan verbondene domeinen, welke men de grafelijkheids domeinen plagt te noemen. »3°. Hij zal de Landen en Ingezetenen beschermen tegen allen overlast, geweld en onregt. 4°. Hij zal alle vorige verbindtenissen en verbonden met buitenlandsche Mogendheden benevens de Unie van *Utrecht* onderhouden, en niets daaraan mogen veranderen *zonder toestemming der Staten.* 5°. Hij zal al de regten, vrijheden, voorregten, vergunningen enz. van de Gemeene Landen handhaven, zelfs niettegenstaande eenige voorregten tot nog toe niet gebruikt zijn." Men wil, dat dit moest strekken, om het Groot Privilegie van Vrouw MARIA, waar en wanneer zulks van dienst konde zijn, in het leven terug te roepen; of ook zoodanige voorregten, welke tijdens de onlusten hetzij door ALBA, hetzij door den Prins zelven gegeven waren. »6°. Hij zal ook onderhouden en doen onderhouden aller en een iegelijks regten, voorregten, vrijheden, handvesten, gebruiken, zoo van de Landen als van de Ridderschappen, Edelen, Kwartieren, Steden, Collegiën, Dorpen en alle Ingezetenen, zoo verre het bezit en gebruik er van *deugdelijk* is. 7°. Doch om het misbruik en de twisten uit het verleenen dier voorregten bij de Graven voor te komen, zal hij voorregten geven noch vernieuwen, noch ook eenige bevelen uitvaardigen, welke dienen konden tot verandering van den Staat, de burgerlijke Regering (*politie*), of de nering der Landen, zonder toestemming der Staten. 8°. Maar zoo er voorregten of vergunningen mogten gegeven zijn, of nog gegeven worden, die nadeelig waren voor het algemeen of voor bijzondere leden of personen, zullen zij, die er belang bij hebben, zich bij wege van justitie mogen behelpen. 9°. Hij zal de landsgrenzen niet mogen inkrimpen, of eenige gedeelten onttrekken aan de souvereiniteit, justitie of contributie. 10°. De Landen met hun aankleve, met *Veere* en *Vlissingen*, *Voorne*, *Putten* enz. met domeinen en inkomsten, zullen onafscheidelijk bijeenblijven en in gelijke lasten van oorlog als anderszins dragen, ten ware bij de Staten om redenen anders bewilligd wierd. 11°. Zoo nogtans, dat, dewijl de Prins bij koop het markgraafschap van *Veere* en *Vlissingen* verkregen heeft, men daarover met hem zal onderhandelen ten genoegen van hem en zijne nakomelingschap. 12°. Alles wat hierna op 'sLands kosten veroverd wordt, zal van dezelfde natuur als

boven zijn, ten ware anders bij verdrag beraamd wierd. 13°. Maar aangezien er twisten zijn met heerlijkheden, steden en dorpen van oude tijden, die zich sedert eenige jaren van opbrengsten willen vrijhouden, zal de Prins, als Graaf der Landen, de heerlijkheden van *Vianen*, *Ameide*, *IJsselstein*, *Leerdam*, *Workum* en *Klundert* mede houden onder de lasten van den oorlog, ten ware zij met regt en goede bescheiden hunnen vrijdom bewezen. 14°. De Graaf zal geene heerlijkheden, steden of plaatsen, buiten *Holland* en *Zeeland* gelegen, zonder voorweten en toestemming der Staten onder zijne bescherming mogen nemen. 15°. Noch met de Staten van *Holland*, noch met die van *Zeeland* of eenige steden afzonderlijk handelen, om deze van anderen aard te maken, tot voorkoming van alle oneenigheid." Dit zag misschien op den eisch van het *Land van Voorne*, om niet als lid van *Holland*, maar op zich zelf te staan; of wel op dien van het Noorder-Kwartier van *Holland*, hetwelk vele verschillen had over zijne onafhankelijkheid. »16°. Hij zal de ware Christelijke Gereformeerde Religie *alleen* handhaven, en daarop eerstdaags eenen algemeenen regel maken met overleg van de Raden en toestemming der Staten tot bewaring van rust, eenigheid en welzijn der Landen, en dien niet mogen veranderen dan met gelijk overleg en toestemming. 17°. Niemand zal in zijn geloof of geweten gemoeid worden. 18°. Hij zal den Voorzitter en de Raden der hoven, Ambtenaren en Overheden van steden en te platten lande handhaven bij hun gezag en regt, naar oud gebruik. Hij zal zich der justitie onderwerpen, regt en geregtigheid aan allen, zonder onderscheid, laten wedervaren, zoo in lijfstraffelijke als in burgerlijke zaken, naar de voorregten, de beschrevene regten en billijkheid, en zal den voortgang van het geregt niet stremmen, of toelaten dat dit gestremd worde. 19°. Hij zal geene delegatie van regters gedoogen, maar alles naar regten, voorregten en gebruiken, als naar gewoonte, laten behandelen; ook niemand gevankelijk uit het Land laten voeren. 20°. De ordonnantiën op het stuk der justitie en politie zal hij niet veranderen dan met overleg van de twee Raden en toestemming der Staten. 21°. Hij zal de beide raadshoven en de rekenkamer der domeinen niet uit *den Haag* mogen verleggen dan bij toestemming der Staten. 22°. Hij zal spoedig een leenhof oprigten met zulke regten, als oudtijds daaraan verbonden waren. 23°. De voornaamste ambtsbedieningen, waartoe met name gebragt worden Voorzitters, Raden, Griffiers der Raden, Stadhouder der leenen, Raden en Griffier van het leenhof, Houtvester, Baljuwen, Drosten, Kasteleins, Dijkgraven, Schouten in het halsstraffelijke, zullen op de benoeming van drie personen, door de Staten van elk gewest met overleg der Raden gedaan, door hem, als Graaf, worden aangesteld, en elk zal zijn ambt zelf moeten waarnemen. 24°. Alle andere diensten en officiën zullen staan ter begeving van den Graaf met overleg van de collegiën, met name de Auditeurs, Klerken van de rekenkamer, Rentmeesters van domeinen, Secretarissen van den hove, enz. 25°. Hij zal noch in de waarde, noch in de koers der munt zonder toestemming der Staten eenige

1581—1584

1581—1584 verandering maken. 26°. De Staten, elk in het hunne of te zamen, zullen te allen tijde dagvaart mogen houden staatsgewijs, en in hunne vergadering voorstellen en besluiten, hetgeen zij tot 's Lands welzijn raadzaam oordeelen. De Graaf mag dat niet beletten." Dit was een gewigtig punt. Men begrijpt ligtelijk, dat de besluiten, aldaar te nemen, niet konden strijden met de algemeene landswetten, met het gezag, hetwelk den Graaf behoorde, of met dit Verdrag. Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat dit een regt was, hetwelk van den eenen kant aan de staatkundige vrijheid der burgers en Staten grooten klem gaf tegen alle onderdrukking, en nooit te voren zoo geweest was, maar dat het van den anderen kant aan heerschzuchtige Staatslieden of Staatsdienaars ook den weg baande, om veel inbreuk te maken op het grafelijk gezag. »27°. Hij zal jaarlijks den eersten van Bloeimaand de Staten der beide gewesten op eene geschikte plaats bijeenroepen, om te handelen over de zaken van het algemeen welzijn, over het handhaven van 's Lands voorregten, en over het tegenwoordig Verdrag. 28°. Hij zal den Staten bevestigen en op nieuw toestaan het oud gebruik, om ter vervulling hunner huislasten, ommeslagen te doen en opbrengsten (*contributiën*) te heffen, en zal tot inning daarvan zijn gezag verleenen. 29°. Hij zal ook zijn gezag gebruiken tot heffing van alle gemeene middelen, imposten enz. tot den oorlog en de verdediging des Lands ingewilligd of nog in te willigen. 30°. Hij zal geene inzameling (*collecte*) of ommeslagen doen of laten doen zonder eenparige toestemming der Staten, al ware het bij meerderheid bewilligd, uitgezonderd de kosten van den oorlog en der noodige verdediging, welke ingewilligd zullen worden bij twee derde deel der stemmen van de aanwezige Steden en Leden te zijnen goeddunken en overstaan als Graaf en Heer der Landen. Maar indien er geschillen mogten rijzen over de middelen en de wijze van het vinden en inzamelen der penningen, zal dit staan te zijner beslissing met eenigen uit den Hoogen Raad, door hem te kiezen, met aanhooring der bezwaren." Deze bepaling, indien zij naderhand gevolgd ware, zou vele gebreken en moeijelijkheden in latere tijden voorkomen hebben. »31°. Begeert de Graaf eenige beden of *subventie* tot onderhoud van zijnen staat of zijne bijzondere verrigting, dan zal hij verpligt zijn in persoon dit in elk gewest ter vergadering te brengen. 32°. De Staten buiten hun gewest te beschrijven is hem niet veroorloofd; en niets, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, mag voorgesteld of uitgevaardigd worden dan in de Nederduitsche taal. 33°. Hij zal alle vorige verrigtingen der Staten van waarde houden, waaronder de verkoop en de verpanding van heerlijke regten, domeinen en geestelijke goederen, die sedert Vijftienhonderd twee en zeventig, zoo wel op naam des Konings, als op 's Prinsen naam met de Staten te zamen of door de Staten alleen gedaan zijn. 34°. De Staten mogen op het bewaren hunner papieren, voorregten en dergelijke regel stellen naar hun goeddunken en zonder verhindering. 35°. Hij zal de zeevaart, den koophandel en de haringvaart, van welke *Holland's* en *Zeeland's* welvaart vooral afhangt, als de hoofdnering dezer Landen beschermen, en hun, die zich

met de haringvaart bezig houden, laten bij het gebruik, zelve in de bescherming 1581—1584
daarvan te voorzien. 36°. Hij zal, als Graaf, het admiraalschap en gebied ter zee, zoo ter bewaring der ingezetenen als van de geregtigheden van het admiraalschap, handhaven en niemand eenig regt daarop toekennen dan onder zijn bevel. De steden zullen zich, des noods, ter zee mogen wapenen en schepen uitrusten tegen de zeeroovers en vijanden, zoo als voortijds bij eenige steden gebruikelijk was; de Graaf zal, des verzocht zijnde, brieven van bestelling verleenen. 37°. Hij zal in alles het algemeene welzijn van de Landen, alle neringen, en de ingezetenen bevorderen, en de vreemde hindernissen naar zijn vermogen afweren. 38°. Hij zal alle stroomen en toegangen buiten oorlog openhouden en beveiligen op de gewone tollen, zonder nieuwe tollen of wachten buiten toestemming der Staten op te rigten. 39°. Daar onder voorwendsel van het regt van wildernis, de goede ingezetenen veel kwelling lijden, zal hij de ordonnantie op de wildernissen, met overleg der Raden en Staten, zoo veranderen, dat, behoudens het regt der wildernis, die kwellingen ophouden. 40°. De Staten zullen nevens hem aanstellen eenen *Raad van Twaalven*, waarbij hij twee Leden mag voegen, met welken alleen hij alle zaken van verdediging en welvaren des Lands, het verleenen van octrooijen en beneficiën, aan hem staande, zal beschikken volgens de instructie, bij hem en bij de Staten op dien Raad te maken, welke hij en de Raad zullen bezweren. 41°. Hij zal het meerendeel zijner voorname Ambtenaren en Edellieden van zijn huis en persoon nemen uit inboorlingen des Lands. 42°. Hij zal zonder toestemming der Staten oorlog voeren, noch vrede of bestand maken. 43°. Hij zal met vreemde Mogendheden handelen noch verbonden aangaan, buiten gelijke bewilliging. 44°. Hij zal de krijgsordonnantiën, gemaakt of nog te maken, ten uitvoer leggen en de overtreders straffen. 45°. Hij zal zijn gewoon hofverblijf houden in een der gewesten, en niet buiten 's Lands vertrekken zonder bewilliging der Staten. 46°. Hij zal, op verzoek, den Staten verder zulke punten gunnen, als zij uit de *Blijde Inkomste* van *Braband* en het Verdrag met ANJOU van den drie en twintigsten van Louwmaand Vijftienhonderd een en tachtig te dienst des Lands nuttig zullen achten. 47°. Hij zal tot onderhoud van zijnen staat, als Graaf en Heer der Landen, het bezit krijgen der domeinen zoo als zij thans zijn, en deze behoorlijk laten beheeren, de inkomsten in eene beurs brengen zoo als van ouds, de lasten van renten, wedden en jaargelden, daarop staande, met alle onkosten van justitie als anderzins, door de Graven gedragen, daaruit betalen, zonder ze te vervreemden of te verzetten dan bij verkoop, alsnog bij hem en de Staten te doen, tot aflossing der lasten op de domeinen staande; doch de Staten zullen zorgen, dat de domeinen genoegzaam zijn voor 's Vorsten staat en onderhoud. 48°. Ingeval de Prins tegen deze punten of eenig punt handelde en zulks, des verzocht, niet wilde herstellen, zullen de Staten, de Ambtenaren, en de ingezetenen ontslagen zijn van alle eeden en beloften aan hem gedaan, de domeinen weder aan zich mogen

1581— trekken, en in de regering der Landen voorzien, gelijk zij het raadzaamst vinden.
1584 49°. Na zijn overlijden zullen de Staten een van zijne wettige zonen als Graaf ontvangen en huldigen, mits deze bij de inhuldiging den Staten zwere, dit verdrag te onderhouden met al zulke verdere punten als het welzijn des Lands dan zal vereischen. 50°. Dit alles zal hij als Graaf den Staten, den Regenten, en den ingezetenen zweren te onderhouden, waartegen de Staten in het algemeen en die van elk gewest in het bijzonder, de Burgemeesters en Regeerders der steden, daartoe door het ligchaam der steden of degenen welke dat ligchaam vertegenwoordigen gelast, bij plegtigen eede beloven zullen, hem als Graaf der Landen gehouw en getrouw te wezen, en hem te gehoorzamen naar behooren (1)."

Op deze voorwaarden werd de grafelijke waardigheid aan WILLEM *van Oranje* opgedragen en door hem aangenomen. »Men moet bekennen," zegt een ten uiterst staatsgezind Schrijver, »dat de oppermagt van den Graaf door al die voorwaarden en bepalingen te veel werd besnoeid, en dat de gansche klem der regering bleef in handen van de Staten (2)." En indedaad, deze voorwaarden waren genoegzaam dezelfde als die men den Aartshertog MATTHIAS had opgelegd, toen hij tot Opper- of Algemeen Landvoogd werd aangesteld, maar zonder magt om het oppergezag uit te oefenen; dezelfde aan welke ANJOU, vereerd met den bijna bespottelijken titel van Souverein, zich moest onderwerpen en die hij vergeefs beproefd had te verbreken. ORANJE had er uitdrukkelijk aan de Staten alles bij toegestaan, wat men uit de *Blijde Inkomste* en het Verdrag van *Bordeaux* zou kunnen afleiden. Het oorspronkelijk eenhoofdig landsvorstelijk oppergebied der Graven werd nu eene zoogenaamde grondwettige en bevoorwaarde magt, en de Graaf zelf een grondwettig Graaf, een Souverein, maar een zeer bepaald Souverein, zoo hier de benaming van Souverein niet misplaatst is, daar zij te zeer afsteekt bij de nietigheid van zijn gezag. De Graaf toch, »gebonden door eene wezenlijke *Lex Commissoria*, een aanstellingsbrief, eene staatsregeling, vergezeld met eene bijgevoegde voorwaarde, ingeval die lastbrief overtreden wierd", kon niets anders zijn, dan hetgeen de Stadhouder werd, namelijk, de erfelijke Overheidspersoon in eenen aristokratischen en republikeinschen staat (3).

---

(1) *Resolut. v. Holland*, 1583, bl. 151—161, 203, 273, 276, 400—412, 490, 495, 496, 498, 512—519, 552, 555—561, 579, 581. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 187—194. *Authent. Stukk.* bl. 42—55. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 886—892. *Leven van* WILLEM I. D. III. bl. 605—639. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 292—345, 445—479.

(2) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 640.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 345—351. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 411, 412.

Uit het verhaal van hetgeen zich bij de opdragt der grafelijkheid aan den Prins van *Oranje* heeft toegedragen, blijkt hoezeer men zich vergist, wanneer men veronderstelt, dat »hier sprake was van een onbepaald en ten minste wezenlijk monarchaal gezag; dat de Prins er vurig naar verlangde, en om het te verkrijgen geene listen en kunstgrepen spaarde; dat zijne pogingen een hevigen tegenstand ontmoetten bij de Staten en bovenal bij *Amsterdam;* en dat te midden dier worsteling zijn dood tusschenbeide kwam, vóór hij nog in eenig punt over zijne tegenstanders had gezegevierd (1).” De regten en de verwachtingen van den Graaf immers waren, na de omschrijving van zijne magt, zeker niet berekend, eene onbeperkte heerschzucht te bevredigen. De opdragt was meer in het belang der Staten dan in dat des Prinsen; en *Amsterdam* kantte er zich niet tegen, maar wilde slechts de uitvoering er van nog uitgesteld hebben. ORANJE moest zich weinig gevleid gevoelen met eene overeenkomst, die hem van de genade der Staten, als ’t ware, afhankelijk maakte. Zijne toestemming werd ook niet dan na herhaald aanhouden verkregen, en velen verwonderden zich, ja, waren bijna verbolgen, dat een man als hij er zich aan onderwierp. Zijne aanhangers in *Utrecht* beklaagden zich openlijk over de voorwaarden, »welke,” zeiden zij, »zoo beperkt en bekrompen waren, dat naauwelijks een persoon van zeer geringen rang die zou kunnen goedkeuren.” Zij merkten niet zonder reden op, »dat deze nieuwe vorm van bestuur alleen ten doel had, het gezag en de magt der Staten te bevestigen en te versterken, en niets, immers zeer weinig, te gunste van de voorregten en vrijheden der burgers bevatte.” Maar de Prins, in een hagchelijk tijdsgewricht, was verpligt met de bezwaren en de eischen van het oogenblik te rade te gaan. Hij moest zich zoo spoedig mogelijk van den goeden wil en bijstand dergenen verzekeren, die het gezag en de koorden der beurs in handen hadden. Indien hij de verheffing van zijn persoon beoogd had, of zelfs, wanneer hij, naar eigen goeddunken, eenen wenschelijken en duurzamen vorm van bestuur had mogen kiezen, zou hij denkelijk, wel verre van de vorderingen en aanmatigingen der Voornamen tegenover de burgers te ondersteunen, veeleer verkozen hebben, door op de liefde en genegenheid des volks te steunen, als de verdediger van de wezenlijke en miskende regten der gemeenten op te treden. De toestand des Lands was niet van dien aard, om de zucht naar het hoogbewind bij hem op te wekken. Sinds het afscheiden der Waalsche gewesten en het afzweren van den Koning, waren de omstandigheden van dag tot dag onrustbarender en gevaarlijker geworden. De bekwaamheden en de schijnbare goedaardigheid van PARMA, de tweedragt tusschen de Hervormden en de Roomschgezinden, het misverstand onder 1581—1584

(1) Zie, onderanderen, *Leven van* WILLEM I, D. III, bl. 582—639.

1581—1584 de Protestanten zelve, de werkeloosheid of de trage besluiten der vreemde Vorsten, de gesteldheid van *Frankrijk* en *Duitschland*, het verraad van ANJOU, wien men tot Souverein en Beschermer verkozen had, alles scheen de eindelijke zegepraal des Konings van *Spanje* te voorspellen; en *Holland* zou, na het achtereenvolgend veroveren van zoo vele steden en landschappen door de Spanjaarden, waarschijnlijk de laatste schuilplaats worden, in welke de gewetensvrijheid moest sterven. ORANJE, door Opperhoofd van dat gewest te worden, nam, in stede van het loon zijner talrijke diensten te ontvangen, de taak op zich, de laatste pogingen aan te wenden ten behoeve van eene zaak, die, naar den mensch gesproken, hopeloos was geworden. Een zeer merkwaardig ontkennend bewijs, dat de onderhandelingen over zijne toekomstige waardigheid bij hem geen der belangrijkste en naauwgezetste punten van overweging uitmaakten, levert zijne briefwisseling op. Men zou immers, vooral in de brieven aan Graaf JAN *van Nassau*, vele opmerkelijke bijzonderheden daaromtrent aantreffen, indien het grafelijk gezag het bestendig doel van zijn wenschen en streven geweest ware! En echter is er daarin naauwelijks sprake van. De Graaf, het is waar, verneemt naar de wijze, op welke in den wanordelijken staat der *Nederlanden* zal voorzien worden; hij schijnt te wenschen, dat zijn broeder aan het hoofd des bewinds geplaatst worde, maar de Prins glipt in zijn antwoord over dit laatste punt vlugtig heen; en wat den stap der Staten van *Holland* te zijnen opzigte betreft, daarover wordt slechts in een brief van VAN REYD gesproken en in het berigtschrift van NORRIS, 's Prinsen afgevaardigde naar Koningin ELIZABETH. — Zoo ORANJE naar hoogen rang of gezag getracht had, zou het hem reeds veel vroeger zeer ligt geweest zijn, zich het bewind over al de toen *Vereenigde Nederlanden* te verschaffen. In Vijftienhonderd tachtig getuigde Graaf JAN *van Nassau*, wiens gevoelen met dat van een zeer aanzienlijk gedeelte der bevolking overeenstemde, dat de Nederlanders veel liever zijnen broeder, indien deze slechts gewild had, tot Landvoogd zouden verkozen hebben, dan met de Franschen te onderhandelen. Maar de Prins liet zich door geen valschen luister verblinden; hij had alleen op het oog wat wezenlijk den *Nederlanden* van nut konde zijn, en onder de talrijke bewijzen zijner belanglooze bedoelingen behoort inzonderheid het weigeren van de hooge waardigheid, welke hem in Vijftienhonderd drie en tachtig werd aangeboden (1). Onverwrikt wees hij af of ontweek alle aanbiedingen welke, zonder hem de middelen te verschaffen om een einde te maken aan de werkeloosheid en het dralen van de meeste zoogenaamde Patriotten, of aan den strijd der bijzondere belangen, alle hulp van den kant van *Frankrijk* geschorst en op hem in dubbele mate het gewigt der verantwoordelijkheid zouden geworpen hebben. Hij had meer dan eene

(1) Zie hiervoor, bl. 54.

reden, om niet gemakkelijk de aanzoeken van twee of drie gewesten in te willigen, 1581—1584
die hem tot hun Opperhoofd begeerden. Onder een grootsch uiterlijk, wilde men eene soort van Doge vormen, aan de Staten ondergeschikt en buiten magte het volk tegen eene aristokratie te beschermen, die reeds in de daad naar het souvereingezag haakte. Deze afzonderlijke betrekking zou ongetwijfeld den overigen Vereenigden Gewesten mishaagd, en alzoo de zaden van misnoegen, wantrouwen en verwarring uitgestrooid, en bij velen, welke er den sleutel niet van bezaten, verwachtingen ten aanzien der algemeene zaken opgewekt hebben, die onmogelijk verwezenlijkt konden worden (1). — »Maar indien 's Prinsen weerzin opregt gemeend was, door welke middelen," vraagt men, »gelukte het dan den Staten dien weerzin bij hem te overwinnen?" »Door van hunnen kant," is het antwoord, »zich minder rekkelijk te toonen ten opzigte van ANJOU." De onderhandelingen over het aannemen van den Hertog en die over het opdragen der grafelijke waardigheid aan den Prins, hielden met elkander bijna gelijken tred. Hoe meer de Prins eene verbindtenis met *Frankrijk* aanbeval en bij de Staten daarop aandrong, hoe meer zij er op stonden, dat *Holland* onder zijn schild gewaarborgd wierd tegen de gevaarlijke pogingen van eenen Vorst, wiens karakter en namaagschap hem zeer verdacht maakten. Naarmate 's Hertogs hulp dringend en onmisbaar werd, toonde zich de Prins genegen, zijne eigene bezwaren te vergeten en eene waardigheid op zich te nemen, welker voordeelen althans zeer twijfelachtig waren. Na den verraderlijken aanslag van ANJOU op *Antwerpen*, wenschten de Staten van *Holland* meer dan ooit alle onderhandeling met de Franschen af te breken, en ORANJE als Heer te huldigen. De Prins, integendeel, trachtte steeds tusschen hen en den Hertog eene verzoening te bewerken. Hij achtte het derhalve raadzaam door eenen stap, welke den Staten aangenaam was, den ongunstigen indruk weg te nemen, welke zijne poging ten behoeve van den Hertog op hen begon te maken. Hij vermaande hen uit dien hoofde datgeen te verrigten, wat hij wist, dat volkomen met hunne wenschen overeenstemde, door hen te verwittigen, dat hij, »»overmits de menigvuldige kunstgrepen en voorslagen van den vijand, het noodig vond, dat men met zijne zaak voortgang maakte."" De Staten verzuimden niet te besluiten, »»dat de brieven, waarop zij den Prins tot Graaf aannamen, opgemaakt en door de Edelen en al de Steden van *Holland* onderteekend en bezegeld zouden worden."" Van nu af ruimden zij met vernieuwden ijver, zoo veel hun mogelijk was, alle zwarigheden uit den weg. De Prins gaf hun kort daarop te kennen, dat aangezien de zaak, inzonderheid door de bezegeling, naar buiten bekend was geworden, er dringend gevorderd werd, ten einde alle verkeerde uitleggingen en den naijver, welken zij elders konde verwekken, te voorkomen, allen gewesten naauw-

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 410—415.

1581—1584 keurig mede te deelen, wat er had plaats gehad. En weinig dagen daarna vaardigden zij reeds den uitvoerigen brief af aan de Algemeene en de Gewestelijke Staten, waarvoor de Prins hun zijn dank betuigde. Voorts antwoordden zij diens Geheimschrijver BRUNINK, gezonden om naar de bedenkingen te vernemen, welke eenige steden, zoo men meende, hadden opgeworpen, dat dit vermoeden van grond ontbloot was; dat het »»Renversaal alom door de steden was bezegeld, en dat, zoo de andere gewesten er zwarigheid in maakten, zij echter niet in gebreke zouden blijven den Prins in alles te ondersteunen."" Slechts werd als onvermijdelijk beschouwd, dat hij zelf in *Holland* kwame, waartoe zij hem ernstig en zoo spoedig mogelijk uitnoodigden. Toen eerst, en in weerwil van hun tegenzin, besloten zij de punten van verzoening met ANJOU te teekenen, altijd onder verband, »»dat zij zich niet verder zouden inlaten dan overeenkomstig het verdrag van *Bordeaux*, behoudens de algemeene verdediging; door welke voorwaarde zij ook ten aanzien van den Prins in hun geheel bleven."" In het berigtschrift hunner gemagtigden bij ORANJE, toonden zij zich over zijn gedurig uitstellen weinig te vreden, en bedienden zich van de dringendste bewoordingen. »»Aangezien de Staten,"" dus drukken zij zich uit, »door hunne gelastigden eenigen tijd geleden Zijne Excellentie (den Prins), om verschillende redenen, welke hem toen zijn ontvouwd geworden, zeer ernstig uitnoodigden, zich in *Holland* te laten vinden, zonder dat zij dit voorregt tot nog toe hebben mogten genieten, zoo zullen de tegenwoordige afgevaardigden hem onder het oog brengen, dat door zijn afwezen uit *Holland*, de gemeene zaken aldaar in groote zwarigheden en verloop zijn gekomen.... weswege zij als nog zeer dringend verzoeken en er op aanhouden, dat het Zijner Excellentie behage, zijne zaken in *Antwerpen* daarnaar te regelen .... opdat met den eersten de reis en het vertrek van Zijne Excellentie naar *Holland*, moge aangegaan worden; anders zullen de gelastigden van wege de Staten verklaren en betuigen, dat zij zich onschuldig zullen houden, wanneer door 's Prinsen langer afwezen eenige bezwaren of gevaren den Lande van *Holland* mogt overkomen. Te meer daar zonder het bijzijn en de tegenwoordigheid van Zijne Excellentie in *Holland*, het niet mogelijk zal zijn tot de voorwaarden te gaan, om de huldiging van Zijne Excellentie als Graaf en Heer dezer Landen te voltrekken, hetgeen noodzakelijk dient verrigt te worden, dewijl het de geheele wereld door reeds is bekend gemaakt, en (niet) zonder groote schande en oneer voor beide zijden langer uitgesteld of nagelaten kan worden."" Twee maanden later, den vijf en twintigsten van Oogstmaand Vijftienhonderd drie en tachtig, zonden de Staten op nieuw afgevaardigden naar den Prins, om hem op het nadrukkelijkst te verzoeken, »»zich niet meer op den Hertog van *Anjou* te verlaten, dewijl de gemeente in alle steden van *Holland* gemakkelijk tot het plegen van buitensporigheden konde overslaan, en zeker niet langer in de oorlogskosten zou willen dragen, indien men hardnekkig eenen weg bleef bewandelen, welken velen als noodlottig beschouwden en als blijkbaar in strijd met Gods

Woord."" Na zulk eene vermaning begreep de Prins, overtuigd dat eene vredebreuk 1581—1584
met ANJOU heilloos zou zijn, zonder eenig uitstel dezen tegenstand te moeten verzwakken; hij gaf daarom, even als in Vijftienhonderd tachtig, persoonlijk waarborgen of verzekeringen, en toonde zich van nu aan toegevend, ja, bespoedigend; maar het is op nieuw blijkbaar, zelfs uit de bewoordingen van welke hij gebruik maakt, dat de Staten hem daartoe aanspoorden en drongen. Hij herinnerde den veertienden van Herfstmaand, dat hij hun »»opene brieven onder zijn hand en zegel had gegeven, waardoor zij zich behoorden verzekerd te houden van de opregtheid zijns gemoeds en zijner gevoelens,"" en voegde er bij, »»dat hij hoopt, dat ook zij geen nadenken genomen hebben op zijne beloften en verklaring, ofschoon de uitvoering er van eenigen tijd is blijven rusten, en hij, ondanks hun herhaald aanhouden, niet in *Holland* is gekomen, om de zaken te voltrekken en ten einde te brengen, daar ieder de reden bekend, en ook van zijnentwege den Staten geopenbaard is, waarom hij geraden vond de zaak eenigen tijd uit te stellen .... hopende in kort met de Staten van *Holland* in persoon binnen den voorschrevene Lande te spreken (1).""

Het was niet te verwonderen, dat de Prins, nu hij na lang aarzelen de opdragt had aangenomen, ook op de geheele voltooijing er van aandrong. Vooreerst was dit het eenige middel, om *Holland's* berusting in zijn staatkundig stelsel te verwerven; ten tweede kon de zaak, nadat zij ambtshalve (*officieel*) aan de andere gewesten was medegedeeld, met schik niet langer uitgesteld worden; ten derde eischten de nood des Lands, het aanrukken van den vijand, de zwakheid der hulpmiddelen, de slapheid van het bestuur, de oneenigheid onder de Bondgenooten, en het woelen der Spaanschgezinden eene noodzakelijke en spoedige voorziening op de Hooge Regering; eindelijk ten vierde was het aannemen van den Prins, welke daardoor in een aanzienlijk gedeelte der *Nederlanden* de opvolger werd van FILIPS, eene hernieuwing van de afzwering des Konings van *Spanje*, en hierdoor alle hoop op eene verzoening met den voormaligen Heer vernietigd, waarvan de Spaanschgezinden nog steeds de mogelijkheid, de noodzakelijkheid en de voordeelen trachtten te betoogen. Misschien wilde ook de Prins een nieuw en ontwijfelbaar bewijs geven van zijne standvastigheid en zelfopoffering. Eenigen immers vermoedden in dien tijd, dat hij, afgemat van nutteloozen arbeid, vermoeid van zoo vele misrekeningen, tot een uiterste gedreven door de snoode kunstgrepen van eigenbelangzoekers,, en wanhopende een middel van behoud te vinden, genegen was zich met FILIPS te verzoenen, of ten minste naar *Duitschland* te trekken. Dergelijke vermoedens verdwenen, wanneer hij zich tot Graaf van *Holland* liet benoemen. Verre van voor den storm te vreezen,

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 415—420.

1581—1584 versterkte hij zijne krachten in den tegenspoed zelven. Door den Koning op nieuw te tergen, bekrachtigde hij zijne verklaring in Vijftienhonderd twee en zeventig afgelegd, «dat hij zich naar *Holland* en *Zeeland* zou begeven, om aldaar, zoo veel mogelijk, de zaken staande te houden en er zijn *graf te stichten.*» Door eene gevaarlijke waardigheid aan te nemen, gaf hij zich over aan de dweepzucht der moordenaars, want door hem tot Heer te kiezen, tartte men de woede zijner vijanden uit, en het gevaar voor zijn leven werd verdubbeld (1).

De voorwaarden werden denzelfden dag, op welken zij door den Prins en de Staten
6 v. Louwmaand 1584 waren aangenomen, aan den Hoogen en den Gewestelijken Raad overgeleverd. Beide bragten er schriftelijk hun oordeel over uit, door den Griffier onderteekend. Hunne aanmerkingen zijn weinig, maar er blijkt toch duidelijk uit, dat zij het stuk naauwkeurig gelezen en goedgekeurd hebben (2). Zonder zich verder om de toestemming van *Zeeland* en *Utrecht* te bekommeren, ging men in *Holland* voort met de voltooijng
19 v. Lentemaand. van het werk. De voorwaarden werden aan alle steden, behalve *Amsterdam* en *Gouda*, ter nadere bekrachtiging gezonden, en alom in de Vroedschappen goedgekeurd.
5 v. Bloeim. Op begeerte van den Prins, besloten de Staten afgevaardigden naar *Zeeland*, *Amsterdam* en *Gouda* te zenden. Het is onzeker, of dit toen geschied zij; maar eene maand later kwamen gemagtigden naar *Amsterdam* en *Gouda*, om de voorwaarden, «staatsgewijze ontworpen en besloten, en door de andere steden bekrachtigd," aldaar voor te houden met de verklaring, »dat, bij verdere weigering, de Staten niet zouden nalaten voort te gaan." In *Amsterdam* leverde KORNELIS PIETERSZOON HOOFT, Oud-Schepen der stad en onlangs tot Raad verkoren, ter Vroedschap een vertoog in, waarbij hij 's Prinsen verheffing tot Graaf ontraadde, zoo lang *Zeeland* er niet in bewilligd had. Hij verklaarde voorts rondborstig,» dat hij niet kon bevroeden, welk heil uit die verheffing voor de Landen te wachten was. Men gaf wel breed op van de gunst, welke de Prins zich bij vreemde Mogendheden verworven had en voor de Landen nog zou kunnen verwerven; maar *Denemarken* had ondertusschen, sedert de Landen onder het bestuur van ORANJE geraakt waren, de Sondsche tollen merkelijk verhoogd. Daarna toonde hij aan, «dat het aannemen van den Prins kwalijk scheen overeen te komen met het eerste punt der *Unie van Utrecht*, waarbij men beloofde, onderling vereenigd te zullen blijven». Hij voegde er bij, dat *Zeeland* den handel op *Spanje* naar zich zou trekken, indien *Holland* afzonderlijk den Prins tot Graaf verhief. Eindelijk voerde hij aan, dat deze verheffing der Burgerij tegen-

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 425—428. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 299.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 335, 474—479.

stond, welke den Prins nimmer de poorten zoude geopend hebben, zoo hij bij den aanvang des oorlogs verklaard had, dat hij Erfheer der Landen dacht te worden. Hij sloot zijn vertoog met de verklaring, »dat de gemeente daar ter stede reeds te lang onder eenen anderen eed gestaan had dan de Regering; dat men ook niet moest denken, haar gemakkelijk tot den nieuwen te zullen dwingen, en dat zij niet te gering moest geacht worden, alzoo men de opkomst der goede zaak aan haar verschuldigd was." Eenigen stellen zich voor, dat dit vertoog later, bij het afschrijven of nazien, naar de toen veranderde begrippen over den aard der regering is gewijzigd geworden, en dat het voor eene zachtere uitlegging vatbaar is dan die, welke er gewoonlijk aan gegeven wordt. »Immers ging het niet verder dan om nog te wachten tot *Zeeland* medestemde en de gemeente van *Amsterdam* gekend wierd; indien *Zeeland* overgehaald en de *Unie* daardoor bewaard werd, zouden wel de andere zwarigheden van zelve wegvallen." Hoe dit zij, zeker is, dat de Vroedschap besloot, »een afschrift van de ontworpene voorwaarden te verzoeken, onder belofte van deze aan niemand mede te deelen, alleen om te zien, of er ook iets strijdigs met der stede voorregten in gesteld ware; dat zij echter die voorwaarden noch goedkeuren noch teekenen zoude vóór het bleek, dat *Zeeland* mede zoo ver (gekomen) en de overeenkomst (capitulatie) wederzijds gezien en bewilligd was, en zelfs dan nog niet zonder er de schutterij en de aanzienlijkste burgers op gehoord te hebben." In dit laatste volgde men het voorbeeld van *Middelburg*, ofschoon het lijnregt strijdig was met een besluit der Staten, voortaan de schutterijen en gilden niet meer in zaken van regering te kennen. Eenigen hebben aangeteekend, dat men reeds in het vorige jaar had voorgenomen, de gemeenten, schutterijen en gilden in *Holland* op een maaltijd of drinkgelag te onthalen, en hun bij die gelegenheid de opdragt der grafelijkheid bekend te maken. Het is even vreemd als opmerkelijk, dat de geheimschrijver der Amsterdamsche Vroedschap bij het opmaken van het besluit er op eigen gezag bijvoegde: »dat de Raad, verstaande dat *Holland* niet zonder Graaf konde zijn, gezind was den Prins tot die waardigheid te verheffen." Het is waar, deze woorden maakten geen wezenlijk (integrerend) deel uit van het besluit, en hadden geene verbindende kracht, maar zij bleven er niet te min uitdrukkelijk, bij meerderheid van stemmen, in opgenomen. Hooft verzette er zich tegen en deed aanteekenen, dat Burgemeesteren verklaard hadden, »niet te verstaan, dat zij door deze woorden zouden verbonden geacht worden." De stad *Gouda* nam een besluit in denzelfden geest als *Amsterdam*. Zij zou geene zwarigheid maken in 's Prinsen verheffing, »wanneer men in *Zeeland* daarmede zoo ver zou gekomen zijn als in *Holland*." De Gemagtigden gaven verslag van den afloop hunner zending aan de Staten, toen te *Delft* vergaderd, alwaar zich ook de Prins van *Oranje* bevond. Nu was de vraag, of men al dan niet tot de inhuldiging zou overgaan, zonder zich langer om *Zeeland*, *Amsterdam* en *Gouda* te bekommeren? Er moet echter op nieuw

1581—1584

6 v. Hooim. 1584

1581—1584 weder aan uitstellen daarvan zijn gedacht geworden, indien althans zekere niet zeer vleijende brief van den Prins aan de Staten van *Holland* in dien tijd, naar luid eener kantteekening, geschreven is en waarin hij hen tot het bespoedigen zijner inhuldiging als Graaf en Heer, waartoe zij hem uit »eigen wil en beweging" benoemd hadden, aanspoort en tevens vermaant, eenige Afgevaardigden naar *Zeeland* te zenden, om de Staten aldaar te bewegen »tot het volbrengen der beloften en aanbiedingen, welke zij hem eertijds gedaan hadden." Het is echter hoogstwaarschijnlijk, dat men tot de inhuldiging, waarover de beraadslagingen den zevenden van Hooimaand waren geopend, zou gekomen zijn, even gelijk de afzwering van FILIPS en hare afkondiging ondanks de weigering van *Zeeland* waren doorgegaan, indien de dood van den Prins zulks niet verhinderd had (1).

Ondertusschen was het aanstellen van den *Raad van State nevens den Prins*, waar van in de voorwaarden van aanneming gesproken wordt, ter tafel gebragt. Dit ligchaam zou uit twaalf Leden bestaan: zeven uit *Holland*, drie uit *Zeeland*, en twee uit *Utrecht;* doch men konde het over de zaak niet eens worden. Wel verklaarden alle drie de gewesten, »van geene meening te zijn, zich van de *Unie* te scheiden," en besloten den Prins te verzoeken tot »Overhoofd in de oorlogszaken te water en te land, met gezag overeenkomstig den inhoud der voorwaarden." Maar alzoo dit enkel een besluit van Afgevaardigden was, schijnt de zaak, wat *Zeeland* en *Utrecht* betreft, daarbij gebleven te zijn. *Holland* stelde eerlang, in overleg met den Prins, eenen Raad van zes Leden nevens hem aan, zoo het heette bij voorraad en tot de komst der Gevolmagtigden uit *Zeeland* en *Utrecht*, die echter niet verschenen zijn en welke men welligt niet eens verwachtte, zoodat de Raad van State bij het leven van ORANJE niet tot stand gekomen is (2).

Den negen en twintigsten van Louwmaand was den Prins te *Delft* een zoon geboren, welke bij den doop, den twaalfden van Zomermaand, den naam van FREDERIK HENDRIK ontving naar de Koningen van *Denemarken* en *Navarre*, welke met de Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* zijne doopheffers waren. Den jonggeborene werd van

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 5, 10, 13, 192, 308, 336, 398, 402. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 428—437. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 455. *Authent. Stukk.* bl. 55—57. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 892. *Leven v.* WILLEM I, D. III. bl. 642—646. WAGENAAR, D. VII. bl. 524—528. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 114, 115. WAGENAAR, *Amsterdam*, St. I. bl. 391—394. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 332—334. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 353—366, 474—485. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 421, 424—428.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 596, 599, 605, 611; 1584 bl. 32, 155, 263. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 351—353.

wege *Holland* en *Zeeland* een rentebrief van vier en twintig honderd gulden jaarlijks tot eene pillegift geschonken. De plegtigheid werd door St. ALDEGONDE, Burgemeester, en MARTINI, Geheimschrijver van *Antwerpen*, bijgewoond. De Prins had hen ontboden, om hun het plan van PARMA tegen die stad bekend te maken. Hij raadde uitdrukkelijk aan, den *Blaauwgarendijk* te doorsteken, om zich van eene vrije gemeenschap te verzekeren, en beloofde dat hij zelf binnen twee maanden te hunner hulpe zou komen (1). Maar ORANJE overleefde het geven van dien heilzamen raad, welke, tot ongeluk van *Antwerpen*, niet is opgevolgd, nog geene maand. 1581—1584

Er is reeds verhaald, dat dikwerf 's Prinsen leven bedreigd was geworden. Steeds bleef het hieraan blootgesteld, te meer daar hij zich weinig in acht nam, en zelfs onbekende vreemdelingen gemakkelijken toegang tot zijn persoon vergunde. Wanneer men hem het gevaarlijke hiervan onder het oog bragt en tot omzigtigheid vermaande, antwoordde hij: »*Zoo er één is, die zich getroost met mij te sterven, zijn alle voorzorgen nutteloos.*" Had GRANVELLE bewerkt, dat een prijs op het hoofd van ORANJE was gesteld geworden, PARMA kon zoo ver zich zelven vergeten, dat hij dergelijke verraderlijke moordaanslagen niet alleen billijkte, maar zelfs er toe aanspoorde. Zoo nam hij genoegen, dat een gevangen Fransche Hopman, LE GOTH genaamd, omtrent den aanvang dezes jaars, den Prins door vergif zou ombrengen. Doch LE GOTH, tot dat einde in vrijheid gesteld, maakte de zaak, waartoe men hem op lijfstraffe gedwongen had, bekend en bleef voorts in dienst der Staten, tot hij bij het beleg van *Antwerpen* aan de gevolgen van een schot in het been overleed (2). In het begin van Lentemaand werd zekere HANS HANSZOON, koopman te *Vlissingen*, op de beschuldiging van eenen Fries, AUKEMA geheeten, dat hij den Prins naar het leven stond, gevat en, na een geregtelijk onderzoek, onthoofd. Hij had bekend, dat zijn voornemen, waarover hij met den Spaanschen Gezant aan het Fransche Hof geraadpleegd had, geweest was, het huis van den Prins, wien hij een bijzonderen haat toedroeg, in de lucht te laten springen, en zoo dit mislukte, hem op eene andere wijze, al ware het ook met eigene hand, om te brengen. Men vond werkelijk eene menigte buskruid in den kelder van het huis, belendende aan dat van den Prins, toen het snoode opzet aan het licht kwam. In *Delft* waren op éénen tijd vijf booswichten, alle met het doel ORANJE te vermoorden, zonder dat zij van elkander iets wisten, namelijk: een Franschman, een Lotharinger, een Engelschman, een Schot, en een Bourgondier, van welke den laatste de aanslag gelukte. In Bloei- 13 v. Grasm. 1584

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 122, 297, 355, 364, 402. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 407, 466. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 113.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 219. verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 901.

1581—1584 maand was aldaar een jongman van zes- of zeven en twintig jaren gekomen, kort van gestalte, donker van uitzigt, die zich FRANÇOIS GUIJON noemde en voor den zoon van PIERRE GUIJON uitgaf, welke te *Besançon*, ter zake van het Hervormde geloof, was omgebragt. Hij ging vlijtig ter kerke, en werd nimmer zonder bijbel of psalmboek gezien. Door invloed van den Hofprediker DE VILLIERS, tot wien hij zich bij zijne komst gewend had, werd hij bij den Prins toegelaten, wien hij van zijnen ijver voor de zaak der Hervormden, maar bovenal van zijne zucht hem te dienen verzekerde, en tevens eenige zegels van Graaf PIETER ERNST *van Mansfeld*, op rood was afgedrukt, overhandigde, welke misschien bij eenen aanslag tegen de Luxemburgsche steden, of tot andere einden dienstig konden zijn. Denkelijk strekten deze zoogenoemde vliegende of open zegels in dien tijd tot waarmerk van boden en dergelijke. Op de vraag, hoe hij zich deze zegels had verschaft, was het antwoord, dat hij eenen tijd lang als eerste klerk bij zijn bloedverwant DU PRÉ, geheimschrijver van MANSFELD, gediend, dikwerf de zegels in handen gehad en er, ten behoeve van den Prins, afdruksels van genomen had. Door eenige Jezuiten, dus gaf hij voor, van ketterij verdacht, had hij de vlugt gekozen, en bood thans den Prins zijne diensten aan, hetgeen reeds voor twee jaren, en eer hij te *Luxemburg* in betrekking geraakte, zijn plan geweest was. De Prins behield eenige dezer afdruksels, en zond GUIJON, in het gevolg van der Staten Gezant NOËL VAN CARON, Heer van *Schoonewal*, aan den Hertog van *Anjou*, met de overige naar den Maarschalk BIRON, welke met het bevelhebbersschap over *Kamerijk* gedoodverfd werd, en wien zij welligt dienen konden, om het doorlaten van boden uit die stad naar *Brussel* gemakkelijk te maken. GUIJON, kort hierop door CARON met brieven, welke het overlijden des Hertogs meldden, naar *Holland* teruggezonden, kwam in de eerste dagen van Hooimaand te *Delft*. Om uit hem nadere bijzonderheden van dien dood te vernemen, werd hij bij den Prins ontboden, welke ongesteld was en te bed lag terwijl hij zich met hem onderhield. Om welke reden is onbekend, maar GUIJON werd te kennen gegeven, dat hij nu uit het Land vertrekken konde; en toen hij op zijne versletene kousen en schoenen wees, liet de Prins hem negen of tien daalders ter hand stellen. Twee dagen daarna, tegen etenstijd, wachtte hij den Prins op en verzocht hem, in het
10 v. Hooim. 1584 gaan aan tafel, om een paspoort, doch met zulk een ontsteld gelaat en eene zoo bevende stem, dat de Prinses, toen hij vertrokken was, haren Gemaal vraagde, »wie deze mensch met dat slechte uitzigt was?" De Prins, welke hem niet naauwkeurig had gadegeslagen, antwoordde, »dat hij een paspoort begeerde, hetwelk voor hem gereed gemaakt werd." Daarop ging hij aan tafel. ROMBERTUS ULENBURGH, Burgemeester van *Leeuwarden* en Afgevaardigde van de Friesche steden, met wien hij zich had onderhouden, noodigde hij dringend en minzaam aan den disch, plaatste hem tegenover zich, en zette het gesprek over verscheidene belangrijke staatkundige en kerkelijke zaken met hem voort. Er waren geene andere gasten dan 's Prinsen gemalin,

zijne zuster, en dochters. Omtrent ten twee ure stond ORANJE van tafel op, steeds met ULENBURGH redenerende, wien hij bij het afscheidnemen beloofde, zoo spoedig mogelijk in staat te stellen huiswaarts te kunnen trekken (1). Toen de Prins den trap wilde optreden, welke naar zijne kamer leidde, bemerkte hij GUIJON, die zich voor hem boog, en wien men, in reisgewaad, met een mantel over den linker schouder geslagen, onder welken twee pistolen, het eene met drie, het andere met twee kogels geladen, in den gordel hingen, bij de stallingen van den Prins, nabij het St. Agatha-Klooster waar deze zijn verblijf hield, met haastige schreden had zien op- en nederloopen. De Prins, wien de Ritmeester WILLIAMS wilde aanspreken, bleef staan, doch werd onmiddellijk door een schot uit het zwaarstgeladen pistool doodelijk getroffen (2). »*Mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié de moi et de ton pauvre peuple!*" riep hij uit, en zou nedergestort zijn, indien de Hofmeester JR. JAN VAN MALDERÉ, haastig toegeschoten, hem niet in zijne armen gevangen en op eene trede van den trap had nedergezet (3). Toen zijne zuster, de Gravin van *Schwarzenburg*, hem vraagde, »*of hij zijnen geest aan* JEZUS CHRISTUS, *onzen Zaligmaker, had aanbevolen?*" antwoordde hij: *Ja.* Dit was het laatste woord door hem gesproken. Hij werd naar de eetzaal gedragen en op een bed gelegd, waar hij kort daarna den geest gaf in tegenwoordigheid der Prinses, welke, verscheurd van smart, in weemoedige gebeden den Hemel om geduld en lijdzaamheid smeekte. — Over zijne laatste woorden verschillen de Schrijvers; de meeste echter komen overeen, dat hij iets dergelijks, als is medegedeeld, gesproken heeft (4). Sommigen betwijfelen of 1581—1584

(1) Zie den brief van ULENBURGH of UYLENBURGH, medegedeeld door den Heer DELPRAT in NIJHOFF's *Bijdragen*, D. II. bl. 118. welke teregt opmerkt, dat men daaruit over de waarheidsliefde van HARAEUS kan oordeelen, die in zijne *Annales Brab.* T. III. p. 363 schrijft: *Orangii* Princeps, Delfis Hollandiae cum Lewardicae civitatis Legatis *laute pransus* — globulis trajicitur!

(2) ELBERTUS LEONINUS, welke zich op dien tijd te *Delft* bevond, schreef, dat de Prins »jammerlicken doerschoeten is mit drie loot, daer af die twee doergegaen syn, ingaende op d'een syde van het hart, ende op d'ander syde uytgekomen wesende, de maech ende de longe doirschoten, ende twee ribbeenen gequetst." V. HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 234.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 412, 413. De Staten van *Holland* hebben, naar het schijnt, de woorden in het Fransch laten opteekenen, omdat zij door den Prins in die taal uitgesproken waren. WAGENAAR, D. VII. bl. 532 (5).

(4) Men vindt in den brief van ELBERTUS LEONINUS: *Mon Dieu, ayez pitié de mon ame et de ce pauvre peuple*, V. HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 234. Bijna even zoo luiden zij in de brieven van de Algemeene Staten aan de stad *Gent* en aan de Koningin van *Engeland*, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. St.* bl. 58, en in dien van DE MEETKERKE, bij VAN HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 245. V. D. KEMP heeft: *Mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié de moi et du pauvre peuple;* zie *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 151 (1). Graaf MAURITS schrijft: *Mijn Godt! ontfermt U mijnder ziele; mijn*

1581—1584 de Prins, daar hij in het hart getroffen was, wel iets heeft kunnen spreken (1). Er zijn echter voorbeelden, dat eene verwonding van het hart, zelfs door veel spoediger dood gevolgd dan bij den Prins het geval was, niet belette, dat de gekwetste nog vrij meer en langer sprak dan hij (2). De bedenking verliest geheel hare kracht, indien de Prins niet in het hart, maar, zoo als uit *Delft* denzelfden dag van het ongeval geschreven werd, boven de heup door den buik geschoten werd (3). Een gelijktijdig getuige meldt, dat de Prins eerst drie vierendeeluurs na zijne verwonding overleden is (4). Nog jaren daarna toonde men in den steenen post eener deur de teekens, welke de kogels achtergelaten hadden (5).

De moordenaar had zich den eersten schrik en de heerschende verwarring ten nutte gemaakt om te ontvlugten, en het afgeschoten pistool weggeworpen. Hij was reeds over de binnenplaats en door de stallingen, waar hem het tweede pistool ontviel, aan den stadswal gekomen en op het punt dien over te klimmen, om zich met behulp van twee blazen, welke hij bij zich had, door zwemmen te redden, toen hij achterhaald en gevat werd. Op den eersten oogenblik was hij als verpletterd, doch greep weder moed daar hij niet dadelijk werd afgemaakt, in de hoop misschien, dat 's Prinsen dood genegenheid tot verzoening met *Spanje* zoude baren, en men, om gemakkelijker daartoe te geraken, hem zou verschoonen. Als een der hellebaardiers hem een *snooden schelm* noemde, antwoordde hij, »*dat ben ik niet, want ik heb gehandeld naar het uitdrukkelijk bevel van mijnen Koning.*" En op de vraag: *van welken Koning?* hervatte hij: *van den Koning van Spanje, mijn meester.* Intusschen had zich de mare der euveldaad door de geheele stad verspreid en verbazende ontsteltenis verwekt. Men sloot de poorten; alles geraakte in rep en roer; elk braakte verwenschingen uit over den booswicht, die dadelijk naar de gevangenkamer (*conciergerie*) gebragt was. Hier kwamen de Schepenen van *Delft*, en eerlang

---

Godt ontfermt uwer ghemeente! DE JONGE, *Verh. en Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 102, 103; en GROTIUS heeft: *God, ontferm u over uw volk* (Miserere populi)! *Annal.* Lib. IV. p. 85.

(1) *Leven v.* WILLEM I, D. III. bl. 689.

(2) BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 80. Vgl. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 319.

(3) *Brief van* KASPAR VAN VOSBERGHEN aan de Regering van *Veere*, bij TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 319. Zie ook HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 363. Naar de getuigenis van GERARD zelven, had hij den Prins door de maag geschoten. — KASPAR VAN VOSBERGHEN, dat wij dit in het voorbijgaan opmerken, moet zich, ten opzigte van zijn gedrag tijdens het beleg van *Zierikzee* (*Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II, St. V, bl. 471), behoorlijk verantwoord hebben. Immers hebben wij hem later in gewigtige betrekkingen ten dienste der Staten werkzaam gezien.

(4) VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 27.

(5) AUBERY, *Memoires de Hollande*, p. 169. Paris, 1697.

Gemagtigden uit den Hoogen Raad en het Hof van *Holland*, om hem in verhoor te nemen. Hij verzocht pennen, papier en inkt, om zijne bekentenis te schrijven, denkelijk in de hoop daardoor de pijnbank te ontgaan. Men hield zich echter met die bekentenis niet te vrede (1). Hij werd herhaaldelijk gepijnigd, om hem nog nadere verklaringen en getuigenissen te ontwringen. Uit zijne schriftelijke en mondelinge bekentenissen bleek, dat hij BALTHASAR GERARD (niet GERARDS) heette en te *Villefans* in *Opper-Bourgondie* geboren was. Uit een brief van FILIPS aan PARMA weet men, dat zijn vader, JEAN GERARD, den post van Slotvoogd en Regter in die stad bekleedde, en zijne moeder BARBE VAN EEMSKERKE van *Antwerpen* geboortig was. Te *Dole* had hij in de regten gestudeerd, en zich daarna in dienst van den Graaf van *Mansfeld* begeven. Zijn besluit, reeds voor zes of zeven jaren genomen, om den Prins te vermoorden, was sinds het uitvaardigen van den ban des Konings van *Spanje*, onherroepelijk geworden. Hierdoor hoopte hij niet alleen der Kerke en den Koning eene gewigtige dienst te bewijzen, maar ook grooten rijkdom te verwerven, die hem te meer toelachte, daar hij in behoeftige omstandigheden verkeerde. Nadat hij zich de afdruksels van het zegel van den Graaf van *Mansfeld* verschaft had, om daardoor den toegang in het Hof van ORANJE te verwerven, ontdekte hij te *Trier* zijn voornemen in de biecht aan een Jezuit, wien hij verzocht, dit na het paaschfeest aan den Graaf van *Mansfeld* te openbaren. Op aanraden van den Jezuit, gaf hij er kennis van aan PARMA, die hem naar den Raadsheer ASSONVILLE verwees, van wien hij nadere inlichting zou ontvangen. ASSONVILLE stelde hem wel al het gevaarlijke van de zaak voor, doch moedigde hem niettemin daartoe aan, door de verzekering, dat hij de gunst des Konings en van PARMA, welke zijn toeleg prees, onsterfelijken roem en de belooning, bij den ban uitgeloofd, buiten twijfel zou verwerven. Wanneer hij, ongelukkiger wijze, gevat wierd, moest hij, om verschillende redenen, in geen geval bekennen, dat PARMA van zijn opzet bewust geweest was. Het zegel van MANSFELD zou veranderd worden, om de bestaande afdruksels er van nutteloos te maken. Nadat hij aan ASSONVILLE de wijze, op welke hij het vertrouwen van ORANJE dacht te winnen, ontvouwd had, gaf deze hem nog eenige wenken, bovenal, hoe hij zich ten opzigte van St. ALDEGONDE moest gedragen, wanneer hij te *Antwerpen* kwam. Vóór hij zich naar *Delft* begaf, had hem

1581—1584

---

(1) Het zij men de echtheid der eigenhandige bekentenis van BALTHASAR GERARD, of liever van het afschrift van een afschrift er van, onlangs door den Heer GACHARD uitgegeven, erkenne of betwijfele, het stuk zelf bevat, behalve eenige onbelangrijke bijzonderheden, weinig of niets, dat niet reeds van elders bekend is. Men vergelijke het opstel van Prof. TYDEMAN in de *Konst- en Letterbode* voor 1853, No. 42. bl. 258; de *Recherches critiques et historiques sur la confession de* BALTHASAR GERARD, door Prof. M. ARENDT *te Leuven*, 1853; en de *Confessie van den Moordenaar*, door Dr. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK in de *Konst- en Letterbode* voor 1854 No. 2 en 3.

1581—1584 de minderbroeder GERY te *Doornik* in zijn opzet versterkt, hem zijnen zegen gegeven, en de hoop op de kroon der martelaren voorgespiegeld, wanneer hij bij den aanslag mogt omkomen. Behalve de Jezuit te *Trier*, waren nog drie andere dezer Paters met zijn voornemen bekend. Aangespoord door een vurig verlangen, zijn plan ten uitvoer te brengen, had hij bewerkt, dat hem de mededeeling van het overlijden des Hertogs van *Anjou* aan de Staten en den Prins van *Oranje* werd opgedragen. Hij zou den Prins, toen hij dien te bed vond, reeds vermoord hebben, indien hij van een wapentuig voorzien geweest ware; hij wilde dit den volgenden dag uitvoeren, maar nu ontbrak hem daartoe de moed. Voor het geld van 's Prinsen geheimschrijver ontvangen, had hij de bewuste twee pistolen, of zinkroers, van de soldaten der lijfwacht gekocht, en toen voor de stallingen op- en neder gewandeld, om de beste wijze van te ontkomen op te nemen, terwijl de Prins voor de laatste maal aan tafel zat." — Men vermoedt, dat de kogels vergiftigd of hoekig gemaakt waren, omdat GERARD, uiterst neerslagtig toen men hem berigtte dat de Prins nog leefde, geheel opvrolijkte bij het vernemen, dat hij gewond was en te kennen gaf, dat de Prins den dood niet ontgaan zoude. Met onbegrijpelijke hardvochtigheid verdroeg de moordenaar op de pijnbank de wreedste folteringen, slechts nu en dan roepende: *Mon Dieu, me donne patience!* Hij verklaarde, dat hij deze pijniging voor zijne vroegere zonden had verdiend, niet voor den aanslag op den Prins, waardoor hij zich, als wakker voorvechter der Roomsche Kerk, »veeleer den Hemel had verworven, en dien hij nog zou uitvoeren, al moest hij er tweeduizend mijlen om te voet gaan, al werd de Prins door vijftigduizend trawanten bewaakt, en al zou het hem duizend levens kosten." DE VILLIERS, die hem onder het pijnigen bezocht en toevoegde: *O Mechant, vous ne m'avez pas dit cela*, antwoordde hij: *Cela est vrai, mais c'était pour vous tromper.*" Eens hevig gegeesseld, toonde hij de bloedende striemen aan de Regters met de woorden van PILATUS: *Ecce homo; zie hier den mensch!*

Op den veertienden van Hooimaand werd over BALTHASAR GERARD dit vonnis uitgesproken en voltrokken: » op een schavot voor het raadhuis zal hem de regterhand, met welke hij den moord heeft gepleegd, met een toesluitend gloeijend ijzer afgeschroeid, het vleesch op zes plaatsen met gloeijende tangen uit het lijf genepen, het ligchaam van onderen op levend gevierendeeld, het hart er uitgehaald en hem in het aangezigt geworpen worden. Daarna zal zijn hoofd afgehouwen, op den toren achter 's Prinsen woning op eene staak gesteld, en aan elk van de vier bolwerken der stad een vierde deel des ligchaams gehangen worden. Zijne goederen zullen verbeurd verklaard zijn." Op het hooren van dit vonnis, vervloekte de misdadiger het uur, waarin hij te *Dole* zijn heilloos opzet het eerst had gevormd, en beklaagde zich, dat hij niet veeleer het een of ander ambacht dan den pleithandel geleerd had, hij zou dan nimmer in dien rampzaligen staat geraakt zijn, in welken zucht naar grootheid en rijkdom hem gebragt had. Spoedig echter werd hij

weder gelaten, en bleef dit bij de uitvoering der barbaarsche straf, welke zelfs het medelijden der verbitterde toeschouwers voor hem opwekte. Geene kreet, geen teeken van smart ontviel hem; toen hem de hand was afgeschroeid, kruiste hij de armen en maakte eene beweging, alsof hij het volk zegende. De Nederlanders leidden uit deze gevoelloosheid af, dat hij door den Duivel bezeten was: de Spanjaarden, dat hij door God ondersteund werd. Zoo verschillen de gevoelens en driften der menschen (1)! 1581—1584

De Roomsche Geestelijken prezen het bedrijf en de standvastigheid van den moordenaar hemelhoog, en lofgedichten werden te zijner eere uitgegeven (2). Zij begonnen zelfs hunne vreugde op eenige plaatsen in het openbaar te kennen te geven, doch werden hierin door de burgerijen gestoord. Te *s' Hertogenbosch* hieven zij over 's Prinsen dood, welken zij als eene regtvaardige straf des Hemels beschouwden, een *Te*

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 412, 413, 416, 417, 419, 420, 448—450, 452. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 438—459. *Brief van* R. ULENBURGH, in NIJHOFF's *Bijdragen*, D. II. bl. 118. *Brieven van* ELBERTUS LEONINUS en anderen in V. HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 232—247. *Stukken uit brieven* van CORNELIS AERTSSENS, uit *Delft* den elfden en veertienden van Hooimaand 1584 geschreven, in M. ARENDT, *Recherches critiques et historiques sur la confession de* BALTHASAR GERARD, p. 24—26; alwaar ook p. 51—55 het verhaal van een ander ooggetuige voorkomt. *Historie* BALTHAZARS GERARDS, *alias* SERACH, *die den Tyran van 't Nederlandt, den Prince van Orangie, doorschoten heeft; ende is daarom duer grouwelijke en vele tormenten binnen de stadt van Delft openbaarlijk ghedood.* Dit boekje is eene soort van verdediging van GERARD's misdrijf. — *Verhael van de moort, ghedaen aan den persoone des doorluchtighen hoochgheboorn fursten ende heern, heern* WILHELMS, *bij der gratien Gods, prince van Oraengien, grave van Nassau* enz. enz. *Tot Delft* 1584. Dit werkje is, op last der Algemeene Staten, zamengesteld door DE VILLIERS, ADOLF VAN MEETKERCKE en NICASIUS SILLA. Het eerstgenoemde verslag wordt meestal door de Spaansche en Spaanschgezinde, het laatste over het geheel door de Nederlandsche Schrijvers gevolgd. Zie CARNERO, *Hist. d. l. Guerras Civiles*, p. 182—184. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 326, 327. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 50. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 364. R. DINOTHUS, *de Bello Civ. Belg.* Lib. VI. p. 396. THUANUS, *Hist.* T. III. Lib LXXIX. c. 17. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 491—497. AUBERY, *Memoires*, p. 167—169, 175. GRIMESTON, *General. Hist. of the Netherl.* p. 730—737. DE TASSIS, *Comment*, Lib. VI. p. 441. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 363—365. *Historie: d'eerste deel van alle de Nederl. Gheschied.* bl. 494—508. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII, bl. 427—433. *Authent. Stukk.* bl. 57, 58. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 228, 229. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 902—906. GIJSIUS, *Nederl. Beroert.* bl. 385—393. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II. bl. 189—193.

(2) Een der schandelijkste libellen van dien aard was getiteld: *In honorem inclyti heroïs* BALTHASARIS GIRARDI, *tyrannidis Auraicae fortissimi vindicis, carmen* etc. Leuven 1589; naar eenigen geschreven door T. G. VAN DEN BOSSCHE. Zie de *Navorscher* D. IV, *Bijblad*, bl. XCV.

1581—1584 *Deum laudamus* aan; maar daar den volgenden nacht, den vijf en twintigsten van Hooimaand, de bliksem in den toren der hoofdkerk sloeg en dien in kolen legde, beschouwden natuurlijk de Hervormden dit, op hunne beurt, als een teeken van 's Hemels gramschap over het gepleegde misdrijf. Doch Spanjaarden zelfs keurden den moord hoogelijk af, en noemden den aanrader en lastgever, wien hij ook zijn mogt, zoowel als den uitvoerder er van een eerlooze schurk. PARMA verbood uitdrukkelijk aan het leger alle openlijk vreugdebetoon over het vermoorden van den Prins, ofschoon hij vooraf van den aanslag kennis gedragen en dien goedgekeurd had (1.) Dit laatste immers blijkt niet alleen uit de bekentenis van den moordenaar zelven, maar ook uit brieven van hem aan PARMA. En in een schrijven aan den Koning getuigt FARNESE zelf, dat BALTHASAR GERARD hem drie of vier maanden te voren het opzet had medegedeeld, doch dat hij weinig op het welslagen er van gebouwd had. Voorts beklaagt hij het lot van den rampzaligen moordenaar, zwaait aan zijne daad hoogen lof toe, en vermaant den Koning, zijne ouders, welke nog in leven waren, naar verdienste te beloonen (2). Het is ons niet bekend of GERARD, meer een bekrompen dweeper dan een eigenlijk gezegde booswicht, naar het verlangen van ALFONSO DE VELLEGAS ooit op eene plegtige wijze door den Paus onder de Heiligen is gesteld geworden (3). Maar FILIPS verhief, bij opene brieven van den vierden van Lentemaand Vijftienhonderd negen en tachtig, de broeders en de zuster van den *Tirannendooder* (*tirannicide*), zoo als GERARD daarin genoemd wordt, tot den adelstand en schonk hun de verbeurdverklaarde heerlijkheden van ORANJE, *Lièvrémons*, *Hestal* en *Dampmartin* in *Bourgondië*, in plaats van de uitgeloofde vijf en twintig duizend gouden kroonen (4). Toen LODEWIJK XIV in Zestienhonderd acht en zestig *Franche Comté* bemagtigd had, vertoonden zij hunne brieven van adeldom aan den Heer DE VANOLLES, Intendant van dat gewest, welke die onder den voet trapte en vernietigde (5). In Achttienhonderd zestien poogde herhaaldelijk zekere GERARD, op grond dat hij afstammeling van den moordenaar was, in de ridderschap van *West-Vlaanderen* ingelijfd te worden. Het bewind van Koning WILLEM I drong meermalen bij hem aan, de stukken over te leggen, welke die afstamming zouden

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 433, 434. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 229. verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 906. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 155.

(2) ARENDT, *Recherches etc.* p. 14, 39—42.

(3) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 691. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 321.

(4) GACHARD, *Corresp. de Guillaume le Taciturne*, T. I. p. XII. ARENDT, *Recherches etc.* p. 50. *Nobil. des Pays-Bas*, T. I, p. 81, aangehaald door VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII, bl. 116.

(5) VOLTAIRE, *Essai sur les moeurs*, etc. Chap. 164.

kunnen bewijzen; maar hij is daaromtrent in gebreke gebleven en in het volgende jaar overleden (1). Zijn zoon, Advokaat te *Brussel*, heeft, naar het schijnt, geen verder gevolg aan het onbeschaamd verzoek zijns vaders gegeven (2). 1581—1584

Onbeschrijfelijk was de ontsteltenis, de verslagenheid en droefheid, welke 's Prinsen dood alom in de Vereenigde Gewesten veroorzaakte (3). »Geen Vorst, geen Vader, geen Weldoener werd ooit met zulke heete tranen beweend als hij. Ieder vervloekte den heilloozen moordenaar, en betreurde het verlies van dien algemeenen Vader, den eenigen steun en beschermer van het Vaderland." Zijn lijk werd den dag na den moord gebalsemd; men vond al de inwendige deelen zoo gezond, dat hij een zeer hoogen ouderdom konde bereikt hebben. Hoewel de Prins dikwijls den wensch had te kennen gegeven, zonder weidsche praal ten grave besteld te worden, werd echter zijne uitvaart den derden van Oogstmaand op kosten der Staten van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Utrecht*, uit erkentenis voor de trouw en de diensten door hem den Landen bewezen, met schier Koninklijke pracht te *Delft* gehouden. De stedelijke schutterij, in volle wapenrusting, met slepende vaandels en spietsen, de roers met de trompen nederwaarts, opende den stoet. Dan volgden de trompetters; voorts acht paarden met zwart lakensche dekkleeden behangen, waarop de wapenen van *Breda*, *Veere*, *Vlissingen*, *Chalons*, *Diest*, *Vyanden*, *Catsenellebogen*, *Nassau* en *Oranje*, alle heerlijke goederen van den Prins, geborduurd waren. Elk paard werd door twee Edellieden geleid. Een Edelman droeg 's Prinsen standaard en was, gelijk al de andere, in het zwart gekleed en met een langen rouwmantel omhangen. Hem volgden drie Edellieden met 's Prinsen afzonderlijke banieren en standaarden; daarop vier andere met de vier wapenborden van de oorden zijner afkomst, *Nassau*, *Stolberg*, *Hessen* en *Königstein*. Nu kwam Jakob *van Egmond* met 's Vorsten volle wapenrusting. Achter hem gingen drie Edelen met des Overledenen helm, zwaard en wapenrok. Zij werden gevolgd door het rijdpaard van den Prins, met een zwart fluweelen dekkleed behangen. Twee Edellieden volgden, van welke de een een ontbloot zwaard, de andere eene gouden kroon droeg. Achter hen trokken drie Hofmeesters op met witte staven in de hand. Zij traden de baar en lijkkist vooruit, welke, behangen met wapenschilden, door twaalf Edellieden gedragen werd; vier Heeren van groot aanzien gingen er naast. Onmiddellijk achter de baar kwam Maurits, Graaf van *Nassau*, 's Prinsen zoon, in een langen rouwmantel, waarvan de sleep door zijn Hofmeester von Sonsfeld gedragen werd. Aan zijne regterhand ging Truchsess, gewezen Keurvorst van *Keulen*, ter

(1) Mr. M. C. v. Hall, *Wederwoord* aan Mr. Groen van Prinsterer, bl. 9, 10.

(2) *De Navorscher*, D. IV. bl. 42, 43.

(3) Aubery, *Memoires*, p. 172.

1581—1584 linkerzijde Graaf FILIPS *van Hohenlo*, gevolgd door de Graven WILLEM LODEWIJK *van Nassau*, FILIPS *van Nassau*, en EVERHARD *van Solms*. Achter hen traden de Algemeene Staten, *als zijnde nu ten tijde de hoogste Overheid van den Lande*, de Leden van den Raad, wijlen den Prins toegevoegd, de Staten van *Holland*, de Leden van den Hoogen Raad en van het Hof van *Holland*, de Heeren van de Rekening der grafelijkheid van *Holland*, alle met hunne Griffiers en Geheimschrijvers; voorts al de Regeringsleden der stad *Delft*, de Predikanten, de Oversten van 'sPrinsen lijfwacht, verscheidene Bevelhebbers en Hoplieden, en eindelijk eene ontelbare menigte volks. Toen het lijk in de Nieuwe Kerk was gebragt, hield de welsprekende Delftsche Kerkleeraar AREND KORNELISZ. STORM VAN 'S GRAVEZANDE eene korte, maar troostrijke rede naar aanleiding der woorden: *Zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven. De geest zegt, dat zij rusten van hunnen arbeid, en hunne werken volgen hen na.* Met weemoedige aandacht werd de treffende toespraak aangehoord. Drie dagen achtereen werden in al de steden van *Holland* driemaal 'sdaags, en telkens een half uur, de grootste klokken geluid. In de eerste helft der volgende eeuw, hebben de Algemeene Staten der *Vereenigde Nederlanden* een prachtig gedenkteeken in het koor van de Kerk te *Delft* ter nagedachtenis van Prins WILLEM I opgerigt. Dit heerlijk kunstgewrocht, door den vermaarden HENDRIK DE KEYZER van *Amsterdam* vervaardigd, is hun op dertig duizend gulden te staan gekomen. Aan de voeten van 'sPrinsen beeld aldaar, ziet men het afbeeldsel van zijn getrouwen hond, welke niet van hem wilde scheiden, voedsel en drank weigerde, en van rouw over het verlies zijns meesters is gestorven (1).

ORANJE had den ouderdom van een en vijftig jaren, twee maanden en zes en twintig dagen bereikt toen hij vermoord werd. Hij was den veertienden van Grasmaand Vijftienhonderd drie en dertig te *Dillenburg* geboren, en de oudste van de vijf zonen en zeven dochters van WILLEM, Graaf van *Nassau*, en JULIANA, Gravin van *Stolberg*. Hij was van meer dan middelbare lengte, sterk van ligchaam en gezond van gestel, bruin van gelaatskleur, haar, baard en oogen, uit welke laatste geest, vuur en leven straalden. Hij dacht veel, doch sprak weinig, vanwaar hij de *Zwijger* genoemd werd. Zijne stem, doorgaans helder en liefelijk, werd, wanneer het te pas kwam, scherp en gestreng. Zijn aangezigt was smal, langwerpig en mager, zoo zelfs, dat zijn ligchaam daarbij eenigzins als te veel gezet afstak. Hoewel meestal ernstig, vertoonde zich niet zelden op zijn wezen, dat vriendelijke en innemende, hetwelk »de minne der menschen mijnt buiten koste van achtbaarheid." Bij een sterk geheugen, paarde hij eene groote

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 500. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 435—438. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 230. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 906, 907. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II, bl. 193. *Besch. v. Delft*, bl. 296—301. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 695—699.

vlugheid van begrip en eene zeldzame gave van opmerking. Uit zijne vier huwelijken liet hij twaalf kinderen na. Bij zijne eerste gemalin, ANNA *van Egmond*, had hij FILIPS WILLEM en MARIA, Gravin van *Hohenlo*; bij ANNA *van Saksen*, MAURITS, ANNA, welke Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* huwde, en EMELIA, gehuwd aan EMMANUEL, Prins van *Portugal;* bij CHARLOTTE *van Bourbon* zes dochters: LOUIZA JULIANA, gemalin van den Paltzgraaf FREDERIK IV, ELISABETH, echtgenoote van HENRI DE LA TOUR, Hertog van *Bouillon*, CATHARINA BELGICA, gehuwd aan FILIPS LODEWIJK, Graaf van *Hanau*, CHARLOTTE BRABANTINA, echtgenoote van CLAUDE, Hertog van *Tremouille*, CHARLOTTE FLANDRINA, die tot de Roomsch-Katholijke godsdienst overging en abdis te *Poitiers* werd, en EMELIA SECUNDA (ANDORPIA?), echtgenoote van FREDERIK CASIMIR, Hertog van *Lansberg;* bij LOUIZE DE COLIGNY, weinig maanden vóór zijnen dood, FREDERIK HENDRIK. Zijn natuurlijke zoon JUSTINUS *van Nassau*, wiens moeder onbekend is, werd Luitenant-Admiraal van *Zeeland*, en later Stedevoogd van *Breda*. 's Prinsen geslacht was buitengewoon talrijk. Immers zijne moeder telde in Vijftienhonderd acht en zeventig, op haar vijf en zeventigste jaar, niet minder dan honderd drie en twintig in leven zijnde kinderen en kleinkinderen (1). 1581—1584

Het *openbaar* leven van WILLEM *den Eerste* is uit zijne daden en handelingen genoeg bekend. Wat zijn *bijzonder* leven betreft, in den huisselijken omgang en in den gezelschappelijken kring was hij onderhoudend, vrolijk, zelfs een vriend van scherts en boert, inzonderheid over tafel, waar hij alle zorgen scheen te vergeten, hetgeen sommigen wel eens bevreemde, die niet begrepen, dat de Prins ook in de neteligste omstandigheden nog een opgeruimd gelaat moest toonen, daar aller oogen op hem gevestigd waren, en elk hoop of vrees uit zijn gelaat schepte. Hij versmaadde wel aan tafel geenen Duitschen dronk, maar verloor daarbij nimmer de heerschappij over zich zelven. De disch was schier zijne eenige uitspanning; in spelen, rijden of jagen vond hij geen genoegen; al de overige uren wijdde hij met onverpoosden ijver aan zaken van staat en oorlog. Ongemeene pracht en luister heerschten aan zijn Hof. Toen hij in de tijden der Landvoogdessen MARIA van *Hongarije* en MARGARETHA van *Parma* in *Brussel* zijn verblijf hield, telde men voor de gewone diensten van zijn huis vier en twintig Edellieden en achttien lijfjonkers, behalve een groot aantal andere bedienden. Aan zijn rijkbezetten disch werden de vreemde Vorsten, Gezanten en Grooten, die aan het Hof der Landvoogdessen kwamen, doch van welke men zich aldaar gaarne ontslagen zag, luisterrijk onthaald. De Prins verklaart, dat de uitgaven, in dit opzigt en in andere betrekkingen ten behoeve des Keizers en van Koning FILIPS door hem

(1) AUBERY, *Memoires*, p. 179—196. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 230. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 50. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 907. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 736—738. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 85, 86.

1581—1584 gedaan, meer dan Vijftienmaalhonderd duizend gulden bedragen hebben, en hij voor al die diensten nimmer eenen penning belooning heeft ontvangen. Van den morgen tot den avond was aan zijn Hof een overvloed van spijzen en dranken in gereedheid; alle uitheemsche en Nederlandsche Edelen, Regenten van steden en voorname Burgers, welke aldaar iets te verrigten hadden, genoten er vrijen toegang en werden op de minzaamste wijze onthaald (1). Het kon niet anders, of de Prins moest hierdoor de harten dergenen winnen, welke hem bezochten, en die dan ook niet in gebreke bleven, zijnen lof alom te verbreiden. Vandaar heeft men niet te onregte gezegd, »dat ORANJE door zijne minzaamheid en gastvrijheid den Koning van *Spanje* meer afbreuk heeft gedaan, dan door zijne wapenen." Het is zeker niet te verwonderen, dat de Prins, ten gevolge van deze leefwijze, bij de komst des Hertogs van *Alba* diep in schulden geraakt was. Uit *Duitschland* herwaarts teruggekeerd, zette hij zijne kostbare hofhouding, welke hij dienstbaar maakte ter bevordering zijner plannen, op denzelfden voet voort. Bij de doopplegtigheid van FREDERIK HENDRIK werd zulk een prachtig gastmaal aangerigt, dat de Predikant HACKIUS te *Leiden* 's Prinsen kort daarop gevolgden dood, als eene straf er over beschouwde (2). Wanneer men nu daarbij bedenkt, dat ORANJE een groot deel van zijn vermogen in den strijd tegen de Spanjaarden verloren had; dat zijne goederen, voor zoo verre zij in het gebied des Konings van *Spanje* lagen, verbeurd verklaard waren; dat hij een talrijk gezin moest opvoeden, volstrekt niet geldzuchtig was en met een zuiver geweten getuigen konde, dat hij nimmer getracht had, zich langs slinksche wegen of door kwade middelen te verrijken, behoeft men zich niet te bevreemden, dat bij zijn dood zijn boedel met lasten en schulden bezwaard was, en de erfgenamen lang aarzelden, of zij dien zouden aanvaarden (3). De Staten van *Holland* bewezen, zoo veel de beperkte landskas dit gedoogde, diensten aan de nablijvenden van den Prins, welke zich in zeer moeijelijke omstandigheden bevonden (4). Het blijkt, dat de erfgenamen zich ook tot de Staten van andere gewesten gewend hebben met verzoek van verligting en ontlasting, en dat de zaak van langen duur geweest is, daar *Overijssel* althans eerst in Zestienhonderd twaalf eene som heeft toegestaan (5).

(1) Men verhaalt, dat toen eens de Prins zijne hofhouding op eenen minder kostbaren voet wilde brengen, hij acht en twintig koks te gelijken tijde afdankte. Ook wordt vermeld, dat de meeste Duitsche Vorsten hunne koks uit 's Prinsen keuken, als de beste leerschool, in dienst namen.

(2) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 701—706.

(3) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 50.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. 457, 469—479. V. WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 12—19.

(5) NIJHOFF, *Bijdragen*, D. VII. bl. 42—47.

Uit het verhaal van 's Prinsen bedrijven en de ontvouwing der beginselen, naar welke hij, onzes inziens, gehandeld heeft, zal men, als van zelf, tot zijn openbaar karakter kunnen besluiten. Dit hier te schetsen zou derhalve overtollig en slechts eene herhaling zijn van hetgeen reeds is gezegd en opgemerkt (1). Hoe uiteenloopend de gevoelens over het zedelijke van zijne daden ook zijn mogen; hoe zeer de een hem als een heerschzuchtig oproermaker en rampzalig ketter veroordeelt, de andere hem met den naam van Vader des Vaderlands vereert en tot een Held Gods verheft, allen komen daarin overeen, dat ORANJE een man was van ongemeene en uitstekende begaafdheden. Een tijdgenoot, die geheel op een onzijdig standpunt was geplaatst, getuigt van hem, dat hij »zich kenmerkte door voorzigtigheid, standvastigheid, grootmoedigheid, regtvaardigheid, bedaardheid en gematigdheid, deugden, nooit misschien in zulk eene mate in éénen mensch vereenigd (2)". Niemand heeft hem ooit met rede den lof betwist, dat hij de schranderste Staatsman zijner eeuw, de grondlegger van *Neêrlands* onafhankelijkheid geweest is. En wie zal groote krijgsbekwaamheden ontzeggen aan den man, welke jaren achtereen met geringe middelen aan de legerscharen van *Spanje*, aangevoerd door Veldheeren als een ALBA, DON JAN en PARMA, over het geheel zegevierend tegenstand bood? De wensch: »mogt ieder volk, dat door eenen FILIPS onderdrukt wordt, zijnen ORANJE vinden," is ook de onze (3). 1581—1584

(1) Men zie vooral *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 467—477; St. V. bl. 138, 139; St. VI. bl. 397—400, 404—421, 443—478; hiervoor: bl. 49—56, 77.

(2) THUANUS, *Hist.* T. III. Lib. LXXIX. p. 682.

(3) Over het karakter van ORANJE vergelijke men: STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. V. p. 328—330. CONESTAGGIO, *Hist. della Guerra* etc. p. 14, 15. BURGUNDUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 48. DENOTHUS, *de Bello Civ. Belg.* Lib. V. p. 255. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 365. AUBERY, *Memoires*, p. 1—4, 179. GROTIUS, *Annal.* Lib. IV. p. 85. SCHILLER, *Abfall d. Niederl.* B. I. S. 112—120. CURTHS, *der Niederl. Revolutionskrieg*, S. 141. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 60—66. D. III. bl. 684—686. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 707—736. BROES, *Willem de Eerste in betrekking tot de scheuring der zeventien Vereenigde Nederlanden in de* XVI *Eeuw.* GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VIII. p. XL—LIV.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN

DEN DOOD VAN WILLEM I

TOT OP

HET VERTREK VAN LEICESTER UIT DE NEDERLANDEN.

1584—1587.

1584—1587 »De toestand, waarin de dood van ORANJE de Vereenigde Gewesten bragt, was allerjammerlijkst. Al de ongelegenheden van eene zoodanige onzekere en verwarde bewindvoering als er bestond, en waarvan hij alleen de ware band zoo wel als de eenige ziel en het beweegrad was; al de verdeeldheden van bijzondere inzigten, belangen, bedoelingen, vooroordeelen, en neigingen, die hij of vereenigde, of bedwong, of bestuurde ten gemeenen welzijn en nut; de heerschzucht, weerspannigheid, woelziekte, en eigendunkelijkheid, die sedert eenige jaren ontzagchelijk veld had gewonnen, en het geheel valsche stelsel, dat men zich nu gevormd had van regeringsvorm en gezag: dit alles te zamen zou zelfs bij een bloeijenden staat van geldmiddelen en een wel onderhouden leger, het bestaan dezer Landen tegen een vijandelijk legerhoofd als PARMA hoogsthagchelijk gemaakt hebben. En wat moest het dan zijn, daar er geld, manschap ter verdediging, hoofden ter besturing ontbraken, en de vijand in het Land en magtig was, en het weinige krijgsvolk even weinig als de Gemeenten ontzag voor de Staten koesterde (1)". Men verwondert zich dan ook, dat de Staten van *Holland*, op den oogenblik van 's Prinsen vermoording te *Delft* vergaderd, zich door eene beradenheid en eenen moed kenmerkten, welke zij zelden vroeger bij onverwachte rampen getoond hadden. De namen dezer wakkere mannen mogen niet onvermeld blijven; zij hebben aanspraak op de hulde der nakomelingschap. Zij waren: W. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT,

(1) BILDERDIJK, D. VII. bl. 83.

J. VAN DUIVENVOORDE, Heer van *Warmond*, de Lands-Advokaat Mr. PAULUS BUYS, de Heeren 1584—1587
STOOP, WILLEM JANSZEN, WILLEM NIJSSEN en de Pensionaris Mr. JOOST DE MENYN uit *Dordrecht*, VAN BERCKENRODE uit *Haarlem*, VAN MOERKERCKEN en de Pensionaris Mr. P. VAN DER MEER uit *Delft*, P. OOM PIETERSZ en de Pensionaris Mr. PAULUS VOS uit *Leiden*, Dr. NICASIUS SILLA, Pensionaris, en B. VAN DER WIERE, Geheimschrijver uit *Amsterdam*, Mr. FRANCOIS VRANCK (FRANCK of FRANCKEN), Pensionaris van *Gouda*, Mr. JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, Pensionaris van *Rotterdam*, en Mr. W. VAN DER MEER, Pensionaris van *Schiedam*. Dien zelfden dag nog schreven zij aan den Graaf van *Hohenlo*, welke als Luitenant-Generaal onder den Prins van *Oranje* aan het hoofd der krijgsmagt stond, als ook aan de Bevelhebbers van *Oostende*, *Sluis*, *ter Neuze*, *Tholen*, *Bergen op Zoom* en andere grensplaatsen, met ernstige vermaning, de vestingen en de bezettingen in de gehoorzaamheid aan de Algemeene Staten te bewaren, onder belofte van spoedige uitbetaling der achterstallige soldij. Zij verklaarden daarbij, even als aan de Edelen en Steden, welke in grooten getale naar *Delft* werden beschreven, bij voorraad regel te zullen stellen op 's Lands regering, en dat, » hoewel 's Prinsen dood eene zeer ongelukkige zaak en als een groot verlies voor den Lande, inzonderheid voor *Holland* en *Zeeland*, te achten was, zij nogtans den moed niet lieten zinken, maar vastelijk besloten hadden, de gemeene zaak te handhaven en voor de vrijheid en de voorregten te blijven strijden." Gelijk als hen, vermaanden zij ook des anderendaags het belegerde *Antwerpen*, » zich mannelijk en dapper te toonen, zonder door het ongeluk, den Prins overgekomen, eenigzins te verflaauwen, of zich van iemand te laten verleiden, om van de Unie 11 v. Hooim. 1584
te scheiden, maar te helpen bevorderen alles, wat tot verdediging en bevrijding der Landen van de Spaansche dwingelandij en wreedheid kon strekken, waartoe zij zich verbonden hadden, elkander met goed en bloed bij te staan (1)". In dien toon schreven de Algemeene Staten, die zich toen insgelijks te *Delft* bevonden, en Graaf MAURITS *van Nassau* aan de Overheden van *Gent*, wie zij verzekerden, meer dan ooit vast voorgenomen te hebben, » hunne regtvaardige zaak tegen de dwingelandij der Spanjaarden en tot behoud van de Godsdienst voort te zetten (2)". Intusschen werd de Raad, wijlen den Prins toegevoegd, verzocht en gemagtigd in dienst te blijven, de brieven, aan den Prins gerigt, te openen en over de zaken van gewigt, welke zij mogten bevatten, den Staten verslag te geven, tot dat op het stuk van regering nader zou voorzien zijn (3). Om dit laatste 13 v. Hooim.
doel te bereiken, kwamen de Edelen en de Gemagtigden van de groote en kleine steden van *Holland* bijeen. Dagelijks handelden zij met elkander en met de Algemeene Staten, over de voorloopige regering, het opmaken van den staat van oorlog, het bevestigen

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 413—416.

(2) DE JONGE, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 98—104.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 420.

1584—1587 van de Unie tusschen *Holland* en *Zeeland* en de Unie van *Utrecht*, het regelen der opbrengsten en gemeene middelen, het ontzetten van de stad *Gent*, het benoemen van lieden, die als Raden van regering aangesteld, en van hen, welke naar *Frankrijk* gezonden zouden worden; voorts over het maken van den staat der hofhouding aan het sterfhuis van Prins WILLEM en inzonderheid van Graaf MAURITS, »opdat de eere van het Hof en van de Staten bewaard bleve, tot goed genoegen van de gemeente (1).” De groote hoofdzaak was, wien men het opperbewind zou opdragen. Lang en veel werd hierover geraadpleegd (2). Sommigen wilden den jongen MAURITS, als een der wettige zonen van WILLEM I, tot Graaf gehuldigd hebben, en beweerden dat het gemis eener plegtige inhuldiging, door WILLEM's moord verhinderd, de voorwaarden niet vernietigen kon, waaronder de grafelijke waardigheid hem aangeboden en door hem aangenomen was. Anderen, en onder hen OLDENBARNEVELD, stelden voor, op nieuw met MAURITS over de opdragt der grafelijkheid te handelen. Ook waren er, die meenden, dat de Staten zelven de regering wel op zich konden nemen, en dat men dus niet naar een Landsheer behoefde om te zien. Doch zoowel het een als het ander werd door de meerderheid verworpen, daar de jeugdige en onervarene MAURITS nog geenszins geschikt was om de plaats van zijnen doorluchtigen vader te vervullen, en de nood des lands derhalve de bescherming van *Frankrijk* of *Engeland* en de daarmede, naar het scheen, onvermijdelijk verbondene opdragt der Souvereiniteit, dringend vorderde (3). Om intusschen in de behoefte aan eene regering te voorzien,
18 v. Oogstmaand 1584 verklaarden de Staten van *Braband*, *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Mechelen* en *Friesland*, dat zij, niettegenstaande Prins WILLEM's dood, met elkander en de overige *Vereenigde Nederlanden* (*Gelderland*, *Overijssel* en *Groningen*) volgens de Unie van *Utrecht* zouden vereenigd blijven, en de regering, bij voorraad en naar berigtschrift (*instructie*), opdroegen aan MAURITS, Graaf van *Nassau*, en den Raden van State *bij provisie gecommitteerd tot den Gouvernemente en regeringe van de landen van Braband* en van de andere genoemde gewesten. Het berigtschrift bevat vier en dertig punten, waarvan de hoofdzakelijke inhoud hierop neêrkomt: »De Raad zal uit achttien Leden bestaan: drie voor *Braband*, twee voor *Vlaanderen*, vier voor *Holland*, drie voor *Zeeland*, twee voor *Utrecht*, een voor *Mechelen*, en drie voor *Friesland*. Uit deze Leden zal een Thesaurier en maandelijks een Voorzitter

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 454. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXI. bl. 910. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 2—5.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 58, 59.

(3) V. D. KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I bl. 7, 8. 154. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 7. GROTIUS, *Ann.* 104. BILDERDIJK, D. VII. bl. 87.

worden gekozen. Graaf MAURITS en de Raden zullen de eendragt tusschen de gewesten bewaren, de voorregten handhaven, de ingewilligde lasten ontvangen, en de gelden ten gemeenen oorbaar beheeren, zonder dat de Staten hierin iets te zeggen zullen hebben. Het werven en afdanken van het krijgsvolk en het begeven der krijgsambten blijven ook aan den Graaf en den Raad opgedragen, die insgelijks het oppertoezigt zullen hebben over den krijg te water, en de bevoegdheid Collegiën ter Admiraliteit op te rigten en Zeeoversten te kiezen; voorts zullen zij zorg dragen, dat de krijgsbevelhebbers en de soldaten den eed van getrouwheid aan de Vereenigde Gewesten afleggen. Onderhandelen met *Spanje*, het maken van oorlog of vrede, het aangaan van verbonden, het veranderen der munt zal hun niet vrijstaan buiten bewilliging der Staten, die gewoonlijk tweemaal 's jaars, op beschrijving van den Raad, moeten bijeenkomen, om te beter hun regt te bewaren, altijd te kunnen toezien op de regering, en naar het bestuur en beleid van alle zaken te vernemen. De geschillen tusschen de Gewesten zullen door onzijdige Landschappen of door hunne Afgevaardigden beslist worden. Graaf MAURITS mogt zich, zonder toestemming der Staten, niet buiten de Vereenigde Gewesten begeven. Hij en de Raadsleden moesten zweren, dat zij alleen het gemeen belang der Bondgenooten, niet hun eigen of dat der Gewesten, uit welke zij geboren of afgezonden waren, zouden behartigen, en geene geschenken ontvangen, of in verpachtingen van gemeene middelen deelnemen. Elk Raadslid genoot vijftienhonderd gulden 's jaars. Het verklaren van duistere of twijfelachtige punten, en het veranderen van dit berigtschrift hielden de Staten aan zich (1)". Aan Graaf MAURITS werd daarna, alleen door *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, maandelijks twee duizend gulden toegelegd (2). Deze meerdere wedde was indedaad het eenige voorregt, welk hem boven de overige Raadsleden gegeven werd. Immers bij het berigtschrift ontving hij »niets anders dan een blooten titel, en dezen nog zeer dubbelzinnig, daar hij wel aan het hoofd van den Raad werd genoemd, doch er ook tevens van onderscheiden, zoo zeer dat de Raadsleden nog uit hun midden eenen Voorzitter moesten kiezen, en de betrekking van MAURITS tot dezen onbepaald gelaten werd. Aan den Raad zelven werd niets meer dan een bloot beheer ter zake des oorlogs en wat daartoe behoort overgelaten, onder toezigt van en verantwoordelijkheid aan de Staten (3)".

1584—1587

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 587—599. V. SLINGELANDT, *Staatk. Geschrift.* D. I. bl. 268—291.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 604.

(3) V. D. KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 8, 9. Zie ook bl. 153. Vgl. V. SLINGELANDT, *Staatk. Geschrift.* D. I. bl. 232. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 9. BROES, *F. v. Marnix.* D. II. St. II. bl. 164.

1584—1587 Na eenige dagen van beraad, nam MAURITS, onder dankbetuiging voor de hem bewezene eer, den opgedragen last als Hoofd van den Raad van State aan (1).

MAURITS, den dertienden van Slagtmaand Vijftienhonderd zeven en zestig te *Dillenburg* in *Nassau* geboren, had alzoo in dien tijd den ouderdom van omtrent zeventien jaren bereikt. Zijne eerste jeugd had hij onder opzigt van zijn Oom Graaf JAN *van Nassau* doorgebragt, met wiens zonen hij dezelfde vaderlijke opvoeding en leiding mogt genieten. Daar zijn uitmuntende aanleg zich vroeg ontwikkelde, was hij, slechts negen jaren oud, naar de Hoogeschool te *Heidelberg* gezonden, vanwaar hij echter na een jaar, wegens eene ernstige ongesteldheid, te huis ontboden werd. Na zijne herstelling, was zijne opvoeding te *Breda* voortgezet. Sinds den aanslag van JAUREGUI op Prins WILLEM, had het oog der Staten en van het Volk eenparig op MAURITS, als den toekomstigen plaatsvervanger zijns vaders, zich gevestigd, en hij was als een *Kind van Staat* aangemerkt geworden. Om te voorkomen, dat men zijne opvoeding in *Frankrijk* of elders zou laten voltooijen, hadden hem de Staten van *Holland* in Vijftienhonderd twee en tachtig, met toestemming van den Prins en op kosten van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, naar de Hoogeschool van *Leiden* gezonden, en dewijl zijn onderhoud aldaar jaarlijks twaalf duizend gulden zou bedragen, zevenduizend gulden daarvan te hunnen laste genomen, terwijl de Prins zou bewerken, dat het overige door *Zeeland* en *Utrecht* wierd opgebragt. Hoe zeer zij voor zijne veiligheid waakten en hem voor alle gevaar zochten te vrijwaren, blijkt onder anderen daaruit, dat men, toen PARMA toerustingen ter zee maakte, zijnen Hofmeester uitdrukkelijk beval, den Graaf niet aan het strand te *Katwijk* of in dien omtrek te laten komen, opdat hij geen gevaar mogt loopen, door den vijand opgeligt te worden. MAURITS had zich twee jaren te *Leiden* opgehouden, toen hij, ten gevolge van het vermoorden zijns vaders, uit de school op het hooge staatstooneel geroepen werd (2).

Zoodra de Raad van State met MAURITS aan het hoofd was ingesteld, ontbond zich de *Landraad beoosten de Maas*, welke trouwens weinig van beteekenis had uitgerigt (3). Maar even als met dien Landraad het geval geweest was, had ook de Raad van State met vele onaangenaamheden te worstelen. Daar men het voornemen voedde, de heerschappij aan *Frankrijk* op te dragen, zoo was de regering van dien Raad slechts voor drie maanden vastgesteld, en sedert werd zij op die wijze verscheidene malen verlengd. Dit echter moest allen lust en ijver bij de Raadsleden zelve, vooral

(1) IDSINGA, D. I. bl. 135. *Resolut. v. Holl.* 1584, bl. 581. Vgl. daarbij V. D. KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 9, 153—155.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1583, bl. 337. V. D. KEMP *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 1—5, 145—150.

(3) V. WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 6—11.

in deze kommervolle dagen, uitdooven. Daarenboven vonden zij zich door hun berigtschrift te zeer beperkt, en werden ten gevolge van de heerschende verwarring en regeringloosheid, niet alleen door geldgebrek belemmerd, maar zelfs dikwerf niet gehoorzaamd, zoodat het groote moeite kostte de Raadsleden te bewegen, hun ambt voorloopig te blijven waarnemen (1). 1584—1587

Nog eenige andere inrigtingen van bestuur werden tot stand gebragt. In *Holland* stelde men het *Collegie der Gecommitteerde Raden der Staten van Holland* in, eene soort van afzonderlijken Raad van State voor dat gewest alleen. Het liep echter aan tot het jaar Vijftienhonderd negentig, eer de wijze van zamenstelling van dat ligchaam, hetwelk toen uit negen Leden bestond waarbij later nog een tiende Lid gevoegd is, haar vol beslag kreeg. De Staten van *Utrecht* benoemden JOOST DE ZOETE, Heer van *Villers*, tot Stadhouder over hun gewest, onder wiens toezigt in de stad *Utrecht* een Erfraad van veertien Leden werd opgerigt. De stadhouder van *Gelderland*, ADOLF, Graaf van *Meurs* en *Nieuwenaar*, werd door de Staten van *Overijssel* insgelijks tot Stadhouder over dat gewest aangesteld (2). Het was om denzelfden tijd, dat de Staten van *Friesland* op nieuw het stadhouderschap aan Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* opdroegen, wien, op hun verzoek, de Algemeene Staten daarin bevestigden (3).

Nadat aldus voorloopig regel op het inwendig bestuur gesteld was, besloten de Algemeene Staten driemaal honderd en zes duizend gulden ter maand voor oorlogskosten af te zonderen, in welke *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* tweemaal honderd duizend, *Braband* bijna zeven en zestig duizend, *Friesland* ruim zes en dertig duizend, en *Mechelen* drie duizend gulden zouden dragen. *Vlaanderen* verbond zich alleen tot het betalen der bezetting van *Gent*, zoolang het beleg dier stad duurde, en tot het opbrengen der belastingen op de gemeene middelen, welke ook in de andere gewesten zouden ingevoerd en den Raad van State in handen gesteld worden, waarbij men de geleigelden zou voegen tot onderhoud van den oorlog te water (4).

Men rustte zich derhalve toe, om den krijg met nadruk en vereende krachten te voeren. De omstandigheden eischten dit dringend. De Spanjaarden hielden in *Gelderland*, waar, tot overmaat van ellende, de grootste tweespalt tusschen den Stadhouder en de Leden der Regering heerschte, nog eenige steden bezet en lieten geene gelegenheid voorbij-

(1) V. WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 11, 12. V. D. KEMP *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 11, 12, 165—167.

(2) *Res. d. Stat. Gen. v.* 12 *Aug.* 1584.

(3) WAGENAAR, D. VIII. bl. 9—11.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 456.

1584—1587 gaan, uit deze oneenigheden voordeel te trekken. Zij bedreigden *Overijssel* van den eenen kant uit *Steenwijk* en van den anderen uit *Zutphen*, ofschoon deze laatste stad, en meer nog de schans daartegen over, door de Staatsche benden naauw ingesloten werd. In de *Groninger Ommelanden* en in *Drenthe* was VERDUGO meester en stroopte in *Zevenwolde* en *Oostergo*, waartegen het overige *Friesland* door de schans te *Otterdum* eenigzins beschermd werd. *Vlaanderen* was zoo goed als verloren voor de Staten, daar het zich liet aanzien, dat het belegerde *Gent* het niet lang zou kunnen houden, inzonderheid dewijl de Bruggenaars niets onbeproefd lieten, de burgerij tot overgave aan te sporen. *Braband* was voor een groot gedeelte in de magt der Spanjaarden, en *Brussel*, door het verlies der omliggende plaatsen, bijna als belegerd. De bezettingen van *Leuven* en *Lier* kwelden sedert geruimen tijd *Mechelen*, en de toestand van *Antwerpen* werd hoe langer zoo meer bedenkelijk. Al de overige Nederlandsche Gewesten waren aan de Spaansche zijde. Behalve de bezettingen, had de vijand meer dan achttienduizend man in het veld, aangevoerd door eenen Bevelhebber als PARMA. Tegenover deze magt konden de Algemeene Staten slechts drie duizend man te voet en vijf en twintig honderd ruiters te velde brengen, die alle om *Zutphen* lagen en niet éénen Bevelhebber telden, wiens krijgsbekwaamheden het middelmatige te boven ging (1). De Staten van *Holland* echter besloten, uit eenige steden de bezetting te ligten, en hare plaats door schutters van elders te laten vervullen. Uit *den Haag*, onderanderen, werd ruim een honderdtal schutters naar *den Briel* gezonden, ter aflossing van het vaandel onder Hopman GIJZELAAR. Het schijnt evenwel, dat men slechts korten tijd van deze schutters heeft gebruik gemaakt. Eerlang immers kwamen *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* overeen, voor gezamenlijke rekening en op hunne bestelbrieven, twee duizend waardgelders aan te nemen, in tien vaandels, elk van twee honderd man, verdeeld en van welke er zes in *Holland*, twee in *Zeeland*, en twee in *Utrecht* zouden gelegd worden; de kosten zouden in de maand vier duizend zeven honderd en zestig gulden bedragen (2).

Terstond na 's Prinsen dood, beproefde PARMA langs eenen minnelijken weg de Vereenigde Gewesten tot onderwerping aan den Koning te brengen. Maar mogt de moord, aan ORANJE gepleegd, aanvankelijk schijnen den doodsteek aan de zaak des Vaderlands te hebben toegebragt, weldra echter voerde hij, gelijk alle dergelijke daden, welke even onstaatkundig als misdadig zijn, den volksgeest, van welken de Prins slechts de verpersoonlijking geweest was, tot heviger beweging op; en daar deze wandaad als een ge-

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 454. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 51. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 910, 911.

(2) VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 21.

volg beschouwd werd van FILIPS schandelijke belofte eener rijke belooning aan dengenen, welke hem den Prins, hetzij levend of dood, leveren zoude, zoo vermeerderde zij de staatkundige vijandelijkheid door een verhoogden persoonlijken afkeer van den Spaanschen Monarch. Al de pogingen van PARMA, de Staten door de schoonste beloften, de Hoofden der *Unie* door schitterende aanbiedingen, en zelfs de Prinses-Weduwe met haar gezin door de voordeeligste uitzigten te winnen, leden dan ook schipbreuk, en hem bleef niets anders over dan de wapenen, wilde hij zijn doel bereiken. Reeds lang had hij getracht vasten voet aan de *Schelde* te verkrijgen, dewijl hij hoopte van daar uit gemakkelijk die rivieren en grachten te zullen bedwingen, langs welke voortdurend levensmiddelen naar *Gent*, *Brussel*, *Antwerpen* en *Mechelen* gevoerd werden; en stroopte dan zijne ruiterij op het platte land in de onmiddellijke nabijheid dier steden, zoo kon het niet missen, of zij zouden uit gebrek aan leeftogt, zich weldra aan hem onderwerpen. Zonder eene gestrenge blokkade echter was *Antwerpen* niet af te sluiten; maar gelukte dit, en geraakte die stad in het bezit der Spanjaarden, dan zou zulks niet alleen den val van *Mechelen*, *Gent* en *Brussel* ten gevolge hebben, maar ook de handen ruimer laten, om met kracht de Noordelijke Gewesten te beoorlogen. Het besluit, niet alleen *Antwerpen*, maar te gelijken tijde, als 't ware, *Gent*, *Brussel* en *Mechelen* aan te tasten, hetwelk PARMA, na de voor- en tegenbedenkingen zijner Bevelhebbers in een krijgsraad te *Doornik* gehoord en overwogen te hebben, onherroepelijk had genomen, was dat, waarop de Prins van ORANJE den Burgemeester en Geheimschrijver van *Antwerpen* opmerkzaam had gemaakt (1). ST. ALDEGONDE stelde derhalve terstond bij zijne terugkomst aan de Vroedschap voor, »den *Blaauwgarendijk* van het punt, waar de *Schelde* zich in drie armen verdeelt, tot aan het hooger liggende land van *Bergen* met den grond gelijk te maken, omdat het water van *Zierikzee* en het *Haringvliet*, hetwelk juist op dat punt aanstroomt, naar allen schijn bij den vloed genoegzame diepte zou geven voor de vloot tot het ontzet bestemd, zoodat zij over of door den *Kouwensteinschendijk* tot voor de poort van *Antwerpen* zou kunnen komen; terwijl men zich van de Hollandsche en Zeeuwsche schepen zou bedienen, om den vijand van den dijk te houden en hem te verhinderen er schansen op te werpen." Het doeltreffende en noodwendige van dezen maatregel werd door de Vroedschap erkend, en de Burgerhoplieden zelfs gaven hunne toestemming tot het doorsteken van den *Blaauwgarendijk*. Doch het Vleeschhouwersgild verklaarde zich er ten stelligste tegen, omdat daardoor een stuk weiland onder water gezet zou worden, op welk jaarlijks twaalf duizend stuks rundvee vetgeweid werden; ook beweerde het, dat PARMA noch iemand, wegens den sterken stroom, in staat zou zijn de *Schelde* te stoppen. Wat ST. ALDEGONDE

1584—1587

(1) Zie hiervoor bl. 99.

1584— hiertegen mogt inbrengen, hoe zeer hij de noodzakelijkheid van zijn voorstel aantoonde,
1587 de Vleeschhouwers bleven bij hun gevoelen en bragten zelfs de Burgerhoplieden aan het wankelen, zoodat deze eerlang verklaarden, dat zij iedere poging, den bewusten dijk door te steken, met geweld zouden beletten. Nu sloeg ST. ALDEGONDE voor, om dan ten minste op het punt, waar de *Kouwensteinschendijk* den grooten *Scheldedijk* raakt, eene sterke schans op te werpen en dien dijk zelven door te steken. Maar HENDRIK TSERAARTS, Heer van *Kouwenstein*, welke dit voorstel met nadruk ondersteunde, haalde zich daardoor derwijze den haat van diegenen op den hals, welke aldaar landerijen bezaten, dat hij, uit vrees voor hunne wraak, de stad ontvlugtte en uit misnoegdheid tot PARMA overging, wien hij, door zijne naauwkeurige kennis van de geheele omstreek, tijdens de belegering groote diensten bewees. Zoo verhinderde het eigenbelang van eenige bekrompene lieden het uitvoeren van een maatregel, welke het bloed van duizenden gespaard, en misschien het voornemen van den vijandelijken Veldheer geheel verijdeld zou hebben.

Antwerpen's belegering is eene der merkwaardigste, van welke de geschiedenis gewag maakt, zoo wel om de hooge belangrijkheid van de plaats zelve, den langen duur des belegs, en de verbazende inspanning van krachten, welke dit aan beide zijden kostte, als om de gewigtige gevolgen. De stad telde op dat tijdstip vijf en tachtig duizend, naar anderen, negentig of honderdduizend inwoners, en, ondanks de geledene rampen en ontzettende verliezen, was haar nog een aanzienlijk gedeelte van den vroegeren bloei en luister overgebleven. Naar de zijde van *Braband* werd zij door muren, grachten en tien bolwerken, en naar den kant van *Vlaanderen* door de *Schelde*, welker beide oevers met eene lange rei van sterkten en schansen bezet waren, tegen vijandelijke ondernemingen beschermd, waar tegen zij nog te meer zou verzekerd zijn, indien men den raad van ORANJE, ten aanzien van den *Blaauwgarendijk*, had opgevolgd. Eene moedige burgerij scheen daarenboven aan elken aanval, hetzij van honger of van de wapenen, het hoofd te zullen bieden.

De Spaansche krijgsmagt, onlangs met drie afdeelingen versterkt, rukte uit *Doornik* op. Een deel er van legerde zich om *Gent*, *Dendermonde*, *Brussel* en *Mechelen*, ten einde aan deze steden, naar PARMA's plan, door het opwerpen van schansen en batterijen aan de riviertjes en vaarten, alle gemeenschap met *Antwerpen*, het middelpunt dezer krijgsonderneming, te beletten. De hoofdmagt, welke uit tienduizend man voetvolk en zeventienhonderd ruiters bestond, was bestemd, *Antwerpen* van alle zijden in te sluiten. GEORGE BASTA werd met eenige kornetten ligte Albanesche en Italiaansche ruiters afgezonden, om de dijken en paden van *Braband* te bezetten. ROUBAIX en BILLY vatten post met vier duizend vijf honderd man te voet en acht kornetten ruiterij aan de *Schelde* aan de Vlaamsche zijde. Graaf PIETER ERNST *van Mansfeld* en den dapperen MONDRAGON werd de *Schelde*-oever aan de zijde van *Braband* toevertrouwd. Beide trokken met drie duizend voetknechten en vier kornetten ruiters

de Schelde over, zonder dat de Antwerpsche schepen dit verhinderen konden, achter *Antwerpen* om en sloegen zich neder te *Stabroek*. PARMA zelf bezette, na het opwerpen van eene schans te *Kallo* in het *Land van Waas*, tegenover *St. Bernard* bij *Kalbeek* den derden van Hooimaand eene verschanste legerplaats, en vestigde zijn hoofdkwartier in het dorp *Beveren*, dat insgelijks verschanst werd. Hij had inzonderheid zijne aandacht op de *Neder-Schelde* gevestigd, die *Antwerpen* met de zee verbindt en langs welke, zoo lang zij open was, de stad door de Bondgenooten van krijgsvolk en voorraad konde voorzien worden. Onder de schansen en sterkten, welke dit gedeelte der rivier beheerschten, waren die te *Lillo* en het tegenoverliggende *Liefkenshoek* de voornaamste. Hadden de Spanjaarden deze beide punten in bezit, zoo konden zij de schepen uit *Zeeland* beletten naar de stad op te zeilen. Uit dien hoofde werd dan ook door de Antwerpenaars *Lillo* versterkt, en aan het nog niet geheel voltooide *Liefkenshoek* met kracht gewerkt, hetwelk met achthonderd man, onder bevel van den dapperen Hopman JAN PETTIN, bezet was, toen het door DE ROUBAIX met vijfduizend man werd aangetast. Na een hevig doch vruchteloos bombardement, kwam PARMA zelf voor de sterkte en nam haar, juist op den dag van ORANJE's vermoording, stormenderhand in. Minder gelukkig was MONDRAGON voor *Lillo*. De bezetting, aanvankelijk slechts tweehonderd man, werd nog te goeder uur met een vaandel Franschen onder Hopman GAUW, en vier vaandels Schotten onder den Overste BALFOUR versterkt. Met zooveel dapperheid en beleid verweerde zij zich, dat de vijandelijke Bevelhebber, na drie weken te vergeefs al zijne krachten te hebben ingespannen om haar te bedwingen, op last van PARMA, het beleg opbrak, waarin hij tweeduizend man verloren had, hetgeen niet te verwonderen was, daar de belegerden in tien dagen tijds meer dan vijftigduizend ponden buskruid verschoten hadden. PARMA bezette de kasteelen van *Lillo*, *Kouwenstein*, *Ordam*, den *Blaauwgarendijk* en eenige andere dijken, om zoo veel mogelijk de vaart op de *Schelde* te beletten. Nu gaven de Antwerpenaars wel verlof tot het doorsteken van den *Blaauwgarendijk*, maar het was te laat, daar PARMA alle toegangen derwaarts bezet hield, zoodat de schoonste kans, *Antwerpen* en geheel *Braband* voor de Staten te behouden, schandelijk verkeken was. Tot verdediging hunner schansen, ontboden zij, onvoorzigtig, de bezetting uit *Herenthals*, hetwelk natuurlijk terstond door de Spanjaarden betrokken werd. Bij het binnenrijden zeide MONDRAGON: »*Men kan wel merken, dat de Prins van Oranje er niet meer is.*" 1584—1587

PARMA had thans het oog inzonderheid op *Dendermonde* gevestigd, eenigzins het middenpunt tusschen de vier groote steden, welke hij in dien tijd hield ingesloten. De bezetting bestond uit drie of vierhonderd man, doch misnoegd daar zij sedert maanden geene soldij had ontvangen, weshalve de Overste RIJHOVE naar *Delft* was vertrokken, om tot dat einde gelden van de Staten te verwerven, terwijl hij het opperbevel tijdelijk aan den Heer van *Mortaigne* had opgedragen. Nadat er een bres van

1584—1587 negentienhonderd voet in den muur geschoten was, liepen de Spanjaarden storm drie uren achtereen, en maakten, doch met een aanzienlijk verlies van volk, zich meester van een bastion. De bezetting gaf echter den moed niet op; maar toen PARMA
17 v. Oogstmaand 1584 *de Dender*, uit welke de grachten om de stad haar water ontvingen, had laten afleiden, werd zij door de burgerij gedwongen, zich bij verdrag over te geven. Voor *Gent*, waaraan reeds alle gemeenschap met het overige *Vlaanderen* ontnomen was, werd nu ook, sedert het bezit der Spanjaarden van *Dendermonde*, de gemeenschap met *Antwerpen* afgesneden. Twee dagen daarna veroverde PARMA de schans bij *Willebroek*, en rukte toen naar *Vilvoorden*, hetwelk hem de laffe Bevelhebber bijna zonder slag of stoot overgaf, tot groot nadeel van *Antwerpen*, welks gemeenschap te water met *Brussel* daardoor gestremd werd. Inmiddels hadden ook de Spanjaarden onder DE ROUBAIX aan de Vlaamsche zijde hunne veroveringen voortgezet, en den dertienden van Oogstmaand de *Boerenschans* op den oever van de *Schelde*, schuins tegenover *Kalloo*, bemagtigd. Zij werd hun wel weder ontnomen, maar daarentegen wierpen zij, iets verder naar *Antwerpen*, eene andere en sterkere op, welke zij de *Boerinnenschans* noemden. In een gevecht, hetwelk bij deze gelegenheid voorviel, sneuvelde aan de zijde der Nederlanders de dappere Schotsche Overste GORDON, en het dorp *Oosterweel* ging in de vlammen op.

Vol vertrouwen op de gunstige ligging en de sterkte hunner stad, hadden de Antwerpenaars in den beginne de bewegingen der Spanjaarden gerust gadegeslagen. Thans echter vingen de doortastende maatregelen van PARMA aan, hunnen overmoed te leenigen, en het werd ST. ALDEGONDE gemakkelijker, hen tot het beramen van doeltreffende middelen ter verdediging en bescherming te bewegen. Daar deskundigen beweerden, dat tot behoorlijke verdediging der stad tachtig vaandels voetvolk en zestien kornetten ruiters gevorderd werden, zond men naar *Engeland*, *Frankrijk* en elders om krijgsvolk te werven. Ook werden nu de dijken bij *Saftingen* doorgestoken, hetgeen het *Land van Waas* geheel onder water zette. De prijs van het koren was tot nog toe in *Antwerpen* niet gestegen, want in spijt van het Spaansche geschut uit de schansen langs de oevers der *Schelde*, werd daarvan steeds voorraad uit *Holland* en *Zeeland* aangevoerd, zoodat men het verbruik, dat jaarlijks driemaal honderdduizend viertels, elk van honderd tien pond, berekend, daardoor genoegzaam verzekerd achtte. Doch toen de Raad, ten gevolge van deze gemakkelijke wijze, zich van koren te voorzien, een bepaalden prijs daarop stelde en het opleggen verbood, werd de aanvoer geringer, daar men minder uitzigt had op winst, waardoor de voorraad spoedig aanmerkelijk inkromp. Het gebeurde wel, dat de schippers zich willens door de Spanjaarden lieten nemen, of hunne lading voor geld den vijand leverden, welke dan de schepen ten oorlog toerustte. FREDERIK GIANIBELLI van *Mantua*, een even braaf man als schrander hoofd, sloeg een middel voor, om de stad, ten minste twee jaren lang, van

levensmiddelen te voorzien. Men moest, meende hij, aan eene Vereeniging van eerlijke burgers de volle opbrengst van den omslag eens honderdsten pennings in handen geven. Daarvoor zou zij in *Holland* en elders, op wekelijksche levering, voor zes en dertig tonnen gouds aan mondbehoeften koopen, een vierde in gereed geld, drie vierde over twee of drie maanden te betalen. Dezen voorraad moest men den gegoedsten inwoners in bewaring geven, welke op dit pand de inkoopspenningen zouden voorschieten, die zij met de verhoopte winst terug te wachten hadden, wanneer de Vereeniging een deel van den voorraad te gelde maakte; terwijl zij daarenboven nog het voordeel hadden, steeds voor zich en hun gezin van genoegzame levensmiddelen verzekerd te kunnen zijn. Maar deze voorslag, hoe doeltreffend hij ook scheen te zijn, leed schipbreuk op den bekrompen koopmansgeest en de inhaligheid van velen, welke het geld moesten voorschieten. De Regering was derhalve genoodzaakt zich te bepalen tot het uitvaardigen van een bevel, dat elk zich voor geruimen tijd van levensmiddelen voorzien moest. Dit werd echter niet opgevolgd; de schamele gemeente was er niet toe bij magte, en de rijken voorzagen zich zeer spaarzaam, uit vrees, dat men in tijd van gebrek, hun voorraad voor de behoeftigen zou bezigen. Eenigen meenen, dat men door dit gebod beoogde, de armen ter stad uit te drijven. Onder de uitstekende diensten, welke GIANIBELLI in de belegering van *Antwerpen* bewezen heeft, was ook deze, dat hij uit groene kruiden een zeer goed zout wist te trekken, welke uitvinding den burgers uitmuntend is te stade gekomen. 1584—1587

Sinds het overgaan van *Dendermonde*, waren door de Spaanschen alle wegen van toevoer naar *Gent* gesloten geworden. Met iederen dag werd het gebrek grooter in deze volkrijke stad, waar men zeven en dertig duizend huizen telde, en de schrikkelijkste hongersnood scheen onvermijdelijk, daar geen ontzet te wachten was. *Braband* toch moest geheel op zijne eigene verdediging bedacht zijn; het belegeren van de schans op *de Veluwe* eischte al de krachtinspanning van *Holland* en *Zeeland*; en de onderhandelingen met *Frankrijk* gaven nog weinig hoop op eenen goeden uitslag. Ondertusschen riep de menigte om brood. Eindelijk was er geen ander middel, om zich uit den nood te redden, dan met PARMA overeen te komen. In de legerplaats te *Beveren* werd spoedig een verdrag op deze voorwaarden gesloten: »*Gent* keert onder het gezag des Konings terug, welke zich verbindt, de inwoners bij hunne oude voorregten en herkomsten te handhaven. Alle Geestelijken, Kerkvoogden, Collegiën, Kloosters, en uitgeweken Burgers zullen hunne goederen terug ontvangen. De Hervormden zullen verlof verwerven, nog twee jaren in *Gent* te blijven, ten einde hunne goederen te gelde te kunnen maken, ten ware zij verkozen tot de Katholijke godsdienst over te gaan, welker uitoefening uitsluitend veroorloofd blijft. Aan PARMA zullen zes burgers als Gijzelaars worden uitgeleverd, om, achtte hij het noodig, hen ter straffe te dagen, doch aan drie van hen wordt reeds voor 's hands levensbehoud 17 v. Herfstmaand 1584

1584— 1587 toegezegd. De stad zal tweemaal honderdduizend gouden kroonen opbrengen, bij hoofdelijken omslag van alle inwoners te heffen. De wederzijdsche gevangenen, en onder hen de Heer van *Champigni*, worden in vrijheid gesteld." Drie duizend Walen bleven tot bezetting der stad, in welke CHAMPIGNI als Bevelhebber werd aangesteld. Om der inwoonderen geest van onafhankelijkheid te beteugelen, liet PARMA het omvergehaalde slot weder opbouwen. Thans was na eene zestienjarige worsteling, geheel *Vlaanderen*, behalve *Oostende*, *Sluis*, *ter Neuze* en eenige andere schansen, onder de Spaansche heerschappij teruggekeerd. Hoe groot PARMA's vreugde was over de verovering van *Gent*, en welke waarde hij daaraan hechtte, bewijst zijn verslag er van aan den Koning. »Bij geene mijner ondernemingen in *België*," dus eindigt zijn berigt; »heb ik de werking der Goddelijke genade meer ondervonden, dan bij het innemen van *Gent*, hetwelk niet alleen op zich zelf eene gebeurtenis van het grootste gewigt is, maar nog gewigtiger gevolgen hebben zal." Sommigen weten, doch zeer ten onregte, het verlies van *Gent* aan de zorgeloosheid van de Staten van *Holland;* en de Baljuw van *Sluis*, een Vlaming, welke dit luide verkondigde, werd deswege bij de Algemeene Staten aangeklaagd en van hen zijne afstelling geëischt. *Holland* had, veelmeer, al gedaan wat het vermogt, om *Gent* te redden, en dat dit mislukte, moet, naar het schijnt, hoofdzakelijk aan het gebrek van een beproefd Legerhoofd te water en te Land worden toegeschreven. De meeste Hervormden, zelfs vele Roomschgezinden verlieten *Gent* en vestigden zich, even als onlangs eenige der rijkste burgers van *Antwerpen*, in *Holland* en *Zeeland*. De Spanjaarden hadden deze beide gewesten ontruimd, en in de overige Noordelijke *Nederlanden* werd de krijg slechts flaauw voortgezet. Terwijl *Zutphen* nog steeds door de Hollanders was ingesloten, poogde VERDUGO zich door verraad van *Kampen* meester te maken. Aan het hoofd van achthonderd man rukte hij derwaarts, doch zijne handlangers aldaar werden ontdekt, aan een paal gewurgd en voorts verbrand. Onverrigter zake naar *Steenwijk* teruggekeerd, trachtte hij den zevenden van Wijnmaand met zes- of zevenhonderd man, bij mistig weder en het openen der poort, *Hasselt* te verrassen. Reeds waren eenigen tot binnen de hamei gedrongen, doch vonden de burgerij op hare hoede, waarop zij zich naar *Meppel* terugtrokken. In *Gelderland* hadden de Spanjaarden zich van de sloten te *Balgoijen* en *Winsen* meester gemaakt. Hun aanslag op *Nijmegen* echter mislukte. Den zesden, anderen schrijven den zestienden, van Slagtmaand beklommen zij, bij het aanbreken van den dag, de muren der stad, en eenigen van hen geraakten er binnen; maar de bezetting, ondersteund door de burgerij, noodzaakte hen met een verlies van zes en negentig man af te trekken. Daar men er geen gevangen had genomen, bleef het geheim van den toeleg, in welken naar allen schijn sommige burgers betrokken waren, bedekt. — Een tijd te voren waren veertien oorlogschepen, elk met honderd koppen bemand, van *Duinkerken* onder zeil gegaan, en daar men vermoedde,

dat zij het op het Noordelijk gedeelte van *Holland* gemunt hadden, bezetten terstond 1584—1587
de Bevelhebbers en de steden van *West-Friesland*, hiervan verwittigd, de gevaarloopende plaatsen en hielden naauwkeurig wacht, zoodat de Duinkerkers zich in hun plan verijdeld zagen. Daar de vijand uit het platte Land van *Breda*, de Meijerij van *'s Hertogenbosch*, *Overijssel*, *Drenthe* en het graafschap *Zutphen* veel voordeel trok, verboden de Algemeene Staten, bij openbare geschrifte, niet alleen het wonen in een aanzienlijk getal dorpen in deze oorden, maar gaven zelfs bevel aan het krijgsvolk, verscheidene kerspelen te verwoesten, hetgeen met zoo veel gestrengheid werd ten uitvoer gelegd, dat er hevige klagten over vielen, en het gebod eerlang moest ingetrokken worden.

Middelerwijl werden in *Antwerpen* de verdedigingstoebereidselen voortgezet met eenen ijver, welke vermeerderde naar mate het gevaar dreigender werd. Dringend riep men nogmaals de Bondgenooten tot bijstand op, en zij schenen nu daaraan gehoor te willen leenen. De Staten van *Holland* en *Zeeland* beseften, vooral na het verlies van *Dendermonde*, *Vilvoorden* en *Gent*, meer dan ooit de hooge noodzakelijkheid daarvan. Zij ontboden den Graaf van *Hohenlo* uit *Gelderland*, om zich naar *Zeeland* te begeven, van daar een wakend oog te houden op hetgeen in *Braband* gebeurde, en tot het ontzet van *Antwerpen* de behulpzame hand te bieden. Aan HOHENLO, welke met 's Prinsen dood uit zijne betrekking als ORANJE's Luitenant-Generaal ontslagen was, werd nu, door Graaf MAURITS en den Raad van State, het krijgsbevel onder den titel van *Algemeen Veldoverste* tegen eene wedde van vijftienhonderd, of ten hoogste twee duizend gulden in de maand opgedragen. HOHENLO vertrok nu onmiddellijk naar *Zeeland*, en van daar naar *Bergen op Zoom*, hetwelk van een grooten voorraad mond- en krijgsbehoeften voorzien was, doch gevaar liep den Spanjaarden in handen gespeeld te worden. Toen de Bevelhebber der stad, de Overste BIERWOUD, bespeurde, dat zijn verraderlijk voornemen was uitgelekt, liep hij tot den vijand over. De Heer van *Marquette* werd in zijne plaats aangesteld, en de veste merkelijk versterkt. Kort daarna toonde de bezetting van *Oostende* zich ook genegen met PARMA, welke haar de uitbetaling van acht maanden soldij beloofde, te onderhandelen. Maar het gelukte den Admiraal TRESLONG, sinds Zomermaand Bevelhebber der stad, de muitelingen met de voldoening eener maand soldij te vreden te stellen, hen vervolgens te verwijderen, en door anderen te laten vervangen.

Ondertusschen verdubbelde PARMA zijne pogingen tegen *Antwerpen*. Eene algemeene werkzaamheid heerschte aan beide zijden, alle krachten waren in beweging tot behoud of tot ondergang der bedreigde stad, welke niet alleen al de oplettendheid der Nederlanders, maar die van bijna geheel *Europa* tot zich getrokken had; velen zelfs hielden zich overtuigd, dat de uitslag van het beleg, het lot van al *de Nederlanden* zou beslissen. Noch de sterkten, door den Spaanschen Veldheer aan de oevers der *Schelde*

1584—1587 opgeworpen, noch zijne gewapende vaartuigen, konden het doorvaren der Hollandsche en Zeeuwsche schepen beletten, en toch hing het welgelukken zijns plans geheel van het sluiten dier rivier af; want zoolang der stad deze groote weg van toevoer overbleef, was er aan hare verovering niet te denken. Er moest derhalve een ander middel gevonden worden, en nu ontwaakte in PARMA het stout ontwerp eene brug over *de Schelde* te leggen. Daar deze rivier, zelfs op het naauwste punt, nog tweeduizend vijfhonderd voet breed en zestig voet diep was, als ook uithoofde van den fellen stroom, kon aan eene brug op palen niet gedacht worden; men moest zich alzoo tot eene schipbrug bepalen, ofschoon ook dit nog met vele zwarigheden verbonden was. Het geschiktste punt daartoe werd bevonden tusschen het dorp *Kalloo* op de Vlaamsche, en het dorp *Ordam* op de Brabandsche zijde, waar *de Schelde* het smalste was. Het eerste wat men nu verrigtte, was het aanleggen van twee hoofden ter verdediging van de brug; het eene, aan den kant van *Kalloo*, werd *Santa Maria*, het andere, aan den tegenovergestelden oever, *San Felipe* genoemd. Bovendien werd er naar de zijde van *Antwerpen* een groot aantal schansen opgeworpen. Onder schier onoverkomelijke zwarigheden, en met onberekenbare geldelijke opofferingen werd, na eenen onverzwakten arbeid van volle zes maanden, de brug voltooid; een reuzenwerk indedaad, hetwelk geheel *Europa* verbaasde, zoo dat velen zelfs waanden, dat de Spaansche Veldheer in zijn werk door bovennatuurlijke hulp was ondersteund geworden, terwijl anderen, vooral in *de Nederlanden*, beweerden, dat de Booze Geest in eigen persoon er de hand aan geleend had. De brug bestond uit twee en dertig pleiten of platboomde vaartuigen, liggende tusschen twee hoofden van paalwerk, hetwelk aan de Brabandsche zijde negenhonderd, en aan de Vlaamsche tweehonderd voet in *de Schelde* reikte, en aan elk einde verbreedend op eene schans uitliep, vier en vijftig voet lang en veertig voet breed, zoodat er zich wel vijftig man in bewegen konden, met vier stukken geschut beplant. Iedere pleit was vijftig voet breed, aan de naastliggende door zware kettingen en kabels verbonden, en bovendien door twee ankers aan den voor- en achtersteven vastgelegd. Over al de pleiten lagen balken en eene bevloering van planken, en vormden alzoo eene volkomene brug, door dezelfde schotvrije blinden als bij de paalwerken gedekt. Iedere schuit was van twee stukken geschut, vier matrozen en dertig soldaten voorzien. De geheele brug en de schansen, aan hare beide einden opgeworpen, telde niet minder dan twee en negentig vuurmonden. Om de brug tegen een eersten aanval te dekken, waren er vlottende of drijvende buitenwerken aangebragt. Op omstreeks vijfhonderd voet van iedere zijde der brug, lag een houten werk op de wijze van een vlot vervaardigd, hebbende eene lengte van twaalfhonderd twee en vijftig voet en bestaande uit twee en dertig kleinere platte vaartuigen, met puin gevuld en rustende op een groot aantal ledige tonnen; de schuiten waren voorts door middel van lange ankertouwen aan elkander vastgemaakt, welke echter niet strak getrokken waren, maar vrije speling lieten, opdat

de schuiten met de kabbeling des waters heen en weder mogten schommelen, weshalve 1584—1587
dit werk *de Zwemmers* werd genoemd. Over de gansche rij waren verder stormpalen met ijzeren beslag aangebragt, welker punten gekeerd stonden naar de vaartuigen van deze of gene zijde op- of afzeilende. Daarenboven lagen ook nog, ter wering van alle schepen, overal gewapende galeijen en aan beide oevers batterijen, die met meer dan honderd stukken beplant waren. Toen het reuzengevaarte geheel voltooid was (den laatsten van Sprokkelmaand Vijftienhonderd vijf en tachtig), werd het onder het gebulder van het geschut en een oorverdoovend vreugdegejuich door de Spanjaarden bezet; en PARMA dankte knielend, ten aanzien zijns geheelen legers, den Almagtige, dat Hij hem in zijn werk ondersteund had, en beval het aan in Zijne heilige bescherming.

Ondertusschen was velen Antwerpenaars, welke vroeger de afsluiting der *Schelde* als eene onmogelijkheid beschouwden, de vrees om het hart geslagen, sinds zij bespeurden, dat de brug over de rivier meer en meer der voltooijing naderde. De stad had echter eene aanzienlijke versterking onder DE TELIGNY ontvangen, en deze Bevelhebber liet aan den Scheldedijk bij *Borgt*, waar de Spanjaarden dien hadden doorgestoken, eene schans aanleggen, om hun voor het vervolg de vaart aldaar te beletten. Ook was, door onafgebroken toevoer, zoolang de brug nog niet voltooid 14 v. Wijnmaand 1584
was, aan gebrek van mondbehoeften nog in lang niet te denken. Niettemin begonnen eenige welgestelde burgers te spreken, met PARMA te onderhandelen, hetgeen eene geweldige beroering onder het volk verwekte. Zij werden ten raadhuis ontboden, in hechtenis genomen en tot eene boete van eenige duizenden guldens veroordeeld. Er werd tevens op verbeurte van lijf en goed verboden, van overgave te spreken, en van de schutterij vorderde men een eed, dat zij nimmer aan eenen vrede met den Koning van *Spanje* zou denken, ten ware daartoe door de Algemeene Staten besloten wierd. Hiermede echter was de rust in *Antwerpen* niet hersteld, hetwelk veeleer een treurig tooneel opleverde van verwarring en tweedragt. Burgerhoplieden, Wijkmeesters, Overlieden der gilden, allen wilden in zaken van regering gekend en geraadpleegd worden. ST. ALDEGONDE, ondanks al zijne bekwaamheden, vermogt niet hen tot rede te brengen, en zijne best doordachte maatregelen faalden, daar zij door zoovelen moesten beoordeeld worden, dat meestal de zaak niet meer uitvoerbaar was, wanneer zij er hunne toestemming aan gegeven hadden. Soldaten noch matrozen kenden tucht of gehoorzaamheid. Zelfs twee Engelsche Hoplieden, ontdekte men, waren in verstandhouding met PARMA en spoorden hun volk tot opstand aan. De Spaansche Veldheer trachtte uit dezen toestand en den strijd der gevoelens voordeel te trekken. Schriftelijk vermaande hij de burgerij, zich met den Koning te verzoenen, bekleedde zijnen raad met schoonschijnende redenen en beloften, terwijl hij tevens de treurige gevolgen schetste, welke eene lange weerspannigheid onvermijdelijk hebben zoude. De 13 v. Slagtm.
Vroedschap betuigde in even heusche en verpligtende bewoordingen, »dat de Hertog,

1584—1587 ten aanzien van de oorzaken, om welke de Nederlanders de wapens hadden opgevat, geheel in dwaling verkeerde; overmoed noch ligtzinnigheid had hen daartoe gedreven, en evenmin had de Prins van *Oranje* hen er toe verleid; de verdrukking der oude Regering alleen en de onmenschelijke wreedheid der bewindslieden waren de oorzaken der beroerten. Zij begeerden niets vuriger dan den vrede, welke ook spoedig zou tot stand komen, wanneer zij alleen met den Hertog moesten onderhandelen, wiens uitstekende hoedanigheden zij naar waarde wisten te schatten; doch het was hun bekend, dat hij de vrijheid niet had, de uitoefening der Hervormde eeredienst te bewilligen, want de Koning was te zeer de slaaf van den Paus en des geloofsonderzoeks, dan dat hij het zou durven wagen, aan zijne Christenonderdanen datgeen te veroorloven, wat de Paus zelf en de Italiaansche Vorsten zonder bezwaar den Joden en Turken vergunden. Voorts gaf men nog onderscheidene andere redenen aan, welke beletteden in 's Hertogs voorstel te kunnen treden. PARMA's antwoord hierop zond de Vroedschap
10 v. Wintern. 1584 naar *Holland* aan de Algemeene Staten, zonder hem verder te schrijven, om 's volks misnoegen niet op te wekken, zoodat het bij het wisselen dezer brieven bleef.

Ondertusschen drong ST. ALDEGONDE bij de Algemeene Staten op het zenden eener versterking van krijgsvolk aan, om den vijand de veroverde schansen te ontnemen en hem in den voortgang zijner werken te belemmeren. Toen dit niet geschiedde, vaardigde hij bode op bode, en nog in Wintermaand den Heer DE TELIGNY naar *Zeeland* af, om de Staten van dat gewest aan te sporen, indien zij al tot geene onderneming van buitengewoon gewigt konden besluiten, ten minste met hunne vloot een aanval op de schans te *Ordam* te beproeven, of wel door deze schepen, ondersteund door de bezetting van *Lillo*, de sterkten op den Kouwensteinschen dijk te laten aantasten. DE TELIGNY echter had het ongeluk, na een hevig gevecht bij de brug van PARMA, in 's vijands handen te vallen; een groot verlies voor de belegerden, aan welke deze dappere jonge man reeds zoo vele gewigtige diensten bewezen had. Hij werd in *Gent*, vervolgens op het kasteel te *Doornik* vele jaren gevangen gehouden, en toen tegen Spanjaarden uitgewisseld. Hopman PROP werd in zijne plaats naar *Zeeland* gezonden, en wist zooveel bij de Staten, te *Middelburg* vergaderd, te bewerken, dat men, met overleg en onder goedkeuring van den Graaf van *Hohenlo*, tot het ontzetten van *Antwerpen* besloot. Maar het uitvoeren van dit besluit werd, onder voorwendsel, dat alle scheepsbevelhebbers de onderneming voor ondoenlijk verklaarden, van tijd tot tijd verschoven, en de geheele winter ging voorbij zonder dat er iets werd uitgerigt (1).

De Algemeene Staten vertroostten steeds ST. ALDEGONDE met het uitzigt op hulp van

---

(1) CARNERO, *Hist. d.s l. guerras civiles*, Lib. VI. p. 184—188. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. VI. p. 338—371. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. II. p. 51—61. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 368—385. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 498—504. CHAPPUYS,

Frankrijk. Kort na den dood van ANJOU, hadden zij de Heeren ANTONIE DE LALAING, 1584—1587
DE LA MOUILLERIE en JAN DE ASSELIERS derwaarts gezonden, om Koning HENDRIK III de heerschappij over *de Nederlanden* aan te bieden, op gelijke voorwaarden als zijn broeder haar aanvaard had. Het Fransche Hof was echter weinig daartoe genegen, en den gezanten werd zelfs niet vergund, hunnen last te ontvouwen. Doch toen na ORANJE's vermoording, de Staten bij hun aanbod de bede voegden, dat het den Koning mogt behagen eenen bekwamen Veldheer naar *de Nederlanden* te zenden, om 'sPrinsen plaats te bekleeden, werden de gezanten minzaam door de Koninginne-Moeder ontvangen en ontvingen tot antwoord, dat de Heer D'ESPRUNEAUX 'sKonings gevoelen den Staten zou bekend maken. Zij verzochten niettemin, dat de Koning, zoo spoedig mogelijk, zes of zeven duizend man tot ontzet van *Antwerpen* en *Gent* wilde zenden, en beloofden daarvoor *Oostende* en *Sluis* ten onderpand te zullen inruimen. Doch zij ontvingen tot bescheid, dat de Koning vastelijk besloten had zich niet in de Nederlandsche zaken te mengen, vóór D'ESPRUNEAUX van zijne zending zou teruggekeerd zijn. Men toonde zich ook verwonderd, dat zij van *Oostende* en *Sluis* gewag gemaakt hadden, daar men in het zekere onderrigt was, dat beide steden, welke trouwens den Koning als een te gering onderpand voorkwamen, en nog eenige andere aan de Koningin van *Engeland* aangeboden waren, hetgeen de gezanten betuigden niet te kunnen gelooven. Voorts verklaarde men, dat de Koning er niet aan dacht, de heerschappij der *Nederlanden* te aanvaarden, indien *Holland* en *Zeeland* er niet onder begrepen waren. Te gelijk met D'ESPRUNEAUX kwamen de Nederlandsche afgevaardigden in *Delft.* In de Statenvergadering aldaar, den twee en twintigsten van Oogstmaand, verscheen D'ESPRUNEAUX en ontvouwde in korte woorden het doel zijner zending, namelijk, om de voorwaarden te vernemen, op welke men zich met zijnen Meester wilde verstaan, terwijl hij tevens te kennen gaf, dat hij van bijzondere lastbrieven aan de Staten van *Holland* en *Zeeland* voorzien was. Den volgenden dag gaf elk gewest daarover zijn gevoelen te kennen. *Braband*, *Vlaanderen* en *Mechelen* verklaarden zich gezind, den Koning van *Frankrijk*, mits hij hun vrijheid van godsdienst en handhaving der aloude voorregten beloofde, en thans den noodigen bijstand zond, al het gezag der vorige Landsheeren op te dragen. De andere gewesten echter toonden weinig lust de onderhandeling voort te

Hist. gen. d. l. g. d. Fl. Liv. VI p. 329—341. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 366—371. *Historie d' Eerste Deel* enz. bl. 508—521. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 466—470. 487, 496—509. 523. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 230 verso, 235. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXI. bl. 940—948, 951. B. XXII. bl. 958—969. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII, bl. 20—26. MORTENS en TROSS, *Geschiedenis v. Antwerpen. Aanhangsel*, St. I. Ook het IVde *Tijdvak*, *hoofdstuk* 17. CURTHS, *der Niederl. Revolutionskrieg*; S. 142—150. wien v. CORVIN WIERSBITZKY grootendeels volgt in de *Tachtigj. Oorl.* D. IV. bl. 7—47.

1584— zetten. D'ESPRUNEAUX deed daarna afzonderlijk, in de Vergadering der Staten van *Hol-*
1587 *land*, een genoegzaam gelijk voorstel als aan de Algemeene Staten, doch met de bijvoeging: dat de Koning, zijn Meester, het bewind over *Holland* en *Zeeland* en de overige Nederlandsche gewesten wilde aanvaarden in de hoedanigheid van Souverein, en er niet enkel de Beschermheer van zijn. De zaak was van het uiterste gewigt; zelfs oordeelde een Lid der Edelen, dat zij haars gelijken niet gehad had in belangrijkheid, sedert den aanvang des oorlogs. Men besloot derhalve niet slechts al de Edelen, maar zelfs de jongere zonen daarover tegen den tweeden van Wijnmaand te beschrijven, wanneer ook de gemagtigden van al de steden het besluit der Vroedschappen in dezen moesten indienen. Daarenboven werd mede het gevoelen hierover gevraagd van den Hoogen Raad, van het Hof van *Holland*, en van de Grafelijkheids-Rekenkamer. D'ESPRUNEAUX trok middelerwijl van gewest tot gewest, van stad tot stad, om er de bewindsmannen voor zijnen Koning te stemmen, wiens genegenheid voor *de Nederlanden* hij verhief, en om tevens, overeenkomstig zijn lastbrief, te onderzoeken, of ORANJE's dood derwijze de Nederlanders had ontmoedigd, dat eene verzoening van hen met den Koning van *Spanje* te vreezen was. Eenigen echter meenden dat de Koning van *Frankrijk*, althans op dat tijdstip, weinig begeerte had naar de heerschappij der *Nederlanden*, en door dit gezantschap slechts bedoelde te verhinderen, dat men zich in de armen van *Engeland* wierp.

Er waren indedaad onderhandelingen met dat Rijk aangeknoopt, op het voetspoor van ORANJE's staatkunde, welke steeds geweest was, met *Frankrijk* en *Engeland* te gelijken tijde te handelen. Vóór de komst van D'ESPRUNEAUX had *Braband*, welk het meest bedreigd werd, van de Koningin ELIZABETH verlof gevraagd op haren naam in *Engeland* geld te leenen en krijgsvolk te werven, en tevens haren invloed ter begunstiging van de onderhandeling met *Frankrijk* ingeroepen. Zij had daarop te kennen gegeven, dat men van haar geen nieuwen onderstand behoorde te vergen, zonder haar eenige plaatsen tot onderpand in te ruimen. Door de Waalsche en Duitsche Protestantsche gemeente te *Londen* werd echter eene som van negen duizend vijf honderd gulden voorgeschoten, waarvoor de vijftien honderd man onder den Overste MORYAN geworven waren. Ook de Staten van *Holland*, op dringende aansporing van 's Lands Advokaat BUYS, en de Algemeene Staten hadden besloten, de onderhandelingen met *Engeland* te hervatten. Beide zonden dan ook, terwijl de Fransche gezant ijverig voor zijnen Koning werkte, JOACHIM ORTEL, voorheen *Holland's* zaakgelastigde aan het Engelsche Hof, en JAKOB DE GRIJZE, vroeger Hoofdbaljuw van *Brugge*, naar *Engeland*. Zij moesten der Koningin den toestand der *Nederlanden* voor oogen stellen, haar van de
24 v. onderhandelingen met *Frankrijk* verwittigen, en om eenen onverwijlden onderstand van
Oogst-maand zes duizend man voetvolk, drie duizend ruiters en drie maal honderd duizend pond
1584 buskruid verzoeken. De Algemeene Staten waren genegen der Koningin daarvoor, naar

keuze, eenige steden in te ruimen, of schuldbekentenissen ten bedrage der voorgeschotene gelden en bovendien de verzekering te geven, zonder hare toestemming, in geen verdrag met *Spanje* of eenige andere Mogendheid te treden. ORTEL had daarenboven van de Staten van *Holland* nog den bijzonderen last, te beproeven of en wat hij ten gunste van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Utrecht* van de Koningin konde verwerven. Het schijnt indedaad, dat zij meer genegen was zich met deze gewesten, dan met de Algemeene Staten te verstaan. Althans aan ORTEL, welke haar zijn bijzonderen last van wege *Holland*, in het bijzijn alleen van den geheimschrijver WALSINGHAM, ontvouwde, gaf zij tot bescheid, dat zij genegen was eene aanzienlijke krijgsmagt onder één bekwaam Veldheer over te zenden, en dat zij de belangen van *Holland* en der drie andere gewesten boven die der overige *Nederlanden* zou behartigen, indien men haar eenige versterkte plaatsen ter verzekering wilde afstaan. Daarentegen ontvingen ORTEL en DE GRIJZE, als gelastigden der Algemeene Staten, een antwoord hoofdzakelijk van dezen inhoud: »dat de Koningin niet konde besluiten tot het zenden van zulk eene aanzienlijke krijgsmagt tegen den Winter, indien zij van de Staten geen anderen waarborg konde verwerven, dan schuldbekentenissen, van welke zij nog vele onafgeloste in handen had. Niettemin zou zij steeds belang in de *Nederlanden* blijven stellen, en ten blijke daarvan gezanten naar *Boulogne* afvaardigen, werwaarts de Staten insgelijks hunne gelastigden konden zenden, om met haar eene overeenkomst te sluiten, zoo het onderhandelen met *Frankrijk* niet mogt slagen." De Algemeene Staten, zoowel als die van *Holland* in het bijzonder, waren echter voor als nog geenszins gezind, der Koningin eenige steden in te ruimen. Derhalve bedankte men haar heuschelijk voor hare aanbieding, doch sprak vooreerst niet verder over de voorwaarden, op welke zij gedaan was. 1584—1587

Intusschen was door *Brussel*, *Gent* en *Mechelen* sterk aangedrongen, de onderhandelingen met *Frankrijk* voort te zetten. De Leden van den Hoogen Raad, van het Hof en van de Grafelijkheids Rekenkamer van *Holland* hadden verklaard, en dit met redenen omkleed, »dat zij eenparig van gevoelen waren, dat, ofschoon de overgift der Landen onder de magt des Franschen Konings groot gevaar deed duchten voor het verlies hunner vrijheid, voorregten en geregtigheden, echter de uiterste nood, waarin de Landen waren en nog meer stonden te komen, eischte, om het verbond en de onderhandeling niet af te wijzen, en de Landen aan de Fransche kroon te voegen, onder zulke redelijke voorwaarden, als tot behoud van de ware godsdienst, verzekering van 'sLands vrijheid en voorregten best dienen." *Zeeland* had zich insgelijks ten gunste der onderhandeling met *Frankrijk* verklaard. De redenen, met welke men de Algemeene en *Hollands* Staten tot gelijke gedachten poogde te brengen, kwamen hoofdzakelijk hierop neder: »dat *Frankrijk* niet tot handelen zou overgehaald worden, althans veel zwaarder voorwaarden bedingen, wanneer geheel *Braband* en *Vlaanderen* in 's vijands magt gevallen waren, hetgeen met rede te duchten was; dat men na de verovering dezer twee gewes-

1584—1587 ten de Spanjaarden weldra in *Gelderland* en *Utrecht* te wachten had; dat door den dood des Prinsen van *Oranje*, *Holland* van een Hoofd beroofd was, hetwelk men volstrektelijk behoefde, om de Gewesten vereenigd en het krijgsvolk tot 's Lands dienst genegen te houden; dat men zulk een Hoofd uit *Duitschland* niet had te wachten; dat *Engeland* zich ook te koel hield en, bij een onverhoopt overlijden van de Koningin, in bijstere verwarring zou storten; dat uit den voorslag van ELIZABETH, om de zaak der *Nederlanden* in maatschap met *Frankrijk* te aanvaarden, duidelijk te bespeuren was, dat zij hare eigene krachten wantrouwde; dat men uit dien hoofde gedrongen werd, zijne toevlugt tot *Frankrijk* te nemen en den raad te volgen, door wijlen den Prins zoo dikwerf gegeven. *Frankrijk* toch lag gereed, om den vijand den toevoer af te snijden en den krijg op Waalschen bodem te brengen, ten minste dien van de Hollandsche grenzen af te houden. De achtbaarheid des Konings van *Frankrijk* zou kunnen bewerken, dat de Sondsche tollen afgeschaft werden. De godsdienst, welke hij in zijn rijk gedoogde, zou hier niet van hem te vreezen hebben, veeleer zou hij, de Roomschen als Spaanschgezinden mistrouwende, de Onroomschen tot ambten en regeringsposten verheffen. Dat hij de steden den Spanjaard zou leveren, of de *Nederlanden* tegen *Milaan* en *Napels* met hem zou verwisselen, was geenszins te wachten. Had hij het eerste in den zin gehad, nooit zou hij geweigerd hebben, *Oostende* en *Sluis* te bezetten; ook waren hem de *Nederlanden* veel gelegener dan eenige Staat in *Italie*. Sommigen vreesden voor krenking van 's Lands vrijheden, doch hier toe zou, zoo hij dit al voorhad, krijgsvolk vereischt worden, welk hij onmogelijk in alle steden zou kunnen leggen. In elk geval zou men nooit zoo veel dwang van hem te duchten hebben, als door den Spanjaard gedreigd werd. Na zijn overlijden, zou daarenboven de kroon den Koning van *Navarre* ten deel vallen, welke de Hervormde godsdienst beleed. Eindelijk, de hooge nood drong tot handelen met *Frankrijk*, zoo men *Braband* en *Vlaanderen* behouden wilde. De dankbaarheid, aan wijlen den Prins van *Oranje* verschuldigd, zou gewis elk bewegen, Graaf MAURITS tot opperheer te verheffen, indien hij magtig genoeg ware de Landen te beschermen; doch de vader zelf had naar *Frankrijk* gewezen, alwaar men overvloedig middelen had, zijnen kinderen eenigen staat te verschaffen; en mogt hij eens opzien, hij zou *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* denzelfden raad geven, aangezien de Koning van *Frankrijk*, zonder deze drie gewesten, het gebied over de andere niet wilde aanvaarden."

Aan het hoofd dergenen, welke zich in *Holland* sterk tegen het opdragen der heerschappij aan *Frankrijk* verzetteden, stond de Lands-Advokaat PAULUS BUYS, welke, waarschijnlijk om de toenemende neiging tot *Frankrijk*, reeds op den eersten van Herfstmaand verzocht had, van zijne bediening ontslagen te worden, en den derden van Wijnmaand daaraanvolgende voor goed, naar het schijnt, afscheid nam van de vergadering der Staten van *Holland*. Er was ook eene aanzienlijke partij voor de verheffing van MAURITS, hetgeen dezen aanleiding

gaf tot het indienen van een allermerkwaardigst vertoog ter Hollandsche Staatsvergadering. 1584—1587
Zonder de onderhandeling met *Frankrijk* regtstreeks af te keuren, trachtte MAURITS de Staten opmerkzaam te maken, dat men deze zaak niet te haastig behoorde door te drijven, en begeerd daarbij niet onduidelijk, dat men het graafschap *Holland* niet aan *Frankrijk* zou afstaan, maar voor hem behouden. Op eene deftige en waardige wijze herinnerd hij de diensten zijns vaders, den Lande bewezen, en hoe ver men reeds met dien Vorst over de opdragt van het grafelijk gezag gevorderd was. Hij verzocht derhalve, bij het treffen eener overeenkomst met *Frankrijk* zijne belangen niet te vergeten, en te zorgen, dat hij in staat gesteld werd, de zware schulden, waarmede zijns vaders boedel belast was, af te lossen. Hij bood, ten slotte, met bescheidenheid zijne dienst aan in alles, waartoe men hem, ondanks zijne jeugd en geringe ondervinding, zou willen bezigen, daar hij vastelijk had besloten zich geheel aan de zaak van het vaderland te wijden. Dit vertoog baatte echter niet, *Zeeland* drong even sterk als *Braband* tot onderhandelen met *Frankrijk* aan, en in *Holland* verklaarden zich hiertegen nog alleen de steden *Amsterdam*, *Gouda* en *Monnikendam*. Inzonderheid leverde *Gouda* een krachtig en scherp vertoog er tegen in, hetwelk vermoedelijk uit de pen van den Pensionaris FRANÇOIS FRANCKEN gevloeid is. De stad erkent daarin, met den overleden Prins, slechts drie wegen van uitkomst te zien: verdrag met *Spanje*, aanzoek van uitheemschen bijstand, of bescherming met eigen magt. Het eerste acht zij den weg tot slavernij, beide voor ziel en ligchaam. In het tweede ziet zij overwegende bezwaren. Zou het niet hoogst onvoorzigtig zijn zich met den Koning van *Frankrijk* in te laten, die, een zoon van KATHARINA DE MEDICIS en broeder van KAREL IX, zoo hij de heerschappij dezer landen mogt aanvaarden, dit doen zoude, om de Nederlanders, na hen uitgezogen te hebben, te bedriegen, en ter kastijding aan hunnen ouden Heer over te leveren? Had niet Prins WILLEM zelf zich in *Anjou* bedrogen gevonden, en had hij niet altijd, uit voorzigtige staatkunde, tegengehouden, dat *Holland* en *Zeeland* ook aan *Frankrijk* zouden worden opgedragen? Mogt de nood *Braband* en *Vlaanderen* al dwingen, om alles op het spel te zetten, zoo kon dit geenszins voor de overige gewesten eene voldoende reden zijn, om zich met hen in het verderf te laten slepen. »Zij, die dit dreven, mogten wel een ander hart in *Holland* komen halen, waar het arme *Gouda* twee of drie jaren belegerd geweest was, zonder te zwichten; waar het kleine *Alkmaar* het geheele geweld van *Spanje* gebroken had; waar de vrome burgerij van *Leiden*, door honger tot op de helft gesmolten, desniettemin standvastig gebleven was." Wel was er rede om te duchten, dat de gemeente het oorlogen en geven moede zou worden: doch daar haar ijver uit liefde voor de vrijheid of den godsdienst ontsproot, zoo was daarvoor nog veel meer te vreezen onder het bestuur van eenen Vorst, die gewoon was beide te onderdrukken. Vijf jaren lang had men met onversterkte en van elkander gescheiden steden en zonder geldmiddelen den vijand met goed gevolg weêrstaan: zou men nu, in zooveel beter

1584—1587 toestand verkeerende, aan de mogelijkheid van verzet twijfelen? Dan voorzeker ware het God geklaagd, dat de Prins van Oranje en zoo menig kloek man gestorven was, en zoo menig vroom burger de uiterste ellende geleden had, voor eene zaak, die, bijkans gewonnen, door flaauwhartigheid zou verloren gaan. »Ons gevoelen is derhalve," dus eindigt dit merkwaardige vertoog, »dat wij ons op onze eigene krachten moeten verlaten, tot dat zich eenig uitzigt op eene betere buitenlandsche hulp vertoone. Ieder zal zijn pligt behoorlijk volbrengen, wanneer goede orde op de regering gesteld wordt. Voor het overige wenschen wij, zoo vurig als iemand, naar 's Lands verlossing, en wij zouden het eerst den Vorst begroeten, van welken wij haar konden verwachten. Zelfs zouden wij dit den Koning van *Frankrijk* doen, indien wij met grond redding van hem hopen konden. Uit geen eigenbelang spreken wij. Immers zoo *Holland* beoorloogd wordt, zal de stad *Gouda* den eersten aanstoot lijden, terwijl zij in de nadeelen, uit de onderhandeling met *Frankrijk* te duchten, eerst later dan de andere steden haar aandeel zal hebben. Geene vrees voor gevaar weerhoudt ons vrijmoedig voor ons gevoelen uit te komen, opdat de zaak in andere overweging mogt genomen worden, en men zich niet door de voorstellingen van den Hoogen Raad, van het Hof, van de Zeeuwsche Staten, of van de voorzittende Leden van het spoor late brengen. Dit smeken wij op het ernstigste. Worden onze redenen te zwak bevonden, dat men deze dan beschouwe als het laatste bewijs van onze getrouwe vriendschap, en van ons aller vrijheid. Wij begeeren ten loon onzer trouw niets anders, dan met een gerust geweten datgeen af te wachten, wat den Almagtige behagen zal over ons te zenden. Wij houden ons onschuldig aan de rampen, welke uit de onderhandeling met *Frankrijk*, naar onze vaste overtuiging, ons Vaderland bedreigen."

Dit mannelijk en ernstig vertoog mogt niet baten. De nood was te groot en de onderhandeling, zoo met *Engeland* als *Frankrijk*, te ver gevorderd om terug te treden. De Edelen en steden van *Holland*, behalve *Amsterdam*, *Gouda* en *Monnikendam*, stelden in het begin van Wijnmaand voor om *Frankrijk* en *Engeland* te verzoeken, de bescherming der *Nederlanden* gezamenlijk op zich te nemen. Mogt de Koning van *Frankrijk* dit voorstel van de hand wijzen, dan zou men hem, met voorkennis en bewilliging der Koningin van *Engeland*, tot Vorst en Heer aannemen, op zulke voorwaarden als de Vereenigde Gewesten zouden goedvinden. In de Algemeene Staten werd daarop goedgevonden het laatste gedeelte van dit voorstel aan te nemen, en de Hooge Overheid aan de kroon van *Frankrijk* op te dragen. D'ESPRUNEAUX, van dit besluit kennis gekregen hebbende, vertrok hierop naar *Frankrijk*, en werd door de Staten met een gouden keten ter waarde van tweeduizend guldens begiftigd (1).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 470—495. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XII. bl. 221—224. HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXI. bl. 920—945. STRADA, *de Bell. Gall.* T. II. L. V. p. 290—296. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsreg.* D. II. bl. 11—23. WAGENAAR, D. VIII. bl. 30—51.

Nog waren de voorwaarden, waarop men met *Frankrijk* zou onderhandelen, niet vastgesteld, toen de Koningin van *Engeland* eenen gezant, ROBERT DAVIDSON, naar de Algemeene Staten zond, om hun mede te deelen, dat zij den Koning van *Frankrijk* niet had kunnen bewegen om met haar de bescherming der *Nederlanden* op zich te nemen, doch dat zij gaarne de behulpzame hand zou bieden, zonder overigens in het minst de onderhandelingen met *Frankrijk* te willen belemmeren, zoo die reeds mogten zijn aangevangen. Men berigtte hem, dat de gezanten naar *Frankrijk* reeds reisvaardig waren, maar dat men de hulp der Koningin dringend noodig had, en vurig afsmeekte. DAVIDSON beloofde dit antwoord aan zijne Meesteres over te brengen, en haar antwoord af te wachten: tot genoegen van velen, die zich van zijn verblijf alhier in de onderhandelingen met *Frankrijk* veel goeds voorspelden (1). 1584—1587

Inmiddels had men zich onledig gehouden met het bepalen der voorwaarden, waarop de Souvereiniteit aan *Frankrijk* zou worden opgedragen. Men achtte dit punt van zooveel gewigt, dat de Staten van *Holland* hiertoe ook eenige der kleinere steden, met name *Woerden*, *Oudewater*, *Heusden*, *Geertruidenberg*, *Naarden*, *Weesp* en *Muiden*, die zich tot besparing van de reis- en verblijfkosten hunner afgevaardigden aan de bijeenkomst onttrokken doch tevens bereid verklaard hadden, om met hetgeen besloten zou worden, genoegen te nemen, ter dagvaart beschreven. Langdurig en gewigtig waren de beraadslagingen; doch daar alles niet alleen bij eed van geheimhouding behandeld, maar zelfs bij herhaling een eeuwig stilzwijgen op alle gesprekken gelegd werd, die het aannemen van den Koning van *Frankrijk*, de Koningin van *Engeland* of andere Heeren en Potentaten betroffen, zoo zijn de gevoelens der afgevaardigden en het verhandelde in de vergaderingen onbekend gebleven. Zooveel is zeker, dat *Holland* aan zijne afgezanten een afzonderlijk berigtschrift medegaf, waarin op de uitsluitende uitoefening der Hervormde godsdienst in deze Landen werd aangedrongen. De Algemeene Staten toonden zich over deze eigenmagtige handeling gebelgd, doch werden bevredigd door de verzekering, dat de afgezanten geen bevel hadden medegekregen, dat met hun algemeenen lastbrief streed (2).

Op den derden van Louwmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig vertrok het gezantschap, door veertien oorlogschepen begeleid, naar *Frankrijk*. Het bestond uit RICHARD VAN MERODE, Heer van *Oorschot*, JOAN HUBAART, Heer van *Dohain*, en KORNELIS AARSSENS, Pensionaris van *Brussel*, uit *Braband;* de Kanselier ELBERT LEONINUS, JOAN VAN GEND, Heer van *Oije*, en den Raadsheer GERARDUS VOET, uit *Gelderland;* NOËL VAN KARON, Heer van *Schoonewal*, uit *Vlaanderen;* AREND VAN DORP, Heer van

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 509.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. II. bl. 11, 24.

1584—1587 *Maasdam*, uit *Holland;* JACOB VALKE, Raadsheer van State, uit *Zeeland;* JOAN RENGERS, en AMELIS VAN AMSTEL VAN MYNDEN, uit *Utrecht;* JELGER FEITSMA, en HESSEL AISMA, uit *Friesland;* ANTONIE VAN LALAING, Heer van *la Mouillière*, en QUINTIJN TAFFIJN, Heer van *la Pré*, uit *Mechelen.* LEONARD CASEMBROOD, Raadsheer van den Hove, die insgelijks voor *Holland*, en GODARD VAN REEDE, Heer van *Amerongen*, die voor *Utrecht* benoemd was, hadden zich beiden door ziekte genoodzaakt gezien zich van de reis te verontschuldigen. De Staten van *Overijssel*, die in de opdragt der Souvereiniteit aan *Frankrijk* niet bewilligd hadden, hadden geene afzonderlijke gezanten benoemd. *Drenthe* werd niet in de Algemeene Staten vertegenwoordigd, doch had zich tot dezen gewend met verzoek mede in de handeling met *Frankrijk* begrepen te worden, ten einde het later niet voor een wingewest zou worden aangezien, en had tot antwoord gekregen, dat hiervoor gezorgd was (1).

In *Frankrijk* aangekomen, werden de gezanten met vele eerbewijzen bejegend, en overal op 'sKonings kosten onthaald. Niettegenstaande eene poging van den Spaanschen gezant, om hun gehoor te doen weigeren, werden zij op den dertienden van Sprokkelmaand tot den Koning toegelaten, en ontvouwden, bij monde van den Kanselier LEONINUS, den toestand des Lands, de groote voordeelen, die den Koning uit het bezit der *Nederlanden* zouden toevloeijen, en het gewigt, dat zijne ondersteuning tegen *Spanje* in de schaal zou leggen. Zij baden hem ten slotte in allen ootmoed hunnen voorslag in overweging te nemen, en onder redelijke voorwaarden de heerschappij over hunne gewesten te aanvaarden. De Koning beantwoordde hunne toespraak met welwillende woorden, en beval dat zij hunnen last schriftelijk aan den Heer D'ESPRUNEAUX zouden overgeven, om hem ter hand te stellen.

Zoodra zij echter aan D'ESPRUNEAUX nadere opening deden van de voorwaarden, waaronder zij geneigd waren zich onder *Frankrijks* opperheerschappij te begeven, bleek het dat deze, hoewel veel minder beperkt, dan vroeger aan ANJOU waren voorgelegd, echter geenszins met 'sKonings gezindheid strookten. Zij hielden namelijk onder andere punten in, »den Hervormden Godsdienst te handhaven; geen anderen in te voeren; eenen Onroomschen Landvoogd herwaarts te zenden; dien toe te voegen eenen Raad van Onroomsche inboorlingen, die aan de Staten aangenaam waren; geene uitheemschen noch Roomschen tot Wethouderschappen of Regter-ambten te beroepen; vrijheid voor de bijzondere Staten om, onbeschreven en zoo dikwijls het hun goed dacht, te vergaderen." D'ESPRUNEAUX verklaarde onbewimpeld, dat hij deze voorwaarden niet aan

---

(1) *Resol. v. d. Stat. Gen. v.* 14 *Dec.* 1584. (Volgens een handschrift, voorhanden in de Akademische Bibliotheek te Utrecht, *Hist. Gent. Fol.* N°. 1105, getiteld: *Extracten uyt de Registers der Resolutiën van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden*).

den Koning durfde voorleggen, en verzekerde, dat de onderhandeling ongetwijfeld zou worden afgebroken, wanneer men er geen aanmerkelijke wijzigingen in wilde brengen. 1584—1587

Bekommerd over dezen ongunstigen aanvang van hun werk, begrepen de afgezanten niets te moeten verzuimen om den Koning te believen: te meer, daar de nood des Lands groote opofferingen scheen te regtvaardigen, en de onderscheidene gewesten hen ook bepaaldelijk hadden gemagtigd, om zooveel mogelijk toe te geven, zoo slechts de godsdienst en de privilegiën behouden bleven (1). Zij verzachtten dus zooveel mogelijk de meest aanstootelijke punten, en kozen meer den smeekenden dan den bedingenden vorm. De hoofdinhoud van het door hen overgeleverde stuk kwam hierop neder: Zij baden Zijne Majesteit zeer ootmoedig om de Geuniëerde Nederlandsche Provinciën, met name *Braband*, *Gelderland*, *Vlaanderen*, *Holland met West-Friesland*, *Zeeland*, *Friesland*, *Zutphen*, *Utrecht* en *Mechelen*, aan te nemen en te bezitten onder denzelfden titel en met dezelfde regten, als Keizer KAREL V bezeten had, en diensvolgens hare privilegiën, regten, vrijheden en gebruiken te handhaven en te bevestigen. 1°. De Koning zou de ingezetenen tegen alle vijanden, en bepaaldelijk tegen de Spanjaarden, beschermen. 2°. Hij zou hen handhaven in de openbare uitoefening der Hervormde godsdienst, zonder dat daarin iets veranderd, of tegen iemand een geloofsonderzoek werd ingesteld. 3°. Hij zou een Vorst van zijnen bloede tot algemeenen Landvoogd (*Luitenant-Gouverneur* en *Kapitein-Generaal*) aanstellen, benevens eenen Raad van State, voor twee derde uit inboorlingen bestaande, waartoe men hem ootmoedig verzocht personen te kiezen, den Staten aangenaam. 4°. De Raden zouden den eed doen van Zijne Majesteit en ook de Landen getrouw te zijn, en dit verdrag in alle punten na te komen. 5°. en 6°. Het mogt den Koning believen de tegenwoordige Stadhouders in hun ambt te laten, op berigtschriften, gelijk Keizer KAREL V die gegeven had, en bij het openvallen van een Stadhouderschap of andere hooge betrekking, die met een persoon, den Staten aangenaam, te vervullen. 7°. De Koning zou geen bezetting in de Steden leggen, zonder goedkeuring der gewestelijke Staten, dan in geval van dringenden nood, en na ingewonnen advies van den Raad van State. Ook zou hij geen nieuwe sterkten of kasteelen bouwen, of geslechte oprigten. 8°. 9°. Hij zou de justitie op de gebruikelijke wijze doen bedienen, zonder goedvinden der Staten daarin niets veranderen, en de regterlijke en andere publieke ambten, voor zooverre de benoeming aan hem of zijne plaatsvervangers staan zou, door inboorlingen doen bekleeden, die den Staten aangenaam waren, en niet met den vijand geheuld hadden. 10°. Hij zou de domeinen met de daarop rustende lasten aannemen, en zonder toestemming der Staten geen nieuwe belastingen invoeren. 11°. Hij werd zeer ootmoediglijk gebeden den Algemeenen Staten te vergunnen eenmaal

(1) BOR, *Hist. der Ned. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 528.

1584—1587 's jaars bijeen te komen, om over de belangen der gewesten te raadplegen; en insgelijks de bijzondere Staten, zoo dikwerf zij het noodig oordeelden. 12°. Hij zou de publieke uitoefening der Hervormde godsdienst toestaan in de plaatsen der voornoemde gewesten, die door zijne hulp op den vijand zouden heroverd worden. 13°. en 14°. De gewesten zouden onafscheidelijk aan de kroon van *Frankrijk* gehecht worden, en op zijne wettige nazaten overgaan, zoodat de inwoners met betrekking tot het regt van *aubaine*, de erfopvolging en den koophandel, als Fransche inboorlingen zouden behandeld worden. 15°. en 16°. De Koning zou goedkeuren al wat de Algemeene en de Bijzondere Staten, even als de Prins van *Oranje* en de Prins van *Espinoi* volgens hunne Commissiën, vastgesteld en gedaan hadden, en zorgen, dat niemand zou bemoeijelijkt worden om hetgeen gedurende de beroerten was voorgevallen. 17°. en 18°. Hij zou de Algemeene en Bijzondere Staten geheel vrijlaten in het heffen, verhoogen en afschaffen der belastingen, en zorgen, dat de door den vijand bezetene gewesten en plaatsen, onder zijn gezag teruggekeerd zijnde, hun deel droegen in de reeds gemaakte schulden. 19°. en 20°. Daar wijlen de Prins van *Oranje* ten dienste van den Lande zware schulden gemaakt had, en de genoemde gewesten grootelijks aan hem verpligt waren, zoo mogt het den Koning gelieven de giften van eenige landen en heerlijkheden, aan hem gedaan, te bevestigen, en zijne weduwe, kinderen en het Huis van *Nassau* te dien opzigte zoo gunstig mogelijk te behandelen. 21°. De Koning zou de geslotene verbonden met andere Rijken onderhouden, en de vriendschap met hen bewaren. 22°. en 23°. Hij zou *Overijssel* onder dezelfde voorwaarden onder zijn gebied opnemen, maar aan geen der bijzondere gewesten andere voorwaarden dan deze toestaan, zonder toestemming der overige. 24°., 25°. en 26°. Nadat deze voorwaarden door Zijne Majesteit bezworen waren, zouden de burgerlijke en militaire autoriteiten den eed van getrouwheid afleggen, en het verdrag in alle Hooge Geregtshoven van *Frankrijk* en *de Nederlanden* geregistreerd worden. Ook zou de Koning het, bij de eerste gelegenheid, door de Algemeene Staten zijns Rijks doen bekrachtigen (1).

In menig opzigt komen deze voorwaarden overeen met die, waaronder men vier jaren te voren den Hertog van *Anjou* tot Landsheer had aangenomen. Doch de nadeeliger omstandigheden, waarin men nu onderhandelde, en de hooge waardigheid des Konings van *Frankrijk* boven die van den Hertog, waren op den inhoud niet zonder invloed gebleven, en hadden bepaaldelijk de bijvoeging van het punt verhinderd, waarop men destijds zoo onverzettelijk was geweest: dat namelijk de Staten van alle gehoorzaamheid en trouwe ontslagen zoude zijn, zoodra op de bezworene voorwaarden eenige inbreuk werd gemaakt. Ook waagden *Holland* en *Zeeland* nu niet bijzondere vrijheden te be-

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 528—530.

dingen, hoewel AREND VAN DORP, hun afgezant, ingevolge zijnen last deswege met den Koning in eene bijzondere onderhandeling trad, die echter zonder gevolgen bleef. Voor MAURITS vloeiden uit de voorwaarden, behalve de betaling van de schulden zijns vaders, niet meer voort, dan de mogelijkheid om, ingevolge het vijfde punt, Stadhouder van *Holland* en welligt nog van andere gewesten te worden, indien men goedvond hem vóór het sluiten van het verdrag met die waardigheid te bekleeden. En hij scheen hierop, ten minste in *Holland*, te kunnen rekenen, welks Staten reeds in het laatst des vorigen jaars besloten hadden dat hem, *als Stadhouder van Holland*, de konijnen zouden geleverd worden, die wijlen zijn vader gewoon was te ontvangen (1). 1584—1587

HENDRIK III scheen aanvankelijk aan den voorslag der Nederlandsche afgezanten een gewillig oor te leenen, en men begon zich reeds met een goeden uitslag te vleijen. Doch onderscheidene gebeurtenissen deden den Koning van gezindheid veranderen. Het belegerde *Brussel*, te vergeefs op ontzet uit *Frankrijk* hopende, zag zich genoodzaakt een verdrag met PARMA te sluiten, waarbij de stad aan hem overging, onder voorwaarde dat de bezetting vrij zou mogen uittrekken, en de Onroomschen twee jaren tijd zouden hebben om de stad te verlaten. De overgave dier belangrijke stad scheen de kans, om PARMA met goed gevolg te weerstaan, aanmerkelijk te verkleinen, en tevens het onverwijld op de been brengen van eene Fransche legermagt dringend noodzakelijk te maken. Doch de Koning verklaarde daartoe niet in de gelegenheid te zijn, daar de toestand van zijn eigen Rijk hem dwong al zijne krachten bijeen te houden. Immers hadden de hoofden der LIGUE onder leiding van den Hertog van *Guize* zich op den 24[sten] Februarij op nieuw verbonden en gewapend, en geheel *Frankrijk* in rep en roer gebragt. Een nieuwe burgeroorlog dreigde uit te barsten, en HENDRIK III zag zich dus verpligt de hem aangebodene Souvereiniteit over de Nederlandsche gewesten van de hand te slaan; te meer, daar hij schroomde om het magtige *Spanje*, reeds door het gebeurde onder ANJOU verstoord, en in het geheim met de LIGUE verbonden, nog meer tegen zich in het harnas te jagen. Te vergeefs beproefden de afgezanten hem ten minste tot eenigen onderstand in geld of manschappen te bewegen: zij ontvingen een beleefd doch weigerend antwoord. Ten einde niets te verzuimen, wat hunne zaak bevorderen kon, schreven zij nog brieven aan den Koning van *Navarre*, den Prins van *Condé* en andere hoofden der Hugenooten, in het belang hunner gemeenschappelijke godsdienst op den bijstand van eenige troepen aandringende; doch ook deze waren te zeer op eigen verdediging bedacht, om de Nederlandsche gewesten te

10 v. Lentemaand 1585

(1) *Resolut. v. Holl.* 1584. bl. 752. Vgl. WAGENAAR, D. VIII. bl. 63. BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* D. VII. bl. 90; alwaar, in de noot, GROTIUS te regt wordt gewezen, die de voorwaarden veel lager stelt, dan zij inderdaad waren. Zie GROTIUS, *Annales* L. IV. p. 89.

1584— kunnen bijspringen. De afgezanten zagen zich derhalve genoodzaakt onverrigter zake
1587 terug te keeren, en legden op den negenden van Grasmaand in de Algemeene Staten, die op raad van MAURITS sedert de maand September des vorigen jaars hunne bijeenkomsten te *'s Hage* hielden (1), verslag van hun wedervaren af (2).

Dus liep deze vredehandel te niet, die, zoo zij geslaagd was, de Vereenigde Nederlanden voor altijd aan de kroon van *Frankrijk* zou onderworpen hebben. Men had er toen rouwe over, en niet zonder reden, daar de hulp van *Frankrijk* den voorspoedigen voortgang van PARMA's wapenen krachtig zou hebben kunnen stuiten. Doch ook toen bleek het, dat de mensch wikt, maar God beschikt, en dat, hetgeen men een onherstelbaar onheil waant, vaak de oorsprong is van ongedacht geluk. Hoe vurig zou men de Voorzienigheid voor het mislukken der onderhandeling gedankt hebben, als men had kunnen voorzien, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden, weinige jaren later, *Spanje's* legerbenden van haar grondgebied verdrijven, en als onafhankelijke Staat met magtige Rijken op den voet van gelijkheid handelen zou!

Terwijl de Nederlandsche afgezanten in *Frankrijk* vertoefden, hadden inmiddels de wederzijdsche wapenen niet gerust. Van de Staatsche zijde waren de krijgsbedrijven des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig aangevangen met een aanslag van den Graaf van *Hohenlo* op *'s Hertogenbosch*. Den twintigsten van Louwmaand drong de Hopman JULIAAN VAN KLEERHAGE, die zich met ongeveer zestig man bij de Vuchterpoort verborgen had, bij het openen der poorten de stad binnen, en was reeds tot de groote markt doorgedrongen, toen een onverwachte aanval van een troep ruiters, die juist aldaar opgezeten waren, zulk eene ontsteltenis en verwarring onder zijne manschappen te weeg bragt, dat zij, door de gewapende burgers achtervolgd, ijlings op de vlugt sloegen. Te vergeefs trachtte HOHENLO, die met eenige troepen reeds was toegeschoten, hen met geweld tot staan te brengen, en ontzag zich niet hen te slaan en te kwetsen: hij kon niet beletten dat de valpoort neergelaten en de aanslag volkomen verijdeld werd (3).

PARMA zat van zijnen kant evenmin stil, maar zond een aanmerkelijk getal voet- en paardenvolk naar *Friesland* en naar *de Veluwe*, om de Staten van alle zijden te benaauwen, en het ontzet van *Antwerpen* te bemoeijelijken. In het eerstgenoemde gewest deed VERDUGO op den laatsten van Sprokkelmaand een aanval op de verschanste kerk te

---

(1) *Resol. d. Stat. Gen. v.* 14 *September* 1584.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 531—538. STRADA, *de Bell. Belg.* T. II. Lib. V. p. 292—296. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXII. bl. 969—981. GROTIUS, *Ann.* L. IV. p. 89. THUANUS, *Hist. s. t.* T. III. L. LXXX. p. 714. BENTIVOGLIO, *Ned. Hist.* D. II. B. III. bl. 379. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. IV. B. XII. bl. 224—234. VAN REYD, *Ned. Gesch.* B. IV. bl. 53.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. p. 558.

Schoter Burum, doch werd met verlies teruggeslagen. Nu rukten de Friesche soldaten 1584—1587
zelve in de *Marne*, alwaar zij brandschatting hieven. Aan *de Veluwe* vermeesterden de Spanjaarden eenige schansen, doch daar *Harderwijk* en *Elburg*, wier bezit voor de vaart op de *Zuiderzee* zoo hoogst gewigtig was, nog bij tijds door de stad *Amsterdam*, aan welke de Staten van *Holland* vergoeding harer voorschotten beloofd hadden, van geld en troepen voorzien waren, durfden zij tegen deze steden niets ondernemen. Inmiddels werd *Zutphen*, dat in Vijftienhonderd drie en tachtig door den Overste TASSIS veroverd was, zoozeer door het garnizoen gekweld, dat de meeste burgers de stad verlieten, en PARMA zich genoodzaakt zag, zoo hij de bevolking behouden wilde, eenen vergiffenisbrief uit te vaardigen, waarbij de stad tot wederopzeggens toe in hare voor- Sprokkelm. 1585
naamste voorregten hersteld werd. De burgers moesten echter de Roomsche Regenten weder inhalen, en de kerken en godshuizen herbouwen, terwijl onderscheidene personen met name van dezen zoen waren uitgesloten (1).

De woelingen tusschen de Hervormden en de Roomschgezinden, waardoor inwendige verdeeldheid ontstond, werkten inmiddels niet minder krachtig dan het geweld der wapenen PARMA's pogingen in de hand, en deden weldra *Nijmegen* en *Doesburg* in zijne magt vallen. In de eerstgenoemde stad maakten de Roomsch-Katholijken aanspraak op eene kerk, waarin zij de mis konden lezen. De Graaf van *Nieuwenaar*, beducht dat dit verzoek, hetwelk met het besluit der Algemeene Staten, ten opzigte van de uitsluitende handhaving van den Hervormden godsdienst, in Vijftienhonderd drie en tachtig te *Middelburg* vastgesteld (2), in strijd was, slechts de voorbode zou zijn van hoogere eischen en welligt van verraderlijke plannen, besloot meer krijgsvolk in de stad te leggen. Doch de Roomschgezinde burgers hielden scherpe wacht aan de poorten, om dit voornemen te verijdelen, en toen de Stadhouder zelf in de stad kwam, om de belhamels te doen vatten, nam de opgeruide bevolking zulk eene dreigende houding aan, dat hij niet zonder lijfsgevaar bleef, en geheel van zijn voornemen moest afzien. Nu duurde het niet lang, of de Staatsche bezetting werd ter poorte uitgedreven, en de stedelijke regering uitsluitend uit Roomschen zamengesteld. Aanvankelijk heette het, dat de stad onzijdig blijven en zich zelve bewaren wilde; doch reeds op den vijftienden van Grasmaand werd door bemiddeling van den Heer van *Hautepenne*, 's Konings Stadhouder over *Gelderland*, met PARMA een verdrag gesloten, waarbij *Nijmegen* onder gunstige voorwaarden naar de Spaansche zijde overging. Op dezelfde wijze ontviel *Doesburg* op den dertigsten van Lentemaand aan de Staten; doch het gelukte den Graaf van *Nieuwenaar* om *Kampen* en *Arnhem*, waar insgelijks groote verdeeldheid heerschte, te behouden.

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 560.

(2) Zie hiervoor, bl. 70.

1584— Van dezen tijd van verwarring en onrust maakte de Spaansche Overste DE TASSIS gebruik, om in Grasmaand een stouten strooptogt in *de Veluwe* en *Gooiland* te doen. Hij
1587
bemagtigde het huis te *Hakfoort*, en het slot te *Nieuwbeek*, plunderde *Eemnes*, *Huizen*, *Blaricum*, *Laren*, *Hilversum* en *Ankeveen*, en keerde met een grooten buit aan vee, huisraad en geld, benevens vele gevangenen in *Zutphen* terug. De Graaf van *Nieuwenaar* had intusschen, op naam van TRUCHSES, den verdreven Keurvorst van *Keulen*, een inval in dat Aartsbisdom gedaan, en op den tienden van Bloeimaand de stad *Nuis* bij verrassing ingenomen. Terwijl hij zich hier bevond, trad de vermaarde MAARTEN SCHENK van *Niddegen* (of *Nidek*), die in het jaar Vijftienhonderd negen en zeventig de Staatsche partij verlaten, en zich in dienst van den Hertog van *Parma* begeven had (1), met hem in onderhandeling, om weder van partij te wisselen. Door VERDUGO's verheffing tot Stadhouder van *Friesland* in Vijftienhonderd een en tachtig in zijne eerzucht gekrenkt, daar hij gehoopt had RENNENBERG in die waardigheid op te volgen, en met het verlies van het kasteel *Blijenbeek* aan *de Maas* bedreigd, waarover een proces gevoerd werd, dat tot zijn nadeel scheen uit te loopen, had hij zich in het hoofd gesteld, dat zijne gewigtige diensten door de Spanjaarden geenszins naar eisch beloond werden.
20 v. Bloeimaand, 1585 Hij sloot derhalve met den Graaf van *Nieuwenaar* een verdrag, waarbij hij aannam *Blijenbeek* met de daarbij gelegene schansen aan de Staatschen te leveren, mits hem een hoog krijgsambt met eene behoorlijke wedde, benevens een ander woonhuis of wel eene som van vierduizend gulden 's jaars, zijnde het bedrag der inkomsten van *Blijenbeek*, verzekerd werd. SCHENK hield zijne beloften, ruimde zijn kasteel, en werd daarop tot Luitenant of Stedehouder van den Graaf van *Nieuwenaar* benoemd. Nog voor het einde der maand bemagtigde hij het slot te *Overasselt* bij *Grave* (2).

De Spaansche Krijgsoverste DE TASSIS, naauwelijks van zijnen plundertogt teruggekeerd, had intusschen eene legermagt van duizend voetknechten en zes honderd ruiters bijeenverzameld, en trok daarmede in het *Sticht van Utrecht*, waar hij zich legerde bij *Woudenberg*. Op deze tijding trokken de Graaf van *Nieuwenaar*, de Heer DE VILLIERS en MAARTEN SCHENK ingelijks een leger bijeen, dat bijkans even sterk, doch niet zoo goed toegerust was. Op den drie en twintigsten van Zomermaand kwam het bij *Amerongen* tot een treffen, waarin aan beide zijden met grooten moed gestreden werd, en het krijgsgeluk aanvankelijk den Staatschen gunstig scheen, toen een onverhoedsche aanval van honderd en vijftig in hinderlaag gelegde ruiters op hun voetvolk de kans deed keeren. De Heer DE VILLIERS, aan het hoofd gekwetst, werd gevangen genomen, en met levensgevaar ontkwam de Graaf van *Nieuwenaar* binnen *Amersfoort*, en

(1) Zie *Alg. Ges. d. Vad.* D. II. St. VI. bl. 342. Vgl. J. KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, in voce.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 623. Zie hiervoor, bl. 30.

SCHENK, die zich aan het hoofd eener kleine bende tot het uiterste geweerd had, binnen *Wijk bij Duurstede*. Nu scheen een inval der Spaanschen in *Holland* elk oogenblik te duchten. In aller ijl begaf zich SCHENK, op last van den te *Utrecht* vergaderden Raad van State, naar de Vaart, om daar schansen op te rigten, waarbij hij zelf, tot een voorbeeld voor de Utrechtsche burgers, die tot dat werk waren afgezonden, de spade in de hand nam. De sluizen werden geopend, het land onder water gezet, *Amersfoort*, *Rhenen* en *Wijk bij Duurstede* zooveel mogelijk versterkt en van bezetting voorzien. Ziende, dat men op zijne hoede was, trok DE TASSIS, zonder verder iets te ondernemen, naar *Zutphen* terug (1). Het *Sticht* was nu, door de gevangenschap van den Heer DE VILLIERS, zonder Stadhouder, doch op den een en twintigsten van Herfstmaand werd de Heer van *Nieuwenaar* bij voorraad met die waardigheid bekleed (2). 1584–1587

Terwijl het krijgsgeluk aldus over het algemeen den Spanjaarden gunstig was, daar ook *Mechelen* op den negentienden van Hooimaand zich genoodzaakt zag met PARMA een verdrag te sluiten (3), en een aanslag van Graaf WILLEM *van Nassau* op *Groningen* mislukte (4), greep er in *Zeeland* eene gebeurtenis plaats, die het Vaderland op dit gewigtige tijdstip voor eenigen tijd van een zijner dapperste Vlootvoogden, WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG, Admiraal van *Zeeland*, beroofde. Hetzij de hooghartige krijgsman, aan het vertrouwen van Prins WILLEM gewoon, na diens dood door de leden der Admiraliteit niet met de onderscheiding behandeld werd, waarop hij door zijne veeljarige diensten meende regt te hebben, — hetzij zijne eigendunkelijke, aan het oppergezag, vooral van burgerlijke ambtenaren, wederstrevende handelwijze gegronde aanleiding tot ongenoegen gaf (5), — hij was met onderscheidene regeringspersonen in *Zeeland* in onmin geraakt, en had bepaaldelijk een diepen wrok opgevat tegen HEYNS, lid der Admiraliteit, en VALERIUS, Advokaat-Fiscaal van dat collegie. Toen hij op den drie en twintigsten van Sprokkelmaand te *Middelburg* in den Raad van State verschenen was, om over het ontzet van *Brussel* en *Antwerpen* te beraadslagen, brak de storm, die langen tijd in 's mans borst gewoeld had, eensklaps los. In heftige bewoordingen beklaagde hij zich over de tegenwer-

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 624.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 627.

(3) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 606.

(4) V. REYD, *Ned. Gesch.* B. IV. bl. 67.

(5) Zoowel het een als het ander schijnt uit eene vergelijking van BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 570 vv. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXII. bl. 991 vv. en VAN REYD, *Nederl. Geschied.* B. IV. bl. 59 vv. voort te vloeijen. De laatste schrijver, die echter zeer tegen TRESLONG ingenomen is, verwijt hem o. a. langen tijd gedraald te hebben, eer hij den nieuwen eed aan den Staten aflegde, en alleen door verdubbeling van zijne wedde daartoe overgehaald te zijn.

1584— king, die hij ondervond, en vergat zich zoozeer, dat hij, niettegenstaande hem het onbe-
1587 tamelijke en ongegronde van zijne klagten met zachtheid onder het oog werd gebragt, verklaarde zich niet langer te »laten gourmanderen van een deel vilainen" (1), en den lande geen dienst meer te willen doen, ten ware VALERIUS en HEYNS werden afgezet. De zaak werd van zooveel gewigt geacht, dat de Staten van *Zeeland*, die den volgenden dag vergaderden, TRESLONG van alle zijne ambten en waardigheden vervallen verklaarden, JUSTINUS *van Nassau*, natuurlijken zoon van den Prins van *Oranje*, in zijne plaats tot Admiraal benoemden, en hem op *'s Gravensteen* te *Middelburg* deden gevangen zetten, waar niemand, zelf niet zijne huisvrouw, tot hem werd toegelaten. Eerst in Grasmaand deszelfden jaars stond hij teregt voor de Magistraat van *Middelburg*, die door den Raad van State daartoe was aangewezen, alwaar de Baljuw hem van onderscheidene snoode misdrijven, waarvoor hij echter geen enkel bewijs wist aan te voeren, beschuldigde, en zijn leven en goederen eischte. Daar TRESLONG in geheel *Zeeland* niemand kon vinden, die zijne zaak verdedigen wilde of durfde, — een bewijs, dat de publieke opinie hem althans niet gunstig was, — moest hij daartoe een advokaat uit *'s Hage* ontbieden. Terwijl de zaak slepende bleef, beproefde de Baljuw op eene schandelijke wijze TRESLONG in het verderf te storten. Met zijn medeweten bood de cipier aan, om den gevangene voor twee duizend gulden, waarvan hem de helft terstond zou worden uitbetaald, te doen ontvlugten; doch naauwelijks had hij zijn loon ontvangen, of hij bragt het geld aan den Baljuw, die bovendien nog eenige honderd guldens aan TRESLONG's gemalin had afgeperst, en nu, op grond der voorgenomen vlugt, de toepassing der pijnbank vorderde. Door de bemoeijingen zijner raadslieden en de tusschenkomst van veelvermogende vrienden ontkwam TRESLONG echter dit gevaar; doch niettegenstaande zelfs de Koningin van *Engeland*, aan wier hof hij vele vrienden had, ten zijnen gevalle aan de Algemeene Staten, de Staten van *Zeeland* en de Magistraat van *Middelburg* beleefde vertoogen rigtte, bleef hij in de gevangenis, zonder dat in zijne zaak uitspraak werd gedaan. Dit duurde tot de komst van den Graaf van *Leicester*, die zich zijner aantrok, en hem eerst zijn huis, vervolgens *den Haag* tot gevangenis aanwees, en eindelijk in het volgende jaar, onder belofte van op de eerste aanmaning voor het Hof van *Holland* te zullen verschijnen, verlof gaf om te gaan, waarheen hij wilde. Na te vergeefs gepoogd te hebben tot staving zijner onschuld zijn regtsgeding bij het Hof te doen ten einde brengen, besloot hij eindelijk ieder, die iets ten zijnen laste had, voor het Hof te dagvaarden; en daar niemand verscheen, werd hij op den negentienden van Zomermaand des jaars Vijftienhonderd vijf en negentig van alle misdaden vrijgesproken. Hij is echter niet meer in krijgsambten geplaatst geworden, maar door

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 573.

MAURITS, met goedvinden der Staten, tot Groot-houtvester en Valkenier van *Holland* benoemd: een aanzienlijk en winstgevend ambt, hetwelk hij tot zijnen dood in Vijftienhonderd zeven en negentig bekleedde (1). 1584—1587

De verwijdering van den wakkeren Vlootvoogd van het krijgstooneel was voorzeker niet zonder invloed op het lot van *Antwerpen*, tot welks belegering wij thans moeten terugkeeren, daar de maatregelen tot ontzet dier benarde stad er gewis door vertraagd en belemmerd werden. De voltooijing der schipbrug, door PARMA over de *Schelde* geslagen, opende te laat de oogen der Staten, die, in den waan verkeerende dat PARMA's plan mislukken moest, en door de onderhandelingen met *Frankrijk* afgeleid, de gelegenheid om het werk bij tijds te verstoren, hadden laten voorbijgaan. Intusschen was nu de toevoer naar *Antwerpen* afgesneden, en zou de stad, zonder krachtigen bijstand, zich genoodzaakt zien door gebrek voor 's vijands magt te bukken. De Graaf van *Hohenlo* en de Admiraal JUSTINUS *van Nassau* kregen derhalve bevel, om *Liefkenshoek* aan te tasten, ten einde van daaruit de brug te veroveren en af te breken. Werkelijk namen zij het fort benevens de daarbij gelegene schansen in, doch verzuimden, of werden door gebrek aan het noodige krijgsvolk verhinderd, om volgens den raad van ST. ALDEGONDE terstond eene schans in de nabijheid der brug op te werpen, van waar zij deze met hun geschut hadden kunnen bestrijken. Onmiddelijk maakte PARMA hiervan gebruik, om zelf tusschen *Liefkenshoek* en de brug eene sterkte te maken, waardoor het door de Staatschen behaalde voordeel bijkans geheel verijdeld werd.

Inmiddels was men ook te *Antwerpen* op middelen bedacht, om de brug te vernielen. GIANIBELLI stelde voor om schepen, met buskruid geladen, tegen de brug te doen aandrijven, en haar daardoor uiteen te slaan. Zijn plan werd zoowel door ST. ALDEGONDE als door de Vroedschap goedgekeurd, en des daags na de inname van *Liefkenshoek* 4 v. ten uitvoer gebragt. In twee schepen, de Fortuin en de Hoop genaamd, waren groote Grasm. steenen kisten van vijf voeten dikte gemetseld. In het eene bevond zich zes duizend, 1585 in het andere zeven duizend vijf honderd pond buskruid, hetwelk in de Hoop met eene brandende lont verbonden was, wier lengte naar den benoodigden tijd berekend was. Op de Fortuin daarentegen was een raderwerk aangebragt, hetwelk op bepaalden tijd een vuurslag moest doen afgaan. Beide schepen waren bovendien op het dek met brandbare stoffen voorzien, die, reeds terstond aangestoken zijnde, den vijand in den waan moesten brengen, dat men slechts bedoelde de brug in brand te steken. Volgens GIANIBELLI's plan zouden gedurende een paar uren eerst kleinere brandende booten, insgelijks met buskruid gevuld, tegen de brug worden aangezonden, om de

(1) Zie de plaatsen, aangehaald in noot (5) op bl. 143. Vgl. BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* D. VII. bl. 94. BROES, *F. van Marnix*. D. II. bl. 151, 156.

1584—1587 Spanjaarden daarop al hun geschut te doen lossen, eer de voornaamste branders aankwamen, ten einde dezen minder gevaar te doen loopen van in den grond geschoten te worden. Zoodra er een gat in de brug geslagen was, zou eene ligte boot met vier riemen van de verwarring gebruik maken, om door de opening naar de bij *Lillo* gelegene Staatsche vloot te varen, en aldaar van het gebeurde kennis te geven. Zonder verwijl zoude alsdan een gemeenschappelijke aanval van die vloot en van de Antwerpenaars plaats hebben, van welken men zich niet zonder grond de vermeestering der brug en verovering der Spaansche schansen voorspelde.

Te vergeefs echter wachtte ST. ALDEGONDE op het afgesprokene teeken van den goeden uitslag en den aantogt der vloot, om met de zijnen insgelijks op den vijand los te trekken. De om kondschap uitgezondene bootslieden waren door de gedurige uitbarstingen te vervaard, om tot de brug door te varen, niettegenstaande men hun een drinkpenning van twee honderd gulden beloofd had, en kwamen met het leugenachtig berigt terug, dat de vuurschepen niets hadden uitgerigt. Eerst drie dagen later vernam men de waarheid. Het schip de Fortuin strandde, vóór het de brug bereikte, nabij den oever, maar de Hoop dreef tot aan de brug door, en bleef daar stil liggen. Op het naderen der vaartuigen was de Hertog van *Parma* met zijnen staf naar de brug gereden, en had eenige bootslieden naar de schepen gezonden, om die te onderzoeken, en de werking te beletten. Met moeite was hij te bewegen om zich naar eene naburige schans te verwijderen, op herhaalden aandrang der zijnen, die welligt door de uitbarsting der kleinere booten het doel der grootere begonnen te gissen. Naauwelijks was hij buiten gevaar, toen de Fortuin losbarstte, en vele soldaten in een nabijgelegen blokhuis deed omkomen. »Korts daarna," schrijft HOOFT, »borst de Hoop, met zoo dullen donder, en verbolghen blixem, dat de heemel scheen te kraaken om in te storten, de wereld te scheuren, de hel zyn kaaken op te sperren. Het vraatigh vuur verslond, oft verflenste met zynen slagh, niet alleen d'onderzoekers, die 't binnen's boords verraste, maar teffens 't meeste deel der geenen, die op het staaketsel, oft in de scheepen der brugge waaren: der maate, dat men van hun nooit eenigh ooverschot vernam. In gulle gloedt stond eerst de lucht: thans leschte zich 't licht; en bleef zyn' plaats, van dikke damp en rook, een' lange wijl, verdonkert. De vliet vloogh ten bedd' uit, oover den dyk; en plonste de naaste velden ter knie toe in 't waater, 't aartryk schokte rondom, wel drie mylen verre: ende binnen een' halve bleef niemandt oover eindt." Ook PARMA werd ter aarde geworpen, doch was het eerst weder overeind, trok zijn rappier, alsof de vijand voor hem stond en vloog naar den oever, waar zich een akelig schouwspel voordeed. De brug was deerlijk gehavend, en werkelijk door midden geslagen, en met honderden lijken en gekwetsten bedekt. De grootste ontsteltenis had de soldaten aangegrepen, die, een onmiddelijken aanval der vloten van *Antwerpen* en *Lillo* duchtende, reeds op het punt waren de schansen te verlaten, en zich met de vlugt te red-

den. Hoezeer niet minder voor de nadering der Staatschen beducht, aan welke hij in dien toestand bezwaarlijk weerstand zou hebben kunnen bieden, hield PARMA door zijn voorbeeld en gezag de zijnen staande, en toen de vrees weldra bleek ijdel geweest te zijn, sloeg hij onmiddelijk de handen aan het werk, om de brug te herstellen, en tevens voor een dergelijk gevaar te behoeden. Toen een bode van HOHENLO, des nachts onder de brug doorgezwommen, drie dagen later de tijding van het gebeurde in *Antwerpen* bragt, en de werkeloosheid der vloot door het gemis van kennis aan den uitslag verklaarde, was de schade reeds hersteld en de brug door de mogelijkheid, om haar in het midden te ontsluiten en de aankomende schepen te laten doorvaren, tegen vernieuwde aanslagen van denzelfden aard beveiligd. 1584—1587

Geenszins door deze grievende teleurstelling ontmoedigd, bouwden de Antwerpenaars nu een blokhuis, op een vlot van balken drijvende, en van veel geschut voorzien, waarmede zij, achter eene dikke borstwering voor 's vijands vuur beveiligd, de brug uit een wilden schieten. Doch hunne hoop, die zij in den naam van het gevaarte, *Fin de la guerre*, hadden uitgedrukt, werd andermaal verijdeld. Het was te zwaar en onhandelbaar, om naar eisch bestuurd te kunnen worden. Eer het op de plaats zijner bestemming aankwam, raakte het aan den grond, en werd door PARMA veroverd en gesloopt. Eveneens mislukten onderscheidene pogingen om de brug door vuur te vernielen, of door den aandrang van aaneengevoegde en door den stroom met kracht voortgestuwde schepen te breken.

Nu bleef er voor de stad geen andere weg voor toevoer open, dan over het verdronkene land, hetwelk tusschen *Antwerpen* en *Zeeland* met platboomde schepen te bevaren was. Doch de gemeenschap werd belet door den *Kouwensteinschen dijk*, die door PARMA's troepen bezet was. Kon men dezen bemagtigen, dan scheen alle gevaar geweken. Want zoolang de stad voldoende van levensmiddelen, krijgsvoorraad en troepen kon voorzien worden, behoefde zij geenszins voor de Spanjaarden te zwichten, die in hunne legerplaatsen door duurte en gebrek aan proviand gekweld werden, en in dat geval weldra genoodzaakt zouden zijn geweest het beleg op te breken.

Men besloot alzoo tot elken prijs den *Kouwensteinschen dijk* te bemagtigen. Gelijktijdig zouden de bezettingen van *Antwerpen* en de Graaf van HOHENLO met eenige platboomde vaartuigen op den dijk aanvallen. Het teeken voor den gemeenschappelijken aanval werd 7 v.
echter te *Antwerpen* in den nacht van den zevenden van Bloeimaand door een misver- Bloeimaand
stand te vroeg gegeven. De Graaf van *Hohenlo* voer onmiddelijk naar den dijk, en 1585
verdreef de Spanjaarden, die zich aldaar bevonden. Doch geen bijstand uit *Antwerpen*, waar men nog niet gereed was, ziende opdagen, was hij eindelijk genoodzaakt voor de overmagt te zwichten, en met verlies terug te trekken. De Hertog van *Parma*, teregt inziende van hoeveel gewigt het behoud van den *Kouwensteinschen dijk* voor de bemagtiging van *Antwerpen* was, verzuimde niet dien zooveel mogelijk te versterken,

1584—1587 op onderscheidene plaatsen te verhoogen, overal met schansen te bezetten, en door het inslaan van palen tegen doorgraven te beveiligen. Niet te vergeefs had hij deze voor-
25 v. Bloeimaand 1585 zorgen genomen. Want ongeveer drie weken later, werd de aanslag, aanvankelijk met beter gevolg, herhaald. De dijk werd, tusschen twee van PARMA's schansen, ingenomen; doch in plaats van door de bemagtiging dier schansen het behoud hunner stelling te verzekeren, waren de Antwerpenaars er slechts op bedacht om voor de schepen met proviand, die den Graaf van *Hohenlo* vergezelden, een toegang te banen. Zij vergenoegden zich aan beide zijden eene zwakke borstwering van hout en zakken met zand op te werpen, en begonnen nu den dijk door te steken. Als dit werk, door de ingeheide palen, niet snel genoeg vorderde, besloot men uit *Antwerpen* schuiten en zakken te ontbieden, om den voorraad daarin over te laden. ST. ALDEGONDE en de Graaf van *Hohenlo* vertrokken met dat doel naar de stad, en bragten er de tijding van den gelukkigen uitslag, die de pogingen der Staatschen bekroond had. In allerijl werd nu het noodige in gereedheid gebragt, om het behaalde voordeel te bevestigen, en de stad van leeftogt te voorzien. Doch voor ST. ALDEGONDE was teruggekeerd, ontving hij de tijding, dat de dijk door de Spaanschen heroverd was. Het uiterste gewigt van dit oogenblik beseffende, was PARMA terstond naar het bedreigde punt gesneld, en had niets gespaard om den dijk weder te bezetten. Het onafgebroken vuur der omliggende schansen rigtte onder de Staatschen eene groote slagting aan, en ontredderde hunne schepen. Met onstuimig geweld trachtten de Spaansche troepen het verlorene te herwinnen. Herhaaldelijk werden zij teruggeslagen, doch door het voorbeeld van PARMA aangevuurd, die zelf, met eene spies gewapend, tot den middel in het water sprong, om de zijnen tot moed en volharding aan te zetten, en telkens door nieuwe benden versterkt en vervangen, behaalden zij eindelijk de zegepraal. Met groot verlies moesten de Staatschen wijken. Zij lieten meer dan veertienhonderd man op het slagveld, en daaronder den Antwerpschen Admiraal JACOB JACOBSZ. en den Gouverneur van *Walcheren*, FILIPS DE ZOETE, Heer van *Hautain*. JUSTINUS van *Nassau*, te midden van den strijd door den vijand tot in *de Schelde* gedreven, slaagde er in zich van zijn harnas te ontdoen en de rivier over te zwemmen. De Graaf van *Hohenlo* vertrok over *Bergen op Zoom* naar *Zeeland* met belofte om zoo spoedig mogelijk met eene voldoende legermagt tot ontzet op te dagen.

Doch de Antwerpenaars schenen nu den moed verloren te hebben. Door de verkeerde maatregelen, die men vroeger genomen had (1), was de stad niet voldoende van leeftogt voorzien, en begon het gebrek te nijpen. Bovendien heerschte groote tweedragt onder de burgerij. Het gemeenschappelijk gevaar vermogt den kleingeestigen naijver

---

(1) Zie hiervoor, bl. 122.

tusschen de verschillende autoriteiten niet te onderdrukken, en de beste voorslagen werden dikwerf verijdeld, zoodra zij met bijzondere belangen of voorregten in strijd schenen. Ook kwam de godsdienst in het spel, en vergrootte de verdeeldheid, door het wantrouwen tusschen de Hervormden, de Lutherschen en de Roomschgezinden te voeden. Met de grootste moeite, en niet zonder levensgevaar, vermogt ST. ALDEGONDE de rust en orde, die herhaaldelijk ernstig bedreigd werden, te handhaven, doch een plan, om dertig- of veertigduizend bedelaars, vreemdelingen en verdachte personen, de stad te doen verlaten, ten einde de voorraad des te langer zou duren, werd door de tegenwerking der Gilden verijdeld, niettegenstaande ST. ALDEGONDE had aangeboden, het eerst zijne vrouw en kinderen te laten vertrekken. Meer en meer naderde nu PARMA de stad, en nam in Zomermaand achtereenvolgens al de schansen en versterkte plaatsen in, die haar omringden. 1584—1587

Met onwrikbare standvastigheid had ST. ALDEGONDE tot nog toe elke poging der burgerij, om de stedelijke regering tot onderhandeling met den vijand te bewegen, gestuit. In overleg met enkele Bevelhebbers en Magistraatspersonen had hij echter uit zijn eigen naam een brief aan PARMA geschreven, ten einde van dezen te vernemen, of hij geneigd zoude zijn vrijheid van godsdienst toe te staan. Doch op dezen brief kwam geen antwoord, daar hij waarschijnlijk niet in PARMA's handen kwam. Eenige regeringsleden, naar den Raad van State en de Staten van *Holland* en *Zeeland* afgevaardigd, bragten de tijding mede, dat men zich toerustte om de stad te komen ontzetten, doch dat de daartoe bestemde legermagt bezwaarlijk binnen een paar maanden kon worden bijeengebragt. Werkelijk lieten de Staten van *Holland* niets onbeproefd om der benarde stad, aan wier behoud het algemeene welzijn ten naauwste verbonden was (1), te hulp te komen. Zij ontzagen geene geldelijke opofferingen, om in den nood der inwoners te voorzien en levensmiddelen aan te koopen (2); zij zonden alle beschikbare troepen derwaarts (3), en niettegenstaande de gevaarlijke strooptogten van den Spaanschen Overste DE TASSIS in *Gelderland* en het *Sticht* van *Utrecht* ontblootten zij hunne grensplaatsen van krijgsvolk, om den Graaf van *Hohenlo* versterking te kunnen toezenden (4);

---

(1) *Resol. v. Holl.* 1585, bl. 322: »alsoo Uwer Genade (n. den Graaf van *Hohenlo*) bekend is hoe hooglyk daaraan (n. aan het ontzet van *Antwerpen*) is geleegen, ende dat alle Ingezeetenen het ooge daarop geslagen hebben." Bl. 465: »tot conservatie van alsulken Paerle en wydvermaarde stad." VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 23, 24, 34, 41.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 211, 229, 246, 247, 254, 280, 299, 306, 316, 336, 339, 340, 341, 367, 385, 400, 440, 445, 459.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 196, 321.

(4) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 350.

1584—1587 zij besloten tot onzet der stad duizend ruiters en drieduizend Duitsche voetknechten te werven (1); en zij lieten niet na der Antwerpsche burgerij moed in te spreken en tot volharding aan te sporen, haar verzekerende dat een spoedig ontzet op handen was (2). Ook gaven zij aan hunne gezanten in *Engeland* herhaaldelijk den last, om ten ernstigste op de onverwijlde overzending van een voldoend getal troepen aan te dringen (3). Werkelijk kwamen in het begin van Oogstmaand vijf en twintig honderd soldaten uit *Engeland* aan; doch zoowel van Bevelhebbers als van wapenen ontbloot, waren zij voor het oogenblik niet te gebruiken (4). Den vijfden derzelfde maand

5 v. Oogstmaand 1585 schreef de Regering van *Antwerpen* aan de Staten van *Holland*, dat zij besloten had nog deze geheele maand op het beloofde ontzet te wachten. Onverwijld werd nu met goedvinden van den Raad van State besloten, dat zoo spoedig mogelijk met alle beschikbare middelen een aanval op de door PARMA over *de Schelde* gelegde brug en de daarbij gelegene schansen zou ondernomen worden; en aan de derwaarts gezondene Gedeputeerden uit de Staten opgedragen om de Bevelhebbers tot de uiterste krachtsinspanning aan te sporen, niet alleen door te wijzen op de »eeuwige eere en renommé," die daarbij te behalen zouden zijn, maar ook door de belofte van eene goede vereering, door de Staten van *Holand* aan ieder hunner uit te reiken. Op den twaalfden van Oogstmaand schreef de Raad van State aan die van *Antwerpen*, dat binnen twaalf dagen, hetzij de wind gunstig was of niet, eene krachtige poging tot ontzet zou gedaan worden (5). Doch voor die tijd verstreken was, had *Antwerpen* reeds met PARMA gecapituleerd.

18 v. Oogstmaand. Het nijpende gebrek aan levensmiddelen, waardoor de inwoners binnen weinige dagen met hongersnood bedreigd werden; de ontevredenheid der burgerij, die vreesde dat een langer verzet de Spanjaarden des te meer verbitteren en de gelegenheid benemen zou, om gunstige voorwaarden te bedingen; de verdeeldheid en wanorde binnen de stad, die herhaaldelijk tot oproer oversloegen en eene krachtige verdediging ten hoogste belemmerden; de geblekene onmagt van de Staten van *Holland* en van den Raad van State om, ook met den besten wil, een voldoend aantal troepen tot ontzet bijeen te brengen; eindelijk, de overgave van *Mechelen* aan de Spanjaarden op den negentienden van Hooimaand: dit alles had zoowel de burgerij als de Regering van *Antwerpen* genoopt, om met PARMA in verdrag te komen. Aanvankelijk had ST. ALDEGONDE het daarheen willen

---

(1) *Resol. v. Holl.* 1585, bl. 417, 447. Zie ook bl. 479.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 293, 365, 405, 468.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 388, 464.

(4) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 490.

(5) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 490, 500, 504. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 609, 610.

leiden, dat de overgave der stad afhankelijk werd gemaakt van onderhandelingen, die 1584—1587
tusschen PARMA en de Algemeene Staten zouden worden aangeknoopt over de mogelijkheid om den Koning van *Spanje* te bewegen om door het toestaan van godsdienstvrijheid aan den oorlog een einde te maken; doch PARMA had verklaard dat hij in dien voorslag slechts eene list zag, om tijd te winnen, en dat hij dus geenszins daarin kon toestemmen. Men had zich derhalve genoodzaakt gezien in nadere onderhandelingen te treden, die eindelijk tot de overgave van *Antwerpen* leidden, onder de volgende voorwaarden. Ten opzigte van de godsdienst werd de uitsluitende belijdenis der Roomsche religie bepaald; doch de Hervormden zouden vier jaren tijd hebben, om de stad te verlaten. Om de plundering af te koopen, zou de stad vierhonderdduizend guldens opbrengen. Overigens werd een eeuwig en generaal pardon aan al de inwoners toegestaan, met belofte dat niemand wegens het gebeurde gedurende den krijg onderzocht of lastig gevallen zou worden. Door deze vrij gunstige voorwaarden, die hij aan alle steden toezeide, die zich binnen het jaar aan den Koning van *Spanje* onderwerpen wilden, hoopte PARMA ook *Holland* en *Zeeland* tot verzoening te stemmen, en tevens de burgers over te halen, om hun verblijf binnen *Antwerpen* te houden; doch vele vertrokken reeds terstond naar *Holland* en *Zeeland*, en werden later nog door een groot aantal kooplieden gevolgd, die van de verleende vergunning gebruik maakten, om hunne vaste en roerende goederen te gelde te maken (1).

De tijding van de overgave van *Antwerpen* was eene grievende teleurstelling voor *Holland* en *Zeeland*, waar men juist de beste verwachtingen koesterde van het voorgenomen ontzet, en den waren toestand der benarde stad niet volkomen kende. Gelijk veeltijds gebeurt, uitte zich de smart in onbillijke verontwaardiging tegen de gewaande oorzaak van het verlies. ST. ALDEGONDE, wiens gezag binnen *Antwerpen* bijkans alleen uit persoonlijken invloed, geenszins uit wettelijke magt ontsproot (2), en die in zijne onafgebrokene pogingen tot afwering van PARMA's krijgsbenden zijn leven nimmer gespaard had, moest nu de schuld der overgave boeten. De omstandigheden, dat hij

---

(1) CARNERO, *Hist. d. l. guerras civiles*, Lib. VI. p. 186—188. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. VII. p. 371—383. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 65—80. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 385—399. *Historie d'Eerste Deel enz.* bl. 521—525, 531—533, 537—547. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 597—614. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 239, 240. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXII. bl. 997—1008. B. XXIII. bl. 1013—1024. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 60.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 614. Aldaar zegt MARNIX, in eenen brief aan den Graaf van *Hohenlo:* »eene stad — — daer ik so voor hoofd erkend worde, dat ik naulijks alle myne Meesters en gebiedende Heeren hadde konnen tellen."

1584—1587 tijdens de onderhandelingen met PARMA een uur lang met dezen een afgezonderd mondgesprek gehouden had, en dat uitsluitend aan hem vergund was zijne goederen niet slechts voor vier jaren maar voortdurend te blijven bezitten, werden tot zijn nadeel uitgelegd, en door den laster uitgebreid en vermeerderd (1). Men verweet hem overhelling naar de Spaansche zijde, en fluisterde zelfs van verraad. Onderscheidene brieven, door MARNIX zoowel aan de Staten als aan bijzondere personen geschreven, waarin groote moedeloosheid was uitgedrukt en dringend werd aanbevolen om zich met den Koning van *Spanje* te verzoenen, wanneer men slechts de vrije uitoefening der Hervormde godsdienst behouden kon, kwamen den tegen hem opgevatten onwil versterken. Daarvoor hadden immers de Staten van *Holland* en *Zeeland* gedurende zoo vele jaren goed en bloed niet veil gehad, om zich demoedig aan de voeten te werpen van den trouwloozen en wraakzuchtigen Vorst, wiens onverdragelijke heerschappij zij voor vier jaren hadden afgezworen! Toen ST. ALDEGONDE, die zich van geen kwaad bewust was, zijn voornemen te kennen gaf om zich met vrouw en kinderen naar *Zeeland* te begeven, werd hem afgeraden derwaarts te gaan, daar de openbare meening zich sterk tegen hem verklaarde; en de Algemeene Staten verboden hem zelfs binnen hun gebied te komen, op straffe van in verzekerde bewaring genomen en teregt gesteld te worden (2). Desniettemin begaf MARNIX zich naar zijn landgoed *West-Souburg* op *Walcheren*. Hij werd aldaar in zijn huis gegijzeld (3), doch weldra weder op vrije voeten gesteld, nadat hij zich voor de Algemeene Staten verantwoord had. Hij is echter later in geen regeringsposten geplaatst geworden, maar een en andermaal in zendingen naar *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland* gebruikt, en heeft zijnen tijd grootendeels aan de letteren toegewijd. In het jaar Vijftienhonderd vier en negentig is hij door de Algemeene Staten, op aandrang der Synode, op eene jaarwedde van zeven en twintig honderd guldens (waaronder driehonderd guldens voor huishuur begrepen waren) tot het bewer-

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 605, 645. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. VIII. bl. 83. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXIII. bl. 1024. Ook in Engeland was hij verdacht. *Correspondence of Robert Dudley, Earl of Leicester*, London, 1844, p. 27, 33. Opmerkelijk zijn echter de woorden van STRADA, *de Bell. Belg.* T. II. Lib. VII. p. 379: »addens obliquè aliqua, quae ad privatum ejus commodum pertinerent.” Van PARMA's zijde schijnt er werkelijk poging tot omkooping, althans tot overreding, geweest te zijn: ook door de voorspiegeling eener mogelijke dulding van de hervormde godsdienst, waartoe PARMA trachten zou FILIPS te bewegen. Want PARMA zelf stelde zich hierbij niet anders voor, dan een tijdelijk toegeven, hetwelk van zelf tot de uitsluitende heerschappij van het Katholicisme leiden zou. Zie BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 650.

(2) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 517.

(3) *Resolut. v. Holl.* 1585, bl. 762.

ken eener nieuwe bijbelvertaling beroepen, weshalve hij toen zijne woonplaats naar *Leiden* verplaatst heeft, alwaar hij vier jaren later in den ouderdom van zestig jaren gestorven is (1). 1584—1587

Het behoeft geen bewijs, dat lafhartigheid noch ontrouw aan de goede zaak MARNIX genoopt had, de onderwerping aan FILIPS aan te raden, zoo men gunstige voorwaarden, en bepaaldelijk godsdienstvrijheid, bedingen kon. Ware er in dezen getuigenis noodig, dan zou een brief van den dapperen en edelen DE LA NOUE, die tijdens het beleg van *Antwerpen*, onder voorwaarde van nimmer de wapenen tegen den Koning van *Spanje* te dragen, tegen den Graaf van *Egmond* werd uitgewisseld, ST. ALDEGONDE van alle schuld vrijspreken (2). Doch de toestand des lands was op zichzelven voldoende, om zijn raad, zoo al niet te wettigen, dan toch te verklaren. Sedert geruimen tijd had de kans op een goeden uitslag van het verzet tegen *Spanje's* geduchte magt niet zoo hagchelijk gestaan. Algemeen was de overtuiging dat aan het behoud of verlies van *Antwerpen* de geheele oorlog hing, en al de overige plaatsen het lot dier stad zouden moeten volgen, zoodat zelfs de Spanjaarden plagten te zeggen: »Zoo wij de stad winnen, moeten de Geuzen met ons in de Mis, anders zullen wij met hen in de Preek gaan (3)." Bijkans geheel *Vlaanderen* en *Braband* waren nu in 's vijands handen gevallen. *Gelderland*, *Overijssel*, *Friesland* en *Groningen*, ja zelfs het *Sticht* van *Utrecht*, waren voor een deel door Spaansche benden bezet of aan hunne strooptogten blootgesteld. Tegenover het talrijke en geoefende Spaansche leger stonden verspreide, ten deele nieuw aangeworvene, troepen, wier onmagt om zelfs de enkele stad *Antwerpen* te ontzetten overtuigend gebleken was. Tegenover een krijgsheld als PARMA, uitstekend zoowel op het slagveld als in de raadzaal, stond eene regering vol wanorde en verdeeldheid, door den dood van Prins WILLEM van hoofd en leider beroofd. Deze laatste omstandigheid moest vooral een grooten invloed uitoefenen op het oordeel van ST. ALDEGONDE, die aan het eenhoofdig gezag gehecht was, en van het veelhoofdig Statenbestuur weinig goeds verwachtte. Hoe zouden de Vereenigde Gewesten eene eenheid en kracht terugkrijgen, die hen onder het bestuur van *den Zwijger* ter naauwernood voor een volslagen ondergang behoed hadden (4)? Na de ontrouw van ANJOU en het

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 614—619. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 61. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XII. bl. 241. BROES, *F. van Marnix*, D. II. bl. 141—215. E. QUINET, *Fondation de la République des Provinces-Unies. Marnix de Sainte-Aldegonde*, *Brux.* 1854, p. 110—134.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 619.

(3) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 61.

(4) Zie vooral den brief van ST. ALDEGONDE aan zijnen neef ADOLF VAN MEETKERKEN bij BOR,

1584—1587 afspringen van de laatste onderhandeling met *Frankrijk* was van die zijde geen bijstand te wachten. De nederlaag van den Aartsbisschop van *Keulen* had de hoop op ondersteuning van Duitsche zijde geheel doen verdwijnen; en gaven de Staten zelve geen bewijs, hoezeer zij hunne magteloosheid gevoelden, door te gelijker tijd, toen zij *Antwerpen* met een spoedig onzet vleiden, daarbij te wijzen op hulp uit *Engeland*, die het gevolg zou zijn van de ootmoedige opdragt van de Souvereiniteit dezer Landen aan ELIZABETH? Voorzeker, zoo de raad van ST. ALDEGONDE, als zwak en het Nederlandsche volk onwaardig, afkeuring verdient: dan behoort tevens de bewondering te klimmen voor het heldenmoedige gedrag der Staten van *Holland*, die van geen onderwerping wilden hooren, en in hunnen strijd voor godsdienst en burgerlijke vrijheid volhardden (1).

Tot die volharding was het echter dringend noodig, elke gedachte aan vrede met FILIPS te voorkomen; en de schijnbare hardheid, waarmede ST. ALDEGONDE door de Staten bejegend werd, wordt daardoor meer begrijpelijk (2). Terstond na de overgave van *Antwerpen* had PARMA aan onderscheidene steden brieven gerigt, om die door het aanbod van gunstige voorwaarden en door schoone beloften tot zijne zijde over te halen. In *Holland* bragt alleen de stad *Gouda* zulk een brief in de vergadering der Staten. De Edelen en overige steden verklaarden geen diergelijke missiven ontvangen te hebben. Doch de afgevaardigden van enkele steden, door brieven van ST. ALDEGONDE daartoe bewogen, bragten in ernstige beraadslaging, of het niet raadzaam ware te trachten zich op redelijke voorwaarden met PARMA te verstaan; en wanneer deze er in geslaagd was om FILIPS tot een schijn van verdraagzaamheid in het godsdienstige te bewegen, zoude welligt de meerderheid, het langdurige oorlogen en opbrengen moede, zich in den gespannen

---

Hist. d. Ned. Oorl. D. II. B. XX. bl. 615—619; en de plaatsen uit zijne *Apologie*, aangehaald bij KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, D. II. bl. 533—540.

(1) Het vernuftige, en geenszins van gronden ontblootte, vermoeden van den Heer BROES, (*Filips v. Marnix*, D. II. bl. 177—182), dat ST. ALDEGONDE, op PARMA's verdraagzaamheid en trouw steunende, de hoop zou hebben gekoesterd dat deze zich de zaak der Vereenigde Gewesten, zelfs tegen FILIPS, zou aantrekken, kan voor genen bezwaarlijk tot verontschuldiging strekken, daar zijne hoop slechts op zeer wankelbare gronden steunde.

(2) De bewering van BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* D. VII. bl. 94, dat OLDENBARNEVELD van de overgave van *Antwerpen* zou hebben gebruik gemaakt om MARNIX, als zijn mededinger naar het hoogste gezag, van zijnen invloed te berooven, wordt door niets gestaafd; evenmin als het gevoelen van den Heer BROES, *Filips van Marnix*, D. II. bl. 157, dat de Staten door kleingeestigen naijver zouden gedreven zijn om de vrienden en vertrouwelingen van WILLEM I, als TRESLONG en ST. ALDEGONDE, te krenken en te vervolgen. Dat zij mannen, die getoond hadden aan hunne regering weinig eerbied of vertrouwen toe te dragen, voortaan uit het bewind lieten, was niet alleen natuurlijk, maar ook regtmatig. Vgl. BROES, t. a. p. bl. 217—243.

valstrik hebben laten vangen. Doch dit dreigende gevaar werd afgewend door de halstarrigheid van FILIPS, die niets wilde toegeven, waar het de Katholijke godsdienst gold (1). 1584—1587

Met te meer ijver werden nu de onderhandelingen met de Koningin van *Engeland* voortgezet, waartoe men, na de terugkeer der Fransche gezanten, onmiddelijk was overgegaan. Tot de beraadslagingen over dit gewigtige onderwerp waren andermaal al de Edelen benevens de kleinere steden ter dagvaart van *Holland* beschreven. Daar ELIZABETH in eenen brief aan de Algemeene Staten hare deelneming over de in *Frankrijk* ondervondene teleurstelling betuigd had, en haar gezant DAVIDSON verzekerde, dat zijne Meesteres genegen was om de Staten bij te staan, besloot men haar »onder goede en billijke conditiën," die hoofdzakelijk de handhaving van de privilegiën en van den Hervormden godsdienst bedoelden, de opperheerschappij dezer Landen aan te bieden. Sloeg zij deze van de hand, dan zou men trachten haar tot het verleenen van voldoenden bijstand over te halen, in welk geval haar een of twee steden in elke Provincie naar hare keuze in handen zouden worden gesteld, tot onderpand voor de terugbetaling der krijgskosten. De stad *Gouda* alleen verzette zich tegen de opdragt der opperheerschappij, en wilde zich ook niet bereid verklaren om, zoo de Koningin het mogt verlangen, Engelsche bezetting in te nemen. Het besluit van *Holland*, op den achttienden van Grasmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig genomen, werd weldra door de 18 v. Grasm. 1585 Algemeene Staten, destijds uit de afgevaardigden van *Gelderland*, *Vlaanderen*, *Holland* met *West-Friesland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland* zamengesteld, overgenomen, en op den achttienden van Zomermaand vertrok het Nederlandsche gezantschap naar *Engeland*. Het bestond uit JACOB DE GRIJZE, van wege *Braband;* RUTGERT VAN HAARSOLTE, Burgemeester van *Harderwijk*, van *Gelderland;* NOËL VAN KARON, Heer van *Schoonewal*, van *Vlaanderen;* JOHAN VAN DER DOES, Heer van *Noordwijk*, JOOST VAN MENIJN, Pensionaris van *Dordrecht*, JOHAN VAN OLDENBARNEVELD, Pensionaris van *Rotterdam*, en FRANÇOIS MAALZON, Pensionaris van *Enkhuizen*, van *Holland* en *West-Friesland;* JACOB VALKE, Lid van den Raad van State, van *Zeeland;* PAULUS BUYS, van *Utrecht;* JELGER FEITSMA, Lid van den Raad van State, HESSEL AISMA, President van het Provinciale Hof van *Friesland*, en LAAS JONGEMA van *Friesland* (2).

Koningin ELIZABETH had tot op dezen tijd aan onze voorvaderen slechts eene zeer karige ondersteuning in geld en troepen doen toekomen (3). Hoezeer door haar eigen

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 640—650. VAN WIJN op WAGENAAR, Stuk VII. bl. 47. *Naleezingen op* WAGENAAR, D. I. bl. 304. BORGNET, *d. Ned. o. Filips*, bl. 96, 156.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 634. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XII. bl. 242. STRADA, *de Bell. Gall.* T. II. Lib. VII. bl. 403.

(3) Zie *Algem. Gesch. des Vaderl.* D. II. St. V. bl. 480—487, 505. St. VI. bl. 33, 73, 234, 243. Hiervoor bl. 130.

1584—1587 veiligheid en de belangen van het Protestantisme tot levendige belangstelling in hunnen worstelstrijd tegen *Spanje* genoopt, was zij door velerlei overwegingen teruggehouden, een werkzamer aandeel in dien strijd te nemen. Vrees, om zich met het magtige, destijds nog onweerstaanbaar geachte *Spanje* in een oorlog te wikkelen, moest haar te meer tot voorzigtigheid aansporen, naarmate zij in haar eigen rijk met grooter moeijelijkheden te kampen had. Hoe kon zij, wier wettige heerschappij door de helft harer onderdanen in het geheim ontkend en belaagd werd, zich zonder gevaar de belangen van lieden aantrekken, die in opstand waren tegen hunnen wettigen vorst? Alleen de bezorgdheid voor den klimmenden invloed van *Frankrijk*, aan welks kroon zij *de Nederlanden* geenszins wenschte gehecht te zien, had haar nu en dan het standpunt van een werkeloos aanschouwen voor eenig hulpbetoon doen verlaten. Thans echter schenen al deze bedenkingen voor het hoogste belang te moeten wijken. Zoo zij nu niet krachtig tusschen beide trad, scheen de zaak van het Protestantisme op het vasteland verloren, en Engeland de bijkans weerlooze prooi van FILIPS te zijn. Immers was de toestand der *Nederlanden* na den dood van WILLEM I zoo hagchelijk geworden, dat PARMA zijne zegevierende wapenen zonder moeite over de nog niet onderworpen gewesten scheen te kunnen uitstrekken. De verovering van *Portugal* had FILIPS magt, vooral ter zee, aanmerkelijk vergroot, en reeds verspreidde zich het gerucht eener oorlogsvloot, bestemd om *Engeland* te overweldigen, en gewis onweerstaanbaar, wanneer zij in de door *Spanje* overheerde *Nederlanden* geen tegenweer, maar ondersteuning, te wachten had. In *Frankrijk*, waar de Ligue, door Spaansch geld gevoed, meer dan ooit het hoofd had opgestoken, scheen het Katholicisme weldra te zullen zegevieren. Alleen de gunstige uitslag van de volharding der Nederlanders kon dien dreigenden storm bezweren: en hoewel ELIZABETH, ook door hare overdrevene zucht tot zuinigheid, ongaarne van hare tot nog toe gevolgde handelwijze afweek, wisten hare raadslieden de dringende noodzakelijkheid van onverwijlde en krachtige hulp zoo overtuigend aan te toonen, dat zij besloot daartoe over te gaan (1).

Op den negenden van Hooimaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig werden de gezanten bij de Koningin toegelaten. De Pensionaris van *Dordrecht*, JOOST VAN MENIJN, voerde het woord, schilderde den ellendigen toestand af, waarin *de Nederlanden* door den dood des Prinsen van *Oranje* vervallen waren, en bood haar de Souvereiniteit aan. ELIZABETH beried zich slechts weinige dagen, en wees dat aanbod van de hand,

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 629—634. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 243. HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXIII. bl. 1026—1028. STRADA, *de Bell. Gall.* L. VII. p. 403—405. HUME, *History of England*, (London, 1853, *Valpy*,) Vol. V. Chapt. XL. p. 166—171, Chapt. XLI. p. 206—210. Mr. H. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld, de Staten van Holland en Leicester*, bl. 30—80.

even als het verzoek om voortdurende bescherming, waarop de gezanten toen aandrongen. Zij achtte zich niet sterk genoeg, om door zulk eene daad geheel met FILIPS te breken, waarmede zij schijnbaar nog in vrede leefde, en gaarne in vrede blijven wilde. Ook duchtte zij van de zijde der overige mogendheden de beschuldiging van heerschzucht, alsof zij van de verdeeldheid in de Vereenigde Nederlanden gebruik wilde maken, om zich een deel daarvan toe te eigenen (1). Meer nog woog welligt de overweging van den bijkans hopeloozen (2) toestand dier gewesten, die haar, zonder zekerheid van teruggave, en welligt zonder vrucht, tot groote opofferingen in geld en troepen zou noodzaken (3). 1584—1587

Na deze weigering bleef voor onze gezanten niet anders over, dan op een bepaalden bijstand gedurende den oorlog aan te dringen. Op den zesden van Oogstmaand des genoemden jaars andermaal bij de Koningin toegelaten, gaven zij hun leedwezen over haar besluit te kennen, en verzochten haar om minstens vijf duizend voetknechten en duizend ruiters, behalve de garnizoenen der aan haar te verpanden steden, te willen toestaan. Daar, volgens hunne bewering, door het overlijden van den Prins van *Oranje* het gezag der regering zeer verslapt en verminderd was, omdat de gewesten ontsteld en niet voorzien waren van »een Hoofd van Autoriteyt," waaraan zij nog zoo groote behoefte hadden, zoo baden zij tevens de Koningin zeer ootmoedig om met die troepen over te zenden »een Hooft en Heer van kwaliteit en aanzien, om den Staten bij te staan in de regering en het beleid der algemeene zaken (4)." Zij ontvingen hierop een gewenscht antwoord, hoewel de Koningin niet te bewegen was om in de overkomst van meer dan

---

(1) Om de belangeloosheid harer bedoelingen in het licht te stellen, liet zij nog in 1585 een uitvoerig manifest uitgaan, de redenen behelzende, waarom zij onze voorvaderen bijstond, hetwelk in onderscheidene talen overgezet en overal verspreid werd. Dat merkwaardig stuk is o. a. te vinden bij BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 667—671.

(2) In September 1584 schreven de Staten van *Braband* aan die van *Holland:* »hoe is het te geloven dat hare Majesteyt (n. van *Engeland*) nu soude believen te aenvaerden, den desolaten tegenwoordigen staet van *de Nederlanden.*" BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XIX. bl. 472. Geen wonder derhalve dat ELIZABETH, volgens VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 243 *verso*, niet gelooven wilde »de macht, middelen, ende inkommen der Landen, soo groot te wesen, als haer wel voorgehouden werde, daar nochthans haer het uyterste uyt goede redenen niet ghescydt was."

(3) Mr. H. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld, de Staten van Holland en Leicester*, bl. 78—80. Vgl. HUME, *History of England*, Vol. V. Chapt. XL. p. 168: waar hij beweert, dat ELIZABETH nimmer begeerd heeft de Nederlanden aan hare kroon te hechten, hoe aanlokkelijk het bezit dier gewesten ook voor *Engeland* moest zijn.

(4) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 640.

1584—1587 vier duizend voetknechten en vier honderd ruiters te bewilligen. Doch ELIZABETH beloofde een Heer van naam en gezag te zenden, om »te helpen regeren en raadslagen,» en wilde het aanbod van een of twee steden in elke provincie niet aannemen, vreezende; gelijk zij zeide, »dat men terstond zoude zeggen, dat de Koningin van *Engeland* alles wilde aanvatten en verslinden (1)." Op deze grondslagen werd op den twintigsten van Oogstmaand het navolgende verdrag gesloten en geteekend: 1°. De Koningin zal vier duizend man te voet en vierhonderd te paard overzenden, behalve zevenhonderd man, te leggen in de plaatsen van onderpand, aangevoerd door een Gouverneur Generaal van naam en aanzien en van de ware Christelijke religie, en door haar betaald. 2°. De Vereenigde Gewesten zullen binnen het jaar na het sluiten van den vrede met *Spanje* alle onkosten betalen, door de Koningin in het eerste jaar gedaan, en binnen vier daaropvolgende jaren al de overige onkosten. 3° en 4°. Tot verzekering der voorgeschotene penningen zal de Koningin tot op de geheele kwijting der schuld garnizoen mogen leggen in de stad *Vlissingen* en het kasteel *Rammekens* op het eiland *Walcheren*, en in de stad *Briele* met de beide daartoe behoorende sterkten in *Holland*. 5°. De Staatsche bezetting zal uit de gemelde plaatsen moeten vertrekken, en hare bewaring en bescherming geheel worden overgelaten aan den Engelschen krijgsoverste »wel verstaande, dat de voornoemde Gouverneur zich niet zal bemoeijen met de regtspleging en de burgerlijke regering, dan alleen voor zoo ver als het de soldaten der garnizoenen betreft." 6°. De Oversten en soldaten dier garnizoenen zullen geen onderhandeling noch gemeenschap mogen houden met de Spanjaarden of hunne aanhangers. 7°. De gemelde plaatsen zullen blijven in hare vereeniging zoo wel met de Algemeene Staten als met de overige leden harer provinciën, en bij hare voorregten en gewoonten, de verpanding niet rakende, bewaard blijven, zonder van wege hare Majesteit met eenige beden of andere lasten te worden bezwaard. 8°. De garnizoenen zullen gehouden zijn de imposten en accijnsen even als de overige burgers te betalen, zonder nogtans hooger te kunnen belast worden buiten goedvinden van den Gouverneur-Generaal. 9°. De Koningin zal voorkomen, dat de burgers en inwoners dier plaatsen overlast van de garnizoenen lijden, door voor geregelde betaling en krijgstucht te zorgen. 10°. Na volkomene afbetaling der verschuldigde kosten zullen de verpande steden aan de Staten, en aan niemand anders, moeten overgeleverd worden. 11°. De Gouverneurs dier plaatsen, mitsgaders de Kapiteinen, Officieren en soldaten zullen aan hare Majesteit en aan de Algemeene Staten trouwe zweeren, en dat zij die plaatsen bewaren zullen bij de »ware Christelijke religie, gelijk die nu tegenwoordig in gebruik is, zoowel in *Engeland*, als in *de Nederlanden*." De burgers en inwoners zullen den eed van getrouwheid aan hare

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 635—641.

Majesteit afleggen. 12°. Het Engelsche krijgsvolk te velde zal behandeld worden gelijk de andere soldaten der Staten. 13°. De soldij der garnizoenen van de verpande plaatsen zal van maand tot maand betaald worden. 14°. en 15°. In elke dier plaatsen zal aan de Engelschen eene kerk tot uitoefening hunner godsdienst gegeven worden, terwijl voor hunne huisvesting, onderhoud en verzorging, behoorlijk zal gezorgd worden. 16°. Het zal aan hare Majesteit vrijstaan, behalve haren Gouverneur-Generaal, nog twee harer onderdanen, lieden van rang en van gemelde godsdienst, te stellen in den Raad van State, tot welken ook toegang zullen hebben de Oversten der verpande plaatsen om iets voor te dragen, die plaatsen of de dienst harer Majesteit betreffende, zonder nogtans gehouden te worden voor leden van dien Raad. In den krijgsraad zal de Koningin alle personen kunnen stellen, die de Gouverneur-Generaal en de Raad van State daarin noodig of wenschelijk zullen achten. 17° en 18°. De Gouverneur-Generaal met den raad van State zal de magt hebben, om de misbruiken in de belastingen te herstellen, het getal der Ambtenaren te verminderen en vast te stellen, 's Lands penningen ten meesten oorbaar te besteden, en de gebreken der munt te verbeteren, zonder dat de geldspeciën veranderd of in prijs verhoogd mogen worden, dan alleen met toestemming van hare Majesteit of den Gouverneur-Generaal. 19°. Hare Majesteit of haar Stadhouder (1) en de Raad van State zullen ook zorg dragen, »dat de openbare magten en de regering hersteld worden in hun voorgaand gezag, dat ook het beleid van den krijg verbeterd en in alle ernst behartigd worde, daar beide thans zeer verminderd zijn wegens den gelijken stand der regeerders en de verwarring der beraadslagingen." 20°. De Gouverneur-Generaal en de Raad van State zullen voorzien in alles, wat de algemeene welvaart raakt »welverstaande dat hij niets doen zal noch iets nieuws invoeren ten nadeele van de genoemde religie noch van de regten, hoogheden, privilegiën, costumen, vrijheden, statuten en ordonnantiën van de voornoemde Staten, gemeenten of gilden en inwoners derzelve, hetzij in het algemeen of in het bijzonder. 21° en 22°. De Staten zullen niet met den vijand handelen zonder kennis van hare Majesteit, noch met eenige andere uitheemsche Mogendheid, zonder kennis van haar of haren Stadhouder. Ook zal het harer Majesteit gelieven niet met *Spanje* of eenigen anderen vijand der Staten te handelen over zaken, de Vereenigde Gewesten betreffende, buiten raad en toestemming der Algemeene Staten, daartoe wettig beschreven. 23°. Al het

1584—1587

(1) De woorden Gouverneur en Stadhouder hadden destijds dezelfde beteekenis, slechts met dit verschil, dat alle Stadhouders *Gouverneurs*, doch niet alle Gouverneurs *Stadhouders* waren, daar men ook Gouverneur over eene enkele plaats of onderdeel van eene provincie zijn kon. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 46, 56. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 111, St. X. bl. 89. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 179.

1584—1587 uitheemsch krijgsvolk, noodig tot bescherming der Landen, zal door den Gouverneur-Generaal en den Raad van State, met bewilliging der Algemeene Staten, aangenomen en betaald worden. 24°. Bij afsterven of verandering van de Gouverneurs der gewesten en der grenssteden, zal de Gouverneur-Generaal met den Raad eene keuze doen uit eene benoeming van drie personen door de Staten van het gewest, waarin eene plaats opengevallen is. 25°. Zoo de vijand eene vloot mogt brengen in het kanaal tusschen *Engeland*, *Frankrijk* en *de Nederlanden*, dan zullen de Vereenigde Staten bij de Engelsche vloot, door de Koningin ter beveiliging harer kusten uitgerust, een gelijk getal schepen voegen. In zulk een geval zal de gansche vloot staan onder den Engelschen Admiraal, doch de buit gelijkelijk gedeeld worden. 26°. De wederzijdsche oorlogschepen zullen elkanders havens vrijelijk inloopen, en zich aldaar van het noodige voorzien mogen. 27°. De geschillen tusschen de onderscheidene Nederlandsche gewesten of steden, die niet langs den gewonen weg van regten kunnen worden afgedaan, zullen door hare Majesteit, of door haren Stadhouder met den Raad van State beslecht worden. 28°. De onderdanen der Koningin zullen in de Vereenigde Gewesten paarden mogen koopen en uitvoeren, mits betalende de gewone uitgaande regten, doch van *Engeland* niet weder mogen uitvoeren. 29°. Ook zullen zij ten allen tijde, met paspoort van den Gouverneur-Generaal, op hunne kosten naar *Engeland* mogen terugkeeren, mits het getal der Engelsche krijgslieden steeds voltallig blijve. 30°. De Gouverneur-Generaal en de overige Krijgsoversten zullen den gewonen eed aan de Algemeene Staten afleggen, zonder verkorting der hulde, die zij aan hare Majesteit schuldig zijn (1).

Na het sluiten van dit verdrag, hetwelk in *Nederland* nog door de Algemeene Staten moest bekrachtigd worden, namen de gezanten op den twaalfden van Oogstmaand afscheid van de Koningin, en drongen daarbij nogmaals aan op de spoedige overzending van een persoon van kwaliteit, waarop ELIZABETH antwoordde: »Mijne Heeren, het is ook mijn voornemen dat te doen, zoodra onze overeenkomst bekrachtigd zal zijn, want anders zou de Koning van *Spanje*, zoo hij de voortduring van uwe verwarde regering zag, voorzeker niet dan met ons lagchen; doch ik denk hem dit jaar zulk goed banket niet te schenken." (2)

Acht der gezanten namen nu de terugreize naar het Vaderland aan. VAN NOORDWIJK, VALKE, BUYS en AISMA bleven echter in *Engeland*, om voor de uitvoering van het verdrag zorg te dragen. Reeds vroeger had ELIZABETH, wegens den benarden toestand van *Antwerpen*, krachtens een voorloopig verdrag, tot de overzending van vier

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 641—644.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 645.

duizend voetknechten besloten, die echter, gelijk wij reeds zagen, te laat kwamen tot 1584—1587 ontzet dier stad (1). Na de overgave, die het gevaar voor PARMA's wapenen meer dan verdubbelde, wisten de achtergeblevene gezanten ELIZABETH te bewegen, om hare hulptroepen tot op vijf duizend voetknechten en duizend ruiters te vermeerderen, behalve vierhonderd vijftig man in den *Briel* en zevenhonderd man in *Vlissingen*, waartegen de Koningin echter bedong, dat zij in elk der overige gewesten insgelijks in eene door haar te kiezen plaats Engelsch garnizoen zou mogen leggen. Op den vijftienden van Herfstmaand kwam de Engelsche Krijgsoverste JOHAN NORRIS over, die het bevel over de grootendeels reeds aangekomene en in onderscheidene steden ingekwartierde hulpbenden zou voeren. Reeds vroeger had hij als Kolonel van een regiment Schotten en daarna als Veldoverste der Staatsche troepen groote diensten bewezen, en zich door beleid, onversaagdheid en de handhaving eener strenge krijgstucht algemeene achting verworven. Hij zond een gedeelte zijner troepen naar het door PARMA bedreigde *Bergen op Zoom*, terwijl een ander gedeelte aan *de Bild* bij *Utrecht* bleef. Op den negen en twintigsten van Wijnmaand werden de verpande steden aan de Engelschen overgegeven. Op verzoek van de Algemeene Staten was het bevel over *den Briel* door de Koningin aan THOMAS CECIL, dat van *Vlissingen* aan FILIPS SIDNEY opgedragen (2).

Niet lang was het inmiddels twijfelachtig gebleven, wie de hooge eer genieten zou, als beschermer der vrijheid en hersteller van orde en gezag door ELIZABETH herwaarts gezonden te worden. De veelvermogende gunsteling der Koningin, ROBERT DUDLEY, Graaf van *Leicester*, scheen zich daarvoor in alle opzigten aan te bevelen. Sedert men de hoop had gekoesterd, dat ELIZABETH een aanmerkelijk getal hulptroepen zou overzenden, had men er bijkans niet aan getwijfeld, dat hij daarvan de aanvoerder zou zijn. Drie jaren te voren had hij in het gevolg van den Hertog van *Anjou de Nederlanden* bezocht, en den aangenaamsten indruk van zijne hoffelijkheid en mildheid achtergelaten. Zijn groot vermogen, de goede dunk, die men algemeen van zijne krijgsbekwaamheden koesterde, en bovenal zijn invloed op de Koningin, die hem voorzeker meer dan eenig ander met kracht ondersteunen zou, maakten zijne benoeming zoo wenschelijk, dat de Algemeene Staten bepaaldelijk daarop aandrongen (3). Als hoofd der Presbyteriaansche partij, wier leerstellingen en uitwendige godsvereering meer dan die der Episcopaalsche Staatskerk met de in ons Vaderland heerschende overtuiging strookten, en bovendien met geen ambt bekleed, hetwelk zijne tegenwoordigheid aan het Hof

(1) Zie hiervoor, bl. 150. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 637.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 647, 648. NIJHOFF, *Bijdr. tot de Vaderl. Gesch.* D. VI. bl. 109, 115.

(3) NIJHOFF, *Bijdr.* t. a. p.

1584—1587 vereischte, werd hij ook in *Engeland* voor het Stadhouderschap der *Nederlanden* bijzonder geschikt geacht. LEICESTER zelf had reeds vroeger zijne geneigdheid betuigd, om in persoon derwaarts te gaan; en het was voorzeker niet vreemd, dat hij begeerde zijnen invloed op eene trotsche en grillige Meesteres met eene aanzienlijke en van het Engelsche Hof verwijderde betrekking te verwisselen, die hem, met het hoogste gezag, tevens de gelegenheid aanbood om zijnen naam met roem te overladen (1).

Doch zoowel ELIZABETH, die overigens in hooge mate het vorstelijk talent bezat om bekwame dienaren te kiezen, als de Staten, die LEICESTER's komst met ongeduldig verlangen te gemoet zagen, hadden zich niettemin in die keuze bedrogen. LEICESTER bezat geen der groote hoedanigheden van hoofd en hart, die vereischt werden om het verlies van WILLEM I te vergoeden, en de Vereenigde Gewesten van den dreigenden ondergang te redden. Zijne bekwaamheden als Staatsman en Veldheer waren middelmatig, zijne kennis van onze instellingen en zeden geenszins evenredig aan zijne moeijelijke taak. Schoon van uiterlijk en innemend van manieren, maar vol zelfzucht en eigenwaan, kende hij geen hooger streven dan de bevordering van eigen luister en gezag. IJdel en onbedachtzaam, kon hij niet altijd zijne oppervlakkigheid verbergen; en zijne geveinsdheid, kwade trouw en wraakzucht getuigden niet voor de diepte van zijn zedelijk gevoel. Doch hij wist zijne gebreken en ondeugden achter de aangenaamste vormen te verschuilen, en aan echte hoffelijkheid eene gemeenzaamheid te paren, die de harten van aanzienlijken en geringen voor hem won (2).

Het duurde echter nog eenige maanden, eer LEICESTER andermaal den Nederlandschen bodem betrad. In Herfstmaand, op het punt van te vertrekken, ontving hij bevel zijne toebereidselen tot de reis te staken. De Koningin, noode tot zulk eene krachtige ondersteuning der Vereenigde Gewesten overgehaald, deinsde voor haar besluit terug, en duchtte te groote onkosten. Doch hare bezwaren werden wederlegd, en LEICESTER bood aan om op eigen kosten vijfhonderd zijner onderhoorigen uit te rusten. Op den negentienden van Wintermaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig

---

(1) Mr. H. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld* enz. bl. 80—85. *Correspondence of* ROBERT DUDLEY, EARL of LEICESTER, edited bij JOHN BRUCE, London 1844, p. VIII.

(2) HUME, *History of England*, Vol. V. p. 83. WATSON, *Historie der regering van* FILIPS II, (uit het Engelsch, Rott. 1778), D. IV. bl. 21. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. III. B. XXV. bl. 333. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XV. bl. 293. STRADA, *de bell. Gall.* T. II. L. VII. p. 405—408. *De Staatkundige partijen in Noord-Nederland*, bl. 107. Mr. H. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld* enz. bl. 129. BORGNET, *de Nederlanden onder* FILIPS II, bl. 199, 201 (2). *Correspondence of* LEICESTER, p. XLII. Vgl. BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* D. VII. bl. 155—157. GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek*, bl. 231.

ROBERT DUDLEY
GRAAF VAN LEICESTER.

J. F. C. Reckleben sculp.

zette hij met eene vloot van ongeveer honderd Engelsche en Hollandsche vaartuigen 1584—
koers naar *Nederland*, en kwam den volgenden dag behouden te *Vlissingen* aan (1). 1587

Inmiddels waren in de Vereenigde Gewesten eenige gebeurtenissen voorgevallen, die het bewijs opleverden hoezeer zij door tweedragt en naijver verdeeld en verzwakt werden, doch tevens menig blijk gaven van eene voorzigtigheid en vastberadenheid, zonder welke hunne zaak reddeloos verloren zou geweest zijn.

Het waren vooral de Staten van *Holland* en *Zeeland*, die in dit opzigt uitmuntten. Van den aanvang van den gewapenden opstand tegen *Spanje* waren deze gewesten het bolwerk der vrijheid, de ziel van den krijg, en het toevlugtsoord der ballingen geweest. Na den dood van den Prins van *Oranje* hadden de Staten van *Holland* door hunne onverwijlde maatregelen en hun voorbeeld eene algemeene moedeloosheid voorkomen. In de Algemeene Staten oefenden zij door hunne afgevaardigden reeds een grooten invloed uit. Op aandrang van *Zeeland*, dat voor een Engelschen Stadhouder beducht was, zoo men die betrekking tot LEICESTER's komst onvervuld liet, besloten zij op den eersten van Slagtmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig Graaf MAURITS aan te nemen tot Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal van *Holland* en *Zeeland*. Reeds vroeger daartoe bestemd (2), scheen MAURITS thans door den achttienjarigen leeftijd, dien hij in deze maand bereikte, en die destijds voor de aanvaarding van hooge Staatsambten geschikt werd geacht, voor die betrekking bekwaam te zijn, hoewel *Gouda* hem daarvoor nog te jeugdig rekende. Doch zijn ernstig en bescheiden karakter, dat hem, vrij van eigenwaan, gaarne goeden raad deed volgen (3), waarborgde de gepastheid van zijne benoeming. De Staten werden daarbij evenzeer door dankbaarheid jegens het Huis van *Oranje* als door voorzigtige staatkunde geleid. Onder Prins WILLEM I hadden zij zich steeds meer dan de overige gewesten van de Gouverneurs-Generaal onafhankelijk gehouden; en deze veiligheidsmaatregel, welks wijsheid in het belang van godsdienst en vrijheid meermalen was gebleken, was daardoor tot vaste politiek geworden. Ook ten opzigte van LEICESTER achtte men dus deze voorzorg niet onnoodig.

In zijne *commissie* of aanstelling was aan MAURITS voorgeschreven de regten en het welvaren des lands en der ingezetenen voor te staan; de ware christelijke religie (4)

---

(1) *Correspondence of* LEICESTER, p. 4—12, 261—264.

(2) Zoowel de gezanten naar *Frankrijk* als die naar *Engeland* hadden bepaaldelijk in last gehad MAURITS als Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* te noemen, als hun gevraagd werd, wie die betrekking bekleedde. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 160.

(3) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 81.

4) Over de beteekenis dezer woorden zal later gesproken worden.

1584—1587 te handhaven; de justitie te doen administreren; de stedelijke regeringen te vernieuwen en te veranderen naar behooren; goede wacht te houden in sterkten en steden; voorts alles te doen, wat een goed en getrouw Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal vermogt en behoorde te doen, overeenkomstig de instructie, die hem zou gegeven worden, en die de Staten zich voorbehielden naar goedvinden te wijzigen. Ook moest hij trachten *Utrecht* onder zijn Stadhouderschap te brengen. In zaken van justitie was hij echter verbonden aan het advies van het Hof van *Holland* en *Zeeland*, in zaken van oorlog en politie aan dat van gecommitteerde Raden uit de Staten. Ook in dit opzigt verschilde zijn gezag aanmerkelijk van de magt, door zijnen vader als *Hoogste Overheid* uitgeoefend. Terwijl WILLEM I boven de Staten gestaan had, en van hen den eed van onderdanigheid en gehoorzaamheid ontvangen had, was MAURITS hun eerste Ambtenaar. Niet de wetgevende, slechts de uitvoerende magt was hem toevertrouwd, en het bijeenroepen der Staten geenszins van zijnen wil afhankelijk gemaakt. Voortaan zouden de Staten niet meer aan den Stadhouder, maar deze aan hen, ondergeschikt zijn.

Op den veertienden van Slagtmaand legde MAURITS in de vergadering der Staten van *Holland* den eed af, en werd daarop door hen naar het Hof van *Holland* gebragt, waar hij dit herhaalde en daarop als Stadhouder zitting nam. Daar nu zijn naam in alle vonnissen en dagvaardingen moest voorkomen, werd ook zijn titel vastgesteld en besloten dat hij dien van *geboren Prins van Oranje* voeren zou (1). Hoewel deze alleen aan zijn oudsten broeder WILLEM, die in *Spanje* gevangen was, toekwam, meende men hem dien te mogen toekennen, daar hij bij testament van zijnen vader tot administrateur van het Prinsdom *Oranje* benoemd was.

Daar MAURITS als hoofd van den Raad van State reeds eenen eed aan de Algemeene Staten had afgelegd, en deze destijds dikwerf slechts uit de afgevaardigden van twee of drie gewesten bestonden (2), werd de herhaling dier plegtigheid niet noodig geacht: te minder, daar men eerstdaags LEICESTER verwachtte, aan wien hij, even als alle bijzondere Stadhouders, trouw moest zweren. Eerst na LEICESTER's vertrek, in het jaar

---

(1) De volledige titel was: MAURITS, geboren Prins van *Oranje*, Grave van *Nassau*, *Catzenellebogen*, *Vianden*, *Diest* etc., Markies van *Veere* en *Vlissingen*, Heere van *St. Vith*, *Daesburg*, der stad *Grave* en landen van *Kuik* etc., Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal over *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*. — Door dit laatste werd *West-Friesland* bedoeld. — MAURITS werd *Excellentie* genoemd. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 246. — Het Markgraafschap van *Veere* en *Vlissingen* was hem door zijnen vader bij uitersten wil gemaakt. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 50. — Bij Resolutie der Staten-Generaal van 18 October 1585 was MAURITS met het Markgraafschap van *Bergen op Zoom* begiftigd. VAN DER KEMP, bl. 167.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXIII. bl. 1041.

Vijftienhonderd acht en tachtig, heeft MAURITS als gewestelijk Stadhouder den eed aan de Algemeene Staten afgelegd (1). 1584—1587

In de overige gewesten, met name in *Utrecht* en *Gelderland*, vond de benoeming van MAURITS tot Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* geenszins onbepaalde goedkeuring (2). Reeds lang had men daar naijver tegen die gewesten gevoed, die wel den opstand begonnen en het eerst den vijand uit hunne landpalen verdreven hadden, doch nu ook reeds in ruime mate de vruchten van rust en orde genoten, en, vooral door hun uitgebreiden zeehandel, snel in welvaart en rijkdom toenamen. De overige provinciën, ten deele nog in 's vijands bezit, voortdurend aan zijne invallen en strooptogten blootgesteld, en zoowel door de Staatsche als door de Spaansche troepen gebrandschat en geplunderd, misgunden aan *Holland* zijnen opkomst en bloei, en konden zijn overwegenden invloed niet dulden. Zij verwachtten van LEICESTER's komst niet slechts een krachtiger krijgsbeleid, waardoor zij insgelijks van de Spanjaarden bevrijd zouden worden, maar ook een breidel voor *Holland's* gezag: en vergaten daarbij niet zelden, dat alleen de groote geldelijke opofferingen van dat gewest de Algemeene Staten tot het voortzetten van den oorlog hadden in staat gesteld (3). Als tegenwigt tegen LEICESTER's magt werd MAURITS' aanstelling daarom geenszins overal geprezen; en het kwam waarschijnlijk uit dezelfde bron voort, dat *Utrecht* in plaats van den Heer DE VILLIERS, die, gelijk wij zagen (4), in den slag bij *Amerongen* gevangen was geraakt, niet den zoon van WILLEM I, maar den Graaf van *Meurs* en *Nieuwenaar* tot Stadhouder verkozen had. Er greep echter in *Holland* een misbruik plaats, hetwelk aan de overige

---

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 44—60. VAN SLINGELAND, *Staatk. Geschr.* D. I. bl. 123—145. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 51, 53. BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* D. VII. bl. 102. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 167—184. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld* enz. bl. 180—184.

(2) Den 14den November Vijftienhonderd vijf en tachtig schreef EVERT VAN DELEN VAN LAER, Lid der *Veluwsche* Ridderschap en afgevaardigde uit *Gelderland* ter vergadering der Algemeene Staten aan de Staten van zijn gewest: »Die van *Hollandt* ende *Zeelandt* hebben graef MAURIS voor haren guverneur aengenomen, ende en practiseren niet anders, als sij altijdt gedaen hebben, dan te herschen over allen anderen provinciën; dan andere provinciën verhoepen wel, dat sij metten handel van *Engelandt* wyht (uit) den spronck, soo men secht gebracht sullen worden (d. i. dat zij door het verdrag met *Engeland* daarin te kort zullen schieten)." NIJHOFF, *Bijdr.* D. VI. bl. 122.

(3) Sedert 15 September Vijftienhonderd drie en tachtig droegen *Holland* en *Zeeland* verre het grootste aandeel in de lasten; en zij betaalden het, en namen daarvoor niet zelden geld tegen hoogen interest op, terwijl de overige gewesten dikwerf achterlijk waren. Zie de *Resol. d. Stat. Gen.* v. 23 April, 15 September, 19 November 1583, 28 Mei 1584 enz.

(4) Hiervoor, bl. 142.

1584—1587 gewesten gegronde reden tot misnoegen mogt geven. De zuidelijke Nederlanden, door de veelvuldige verhuizingen der burgers verarmd en door den krijg uitgeput en verwoest, leverden voor PARMA slechts weinig hulpmiddelen op. Alleen een onafgebrokene aanvoer van koren en andere levensbehoeften kon zijn leger voor gebrek behoeden: en het waren grootendeels Hollandsche koopvaardijschepen, door welke die handel gedreven werd (1). Te vergeefs hadden zoowel de Algemeene Staten als de Staten van *Holland* den uitvoer van eetwaren naar Spaansche havens herhaaldelijk verboden. De winzucht onderdrukte de vaderlandsliefde en de *lorrendraaijers*, gelijk de kooplieden, die zich hiermede bezig hielden, genoemd werden (2), trachtten zich met de bewering te verschoonen, dat zij op deze wijze den vijand zelven het geld ontwoekerden, waarmede hij des te nadrukkelijker kon bekampt worden. Van LEICESTER's invloed beloofde men zich ook in dit opzigt veel goeds; doch reeds vóór zijne overkomst had eene uitbarsting van het ongenoegen van *Utrecht's* burgerij over deze handelwijze plaats.

Bij Plakkaat van den acht en twintigsten van Wijnmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig hadden de Algemeene Staten allen uitvoer van eetwaren volstrektelijk verboden, ten einde den vijand, die destijds groot gebrek aan leeftogt had, daardoor in het naauw te brengen. De Staten van *Holland*, met reden beducht voor de nadeelige gevolgen, welke dit verbod ook op den uitgebreiden en in dit opzigt onschadelijken handel op de *Oostzee* moest hebben, namen het alleen voor den uitvoer van koren, boter en kaas over, doch lieten den handel op *Bremen* en *Hamburg* en door de *Sont*, die grootendeels in haring en specerijen bestond, vrij, onder verpligting van borgtogt, dat geen haring en zout naar den vijand zouden gevoerd worden. Doch de stad *Dordrecht*, door het sluiten der rivieren van den handel buitengesloten, kon niet dulden dat bepaaldelijk aan *Amsterdam* zoo veel vrijheid gelaten werd, en lokte van den Raad van State een bevelschrift uit, waarbij de Convooimeester (ontvanger der geleigelden of uitgaande regten) dier stad gelast werd het besluit der Algemeene Staten te handhaven. Juist lagen er echter te *Amsterdam* eene menigte schepen naar de *Sont* in lading; en toen de afgevaardigden dier stad te vergeefs gepoogd hadden de intrekking of verzachting van dat bevelschrift te verkrijgen, besloot de stedelijke regering, op het besluit der Staten van *Holland* steunende, de gemelde schepen toch te laten vertrekken. De Convooimeester, die alleen aan *Holland* den eed had gedaan, begreep zich hiertegen niet te kunnen verzetten. In hooge mate wekte deze handelwijze echter de verontwaardiging der Burgerhoplieden van *Utrecht* op, wier onrustigen geest en invloed op de

(1) Zie o. a., *Correspondence of Leicester*, p. 56, 67.

(2) HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1033. *Resolutiën van Holland* 1585, bl. 817.

burgerij wij reeds vroeger hebben leeren kennen (1). Zij zonden afgevaardigden, aan 1584—1587
wier hoofd zich Mr. HENRICUS AGYLEUS, een uitgeweken Brabander, bevond, naar den Raad van State en de Algemeene Staten, en beklaagden zich heftig over de verregaande weerspannigheid der Amsterdammers, waardoor naar hun gevoelen het algemeene welzijn bedreigd en het gezag der Algemeene Staten met voeten getreden werd. Zij begeerden derhalve dat de uitvoer gestrengelijk verboden zou worden, en dat men naar *Engeland* zou schrijven, om op de spoedige overkomst van den Graaf van LEICESTER aan te dringen. Hoewel de tusschenkomst der Burgerhoplieden in deze zaak zeer vreemd en buiten den regel werd gevonden, achtte men het echter tot voorkoming van grooteren tweespalt noodig hen voor den betoonden ijver voor 's lands welzijn te bedanken, met bijvoeging, dat de goede orde scheen te vereischen, dat zij hun vertoog tot den Raad der stad of de Staten der Provincie hadden gerigt. Doch de regering der stad *Amsterdam* nam de zaak zeer euvel op, en verdedigde zich in de Staten van *Holland*, bewerende geen geld te kunnen opbrengen, wanneer het haar niet vergund werd handel te drijven, voor zooverre de vijand er geen voordeel van trok, en op de groote nadeelen wijzende, die uit eene schorsing van den handel op de *Oostzee* noodwendig zouden voortvloeijen. Immers kon uit *Dantzig* en *Koningsbergen* geen koren worden aangevoerd, wanneer geen ladingen derwaarts mogten vertrekken, en derhalve daaruit ook voor *Holland* hongersnood te wachten zijn. Zij verkreeg dan ook, dat het vertoog der Burgerhoplieden door de Staten genoemd werd »een calumnieus en fameus geschrift," waarvoor men de opstellers wegens laster in regten tot verantwoording zou roepen, zoodra de omstandigheden het zouden toelaten (2). Tusschen de Burgerhoplieden van *Utrecht* en van *Amsterdam* werden nu nog eenige brieven over deze zaak gewisseld, die echter in een vredelievenden zin gesteld waren. De Staten van *Holland* verkregen

---

(1) Hiervoor, bl. 64. — De burgerhoplieden hadden zoo grooten invloed, 1°. omdat zij aan het hoofd stonden der talrijke Schutterij, 2°. als hoofden der wijken, en daardoor der policie, ieder in zijne wijk, 3°. als hoofden en leiders der wijkvergaderingen, waarin de voorstellen en mededeelingen der stedelijke regering gebragt werden, en over het instellen van nieuwe belastingen werd geraadpleegd. Zie Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WYCK, *Leicester in Utrecht*, in het *Tijdschrift v. Gesch. Oudh.* en *Stat. v. Utrecht* 1836, bl. 13. — Merkwaardig is het volgende spreekwoord uit die tijden, aangehaald door Mr. G. W. VREEDE, *Geschied- en Letterkundige Herinneringen*, St. II. bl. 71:

»Die te *Gendt* is geboren, en t' *Utrecht* licht te scholen,
En te *Luyck* leert syn wals, is een Muytmaker door syn hals:
En koom dy dan noch wat te kort, soo mooch dy aenspreken die van *Dort*."

(2) *Resol. v. Holl.* 1585, bl. 837.

1584— echter dat het besluit der Algemeene Staten betrekkelijk het volstrekt verbod van allen
1587 uitvoer van eetwaren tot op LEICESTER's komst geschorst werd (1).

Niet minder tweedragt heerschte in *Friesland*, waar de twist tusschen de Steden en de drie Gooën of het platte land over de verdeeling der stemmen op den Landdag na den dood van Prins WILLEM I weder was uitgebroken. Nieuwe tweedragt voegde zich bij de vroegere verdeeldheid. De Staten hadden acht personen, twee uit iedere Goo en uit de gezamenlijke Steden, tot hunne *Gedeputeerden* benoemd, aan welke, nevens den Stadhouder, de uitvoerende magt en het dagelijksch bestuur waren toevertrouwd. Doch deze instelling mishaagde aan de Leden van het Provinciale Hof, die te voren de gewone Raadslieden der Stadhouders geweest waren, en zich ongaarne dien invloed op het bestuur lieten benemen. Te vergeefs beweerden de Gedeputeerden, dat de afzwering van FILIPS, door alle gezag op de Staten over te brengen, den toestand der Raadslieden in dit opzigt veranderd had, en deze zich dus voortaan uitsluitend met de regtspraak hadden in te laten. De Steden, wier regeringen door den Vorst of zijnen Stadhouder met advies van het Hof uit eene dubbele benoeming verkozen werden, namen zijne partij, terwijl het platte land de Gedeputeerden steunde. Met zoo groote verbittering werden deze twisten gedreven, dat de weerstand tegen de Spanjaarden er door verflaauwde en het algemeen belang er ernstig door bedreigd werd. Vooral kantte de stad *Leeuwarden*, waar het Hof zitting had, zich met zooveel heftigheid tegen de Gedeputeerden, dat deze hunne vergaderingen naar *Franeker* verlegden, om zich aan de onaangenaamheden en den dwang te onttrekken, die zij menigmaal te verduren hadden. Ten einde den twist, zooveel in hen was, bij te leggen, hadden de Algemeene Staten in de commissie van Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU als Stadhouder voorgeschreven, dat hij met advies der Gedeputeerde Staten de zaken van regering en oorlog, en met advies van het Hof de justitie behartigen zou; doch naauwelijks had hij, op den nog jeugdigen leeftijd van vier en twintig jaren, zijne betrekking aanvaard, toen reeds op den eersten Landdag, dien hij volgens den wensch der Gedeputeerden binnen *Franeker* beschreef, zijn bewind grootelijks bemoeijelijkt en al zijn beleid tot voorkoming van tweespalt en scheuring vereischt werd. Vier Edelen, in het geheim door de Raadsleden daartoe aangezet, dienden op den vierden van Bloeimaand des jaars Vijftienhonderd vier en tachtig bij hem een schriftelijk vertoog in, hetwelk in het geheim door den Griffier van het Hof was opgesteld, en waarin de Gedeputeerden met name betigt werden zich een onbehoorlijk gezag aan te matigen, de ambten en bedieningen naar gunst te verdeelen, de ingezetenen met zware lasten te kwellen, en wegens de opbrengsten

(1) BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 652—662. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1032—1034. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 105.

met wreedheid te vervolgen; en zich ten koste van 's lands welvaart te verrijken. Graaf WILLEM besloot wijselijk dit stuk achter te houden, tot alle overige zaken op den Landdag waren afgedaan. Toen liet hij het in de volle vergadering voorlezen. De Gedeputeerden verklaarden zich onschuldig aan de feiten, waarvan zij naar hunne overtuiging lasterlijk betigt werden, en beschuldigden de Edelen, dat zij uit eerzucht en winstbejag het voorbeeld van CATILINA volgden, en met verstooring van het algemeene welzijn naar eigen voordeel en gezag jaagden. De afgevaardigden van *Oostergo*, *Westergo* en de *Zevenwolden* stelden hierop voor, dat de Stadhouder eenige onpartijdige personen benoemen zou, om de waarheid te onderzoeken en regt te spreken. De afgevaardigden der Steden beweerden daarentegen dat het Hof uitspraak moest doen. Daar de Gedeputeerden echter met reden weigerden zich daaraan te onderwerpen, en de Edelen van hunne zijde verklaarden niet voor de Regters te willen verschijnen, die de Stadhouder kiezen mogt, werd de zaak niet beslist en op de lange baan geschoven. Nieuwe moeijelijkheden baarde in het jaar Vijftienhonderd vijf en tachtig de verkiezing der stedelijke Magistraatspersonen, die naar gewoonte op den eersten van Louwmaand moest plaats grijpen. Graaf WILLEM LODEWIJK achtte zich volgens zijne Instructie verpligt hierin met de Gedeputeerden te rade te gaan, terwijl de Steden beweerden dat het Hof, gelijk te voren, ook nu daarin den Stadhouder ter zijde moest staan. Deze zag zich genoodzaakt aan *Leeuwarden* en *Franeker* het regt te geven om zelven hunne Magistraten te verkiezen, hetgeen de overige steden echter niet begeerden, slechts verlangende dat de Gedeputeerden tot die keuze niet zouden medewerken. Zij gingen echter zoo ver, van geen missiven van den Stadhouder te willen ontvangen, die ook door de Gedeputeerden onderteekend waren, en besloten de laatsten niet binnen hare muren toe te laten, ten einde hen te noodzaken op het platte land te vergaderen. Met groote moeite werd de uitvoering van dit hatelijke besluit tegengehouden. Langzamerhand wist echter de Stadhouder door gematigdheid, onpartijdigheid en beleid de tweespalt te bedaren. Hij gaf aan de Gedeputeerden den raad om te bewerken dat twee Burgemeesters van *Leeuwarden*, die tot hunne heftigste tegenstanders behoorden, in hun Collegie verkozen werden, en wist door deze en andere wijze maatregelen de twisten te stillen. Het gezag der Gedeputeerden wies van jaar tot jaar, terwijl het Hof binnen de palen der Justitie bleef; doch de drie eerste jaren van het Stadhouderlijk bestuur van Graaf WILLEM LODEWIJK werden door deze oneenigheden zeer bemoeijelijkt (1). Ook de godsdienstige verdeeldheid tusschen de onderscheidene secten bragt niet weinig toe tot verzwakking

1584—1587

(1) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* bl. 689, 714. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 61—65. UBBO EMMIUS, *Guilielmus Ludovicus Comes Nassovius*, Gron. 1621, p. 47. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XVIII. bl. 423.

1584— 1587 van *Friesland's* inwendige kracht. Omstreeks een vierde gedeelte der ingezetenen van dat gewest behoorde tot de Doopsgezinden, die, door velen ten onregte voor geestverwanten der Munstersche Wederdoopers gehouden, geminacht en gewantrouwd werden. Men beschuldigde hen, evenzeer als de Lutherschen, den Roomschgezinden meer dan den Hervormden te zijn toegedaan (1).

Te midden dezer inwendige onlusten ontving Graaf WILLEM LODEWIJK de tijding, dat Graaf EDZARD II van *Oost-Friesland* in het geheim met VERDUGO heulde. Terstond schreef hij zoowel aan de Ridderschap en Steden van dat Gewest als aan den Graaf zelven eenen brief, waarin hij hen vermaande goede vriendschap te houden, »daar de Nederlanden zoo zwak niet waren, dat zij degenen, die lust hadden met *Spanje* zamen te spannen, niet ten verderve konde brengen." Onder den schijn van onzijdigheid, ontzeide EDZARD nu zoowel den Spaanschen als den Staatschen het verblijf in zijn Graafschap; doch desniettemin werden te *Embden* eenige schepen uitgerust, om den vijand leeftogt toe te voeren. De Staatsche oorlogschepen op de *Eems* hielden daarop eenige Embder schepen aan, die echter door een opkomenden storm weder de vrijheid erlangden. De *Eems* werd nu door de Staatsche schepen bezet gehouden, en de twist liep zoo hoog, dat de Overste SONOY in Lentemaand des volgenden jaars Vijftienhonderd zes en tachtig van den Graaf van LEICESTER bevel kreeg om zich van *Embden* te verzekeren. Doch de Oost-Friezen, hiervoor met reden beducht, sloten nu een verdrag, waarbij zij zich verbonden aan de Spanjaarden geen krijgs- of mondbehoeften te doen toekomen (2).

Ook de Hanse-steden hadden gepoogd van den benarden toestand onzes vaderlands tot eigen voordeel gebruik te maken. Korten tijd na den moord van Prins WILLEM I zonden zij hunnen Geheimschrijver naar de Algemeene Staten, om op vermindering van uit- en ingaande regten aan te dringen. Op hoogen toon gaven zij den Staten de schuld van de belemmering des handels door het voortduren van den krijg, en rieden hun in den opstand tegen hunnen wettigen Heer niet te volharden, al konden zij ook geen voorwaarden verwerven, die geheel naar hunnen zin waren. Hoezeer over deze onverdiende beschuldiging en dit misbruik van hunnen rampspoed teregt verontwaardigd, begrepen de Staten echter door een heftig antwoord den onwil dier naburen in den benarden toestand des lands niet te mogen opwekken, en schreven een beleefden brief terug, waarin de aangevoerde punten wederlegd, en de onmogelijkheid om hunnen eisch

(1) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 70. S. BLAUPOT TEN CATE, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland*, Leeuw. 1839, bl. 119—131.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XXI. bl. 694. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 65. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1036. *Correspondence of Leicester*, p. 295, 308, 359.

vooreerst in te willigen betoogd werd. Zij voegden er echter met fierheid bij »dat de Hanse-steden noch regt noch gezag hadden, om hun regel van krijg of vrede te stellen (1)." 1584—1587

Bij den onderlingen naijver en de inwendige verdeeldheid, die op deze wijze de kracht der Vereenigde Gewesten ondermijnden, voegde zich de vrees voor de geheime aanslagen der Roomschgezinden, die vooral in de landprovinciën nog zeer talrijk waren, en in de meeste plaatsen, zelfs in *Holland*, de meerderheid hadden (2). Gevaarlijk was bovendien in de streken, die aan 's vijands invallen waren blootgesteld, de stemming der landlieden, die, door de verwoestingen des krijgs tot het uiterste gedreven, niet slechts de Spaansche maar ook de Staatsche soldaten, waar zij konden, te lijf gingen. De welgestelde boeren en zelfs kooplieden uit de steden namen in *Friesland* en de omliggende streken, in het geheim, tegen betaling vrijbrieven van VERDUGO aan, om ongestoord handel te kunnen drijven, doch moesten zich daarvoor verbinden om de wapenen niet tegen *Spanje* te voeren, zoodat het getal der weerbare manschap daardoor aanmerkelijk verminderd werd. Zelfs in *Gelderland* en *Utrecht* hielden de landlieden zich onzijdig, zooveel zij konden, en betaalden schatting aan beide partijen (3). De Raad van State, aan wien de moeijelijke taak was opgedragen om te midden der verwarring en verdeeldheid de orde te handhaven en den vijand met kracht te keer te gaan, was magteloos om aan zijne bestemming te beantwoorden. Niet zonder waarheid, hoewel overdreven, had MARNIX VAN ST. ALDEGONDE den toestand des lands afgeschilderd, toen hij schreef: »Ik weet niet dat wij een Hoofd of Veldheer, dat de Gouverneurs eenige schaduw van gezag over hunne soldaten hebben, dat er eenige gelijkenis van onderdanigheid bij het volk is, eenige sporen of kenteekenen van ijver tot de religie of de vrijheid; de oorlog is hun een schrik, onbehoorlijke rust een vermaak, de handel en eigenbelang is hun eenig doel, en in verandering van staat ligt al hunne hoop (4)."

Onder deze omstandigheden werd de komst van den Graaf van LEICESTER, van wien men klem en kracht in het bestuur en het krijgsbeleid verwachtte (5), met ongeduld te gemoet gezien; en een algemeene jubel weerklonk door het land, toen men zijne

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 625. HOOFT, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XXII. bl. 996.

(2) GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek*, § 199.

(3) *Correspondence of Leicester*, p. 73, 271. BORGNET, *Gesch. der Nederl. onder* FILIPS II, bl. 171. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld enz.* bl. 86. VAN REYD, *Hist. der Ned. Oorl.* B. IV. bl. 69.

(4) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 616. Vgl. een merkwaardigen brief van LIPSIUS d.d. 1 Julij 1585 in P. BURMAN, *Sylloges epistolarum a viris illustribus conscriptarum*, T. I. p. 39.

(5) NIJHOFF, *Bijdragen*, D. VI. bl. 119: »de behoorlijcke authoriteit in de geüniëerde provinciën — — daer alle persoonen, van wat standt ende state de zelfde mogen zijn, zoo lange naer gewenscht ende gehaeckt hebben."

1584—1587 aankomst te *Vlissingen* vernam, waar hij op den twintigsten van Wintermaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig met een vorstelijken stoet van meer dan zevenhonderd personen, waaronder de aanzienlijkste Edellieden, aan wal was gestapt. Prins MAURITS, Graaf WILLEM LODEWIJK van *Nassau* en de Graaf van HOHENLO waren met de afgevaardigden van de Staten derwaarts gereisd, om hem te verwelkomen. Na een kort vertoef, vertrok LEICESTER van daar naar *Dordrecht*, en voorts door *Rotterdam* en *Delft* naar *'s Hage*. Overal waren eerebogen langs zijnen weg opgerigt, en de gewapende schutterijen, over wier aantal en houding hij zijne bewondering niet verzwijgen kon (1), maakten zijne eerewacht uit. In elke stad werd hij feestelijk onthaald, en spiegelgevechten, vuurwerken en vertooningen van allerlei aard ter zijner eere gehouden. Al ware hij Souverein Vorst dezer Landen geweest, men zou hem niet met grooter onderscheiding hebben kunnen bejegenen. De uitbundige vreugde der burgerij kende bijkans geen palen, en langs den gańschen weg, dien LEICESTER volgde, weerklonk het blij geroep van *God save the Queen!* De ijverige Hervormden, die de verheffing van den Roomsch-Katholijken Hertog van ANJOU met leede oogen hadden aangezien, en wien zelfs de verdraagzaamheid van den Prins van *Oranje* geenszins behaagd had, waren bovenal uitermate verheugd, nu zij terstond LEICESTER geregeld ter kerke en aan het avondmaal zagen gaan, en zijne gezindheid hoorden betuigen, om de Hervormde godsdienst krachtig te handhaven. Op den zevenden van Louwmaand des jaars Vijftienhonderd zes en tachtig werd hij te *'s Hage* door de Algemeene Staten bij monde van den Kanselier van *Gelderland* ELBERTUS LEONINUS met eene sierlijke rede verwelkomd, waarop LEICESTER, die geen Hollandsch verstond, door een zijner Raadslieden heuschelijk liet antwoorden (2). Een algemeene biddag werd door de Algemeene Staten uitgeschreven »ten einde den Heer te danken, dat Hij het hart van hare Majesteit bewogen had tot bijstand dezer Landen, en voor de gelukkige en voorspoedige overkomst van zijne Excellentie." De Staten van *Holland* schreven eenen brief aan de Koningin, waarin zij hunnen dank betuigden dat zij den Graaf van LEICESTER juist nu in de benarde omstandigheden des lands had overgezonden, waardoor zijne komst hun des te aangenamer was, gelijk ook aan het gansche volk »dat hem vereerde als eenen engel, uit den hemel tot zijne bevrijding gezonden." In *Zeeland* werd op bevel der Staten een gedenkpenning geslagen, met het opschrift: »ik worstel en kom er uit, door het bestier van God en den bijstand der Koningin (3)."

---

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 31.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 684. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 245. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 73. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1042.

(3) *Resol. d. Stat. Gen.* 8 Jan. 1586. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 75. Vgl. 1585, bl. 831. BIZOT, *Histoire métallique de la République de Hollande*, Amst. 1688, p. 61.

De Algemeene Staten, gedreven door den wensch om aan 's lands regering meer kracht en aanzien te geven, en tevens in den waan verkeerende, dat zij daarmede ELIZABETH zouden believen (1), besloten nu aan LEICESTER het Gouverneur-Generaalschap over de Vereenigde Gewesten op te dragen. Hoewel met grond beducht, dat de Koningin hiermede geenszins genoegen zou nemen (2), gevoelde de Graaf zich toch door dit aanbod te zeer gestreeld, om het van de hand te slaan. Hij maakte echter eenige bedenkingen, die van zijne zucht naar onbeperkt gezag getuigden. Men had besloten eenen Raad van State naast hem te stellen, om hem in het beleid der regering bij te staan; doch hij wilde zich zelven aan de daarvoor gemaakte Instructie niet onderwerpen (3), en stond er ook op, dat de Leden niet door de Staten benoemd, maar althans eenige vrijelijk door hem verkozen zouden worden. Beide punten werden hem, hoewel niet zonder eenig aarzelen, toegestaan, en nu nam hij de hem aangebodene waardigheid aan, waarbij hem was opgedragen «de hoogste overigheid en absolute authoriteit over alle krijgszaken te water en te lande;" benevens hetzelfde gezag in zaken, de burgerlijke regering en de regtspleging betreffende, als de Algemeene Landvoogden ten tijde van Keizer KAREL gehad hadden. De voornaamste ambten, die volgens deze bepaling door hem mogten begeven worden, zou hij vervullen uit eene benoeming van twee of drie personen, op te maken door de Staten van het gewest, waarin de betrekking opengevallen was. De Algemeene zoowel als de bijzondere Staten zouden zoo dikwijls mogen bijeenkomen, als zij het geraden achtten. Bovendien hadden *Holland* en *Zeeland* bedongen, dat de verschillen, die in hun midden mogten opkomen, door Prins MAURITS en eenige Leden van den Hoogen Raad en het Hof van *Holland* zouden beslist worden. 1584—1587

Op den vierden van Sprokkelmaand had de plegtige inhuldiging van LEICESTER in de audientie-zaal van het Hof van *Holland* te *'s Hage* plaats. Nadat de Graaf aldaar was binnengeleid, hield de Pensionaris van *Dordrecht* JOOST VAN MENIJN eene rede, waarin hij »met vele goede exempelen uit de Heilige Schrift, de oude en de nieuwe geschiedenis bewees, dat de Alvermogende God de zijnen in den nood niet heeft noch zal verlaten, gelijk ook hieruit bleek, dat God hare Majesteit had bewogen om deze landen bij te

(1) ELIZABETH had zelve daartoe aanleiding gegeven, door er herhaaldelijk bij de Hollandsche afgezanten, de Algemeene Staten en Prins MAURITS op aan te dringen, dat aan LEICESTER, dien zij *als haren broeder* beminde, alle mogelijke eer zou bewezen worden. *Correspondence of Leicester*, p. X, 20. *Resol. d. Stat. Gen.* v. 10 November 1585. Mr. J. C. DE JONGE, *Verhandelingen en Onuitgegeven Stukken*, D. II. bl. 209 (brief van ELIZABETH aan MAURITS). Vgl. HOOFT, B. XXIII. bl. 1047.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 170.

(3) Daarin kwam o. a. in Art 17 voor, dat de Graaf en zijn Raad in geen onderhandeling met *Spanje* zouden mogen treden. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 689.

1584— staan en zijne Excellentie herwaarts te zenden;" daaruit aanleiding nemende om al de
1587 aanwezigen tot dankbaarheid aan God en onderdanigheid aan den Graaf te vermanen. Hierop legde LEICESTER in handen van Prins MAURITS, die daartoe door de Algemeene Staten benoemd was, den eed af tot handhaving van de ware Christelijke religie en van de regten, vrijheden en privilegiën van de provinciën en hare ingezetenen. De Staten zwoeren hem op hunne beurt trouw en onderdanigheid. De plegtigheid werd besloten door eene toespraak van Dr. CLERK, een der Engelsche leden van den Raad van State, die de goede gezindheid van ELIZABETH in het licht stelde, »als zijnde hier geen vreemdelinge, maar veeleer inboorlinge, daar zij uit de voormalige Graven van *Holland* gesproten was." Nadat de Staten LEICESTER de handen gekust en gelukgewenscht hadden, geleidden zij hem tot in zijn vertrek, waar hij hen ter maaltijd hield (1).

LEICESTER had nu het hoogste gebied in handen. Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK namen als Stadhouders over bijzondere gewesten lastbrieven van hem aan. Hij liet den Graaf van HOHENLO aanbieden om onder hem Luitenant Generaal over al het krijgsvolk te zijn; doch deze bedankte voor die eer, daar hij verkoos in bijzondere dienst der Staten van *Holland* en *Zeeland* te blijven, die hem tot Luitenant van hunnen Kapitein Generaal hadden aangesteld (2).

Te midden dezer schikkingen ter bevestiging van den wankelen staat der Vereenigde Gewesten, hadden inmiddels de wapenen niet gerust; en de wintermaanden, waarin het krijgsgeweld gewoonlijk sluimert, waren van onderscheidene ondernemingen, zoowel van de Staatsche als van de Spaansche zijde, getuigen geweest. In den aanvang van Wijnmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig had de Graaf van *Nieuwenaar* en *Meurs* aan het hoofd van eenige Duitsche en Engelsche vaandels, waarvan de laatsten tot de onlangs aangelande Engelsche hulpbenden behoorden, de schans te *IJsseloord* in de *Betuwe*, na een kort beleg, tot de overgave gedwongen, en insgelijks eene schans bij het *Bergsche Hoofd* boven *Heusden* bemagtigd. Te vergeefs beproefd hebbende zich bij verrassing van *Nijmegen* meester te maken, wierp hij te *Lent* eene schans op, om van daar die stad te beschieten; doch toen de Heer van *Hautepenne* met een leger van vijf duizend man tot ontzet opdaagde, zag hij zich genoodzaakt terug te

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 685—690. *Authentieke Stukken*, bl. 59—62. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 74—85. *Resolut. d. Stat. Gen.* 4 Februarij 1585. *Correspondence of Leicester*, p. XIII.

(2) Desniettemin noemt LEICESTER hem herhaaldelijk zijnen Luitenant-Generaal. Zie o. a. *Correspondence*, p. 391, 394. — HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1045, zegt dat hij verkoos de Staten van *Holland* en *Zeeland* tot zijne betaalsheeren te hebben. — De Staten van *Holland* drongen er zeer op aan, dat hij het aanbod van LEICESTER zou aannemen. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 57.

trekken. De Spaansche Overste BOBADILLA, die in de omstreken van *'s Hertogenbosch* 1584—1587
de winterkwartieren betrokken had, deed in Wintermaand met vier duizend man Spaansche keurbenden eenen inval in den *Bommelerwaard*, waar hij echter schralen buit vond, daar de boeren, van zijn voornemen verwittigd, hunne voornaamste bezittingen binnen *Bommel* geborgen hadden. De Graaf van HOHENLO, vernemende dat de vijand zich te *Herwerden*, *Herwijnen* en *Driel* gelegerd had, liet ijlings eenige dijken doorsteken, waardoor bijna het geheele eiland onderliep. De Spanjaarden, die met moeite op eenige hoogten het dreigende levensgevaar ontkomen waren, zagen zich nu door eene menigte platboomde vaartuigen bestookt, van allen bijstand afgesneden, aan honger en koude prijsgegeven. Er scheen geen mogelijkheid van ontzet, en reeds werd in *Bommel* beraadslaagd, hoe men zulk een aanzienlijk getal krijgsgevangenen zou herbergen. Doch BOBADILLA, die van geen overgave hooren wilde, wist zijne soldaten met bewonderenswaardigen moed te bezielen. Door kleine schuiten onderhield hij de gemeenschap tusschen zijne verschillende benden, en spoorde allen tot volharding aan. Daar echter de aanvallen van den Graaf van MANSFELD en van den Spaanschen Overste AQUILA tot ontzet hunner benarde krijgsmakkers door den Graaf van HOHENLO teruggeslagen werden, scheen het gebrek aan leeftogt allen verderen tegenstand te verijdelen. Doch na vier dagen kwam er plotseling zulk een felle vorst op, dat de Staatsche schepen zich gedrongen zagen ijlings te vertrekken, om niet vast te vriezen; waarop de Spaanschen uit hun rampzaligen toestand verlost, en binnen *'s Hertogenbosch* gebragt werden, waar echter vele aan de gevolgen der doorgestane ellende bezweken (1).

In Louwmaand des jaars Vijftienhonderd zes en tachtig viel de Overste TASSIS met drie duizend man in *Friesland*, en liep de *Zevenwolden* af. Door moorden en branden kenmerkte zich de togt zijner woeste krijgsbenden, wier nadering overal de grootste ontzetting baarde. In allerijl kwam Graaf WILLEM LODEWIJK, die wegens LEICESTER'S aankomst naar *Vlissingen* vertrokken was, niet zonder levensgevaar over de vastgevroren *Zuiderzee* te *Stavoren* terug. Doch de weg naar *Leeuwarden* was hem door den vijand afgesneden, en zijn Luitenant STEYN MALTISSEN, die naar *Boxum* getrokken was om de hoofdstad te dekken, werd door TASSIS overvallen en met groot verlies op de vlugt geslagen. Nu schenen *Franeker*, *Leeuwarden* en *Dokkum* eene weerlooze prooi der Spaansche roofzucht te zijn: doch onverwachts viel »door Gods sonderlinghe Voorsieninghe ende ghenade" de dooi in, en TASSIS, bevreesd dat het ijs zijne ruiterij niet meer zou kunnen dragen, trok ijlings, alsof hij vlugtte, met achterlating van zijne

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 648, 666. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1073. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 247. STRADA, *de Bell. Gall.* T. II. L. VII. p. 395—402. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, P. II. p. 82.

1584—1587 dooden en gekwetsten en van de veroverde veldstukken, het land uit. De gruwelen, op dezen togt door de Spanjaarden gepleegd, hadden echter zulk een algemeenen schrik verspreid, dat de ingezetenen van steden en dorpen vrijbrieven van VERDUGO kochten, en de bewoners van het platte land bijna allen in het geheim met den vijand heulden, om zich tegen zijne mishandelingen te vrijwaren. Ten einde de Friezen nog meer door verdeeldheid te verzwakken, liet VERDUGO eene menigte boekjes verspreiden, waarin de Staten voor baatzuchtige lieden werden uitgemaakt, die het volk met de ijdele namen van vrijheid en godsdienst streelden, en in hunnen weerstand tegen *Spanje* volhardden, om zelven aan het bewind te blijven, en hun eigen zak te vullen. Ook werd daarin den Friezen geraden zich voor het verbond met *Engeland* te wachten, waaruit slechts eeuwige oorlog en slavernij konden voortvloeijen. Veeleer moest men zich met den Koning verzoenen, waartoe niet meer noodig was dan »eenige vervaarde boeven het hoofd in tweeën te slaan." Ten gevolge dezer sluwe handelwijze, die haar doel niet overal miste, werd *Frieslands* toestand zoo hagchelijk, dat men het niet ten onregte met een huis vergeleek »dat van buiten hoog, schoon en sterk is om aan te zien, doch allengskens ondergraven en tot instorten bereid wordt." Reeds dacht men er ernstig aan, om de dijken tusschen de *Kuinder* en de *Lemmer* en tusschen *Dokkum* en *Kollum* door te steken, waardoor de *Zuiderzee* en de *Noordzee* zich over het lage land vereenigd zouden hebben, en het noordwestelijke deel des lands, waarin de rijkste steden gelegen waren, voor vijandelijke invallen genoegzaam beveiligd zou zijn. Doch Graaf WILLEM LODEWIJK wilde nog van geen plan hooren, waarbij men het grootste gedeelte des lands zonder slag of stoot aan den vijand prijs zou geven. Hij liet integendeel alle steden in staat van weerstand brengen, en den derden man van de huislieden opkomen, waardoor hij drieduizend man bijeen kreeg. Ook ontbood hij hulp van de Algemeene Staten, die hem later werd toegezonden (1).

Ook in het oostelijke en zuidelijke gedeelte der Vereenigde Gewesten scheen het krijgsgeluk den Staatschen te ontvlieden. Wel nam de dappere MAARTEN SCHENK, na den vijand herhaaldelijk in kleinere ontmoetingen afbreuk te hebben gedaan, in Lentemaand op last van TRUCHSES, den verdrevenen Keurvorst van *Keulen*, de stad *Werle* in *Westphalen* in; doch de nadering van den Heer van *Hautepenne*, die met eene aanzienlijke legermagt aanrukte om de stad te belegeren, dwong hem met een aanzienlijken buit terug te trekken. Tot belooning voor zijne stoutmoedige daden werd hij hierop door LEICESTER, die zeer met hem was ingenomen, tot Ridder geslagen en met

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 692, 709. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1057—1060. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 247. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 68—71.

een gouden keten begiftigd (1). Inmiddels begon men zeer bezorgd te worden over het beleg van *Grave*, hetwelk reeds sedert Sprokkelmaand van hetzelfde jaar door den Graaf van MANSFELD op last van PARMA berend was. Want hoewel deze door de overkomst van LEICESTER en talrijke Engelsche hulpbenden in zijne hoop bedrogen was, om zich na *Antwerpen's* val spoedig van het grootste gedeelte der Vereenigde Gewesten te kunnen meester maken, had hij echter besloten den krijg met inspanning van alle krachten voort te zetten, en zich achtereenvolgens van alle aan de *Maas* gelegene sterkten meester te maken. In de eerste plaats werd hierdoor de stad *Grave* bedreigd, een der weinige vestingen, die voor de Spanjaarden den weg naar de Noordelijke provinciën afsloten, waar zij nog slechts langs een lastigen omweg komen konden. Haar bezit was dus voor de Staatschen van het hoogste belang; doch zij was aan de landzijde behoorlijk versterkt, en van een garnizoen van achthonderd man voorzien, behalve de burgerij, die evenveel man in de wapenen kon brengen. LUBBERT TURK, Heer VAN HEMERT, een jong Geldersch edelman van aanzienlijken huize, voerde het bevel over het krijgsvolk. Zoodra MANSFELD door het opwerpen van vijf schansen rondom de stad zijn voornemen om haar in te sluiten had te kennen gegeven, werden de Graaf van HOHENLO en de Overste NORRIS met eenige troepen door LEICESTER derwaarts gezonden, om haar van levensmiddelen en krijgsbehoeften te voorzien. Het gelukte hun eene vijandelijke schans te veroveren, de Spaanschen met groot verlies terug te slaan, en eene aanzienlijke hoeveelheid van alle benoodigdheden benevens driehonderd vijftig soldaten in de stad te brengen. Doch PARMA, beseffende dat *Grave* nu niet door gebrek te dwingen was, besloot de vesting door geweld te veroveren. Hij zelf kwam in het leger met alle troepen, waarover hij beschikken kon, liet batterijen opwerpen en de stad van den overkant der rivier heftig beschieten. Weldra bezweek een gedeelte der wallen; doch de eerste storm der Spanjaarden op den zesden van Zomermaand, die slechts tot doel had de nog zeer hooge en moeijelijk te beklimmen bres te verkennen, werd manmoedig afgeweerd. De bevelhebber der schutterij, VAN BREDERODE, was daarbij echter gesneuveld. Het verlies van dien wakkeren krijgsman en de vrees voor plundering en moord schenen de inwoners alle geestkracht benomen te hebben. Toen de vijand zich den volgenden dag gereed toonde om den storm in grooter aantal te hervatten, ontzonk de moed zoozeer aan burgers en soldaten, dat de Regering den Heer VAN HEMERT voorstelde, of het niet beter ware bij tijds goede voorwaarden te bedingen, dan de stad aan een wis verderf bloot te stellen. Met vuur verzettede de Hopman DENYS DE CHARETTE zich tegen dien eerloozen voorslag. Nog was men naar zijn gevoelen in staat den storm af te slaan, de stad was voor geruimen tijd van het noodige voorzien, en eene krijgsmagt in aantogt, om haar te ontzetten.

1584—1587

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 79, 139, 141, 167, 227, 239.

1584—1587 Inderdaad had LEICESTER in Bloeimaand op de heide tusschen *Amersfoort* en *Nijkerk* veertienhonderd ruiters gemonsterd, waarmede hij, met eenig voetvolk, het ontzet van *Grave* hoopte te bewerkstelligen; en VAN HEMERT zelf had hem den vorigen dag geschreven in de verdediging geen bezwaar te zien. Doch de versaagdheid der meesten, die hem omringden, sloeg ook hem in het hart (1). Onder gunstige voorwaarden werd *Grave* op den zevenden van Zomermaand aan PARMA overgegeven. De bezetting trok met geweer, paarden en bagaadje uit, en de burgers mogten insgelijks de stad verlaten, zoo zij niet verkozen naar de instellingen der Roomsche Kerk te leven. Het naburige *Megen* en het kasteel te *Batenburg*, niet langer door *Grave* gerugsteund en afzonderlijk tot ernstigen weêrstand onbekwaam, werden nu ook door het ontmoedigde garnizoen verlaten en aan PARMA prijsgegeven. LEICESTER zelf keerde, na de schansen te *Batenburg* en aan *'t Bergsche Hoofd* bemagtigd te hebben, van zijne vruchtelooze poging tot ontzet van *Grave* in *Utrecht* terug.

Algemeen was de verontwaardiging over het gedrag van den Bevelhebber, die eene plaats van zooveel gewigt zoo lafhartig verdedigd had. Zoowel de Algemeene Staten als de Staten van *Holland* drongen er op aan, dat een gestreng voorbeeld gegeven en te zijnen opzigte geen aanzien des persoons gebruikt zou worden. VAN HEMERT werd in hechtenis genomen en voor eenen krijgsraad gesteld, die hem, met twee zijner kapiteins, ter dood veroordeelde. Te vergeefs waren alle pogingen zijner talrijke vrienden en bloedverwanten om LEICESTER tot genade te bewegen. Op den acht en twintigsten van Zomermaand des jaars Vijftienhonderd zesentachtig werd het vonnis te *Utrecht* aan hem voltrokken. De hierbij door LEICESTER betoonde gestrengheid vond algemeene toejuiching, daar de standvastigheid en krijgstucht, vooral der adellijke bevelhebbers, veel te wenschen overlieten, en de Staatsche wapenen door hunne vadzigheid, zorgeloosheid of bloohartigheid reeds meermalen de nederlaag geleden hadden (2).

In Bloeimaand vernamen de Ridmeesters PAULUS en MARCELLUS BAX te *Bergen op Zoom*, dat eenige kooplieden zich gereed maakten een aanzienlijken voorraad van granen en andere waren uit *'s Hertogenbosch* naar *Antwerpen* te voeren, waar destijds

---

(1) HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1063 zegt: »'t zy dat hem eighen gevaar, oft erbarming oover de weerlooze gemeente, oft het smeeken zyner boele (want hier af werd sterk gesproken) week in den boezem maakte." LEICESTER (*Correspondence* p. 302) spreekt van zijne *echtgenoote*. Vgl. GROTII *Annalium* L. V. p. 97.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 699—709. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1061—1063. STRADA, *de bell. Gall.* T. II. L. VII. p. 412—418. BENTIVOGLIO, *Nederl. Oorl.* D. II. B. IV. bl. 409—411. J. BOSSCHA, *Neerlands heldendaden te land*, D. I. bl. 240, 253. *Correspondence of Leicester*, p. 284—310.

groote duurte was. Uitgezondene verspieders bragten de tijding mede, dat de voorraad in vijfhonderd wagens geladen was, die, onder een sterk geleide van Spaansche troepen, op den zeven en twintigsten vertrekken zouden. Met toestemming van den Baron WILLOUGHBY, die zelf in hunnen aanslag wilde deelen, trokken de Ridmeesters den vorigen nacht met driehonderd ruiters en evenveel voetknechten uit *Bergen op Zoom*, en stelden zich bij de kapel van ST. ANTHONIS in hinderlaag. Toen de morgen daagde, kwam het convooi aan; doch een dikke mist vergunde hun niet de sterkte van het geleide te onderscheiden, hetwelk omstreeks duizend man bedroeg. Kort beraad nemende, besloten zij niettemin hun opzet te volvoeren, en vielen onverhoeds op den vijand aan, dien zij in verwarring bragten en op de vlugt sloegen. Met grooten buit aan paarden en kostbare koopwaren kwamen zij in *Bergen op Zoom* terug. Het graan, op den grond uitgestort en vertreden, lieten zij echter liggen, uit vrees voor een uitval der Antwerpenaars, die het ook weldra, onder aanvoering van MONDRAGON, van daar kwamen halen (1). De Graaf van HOHENLO en de Engelsche Maarschalk WILLIAM PELHAM deden daarop eenen inval in *Braband*, in de hoop eenige schansen te bemagtigen, doch zagen zich daarin teleurgesteld, en moesten zich vergenoegen met de *Langestraat* af te loopen en te plunderen. Bij *Breda* namen zij echter den Engelschen Hopman WELCH gevangen, die te voren in Staatsche dienst de stad *Aalst* aan PARMA verkocht, en sedert de Spaanschen gediend had. Hij werd aan LEICESTER overgeleverd, en men verwachtte niet anders, dan dat de verrader, die ook bij PARMA geen vertrouwen had gevonden, het lot van den ongelukkigen VAN HEMERT deelen zou, die veel minder schuldig scheen. Doch LEICESTER, die zelf hem de galg waardig keurde (2), schonk hem niet alleen leven en vrijheid, maar nam hem ook onder zijne lijfwacht op, tot groote en gegronde ergernis der Nederlandsche en Hoogduitsche bevelhebbers, die nu vroegen waartoe de gestrengheid jegens VAN HEMERT gediend had, en of de Engelschen boven de wet gesteld waren (3)? Het hierdoor ontstane misnoegen werd door een anderen misslag van LEICESTER vermeerderd. Prins WILLEM VAN ORANJE had tot gewoonte gehad, elken krijgsman trapsgewijze van lageren tot hoogeren rang te laten opklimmen, en over Nederlanders, Duitschers, Franschen en Engelschen, bevelhebbers van hunne eigene natie aan te stellen. Zonder zich hieraan te storen, droeg LEICESTER het bevel over het regiment van den Heer VAN HAUTAIN, die bij den Kouwensteinschen 1584—1587

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 750. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1065. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XI. bl. 223.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 338.

(3) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 750. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1065. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XI. bl. 223.

1584—1587 dijk gevallen was (1), aan zijnen neef FILIPS SIDNEY, Gouverneur van *Vlissingen*, op. Twee en twintig Oversten, waaronder FILIPS VAN NASSAU en GEORGE EVERHARD VAN SOLMS, dienden daarop bij den Graaf van HOHENLO een smeekschrift in, met verzoek er bij LEICESTER op aan te dringen, dat hij de verschillende natiën, waaruit het leger was zamengesteld, niet ondereen zou mengen, en hen niet van alle hoop op bevordering versteken zou, door de openvallende betrekkingen aan uitheemschen te geven. HOHENLO overhandigde dit geschrift aan LEICESTER, die zich hield, alsof het naar muiterij smaakte, en niet scheen te begrijpen hoezeer hij door diergelijke maatregelen de harten der krijgslieden van zich vervreemdde (2). Doch ook in het burgerlijke bestuur had hij eenen weg ingeslagen, die geenszins geschikt was om hem de achting en het vertrouwen onzer voorouders te doen behouden.

Spoedig was het gebleken, dat LEICESTER, door het Algemeene Stadhouderschap over de Vereenigde Gewesten aan te nemen, meer de aandrift zijner heerschzucht, dan de bevelen zijner Koninklijke Meesteres gevolgd was. Op den veertienden van Sprokkelmaand was de Engelsche gezant DAVIDSON naar ELIZABETH vertrokken, om haar de bekrachtiging van het verdrag met de Algemeene Staten, en tevens de opdragt van het Gouverneur-Generaalschap aan LEICESTER te berigten. Hevig was de Koningin over de eigendunkelijke handelwijze van haren gunsteling verontwaardigd. De vrees voor de zware onkosten, aan de ondersteuning der Nederlanden verbonden, had haar reeds met weerzin over het genomene besluit vervuld: en nu scheen LEICESTER's nieuwe waardigheid haar met te meer klem tot de uitvoering harer beloften te verpligten. In het door haar uitgevaardigde manifest had zij de beschuldiging, van naar de Souvereiniteit der Vereenigde Gewesten te staan, verre van zich geworpen: en reeds de eerste daad van haren vertegenwoordiger was de aanneming van een gezag, weinig verschillende van hetgeen zij herhaaldelijk en uitdrukkelijk geweigerd had. Zelfs de titel van *Excellentie*, die men LEICESTER gaf, stond haar tegen, niettegenstaande hij haar verzekerde dat hem nog hoogeren titel was aangeboden, dien hij echter geweigerd had (3). LEICESTER's vijanden aan het Engelsche Hof verzuimden niet ELIZABETH in deze stemming te versterken. Men deelde haar mede, dat de Gravin van LEICESTER, naar het gerucht wilde, eerlang naar *Nederland* vertrekken zou, om in de eer van haren gemaal te deelen, en eene luisterrijke hofhouding te voeren (4). Nu steeg de gramschap der ijverzuchtige Vorstin ten top, en tegen het gevoelen van al hare Raadslieden, die haar ten dringendste

---

(1) Zie hiervoor bl. 148.

(2) HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1065.

(3) *Correspondence of Leicester*, p. 94, 215.

(4) *Correspondence of Leicester*, p. XV. 112, 144.

vermaanden om de goede zaak niet door overijling geheel te bederven, zond zij haren onder-kamerheer THOMAS HENEAGE naar *de Nederlanden*, om LEICESTER den onmiddellijken afstand van de Landvoogdij te bevelen. In heftige bewoordingen verweet zij hem deze ontrouw aan zijnen last, te meer strafbaar, naarmate hij, wien zij van den grond had opgerigt, en boven al hare overige onderdanen had begunstigd, haar met meer minachting bejegend en hare eer in gevaar gesteld had. Aan de Algemeene Staten gaf zij haar ongenoegen te kennen, dat men zonder hare toestemming en tegen hare bedoeling van hare goedheid misbruik gemaakt en aan LEICESTER de *absolute authoriteit* opgedragen had; weshalve zij hem had gelast onmiddellijk daarvan afstand te doen. 1584—1587

De Algemeene Staten waren niet minder verwonderd en teleurgesteld door dit gevolg hunner welgemeende handelwijze, dan LEICESTER zich in zijne ijdelheid en heerschzucht gekwetst gevoelde. Terwijl de laatste niets verzuimde om de ontevredenheid zijner Meesteres te bedaren, en valschelijk alle schuld op DAVIDSON wierp, alsof hij alleen op raad en aandrang van dezen zich tegen zijnen zin tot het aannemen van de Landvoogdij had laten bewegen (1), verzochten de laatsten haar ootmoedig het gebeurde, althans vooreerst, goed te keuren. Zij betuigden zich schuldig te gevoelen, omdat zij vooraf haar gevoelen niet hadden ingewonnen, maar verklaarden niet in te zien, dat hunne daad eenigzins met het geslotene verdrag in strijd was. De opdragt der *absolute authoriteit* strekte immers geenszins om hem de Souvereiniteit toe te kennen, maar slechts om hem te verheffen boven de overige, onder hem geplaatste, Stadhouders, die bij voorraad en bij berigtschrift waren aangesteld (2), en om door den grooteren luister van zijn gezag de verslagene harten des volks te verkwikken, daar de vervallene toestand der regering, na den dood van den Prins VAN ORANJE, ten dringendste een Hoofd vereischte.

Teregt zagen ELIZABETH's voornaamste raadslieden in, dat de opoffering, die van LEICESTER gevorderd werd, de Vereenigde Gewesten met wantrouwen in haren bijstand vervullen, hunne zaak grootelijks benadeelen, en PARMA nieuwen moed schenken zou. Voor *Engeland*, hetwelk ernstig door *Spanje* bedreigd werd, was het van het hoogste belang, die gevolgen te voorkomen. Doch ELIZABETH was op dit punt onhandelbaar geworden, en er was niet minder noodig, dan dat haar getrouwe minister CECIL Lord BURLEIGH zijn ontslag aanbood, zoo zij in haar besluit volhardde, om haar daarvan terug te doen komen. Op het dringende en smeekende verzoek van den Raad van State

---

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 163, 168.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 87. — In de akte der Staten van *Friesland*, waarbij Graaf WILLEM LODEWIJK tot Stadhouder werd verkozen, wordt ook gesproken van *absoluijt Stadthouder ende Gouverneur*, niettegenstaande de Graaf aan eene Instructie gebonden werd. Zie de akte bij J. A. C. VAN HEUSDE, *diatribe in Guilielmi Ludovici Nassavii vitam, ingenium, merita.* Traj. ad Rhen. 1835, p. 232.

1584—1587 stemde zij er in toe om LEICESTER vooreerst zijne waardigheid te laten behouden, totdat de toestand des lands gedoogen zou, dat deze zaak naar haar goedvinden geregeld werd. Doch LEICESTER was door het gebeurde in eene valsche verhouding tot de Staten gekomen. Zij gevoelden met bekommering, dat ELIZABETH zich terugtrok, terwijl LEICESTER zich indrong, en dat zij gevaar liepen tegelijk door haar verlaten en aan zijne heerschzucht en willekeur prijsgegeven te worden: hetgeen hun, na het gebeurde met den Hertog van ANJOU, dubbele zorg baarde (1).

Werkelijk had ELIZABETH een onoverwinnelijken weërzin tegen de zending van LEICESTER opgevat. Gedurende verscheidene maanden werd hem uit *Engeland* geen geld toegezonden; en op zijne dringende vertoogen ontving hij slechts tot antwoord, dat de Koningin de gemaakte kosten reeds betreurde, en spijt had, zich in die zaak gestoken te hebben. Ook de bij verdrag toegezegde hulptroepen bleven ten deele achter, of kwamen zoo haveloos aan, dat zij op kosten der Staten van kleederen en wapenen voorzien moesten worden. Niettegenstaande LEICESTER herhaaldelijk verzocht, dat men aan de steden, die hem zoo luisterrijk ontvangen hadden, brieven van dankzegging zenden zou voor de hem bewezene eer, werden die in Zomermaand, een half jaar na zijne komst, nog te vergeefs gewacht (2). Het was derhalve natuurlijk dat velen aan ELIZABETH's bedoelingen begonnen te twijfelen, en hare opregtheid werd nog te meer verdacht, toen er herhaaldelijk geruchten en berigten kwamen, dat de Koningin in het geheim met PARMA over een verdrag met *Spanje* onderhandelde. Werkelijk dorstte ELIZABETH naar vrede, en leende onvoorzigtiglijk het oor aan Antwerpsche kooplieden en andere zendelingen van PARMA, die haar door verleidelijke voorslagen in slaap zocht te wiegen. Reeds toen HENEAGE naar de *Nederlanden* gekomen was, om LEICESTER te dwingen van zijne hooge waardigheid afstand te doen, hadden de Staten hem over die geruchten onderhouden, die door PARMA opzettelijk verspreid werden, om verdeeldheid te zaaijen. De gezant had toen plegtig betuigd, dat zijne Meesteres nimmer vrede zoude

---

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 94—280, 468—473. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 697. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 249. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1046. GROTIUS, *Annales*, L. V. p. 95. KLUIT, *Hist. d. Ned. Staatsr.* D. II. bl. 74—138. De anecdote van HOOFT, B. XXIII. bl. 1039, betrekkelijk den geheimen last, door ELIZABETH aan LEICESTER gegeven, om zich, als het der moeite waard was, van de Vereenigde Gewesten voor haar meester te maken, en het daardoor reeds vóór LEICESTER's komst bij de Staten opgewekte wantrouwen, wordt op afdoende gronden door Mr. H. BEIJERMAN in zijn geschrift *Oldenbarneveld enz.* voor een verzinsel van lateren tijd gehouden.

(2) Zie voor het geld de *Correspondence of Leicester*, o. a. p. 199, 201, 277, 341; voor de soldaten o. a., p. 228, 235, voor de brieven, p. 203, 329, 348.

sluiten, zonder de Staten daarin te kennen; doch ELIZABETH was daarover zeer verstoord, en vroeg hem in haar antwoord, of zij dan zonder hunne toestemming hare eigene zaken niet zou mogen behartigen, en of het niet voldoende was, als zij hun daardoor geen schade berokkende? Hare gezindheid en geheime onderhandelingen waren aan onderscheidene regeringspersonen, die in *Engeland* hunne vertrouwden hadden, zeer goed bekend, en moesten de Staten derhalve met wantrouwen vervullen. Herhaaldelijk betuigde LEICESTER aan de Raadslieden der Koningin, hoezeer zij door deze handelwijze in de algemeene achting daalde, en de harten onzer voorouders van zich vervreemdde; doch hij vermogt daarin geen wijziging te brengen (1). 1584—1587

LEICESTER zelf, trotsch en onbedachtzaam, was door het gebeurde niet voorzigtiger en bescheidener geworden. Toen hij gegronde vrees koesterde, dat hij door ELIZABETH afgezet en teruggeroepen zou worden, had hij met opzet een hoogen en ruwen toon jegens de Staten aangenomen, om met hen in twist te geraken, en daarin eene aanleiding te vinden, om uit eigene beweging zijn gezag neder te leggen (2). Doch de Staten hadden de wijsheid gehad, hem geen reden tot misnoegen te geven, en bleven hem voortdurend met den meesten eerbied bejegenen. De uit *Engeland* ontvangene teregtwijzing in den wind slaande, verlangde de ijdele man, dat het zegel der Algemeene Staten de kenteekenen van zijn gezag zou dragen. Zij deden hem opmerken, dat de vorige Gouverneurs-Generaal steeds het wapen van den Heer des lands gevoerd hadden, en het dus natuurlijk en voegzaam was, dat hij hun wapen gebruiken zou, daar de Souvereiniteit thans bij hen berustte; doch »om zijne Excellentie te believen in zijn persoon, en om onderscheiding te maken tusschen zijn zegel en dat van de Heeren Staten" stemden zij er in toe, dat LEICESTER op de borst van den leeuw, die met zwaard en pijlbundel het wapen der Vereenigde Gewesten uitmaakte, het helmteeken van zijn bijzonder wapen zou mogen plaatsen, bestaande in eenen beer, op de achterste pooten overeind staande tegen een knoestigen stam (3). Ook ten opzigte der geldmiddelen begrepen de Staten »dat aan de voldoening hunner beloften niet alleen de eer en goede naam, maar ook het geheele welvaren van den lande gelegen was (4),"

---

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 88, 137, 214, 217, 229, 231, 236, 242, 246, 290, 322, etc. Merkwaardig zijn de opmerkingen van LEICESTER omtrent het doorzigt der Staten, waarop hij niet gerekend had. *Correspondence*, p. 33: »Wat de Staten betreft, ik verzeker u dat zij licht zien door eene kleine opening;" p. 251: »zij zijn zeer slim, en ik heb nog nooit met zulk wantrouwend volk te doen gehad."

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 132. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld enz.* bl. 130.

(3) *Resol. d. Stat. Gen.* 7 Junij 1586. I. A. NIJHOFF, *Bijdragen*, D. VII. bl. 107.

(4) *Resol. v. Holland* 1586, bl. 107.

1584—1587 en stonden aan LEICESTER veel meer toe, dan in de voorwaarden, onder welke hij het Algemeene Stadhouderschap had aanvaard, was opgenomen. Niet tevreden met de daarin voor één jaar toegestane opbrengst van tweemaal honderd duizend guldens 'smaands door *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland*, behalve de brandschattingen en imposten van *Gelderland*, *Vlaanderen* en *Braband*, waarbij later nog de administratie der domeinen in de vier eerstgenoemde gewesten gevoegd was, had LEICESTER reeds drie dagen na de plegtige aanvaarding zijner waardigheid honderd duizend guldens in de maand meer gevraagd, die hem voor vier maanden werden toegestaan. Ook keurde men goed dat hij reeds op eigen gezag honderd en vijftig duizend guldens had opgenomen; en de Staten van *Holland* gaven later dertig duizend guldens vooruit, om hem in staat te stellen eenige kornetten ruiters aan te werven. In Bloeimaand verzocht hij de Algemeene Staten hem een jaarlijksch inkomen toe te kennen. Zij beriepen zich op het met ELIZABETH geslotene verdrag, waarbij deze de bezoldiging van al hare Bevelhebbers en krijgslieden op zich had genomen, doch toen LEICESTER verzekerde, nog geen penning voor zich zelven van haar genoten te hebben, werd hem een jaargeld van honderd duizend guldens toegelegd (1).

Evenzeer als de Staten geneigd waren LEICESTER met al hun vermogen te ondersteunen, waren zij echter ook op hunne hoede tegen alle inbreuken op hunne duur gekochte vrijheden en regten. Toen zij een en andermaal Fransche brieven van hem ontvangen hadden, lieten zij hem weten dat zij zelven alle missiven, krachtens hunne privilegiën, in het Nederduitsch opstelden, en verzochten hem uit dien hoofde zich daarin ook te willen bedienen van »de natuurlijke taal van den lande (2)." Om hem genoegen te geven, voegden zij echter somtijds eene Fransche vertaling bij de stukken, die zij hem toezonden (3).

Zoolang het onbeslist was, of het ongenoegen van ELIZABETH zijne terugroeping ten gevolge zou hebben, had LEICESTER in *'s Gravenhage* vertoefd, hoewel het zijn voorne-

(1) *Resolut. d. Stat. Gen.* 10 Jan., 1 en 7 Febr., 14—17 Mei 1586. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 107, 116, 154, 174, 260, 342, 347—356. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 722, 730, 751.

(2) *Resolut. d. Stat. Gen.* 15 April, 22 Junij 1586. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 68, 119. — In het *Register* der Resolutiën van de Staten-Generaal komt de eerste Resolutie in het Nederduitsch voor op 25 Mei 1580. Daarna worden nog enkele Fransche gevonden, tot op 5 Mei 1582. Op 7 Maart 1582 was besloten »dat men nu voortaen de resolutiën van de Generaliteit in nederlandsche taele continueren" zou; en op 13 Januarij 1583 werden Zijne Hoogheid de Prins van *Oranje* en de Raad van State verzocht zich voortaan alleen van de Nederlandsche taal te bedienen.

(3) VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 58.

men niet was, aldaar zijne residentie te houden (1). Eerst in Lentemaand vertrok hij van daar over *Haarlem* naar *Amsterdam*, waar hij op den achttienden aankwam, en met veel luister ontvangen en onthaald werd. Zoowel de regering als de burgerij waren met den doorluchtigen gast ten hoogste ingenomen, en wedijverden in eerbetoon (2). Na twaalf dagen in *Amsterdam* vertoefd te hebben, begaf LEICESTER zich naar *Utrecht*, waar hij besloten had, zijn verblijf te vestigen. Meer dan éène reden had hem daartoe genoopt. De benoeming van MAURITS tot Stadhouder van *Holland* had zijne hoop verijdeld, om op het voornaamste der Vereenigde Gewesten een overwegenden invloed te verkrijgen (3). Tijdens de onderhandelingen met ELIZABETH in het vorige jaar had PAULUS BUYS, van wege de Staten van *Utrecht* in het gezantschap geplaatst, op de Koningin een zeer gunstigen indruk gemaakt, en daarvan partij getrokken, om dat gewest, als ten hoogste aan haar verknocht (4), en tevens meer dan *Holland* en *Zeeland* aan 's vijands lagen blootgesteld, aan hare bijzondere zorg aan te bevelen. ELIZABETH had dien ten gevolge aan de Staten van *Utrecht* eenen brief geschreven, waarin zij hun mededeelde den Graaf van LEICESTER gelast te hebben, voornamelijk voor hunne veiligheid en hun welzijn zorg te dragen. De Utrechtsche burgerij, door dit gunstbewijs gevleid en voor een aanzienlijk gedeelte tot de ijverige Hervormden behoorende, verwachtte van LEICESTER krachtige ondersteuning der godsdienst en tevens beteugeling van hetgeen zij *Holland's* overmoed noemde. De Graaf van NIEUWENAAR was zeer Engelschgezind, en zag in den aanvang LEICESTER naar de oogen. Bovendien was *Utrecht* het natuurlijke middelpunt, waaruit de krijg zoowel naar het Noorden en Oosten als naar het Zuiden het best kon bestierd worden. De stad was ten tijde van Keizer KAREL van nieuwe bolwerken voorzien, en nog onlangs had men met groote kosten de muren versterkt. LEICESTER koos dus die stad tot zijne gewone residentie, en nam aldaar zijnen intrek in het Duitsche Huis (5). 1584—1587

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 140.

(2) Dr. P. SCHELTEMA, *de Graaf van Leicester te Amsterdam*, Amst. 1851.

(3) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. IV. bl. 81. *Waarachtige Historie van J. van Olden-Barnevelt*, 4e druk, Rott. 1670, bl. 149.

(4) In een handschrift van de Resolutiën der Staten van *Utrecht* staat genoteerd op 19 Januarij 1586: »De Grave van *Nijevenaer Mueurs* crycht absolute commissie voor 't gouvernement van *Utrecht*, doch zoo 't die grave van *Leycester* volgende die tractaten met hem gemaekt als gouverneur generael lyden mach."

(5) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 671. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1048. *Correspondence of Leicester*, p. 141. Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester in Utrecht*, in het *Tijdschr. voor Gesch. Oudh. en Stat. v. Utrecht*, 1836, bl. 20.

1584— In *Utrecht* werd hij echter omringd en spoedig geheel ingenomen door eenige Vlaam-
1587 sche en Brabandsche uitgewekenen, die hem van de Staten-regering afkeerig maakten, en daardoor eenen weg deden inslaan, die zijne heerschzucht en ijdelheid vleide, doch hem meer en meer van de Nederlandsche Regenten vervreemdde. Den grootsten invloed verkreeg JACOB REINGOUD, een sluw en bekwaam maar beginselloos man, die te voren den Graaf van EGMOND als Secretaris gediend had, door GRANVELLE tot Kommies van Finantiën verheven was, ook later in het vertrouwen van ALVA en DE REQUESENS had gedeeld, doch, van ontrouw in het beheer van 's lands penningen beschuldigd, zijne betrekking had moeten nederleggen. In de jaren Vijftienhonderd vier en tachtig en Vijftienhonderd vijf en tachtig was hij onze afgezanten naar *Frankrijk* en *Engeland* op eigen gezag gevolgd, en had zich bij vele aanzienlijken weten in te dringen. Zich te *Utrecht* met der woon gevestigd hebbende, nam hij terstond na LEICESTER's komst aldaar de houding van een ijverigen Hervormde aan, en wilde alleen dienstboden houden, welke zijne godsdienst beleden. Door deze en andere kunstgrepen nam hij LEICESTER voor zich in, en niettegenstaande deze zelfs uit *Engeland* voor den gevaarlijken en geveinsden man gewaarschuwd werd, schonk hij hem een onbepaald vertrouwen (1). Tot de voornaamste personen uit REINGOUD's aanhang, die weldra den naam van *de Reingoudisten* kregen, behoorde verder DANIËL DE BURCHGRAVE, die zich in het jaar Vijftienhonderd vier en tachtig, na de overgave zijner vaderstad *Gent* aan PARMA, naar *Engeland*, en van daar naar *Utrecht* begeven had, ongeveer terzelfder tijd, waarop LEICESTER naar *de Nederlanden* vertrok; alsmede GERARD PROUNINCK bijgenaamd DEVENTER, die uit *'s Hertogenbosch* naar *Utrecht* was gekomen, waar hij reeds eenige jaren gewoond had. DE BURCHGRAVE werd reeds in Lentemaand door LEICESTER als Secretaris in dienst genomen, en ook tot buitengewoon Secretaris van den Raad van State aangesteld. PROUNINCK kende het Engelsche Lid van den Raad van State KILLEGREW, die steeds bij hem zijnen intrek nam, als hij te *Utrecht* vertoefde, en had door dezen LEICESTER's vriendschap en gunst gewonnen. Beide mannen waren van deftige afkomst, hadden aanzienlijke ambten bekleed, en in den strijd tegen *Spanje* gewigtige diensten bewezen (2). Doch hoewel zij in zuiverheid van bedoelingen REINGOUD verre overtroffen, waren zij niet minder tegen *Holland* vooringenomen, en weten aan de veelhoofdige en verdeelde Staten-regering een groot deel der tegenspoeden, die *Vlaanderen* en *Braband* bijkans geheel weder in *Spanje's* magt hadden gebragt. Eenheid en klem in het bestuur, handhaving van de regten der landprovinciën tegenover den invloed en

(1) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 75. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1049—1053. *Correspondence of Leicester*, p. 192.

(2) Mr. W. C. ACKERSDYCK, in het *Tijdschrift voor Gesch. Oudh. en Stat. v. Utrecht* 1836, bl. 205—228. *Correspondence of Leicester*, p. 363, 422.

de aanmatigingen van *Holland* en *Zeeland*, en beteugeling dier laatste gewesten in hun strafbaren en schadelijken uitvoer van verbodene waren naar vijandelijke havens, schenen hun een dringend vereischte voor het algemeene welzijn. Welligt woog bij hen ook meer of min de omstandigheid, dat zij thans als vreemdelingen van de hooge Staatsambten waren buitengesloten, en alleen door tusschenkomst van LEICESTER konden hopen, invloed op het Staatsbestuur uit te oefenen. Hoe dit zij, hunne bedoelingen en pogingen werden door eene aanzienlijke en steeds toenemende partij ondersteund. Niet alleen in *Utrecht*, maar ook in vele andere plaatsen, was de burgerij over den achteruitgang van 's lands zaken sedert Prins WILLEM's dood ontevreden, en gaf daarvan de schuld aan de Staten, zonder hunne bekrompene middelen en de magt des vijands in aanmerking te nemen. Vele Hervormde Predikanten, van ijver tegen de Roomschgezinden blakende en door LEICESTER's schijnheiligheid verblind, verwachtten van hem krachtige maatregelen tot handhaving en uitbreiding hunner godsdienst. De talrijke Vlaamsche en Brabandsche uitgewekenen zagen in den bijstand der Engelschen het eenige middel, om in hun Vaderland terug te komen, en waren bereid aan die uitkomst de regten en vrijheden der gewesten op te offeren, die hen met gastvrijheid hadden opgenomen. »Al wat de opgaande zon aanbad; al wat, uit wispelturigheid of weerzin in het tegenwoordige, naar nieuwigheden haakte; wie, staande naar eenig ambt, verworpen was, of afgezet van het zijne, hoewel uit billijke redenen; wie, om geschil tusschen zich en de Staten gerezen, hun een kwaad hart toedroeg; wie zijne have verkwist of in overdaad doorgebragt had, en in hagchelijke tijden zijne meeste veiligheid stelde; wie zijne rekening op visschen in troebel water maakte: vleide zich onder die vlag (1)." Zoo wies in korten tijd de aanhang en de overmoed der Reingoudisten tot eene hoogte, die de Vereenigde Gewesten met de grootste rampen bedreigde, daar PARMA niet verzuimde het vuur der tweedragt door zijne aanhangers en zendelingen aan te blazen (2). 1584—1587

Het was het eerste werk der Reingoudisten, LEICESTER tegen de Staten in te nemen. Zij wezen hem op het gemis van eenstemmigheid tusschen de onderscheidene gewesten; op de belemmering in de beraadslagingen, door de geheime wenschen van Roomschgezinde leden en het eigenbelang van baatzuchtige kooplieden veroorzaakt; op de onmogelijkheid om eenig besluit met den noodigen spoed te nemen of geheim te houden, wanneer zoo talrijke vergaderingen daarvan kennis moesten nemen; op den onafgebroken strijd, dien de Prins VAN ORANJE, tot 's Lands onberekenbaar nadeel, tegen de eigenzinnigheid en den onwil der Staten had moeten voeren. Hunne voorstellingen, niet geheel van waarheid ontbloot, doch eenzijdig en overdreven, vonden bij LEICESTER een geree-

---

(1) HOOFT, *Hist. der Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1052.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 88, 137.

1584—1587 den ingang. Zijne heerschzucht liet zich gaarne diets maken, dat hij in het algemeene belang handelde, door zich weinig om het gevoelen der Staten te bekreunen; en zijn Engelsche adeltrots had reeds vóór zijne overkomst een vooroordeel tegen eene regering van burgers en kooplieden gekoesterd, dat met den geest zijner eeuw in volkomene overeenstemming was. ELIZABETH zelve, aan wier Hof men op onze Regenten als op kaaskoopers en winkeliers nederzag, had hem in zijne geheime instructie opgedragen om inzonderheid den adel in eervolle en aanzienlijke betrekkingen te plaatsen; en bij de onderhandelingen over de benoeming der Leden van den Raad van State had LEICESTER er op aangedrongen, dat geen kooplieden daarin zitting zouden hebben, hetgeen hem was toegestaan »mits eenige bekwame kooplieden van eere en kwaliteit in de finantiën werden gesteld (1)."

Aldus werd LEICESTER's overkomst, zoo vurig gewenscht en met zooveel gejuich begroet, reeds na weinige maanden eene rijke bron van verdeeldheid. De Staten betreurden de groote magt, die zij hem in de eerste opgetogenheid met meer welwillendheid dan overleg hadden opgedragen, en zochten uit prijselijke voorzigtigheid den Landvoogd zooveel mogelijk binnen de palen van zijn gezag te houden, terwijl LEICESTER, door vleijers en woelgeesten omgeven, hunne inzigten en raadgevingen meer en meer in den wind sloeg.

De Staten van *Holland* hadden intusschen in den aanvang dezes jaars besloten, om de betrekking van PAULUS BUYS weder te vervullen, en tot 's Lands Advokaat benoemd Mr. JOAN VAN OLDENBARNEVELD, Pensionaris van *Rotterdam*, die reeds gedurende geruimen tijd door die stad voortdurend in de vergadering der Staten was afgevaardigd. Deze merkwaardige man was op den veertienden September des jaars Vijftienhonderd zeven en veertig te *Amersfoort* geboren, waar zijn geslacht sedert overoude tijden tot de Veluwsche Ridderschap behoord had. Na zich gedurende eenige jaren aan de Hoogescholen te *Leuven*, te *Bourges* en te *Heidelberg* met de studie der regtsgeleerdheid te hebben bezig gehouden, was hij in Vijftienhonderd zeventig Advokaat voor het Hof van *Holland* geworden. In Vijftienhonderd twee en zeventig was hij een der drie Advokaten, die niet met het Spaanschgezinde Hof naar *Utrecht* vertrokken, maar zich onder het Gouvernement van den Prins VAN ORANJE begaven. Hij nam in het volgende jaar als vrijwilliger dienst, en ontkwam bij eene vruchtelooze poging tot ontzet van *Haarlem* niet zonder levensgevaar aan de handen der Spanjaarden. Sedert kreeg hij eene uitgebreide praktijk bij het Hof van *Holland*, en werd in onderscheidene belangrijke commissiën gebruikt, totdat de regering der stad *Rotterdam* hem in Vijftienhonderd zes en

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 14. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 26. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 61. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld enz.* bl. 130.

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT.

J. F. C. Reckleben sculps.

zeventig tot haren Pensionaris verkoos. In deze betrekking bewees hij aan de stad uitstekende diensten, en blonk tevens zoowel in de vergadering der Staten van *Holland* als in de Algemeene Staten, waarin hij herhaaldelijk zitting had, door kunde, eerlijkheid en doorzigt uit. Hij deelde in het vertrouwen van den Prins VAN ORANJE, en verkreeg langzamerhand een aanmerkelijken invloed op het Staatsbestuur. Desniettemin aanvaardde hij met schroom, en eerst na herhaalden aandrang, het gewigtige ambt van Advokaat van *Holland*, waarvoor hij zich minder dan anderen berekend achtte. Hij deed het onder twee voorwaarden, die hem volgaarne werden ingewilligd: vooreerst, dat hij onmiddellijk ontslagen zou zijn, wanneer men besluiten mogt zich onder goede voorwaarden aan *Spanje* te onderwerpen, waarvoor hij niet zonder vrees was; ten tweede, dat hij, zonder zijne toestemming, tot geen buitenlandsche zendingen zou gebruikt worden, opdat hij door onafgebrokene waarneming van zijnen post met alle omstandigheden naauwkeurig bekend zou blijven. Op den achtsten van Lentemaand legde hij in zijne nieuwe betrekking den eed in de Staten van *Holland* af (1). 1584—1587

De Raad van State, aan wien, na den dood van den Prins VAN ORANJE, met MAURITS het beleid der regering was opgedragen, en die wegens gemis van gezag en hulpmiddelen voortdurend met groote moeijelijkheden had te worstelen gehad, had nu zijn ontslag gekregen, daar het nieuwe Collegie van dien naam, naast LEICESTER ingesteld, zijne voortduring overbodig maakte (2). In dien nieuwen Raad van State waren door den Landvoogd benoemd uit *Holland* WALRAVEN, Heer van *Brederode;* uit *Zeeland* JACOB VALKE; uit *Utrecht* PAULUS BUYS; uit *Gelderland* ELBERTUS LEONINUS; en uit *Vlaanderen* ADOLF VAN MEETKERKEN. Voorts had elk gewest er nog eenige Leden bijgevoegd. Doch daar LEICESTER evenmin de *Hollandsche* taal, als de meeste Leden van den Raad van State de *Engelsche* verstonden, konden de gemeenschappelijke beraadslagingen niet dan zeer onvoldoende zijn. Volgens zijne begeerte niet aan de beslissing der meerderheid gebonden, en door de Reingoudisten meer en meer opgezet, bekommerde LEICESTER zich steeds minder om het gevoelen zijner Raadslieden (3), waartoe niet weinig bijdroeg, dat zijn Secretaris DE BORCHGRAVE, die even als LEICESTER de

(1) *Waarachtige Historie van J. van Olden-Barnevelt*, 4e druk, Rott. 1670, bl. 1—24, 163—166. *Resolutiën v. Holland*, 1586, bl. 62, 72, 97, 100—106. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XX. bl. 647. B. XXI. bl. 700. *Naleezingen op* WAGENAAR, D. I. bl. 305.

(2) Hiervoor, bl. 114. *Resol. d. Stat. Gen.* v. 9 Jan. en 6 Febr. 1586.

(3) LEONINUS zelf verklaarde later: »Getrouwelijk en rondborstig heb ik hem alles onder het oog gebragt, wat het algemeen belang vord.rde, doch, door de redeneringen van anderen ingenomen en misleid, is hij niet te bewegen geweest den goeden weg te volgen, weshalve zijn gezag een korten duur en ongelukkigen uitslag heeft gehad.” J. R. VAN CAPELLE, *Bijdr. tot de Gesch. der Nederl.* bl. 149, aant. 116.

1584—1587 *Italiaansche* taal magtig was, onder voorwendsel van zijnen Heer papieren te brengen, niet zelden de beraadslagingen bleef bijwonen, en, achter diens stoel staande, hem gedurig zijne meening influisterde (1).

Naauwelijks te *Utrecht* aangekomen, besloot LEICESTER te *Amsterdam* eene munt op te rigten, waarin hij door zekeren HANS DE VLAMING dubbele rozenobels liet slaan met de beeldtenis van ELIZABETH. Zoodra de Staten van *Holland* hiervan berigt kregen, bragten zij hem eerbiedig onder het oog, dat volgens de privilegiën van hun gewest uitsluitend in *Dordrecht* gemunt mogt worden. LEICESTER verzekerde niets tegen hunne voorregten te willen ondernemen, en de zaak vooreerst in bedenking te zullen houden, doch liet desniettemin met munten voortgaan; waarbij hij de nieuwe grief voegde van den wettigen koers dezer geldstukken boven de waarde te stellen, onder voorwendsel van daarmede de Koningin van *Engeland* te vereeren, doch tot aanmerkelijk verlies van allen, die er mede betaald werden. Een nadrukkelijk vertoog der stad *Dordrecht* noopte hem echter het munten te doen staken (2).

Grooter misnoegen verwekte hij, door het gewigtige onderwerp van den uitvoer naar vreemde havens, dat reeds tot zooveel verdeeldheid had aanleiding gegeven, in eenen geest te regelen, die bewees, welken nadeeligen invloed de Reingoudisten op hem uitoefenden. Reeds te voren had hij het uitvaren van eenige schepen met boter en kaas uit *Noord-Holland* met geweld doen beletten, niettegenstaande de Gedeputeerde Staten daartoe vergunning hadden verleend. Hieruit rezen zware klagten, daar het zuivel in groote hoeveelheden staan bleef en bedierf, en de inwoners betuigden hunne lasten niet te kunnen opbrengen, wanneer hun voornaamste middel van bestaan hun ontnomen werd. Tijdens LEICESTER's verblijf in *Amsterdam*, hadden zich reeds afgevaardigden uit de Gedeputeerden bij hem vervoegd, om hem de belangen des handels aan te bevelen; en de Staten van *Holland* hadden hem dringend verzocht omtrent deze zaak geen besluit te nemen, zonder eerst hunne bedenkingen te hooren (3). Doch de gunstige verwachting, door deze bemoeijingen opgewekt, werd deerlijk teleurgesteld door een Plakkaat, op den vierden van Grasmaand door LEICESTER uitgevaardigd. Daarbij werd zoowel aan Nederlanders als aan vreemdelingen verboden om op eenige plaats in de magt der Spanjaarden handel te drijven, wissels te trekken of eenige gemeenschap te houden;

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 690. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1052.

(2) HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1047. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 122, 263.

(3) HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1046, 1049. Dr. P. SCHELTEMA, *Leicester te Amsterdam*, bl. 26. *Resolut. v. Holl.* v. 1586, bl. 118, 138, 183. VELIUS, *Chronijk van Hoorn*, bl. 259.

en naar eenige onzijdige haven levensmiddelen, ammunitie of scheepsmaterialen uit te voeren, zonder LEICESTER's bijzondere vergunning. Overtreding dezer bepalingen zou bij vreemdelingen met verbeurdverklaring van schip en goed, bij ingezetenen bovendien met de galg gestraft worden. Ten hoogste over dezen onstaatkundigen maatregel bekommerd, die niet alleen den toevoer van levensmiddelen naar PARMA's leger stuitte, maar de gansche scheepvaart in knellende boeijen sloot, en waarbij LEICESTER zich bovendien een ongehoord gezag over vreemde kooplieden en Mogendheden aanmatigde, drongen de Algemeene Staten er op aan, dat hij de uitvoering ten minste eenige dagen schorsen zou, totdat zij hem hunne bedenkingen konden mededeelen. Doch hij verklaarde, »dat men ter wille van eenige bijzondere kooplieden zulk eene heilzame zaak niet moest tegenhouden, welke door de gemeente zoozeer gewenscht werd; dat hij met de zaken der kooplieden niet gemoeid wilde zijn, en liever zijn gezag zou nederleggen, wanneer men de maatregelen, die hij noodig achtte, zou willen belemmeren; en dat hij in elk geval het Plakkaat niet kon terugnemen, daar het in overeenstemming met ELIZABETH genomen was, en in *Engeland* ook zou worden uitgevoerd." Men onderwierp zich nu aan zijnen wil; en zelfs de Staten van *Holland* waren zoo weinig gezind hem te dwarsboomen, dat zij, op dit punt door de Gedeputeerden van het *Noorder-Kwartier* (*Noord-Holland*) geraadpleegd, ten antwoord gaven, »dat zij het geenszins geraden vonden onder eenig voorwendsel de uitvoering van gemeld Plakkaat te verhinderen, of iets dienaangaande te ondernemen, waardoor het wettige gezag van LEICESTER zou worden verkort (1)." 1584—1587

Toch tastte het Plakkaat handel en scheepvaart, de hoofdbronnen van *Holland's* bestaan, in den hartader aan. Reeds was dat gewest de algemeene markt van *Europa* geworden. De handel op het Noorden en de *Oostzee* werd grootendeels door Nederlandsche schepen gedreven, die hunne ladingen in onze koopsteden bragten, of, gepaard met de voortbrengselen van inheemsche vischvangst, landbouw en laken- of lijnwaad-fabrieken, naar de havens van *Engeland*, *Frankrijk*, *Spanje* en *Portugal* voerden, vanwaar zij met de vruchten van het Zuiden en van de in *Lissabon* opgestapelde Oost-Indische waren terugkeerden. Niettegenstaande FILIPS II na de verovering van *Portugal* in het jaar Vijftienhonderd en tachtig zijne havens voor onze voorouders gesloten had, dreven zij onder vreemde vlag, of ook wel na de verovering van *Antwerpen* door PARMA op naam van Antwerpsche kooplieden (2), een aanmerkelijken handel op die streken, waarin zij door

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 702. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIII. bl. 1048. *Resol. d. Stat. Gen.* v. 15 April 1586. *Resol. v. Holl.* v. 1586, bl. 202. *Correspondence of Leicester*, p. 212, 220. VELIUS, *Chronijk van Hoorn*, bl. 260.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 90.

1584—1587 de Spanjaarden en Portugezen, die hunne waren en hun geld ongaarne misten, weinig werden bemoeijelijkt. *Amsterdam* was reeds in het bezit van duizend koopvaardijschepen van minstens honderd tonnen, en telde zelden een geringer getal vaartuigen op zijne reede (1). Het uitgevaardigde Plakkaat bragt echter in dien toestand eene noodlottige wijziging. De vriendschappelijke handelsbetrekkingen met de Noordsche en Oostersche Mogendheden werden er door verbroken, en de vaart op *Spanje* en *Portugal* geheel gestuit. De scheepvaart werd met kwijning, zoo niet met volkomen stilstand, bedreigd. Niettemin werd het Plakkaat gestrengelijk uitgevoerd, en menig schipper of koopman boette zijne winzucht met den dood (2).

Men had LEICESTER diets gemaakt, dat de menigte van vrijbrieven, die zoowel door uitheemsche als Nederlandsche kooplieden zouden gevraagd worden, om tegen de bepalingen van het Plakkaat te mogen handel drijven, hem eene rijke bron van inkomsten zouden opleveren. Doch integendeel kwam de onuitvoerlijkheid van dien maatregel meer en meer aan het licht. De schippers uit de *Oostzee* en *Oost-Friesland* voeren nu zelven achter *Schotland* om naar de Spaansche en Portugesche havens, die even als vroeger van het noodige voorzien werden. Vele kooplieden uit de Zuidelijke *Nederlanden*, die reeds besloten hadden zich in de Vereenigde Gewesten te vestigen, begaven zich nu naar *Embden*, *Bremen*, *Hamburg* en andere plaatsen, waar de handel niet aan banden was gelegd. Ook uit ons Vaderland vertrokken welgestelde lieden naar elders, om van de belemmeringen in hun bedrijf ontslagen te zijn. In *Noord-Holland* liep de aanzienlijke kaashandel te niet, de pachten werden verlaagd, alle neringen namen in evenredigheid af. De opbrengst der belastingen bleef beneden de raming. Men begon gegronde vrees te koesteren, dat de kooplieden uit de *Oostzee* en uit *Frankrijk*, *Spanje* en *Portugal* gewoon zouden worden onmiddelijk met elkander handel te drijven, en dat ons Land zijne voordeelen als stapelplaats voor gansch *Europa* verliezen zou. Hier kwam nog bij, dat het Plakkaat in *Engeland* geen weerklank vond en aldaar niet werd uitgevoerd, waardoor de geheele maatregel zijn doel miste, en slechts met dubbel gewigt op de Nederlanders drukte, die nu ook gevaar liepen door de Engelschen, reeds hunne mededingers in de zeevaart, overvleugeld te worden. Bij het ernstige ongenoegen over LEICESTER's halstarrigheid in het doordrijven van zijnen ondoordachten en voor 's Lands welvaart verderfelijken maatregel voegde zich daardoor een vermoeden van kwade trouw, dat meer en meer gewettigd scheen te worden. Nog had ELIZABETH aan hare beloften geen nader gevolg gegeven. Troepen en geld werden te vergeefs gewacht. LEICESTER's praalzucht en de ontrouw van zijnen

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 477.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 212.

schatmeester, hadden de uit *Engeland* medegebragte sommen spoedig doen versmelten; 1584—1587
en hoezeer hij zijne eigene middelen geenszins spaarde, had hij voortdurend met geldgebrek te worstelen. De Engelsche troepen, sedert lang in de uitbetaling der verschuldigde soldij teleurgesteld, en in lompen gehuld, liepen bij honderdtallen naar PARMA over (1). Onder deze omstandigheden was het LEICESTER ook met den besten wil onmogelijk, om den vijand met kracht te keer te gaan. Hij zag zich niet in staat eene voldoende legermagt bijeen te brengen: en toch was het eenstemmige gevoelen van alle lieden van kunde en ervaring, dat een bloot verdedigende krijg niets baten kon, en alles verloren was, tenzij men de Spanjaarden met kracht aanviel en uit de reeds ingenomene sterkten terugdreef. Voorzeker kan het niet bevreemden dat de Staten, hoezeer in hunnen eerbied en hunne onderdanigheid volhardende, bezwaarlijk langer hunne ontevredenheid en ernstige bezorgdheid voor LEICESTER verbergen konden. »Ik verzeker u," schreef deze op den vijftienden van Grasmaand aan den Secretaris van Staat WALSINGHAM, »dat ik reden heb zeer aan de genegenheid der Algemeene Staten te twijfelen; zij halen zich allerlei schrikbeelden in het hoofd, en beginnen sints eenige dagen zeer vreemd te handelen;" en hij voegde er zes dagen later bij: »er is hier iets gaande, hetgeen men groote moeite doet voor mij verborgen te houden (2)." Werkelijk begonnen de Staten van nu af scherper op de handelingen van den Landvoogd toe te zien, zorgvuldiger voor hunne voorregten te waken, en aan het hem opgedragene gezag de meest beperkende uitlegging te geven (3).

Hoe meer LEICESTER de Staten van zich vervreemdde, des te meer gevoelde hij behoefte om steun te vinden bij het volk, dat, minder helder ziende dan zijne Regenten, hem nog steeds genegen bleef (4). Vooral hadden zich de Calvinisten aan hem aangesloten, daar zij van hem de handhaving hunner geliefkoosde leerstellingen en de bekrachtiging van besluiten verwachtten, die zij reeds op onderscheidene Synoden genomen hadden, doch waarvoor zij de goedkeuring der Staten nog niet hadden kunnen verwerven.

Reeds sedert geruimen tijd waren de Hervormden onderling verdeeld. De oorsprong

---

(1) LEICESTER schrijft zelf den 8sten Augustus, dat er wel twee duizend waren gedeserteerd. *Correspondence*, p. 374. Zie ook p. 260, 264, 277, 325, 338.

(2) VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 249 *c*. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 78. GROTII, *Annalium*, L. V. p. 96. STRADA, *de Bell. Gall.* T. II. L. VIII. p. 457. *Correspondence of Leicester*, p. 130, 136, 216, 223, 246, 322, 331, 338.

(3) *Correspondence of Leicester*, p. 362.

(4) LEICESTER zelf schrijft zeer naïf: (*Correspondence* p. 362): »het gemeene volk is beter gezind dan de hoogere standen."

1584—1587 hunner twisten lag in het verschil van gevoelen omtrent geloofspunten, hetwelk spoedig tusschen de voornaamste Hervormers, hoe eenstemmig ook in de bestrijding van het Katholicisme, ontstaan was. Reeds in de eerste helft der zestiende eeuw hadden de onderscheidene meeningen omtrent de noodzakelijkheid van den wederdoop der volwassenen en de beteekenis van het Heilige Avondmaal den grond gelegd tot de van de overige Protestanten afgescheidene gezindheden der Doopsgezinden en Lutherschen. Weldra werden door andere twisten over de leer en de inrigting der Kerk nieuwe zaden van verdeeldheid gestrooid. Terwijl ZWINGLI in het Avondmaal slechts eene zinnebeeldige handeling zag tot versterking van geloof en liefde, kon CALVIJN niet besluiten eene meer geheimzinnige opvatting dier heilige plegtigheid geheel te laten varen. Terwijl ZWINGLI aannam dat CHRISTUS tot behoud van alle menschen geleden had, leerde CALVIJN dat het leven en de dood van den Zaligmaker slechts hun kon baten, die van eeuwigheid door God ter zaligheid waren uitverkoren. Bij deze geschillen over de leer der Heilige Schriften voegden zich geheel strijdige begrippen omtrent de verhouding tusschen Kerk en Staat. ZWINGLI achtte het kerkbestuur ondergeschikt aan de regering; CALVIJN daarentegen kende aan de burgerlijke Overheid slechts het regt toe om de Kerk te beschermen en hare besluiten te handhaven. Door de geschriften van ERASMUS tot de Hervorming voorbereid, hadden de Nederlanders aanvankelijk bij voorkeur de gevoelens van ZWINGLI omhelsd. Doch weldra kreeg de leer van CALVIJN, door de verwantschap met de Fransche Protestanten en de taal, waarin vele zijner geschriften vervat waren, in de Zuidelijke *Nederlanden* overwegenden invloed. Door de overkomst van talrijke vlugtelingen uit *Braband*, *Vlaanderen*, en de overige door de Spanjaarden heroverde streken, en den glans, die van *Génève* uitstraalde en het door ZWINGLI ontstokene licht deed verbleeken, sloeg de schaal ook in het Noorden meer en meer naar de zijde der Calvinisten over. Wel bleef ZWINGLI's geest in verscheidene voor de kerkdienst bestemde geschriften bewaard; maar in de leerboeken dong het stelsel van CALVIJN met goeden uitslag naar den voorrang, en werd eerlang in de geloofsbelijdenis opgenomen, die in de geheime bijeenkomst der Hervormde Leeraren te *Antwerpen* in het jaar Vijftienhonderd zes en zestig tot bevordering van eenstemmigheid in de voordragt der leer was goedgekeurd, doch waarmede men nog geenszins bedoelde den Hervormden een uitsluitenden regel des geloofs voor te schrijven. De toen reeds aangevangene pogingen tot oprigting van een Hervormd kerkgenootschap, in Vijftienhonderd acht en zestig te *Wezel* en drie jaren later te *Embden* voortgezet, werden door ALVA's schrikbewind verijdeld; doch naauwelijks was de vaan der vrijheid in *Holland* en *Zeeland* opgestoken, of de Hervormde Predikanten dier gewesten vergaderden op den zestienden van Zomermaand des jaars Vijftienhonderd vier en zeventig op eigen gezag te *Dordrecht* in eene Provinciale Synode, om hun reeds lang gekoesterd voornemen ten uitvoer te brengen, en het kerkbestuur te regelen. De aldaar beraamde kerkorde, die den Staten ter goed-

keuring werd aangeboden, week echter in meer dan één opzigt van het gevoelen der 1584—1587
regering af. Niet alleen waren de scherpheid, waarmede de leer der Doopsgezinden veroordeeld werd, en de verheffing van den Heidelbergschen Catechismus tot den eenigen regel des geloofs, in strijd met de destijds vooral zoo onmisbare eensgezindheid tusschen de verschillende godsdienstige gezindheden; maar bovendien maakte de Synode aanspraak op eene onafhankelijkheid en een gezag, welke de Staten niet gezind waren haar toe te kennen. De blinde ijver en ruwe onverdraagzaamheid van vele Predikanten schenen de vrees te wettigen, dat zij een nieuwen en thans dubbel ondragelijken gewetensdwang zouden willen invoeren (1). Niet tevreden door het verspreiden van leerstellige geschriften in de behoefte aan eenen leiddraad bij het godsdienstige onderwijs te voorzien, streefden zij er naar om die tot den eenigen toetssteen der regtzinnigheid te verheffen. De Staten achtten het daarentegen van het hoogste belang, dat de onderscheidene opvattingen van de leer der Evangeliën in de Kerk naast elkander zouden geduld worden, en hadden ook uit dien hoofde in hunne openbare akten meestal gesproken van de *ware Christelijke* of *Evangelische religie*, met vermijding van het woord *Gereformeerde*, hetwelk door velen in een meer beperkten zin, als bij uitsluiting de Calvinistische leer begrijpende, werd opgevat (2). Zoo echter het beroep van Predikanten aan de kerkelijken zelven werd overgelaten, dan scheen het niet twijfelachtig, welke partij eerlang de zege zou behalen. Ook uit dien hoofde waren de consistoriën, gelijk men de bijeenkomsten der Hervormde Predikanten en Ouderlingen noemde, den Staten een doorn in het oog; en toen in het jaar Vijftienhonderd vijf en zeventig *Holland* en *Zeeland* de Hooge Overheid aan den Prins VAN ORANJE opdroegen, werd daarbij bepaald, »dat hij geen consistorien of kerkeraden zou gedoogen dan met goedvinden, benoeming en instelling van de Magistraten der steden of van de Staten des Lands, en tot bevordering der Gereformeerde Evangelische religie drie of vier personen zoude aanstellen, als algemeene Commissarissen, om te letten op de bekwaamheid der Predikanten en te voorzien in hun onderhoud, zonder toe te laten dat men naar iemands geloof onderzoek zou doen, of dat iemand te dier zake eenige moeite, ongelijk of letsel werd aangedaan (3).'' De Staten waren inmiddels bedacht zelve eene kerkorde vast te stellen; en in Vijftienhonderd zes en zeventig werden in naam van den Prins VAN ORANJE eenige bepalingen

(1) BRANDT vermeldt het gezegde van eenen Monnik: »Dat onse pot niet soo lang te vier hadt gegaan, als der geenen, die wij soo seer bescholden; en hoe hij 't klaerlijk sagh komen, dat eer de tijdt van een paer hondert jaren soude verlopen, de kerkelijke heerschappije ter wedersijden op gelijken voet sou staen.'' *Historie der Reformatie*, D. I. bl. 589. Vgl. bl. 559.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. B. X. bl. 551. Zie hiervoor, bl. 158 en 163 (4).

(3) BRANDT, *Historie der Reform.* D. I. bl. 559. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. X. bl. 431.

1584—1587 ontworpen, waarin de keuze der Leeraars aan de stedelijke regeringen toevertrouwd, van de Predikanten een eed van gehoorzaamheid aan de regering en van trouw aan Gods Woord gevorderd, en overigens het kerkbestuur geheel aan de burgerlijke Overheid onderworpen werd (1). Doch hoewel de gronden, waarop deze bepalingen berustten, opzettelijk in eene toelichtende memorie uitvoerig ontwikkeld waren, vonden zij slechts weinig bijval. Niet overal waren de stedelijke Magistraten, waaronder zich nog vele Roomschgezinden bevonden, met genoegzamen ijver voor de Hervorming en kennis van hare beginselen vervuld, om eene goede keuze van Predikanten te waarborgen (2). Ook zou daardoor eene verscheidenheid van meeningen gewettigd zijn geworden, die door velen hoogst verderfelijk werd geacht, en inderdaad door het verwekken van twist en tweedragt den band der broederschap tusschen de Protestanten reeds menigwerf verbroken had. De onkunde van vele Leeraars, vooral van hervormde Priesters, die tot Predikanten waren aangenomen en de zuivere leer des Evangelie's door allerlei dwaling en bijgeloof verminkten en ontsierden, scheen eenstemmigheid omtrent de hoofdwaarheden der godsdienst ten dringendste te vorderen. De eenheid der Kerk en de uitsluitende heerschappij harer leer kwamen aan velen, die het juk van het Katholicisme hadden afgeworpen, als het regt en kenmerk der waarheid voor, en werden door hen uit dien hoofde voor het Hervormde Kerkgenootschap gevorderd. Zoo algemeen waren deze gevoelens, dat de Staten, die de Hervormden als het krachtigste en meest welgezinde gedeelte der bevolking moesten ontzien, en in wier midden zich bovendien zoowel Roomschgezinden als onverschilligen bevonden, het nog niet geraden achtten tot de invoering hunner kerkelijke wetten over te gaan. Door deze inschikkelijkheid aangemoedigd, hielden de Hervormden in Zomermaand des jaars Vijftienhonderd acht en zeventig zonder verlof der Staten eene Nationale Synode te *Dordrecht*, waarin zij eene kerkorde opstelden, die lijnregt tegen den geest der genoemde bepalingen indruischte. De heftige tooneelen, waarvan *Gent* in dit jaar ten gevolge van den overmoed der Hervormde geestelijken getuige werd, en die op het lot der Zuidelijke *Nederlanden* zulk een gewigtigen invloed hebben uitgeoefend, maakten de Staten intusschen minder dan ooit geneigd om aan de Kerk een gezag te geven, dat haar van de wereldlijke magt onafhankelijk deed zijn. Ook ontzagen vele Predikanten zich niet, de maatregelen der regering op den kansel aan hun oordeel te onderwerpen, en niet alleen de onderhandelingen met den Roomsch-Katholijken Hertog VAN ANJOU, maar ook de verdraagzaamheid van den Prins VAN ORANJE te gispen. De Algemeene Staten achtten het noodig bij Plakkaten aan de Leeraars te verbieden, iets

(1) BRANDT, t. a. p. bl. 567—578.

(2) BRANDT, t. a. p. bl. 681.

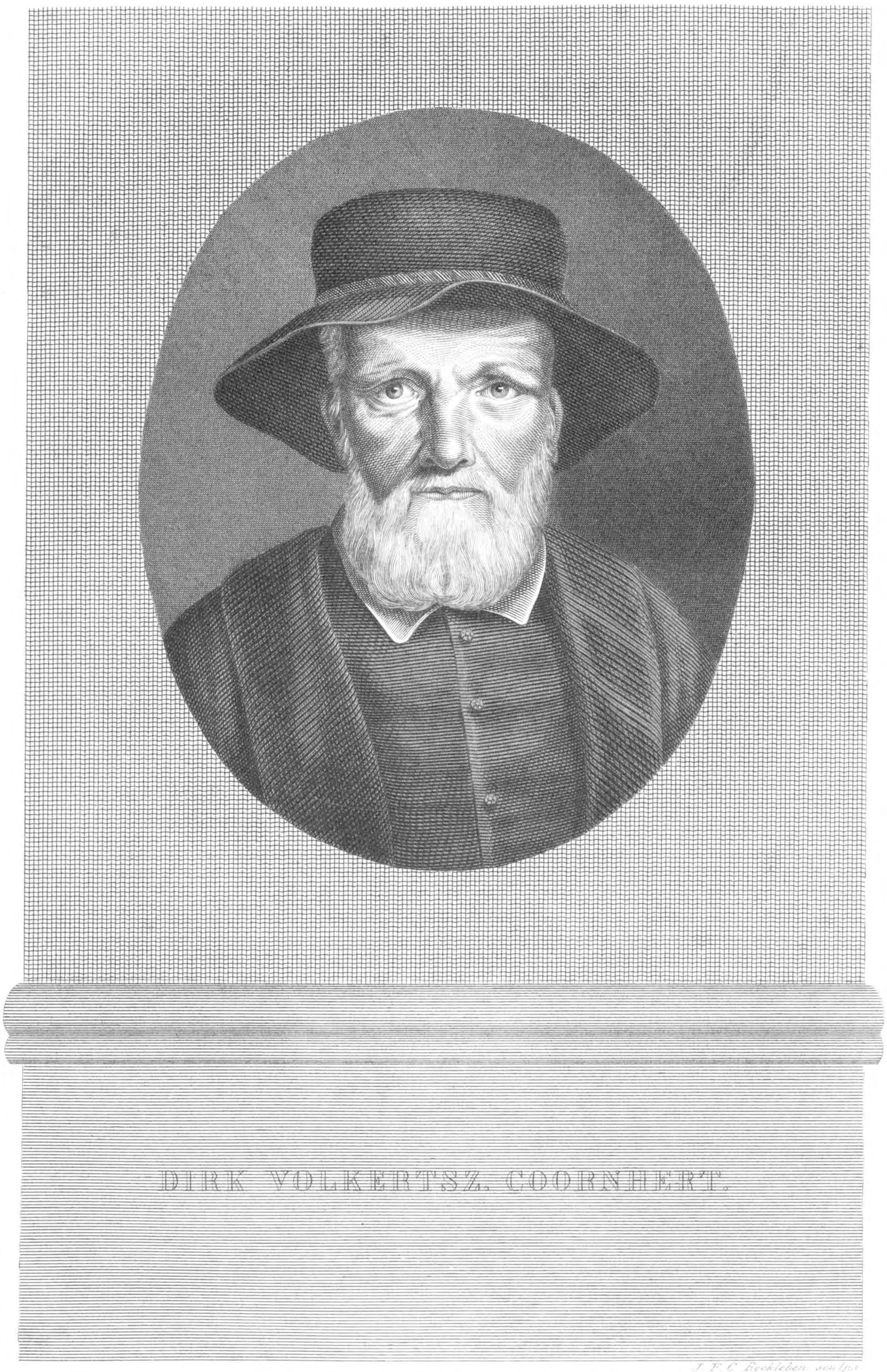

J. F. C. Beckleben sculps.

te prediken dat tot oproer of tot afbreuk van het ontzag voor de wettige Overheid leiden kon (1). In het jaar Vijftienhonderd een en tachtig werd andermaal eene Synode te *Middelburg* gehouden (2), waarop de reeds beraamde kerkorde bevestigd en uitgebreid werd. Niettegenstaande verscheidene der aldaar aanwezige Predikanten de aangenomene Geloofsbelijdenis nog nimmer gezien hadden, werd besloten dat alle Professoren in de Theologie, Predikanten, Ouderlingen, Diakenen en Schoolmeesters verpligt zouden zijn haar te onderteekenen, zoo zij niet van hun ambt ontzet wilden worden (3). Dat echter de heerschzucht en onverdraagzaamheid, waarvan vele besluiten dier Synode de blijken droegen, geen algemeenen bijval vonden, bleek uit een Vertoog, door de Magistraat van *Leiden* ter vergadering der Staten van *Holland* ingeleverd, waarin de volgende merkwaardige gezegden voorkwamen: »Wij vinden geen magt om met straffen in het gerigt te treden tegen degenen, die bevonden worden zich in hunnen burgerlijken handel en wandel niet anders dan eerbaar met ons te gedragen. Wij kunnen tot geen godsdienstdwang, hoe gering die ook zij, verstaan. Wij kunnen toestaan dat de geleerden tegen de dwalingen schrijven en spreken, doch verklaren niet de minste gedachte te hebben om op de kerkelijke censuur en het oordeel der geleerden tegen iemand als Ketter te procederen. De vrijheid heeft altijd voornamelijk daarin bestaan, dat men zijn gevoelen vrij mogt uitspreken. 't Was het eenig merkteeken van tirannij, als men zijne gedachten niet vrijelijk mogt uiten (4)." Ook elders wekten de handelingen der Middelburgsche Synode zooveel ongenoegen, en in *Vlaanderen* en *Braband* kwamen de nadeelige gevolgen van de onverdraagzaamheid der Hervormden zoozeer aan het licht, dat de Prins VAN ORANJE aan de Staten van *Holland* verklaarde, »dat de Gereformeerde Religie en het Land beiden zouden verloren gaan, tenzij daarop behoorlijke orde gesteld werd." De Staten benoemden daarop eenige gemagtigden, om eene kerkorde vast te stellen; doch de snelle veroveringen van PARMA, de moord van den Prins VAN ORANJE en de daarop gevolgde onderhandelingen met *Frankrijk* en *Engeland* schorsten de uitvoering op, terwijl de Hervormden van hunne zijde het besluit, om na verloop van drie jaren weder eene Nationale Synode te houden, in Vijftienhonderd vier en tachtig niet volvoerden. Tot behoud der orde en handhaving van hun gezag zagen de Staten van *Holland* zich echter genoodzaakt in Wijnmaand van dat jaar een besluit uit te vaardi- 1584—1587

---

(1) Sommige Predikanten noemden de Staten in hunne predikatiën *staken*, omdat zij hun niet genoeg te wille waren. BRANDT, *Hist. der Reform.* D. I. bl. 560.

(2) Zie *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, D. II. St. VI. bl. 435.

(3) BRANDT, t. a. p. D. I. bl. 674.

(4) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 680. UYTENBOGAERT, *Kerkelijke Historie*, D. III. bl. 216—219. Zie *Algemeene Gesch. des Vaderl.* D. II. St. VI. bl. 435.

1584–1587 gen, waarbij aan de stedelijke regeringen verboden werd, zonder hunne toestemming predikanten uit *Gend* of *Brugge* komende aan te stellen of te laten prediken; en toen de onrustige PETRUS DATHENUS buiten *Gouda* oproerig gepredikt had, werd hij gevat en te *Utrecht* gevangen gezet, totdat hij in Wintermaand ontslagen werd, waarna hij zich als geneesheer te *Elbing* in *Oost-Pruissen* nederzette.

Zoo stonden dus de twee partijen bij LEICESTER's komst tegenover elkander, beide gezind van de eerste gelegenheid gebruik te maken om hare ontwerpen door te drijven: de *Staten*, bepaaldelijk van *Holland*, vast besloten de Hervormde Kerk onder hun bedwang te houden, maar genoodzaakt de Predikanten te ontzien, die als de eenige volksredenaars dier tijden op de gemeente een grooten invloed uitoefenden (1); en de ijverige Hervormden, strevende naar de onafhankelijkheid der Kerk van het burgerlijke gezag en naar de uitsluitende heerschappij der Calvinistische leerstellingen. De Staten telden ook verscheidene Leeraars aan hunne zijde; doch verreweg het grootste gedeelte der Hervormden sloot zich aan hunne tegenstanders aan (2).

Te *Utrecht* had LEICESTER reeds dadelijk gelegenheid gevonden om zich in de kerkelijke twisten te mengen. De *Consistorialen* of voorstanders van het gezag van den kerkeraad en de onderteekening der Geloofsbelijdenis, stonden daar tegen de *Jacobsgezinden* over, wier gemeente door den verdraagzamen, vooral op reinheid van hart en wandel aandringenden, DUIFHUIS gesticht was, en niet alleen gedurende diens leven maar ook na zijnen dood zoozeer in bloei toenam, dat zij reeds door drie Predikanten bediend werd. Zoowel de meeste Regenten als de rijkste en aanzienlijkste burgers begunstigden de Jacobsgezinden, die zich, ook in de keuze der Predikanten, aan de Overheid onderwierpen, en hunne gevoelens door geenerlei dwang aan andersdenkenden begeerden op te dringen. Zelfs had de Vroedschap, voor den invloed der Calvinistische begrippen bevreesd, eenige jongelingen, die op stads kosten te *Genève* studeerden, vandaar terug ontboden. LEICESTER's komst gaf echter aan de andere partij een beslissend overwigt. Door zijn gezag gerugsteund, bragten de Consistorialen het zoo ver, dat twee der Jacobsgezinde Predikanten zich onder den kerkeraad voegden. Doch de derde, TAKO SIJBRANTSZOON, weigerde in de vereeniging der gemeenten toe te stemmen, daar hij zich niet

---

(1) Als blijk hiervan komt o. a. voor, dat de Staten van *Holland* den 1sten Junij 1585 aan de Predikanten schreven, met verzoek om de vrijwillige opbrengst ten behoeve van *Antwerpen's* ontzet aan te bevelen. *Resol. v. Holland* 1585, bl. 314.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reformatie*, D. I. B. IX—XIV. UYTENBOGAERT, *Kerkelijke Historie*, D. III. bl. 193—219, 223—228. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 261. B. XXVIII. bl. 518, 557, 561. YPEY en DERMOUT, *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*, D. I. bl. 337—479. D. II. bl. 26—29. *Resol. v. Holl.* 1584, bl. 685.

met alle punten der Geloofsbelijdenis vereenigen kon. Dit berokkende hem echter zooveel onaangenaamheden, dat hij eindelijk besloot zijne bediening neder te leggen, niettegenstaande de Staten van *Utrecht* en de stedelijke regering hem zeer genegen waren, en met de hoop op betere tijden tot volharding aanspoorden (1). Op dit punt bevredigd, zochten nu de Kerkelijken LEICESTER te bewegen om eene Nationale Synode bijeen te roepen, waarop zij thans, niettegenstaande de tegenwerking der Staten, hun doel hoopten te bereiken. Begeerig naar den eerenaam van Voedsterheer der Kerk, en niet minder naar den invloed, dien hij door middel der Predikanten op de burgerij kon uitoefenen, willigde LEICESTER hun verzoek in, en liet tegen den twintigsten van Zomermaand eene Synode van alle Nederduitsche en Waalsche Kerken te *'s Gravenhage* beschrijven. Aan de Staten van *Holland*, wier goedkeuring niet gevraagd was, gaf hij blootelijk kennis van de bijeenroeping dezer vergadering, met verzoek hare pogingen tot opbouwing van de ware godsdienst te ondersteunen (2). Gretig maakten de Kerkelijken van deze gelegenheid gebruik, om de besluiten der vorige Synoden van *Dordrecht* en *Middelburg* te bevestigen en in Calvinistischen geest uit te breiden. Elke Provincie werd in *Classen*, uit eenige gemeenten bestaande, verdeeld. De behartiging van de belangen der Kerk werd toevertrouwd aan Kerkeraden (3), die wekelijks, Classicale Vergaderingen, die maandelijks, Provinciale Synoden, die jaarlijks, en Nationale Synoden, die om de drie jaren zouden bijeenkomen. Het beroepen van Predikanten werd overgelaten aan de Kerkeraden, met advies der Classen en goedkeuring der Overheid. De Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, de Predikanten en de Schoolmeesters waren verpligt de Geloofsbelijdenis te onderteekenen. In alle kerken zou des namiddags de Katechismus verklaard worden. Voorts werd de afscheiding van het Nederduitsche en het Waalsche Kerkgenootschap, waartoe men reeds in Vijftienhonderd zeven en zeventig te *Dordrecht* besloten had, bevestigd (4). Op den tweeden van Oogstmaand zond LEICESTER de beraamde kerkorde aan de Algemeene Staten, met verzoek om hun advies; doch reeds vier dagen later, voordat de onderscheidene Provinciën hem haar

1584—1587

---

(1) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 713, 714. UYTENBOGAERT, *Kerkelijke Historie*, D. III. bl. 199—223, 233, 235. — LEICESTER schreef 9 Maart 1586: »De Predikanten beginnen stoutmoediger te worden dan zij durfden vóór ik hier was." *Correspondence*, p. 141. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester in Utrecht*, bl. 10.

(2) *Resol. v. Holland* 1586, bl. 269.

(3) De Kerkeraad bestond aanvankelijk slechts uit predikanten en ouderlingen. De diakenen hebben echter reeds vroeg medegewerkt tot de keuze der predikanten, in welk geval zij den *grooten*, *breeden* of *buitengewonen* kerkeraad hielpen uitmaken. YPEY en DERMOUT, t. a. p. D. I. bl. 372.

(4) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 790—794.

1584—1587 gevoelen hadden kunnen mededeelen, bekrachtigde hij haar door zijne goedkeuring, en beval aan »alle Gouverneurs, Baljuwen, Schouten, Wethouders, Officieren, Regters, Dienaren des Goddelijken Woords, Kerkeraden en alle anderen, van welke kwaliteit of conditie," voor hare uitvoering zorg te dragen. De Staten, wier bedenkingen hij aldus niet scheen te tellen, waren echter geenszins geneigd zich zonder voorbehoud naar zijnen wil te voegen. Wel namen de Staten van *Holland* nog in Wintermaand deszelfden jaars de kerkorde met eenige wijzigingen aan, om het vuur der tweedragt te stillen, doch met het voornemen om haar later in hunnen geest te veranderen; en ook in de overige Provinciën werd het bestuur van het Hervormde Kerkgenootschap eerst later op vasten voet gebragt. Alleen in *Utrecht*, waar LEICESTER's aanhang meer en meer veld won, kwam de kerkorde terstond in werking: de Predikanten, die hare bepalingen niet wilden aannemen, werden afgezet (1).

Intusschen had REINGOUD, door eer- en baatzucht gedreven, den Landvoogd in het hoofd gesteld, dat er in het bestier der geldmiddelen zoowel bij de Staten als bij de ontvangers grove misbruiken schuilden, en op de noodzakelijkheid aangedrongen, om eene afzonderlijke Kamer van Finantie op te rigten. Voortdurend met geldgebrek worstelende, leende LEICESTER gewillig het oor aan den sluwen man, wiens kennis van deze gewigtige aangelegenheid hij te hoog waardeerde. Op den zes en twintigsten van Zomermaand liet hij in den vollen Raad van State een besluit voorlezen, waarbij de gemelde Kamer werd ingesteld. Hij had daarbij den Graaf van *Nieuwenaar* en *Meurs* tot Hoofd, het Engelsche Raadslid HENDRIK KILLEGREW en REINHART VAN AZEWIJN, Heer van *Brakel*, tot Raden, JACOB REINGOUD tot Thesaurier, SEBASTIAAN VAN LOOZEN, JOOST TEELING en PAULUS BUYS tot Kommiezen, en DANIEL DE BURCHGRAVE tot Auditeur benoemd. Tevens werd aan REINGOUD en DE BURCHGRAVE het lidmaatschap van den Raad van State gegeven, doch aan de Kommiezen, waaronder BUYS, ontnomen. Onderscheidene leden van den Raad, vooral zij, die voor *Holland* daarin zitting hadden, achtten dit besluit strijdig met de Instructie, waarbij het bestier der geldmiddelen bepaaldelijk aan dat Collegie was opgedragen, en hadden tevens ernstige bedenkingen tegen de aanstelling van REINGOUD, als daartoe onbevoegd volgens de privilegiën, die de benoeming van vreemdelingen tot hooge Staatsambten verboden. Zij wendden zich tot KILLEGREW, die hun met bitsheid verweet, dat zij, even als de Venetianen hunnen Doge, den Landvoogd onder voogdij wilden zetten. Op den derden van Hooimaand kwam REINGOUD zelf in den Raad, en ontvouwde het geheim, waardoor hij 'slands kas met aanmerkelijke sommen dacht te

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 839. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 718, 720. YPEY en DERMOUT, *Gesch. d. Herv. Kerk*, D. I. bl. 343—348, 352—360, 367—369. *Resol. d. Stat. Gen.* 7 November 1586. *Resol. v. Holl.* 1586 bl. 601.

verrijken. De ongeoorloofde handel met den vijand ging zijns inziens nog steeds straf- 1584—1587 feloos zijnen gang. Hij stelde derhalve voor, dat hem de magt zou gegeven worden om alle Ontvangers, Kooplieden en Notarissen tot het overleveren van hunne boeken en rekeningen te dwingen, en de overtreders der Plakkaten door onpartijdige regters, die zich niet met den koophandel bezig hielden, met boeten te doen bestraffen. Dit geweldige hulpmiddel, door hem reeds vroeger aan REQUESENS voorgesteld doch door dezen als erger dan de kwaal zelve verworpen, werd bijkans alleen door LEICESTER goedgekeurd, die, zich weinig om de gevoelens der Raadsleden bekommerende, en niet aan hunne Instructie gebonden, zijn besluit tot uitvoering bragt, en de Kamer van Finantie werkelijk oprigtte. Doch het hatelijke onderzoek van de boeken der kooplieden bleef achterwege, daar de stedelijke regeringen weigerden de bevoegdheid der daartoe benoemde personen te erkennen. Zekere NIKOLAAS DE DRIJVER, die zijnen last te *Gouda* met geweld wilde volvoeren, werd niet slechts uit de stad, maar ook door de Staten uit *Holland* gebannen (1).

De poging van LEICESTER, om PAULUS BUYS uit den Raad van State te verwijderen, was het gevolg eener verkoeling, die reeds in Lentemaand (2) tusschen beide had plaats gegrepen. Door den toenemenden invloed der Reingoudisten in zijne hoop bedrogen om LEICESTER's voornaamste raadgever te zijn, en tevens door zijne verstandhouding met den Agent der Algemeene Staten in *Engeland*, JOACHIM ORTEL (3), van de ontevredenheid der Koningin over de opdragt der Landvoogdij onderrigt, had BUYS het niet raadzaam geacht uitsluitend op LEICESTER's gunst te bouwen, en in het geheim zijn gezag ondermijnd, door het wantrouwen der Staten jegens hem en ELIZABETH te voeden. Te voren bijzonder met BUYS ingenomen, had LEICESTER echter diens dubbelhartige rol spoedig bemerkt, en een geweldigen wrok tegen hem opgevat, die tijdens de oprigting der Kamer van Finantie nog vermeerderd werd, daar BUYS met fierheid weigerde als Kommies onder REINGOUD te staan, »dien hij zelf, zoo hij Thesaurier ware, niet tot Kommies zou begeeren." Deze stoute woorden, aan LEICESTER in persoon toegevoegd, kwamen hem eerlang duur te staan. Op den negentienden van Hooimaand vertrok LEICESTER vroeg in den morgen naar *'s Hage*, om aan de Staten van *Holland* en de Gedeputeerden van *Zeeland*, aldaar ter dagvaart beschreven, eene buitengewone bede

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 689, 721, 759. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XIII. bl. 249 *d.* VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 77. HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXIV. bl. 1068—1072. *Resolutiën v. Holland*, 1586, bl. 303, 332; 1587, bl. 659.

(2) Op den 3den Maart noemde LEICESTER hem »een waren deugniet, een veinsaard, een atheïst, die alleen op eigen grootheid en rijkdom bedacht was." *Correspondence*, p. 130. Vgl. p. 47, 74.

(3) *Correspondence of Leicester*, p. 311.

1584—1587 te doen. Naauwelijks had hij de stad verlaten, of twee zijner aanhangers, de Vlaming JACQUES DE POTTERE en de Engelschman THOMAS WEBBES, deden de Burgerhoplieden bijeenkomen, en verklaarden gelast te zijn om BUYS te doen vatten. Zonder een schriftelijk bewijs van dien last te vragen, begaven de Burgerhoplieden zich terstond naar het huis van eenen Oud-Burgemeester, alwaar BUYS gehuisvest was, drongen in zijne kamer, dwongen hem, daar hij nog te bed lag, op te staan, verzegelden zijne papieren, en voerden hem naar de huizinge, de *Stads wijnkelder* genaamd. Tot den vijftienden van Oogstmaand werd hij aldaar door eenige burgers bewaakt, voorts naar de stads gevangenis, en eindelijk op den achtsten van Slagtmaand naar den Plompen Toren gevoerd, alwaar men hem vergunde ten huize van den Onderschout gevangen te blijven, onder borgtogt van vijf en twintig duizend guldens, zoo hij ontvlugtte. In al dien tijd was hem pen noch inkt vergund, en had hij niemand dan in tegenwoordigheid van gemagtigden mogen spreken, daar Lord NORTH, die in LEICESTER's afwezigheid te *Utrecht* zijne plaats vervulde, verklaard had dat de Landvoogd BUYS ten scherpste wilde bewaakt hebben, zonder dat iemand tot hem zou worden toegelaten. Deze willekeurige daad baarde groot opzien in de Vereenigde Gewesten. Hoewel BUYS noch door onbaatzuchtigheid noch door reinheid van wandel algemeene achting had verworven (1), stelde men toch zijne veeljarige diensten aan het vaderland op te hoogen prijs, om hem zulk eene behandeling waardig te keuren. Vooral woog zijne gevangenis bij de Staten van *Holland*, die in hem den verdediger van 's lands vrijheid tegenover LEICESTER's aanmatigingen zagen, zoo zwaar, dat de Landvoogd het geraden achtte te ontkennen, dat hij eenig bevel tot den aanslag gegeven had. Niettemin zond hij eenige vertrouwden naar *Utrecht*, om de papieren van BUYS te onderzoeken; doch deze bevonden dat het koffer, waarin zij verzegeld waren, reeds geopend was geweest. Werkelijk had BUYS, die zich zeer over het verlies zijner papieren verontrustte, door tusschenkomst van den Graaf VAN MEURS (2) een gedeelte daarvan terug ontvangen, en welligt vernietigd. Noch de aandrang zijner bloedverwanten, noch het verzoek der Staten van *Holland*, noch het bevel der Koningin van *Engeland* vermogten echter LEICESTER te bewegen, om hem regt te verschaffen. Eerst na LEICESTER's vertrek werd hij in den aanvang des volgenden jaars Vijftienhonderd zeven en tachtig op last der Algemeene Staten onder borgtogt ontslagen (3).

---

(1) VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 80. HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXIV. bl. 1074. *Naleezingen op* WAGENAAR, D. I. bl. 307.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 364. LEICESTER meldt dat vooral de Gravin VAN MEURS hem daarbij behulpzaam is geweest.

(3) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 725—727. B. XXII. bl. 888—892. VAN

De Staten van *Holland* hadden intusschen niets verzuimd om eenige verzachting in het Plakkaat op den uitvoer te brengen. Met eerbied doch tevens met hoogen ernst hadden zij LEICESTER onder het oog gebragt, dat de onmogelijkheid om aan vreemde natiën de vaart op *Spanje* en *Portugal* te beletten het doel van den maatregel ten eenenmale verijdelen moest, en dat de Nederlandsche koophandel derhalve zonder eenig voordeel boven mate gedrukt werd. Zij vreesden voor het verbreken der vriendschappelijke betrekkingen met de handelsteden aan de *Oostzee*, voor het verval van den graanhandel, voor het verlies van de algemeene markt, die niet alleen hunne provincie maar al de Vereenigde Gewesten verrijkte. Hunne vertoogen hadden echter slechts tot geringe wijzigingen geleid, waarbij de uitvoer van haring, kaas, erwten, boonen, boekweit en meel onder zeer beperkende voorwaarden was vrijgesteld. Daarentegen had LEICESTER weinig tijds daarna de in- en uitgaande regten voor verscheidene artikelen verhoogd, en vooral den haring tegen zijne beloften bovenmate belast (1). Vernemende dat diergelijke maatregelen meestal genomen werden, wanneer de Hollandsche Leden van den Raad van State, VAN BREDERODE, VAN LOSEN en BARDES, in eene of andere commissie afwezig waren, achtten de Staten van *Holland* het noodig hun te gelasten zich voortaan van alle Commissiën te verschoonen, die hen konden verhinderen de vergaderingen van den Raad voortdurend bij te wonen. Op hunne vraag, waartegen zij dan vooral te waken hadden, gaven de Gecommitteerde Raden ten antwoord, dat de besluiten betrekkelijk den zeehandel de blijken droegen van door lieden genomen te zijn, die noch kennis van zaken noch belangstelling voor *Holland's* welvaart hadden; dat »den eenen dag om wagens, den anderen om paarden, den derden om pionniers geschreven werd, en daarna dat de Hollandsche grensvestingen door dat gewest zelf in staat van verdediging moesten gesteld worden, even alsof de landen, die het beleid van den oorlog met de daartoe benoodigde penningen in LEICESTER's handen hadden gesteld, nog een bijzonderen oorlog moesten voeren;" dat de regten en vrijheden weinig geteld, en bij het begeven der ambten de Hollanders opzettelijk achtergesteld en vreemdelingen daarin geplaatst werden (2). Op den drie en twintigsten van Hooimaand leverden de Staten van *Holland* en de Gedeputeerden van *Zeeland* aan den Landvoogd een vertoog over, waarin hunne bedenkingen tegen de menigvuldige door hem veroorzaakte handelsbelemmeringen uitvoerig werden uiteengezet. Zij wezen daarin op de gewigtige plaats, die beide gewesten van den aanvang des krijgs tegen *Spanje* had- 1584—1587

REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. V. bl. 80. HOOFT, *Ned. Hist.* B. XXIV. bl. 1073. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 534. *Resol. d. Stat. Gen.* 17 Jan. 1587. *Correspondence of Leicester*, p. 436.

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 705. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 302, 308.

(2) BOR, t. a. p. bl. 719, 720.

1584—1587 den ingenomen, en thans nog in de rij der Vereenigde gewesten bekleedden. Niettegenstaande de geringe uitgestrektheid van hun grondgebied droegen zij minstens vier vijfde der oorlogskosten. Zij waren daartoe alleen in staat door »de vrye Zeevaart, Handeling en Commercie van allerley Waren en Koopmanschappen, daer toe God den Heere Almagtig de voorschreeve Landen sonderling en booven alle andre Landen met goede geleegentheid, bequame Zeegaten, Havenen, Rivieren en Wateren genadelijk heeft begaaft, en voorts in de vertieringe van den Haring en Visch, die by de Ingezeetenen van deese Landen meer als van eenige andere met groote arbeid, industrie en pericul gevangen, gehavent en in de omleggende Landen gebragt werd en gevent; Item in het verkoopen en vertieren van Booter, Kaas en diergelijke Goederen, die in de voorschreeve Landen gemaakt worden in sulke meenigte dat het vijftigste deel in deselve niet mag worden geconsumeert, en worden deselve in andere Landen te meer begeert, overmits die in deese Landen beeter als in eenige andere worden gebenificeert, en in het rafineeren van het grof zout." Dien ten gevolge hadden de vorige Heeren van den lande steeds bijzondere zorg voor handel en scheepvaart gedragen, wel begrijpende dat, naar mate die beide meer bloeiden, ook de opbrengsten te grooter konden zijn. Zoowel Keizer KAREL V als de Prins VAN ORANJE waren overtuigd geweest, »dat niet moogelijk was de vrye Zeevaart en Koophandel in deese Landen te verhinderen sonder den ondergang en ruïne der selver," en hadden zich steeds naar beider eischen gevoegd. Evenwel hadden de Staten zich niet tegen LEICESTER's plakkaat van den vierden van Grasmaand verzet »om Hare Majesteit en Zijne Excellentie met er daad te toonen hare sonderlinge affectie en goedwilligheid om deselve beveelen te gehoorsamen," en in het vaste vertrouwen dat die maatregel ook in *Engeland* uitgevoerd, en door de overige Mogendheden gedoogd zou worden, en dat de vijand dien ten gevolge zoowel door hongersnood als door kracht van wapenen gedwongen zou zijn het veld te verlaten. Daar thans echter overvloedig gebleken was, dat het plakkaat in *Engeland* niet was aangenomen, en dat het geen andere gevolgen had dan de welvaart der Vereenigde Gewesten te ondermijnen, achtten de Staten zich ambtshalve verpligt hunne bezwaren aan den Landvoogd mede te deelen, verzoekende dat het zijn »goede beliefte" mogt zijn, »deese Remonstrantie genadelijk en ten besten te verstaan." Doch LEICESTER, het gewigt dezer bedenkingen niet inziende, en door zijne raadslieden in den waan gebragt, dat achter deze schijnbare zorg voor 'slands welvaart slechts vuig eigenbelang schuilde, liet zich daardoor niet tot andere gedachten brengen. Op den vierden van Oogstmaand vaardigde hij een nieuw plakkaat uit, waarbij in het vorige eenige verzachting gebragt, doch tevens de handel op de naastbijgelegene onzijdige plaatsen verboden werd; en door latere bevelen en verbodsbepalingen werd al het voordeel, dat het kon aanbrengen, verijdeld (1).

(1) *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 310—327, 433.

De vreemde kooplieden werden niet minder door zijne tegenstrijdige voorschriften dan door zijne strenge plakkaten van den handel op de *Nederlanden* afgeschrikt. Onzeker omtrent de behandeling, die hen wachtte, en met verbeurdverklaring hunner goederen bedreigd, vermeden zij onze kusten; en de handel zou geheel te niet zijn geloopen, wanneer de Hollandsche Regenten niet begrepen hadden op dit stuk door de vingers te moeten zien. De Engelsche vrijbuiters bragten echter vele schepen op, die naar *Spanje* of *Portugal* voeren, of van daar kwamen, en hielden de goederen prijs, weshalve de Nederlanders meer en meer achter *Schotland* om begonnen te zeilen, en deze vaart, die te voren veel vrees inboezemde, in den grond leerden kennen. (1). 1584—1587

Daar de Algemeene Staten nog niet waren bijeengekomen, rigtte LEICESTER zich te *'s Gravenhage* bij voorbaat tot de Staten van *Holland* en de Gedeputeerden van *Zeeland*, met klagten over de slechte opbrengst der beloofde gelden, en verzoek om bovendien de belastingen op het zout, het bier en de zeep in zijne handen te stellen. In hun antwoord betuigden de Staten, dat zij tot nog toe zelfs meer hadden opgebragt, dan hem aanvankelijk was toegezegd; dat zij alleen nog maar ten achteren waren met hun aandeel in de buitengewone opbrengst van vierhonderd duizend guldens; en dat zij bereid waren terstond honderd duizend guldens op te nemen, om hem ook hierin te voldoen. Ook gaven zij hem hoop op nog ruimere inkomsten, wanneer hij een gunstig besluit nam op een tweede vertoogschrift, hetwelk zij hem overleverden. Het bevatte hoofdzakelijk zes punten van bezwaar. «In het monsteren en betalen van de Engelsche hulptroepen werd het 2^e^ artikel van het verdrag met ELIZABETH niet opgevolgd. Tegen het 5^e^ en 7^e^ artikel verstoutte zich de Gouverneur van den *Briel*, om de schepen op de *Maas* aan te houden en te doorzoeken, waardoor de handel in die streken ten hoogste belemmerd werd (2). Tegen de bepalingen van het 16^e^, 17^e^, 18^e^, 19^e^ en 20^e^ artikel, de opdragt der Landvoogdij, de Instructie van den Raad van State, en de voorwaarden bij het inwilligen der schattingen bedongen, was het bewind der geldmiddelen op een anderen voet gebragt, en grootendeels toevertrouwd aan JACOB REINGOUD, een zeer verdacht en met schulden beladen man, van wien men, wegens zijn voorgaand levensgedrag, niet anders verwachten kon, dan dat hij uit baatzuchtige oogmerken ontevredenheid en tweedragt zocht te zaaijen; weshalve de Staten verzochten dat LEICESTER de finantiën, althans van *Holland* en *Zeeland*, weder aan den Raad van State zou toevertrouwen. Op vele soorten van koopmanschappen waren de in- en uitgaande regten zonder toestemming der Staten verhoogd. Het getal en de bezoldiging der krijgsbevelhebbers konden aanmerkelijk besnoeid worden. Niet alleen vele dorpen,

(1) VELIUS, *Chronijk van Hoorn*, bl. 260.

(2) Vgl. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 275, 279.

1584—1587 maar ook enkele steden, hadden over ongeregeldheden der soldaten te klagen." Op het eerste, tweede, vijfde en zesde punt beloofde LEICESTER de Staten te believen; doch reeds vroeger had hij hun in strijd met de waarheid verzekerd, dat niet slechts de Engelsche maar ook vele Hollandsche troepen hunne volle soldij ontvangen hadden (1), zoodat op zijne betuigingen niet te vertrouwen was. Wat de Finantie-kamer betrof, stond hij toe dat de geldmiddelen voorloopig door den Raad van State zouden beheerd worden, totdat hij hierop nadere orde had gesteld. De verhooging der tolregten verklaarde hij in het belang eener eenparige heffing en met inachtneming van de eischen des handels bepaald te hebben, in afwachting dat de Algemeene Staten een nieuw tarief zouden vaststellen (2).

Middelerwijl greep te *Utrecht* eene gebeurtenis plaats, die bewees dat de Reingoudisten geen middelen ontzagen, om hunne bedoelingen te bereiken. De Burgerhoplieden, die in hun streven naar eenheid in regering en godsdienst zich niet meer om de onafhankelijkheid en de vrijheden der Vereenigde Gewesten bekommerden, besloten de Souvereiniteit onvoorwaardelijk aan ELIZABETH op te dragen, en stelden eene akte op, waarin »de gansche regering en volkomen magt" over de provincie *Utrecht* aan haar believen gesteld werd »om na hare discretie en wijsen Raed sonder eenige conditie of limitatie op alles en in 't besonder te mogen disponeren, voorgehouden de ware Christelijke religie en Privilegiën, mits dat de selve en haer Majesteyts auctoriteyt daerbij ongequest blijve. Want — voegden zij er bij — de Borger-hopluyden en de vromen niet lievers wenschen dan de Godsalige en eenige regeringe van eene alsodanige Monarche de welke Gods eere en 't welvaren van hare onderdanen so sonderlinge behartigt en ernstelijk versorgt." Op den twintigsten van Zomermaand werd dit stuk ook door den stedelijken Raad onderteekend. *Amersfoort* en *Rhenen* sloten zich insgelijks hierbij aan; *Wijk bij Duurstede* en *Montfoort* alleen onder voorwaarde van het behoud van alle privilegiën. Ook in *Friesland* en *Overijssel* zochten de Utrechtsche Burgerhoplieden een diergelijk besluit uit te lokken, doch slaagden daar evenmin als te *Gouda*, waar de Kapiteins der schutterij, tot wie zij zich gewend hadden, hun tot antwoord gaven, dat zij diergelijke zaken niet tot hunne bevoegdheid rekenden, en aan de regering overlieten (3).

Er waren echter in *Utrecht* onderscheidene mannen, die zoowel door hunne veeljarige diensten in den vrijheidskrijg als door gewigtige betrekkingen veel invloed uit-

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 339. Vgl. *Correspondence of Leicester*, o. a. p. 338.

(2) *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 328—356. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 728—731, 740—743, 745—749. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. XXIV. bl. 1077.

(3) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 723.

oefenden, en deze handelingen hoogelijks afkeurden. Men besloot hen te verwijderen. 1584—1587
Als gemagtigde van LEICESTER droeg Lord NORTH aan den Raad eerst negentien en vervolgens nog zestig personen voor, die op den laatsten van Hooimaand gelast werden om vóór zonsondergang de stad te verlaten, en zich naar onzijdige plaatsen te begeven. Onder bescherming van Engelsch krijgsvolk, dat ter voorkoming van mogelijken tegenstand op de voornaamste pleinen was geschaard, werd dit bevel ten uitvoer gelegd. Jonkheer NICOLAAS VAN ZUYLEN VAN DRAKENBURG, Hoofdschout van *Utrecht*, FLORIS VAN HEERMALE, Kanunnik van *Oud-Munster* en een der voornaamste bewerkers der Unie van *Utrecht*, FLORIS THIN, Advokaat der Staten van *Utrecht*, ADRIAAN VAN DER BURG, Griffier, en JAN WACHTELAAR, Procureur bij het Provinciale Hof, benevens verscheidene wereldlijke en geestelijke Regenten, behoorden onder de uitgezetten. Zij begaven zich naar *Kuilenburg*, *Vianen* en *IJsselstein*, welke plaatsen zij als zelfstandige Heerlijkheden voor onzijdig hielden; doch weldra werd hun het verblijf in Nederlandsche gewesten geheel ontzegd, en geboden naar *Munster* of *Cleef* te vertrekken, op straf van beslagneming hunner vaste en plundering hunner roerende goederen. NICOLAAS VAN ZUYLEN, FLORIS THIN en JOHAN VAN DREUNEN, binnen *Montfoort* geweken, wendden zich schriftelijk tot de Staten van *Holland* met kennisgeving van hun wedervaren. Onmiddellijk gaven deze aan LEICESTER hunne bevreemding over het gebeurde te kennen, en vroegen hem vergunning om de ballingen in *Holland* te mogen ontvangen »opdat zoodanige welbekende Patriotten, die den gemeenen Vaderlande zeer goede en notabele diensten gedaan hadden, ook zelfs in de onderhandelingen met hare Majesteit van *Engeland* en Zijne Excellentie, niet tegen 't behooren behandeld werden." LEICESTER verontschuldigde zich met de betuiging, dat hij alleen vergunning had gegeven om eenige verdachte personen uit de stad te doen vertrekken, stond toe dat de drie genoemden (1) benevens ALBRECHT FOCK en ROBBRECHT VAN HONTHORST in *Holland* zouden komen, en verzocht den Graaf VAN MEURS, de Utrechtsche Vroedschap en de Burgerhoplieden, de redenen op te geven, waarom zoo vele en daaronder zoo verdienstelijke mannen als gevaarlijke lieden waren behandeld. De Graaf VAN MEURS, die de uitzetting, zoo niet gebillijkt, althans niet verhinderd had, zond den brief ter beantwoording aan den Raad, en deze gaf hem aan de Burgerhoplieden, als de eigenlijke aanleggers en bewerkers van het gebeurde. De laatsten waren dan ook terstond met hun antwoord gereed, en verklaarden zeer verwonderd te zijn dat de Staten van *Holland* zich met hunne bijzondere zaken inlieten, en zich verstoutten hun

---

(1) Behalve dezen werden ook ADRIAAN VAN ZUYLEN, FLORIS VAN HEERMALE, ADRIAAN DIRKSZ. VAN LEEUWEN, BARENT STEL en PIETER VOS door de Staten van *Holland* aan LEICESTER als verdienstelijke patriotten genoemd. BOR, t. a. p. bl. 733.

1584—1587 rekenschap van het gebeurde te vragen: alleen aan LEICESTER waren zij verantwoording schuldig, en zij hielden zich overtuigd dat deze hunne redenen volkomen zou billijken. Inderdaad bleek het spoedig, dat de Landvoogd hun bedrijf geenszins afkeurde. De uitgezetten konden, niettegenstaande hunne dringende vertoogen, zelfs geen opgave verkrijgen van de feiten of gezegden, waardoor zij eene zoo grievende behandeling zouden verdiend hebben. Hunne ambten werden door LEICESTER's gunstelingen, meest Vlamingen en Brabanders, bezet. JACQUES BELLOCHIERE werd President van het Hof van *Utrecht*, AGYLEUS Procureur Generaal, FILIPS RATALLER Griffier, CHARLES VAN TRILLO Hoofdschout en JACQUES DE POTTERE Rentmeester der Domeinen. Zelfs werden de ballingen met verbeurdverklaring hunner goederen bedreigd, zoo zij niet ten minste naar *Friesland* vertrokken. Doch de Staten van *Holland*, over deze handelwijze verontwaardigd en op LEICESTER's reeds gegevene toestemming steunende, namen de vijf genoemde personen onder hunne hoede, en gaven hun verlof om de schade, die hun te *Utrecht* mogt worden aangedaan, in regten te verhalen op allen, die daartoe zouden medewerken. In Wijnmaand kregen nog eenige uitgezetten, die zich naar *Cleef* hadden begeven, van LEICESTER vergunning om in *Holland* te gaan wonen, alwaar de meesten *Leiden* tot hun verblijf kozen (1). De Graaf VAN MEURS bragt middelerwijl de Staten van *Utrecht*, den Raad der stad, alle ambtenaren en de gewapende burgerij onder een nieuwen eed aan de Algemeene Staten, den Landvoogd en zich zelven, waarbij men zich verbond geen verstandhouding met de uitgezetten te houden. Door den toenemenden invloed der Reingoudisten tot toegevendheid gedwongen, deden de Staten van *Utrecht* voor dezen keer afstand van de benoeming, die zij gewoon waren voor de opengevallene betrekkingen in het Provinciale Hof op te maken, en keurden LEICESTER's keuze goed, onder voorwaarde dat hij in het vervolg hun regt eerbiedigen zou. Zij verzochten hem echter dringend, de privilegiën niet te schenden, door het gewigtige ambt van Hoofdschout aan eenen vreemdeling toe te vertrouwen. Niettemin werd VAN TRILLO door LEICESTER en de Burgerhoplieden in die betrekking gehandhaafd. Der burgerij begonnen nu echter de oogen open te gaan, toen het bleek dat velen, die voorgaven in het algemeene belang voor LEICESTER's gezag te ijveren, slechts ten koste van bekwame en eerlijke lieden hunne eigene verheffing zochten (2).

Uit *'s Hage* in *Utrecht* teruggekeerd, zond LEICESTER het Lid van den Raad van State WILLEM BARDES weder naar de Staten van *Holland*, om hun mede te deelen dat de opgebragte gelden niet voldoende waren voor de behoeften van den krijg; dat hij

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 731—736, 737. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 360, 372. Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester in Utrecht*, bl. 21—24.

(2) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 733—736.

derhalve naar *Engeland* had gezonden om van ELIZABETH eenig geld op interest te 1584—1587
leenen; en dat hij hunne meening wenschte te weten, of zij tweemaal honderd duizend guldens 's maands, de opbrengst der in- en uitgaande regten, en al het land, dat men op den vijand kon veroveren, aan de Koningin wilden afstaan, zoo deze den oorlog geheel tot haren last wilde nemen. De Staten schenen daartoe wel geneigd, onder voorwaarde dat de koophandel niet zou belemmerd worden, doch konden geen bepaald antwoord geven, zonder hunne lastgevers op dit punt gehoord te hebben. Zij verklaarden zich tevens bereid om volkomene opening van hunne geldmiddelen en inzage in hunne boeken te geven, opdat men zich zou kunnen overtuigen dat zij alles gedaan hadden, wat de tegenwoordige staat des lands lijden kon (1). Werkelijk verzuimden zij niets, om hunne beloften in dit opzigt te vervullen, en namen daartoe herhaaldelijk tegen twaalf ten honderd, behalve nog een ten honderd voor makelaardij, aanzienlijke geldsommen op (2). Ook kon alleen LEICESTER's achterdocht, door de oorblazingen zijner vooringenomene raadslieden geprikkeld, hun goede trouw verdenken. In *Engeland* was men aanvankelijk over hunne toezeggingen ten hoogste tevreden geweest; (3) en het voornaamste bewijs van hunnen onwil, dat LEICESTER aan den Engelschen Staats-Secretaris WALSINGHAM opgaf, bestond hierin, dat zij steeds hunne voorschotten tot uitrusting van het krijgsvolk en levering van krijgsbehoeften in rekening bragten: eene handelwijze, die voorzeker de geldsommen, waarover LEICESTER beschikken kon, aanmerkelijk verkleinde, maar die in de Vereenigde Gewesten en bepaaldelijk in *Holland* bij de voldoening van het verschuldigde in de belastingen reeds tot gewoonte was geworden (4).

Meer en meer verstoord over de houding der Staten van *Holland*, die zijne, in hun oog verderfelijke, ontwerpen kloekmoedig weerstreefden, zonder hem gegronde reden tot misnoegen te geven, schijnt LEICESTER thans gepoogd te hebben zich van OLDENBARNEVELT, dien hij niet ten onregte voor het hoofd zijner tegenpartij hield, meester te maken. In eenen brief van den zeven en twintigsten van Oogstmaand ontbood hij hem bij zich te *Utrecht*, om zijnen raad over gewigtige aangelegenheden in te winnen.

---

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 749. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 380—382.

(2) *Resol. v. Holland*, 1585, bl. 729; 1586, bl. 183, 356, 384, 398, 475, 476. — Volkomen naar waarheid betuigde OLDENBARNEVELT vele jaren later in zijne Remonstrantie (*Waaracht. Hist.* bl. 152): »De Heeren Staten van *Hollant* en *West-Vrieslant* deden alle uiterste devoiren, om hare consenten en beloften aan den Grave te voldoen." Zie ook BOR, D. II. bl. 759 *b*.

(3) *Correspondence of Leicester*, p. 47, 60, 158.

(4) *Correspondence of Leicester*, p. 426. *Resol. v. Holland*, passim. LEICESTER zelf had in die handelwijze toegestemd, ald. 1586, bl. 230.

1584—1587 Doch de Staten, wetende dat de Landvoogd te *Utrecht* alles vermogt, en welligt beducht dat het lot van BUYS ook hunnen Advokaat treffen zou, gaven voor dat zijne dienst thans niet gemist kon worden, en weigerden hem te laten vertrekken (1).

Inmiddels had LEICESTER bij *Amerongen* eene legermagt van omstreeks achtduizend voetknechten en veertienhonderd ruiters bijeen verzameld, waarmede hij, door Prins MAURITS, den Graaf VAN HOHENLO, WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, den Keurvorst TRUCHSES, WILLIAM PELHAM, Maarschalk-Generaal van de Engelsche troepen, FILIPS SIDNEY en vele andere aanzienlijke Heeren vergezeld, tegen PARMA te velde trok (2). Deze had in de vorige maanden zijne veroveringen langs *de Maas* met het gelukkigste gevolg voortgezet. Na de overgave van *Grave* had hij *Venlo* berend, waar de echtgenoote van MAARTEN SCHENK zich bevond. Deze hield zich destijds op last van LEICESTER bezig tusschen *Rijn* en *Waal* eene schans, naar hem de *Schenkenschans* genaamd, tot dekking van de *Betuwe* op te werpen, en had daardoor de snelle insluiting der stad niet kunnen verhinderen. Niettemin beproefde de onversaagde krijgsman de stad binnen te dringen, en overviel des nachts met den Engelschen Hopman ROGER WILLIAMS aan het hoofd van honderd ruiters de vijandelijke legerplaats, in de hoop zich tot een der poorten eenen doortogt te banen. Welligt zou hij zijn doel bereikt hebben, zoo hij niet gestuit ware op versperringen, door PARMA opgeworpen om zich tegen een onverhoedschen aanval der belegerden te beveiligen. Tot den terugtogt genoodzaakt, sloeg hij zich, met verlies van de helft der zijnen, door de digte drommen der vijanden heen, en ontkwam door wonderen van dapperheid een bijna gewissen ondergang. Met ijver zettede nu PARMA het beleg voort, en vermeesterde door middel van eene houten verschansing op platboomde vaartuigen een eilandje in de *Maas*, waaruit de Staatschen hem veel nadeel berokkenden. Door dit verlies ontmoedigd, dwong de burgerij op den acht en twintigsten van Zomermaand de wakkere bezetting tot de overgave, onder dezelfde voorwaarden, als *Grave* verkregen had. PARMA betoonde zijne achting voor MAARTEN SCHENK door aan diens vrouw en behuwdzuster zijn eigen rijtuig te leenen, om zich te laten brengen werwaarts zij begeerden (3).

Reeds vóór de belegering van *Venlo* had HAUTEPENNE getracht het Kasteel te *Wel* te vermeesteren, en de daarbij gelegene schans bemagtigd. Het Kasteel werd nu andermaal opgeëischt. Op het weigerend antwoord van den Bevelhebber SPLINTER VAN HELMICH

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 749. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 377.

(2) BOR, t. a. p. bl. 750. — De Engelsche uitgever der *Correspondence of Leicester* maakt bij deze gelegenheid (p. 400 *a*) gewag van de praal en den omslag, die gewoonlijk LEICESTER's bewegingen kenmerkten.

(3) *Corresp. of Leicester*, p. 319, 323.

liet HAUTEPENNE zes en dertig vendels voetknechten en tien kornetten ruiterij aanrukken, waarmede hij de sterkte insloot. Toen hij zijn geschut liet spelen, brak eene muiterij onder de trouwelooze bezetting uit. Te vergeefs herinnerde VAN HELMICH zijne soldaten aan eer en pligt, en vermaande hen ten minste vol te houden, totdat er bres geschoten zou zijn. Hij zag zich gedwongen te onderhandelen, zoo hij niet door de muiters aan den vijand wilde overgeleverd worden, en bedong op den zesden van Hooimaand vrijen aftogt voor zich en de zijnen. Doch niet ver van het Kasteel gekomen, werd hij met zijne vrouw en zuster uitgeschud door de begeleidende krijgslieden, die ook aan zijne soldaten alle bruikbare kleedingstukken ontnamen. In haveloozen toestand kwamen zij te *Utrecht* aan, alwaar drie der belhamels, die VAN HELMICH tot de overgave gedwongen hadden, tot de galg veroordeeld werden. Ook was LEICESTER zoo verstoord over het gedrag van *Venlo's* burgers, dat hij beval hunne personen en goederen in beslag te nemen, waar men die in de Vereenigde Gewesten zou aantreffen. 1584—1587

Naauwelijks in het bezit van *Venlo* gekomen, werd PARMA door een aanzoek van den Keurvorst ERNST van *Beijeren* tot nieuwe veroveringen aangespoord. De inname van *Nuis* door den Graaf VAN NIEUWENAAR (1) had den Staatschen de gelegenheid geschonken om het gansche Aartsbisdom *Keulen* door strooptogten te verontrusten; en vooral liet MAARTEN SCHENK geen gelegenheid voorbijgaan, om zijne tegenpartij afbreuk te doen. Op den derden van Hooimaand werden drie duizend personen, die zich te *Berchem* in het Vorstendom *Gulik* vereenigd hadden, om onder gewapend geleide naar *Keulen* ter markt te gaan, onderweg door Staatsche of Keulsche soldaten overvallen, beroofd en op de gruwelijkste wijze mishandeld. Nergens was veiligheid. In het gansche land heerschten jammer en ellende. Eenmaal stonden vijftig dorpen en heerenhuizen in den omtrek van *Keulen* tegelijk in lichtelaaije vlam. De Prins van *Beijeren*, bevroedende hoezeer die toestand de harten zijner nieuwe onderdanen van hem vervreemden moest, wendde zich tot PARMA met het dringende verzoek, om de stad *Nuis* aan de Staatschen te ontnemen. De Spaansche veldheer, die zijne zegevierende wapenen reeds naar den *Rijn* had gerigt, bewilligde gaarne in een verzoek, hetwelk evenzeer de belangen van zijnen Vorst bevorderde, als het zijne eigene eerzucht streelde. Hij haakte naar de verovering eener stad, die eene eeuw te voren door KAREL *den Stouten* met een leger van achttien duizend man gedurende een jaar te vergeefs belegerd was (2). Hoewel niet groot van omvang, behoorde *Nuis* door zijne ligging en sterkte tot de belangrijkste vestingen. Door dubbele muren en grachten omgeven, en door eenen arm van den *Rijn* bespoeld, kon het geruimen tijd ook aan een magtigen vijand weerstand

(1) Hiervoor, bl. 142. Zie ook bl. 68.

(2) In 1474—1475. Zie *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, D. II. St. III. bl. 52—54.

1584—1587 bieden. HERMAN FREDERIK KLOET, een jong maar dapper en ervaren Edelman, voerde binnen de stad het bevel over eene bezetting van omstreeks duizend man. Niettegenstaande verscheidene uitvallen der belegerden, sloot PARMA met zijne aanzienlijke legermagt van zestienduizend voetknechten en vijf en twintig honderd ruiters de stad aan alle zijden in, en rigtte zijne batterijen op. Toen deze gereed waren, werd de vesting opgeëischt in naam van den Keurvorst, die zich in het leger bevond. De belegerden verzochten eenen wapenstilstand, om zich te beraden. Ongeduldig over het uitblijven van een antwoord, begaf PARMA zelf zich tot digt onder de wallen, zich houdende of hij een afgevaardigde van den Keurvorst was, en spoorde de bezetting met luider stemme tot de overgave aan. Eensklaps vielen er van wederzijde eenige schoten, weldra door een hevig geweer- en kanonvuur gevolgd, zoodat PARMA met het grootste levensgevaar onder eene hagelbui van kogels in zijne legerplaats moest terugwijken. Het is niet met zekerheid uitgemaakt, wie het eerst geschoten heeft; doch hoogst waarschijnlijk, dat eenige burgers, den Spaanschen Veldheer herkend hebbende, ten spijt van eer en trouw door zijnen dood een einde aan hun gevaar en tevens aan den oorlog hebben willen maken. Hoe dit zij; de onderhandeling werd hierdoor afgebroken; en PARMA begon den volgenden dag, den vijf en twintigsten van Hooimaand, uit zijne dertig stukken geschut bres te schieten. Tegen den avond waren twee wijdgapende openingen in den muur zigtbaar. Het leger, tuk op roof, en beducht dat PARMA de stad voor plundering zou behoeden, wanneer zij den tijd behield om zich op genade over te geven, wilde terstond den storm wagen. Doch de Veldheer weerhield de woeste drift zijner krijgslieden, en beval dat men zich zou bepalen tot het innemen van eenen toren, waaruit de belegerden bij een algemeenen storm de zijnen schade zouden kunnen toebrengen. Bij de verdediging van dit gewigtige punt werd KLOET zwaar gekwetst. Het gemis van den wakkeren Bevelhebber deed den moed der bezetting verflaauwen. Tot herstel der muren werden gedurende den nacht geen pogingen aangewend, die ook welligt wegens het hevige en aanhoudende vuur der belegeraars vruchteloos zouden geweest zijn. De aanbrekende morgenstond vond het Spaansche leger tot den storm gereed. Met goedvinden van KLOET, door zijne wonden aan het leger gekluisterd, zonden de belegerden afgevaardigden naar PARMA, om over de overgave te onderhandelen. Doch deze antwoordde, dat het uur der genade voorbij was. Met den moed der wanhoop bereidde men zich nu tot den hopeloozen tegenstand, doch beproefde nogmaals eene poging om den Spaanschen Veldheer te verbidden. Ook vertoonden zich vele burgers en soldaten met gevouwen handen en gebogen knieën op de bres, roepende dat zij zich wilden overgeven. Terwijl PARMA beraadslaagde, of hij de stad met haren belangrijken voorraad van levensmiddelen sparen zou, drongen de Spanjaarden en Italianen, door ontembare roofzucht en moordlust gedreven, door de bres naar binnen. De geringe tegenstand van een deel der bezetting werd spoedig bedwongen, en een vreeselijk bloedbad aangerigt. Alle

weerbare mannen werden over de kling gejaagd. Met groote moeite vermogt PARMA de vrouwen en kinderen te redden, voor zooverre hij die in eene kerk bijeen kon brengen. Een Hopman en eenige soldaten drongen in de woning van KLOET, en zeiden hem aan, dat hij moest sterven, daar hij in den ban des Rijks, en derhalve des doods schuldig was. De gewonde held bad dat men hem het leven zou laten, daar hij zijnen pligt als krijgsman getrouwelijk had volbragt, of hem ten minste naar den Spaanschen Veldheer voeren zou. Doch de ontmenschte krijgslieden sloegen hem in tegenwoordigheid zijner gemalin eenen strop om den hals, en hingen hem ten venster uit. De Predikant CHRISTOFFEL FOSSERUS uit *Oppenheim* en twee Hoplieden ondergingen hetzelfde lot. Weldra ontstond in de stad een hevige brand, die de beangstigde vrouwen uit hare wijkplaats dreef en aan de mishandelingen der plunderaars zou hebben blootgesteld, zoo de Markies DEL GUASTO haar niet naar de legerplaats in veiligheid had laten brengen. Den volgenden dag lagen drie vierde der stad in asch. De Keurvorst ERNST *van Beijeren* had slechts een met lijken opgevulden puinhoop gewonnen (1). 1584—1587

De Prins VAN PARMA oogstte door de verovering dezer belangrijke vesting grooten roem. Een gewijde hoed en degen, hem reeds vóór het begin van het beleg door Paus SIXTUS V toegezonden, werden hem nu op den eersten van Oogstmaand door den Abt GRIMANI in tegenwoordigheid van den Keurvorst van *Keulen*, den Hertog van *Gulik* en vele andere voorname lieden in de legerplaats overhandigd.

Terwijl *Nuis* belegerd werd, volvoerde Prins MAURITS zijn eerste wapenfeit. Door LEICESTER belast met FILIPS SIDNEY eenen inval in *Vlaanderen* te doen, om PARMA te nopen het beleg van *Nuis* op te breken, beraamde hij een plan om de stad *Axel* te overrompelen, en deelde het aan SIDNEY mede, die bedong dat hij aan het hoofd zijner Engelsche troepen de onderneming zou uitvoeren (2). In de stilte van den nacht trokken zij van *Ter Neuze* naar de plaats hunner bestemming. Dertig of veertig man, van ladders voorzien, zwommen de gracht over, beklommen den muur, en openden de poort voor hunne krijgsmakkers, die den hevigen tegenstand der bezetting weldra bedwongen, en de stad innamen. Ongenegen het beleg van *Nuis* op te breken, om dit gewigtige punt te herwinnen, beval PARMA den Heer DE LA MOTTE, Gouverneur van *Grevelingen*, om *Axel* met alle troepen, die hij bijeen kon krijgen, terstond aan te tasten. Doch MAU-

---

(1) *Corresp. of Leicester*, p. 350, 369.

(2) Hoewel MAURITS daarbij tegenwoordig was, had hij niet het opperbevel, weshalve de Staten van *Holland* eerst in het volgende jaar van zijn *eersten togt* spraken, toen hem werd opgedragen met HOHENLO een gedeelte van *Braband* te verwoesten. Zie VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 42.

1584— RITS, hiervoor beducht, had reeds het omliggende land onder water doen zetten, zoodat
1587 de vijand niets tegen hem ondernemen kon (1).

Na de overgave van *Nuis* werden ook *Meurs* benevens de sloten van *Alpen* en *Krakau*, bezittingen van den Graaf VAN NIEUWENAAR, door de Spanjaarden bemeesterd. Vervolgens sloeg PARMA op den dertienden van Oogstmaand het beleg om *Rijnberk*, eene kleine stad, tot het Aartsbisdom *Keulen* behoorende, die kort te voren door eene bezetting van achthonderd Engelschen onder bevel van MAARTEN SCHENK en MORGAN versterkt was (2).

Tot op dien tijd had LEICESTER aan PARMA bijkans vrij spel gelaten. Door geldgebrek verhinderd een voldoend leger bijeen te krijgen, had de eerste bovendien zijne troepen verspreid, door verscheidene steden van Engelsche bezettingen te voorzien, daar hij na het verlies van *Grave* en *Venlo* het Staatsche krijgsvolk niet meer vertrouwde. Ook klaagde hij over het gebrek aan bekwame Veldoversten, en schreef gedurig naar *Engeland*, om hem ervaren krijgslieden over te zenden, daar hij alleen op MAARTEN SCHENK en den Graaf van HOHENLO rekenen kon. Te erger drukte hem deze omstandigheid, daar hij zelf, niettegenstaande den snoevenden toon zijner brieven, zijne minderheid in dit opzigt gevoelde. De dappere JOHN NORRIS, die door zijne heldhaftige wapenfeiten en de krijgstucht, die hij onder zijne troepen wist te bewaren, het vertrouwen der Nederlanders had weten te winnen, was hem een doorn in het oog; en hoewel LEICESTER aan zijne verdiensten eene billijke hulde had bewezen, door hem tegelijk met MAARTEN SCHENK tot Ridder te slaan, poogde hij later door valsche beschuldigingen en lasterlijke aantijgingen zijn ontslag uit te lokken. Doch ELIZABETH, die NORRIS naar waarde wist te schatten, deed LEICESTER gevoelen dat zij deze handelwijze aan min edele gevoelens toeschreef. Nu veranderde hij eensklaps van toon, verzekerde dat hij NORRIS steeds de hoogste achting en genegenheid had toegedragen, en beloofde dat het dezen niet aan aanmoediging en bevordering ontbreken zou (3).

De overkomst van WILLIAM PELHAM (4) als veldmaarschalk van het gansche leger, reeds sedert lang door LEICESTER vurig gewenscht, bragt eenige verandering in diens

(1) *Corresp. of Leicester*, p. 337, 348, 371, 487.

(2) *Corresp. of Leicester*, p. 383.

(3) *Corresp. of Leicester*, p. XLIII, 136, 244, 252, 264, 301, 346, 350, 370, 379, 385.

(4) De Agent JOACHIM ORTEL schreef aan eenige leden van den Raad van State, dat PELHAM was »een verstandig en vreedsaem Heere, sprekende redelik Hoogduyts, daer van hy hoopte dat de landen goeden dienst souden hebben te verwachten, zijnde ganschelijk geen dissimulateur, maer een seer treffelijk en beleeft Heere." BOR, D. II. bl. 739. Vgl. *Correspondence of Leicester*, p. XXIX, 28, 32, 78 etc.

werkeloosheid. Door de raadgevingen van dezen bekwamen man opgewekt, en door de 1584—1587
Koningin met geld en duizend man Iersche troepen onder WILLIAM STANLEY bijgestaan, verzamelde hij bij *Amerongen* eene legermagt, om den voortgang van den zegevierenden Prins van PARMA te stuiten. Doch hij kon niet meer dan zes en vijftig honderd voetknechten en dertien honderd ruiters bijeen brengen, een te gering getal om *Rijnberk* te ontzetten, dat trouwens door SCHENK met buitengewonen moed verdedigd werd. De krijgsraad besloot derhalve, dat het meer geraden was *Doesburg* aan te tasten, om daardoor PARMA van *Rijnberk* af te trekken. Na een kort beleg, waarbij PELHAM op eene nachtelijke verkenning, terwijl hij vóór LEICESTER liep, eene gevaarlijke wond kreeg, werd bres geschoten en tot eenen storm besloten, dien HOHENLO en NORRIS zouden aanvoeren. Doch op dit oogenblik gaven de burgers zich op genade over. De Engelsche bevelhebbers, die in de stad gezonden werden om het plunderen te beletten, maakten zich echter zelve daaraan schuldig. *Doesburg* kreeg Engelsche bezetting (1). Door troepen onder den Heer VAN RIJHOVE en den Hopman COSMO DE PESCARENGIS versterkt, trok het leger nu naar *Zutphen*, waar zich de Overste DE TASSIS met omstreeks duizend soldaten bevond. De kasteelen *Hakvoort*, *Boxbergen* en *Nieuwbeek* werden op dien togt bemagtigd, en naauwelijks een half uur van de stad eene schipbrug over de *IJssel* geworpen. Verwittigd, dat men te *Deventer* verstandhouding met den vijand hield, vertrok LEICESTER zelf met vele aanzienlijke Engelschen derwaarts, om de Magistraat, die zijn gezag erkende maar tot nog toe standvastig geweigerd had Staatsche troepen in te nemen, tot andere gedachten te brengen. Zijne pogingen waren echter ditmaal vruchteloos (2). Van dezen uitstap terugkeerende, vond hij de legerplaats door het beleid van WILLEM LODEWIJK *van Nassau* en den Graaf van HOHENLO verschanst, daar men tijding had gekregen, dat PARMA's leger in aantogt was, om *Zutphen* te ontzetten. Aarzelende tusschen zijne vrees om die slecht geproviandeerde stad te verliezen, en zijnen onwil om het beleg van *Rijnberk* op te breken, had de Spaansche Veldheer besloten de laatstgenoemde plaats door een gedeelte van zijn leger ingesloten te houden, en met het andere tot ontzet van DE TASSIS op te trekken. Voorzeker werden de voorzigtigheid en waakzaamheid der Staatschen daardoor volkomen gewettigd. Doch de Engelsche Hopman ROELAND YORK wist LEICESTER tot onverschoonlijke achteloosheid te stemmen. Vroeger in het verraad van HEMBYZE betrokken, daarna in Spaansche dienst gebruikt, en eerst onlangs met de Koningin van *Engeland* verzoend, had deze geslepene man zich bij LEICESTER ingedrongen en, niettegen-

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 406.

(2) BOR (D. II. bl. 750), VAN METEREN (bl. 252 *b*) en HOOFT (bl. 1093), schijnen deze poging te verwarren met de later gelukte list van WILLIAM STANLEY. Zie VAN REYD, bl. 83, 85. *Historie d'Eerste Deel* enz. bl. 609.

1584—1587 staande hij Katholijk gebleven was, op hem eenen onbeperkten invloed verkregen, waarvan hij ten voordeele van PARMA gebruik maakte. Zijne gunst wekte bij de Nederlandsche en Hoogduitsche bevelhebbers, die hem ook om zijne godsdienst wantrouwden (1), niet minder ergernis, dan vroeger de genade, aan den verrader WELCH bewezen. Doch LEICESTER, die hem in krijgszaken blindelings vertrouwde, had zich door hem in den waan laten brengen, dat de Spanjaarden geenszins tegen de Engelschen bestand waren, en dat het zijne eer te na ging, om zich in het open veld te verschansen. Met moeite liet hij zich door Graaf WILLEM LODEWIJK weerhouden, om dezen arbeid te doen vernietigen. Niettegenstaande *Zutphen* naauwelijks voor eene maand van leeftogt voorzien was, werden de toegangen tot de stad geenszins behoorlijk bezet, en eene schans, die haar de gemeenschap met PARMA's leger belette, uit onverantwoordelijke achteloosheid verlaten. Gretig maakte de Spaansche veldheer van deze gelegenheid gebruik, om *Zutphen* door eenigen toevoer te verkwikken. Ook verzamelde hij eenen genoegzamen voorraad, om vierduizend personen gedurende drie maanden te voeden, en gaf aan den Markies DEL GUASTO bevel om dien in den nacht van den twee en twintigsten van Herfstmaand onder bedekking van eene aanzienlijke legermagt binnen *Zutphen* te brengen. Het schijnt dat LEICESTER van dit voornemen geen kennis kreeg, voor het gedreun en gekraak der zware en talrijke wagens in de stilte van den nacht in het kamp gehoord werd. Eenige ter verspieding uitgezondene ruiters konden in de duisternis, die door mistig weder nog verhoogd werd, geen genoegzame kondschap opdoen. Met het aanbreken van den dag vielen NORRIS, WILLOUGHBY, SIDNEY, RUSSELL en eenige andere Engelsche Bevelhebbers aan het hoofd van driehonderd ruiters en tweeduizend voetknechten op het geleide van den wagentrein aan, die reeds het dorp *Warnsfeld*, eene halve mijl van *Zutphen* gelegen, bereikt had. De Engelsche ruiters vochten met uitstekende dapperheid, en dwongen de Spanjaarden te wijken. In den trein ontstond de grootste wanorde, de schichtig gewordene paarden geraakten in de strengen verward, de voerlieden namen de vlugt. Doch te midden van den strijd namen eenige Spaansche soldaten hunne plaats in, en voerden een gedeelte der wagens ter zijde af naar *Zutphen* toe, waar zij meerendeels door DE TASSIS werden binnen gebragt. Bespeurende dat zij het doel der onderneming niet hadden kunnen verijdelen, en door de Spaansche scherpschutters uit hinderlagen bedreigd, trokken de Engelschen zich eindelijk terug. De Spanjaarden hadden het grootste getal dooden en gekwetsten, doch de Engelschen betreurden het verlies van FILIPS SIDNEY, die een schot in de dij kreeg, waaraan hij vijf en twintig dagen later overleed. Toen hij gekwetst en van dorst versmachtende op het slagveld lag, werd hem eene flesch water

(1) ORTEL had uit *Engeland* tegen hem gewaarschuwd. BOR, D. II. bl. 739.

FILIPS SIDNEY.
J. F. C. Becklsben sculps.

aangeboden. Doch op het oogenblik, dat hij die aan zijne lippen bragt, hoorde hij een zwaar gewonden krijgsman naast zich zuchten. Zonder te drinken, reikte hij dezen de flesch toe, zeggende: »hij heeft het meer noodig dan ik." Men vleide zich aanvankelijk met zijn herstel; en de Koningin, die den edelen jongeling zeer beminde, gaf hem door een eigenhandigen brief een blijk harer deelneming. Slechts dertig jaren oud, had hij zich reeds door smaakvolle geleerdheid, ridderlijke dapperheid, adel van zin en minzame zeden zulk eene vermaardheid verworven, dat hij door de schrijvers zijner eeuw voor het ideaal van een Edelman gehouden werd (1). 1584-1587

Weinige dagen na het gevecht bij *Warnsfeld* beproefde PARMA andermaal met goed gevolg eenigen voorraad binnen de stad te brengen, en op den twaalfden van Wijnmaand voorzag hij haar voor verscheidene maanden van genoegzamen leeftogt. Daarop trok hij over den *Rijn*, liet zijne soldaten de winterkwartieren betrekken, en begaf zich naar *Brussel* om de uitvaart zijns vaders OCTAVIO FARNESE te vieren, wiens dood hem den Hertogtitel en aanzienlijke bezittingen in *Italië* schonk. In den aanvang van dit jaar was ook zijne moeder MARGARETHA VAN OOSTENRIJK, de voormalige Landvoogdes der *Nederlanden*, te *Ortona* in het Koningrijk *Napels* overleden. In hetzelfde jaar stierf ook de Kardinaal DE GRANVELLE, die na zijn vertrek uit ons vaderland gedurende eenigen tijd als Onderkoning *Napels* geregeerd, en sedert Vijftienhonderd negen en zeventig als Voorzitter van den Raad van *Castilië* op *Spanje's* staatsbestuur eenen overwegenden invloed uitgeoefend had (2).

Toen LEICESTER begreep dat *Zutphen* voor geruimen tijd van genoegzamen voorraad voorzien was, besloot hij het beleg op te breken. Vooraf gaf hij echter bevel om drie vijandelijke schansen, waarvan twee aan den rivieroever tegenover de stad en één op een eilandje in den *IJssel* gelegen waren, te vermeesteren. Bij de bestorming van eene dezer sterkten, wier bezetting driehonderd man telde, onderscheidde zich de Engelsche Hopman EDWARD STANLEY door een merkwaardig heldenfeit. Terwijl hij aan het hoofd zijner dapperen de steile en hooge bres beklimt, tracht een Spaansch soldaat hem met eene lans te doorboren; doch STANLEY grijpt het wapen met beide handen aan, laat zich door den vijand, die hem de lans poogt te ontwringen, naar boven trekken, bereikt eensklaps door een koenen sprong de borstwering en verweert zich aldaar zoolang tegen de onthutste Spanjaarden, tot zijne manschap-

---

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 422, 438, 445, 451. HUME, Vol. V. p. 212. SIDNEY vooral had er op aangedrongen, dat aan LEICESTER een onbeperkt gezag zou worden opgedragen, en deswege ook het misnoegen der Koningin ondervonden. *Correspondence*, p. 116, 192, 345.

(2) L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, Hamb. 1827, Th. I. s. 191.

1584—1587 pen hem hebben kunnen volgen. Op staanden voet sloeg LEICESTER den dapperen krijgsman tot Ridder en beloonde hem met een jaargeld van zeshonderd gulden uit zijne eigene middelen. Bij denzelfden storm kreeg de Graaf VAN HOHENLO eene gevaarlijke wond in het aangezigt, waarvan hij echter genas.

Zutphen was nu van alle zijden door plaatsen omringd, die door genoegzame bezetting tegen verraderlijke aanslagen beveiligd waren. *Lochem*, *'s Heerenberg*, *Doetichem* en *Doesburg* sneden het van de gemeenschap met PARMA af, en men scheen dus gegronde hoop te kunnen voeden, dat de stad ten slotte door gebrek tot de overgave zou gedwongen worden. Hiervoor was het echter van het uiterste belang ook *Deventer* van garnizoen te voorzien, daar de Magistraat, ten deele Roomschgezind, geenszins kon vertrouwd worden. De Veldmaarschalk PELHAM bereikte door eene krijgslist dit doel. Terwijl eenige leden van den Raad van State de stedelijke regering met gewigtige beraadslagingen bezig hielden, slopen twaalfhonderd soldaten in troepen van vijf of tien, of in het gevolg van eenige officieren, de stad binnen. In den vroegen morgen van den een en twintigsten van Wijnmaand kwamen zij op het afgesproken tijdstip allen op de groote markt bijeen. De Magistraat, die argwaan had gekregen, had intusschen in den verloopen nacht de wachten doen verdubbelen, en in de straten kettingen doen spannen, alsof de stad in gevaar was; en daar deze meer dan vijf duizend gewapende burgers bevatte, scheen de kans zeer hagchelijk te staan. Doch PELHAM, teregt inziende dat versaagdheid de onderneming zeker zou doen mislukken, liet het stadhuis door zijne troepen bezetten, en dwong de Magistraat de burgerij te ontwapenen en hem de sleutels der stad over te geven. Eene nieuwe stedelijke regering werd nu uit vertrouwde personen zamengesteld. WILLIAM STANLEY, Bevelhebber der Iersche hulpbenden, wegens hunne onbeschaafdheid en hun woest uiterlijk de *wilde Ieren* genoemd, werd door LEICESTER, die inmiddels te *Utrecht* was teruggekeerd, tot Gouverneur van *Deventer* benoemd, met bevoegdheid om uit de naaste bezettingen van *Gelderland* en *Overijssel* zooveel krijgslieden te ligten, als hem goeddacht. Daar STANLEY vroeger onder PARMA gediend had, en de Katholieke godsdienst beleed, achtten de Staten het hoogst gevaarlijk hem de bewaring van zulk een gewigtig punt en eene zoo groote magt toe te vertrouwen, die hem van den Stadhouder dier gewesten geheel onafhankelijk maakte. Nog ernstiger waarschuwden zij LEICESTER voor YORK, wien hij het opperbevel over de groote schans tegenover *Zutphen* had opgedragen. Doch hunne vertoogen konden niet baten. LEICESTER hield vol dat hij, na het schandelijke gedrag van verscheidene Staatsche bezettingen, het meest op zijne Engelschen vertrouwde, en dat hij voor hunne getrouwheid instond.

De krijgsbedrijven van dit jaar werden door een mislukten aanslag van MAARTEN SCHENK op *Nijmegen* besloten. Gelegenheid ziende, om bij het aanbreken van den dageraad eene poort open te krijgen, trok hij des nachts met eenige troepen naar de

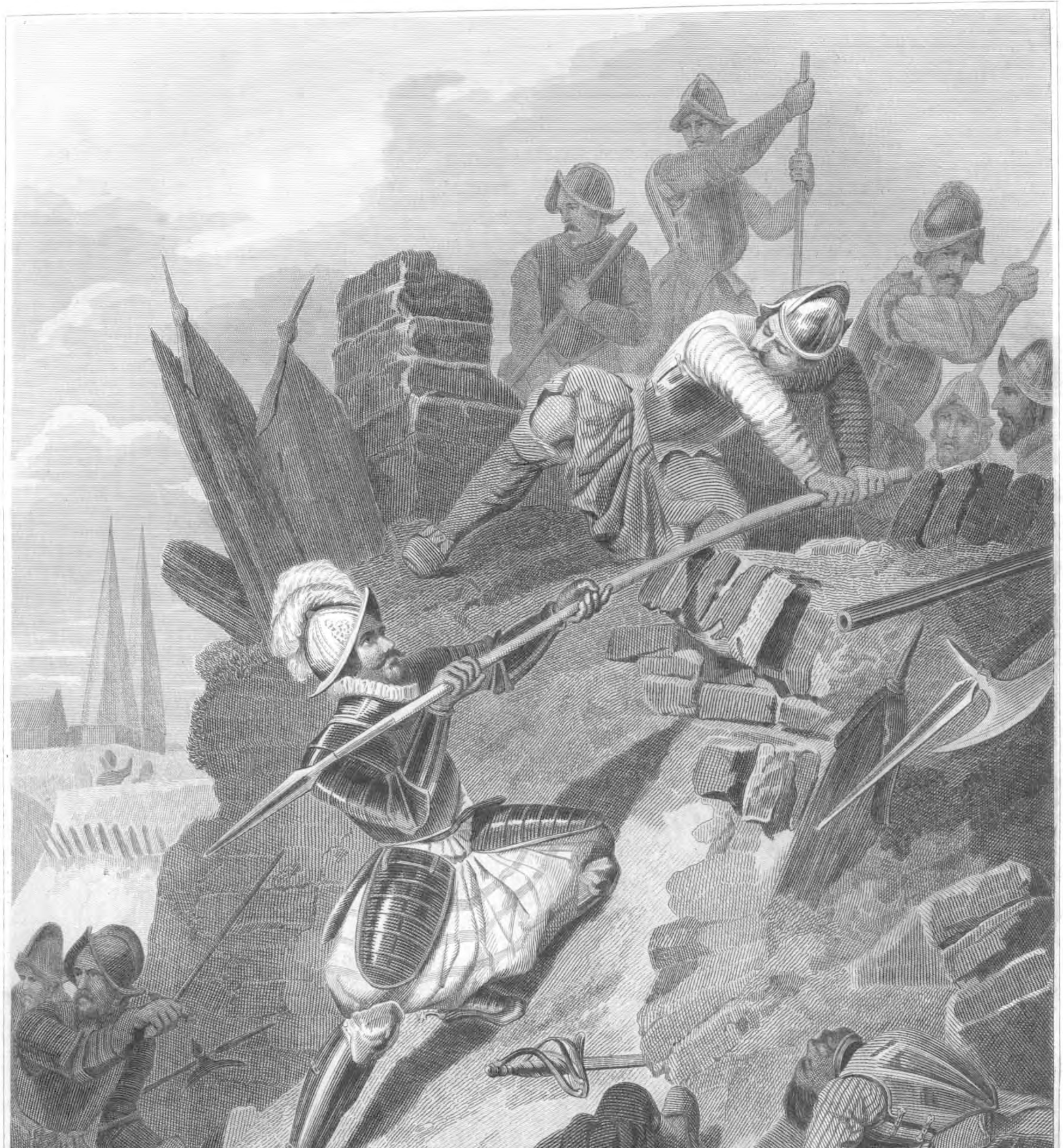
V. Bing del. J. F. C. Reckleben sculps.

STANLEY'S HELDENFEIT.

stad, en was deze reeds op een half uur afstand genaderd, toen een twist tusschen de Engelschen, Duitschers en Nederlanders, over de eer om aan de spits op te trekken, zoo hevig werd, dat hij zijn plan moest laten varen (1). 1584—1587

Terwijl het vuur des oorlogs in *Gelderland* woedde, waren in *Holland* gebeurtenissen voorgevallen, die den argwaan der Staten tegen LEICESTER op nieuw hadden opgewekt. STEVEN PARET, een Antwerpsch koopman, die zich te *Rotterdam* gevestigd had, liet zich in eene herberg, waar met andere personen van aanzien ook de Pensionaris van *Gouda*, FRANÇOIS FRANCKEN, aan tafel zat, heftig tegen de Staten uit. Zij waren allen lorredraaijers, zeide hij, die de hand niet hielden aan de plakkaten en den uitvoer van levensmiddelen naar den vijand begunstigden; doch er was nu een Hoofd in het Land, die hun zulk eene weerspannigheid wel af zou leeren, en hen dwingen zou, het onderzoek hunner boeken toe te laten. Terstond vertrok FRANCKEN naar *'s Hage*, om deze onvoorzigtige woorden aan de Staten te melden. Daar PARET reeds vroeger van verstandhouding met REINGOUD verdacht werd, deed men hem vatten en zijne papieren onderzoeken. Ernstige feiten kwamen hierdoor aan het licht. Het bleek dat zij te zamen plannen hadden beraamd om de belastingen geheel in handen te krijgen en hare opbrengst door nieuwe middelen te verhoogen; dat zij reeds eene overeenkomst hadden gesloten over de voordeelen, die voor hen daaruit zouden voortvloeijen; en dat PARET zelfs zoo ver was gegaan van de som vast te stellen, die onderscheidene zijner bloedverwanten hem voor eene ontvangerspost zouden moeten uitkeeren. Van meer gewigt nog was het, dat LEICESTER hunne voornemens en onderlinge afspraken goedgekeurd en door zijne onderteekening bekrachtigd had, zoodat het bleek dat de Landvoogd zich, buiten 's lands wettige regering om, meester van de geldmiddelen zocht te maken. Ook had hij aan PARET bij geheime akte vergund zijne betrekking van Controleur der Convooijen te *Arnhem* door een ander te laten waarnemen, niettegenstaande de Raad van State uitdrukkelijk eene persoonlijke waarneming bedongen had, en PARET dat ook bij eede had beloofd. De Staten van *Holland* zonden onverwijld eenige afgevaardigden naar den Raad van State te *Utrecht*, om op de inhechtenisneming van REINGOUD aan te dringen, wiens talrijke brieven aan PARET hem bovendien deden kennen als den man, die geen middel had verzuimd om de Staten bij LEICESTER in minachting en

(1) BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.* D. II. bl. 711—753. VAN METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* bl. 250—253. VAN REYD, *Hist. d. Ned. Oorl.* bl. 82—85. HOOFT, *Hist. d. Ned. Oorl.* bl. 1082—1097. GROTIUS, *Annales*, p. 97—99. *Historie: d'eerste deel enz.* bl. 596—609. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre de Flandre*, T. I. p. 559—568. HARAEUS, *Annales duc Brab.* T. III. p. 390—395. LE PETIT, *Chron. d. Hollande etc.* T. II. p. 531—537. STRADA, *de bello Belg.* T. II. p. 418—456. CARNERO, *Hist. d. l. guerras Civiles*, p. 208—214. BENTIVOGLIO, *Ned. Oorl.* bl. 411—416. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, p. 88—93. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 97—99.

1584—1587 verdenking te brengen. Reingoud was intusschen het dreigende gevaar reeds ontsnapt. Zoodra hij van het gebeurde te *Rotterdam* kennis droeg, had hij den Raad van State weten te bewegen om aan de Staten te schrijven, dat zij paret terstond met zijne papieren naar *Utrecht* moesten zenden, opdat die aldaar zouden onderzocht worden (1). Doch de Staten gaven tot antwoord, dat hij als inwoner van *Rotterdam* slechts in *Holland* teregt kon staan. Nu vertrok reingoud ijlings naar het leger voor *Doesburg*, waar leicester hem gevangen nam. Zijne papieren, die hij in het heimelijk gemak geworpen had, werden ten deele gevonden, en openbaarden menigen trek van zijn baatzuchtig en laaghartig karakter. De Staten van *Holland* drongen er nu herhaaldelijk op aan, dat hij zou worden teregt gesteld; doch leicester aarzelde om zijnen gunsteling aan de verbittering zijner vijanden prijs te geven, en wist het regtsgeding te verschuiven. In *Zeeland* werd tegelijkertijd zekere Jufvrouw barbara boots gevat, die ook geheime verstandhouding met reingoud hield, en bij welke eene menigte schimpschriften tegen de Staten gevonden werd (2).

De Predikanten van *Noord-Holland*, ontevreden over de slechte betaling hunner karige bezoldiging, die zelden meer dan driehonderd guldens in de steden en tweehonderd op de dorpen, behalve vrije huishuur, bedroeg (3), hadden zich tot leicester gewend, in de hoop dat hij evenzeer de stoffelijke als de geestelijke belangen der Kerk bevorderen zou. Willem mostaard, wonende te *Alkmaar*, werd daarop door den Landvoogd gelast het beheer der geestelijke goederen in *Noord-Holland* op zich te nemen, en daaruit de Predikanten ten platten lande te betalen, en ook elders werden dergelijke ambtenaren aangesteld; doch de Staten, die zelve dat beheer aanvaard hadden, verzetteden zich daartegen. Diederik sonoy, die door leicester als Gouverneur van het Noorder-Kwartier was bevestigd, ondersteunde diens ambtenaar, en trachtte de dorpen door inkwartiering van krijgsvolk tot onderwerping te dwingen. Wel verkregen de Staten, dat de uitvoering van mostaard's last tijdelijk geschorst werd; doch het bleek hun tevens, dat leicester aan sonoy uitgebreider magt had gegeven, dan met het gezag van hunnen Stadhouder Prins maurits en met hunne wettige magt in het bestier der burgerlijke zaken strookte (4). Inderdaad had de Landvoogd geen beter middel gevonden om den tegenstand der Staten

---

(1) van meetkerken had dezen brief onderteekend, en reeds vroeger aan leicester de oprigting der Finantie-kamer aangeraden, weshalve hij bij de Staten verdacht werd. bor, D. II. bl. 722, 755.

(2) bor, D. II. bl. 754—759. v. reyd, bl. 82. hooft, bl. 1080.

(3) ypey en dermout, D. I. bl. 277. Te *'s Gravenhage* bedroeg het traktement *f* 400 's jaars. *Resol. v. Holland*, 1585, bl. 692.

(4) bor, D. II. bl. 759. van der kemp, *Maurits van Nassau*, bl. 33, 255. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 515, 557, 573, 579.

tegen zijne slinksche maatregelen te verijdelen, dan de magt der aan hem ondergeschikte militaire Gouverneurs uit te breiden, en te zorgen, dat deze betrekking in de voornaamste plaatsen door mannen bekleed werd, waarop hij rekenen kon. In strijd met het vijfde artikel van het verdrag der Staten met ELIZABETH (1) had SIDNEY, en na hem zijn opvolger RUSSELL, zich ook het burgerlijke bestuur over *Walcheren* aangematigd. JULIAAN VAN KLEERHAGE, Bevelhebber van het garnizoen der Hollandsche stad *Gorinchem*, en in die betrekking aan den Stadhouder MAURITS ondergeschikt, was tot onafhankelijk Gouverneur dier plaats aangesteld; en daar LEICESTER vreesde, dat de Magistraat zou weigeren hem in die betrekking te erkennen, schreef hij eenen brief aan de Predikanten, hen vermanende om VAN KLEERHAGE tegen de ontevredenen bij te staan. Begrijpende dat het hun pligt was, om zich niet met regeringszaken te bemoeijen, gaven de Predikanten dezen brief aan de stedelijke regering over. Gelijk gezag als VAN KLEERHAGE kreeg JOHAN BAX over *Muiden*, met uitdrukkelijk gebod om die plaats niet te verlaten, »daar het de halster was, waarmede het paard gemakkelijk kon betoomd worden." Natuurlijk sloeg dit beeld op het nabijgelegene *Amsterdam*. Over *Oudewater* werd de Heer VAN MORBAIS, over *Vianen* de Heer VAN LOKEREN tot Gouverneur aangesteld. Toen het leger nog voor *Zutphen* lag, zond LEICESTER eenige vendels Engelschen naar *Harlingen*, onder bevel van Lord NORTH, wien hij buiten weten van den Raad van State, de Staten van *Friesland* en de Magistraat van *Harlingen*, eenen lastbrief als Gouverneur over die stad gegeven had. Graaf WILLEM LODEWIJK verklaarde zich niet tegen zijne aanstelling te zullen verzetten, wanneer de Staten haar goedkeurden; doch deze achtten het zeer ongeraden, hunne provincie in twee deelen te laten splitsen, en noodzaakten Lord NORTH, die zijn krijgsvolk niet binnen *Harlingen* had kunnen brengen, onverrigter zake terug te keeren. Eene diergelijke poging, om *Heusden* van Engelsche bezetting te voorzien, mislukte insgelijks. De Overste IJSSELSTEIN, die over *Geertruidenberg*, *Bommel* en *Heusden* bevel voerde, ontving de order om laatstgenoemde stad voor eenige Engelsche vendels te ruimen. Hij gaf daarvan kennis aan zijnen Opperbevelhebber den Graaf van HOHENLO, die zich terstond bij den Landvoogd vervoegde, en hem de belofte herinnerde, bij de aanvaarding zijner hooge waardigheid afgelegd, van geen verandering in HOHENLO's militair commandement te maken. LEICESTER loochende den door hem gegeven last, dien hij aan een misverstand toeschreef, en gaf aan HOHENLO vergunning, om IJSSELSTEIN daarvan kennis te geven; doch in allerijl zond hij tevens een nieuwen brief aan den laatste, en beval hem onder bedreigingen *Heusden* te verlaten. Zijne hoop, dat deze brief vóór HOHENLO zou aankomen, werd echter verijdeld, waardoor zijne veinzerij aan

1584–1587

(1) Hiervoor, bl. 158.

1584—1587 het licht kwam. Nog op eene andere wijze had hij getracht HOHENLO, wiens invloed op het krijgsvolk hem hinderde, afbreuk te doen. Door groote aanbiedingen en beloften zocht hij diens Luitenant WILLEM EDMOND SCHOT over te halen om tot ontbinding van HOHENLO's bijzonder vendel, hetwelk tot de beste en schoonste van het leger behoorde, mede te werken; maar deze, eerlijk genoeg om zich niet te laten omkoopen, verklaarde dat hij zijne fortuin aan HOHENLO te danken had, en het voor zich als genoegzame eer beschouwde, diens Luitenant te zijn. Nog verderfelijker voor 's lands belangen was de nalatigheid, waardoor LEICESTER de aanwerving van tweeduizend ruiters mislukken deed. De Staten van *Holland* hadden hem op zijn verzoek daarvoor dertigduizend gulden in handen gegeven (1), en de Graaf VAN NIEUWENAAR was naar *Brunswijk* vertrokken, om eene overeenkomst met Duitsche Ritmeesters tot het in dienst nemen van die troepen te sluiten. Hij slaagde voorkomen in zijne zending, doch te vergeefs werd het benoodigde geld op de bestemde plaats verwacht, en de Graaf VAN NIEUWENAAR zag zich genoodzaakt, onverrigter zake terug te keeren. Het ontbrak LEICESTER niet aan voorwendsels, om de schuld van zich af te schuiven; doch meer en meer scheen het vermoeden bevestigd te worden, dat hij de komst der Duitsche ruiters opzettelijk verhinderd had, beducht dat zij den Duitschen Graaf VAN HOHENLO en MAURITS van *Nassau* meer dan hem genegen, en dus voor zijne plannen niet bruikbaar zouden zijn (2). Zonder twijfel zou de tegenwoordigheid dier hulpbenden de Staatschen tot een meer beslissenden veldtogt in staat gesteld, en PARMA's poging, om *Zutphen* van voldoenden leeftogt te voorzien, verijdeld hebben. In hunne plaats liet LEICESTER op eigen gezag maar uit naam der Staten in *Engeland*, *Schotland* en *Ierland* nieuwe troepen werven, die echter te laat in *de Nederlanden* kwamen om dit jaar nog dienst te kunnen doen, maar daarentegen de uitgave voor het leger zoozeer vermeerderden, dat maandelijks vierhonderd vijftigduizend gulden alleen voor de betaling van het krijgsvolk benoodigd waren: eene som, die de krachten der Vereenigde Gewesten verre te boven ging, en ernstige bezorgdheid wekte, dat de troepen, reeds ontevreden over de gebrekkige ontvangst hunner soldij, tot ongeregeldheden en muiterij zouden overslaan (3).

---

(1) Hiervoor, bl. 184.

(2) Zelfs BILDERDIJK, *Gesch. des Vad.* D. VII. bl. 126, twijfelt niet aan LEICESTER's opzet, waarvan ik echter geen *bewijs* gevonden heb. Zie BOR, D. II. bl. 780. VAN METEREN, bl. 51, c. VAN REYD, bl. 84. STRADA, T. II. p. 453. LE PETIT, T. II. p. 536. *Historie: d'eerste deel enz.* bl. 608. *Correspondence of Leicester*, p. 407, 408. *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 470, 590, 598, 606.

(3) VAN REYD, bl. 89, 101, 103. BOR, D. II. bl. 757, 763. *Resol. d. Stat. Gen.* v. 1 Dec. 1586. *Resol. v. Holland* 1586, bl. 475.

Terstond na de ontdekking der misdadige verstandhouding tusschen REINGOUD en PARET, verbonden de Staten van *Holland* zich bij eede hunne beraadslagingen geheim te houden, en hetgeen een hunner, ter oorzake van eenig advies of voorstel, overkomen mogt, te beschouwen en tegen te gaan, alsof het tegen den staat en 's lands welvaart geschiedde (1). Zij besloten de in beslag genomene geschriften en brieven aan den Engelschen Afgezant THOMAS WILKES te vertoonen, en hem hunne bezwaren tegen LEICESTER's gedrag rondborstig mede te deelen. Ook gaven zij hem volkomen inzigt in den staat van 's lands geldmiddelen gedurende de laatste jaren, om hem te overtuigen, dat zij in dit opzigt alles gedaan hadden, wat in hun vermogen was. WILKES stond verbaasd over de bewijzen van REINGOUD's verderfelijken invloed en baatzuchtige bedoelingen, en verzekerde de Staten van zijne bereidwilligheid, om tot vereffening der geschillen tusschen hen en LEICESTER mede te werken (2). Deze had na zijne terugkomst van den veldtogt uit *Utrecht* aan de Algemeene Staten geschreven, dat hij zich verpligt zag voor een korten tijd naar *Engeland* te gaan, om eene aanstaande vergadering van het Parlement bij te wonen, en was daarop naar '*s Gravenhage* vertrokken, alwaar hij op den zesden van Slagtmaand aankwam. De Staten van *Holland* haastten zich hem te verwelkomen, en gaven hem, als een blijk hunner erkentenis voor zijne gewigtige diensten een zilveren vergulden kop, ter waarde van negenduizend guldens, ten geschenke. Eenige dagen later werd hem uit naam der Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* in tegenwoordigheid van den Raad van State eene uitvoerige Remonstrantie overhandigd, bevattende hunne bezwaren over hetgeen gedurende zijne Landvoogdij was voorgevallen. In de inleiding zich beklagende, dat hunne vorige vertoogen, niettegenstaande zijnen goeden wil, »door sinistre middelen en praktijken van eenige geesten, soekende niet des gemeenen lands rust of welvaren, maar zich formaliserende tegen de Staten, en pogende bij contraminen te renverseren de resolutie van zijne Excellentie en den Raad van State, om den gemeenen vijand door invoering van confusie in den staat dezer landen te dienen, of ten minste hunne ambitie en avaritie te vorderen," zonder vrucht gebleven waren, onderwierpen zij vooral de volgende punten aan zijne overweging: de Engelsche hulptroepen voltallig te houden en te betalen, ten overstaan van eenen gemagtigde der Algemeene Staten; geen uitheemsch krijgsvolk aan te nemen zonder hunne vergunning, en het leger op zulk eenen voet te brengen, dat het uit de ingewilligde lasten betaald kon worden; geen Gouverneurs van Provinciën of grenssteden aan te stellen zonder voorafgaande benoeming van twee of drie personen door de Staten; de verschuldigde soldij aan de garnizoenen der grenssteden te voldoen, waarvoor een 1584—1587

(1) *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 426.

(2) BOR, D. II, bl. 758. HOOFT, bl. 1081.

1584— 1587 vierde der opbrengsten in *Holland*, en de helft in *Zeeland*, voldoende was; geen omslagen te doen over de dorpen, tot levering van wagens en pioniers, zonder bewilliging der Staten; niemand buiten zijn gewest in regten te betrekken; het verzwakte gezag van *Utrecht's* Magistraat te herstellen; het Stadhouderschap van *Utrecht*, volgens de vereeniging van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, onder Keizer KAREL V tot stand gekomen, door Prins MAURITS te laten bekleeden; vrijen handel toe te staan op geallieërde en neutrale landen; de opbrengst der in- en uitgaande regten naar oud gebruik te doen strekken tot uitrusting en onderhoud der oorlogschepen, en het bestier daarvan aan Prins MAURITS en de Raden der Admiraliteit over te laten; geen nieuwigheden in te voeren in de geldmiddelen, zonder bewilliging der Staten; en hun de administratie der geestelijke en verbeurdverklaarde goederen, die zij aan zich gehouden hadden, niet te ontnemen, ten gevalle van eenige lieden, die slechts bedoelden zich zelve rijk te maken; ten slotte, geen gehoor te geven aan personen, die in *Braband*, *Vlaanderen* of andere thans afgescheidene Provinciën regeringsposten bekleed hadden, en met den toestand van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* niet bekend waren; maar in alle zaken te rade te gaan met de Staten dier gewesten, die bereid waren den Landvoogd in alles te dienen en te ondersteunen, gelijk zij te voren met goeden uitslag den Prins VAN ORANJE steeds ter zijde hadden gestaan. »En om de waarheid vrijmoedig uit te spreken," — dus eindigde dit Vertoog — »zoo verklaren de Remonstranten, dat zij om vele gewigtige redenen niet anders kunnen oordeelen, of vele van degenen, die uit *Braband* en *Vlaanderen* gekomen zijn, trachten om bij Uwe Excellentie in crediet te komen en over de Provinciën van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* en hare ingezetenen naar willekeur te gebieden, en zouden niets liever zien, dan dat die gewesten in gelijken staat werden gebragt als *Vlaanderen* en *Braband*, zonder nogtans de vromen onder hen te begrijpen (1)."

Met voeg kon LEICESTER dit ernstige maar toch bescheidene vertoog, hetwelk met prijselijke voorzigtigheid hem zelven zooveel mogelijk spaarde, niet onbeantwoord laten. Hij verzocht dat men gemagtigden zou benoemen om met hem de onderscheidene punten te bespreken. Hiertoe werden benoemd de Advokaat VAN OLDENBARNEVELT, VAN SILLA, Pensionaris van *Amsterdam*, en REINIER CROMHOUT, van wege *Holland;* GASPAR VAN VOSBERGEN, van wege *Zeeland;* en VITUS VAN CAMMINGA, van wege *Friesland.* Het was echter vooral de eerste, die het woord voerde, en hem uitvoerig over de verderfelijke raadslagen der Reingoudisten en de Utrechtsche woelingen onderhield. LEICESTER wilde daarvan echter niets hooren, en verklaarde dat hij het zijnen pligt achtte om lieden voort te helpen, die ter zake van hun geloof van hunne goederen beroofd en uit hun vaderland verdreven waren. Met ernst drong men op de teregtstelling van REINGOUD en

(1) *Resol. v. Holland,* 1586, bl. 428—435.

PARET aan. LEICESTER achtte het billijk, dat men den eersten althans onder borgtogt 1584—1587 ontsloeg, en hem vergunde zich als vrij man te verdedigen; doch de gemagtigden antwoordden dat dit van de beslissing der regters afhing, en hier te lande voor gevangenen slechts twee wegen openstonden, die van genade en die van regt, en dat men naar hun bescheiden oordeel niet boven regt behoorde te begunstigen »zulke infame personen, die zoo vilainig, onbehoorlijk en injurieus de Staten buiten hunne schuld hadden getraduceerd (zwart gemaakt) en geïnjurieerd." De Landvoogd, met deze zaak verlegen, bragt hiertegen niet verder in, dan het verzoek dat men REINGOUD ten zijnen gevalle heuschelijk behandelen zou, doch stemde in zijne teregtstelling toe. Wat SONOY betreft, beriep hij zich op den lastbrief, in het jaar Vijftienhonderd twee en zeventig door den Prins VAN ORANJE aan dezen gegeven; doch toen men hem onder het oog bragt, dat de daarbij verleende magt, in dien tijd noodzakelijk, later door de Staten tot de militaire zaken beperkt was, verklaarde hij er genoegen mede te nemen, dat de lastbrief veranderd zou worden, inzooverre de regten van Prins MAURITS of de privilegiën des lands er door verkort waren. Hij was echter niet gezind een diergelijk antwoord te geven omtrent de overige door hem benoemde Gouverneurs, doch de gemagtigden verklaarden dat zij hun alleen gezag over het volk van oorlog toekenden. De plakkaten op den handel en de zeevaart werden door LEICESTER verdedigd, als op raad van velen en met volkomene goedkeuring van den Raad van State genomen. Men deed hem echter opmerken, dat de lastgevers der Staten van *Holland* en *Zeeland*, namelijk de Edelen en de Stedelijke Vroedschappen, gezamenlijk een getal van zes of zevenhonderd der achtbaarste en kundigste burgers uitmakende, die plakkaten steeds ten hoogste verderfelijk voor 's lands welvaart hadden geacht, terwijl zijne raadgevers en ook de leden van den Raad van State, voor zooverre die uit andere Provinciën waren, zich natuurlijk minder om de belangen der zeevaart bekommerden. Zoo de Landvoogd twijfelde aan de werkelijkheid hunner bezwaren, verzochten de gemagtigden dat hij een onderzoek zou doen instellen naar de schade, die de handeldrijvende Gewesten in hunne nering en scheepvaart geleden hadden, waaruit blijken zou dat het verlies dit jaar meer bedroeg dan in de twaalf vorige. LEICESTER verklaarde hierop wel te weten, dat de zeevaart het voornaamste middel van bestaan der Vereenigde Gewesten uitmaakte, en droeg den Raad van State op om zorg te dragen, dat de koophandel niet benadeeld werd. Overigens ontkende hij sommige der aangevoerde feiten, zocht andere uit zijn gezag als Landvoogd te verklaren en beloofde spoedig op alle punten goed bescheid te geven. Ook drong hij in deze bijeenkomst op de eenparige aanneming der Kerkorde door de Vereenigde Gewesten aan, en verzocht dat de Staten zouden overleggen, wien zij gedurende zijne afwezigheid het opperbevel over het leger zouden willen toevertrouwen, waartoe hij PELHAM, NORRIS of STANLEY het meest geschikt achtte; dat zij een eindbesluit zouden nemen, omtrent een gezantschap naar *Engeland*, waarover reeds

1584—1587 sprake was geweest; en dat zij voor eenige jaren achtereenvolgens ruimere geldmiddelen zouden bewilligen, ten einde de Koningin te eerder tot krachtiger bijstand te bewegen (1).

Te midden dezer pogingen tot herstelling van orde en eensgezindheid gaf de komst van den door de Staten van *Holland* gehaten PROUNINCK als afgevaardigde der Staten van *Utrecht* in de Algemeene Staten nieuwe ergernis. De uitzetting van vele aanzienlijke en invloedrijke lieden was te *Utrecht* het voorspel geweest eener volkomene verandering in de regering, waarin de Leicestersche partij niemand dulden kon, die hare bedoelingen niet ondersteunde. De Vroedschap, die in het gevoel harer onmagt veel willekeurige en onwettige daden, door de opgeruide Burgerhoplieden of anderen gepleegd, geduldig had verdragen, had echter gemeend zich met kracht tegen de schennis der privilegiën te moeten verzetten, toen LEICESTER eenen vreemdeling, CHARLES VAN TRILLO, tot Hoofdschout benoemde, en het Drostambt van de Vaart, sedert overoude tijden door de Vroedschap begeven, aan een zijner gunstelingen opdroeg. Deze tegenstand moest gebroken worden. Toen de gewone regeringsverandering op den eersten van Wijnmaand zou plaats grijpen, was de Stadhouder, de Graaf VAN NIEUWENAAR, tot aanwerving van Duitsche troepen in *Brunswijk*. In zijne afwezigheid kregen de Graaf VAN KUILENBURG en Lord NORTH last, om den Raad te vernieuwen. Nu werden, ook ten gevalle van den Kerkeraad, verscheidene personen, die tot de Jacobsgezinden behoorden en zich nog niet naar LEICESTER'S Kerkorde gevoegd hadden, onder voorwendsel, dat zij een ongeregeld leven leidden, uit de Vroedschap gezet. Alleen Engelschgezinden kregen of behielden zitting. De Hoofdschout VAN TRILLO verkreeg het burgerregt, en werd, even als de nieuwe Drost van *Vreeswijk*, in zijn ambt bevestigd. PROUNINCK werd, naast Jonkheer PIETER RUYSCH, tweede Burgemeester. Op den achtsten van Wijnmaand besloten nu de Staten van *Utrecht* de Souvereiniteit andermaal aan ELIZABETH op te dragen; en PROUNINCK werd door hen naar de Algemeene Staten afgevaardigd, om *Holland* en *Zeeland* tot het nemen van een diergelijk besluit te overreden (2). Doch de Algemeene Staten weigerden hem in zijne kwaliteit te erkennen, tot reden gevende dat de privilegiën van *Utrecht* de Brabanders buiten de regering sloten, en dat zijne benoeming als Burgemeester derhalve onwettig was. Ten hoogste over deze afwijzing gegriefd, verzekerde PROUNINCK »dat de Vereenigde Gewesten dezen dag zouden beklagen en beschreijen", en liet protest aanteekenen, dat hij onschuldig was aan alle nadeelen, die uit het gebeurde zouden kunnen voortvloeijen, wanneer LEICESTER deze zaak zoo hoog

(1) BOR, D. II. bl. 763—767. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 174—202.

(2) BOR, D. II. bl. 737, 772. UYTENBOGAERT, *Kerkelijke Historie*, bl. 235. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester in Utrecht*, bl. 24—26. Mr. W. ACKERSDIJCK, *Bijdrage enz.* (Tijdschrift v. Utrecht, 1836) bl. 215.

mogt opnemen, dat zijn ijver voor 's lands belangen er door verflaauwde. Te vergeefs beproefde de Landvoogd, die zich niet minder gekrenkt gevoelde, in het besluit der Algemeene Staten verandering te brengen. De beide overige Utrechtsche afgevaardigden, verre van PROUNINCK te ondersteunen, deelden zelve bijzonderheden mede, waaruit zijne geringschatting van 's lands vrijheden, wanneer zij met de bedoelingen der Leicestersche partij in strijd waren, overtuigend scheen te blijken. Zelfs de Engelsche gezant WILKES keurde het af, dat hij een Raadsbesluit had uitgelokt, waarbij aan zijne medeafgevaardigden verboden werd zonder zijne tegenwoordigheid in de Algemeene Staten werkzaam te zijn. PROUNINCK zag zich genoodzaakt onverrigter zake te vertrekken, met den last om een ander in zijne plaats te laten benoemen; 't geen ook LEICESTER zoozeer verdroot, dat hij in eenen brief aan de Staten van *Utrecht*, waarin hij hen bedankte voor »het trouwe en loyale devoir," dat zij altijd aan hem en aan de zijnen betoond hadden, zijn voornemen verklaarde om PROUNINCK desniettemin in zijn gezag als Burgemeester te handhaven (1). 1584—1587

Van de vergunning, om REINGOUD in regten te betrekken, hadden de Algemeene Staten inmiddels gebruik gemaakt, om bij het Provinciaal Geregtshof van *Holland* eene akte van beschuldiging tegen hem in te dienen (2). Vernemende, dat hem door den Engelschen Provoost bijna volkomene vrijheid werd gelaten, en voor zijne ontkoming bevreesd, gelastten de Staten van *Holland* hunnen Procureur-Generaal hem in verzekerde bewaring te nemen. Doch de Provoost verzettede zich met geweld tegen de uitvoering van dat bevel; en LEICESTER, wien de Staten hun beklag deden, was niet te bewegen om den gevangene in hunne handen te stellen, doch verzekerde dat hij hem niet aan de justitie onttrekken zou. Desniettemin nam REINGOUD bij zijn vertrek uit *'s Hage* de wijk naar *den Briel*, kreeg door tusschenkomst van den Utrechtschen Hoofdschout VAN TRILLO een gedeelte zijner papieren terug, en begaf zich eerlang naar *Vlissingen*, alwaar hij onder bescherming van den Engelschen Bevelhebber bleef wonen, totdat LEICESTER afstand deed van de Landvoogdij. Zich toen in de Vereenigde Gewesten niet meer veilig achtende, vertrok hij naar *Brussel*, alwaar hij als ijverig Katholiek overleed. PARET, wiens proces insgelijks aan het Provinciale Hof was opgedragen (3), werd in Zomermaand des jaars Vijftienhonderd zeven en tachtig ontslagen, onder belofte van op de eerste aanmaning in regten te verschijnen, en eerst twee jaren later veroordeeld om openlijk te verklaren dat hij berouw had over de lasterlijke woorden, die hij ten nadeele der Staten had gesproken (4).

(1) BOR, D. II. bl. 773—775.

(2) Die akte komt voor bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. *Bijlagen*, bl. 525—535.

(3) *Resol. v. Holland* 1586, bl. 508.

(4) BOR, D. II. bl. 777. *Resol. v. Holland* 1587, bl. 802. 1589, bl. 577.

1584— Voor LEICESTER's vertrek hadden er nog verscheidene onderhandelingen tusschen hem
1587 en de Staten plaats. Beducht voor de gevolgen van zijne afwezigheid bij de klimmende tweespalt in de Vereenigde Gewesten, baden de laatsten hem demoedig zijne reize nog eenigen tijd uit te stellen, en gaven hun leedwezen te kennen, dat hij ontevreden scheen over hun gedrag, daar vele Predikanten, die gemeenzaam met hem verkeerden, zich niet ontzagen hen deswege bij de gemeente aan te klagen en in minachting te brengen, waaruit niet anders dan hoogst verderfelijke onlusten konden voortvloeijen. Ook verzochten zij hem vóór zijn vertrek het overtollige uitheemsche krijgsvolk af te danken, en zoodanige orde op de regering te stellen als het belang des lands scheen te vorderen. In zijn antwoord ontkende LEICESTER niet dat de laatste Remonstrantie hem in meer dan één opzigt onaangenaam was geweest, bepaaldelijk dat men hem het kwijnen van handel en scheepvaart geweten, en zich over den invloed zijner vertrouwden REINGOUD en DE BURGHGRAVE beklaagd had. Hij beloofde te zorgen, dat de nadeelige geruchten, die omtrent de oorzaak van zijn vertrek verspreid waren, zouden worden tegengesproken, en bepaalde, overeenkomstig den wensch der Algemeene Staten, dat de regering in zijne afwezigheid berusten zou bij den Raad van State, met volkomene magt om te beraadslagen, te besluiten en te bevelen in alle zaken van oorlog en burgerlijk bestuur, alsof hij zelf tegenwoordig was. Alle stukken zouden door Prins MAURITS en een der Engelsche Raadsleden in zijnen naam onderteekend worden. Het beleid van den krijg te water en de daartoe verleende geldmiddelen zouden blijven ter beschikking van MAURITS als Admiraal en van de Raden der Admiraliteit. Het opperbevel over de Engelsche hulptroepen werd aan JOHN NORRIS toevertrouwd. Doch terwijl LEICESTER hierin de Algemeene Staten genoegen gaf, deelde hij tevens mede, dat hem namens *Gelderland*, *Utrecht*, *Overijssel* en *Friesland* was opgedragen de Souvereiniteit aan ELIZABETH aan te bieden, en verzocht te weten, waarom de Algemeene Staten en vooral de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet hetzelfde gedaan hadden. Ten opzigte van dit punt gaven de Algemeene Staten hunne verwondering te kennen, dat onderscheidene gewesten afzonderlijk waren overgegaan tot eene handeling, waartoe alleen in hun midden kon besloten worden, weshalve zij zulk een aanbod, dat alleen van populaire factiën kon uitgegaan zijn, niet voor wettig konden houden, daar het streed met de Unie, die de onderscheidene Provinciën met elkander gesloten hadden. Overigens bleven *Holland* en *Zeeland* nog steeds van harte begeeren, gelijk zij de eersten waren geweest om het voor te stellen, dat ELIZABETH de Souvereiniteit *onder redelijke conditiën* zou aannemen. Op LEICESTER's vragen, welke geldmiddelen men voor het vervolg toe zou staan, en in hoeverre men geneigd was met *Spanje* vrede te sluiten, verklaarde men de hoop te koesteren, van althans gedurende drie jaren de reeds toegestane middelen te kunnen blijven opbrengen, doch in geen geval met den vijand in eenige onderhandeling te willen treden; en men verzocht hem dringend zorg te dragen dat aan geen verzoening met *Spanje* gedacht zou worden » overmits het gemeene volk,

't welk met grote lasten van de oorloge seer is beswaert, en kleyne discretie gebruykt, daer door in eenige schadelijke opinie souden worden gepersuadeert." Nog één punt ging LEICESTER bijzonder ter harte. Hij vreesde dat men in zijne afwezigheid aan MAURITS meer magt zou opdragen, dan met zijne plannen strookte, en verzocht derhalve dat de Staten dezen met hem naar *Engeland* zouden laten vertrekken, aan het hoofd van het Gezantschap, hetwelk eerlang derwaarts zou gaan. Reeds vroeger had hij getracht MAURITS tot de reis over te halen, door in het breede uit te wijden over de eerbewijzen en genoegens, die dezen in *Engeland* te beurt zouden vallen; doch de jeugdige Prins had toen, met eene voor zijne jaren zeldzame voorzigtigheid, het verleidelijke aanbod van de hand gewezen. Hij liet zich door zijne Hollandsche Raadslieden, aan welke hij zich verpligt achtte en zijne toekomst toevertrouwde, gaarne leiden; en verschool zich ook nu achter eene Resolutie der Staten, door OLDENBARNEVELT uitgelokt, waarbij LEICESTER's verzoek werd afgeslagen, uit hoofde van het gevaar, om in deze bezwaarlijke tijden het Land zonder Hoofd te laten (1). 1584—1587

Op den zes en twintigsten van Slagtmaand vertrok LEICESTER nu uit *'s Gravenhage*, en begaf zich over *Delft*, *Rotterdam* en *Dordrecht* naar *Vlissingen*, waar hij nog eenige dagen op goeden wind moest wachten. Voor zijn vertrek had hij, om de Algemeene Staten genoegen te geven, aan de onderscheidene Stadhouders geschreven, dat de geruchten van zijn misnoegen over het gedrag der Staten ten eenenmale valsch waren, dat hij integendeel zeer over hen tevreden was, en verzocht dat deze verklaring aan alle steden zou gezonden worden. In plaats van REINGOUD was JORIS DE BIE, een man van uitstekende eerlijkheid en bekwaamheid, door hem tot Thesaurier-Generaal benoemd. Bij het afscheid had hij de Staten bedankt voor de eer en vriendschap, die zij hem bewezen hadden, en OLDENBARNEVELT had hem uit hunnen naam verzekerd, dat zij zich wegens zijne gewigtige diensten ten duurste aan hem verpligt achtten, en naast God alleen op den bijstand der Koningin van *Engeland* bouwden, weshalve zij hem ook baden zoo spoedig mogelijk terug te keêren. Doch LEICESTER's schijnbare welwillendheid bleek weldra geveinsd te zijn geweest. Van zijn vertoef te *Vlissingen* maakte hij gebruik om de bezetting van *ter Veere* van Prins MAURITS afkeerig te maken, en aan zijne vertrouwden verscheidene brieven te schrijven, die slechts geschikt waren om de verdeeldheid te vermeerderen. Ook gaf hij aan zijne Secretarissen HOTMAN en JUNIUS den last om in zijne afwezigheid SONOY en de andere door hem aangestelde Gouverneurs in hunne gezindheid jegens hem te versterken, met welk doel hij reeds vroeger zoowel hen als het krijgsvolk in den waan had zoeken te brengen, dat zij in den eed der Koningin stonden, en derhalve alleen aan hem als haren 26 v. Slagtm. 1586

(1) BOR, D. II. bl. 777—785. VAN REYD, bl. 91. VAN DER KEMP, bl. 217. *Waarachtige Historie v. Oldenbarnevelt*, bl. 153.

1584–1587 Landvoogd, en niet aan de Staten of de Stadhouders, gehoorzaamheid schuldig waren (1). Zijne ware gezindheid bleek bovendien uit een gouden gedenkpenning, dien hij destijds liet slaan om aan zijne vrienden uit te deelen. Aan de eene zijde stond zijne beeldtenis, aan de andere eenige schapen en een Engelsche hond, die naar hen omzag, met het opschrift: *non gregem sed ingratos invitus desero* (niet de kudde maar de ondankbaren verlaat ik tegen mijnen wil) (2).

Weinige dagen na zijn vertrek kwam zijne dubbelhartigheid nog sterker aan het licht. Op denzelfden dag, waarop hij ten genoegen der Algemeene Staten de regering gedurende zijne afwezigheid in handen van den raad van State had gesteld, had hij eene door den Heer VAN BRAKEL opgestelde akte geteekend, waarbij de magt van dat Collegie aanmerkelijk beperkt werd. Volgens dat bevelschrift mogt de Raad geen verandering brengen in de door hem aangestelde Gouverneurs, noch in de bewaring der schansen en kasteelen, noch in de Hoofd-Officieren, ten ware met zijne voorkennis en op zijnen last. Geen gevangene mogt ontslagen, noch uitgezette teruggeroepen worden, dan volgens den gewonen weg van regten. Op het stuk der kerkelijke en geestelijke goederen mogt niets bepaald worden, zonder zijne toestemming. De Raad moest zorgen dat op den uitvoer van mondbehoeften eene zware belasting gelegd, en de in- en uitgaande regten door de Algemeene Staten verhoogd werden. Voorts was bij deze akte eene lijst gevoegd, volgens welke LEICESTER de vijfduizend man Engelsche hulptroepen, die de Koningin betaalde, en de vijfduizend Engelschen en Ieren, die in de soldij der Staten stonden, in de voornaamste vestingen en versterkte plaatsen verdeeld wilde hebben. Hoewel door zijne magt als Landvoogd volkomen bevoegd tot het uitvaardigen van deze geheime kabinets-akte, welke eerst na zijn vertrek in den Raad van State vertoond werd, gaf LEICESTER daardoor toch een blijk van wantrouwen en heerschzucht, hetwelk de gunstige verwachtingen vernietigde, die zijne vorige betuigingen en schikkingen welligt bij de Staten hadden opgewekt (3). Ook bleek weldra hoezeer deze baatzuchtige verlamming van de magt van den Raad van State met 's lands ware belangen in strijd was.

Te midden der gebeurtenissen van het jaar Vijftienhonderd zes en tachtig, hetwelk nu ten einde spoedde, had zich intusschen de Engelschgezinde partij aanmerkelijk ont-

---

(1) BOR, D. II. bl. 785, 788. VAN REYD, bl. 91, 92. WINSEMIUS, bl. 778. HOOFT, bl. 1112.

(2) VAN METEREN, bl. 253 *d*.

(3) BOR, D. II. bl. 786. VAN METEREN, bl. 253 *c*. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 222—224. — Dr. CLERK, een der Engelsche leden van den Raad van State, schreef den 1sten November aan LEICESTER, die destijds te *Utrecht* was: »ik heb een middel gevonden, om *heimelijk* eenige stukken uit de Registers van de Resolutiën der Staten te ligten." *Correspondence*, p. 443.

wikkeld en uitgebreid. Het is noodig, hare voornaamste bestanddeelen en drijfveeren thans wat nader te leeren kennen. 1584—1587

Tot die partij behoorden in de eerste plaats allen, die de toekomst donker inzagen en aan de mogelijkheid twijfelden, om zonder de meest krachtige buitenlandsche hulp den vijand van den vaderlandschen grond te weren. Sedert Prins WILLEM's dood was stad op stad verloren gegaan. Tegen PARMA's zegevierende wapenen scheen de geringe Staatsche legermagt niet opgewassen. Een nieuwe veldtogt zou den Spaanschen Veldheer welligt in het hart des lands brengen, en de duur gekochte vrucht van zooveel inspanning en opoffering voor altijd vernietigen. Slechts één middel was er, om dat dreigende gevaar te ontgaan. Alleen de Koningin van *Engeland* kon *de Nederlanden* redden van het verderf, en reeds was het gebleken, dat het haar evenmin aan de middelen als aan den goeden wil ontbrak. Geld en troepen had zij overgezonden, en haren gunsteling, den Graaf VAN LEICESTER, niet gespaard, om in de dringende behoefte aan een Hoofd van den Staat te voorzien. Doch hoe zou men hare genegenheid behouden, wanneer de Landvoogd in de uitoefening van zijn gezag, dat hem uit vrije keuze opgedragen, ja bijkans opgedrongen was, telkens gedwarsboomd werd? Hoe zou men haar ooit kunnen bewegen de Souvereiniteit of de voortdurende bescherming dezer landen op zich te nemen, zoo men reeds bij voorbaat van haar de bekrachtiging vorderde van al de vrijheden en privilegiën der onderscheidene Gewesten, en daardoor een wantrouwen toonde, te meer beleedigend naarmate er minder grond voor was. Immers kon men verwachten, dat zij, die in haar eigen Land geen onbeperkte magt eischte, de regten der Nederlanders wel zou eerbiedigen. Doch, hoe dit ook zijn mogt, niet alleen de privilegiën, maar het welzijn des lands en de duur gekochte vrijheid des gewetens stonden thans op het spel. Zonder onverwijlden en krachtigen bijstand zou weldra de Spaansche dwingelandij andermaal haar looden schepter zwaaijen over de Vereenigde Gewesten; en het scheen derhalve onverantwoordelijke hardnekkigheid, alleen uit onverzadelijke eerzucht te verklaren, zoo de regering weigerde een deel van haar gezag en hare regten aan ELIZABETH af te staan (1).

Zij, die zoo spraken, hadden het oog op de Staten, wier magt gedurende den vrijheidskrijg voortdurend gestegen was. Aanvankelijk door den Landsheer bijeengeroepen, om zijne *beden* in te willigen, hadden de Staten langzamerhand eenigen invloed op het Staatsbestuur gekregen, door hunne toestemming aan het herstel hunner grieven of aan bepaalde voorwaarden te verbinden. Bij den gewapenden opstand tegen FILIPS was echter hun toestand geheel gewijzigd. Uit hun afhankelijken staat waren zij inderdaad tot het hoogste gezag opgeklommen. Prins WILLEM had voortdurend niet alleen hunne

(1) VAN REYD, bl 101, 102. BURMAN, *Sylloge epistolarum*, T. I. 39, 45.

1584– geldelijke ondersteuning maar ook hun zedelijken invloed als vertegenwoordigers des
1587 volks noodig gehad; en hoewel de Staten van *Holland* en *Zeeland* hem niet alleen de Hooge Overheid hadden opgedragen, maar ook op het punt waren geweest, hem tot Graaf te huldigen, bewezen de voorwaarden, waaronder hij de laatste waardigheid aanvaarden zou, op de meest overtuigende wijze, hoezeer de magt der Staten in weinige jaren geklommen was (1). Dat nieuwe standpunt vleide de ijdelheid en de eerzucht der Kooplieden en Regtsgeleerden, die als Burgemeesters, Pensionarissen of Leden der stedelijke Vroedschappen in de Staten werden afgevaardigd. Het streelde ook die Vroedschappen zelve, die daardoor een belangrijken invloed op de regering van hun landschap, en middelijk zelfs op het bestuur der Vereenigde Gewesten verkregen. Reeds bij het leven van Prins WILLEM had de zucht, om dien invloed te behouden, aan zijne verheffing menigen hinderpaal in den weg gelegd; en bij zijnen dood waren er niet weinigen, die zich heimelijk verheugden dat het gevaar, om weder een erfelijk Opperheer boven zich te zien, geweken was. De nood des Vaderlands had echter over alle zelfzuchtige bedoelingen gezegevierd, en de Souvereiniteit ootmoedig aan *Frankrijk* en *Engeland* doen aanbieden; doch in de daarbij bedongene voorwaarden waren het gezag en de invloed der Staten niet vergeten; te minder, daar beide den eenigen voldoenden waarborg bevatteden tegen vorstelijke willekeur. Met de opkomst der Staten was echter het aanzien en de magt van andere Regerings-ligchamen gedaald, die vroeger den Landsheer ter zijde gestaan en een belangrijk deel van het bestuur uitgeoefend hadden. De Provinciale Geregtshoven waren eertijds niet alleen met het beleid der Justitie belast maar oefenden ook, als raadgevende Collegiën, een gewigtigen invloed op de burgerlijke regering uit, die niet zelden, bij afwezigheid van den Landsheer of van zijnen Stadhouder, bij hen berustte. Zij stonden in die betrekking boven de Staten, die door hunne tusschenkomst werden bijeengeroepen, en oorspronkelijk in hunne Raadkamers vergaderden. Natuurlijk waren reeds spoedig tusschen beide regerings-ligchamen botsingen ontstaan, en het was niet lang twijfelachtig geweest naar welke zijde de schaal zou overslaan. Al hun gezag aan den Landsheer ontleenende, waren de Hoven langzamerhand op den achtergrond geraakt, gedurende het veeljarige tijdperk, waarin men tegen den Souverein in opstand was, en zich nog aan geen nieuw gezag onderworpen had. De instelling der Gedeputeerde of Gecommitteerde Raden, die in *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland* de regering uitoefenden, wanneer de Staten niet vergaderd waren, gaf aan de staatkundige magt der Hoven den grootsten slag, door hun werkkring, met uitzondering van eenige gevallen, uitsluitend tot de Justitie te beperken. Als tot bewijs en bekrachtiging van hun voorrang verzochten de Staten in Bloeimaand des jaars Vijftienhonderd zes en

---

(1) Hiervoor, bl. 90. Vgl. MEIJER, *Esprit etc. des inst. jud.* T. IV Chap. V, VI, IX, X.

tachtig aan LEICESTER en den Raad van State, om de plakkaten voortaan aan den Stadhouder en de Staten of hunne Gedeputeerden, en niet meer aan de Provinciale Raden te zenden, gelijk voorheen gebruikelijk was (1). In *Holland*, waar het Hof in Vijftienhonderd twee en zeventig, na het vertrek der Spaanschgezinde Raadsheeren, door den Prins VAN ORANJE uitsluitend uit Staatsgezinden was zamengesteld, schijnt deze magtsvermindering geen ernstigen tegenstand gewekt te hebben. Ook was aldaar de President VAN DER MIJLE de boezemvriend van OLDENBARNEVELT, en een der eersten, die met hem inzagen, hoe weinig LEICESTER's bestuur met de ware belangen des vaderlands strookte (2). Maar in *Friesland* gaf de naijver tusschen het Hof en de Gedeputeerde Staten niet weinig voedsel aan de Engelschgezinde partij. De President HESSEL AISMA, een bekwaam en welgezind maar eerzuchtig man, die het vroegere aanzien en gezag van het Hof terugwenschte en tevens te goeder trouw geloofde, dat het vaderland zonder LEICESTER en ELIZABETH verloren was, stond daar aan het hoofd dergenen, die beider magt ook ten koste van 's lands privilegiën wenschten uit te breiden (3). Op een anderen, en voorzeker gewigtiger grond, waren vele weldenkende en helderziende mannen geenszins met de verandering ingenomen, die, vooral in *Holland*, het Staatsgezag meer en meer op de Staten, en daardoor grootendeels op de lastgevers van de afgevaardigden ter Statenvergadering, de stedelijke Vroedschappen namelijk, overbragt. Het gevoel van zelfstandigheid en de zucht naar onafhankelijkheid, sedert de opkomst der gemeenten in de Middeleeuwen als bij overlevering voortgeplant en door de afzonderlijke keuren en privilegiën van elke plaats en elk gewest bevestigd, hadden in den vrijheidskrijg nieuw leven gekregen. Dat FILIPS, op het voetspoor zijner voorgangers, door verwaarloozing en vernietiging dier voorregten eene hoogst wenschelijke eenheid en klem in het bestuur had willen brengen, was eene der oorzaken van den opstand geweest; en te midden van de worsteling met *Spanje's* legerbenden, waarin elke stad als op zich zelve stond, en aan het algemeen bewind de magt ontbrak om zijne bevelen te doen eerbiedigen, waren het zelfgevoel en de eerzucht der Vroedschappen nog aanmerkelijk geklommen, en hadden zij geen middel verzuimd om hare magt uit te breiden. Reeds vroeger, onder FILIPS *den goeden*, was het aandeel der poorters in de keuze van de leden der Vroedschap verzwakt of vernietigd. Zij behielden in den regel levenslang hunne waardigheid, vulden zelve hun getal aan, en maakten de benoemingen op, waaruit de Landsheer of zijn Stadhouder telken jare de *Wet verstelde*, of met andere woorden de Burgemeesters en Schepenen verkoos; voor

1584—1587

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 33. D. III. bl. 49, 50. D. IV. bl. 526. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 25, 216.

(2) *Waarachtige Historie*, bl. 151, 169. *Naleezingen op* WAGENAAR, D. I. bl. 308.

(3) VAN REYD, bl. 102. WINSEMIUS, bl. 781.

1584—1587 zooverre zij ten minste het regt niet reeds bekomen hadden, om zelve, zonder zijne medewerking, die keuze te doen. Gedurende den opstand tegen *Spanje* waren de Vroedschappen echter nog dikwerf verpligt geweest, zich van de ondersteuning der burgerij te verzekeren, door den raad harer hoofden en aanzienlijkste leden in gewigtige omstandigheden in te roepen; en Prins WILLEM had dat gemeen overleg steeds ten hoogste aanbevolen, als onmisbaar voor eensgezindheid en krachtige zamenwerking. Doch naauwelijks was het krijgsrumoer van *Holland's* grond geweken, of de Vroedschappen achtten het overbodig in dit opzigt ook zelfs den schijn van inschikkelijkheid te bewaren, en wisten van de Staten van hun gewest in Lentemaand des jaars Vijftienhonderd één en tachtig een besluit te doen uitgaan, waarbij bepaald werd dat geen steden de zaken des lands in beraadslaging zouden mogen leggen met de Gilde-hoofden, de Burgerhoplieden of eenige andere aanzienlijke leden der burgerij. Vier jaren later, kort na Prins WILLEM's dood, werd een nog gewigtiger besluit genomen. Terwijl de afgevaardigden ter Statenvergadering te voren bij eede verpligt waren in alle zaken hun advies te geven naar eigen oordeel en geweten, zonder zich door het belang van bijzondere plaatsen of personen te laten leiden, werd nu vastgesteld dat zij aan lastbrieven zouden gebonden zijn. Tevens werd het getal der onderwerpen, waarover bij meerderheid beslist kon worden, aanmerkelijk verminderd (1). Niet alleen ging de magt der Staten van *Holland* daardoor bijna geheel op de Vroedschappen over, maar deze verkregen ook een aanmerkelijken invloed op de Algemeene Staten, waarin *Holland* eene veeltijds overwegende stem had. Zoo vormde en bevestigde zich eene aristocratie, trotsch en naijverig op hare voorregten, die zij met 's lands vrijheden gelijkstelde, en tevens niet zelden geneigd het algemeene welzijn aan plaatselijke belangen of eigenbatige overwegingen op te offeren. Omslagtig en langdurig waren de beraadslagingen der Staten, door de tijdroovende ruggespraak der afgevaardigden met hunne lasthebbers. Waar het belang des lands spoed, geheimhouding, opoffering van het bijzondere aan het algemeene, of onderwerping en medewerking der minderheid vereischte, daar werd dikwerf te vergeefs naar eene hoogere magt omgezien, die de tragen prikkelen en de onwilligen dwingen kon (2). Niet beter was het gesteld in de Algemeene Staten, waar de onderscheidene gewesten als onafhankelijke bondgenooten te zamen vergaderden, en volgens de beginselen der Unie van *Utrecht* in de gewigtigste zaken geen overstemming mogelijk was. Reeds had de Prins VAN ORANJE herhaaldelijk geklaagd, dat de gemagtigden, die aldaar verschenen, en

(1) *Resol. v. Holland*, v. 19 Febr. en 5 Maart 1585.

(2) VAN SLINGELANDT, *Staatk. Gesch.* D. I. bl. 107. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 113. D. II. bl. 37—42. D. IV. bl. 355. D. V. bl. 573. Mr. G. W. VREEDE, *Geschied- en Letterk. Herinneringen*, St. II. bl. 33 vv.

steeds van lastbrieven voorzien waren, zich meer gedroegen als voorspraken en verzorgers van hunne bijzondere gewesten en steden, dan als raadslieden, wier pligt het was het algemeene welzijn te behartigen. Zoo niet *Holland*, vooral na den dood van den Vader des vaderlands, door zijn stoffelijk overwigt en de bekwaamheid zijner staatslieden meer en meer de leiding der vergadering in handen had gekregen, zouden de Algemeene Staten veeleer eene oorzaak van ontbinding dan een waarborg voor het behoud der Unie geworden zijn. Zelfs in het buitenland waren deze gebreken in de staatsregeling der Vereenigde Gewesten zoo bekend, dat aan LEICESTER in zijne Instructie was opgedragen, »met de Staten te overleggen, dat zij, tot vermijding van de verwarring, uit zoo velerlei regeringsvergaderingen voortvloeijende, een geringer aantal wijze, bescheidene en welgezinde personen zouden kiezen, aan welke het uitvoerend bewind kon worden toevertrouwd, en dat zij tevens, om langwijligheid en tijdverlies bij de beraadslagingen te voorkomen, de afgevaardigden der onderscheidene Gewesten zouden magtigen om, zonder ruggespraak met hunne lastgevers, in alle zaken advies te geven en te besluiten (1)." Bij de ervaring der nadeelige gevolgen van deze inrigting der regering, waarin de Staten en de Vroedschappen, ongezind een gedeelte van hun magt en invloed af te staan, geen verandering gedoogden, voegde zich bij velen een gevoel van onwil over de heerschzucht en den overmoed der stedelijke aristocraten. Het is den mensch eigen, om liever door zijne meerderen dan door zijne gelijken geregeerd te worden (2). Zoo was, uit velerlei beweegredenen, eene partij ontstaan, die de klimmende magt der Staten met onwil en argwaan gadesloeg, en tot bevordering van een krachtig bestuur geneigd was meer aan LEICESTER toe te geven en aan ELIZABETH op te offeren, dan met 's lands ware belangen strookte en door den nood gevorderd werd. 1584—1587

Eene derde partij, veel magtiger en talrijker dan de beide vorigen, omdat zij hare drijfveeren uit de godsdienst putte, en hare aanhangers niet slechts onder de mannen van kunde en ervaring, maar onder alle volksklassen aanwierf, sloot zich bij de Engelschgezinden aan. Gedurende de bange jaren van geloofsvervolging, en vooral onder ALVA's schrikbewind, waren duizende Hervormden naar *Engeland* uitgeweken, en hadden aldaar door ELIZABETH's gunst eene veilige schuilplaats en de vrije uitoefening hunner godsdienst verkregen. Later in *de Nederlanden* teruggekeerd, bleven zij met dankbaarheid de genotene weldaden herdenken, en *Engeland* als het bolwerk van het Protes-

(1) PIETER PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, D. III. bl. 30, 64—69. *Resol. d. Stat. Gen.* 24 Nov. 1579; 13 Dec. 1580, 13 Mei, 20 Junij, 13 en 18 Dec. 1580; 10 Jan., 23 Mei 1581. VAN CAPELLE, *Bijdrage tot de Gesch.* bl. 58. *Correspondence of Leicester*, p. 13.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 424: »de steden en de burgerij zijn er niet van harte mede tevreden door hunne bakkers, bierbrouwers en gehuurde Advokaten (n. Pensionarissen) geregeerd te worden, terwijl te voren altijd eenig Vorstelijk personagie het land bestuurd heeft."

1584—1587 tantisme beschouwen (1). Inzonderheid waren deze gevoelens levendig bij de Calvinisten, die van dat Rijk de krachtigste ondersteuning hunner wenschen verwachtten. Hoewel ELIZABETH den Episcopalen vorm in kerkbestuur en eeredienst verkoos, had zij tevens de geloofsleer van CALVIJN tot godsdienst van staat verheven, en dwong hare onderdanen die te omhelzen, door middelen, die weinig van de Spaansche Inquisitie verschilden (2). In de zestiende eeuw, waarin verdraagzaamheid voor strafwaardige laauwheid gold, en elke godsdienstige meening uitsluitende heerschappij als haar regt beschouwde, moest de wijze gematigdheid van den Prins VAN ORANJE en van de Staten bij de kerkelijke ijveraars hooge afkeuring vinden. Hoe zwol hun hart van blijde hoop, toen ELIZABETH's gunsteling, die tevens ook wat de kerkelijke vormen betrof hunne overtuiging deelde, aan het hoofd van 'slands regering werd gesteld! Nu zouden de Roomschgezinden en andersdenkende Protestanten niet langer in de regering geduld worden, en de leerstellingen, waarin de hoogste waarheid alléén berustte, den rang verkrijgen, waarop zij aanspraak mogten maken. De Synode kwam bijeen en de kerkorde werd vastgesteld: doch de Staten talmden met de bekrachtiging, en LEICESTER's gezag bleek onvoldoende om hen tot onderwerping te dwingen. Is het te verwonderen dat de Predikanten het pligt achtten van den kansel hunne stem tegen die in hunne oogen zoo laakbare onverschilligheid te verheffen? Het is waar, er stond geschreven dat men der Overheid onderdanig moest zijn; maar er stond ook geschreven, dat men Gode meer gehoorzaamheid schuldig was dan den menschen. Wat baatte de afschudding van het Spaansche juk, wat baatten 'slands vrijheden en privilegiën, zoolang de ware godsdienst niet ten troone was verheven? En het laatste scheen alleen door Engelsche tusschenkomst bereikt te kunnen worden. Zoo men er slechts in slagen kon, om ELIZABETH tot de aanneming der Souvereiniteit, al ware het ook met opoffering van eenige voorregten, te bewegen, of ten minste aan LEICESTER genoegzame magt te geven om zijne bevelen te doen eerbiedigen, dan was er geen twijfel aan, of de ware Christelijke godsdienst zou weldra in *de Nederlanden* zegevieren. De Hervormde gemeente, door deze redeneringen tegen hare Overheid opgezet, de godsdienst in gevaar achtende, en onbekend met den waren toestand der zaken, drong met onstuimigheid aan op vermeerdering van LEICESTER's invloed, waaraan zij het heil van vaderland en godsdienst verbonden rekende (3).

Met alle kracht werden deze onderscheidene partijen ondersteund en opgezet door de

---

(1) W. BROES, *De Engelsche Hervormde Kerk benevens haren invloed op onze Nederlandsche*, Delft, 1825, D. II. bl. 76—85.

(2) HUME, *Hist. of Engl.* Vol. V. p. 202.

(3) BRANDT, *Hist. der Reform.* bl. 720 vv. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 236, 242, 246.

Vlaamsche en Brabandsche uitgewekenen, deels ijverige Calvinisten, deels eerzuchtige lieden, die in LEICESTER's magt het middel zagen tot eigene verheffing. Vele Engelsche Edellieden, als vreemdelingen door 's lands privilegiën buiten de hooge ambten gesloten, haakten insgelijks naar eene verandering, die deze hinderpalen uit den weg zou ruimen, en ijverden voor de onvoorwaardelijke aanbieding der Souvereiniteit aan ELIZABETH, wier hulpmiddelen en welgezindheid zij ten breedste uitmaten. LEICESTER zelf verzuimde geenszins de gemoederen op te winden, door het gerucht te verspreiden, dat de Koningin zich ten hoogste beleedigd gevoelde over de tegenwerking en miskenning, die hij ondervonden had, en zich welligt geheel zou terugtrekken, zoo men zich niet zonder voorbehoud aan haar toevertrouwde (1). Er gingen afschriften van brieven rond, schijnbaar uit het Engelsche Hof afkomstig, waarin den Staten te laste werd gelegd, dat zij uit heerschzucht en eigenbaat het vorige aanbod der Souvereiniteit aan ELIZABETH niet opregt gemeend, maar door tal van voorwaarden met opzet onaannemelijk gemaakt hadden, ten einde de hoogste magt zelve in handen te houden. Ook schreef LEICESTER aan zijne aanhangers te *Utrecht*, dat hij medelijden had met de arme en bedroefde gemeente, en geenszins zou dulden dat, om de ondankbaarheid en boosheid van tien of twaalf personen, het geheele land en de Kerke Gods te gronde gingen. Door deze en diergelijke middelen won de Engelschgezinde partij voortdurend in krachten. Overal sloten de misnoegden, de eerzuchtigen en de fortuinzoekers zich bij haar aan, en verwekten of vermeerderden eene inwendige tweespalt, die de kracht der regering verlamde, en het vaderland als eene weerlooze prooi aan *Engeland's* baatzucht of *Spanje's* dwingelandij dreigde prijs te geven (2).

1584—1587

Na LEICESTER's vertrek namen de Staten, die nog eenigen tijd vergaderd bleven, in overleg met den Raad van State onderscheidene maatregelen in het belang van 's lands verdediging en van de handhaving eener goede krijgstucht. Aan MAARTEN SCHENK werden de noodige gelden verstrekt, om in het Overkwartier, waarin de steden *Rijnberk*, *Gelder* en *Wagtendonk* gelegen waren, een leger van vierduizend man te onderhouden. Graaf WILLEM LODEWIJK kreeg eene versterking van zes honderd ruiters en tien compagniën voetvolk, om aan eenen inval der Spanjaarden in *Friesland* weerstand te kunnen bieden. De zuidelijke grensvestingen werden versterkt en van leeftogt voorzien. Onderscheidene vendels en kornetten werden afgedankt, en het krijgsvolk op zulk eenen voet gebragt, dat het uit de gewone opbrengsten geregeld soldij zou kunnen ontvangen. De Duitsche Ritmeesters, die met den Graaf VAN NIEUWENAAR eene overeenkomst om-

(1) VAN REYD, zegt hierbij uitdrukkelijk (bl. 101): »hoewel hy ten beste wiste, dat der Coningin gemoedt gheheel anders was.''

(2) Vgl. hiervoor, bl. 187.

1584–1587 trent de werving van tweeduizend ruiters gesloten hadden, ontvingen het hun toegezegde geld, onder voorwaarde van hun volk nog eenigen tijd aan de hand te houden, en zoodra het verlangd werd, in Staatsche dienst te stellen. Behalve deze militaire schikkingen, namen de Staten van *Holland* ook in het godsdienstige een besluit tot bevordering der inwendige rust. Zij achtten het geraden de kerkorde voorloopig aan te nemen, onder beding dat niemand door hare bepalingen zou gebonden worden, dan die zich uitdrukkelijk in het Hervormde kerkgenootschap had laten opnemen, en dat de Overheid daardoor in geen harer regten verkort, maar de predikanten en alle overige kerkelijke personen even als gewone burgers aan haar gezag zouden onderworpen zijn (1).

Terwijl PROUNINCK te *'s Gravenhage* vergeefsche moeite deed, om in de Algemeene Staten te worden toegelaten, waren te *Utrecht* nieuwe onlusten uitgebroken. Nadat REINGOUD in verzekerde bewaring was gesteld, stonden AGYLAEUS, RATALLER en de Deken MALJAART DE CUPERE, nevens PROUNINCK, aldaar aan het hoofd van den Leicesterschen aanhang. DE POTTERE, die bij het uitvoeren hunner gemeenschappelijke raadslagen nimmer voor geweld was teruggedeinsd, werd hun in Wintermaand des jaars vijftienhonderd zes en tachtig door den dood ontnomen; doch daarentegen hadden zij een krachtigen bondgenoot gekregen in den predikant HERMANUS MODET, vroeger STRYKER geheeten, die reeds in Vijftienhonderd vijf en veertig de Hervormde leer met groot levensgevaar gepredikt, en zich bij de beeldstorming en de daarop gevolgde onlusten everzeer door geloofsijver als door onverdraagzaamheid en heerschzucht onderscheiden had (2). De Burgerhoplieden, het geschil des jaars Vijftienhonderd twee en tachtig weder ophalende, begeerden dat de Gekorenen, die in plaats der Geestelijkheid het eerste Lid der Staten

(1) BOR, D. II. bl. 789, 790. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 237.

(2) In de destijds uitgegevene paskwillen komt voor, dat AGYLAEUS inciteerde, PROUNINCK consuleerde en DE POTTERE executeerde. Van MODET, in die geschriften wegens zijne heerschzucht meestal *Bisschop* of *Paus* genoemd, wordt o. a. gezegd:

»Seer couragieus sijt ghy om landen en steden te regieren,
Daer andere sitten en suffen en in boecken studieren.
Ghy handelt met heeren en stelt magistraten,
In 't leger, over zee; ghy draeft by de straten,
Niet t' uwer baeten; en die door u sijn gereformeert,
Die werden voorsien met officien, ende andere verneert
Ter stadt uyt, omdat sy u waerheyt wederstaen."

Zie *Tijdschrift voor de Gesch. v. Utrecht*, 1847, bl. 83; 1849, bl. 232—234. BOR, D. II. bl. 735. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 235, 252, 266. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 149, 253, 304, 343, 349, 442, 449, 528.

uitmaakten (1), uit de regering gezet zouden worden. Onderscheidene oogmerken schijnen daarbij in het spel te zijn geweest. Het genot van ruime inkomsten uit de goederen der Kapittelen en de verpligting van een tweejarig verblijf aan eene Hoogeschool, om daarin te worden opgenomen, gaven aan de Gekorenen eene zelfstandigheid en eenen invloed, die de Leicestersche partij begreep te moeten vernietigen. Ook lachte het bezit der geestelijke Kapittelgoederen welligt den Hervormden toe. De Stedelijke Raad, wien de overige steden van het Sticht toevielen, keurde de afschaffing van het eerste Staatslid goed, doch de Edelen verzetteden zich daartegen, en weigerden PROUNINCK's verslag van zijn wedervaren in de Algemeene Staten te hooren, zoo de Gekorenen niet in de Staten-vergadering werden toegelaten. Deze scheidde zich daarop in twee deelen, waarvan het eene, uit de steden bestaande, de overige afgevaardigden uit de Algemeene Staten terugriep, terwijl het andere, uit de Gekorenen en Edelen zamengesteld, hun beval te blijven en herstelling te vorderen van al hetgeen in den laatsten tijd te *Utrecht* tegen 's lands voorregten geschied was. Beducht voor de gevolgen dezer tweedragt, die de grondbeginselen der Unie van *Utrecht* aantastte, tot welke de drie Staten van dat gewest hadden medegewerkt, en die bovendien in den benarden toestand des lands hoogst gevaarlijk was, lieten de Algemeene Staten niets onbeproefd om het verschil bij te leggen. De Graaf VAN NIEUWENAAR ondersteunde deze pogingen. Aanvankelijk Engelschgezind uit opregten ijver voor de Hervormde kerk, was hij reeds geruimen tijd ontevreden over den toenemenden overmoed van LEICESTER's aanhang, die zijn gezag weinig telde; en zijn misnoegen werd niet weinig vermeerderd, toen hij bij zijne terugkomst uit Duitschland bemerkte, dat MODET reeds pogingen had aangewend om, op een valsch gerucht van zijnen dood, Lord NORTH in zijne plaats tot stadhouder te doen benoemen. Toen hij zag, dat de Burgerhoplieden en de Vroedschap niet tot gematigdheid te brengen waren, gelastte hij de drie Staatsleden weder als te voren te zamen te vergaderen. De afgevaardigden der steden bleven echter weg, waarop de Gekorenen en Edelen besloten aan de Algemeene Staten te verzoeken, dat deze op de gevoegelijkste wijze de gepleegde inbreuken op 's lands privilegiën zouden herstellen. De Vroedschap van *Utrecht* vroeg den volgenden dag afschrift van hetgeen in de vergadering besloten was; en toen dit geweigerd werd, begaf PROUNINCK zich naar de Secretarij der Staten, liet de kamer met geweld openbreken, en haalde de Resolutie daaruit. Nu besloten de twee eerste Staatsleden te *Wijk bij Duurstede* te vergaderen; doch de stedelijke regering verbood daarentegen aan alle inwoners, die tot de Gekorenen of de Edelen behoorden, om ergens buiten de stad ter Staatsvergadering te gaan, of, bij overtreding van dit bevel, in de stad terug te keeren. De Kerk van *Oud-Munster*, een eigendom van het Kapittel 1584—1587

(1) Hiervoor, bl. 21.

1584— van dien naam, werd tot afbraak aanbesteed en het puin tot versterking der wallen be-
1587 stemd, niettegenstaande door de eigenaars in geregtelijken vorm daartegen geprotesteerd was. Bespeurende dat haar heftig en onwettig gedrag algemeen werd afgekeurd, zond de Vroedschap Mr. FILIPS RATALLER, Griffier van den Hove, naar *Engeland*, om bekrachtiging harer besluiten van LEICESTER te erlangen. De Predikant MODET werd hem van wege den kerkeraad ter zijde gesteld. Zij hadden tevens in last om de Koningin van de goede gezindheid der Utrechtsche regering te overtuigen, en haar tot het aannemen der Souvereiniteit te bewegen, waardoor men meende dat de gevaren, die het Vaderland en de Hervormde Kerk bedreigden, alleen konden worden afgewend. LEICESTER benoemde gemagtigden, om den twist bij te leggen. Doch voordat de afgevaardigden terugkwamen, had de Vroedschap, ook door den Raad van State over het onvoegzame van haar gedrag onderhouden, zich reeds door den Graaf VAN NIEUWENAAR tot eene overeenkomst laten bewegen, waardoor de vergaderingen der Staten weder op geregelde wijze konden plaats grijpen; en eerlang kwam men tot de in het jaar Vijftienhonderd twee en tachtig vastgestelde bepalingen terug (1).

In *Friesland* nam de tweespalt na LEICESTER'S vertrek aanmerkelijk toe. De Hervormde Predikanten, die op eigen gezag Synoden hielden, besloten een hunner naar *Engeland* te zenden, om bij ELIZABETH op het aannemen van de Souvereiniteit aan te dringen, niettegenstaande de Stadhouder hen ernstig vermaande, om diergelijke zaken, die geheel buiten hunne bevoegdheid lagen, aan de Overheid over te laten. In *Oostergo*, alwaar de President van het Hof, HESSEL AISMA, door zijne bloedverwanten grooten invloed uitoefende, was de Engelschgezinde partij inzonderheid krachtig en werkzaam. Zonder de gewone voorafgaande bijeenroeping der Staten af te wachten, kwamen verscheidene Edellieden en Gemagtigden der Grietenijen uit die streek met enkele personen uit de andere Gooën en steden te *Leeuwarden* bijeen, gaven zich den titel van *de gemeene Volmagten van Oostergo met hunne Bondgenooten uit Westergo, Zevenwolden, en de Steden*, en benoemden WIJBRAND ALUWE en DOMINICUS RICHAEUS, om *Friesland* uit hunnen naam aan de Koningin van *Engeland* op te dragen. Tot bekrachtiging hunner besluiten, verzochten zij Graaf WILLEM LODEWIJK om hunne gezanten van lastbrieven te voorzien. De Stadhouder, van de onwettigheid en het gevaarlijke hunner handelwijze overtuigd, doch te voorzigtig om hunne partij te verbitteren, betuigde in zijn weigerend antwoord dat hij niets liever wenschte, dan dat de Koningin de Souvereiniteit over de Vereenigde Gewesten zou aanvaarden, daar hij geen ander middel zag, om godsdienst en vrijheid te behouden, doch gaf hun tevens den raad om niet tot afzonderlijke onderhandelingen over te gaan, maar zich bij de Algemeene Sta-

(1) BOR, D. II. bl. 856—870. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester te Utrecht*, bl. 26—34.

ten te voegen, wier Gezanten reeds naar *Engeland* vertrokken waren. Immers zouden 's lands belangen des te beter behartigd worden, naarmate alles met meer orde en eendragt geschiedde, en ELIZABETH zelve zou te eerder tot bescherming der Vereenigde Gewesten geneigd zijn, als er geen verdeeldheid maar eensgezindheid heerschte. Deze wijze raad werd echter in den wind geslagen, en de Friesche afgevaardigden vertrokken in Louwmaand des jaars Vijftienhonderd zeven en tachtig naar *Engeland* (1). 1584—1587

Op den één en twintigsten derzelfde maand kwamen ook de Gezanten der Algemeene Staten aldaar aan. Langdurig waren de beraadslagingen geweest over de voorwaarden, onder welke men andermaal de opperheerschappij over *de Nederlanden* aan ELIZABETH zou aanbieden; en vooral in de Staten van *Holland* was het gebleken, dat LEICESTER's bestuur veler gemoederen van *Engeland* had vervreemd. *Amsterdam* en *Rotterdam* hadden thans *Gouda* in deszelfs vorige weigering (2), om in de opdragt der Souvereiniteit te bewilligen, ondersteund. Men had eindelijk in de Algemeene Staten besloten, de in Vijftienhonderd vijf en tachtig aangeknoopte onderhandelingen als grondslag te beschouwen, en zich aan de destijds bepaalde voorwaarden te houden (3). Het gezantschap bestond uit Jonkheer WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELD, Drossaard van *Muiden* en Baljuw van *Gooiland*, JOOST VAN MENIJN, Pensionaris van *Dordrecht*, NICASIUS VAN SILLA, Pensionaris van *Amsterdam*, JACOB VALKE, lid van den Raad van State, en den Ridder VITUS VAN KAMMINGA. JOACHIM ORTEL, de agent der Algemeene Staten in *Engeland*, zou den Gezanten in dezelfde waardigheid ter zijde staan. Op den vijfden van Sprokkelmaand werden zij bij de Koningin toegelaten. MENIJN voerde in aller naam het woord. Hij wijdde uit over de weldaden, die ELIZABETH aan de Vereenigde Gewesten bewezen had, en over de dankbaarheid der Algemeene Staten, die nog steeds hoopten dat Hare Majesteit de aangebodene heerschappij onder billijke voorwaarden zou aanvaarden. Voorts ontvouwde hij den benarden toestand des lands en de geringe hulpmiddelen tegen het voortdringen van den zegevierenden vijand, ten einde de noodzakelijkheid van krachtigen bijstand in het licht te stellen; en besloot met de bede, dat het der Koningin behagen mogt hare hulptroepen tot een getal van tienduizend voetknechten en tweeduizend ruiters te vermeerderen, en tot oprigting van eene voldoende legermagt zestigduizend pond sterling aan de Staten te leenen (4). 21 v. Louwmaand 1587

Terwijl MENIJN nog sprak, had het gelaat der Koningin reeds de blijken eener hevige verbolgenheid getoond, en naauwelijks had hij geëindigd, of zij brak in verwijten en

(1) VAN REYD, bl. 102, 103. WINSEMIUS, bl. 779—781.

(2) Hiervoor, bl. 155.

(3) *Resol. d. Staten-Generaal*, v. 12 Januarij 1587. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VIII. bl. 62.

(4) BOR, D. II. bl. 872, 873.

1584— 1587 beschuldigingen los. »Ik vind mij niet bedrogen, Mijne Heeren!" — gaf zij tot antwoord — »in hetgeen ik gevreesd heb. Reeds een vierendeel jaars heb ik u verwacht, en waarlijk, de veelvuldige weldaden, die ik u heb bewezen, hebt gij met groote ondankbaarheid beloond. Het is bijkans onbegrijpelijk dat gij zoo onberaden zijt om krachtiger bijstand van mij te verlangen, zonder mij eerst te vrede te stellen over uwe vorige handelingen, die zoo vreemd zijn geweest, dat ik bij den levenden God verklaar niet te gelooven, dat men ergens ondankbaarder en slechter beraden volken en Staten zou kunnen vinden, dan gij zijt. Ik heb u dit jaar vijftien, ja tot achttienduizend man toegezonden. Gij hebt die onbetaald gelaten, sommigen van honger laten sterven, anderen zoo wanhopig gemaakt dat zij genoodzaakt zijn geweest naar den vijand over te gaan. Is het niet eene ergernis voor de Engelsche natie, en voor u eene groote schande, dat de Engelschen zeggen beter door de Spanjaarden dan door de Nederlanders behandeld te zijn? Voorwaar, ik zeg u ronduit, dat ik zulk een hoon op den duur niet zou kunnen verdragen, en liever mijn eigen zin zal volgen. En doet gij dan, wat u goeddunkt. Als ik wil, zal ik mijne zaken zonder u wel in orde brengen. En wat het zeggen van sommigen betreft, dat de Koningin van *Engeland* wel gedwongen is u bij te staan tot haar eigen behoud: neen, neen, misleidt u daaromtrent niet langer, dat zijn slechts valsche overtuigingen, en gelooft vrijelijk dat ik eene goede overeenkomst met *Spanje* kan sluiten zonder er u bij te roepen, en voordeeliger dan ik met u heb aangegaan. Evenwel wil ik dat niet doen, en draag u ook zulk een slecht hart niet toe; maar ik wil dan ook niet dat men zulke gesprekken houde. Waarom zou ik niet in vrede kunnen leven, als de Koning van *Spanje* en ik vrienden waren? Van den aanvang mijner regering hebben wij op een beleefden en vriendschappelijken voet met elkander omgegaan, en zelfs heeft hij mij ten huwelijk laten vragen; en daarna hebben wij nog lang in vrede geleefd, zonder dat men eenigen aanslag tegen mijn persoon heeft beraamd; en wij zouden het nog wel in het vervolg kunnen, als wij wilden. Aan den anderen kant had ik Mijnheer den Graaf van LEICESTER tot u gezonden als Luitenant-Generaal mijner hulptroepen, en het was mijne bedoeling, dat hij kennis zou bekomen van uwe geldmiddelen en opbrengsten. Maar integendeel heeft hij er niets van geweten, en gij hebt die onder elkander bestuurd en er op uwe wijze mede omgegaan. Gij hebt hem den titel van Gouverneur gegeven, om onder dien naam al uwe verkeerdheden op hem te kunnen werpen, en hij heeft dien tegen mijn wil en buiten mijn weten aangenomen, waardoor hij gevaar liep om zijn leven en zijne goederen, en de genade en gunst zijner Vorstin, waaraan hem boven alles gelegen is, te verliezen. Maar hij heeft het gedaan om uwen zoozeer wankelenden staat te redden. En welk gezag, bid ik u, hebt gij hem gegeven? slechts een schijn of schaduw van gezag. Dat is gekscheren met de lieden. Hij is nogtans een Heer en Edelman van aanzien en verstand; gij hadt hem zoo niet moeten behandelen. Zoo ik den titel gekregen had, dien gij mij hebt willen geven, bij den levenden God,

ik zou niet geduld hebben, dat ik zoo behandeld werd. Ook zijt gij zoo onberaden dat, als er een eerlijk man is, die uwe slinksche handelingen ontdekt, gij hem kwaad wilt en uitscheldt; en evenwel zijn er velen, die om hunne bezittingen en hun geld te redden, of om geschenken en belooningen te ontvangen, den vijand en den Spanjaard begunstigen en hun vaderland slechte diensten bewijzen. Neen, houdt u overtuigd dat God die lieden straffen zal, die tot loon van eene zoo groote weldaad mij zooveel kwaad willen; en gelooft vrijelijk, dat de Koning van *Spanje* zich niet op zulke personen zal verlaten, die aan de partij, welke zij volgden en waarvan zij zooveel goeds genoten hebben, ontrouw zijn geworden, en dat hij volstrekt niet op hunne beloften bouwen zal. Bovendien strooijen zij uit, om hunne schaamteloosheid te bedekken (1), dat de Koningin van *Engeland* buiten hen om over den vrede onderhandelt. Neen, liever zou ik sterven dan aanleiding geven om te zeggen, dat ik mijne belofte niet gehouden had. En bovendien, dat de Vorsten nu en dan naar elkanders voorslagen luisteren, dat kan zonder aanstoot geschieden; want zij gaan met elkander om op hunne wijze en naar hun verstand, hetgeen bijzondere personen niet kunnen doen. Gij zijt wel Staten, maar ten opzigte der Vorsten zijt gij bijzondere personen. Voorzeker, ik zou nimmer eenig verdrag willen sluiten zonder uw medeweten, en ik zal het gezag, dat gij onder de uwen hebt, noch uwe voorregten en gewoonten, geenszins verkorten. Ook zal ik uwe gewetensvrijheid niet laten verstoren. Wat wilt gij dan nog meer van mij? Gij hebt onder ulieden een gebod uitgevaardigd, dat men niet over den vrede mag spreken. Welnu, dat is goed, maar laat ook de Vorsten toe dat zij handelen, gelijk zij meenen dat de belangen van hunne Staten vereischen, zoolang gij er niet door benadeeld wordt. Wij Vorsten weten zulke sierlijke redevoeringen niet te houden, als gijlieden, maar gij moest dan ook tevreden zijn met die weinige woorden die men u zegt, en daarop vertrouwen. Als ik nog meer voor u doe, dan wil ik ook met meer eerbied behandeld worden. Ik zal derhalve zoo spoedig mogelijk eenige personen van onzen Raad belasten om u te hooren en met u te raadplegen. Eerst wil ik zelf alles hooren en zien, wat er gedaan en gebeurd is, en voldoening daarvan hebben, voordat ik op uw vertoog om vermeerdering mijner hulp iets wil antwoorden; en hiermede zal ik voor heden besluiten, zonder u langer moeijelijk te vallen (2)." 1584—1587

Ten hoogste waren de Nederlandsche Gezanten over dit bitse antwoord verwonderd en ontevreden. Zij weten de harde en onverdiende verwijten, tegen de Staten gerigt, aan den laster van kwaadwilligen, en hielden ook LEICESTER verdacht van het gemoed

(1) Het origineel heeft: »pour couvrir leur ordure."

(2) BOR, D. II. bl. 872—874. De oorspronkelijke (Fransche) rede van ELIZABETH is te vinden bij Mr. J. C. DE JONGE, *Verhand. en Onuitgeg. Stukken*, D. I. bl. 131.

1584—1587 zijner Meesteres tegen hen te hebben ingenomen. Ongetwijfeld had de gunsteling, bij zijne terugkomst in *Engeland*, geene gelegenheid verzuimd, om zijn gedrag ten koste der Staten te regtvaardigen en in het schoonste licht te stellen; doch ELIZABETH zou zich niettemin wel in gepaster bewoordingen hebben uitgelaten, wanneer destijds niet een hevige storm in haar binnenste had gewoed. Ten gevolge eener zamenzwering tegen haar leven, hoogst waarschijnlijk met medeweten en goedkeuring van MARIA STUART gesmeed, doch door de waakzaamheid en het beleid van den Staats-Secretaris WALSINGHAM ontdekt, was de gewezene Koningin van *Schotland*, reeds sedert bijna twintig jaren ELIZABETH's gevangene, in staat van beschuldiging gesteld en door eene buitengewone regtbank ter dood veroordeeld. Het vonnis was door het Parlement in beide Huizen met eenparige stemmen goedgekeurd, en de uitvoering werd door het grootste gedeelte der natie met ongeduld te gemoet gezien. Immers scheen *Engeland* in dreigend gevaar te verkeeren, zoolang MARIA STUART in het leven bleef, wier vermeende regten op den troon aan de Katholieken een gereed voorwendsel tot zamenzwering en opstand gaven, terwijl hare rampspoeden evenzeer het medelijden opwekten, als hare betooverende manieren op allen, met wie zij in aanraking kwam, een onweerstaanbaren invloed uitoefenden. ELIZABETH aarzelde echter het bevel tot hare teregtstelling te geven. Wel had zij reeds langen tijd naar eene gelegenheid gedorst om eene mededingster uit den weg te ruimen, die zij niet minder uit vrouwelijke ijverzucht dan uit staatkunde haatte; maar zij vreesde dat deze ongewone regtspleging niet slechts hare Katholieke onderdanen maar ook alle buitenlandsche Vorsten tegen haar zou verbitteren. MARIA STUART had als vlugtelinge op *Engeland's* grond eene wijkplaats gezocht. Zij was ELIZABETH's verwante en naaste erfgename. Sedert staatsbelang haar op negentienjarigen leeftijd het geliefde *Frankrijk* had doen vaarwel zeggen, waren de zwaarste stormen boven haar jeugdig hoofd losgebroken; en mogt zij al zelve door ligtzinnigheid, door misdaad zelfs, de voornaamste oorzaak harer rampen zijn geweest, de ontberingen van een langdurigen kerker kwamen velen als genoegzame boete voor, en hadden den ongunstigen indruk van het vroegere gedrag der onttroonde Vorstin weder uitgewischt. Al deze omstandigheden pleitten in haar voordeel, en drongen ELIZABETH tot genade. Welk een hatelijk licht zou op haar karakter vallen, wanneer zij de edelmoedigheid en vergevingsgezindheid, die haar als Vorstin en als vrouw voegden, aan eigenbelang en wraakzucht ten offer bragt! Deze overwegingen hadden haar de uitvoering van het vonnis reeds geruimen tijd doen verschuiven, en nog peinsde zij over een middel, om haar doel te bereiken, zonder de verantwoording alleen op zich zelve te laden. Elf dagen later, op den zestienden van Sprokkelmaand, viel het hoofd van MARIA STUART op het schavot, en werd de Secretaris DAVIDSON het slagtoffer van zijne dienstvaardigheid en de sluwheid zijner Koningin (1). Op het

(1) HUME, Vol. V. p. 237—239.

punt hare vijandin ten verderve te brengen en een getrouwen dienaar aan hare eer op te offe- 1584—1587
ren, verkeerde ELIZABETH in eene gemoedsgesteldheid, die haar heftig en ligtgeraakt karakter bijzonder prikkelbaar moest maken. Geen wonder derhalve, dat zij haren wrevel niet onderdrukken kon, toen de Nederlandsche Gezanten nieuwe geldelijke opofferingen van haar kwamen vorderen voor eene zaak, die haar meer weerzin dan sympathie inboezemde, en twee harer geliefkoosde neigingen, de zucht tot bekrimping harer uitgaven en de genegenheid voor den in hare oogen miskenden LEICESTER, gevoelig kwetste (1).

Intusschen vonden de Gezanten steun, zoowel bij de voornaamste Engelsche Staatslieden als bij LEICESTER zelven, die verlangde aan het hoofd van nieuwe hulptroepen in *de Nederlanden* terug te keeren, en vreesde dat de Koningin zich geheel zou terugtrekken, of wel een ander in zijne plaats derwaarts zou zenden. Immers had zij vóór zijn vertrek reeds den raad gegeven, om de regering der Vereenigde Gewesten weder geheel in handen der Staten te stellen, gelijk zij vóór zijne komst was ingerigt, en alleen eenen Bevelhebber harer hulptroepen achter te laten; en het bleek later dat zij er ernstig over dacht om LEICESTER's taak aan JOHN NORRIS op te dragen, hetgeen den eersten gevoelig zou gegriefd hebben (2). De Gezanten overhandigden aan de Koningin eene breedvoerige verdediging van het gedrag der Staten, waarin tevens op de meest overtuigende wijze werd aangetoond, dat *de Nederlanden* voor *Engeland* als ware het een bolwerk vormden tegen de aanslagen der Spanjaarden, en dat de veiligheid van laatstgenoemd Rijk met de vrijheid der Vereenigde Gewesten ten naauwste verbonden was. De Engelsche Ministers verzekerden hun, dat ELIZABETH de Souvereiniteit nimmer zou aanvaarden, »zoolang FILIPS daarvan geen afstand had gedaan, en haar door geen oorlog tergde," maar gaven hun hoop op verdubbelde ondersteuning in geld en hulptroepen. LEICESTER erkende, dat de Staten met betrekking tot de geldmiddelen alles gedaan hadden, wat zij konden en mogten doen, en wendde al zijnen invloed aan, om ELIZABETH tot ruime ondersteuning te bewegen. De teregtstelling van MARIA STUART, die gedurende eenigen tijd alle andere staatszaken op den achtergrond schoof, vertraagde echter de onderhandelingen, zoodat het tot in het laatst van Lentemaand aanliep, eer de Gezanten in het vaderland terugkeerden (3).

Weinig tijds na hun vertrek, waren inmiddels in de Vereenigde Gewesten gewigtige gebeurtenissen voorgevallen. Op den zeventienden van Louwmaand gaf de Fransche Kapitein MARCHAND het slot te *Wouw* bij *Bergen op Zoom*, waarover hij bevel voerde, voor tienduizend 17 v. Louwmaand 1587

(1) VAN METEREN, bl. 265 *d*. BEIJERMAN, *Oldenbarneveld enz.* bl. 217 vv.

(2) *Correspondence of Leicester*, p. 450. WRIGHT, Queen ELISABETH and her times, V. II, p. 322, 325, 339. BOR, D. II. bl. 929, 940, 941.

(3) BOR, D. II. bl. 874—878, 940—952.

1584—1587 gulden voor zich en drie maanden soldij voor zijne onderhoorigen aan PARMA over, en begaf zich met zijne troepen in Spaansche dienst. De bezettingen in *Bergen op Zoom* en *Bommel*, reeds geruimen tijd over slechte betaling verstoord, dreigden dat voorbeeld te volgen (1). Hagchelijker nog stonden de zaken in *Gelderland*, waar STANLEY's gedrag reeds geruimen tijd gegronden argwaan had gewekt. Onder den schijn van onschuldige en tusschen vijanden niet ongewone beleefdheden, gingen gedurig boden tusschen hem en DE TASSIS heen en weder. Vele Ieren liepen dagelijks naar *Zutphen* om de mis te hooren, alwaar zij door de Spanjaarden goed onthaald en als vrienden behandeld werden. Ook beteugelde STANLEY geenszins het onbetamelijke en tergende gedrag zijner woeste soldaten, die de burgerij als overwonnenen behandelden en hunnen overmoed straffeloos bot vierden. De stedelijke regering, beducht dat hij met opzet twist zocht, om aan het verraad, dat hij in den zin scheen te hebben, den schijn van een noodlottig toeval te geven, wendde zich herhaaldelijk tot de Algemeene Staten en den Raad van State, met verzoek om het garnizoen te veranderen. Te vergeefs had de laatste echter met zijn gezag tusschen beide willen treden. STANLEY had zich op de toen nog onbekende kabinets-orde beroepen, die hem alleen aan LEICESTER's bevelen onderwierp; en toen die akte daarop in den Raad was gebragt, erlangde men de grievende overtuiging, dat het dreigende gevaar niet te voorkomen was. Desniettemin deelden de Algemeene Staten terstond het gebeurde aan LEICESTER mede, en verzochten hem dringend om STANLEY's verraderlijke bedoelingen te verijdelen. Ook gaven zij JOHN NORRIS last naar *Deventer* te reizen, en te beproeven of hij, onder voorwendsel van het garnizoen te vermeerderen, zich niet meester van de stad kon maken. (2).

Bij deze onzekerheid omtrent de trouw van Bevelhebbers en soldaten, die de gewigtigste vestingen in handen hadden, was het eene dubbel noodlottige omstandigheid, dat reeds sedert geruimen tijd tusschen de Engelsche en Staatsche troepen een groote naijver bestond, door het verschil van volkskarakter opgewekt en door LEICESTER's onverstandige handelwijze gevoed (3). Korten tijd voor den veldtogt des vorigen jaars had eene twist tusschen den Graaf VAN HOHENLO en EDWARD NORRIS, broeder van JOHN NORRIS, de reeds verstoorde gemoederen nog meer verbitterd. Op een gastmaal had EDWARD NORRIS zich hoogst onbetamelijk tegen den Veldmaarschalk PELHAM uitgelaten. De driftige HOHENLO, door den drank verhit, had den overmoedigen jongeling het zwijgen opgelegd, en hem, toen zijn bevel niet opgevolgd werd, in zijn opbruisenden toorn het deksel van een gouden kop in het aangezigt geworpen en daar-

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 630. VAN METEREN, bl. 269 *b*.

(2) VAN REYD, bl. 95.

(3) Zie hiervoor, bl. 179. GROTIUS, *Ann.* p. 95.

mede aan het voorhoofd gekwetst. De Engelsche en Staatsche hoofd-officieren kozen partij voor hunne landslieden, waardoor de gansche krijgsmagt in de gevaarlijkste spanning geraakte. Wel werd de twist door LEICESTER's gezag bijgelegd; maar naauwelijks was de veldtogt geëindigd, of EDWARD NORRIS daagde den Graaf VAN HOHENLO, die te *Delft* aan zijne wonden ziek lag, wegens het gebeurde tot een tweegevecht uit. Het was voorzeker LEICESTER's pligt geweest, deze haatdragende handelwijze te voorkomen of af te keuren, en niet te dulden dat de eensgezindheid door het ophalen eener reeds beslechte twist andermaal verbroken werd. Doch hij had het den driftigen Graaf niet kunnen vergeven, dat deze met meer opregtheid dan voorzigtigheid zijne vooringenomenheid tegen de Engelschen niet verzweeg, en daarbij ook hem niet spaarde (1). In plaats van NORRIS het onvoegzame van zijn gedrag onder het oog te brengen, bleef hij hem bijzondere gunst betoonen en sloeg hem zelfs tot ridder; en toen hij uit *'s Gravenhage* over *Delft* naar *Vlissingen* vertrok, nam hij niet alleen geen afscheid van HOHENLO, maar liet niet eens door een zijner edellieden naar diens welstand vernemen. Niet weinig was HOHENLO over dit betoon van minachting gebelgd, en verklaarde nu openlijk, dat hij de Koningin wel eerbied bewijzen, maar LEICESTER's vijand wilde zijn. JOHN NORRIS, hoewel zelf in onmin met den Landvoogd, was echter door de beleediging, die zijn broeder ondervonden had, zoozeer tegen HOHENLO ingenomen, dat hij eens, met vijftig busschieters diens huis voorbijgaande, hen als een teeken van vijandige gezindheid te gelijk deed losbranden. Zoo heerschte ook in het leger, tusschen krijgsoversten zoowel als tusschen soldaten, de grootste verdeeldheid, die de zoo onmisbare zamenwerking meer en meer belemmerde (2).

1584—1587

Nog nimmer hadden de Vereenigde Gewesten in zulk een hagchelijken toestand verkeerd. Terwijl eendragt alleen het wankelende gebouw der duur gekochte vrijheid voor ineenstorten kon behoeden, werden Staat en Kerk, burgerlijk en militair bestuur, door de jammerlijkste tweespalt verscheurd. Het gezag der Staten was miskend, de magt van den Raad van State verlamd, de Landvoogd afwezig. In elk bijzonder geval op diens bevelen te wachten was onmogelijk, daar de gemeenschap tusschen *Engeland* en *de Nederlanden* niet zelden door tegenwinden gedurende verscheidene weken gestremd werd (3). Toch vereischte de nood onverwijlde voorziening. PARMA had van de Staten

---

(1) In een zijner brieven naar *Engeland* noemde LEICESTER hem »een zeer gevaarlijk, onstandvastig, wangunstig man, vol haat tegen onze geheele natie en, in mijne schatting, een verrader van de goede zaak.'' *Correspondence*, p. 446.

(2) BOR, D. II. bl. 787, 788. VAN REYD, bl. 104. GROTIUS, *Annales*, p. 94. *Correspondence*, p. 390—392, 430.

(3) *Correspondence*, p. 50, 62.

1584—1587 der zuidelijke Nederlanden geld en troepen gekregen, en maakte zich tot een nieuwen veldtogt gereed. Reeds kreeg de Raad van State berigt, dat hij met vier en twintig vendels voetknechten naar *Arnhem* oprukte (1). Hoe ligt moest het hem vallen de Vereenigde Gewesten thans voor zijne zegevierende wapenen te doen bukken! Door de inname van *Grave* en *Venlo* lag de weg naar *Gelderland* voor hem open. *Overijssel*, *Drenthe*, *Groningen* en *Friesland* waren voor een groot deel in VERDUGO's magt of aan diens strooptogten blootgesteld. In de stad *Utrecht*, uit *Gelderland* zoo spoedig te bereiken, had PARMA geheime aanhangers, die hem reeds vroeger tot een bij tijds ontdekten aanslag hadden aangespoord (2); en zoo hij eenmaal deze stad in zijne magt had, zou *Holland* bezwaarlijk zijne zwakke grenzen tegen de Spaansche legerbenden hebben kunnen verdedigen. Naar de overtuiging der talrijke Engelschgezinden was er geen ander middel om het vaderland te redden, dan ELIZABETH door het aanbod der onbeperkte Souvereiniteit tot krachtiger bijstand te bewegen, en aan LEICESTER's gezag voortaan geen hinderpalen in den weg te stellen. Zoowel in de Staten van *Holland* als in de Algemeene Staten achtte de meerderheid echter die voorslagen ten hoogste verderfelijk. Zou men het voor de nakomelingen kunnen verantwoorden, wanneer de hooggeschatte voorregten en privilegiën, waarvoor men zich reeds zoo veel opofferingen had getroost, onvoorwaardelijk aan *Engeland* werden prijs gegeven? Voorzeker kon men van ELIZABETH niet anders dan een billijk bestuur verwachten; maar wie zou voor de gezindheid harer opvolgers instaan? Zulk een onbeperkt gezag, als de Utrechtsche burgerhoplieden haar wilden opdragen, werd nergens dan in *Turkije*, *Moscovië* en andere barbaarsche landen aangetroffen. Wel beweerden de Engelschgezinden, dat zij het behoud der privilegiën bedongen hadden, die met de Majesteit der Koningin niet in strijd waren; doch deze woorden gaven slechts een bedriegelijken schijn, en behelsden volstrekt geen waarborgen voor de regten en vrijheden der Vereenigde Gewesten (3). Bovendien, door zich onvoorwaardelijk aan ELIZABETH toe te vertrouwen, scheen men geenszins het gevaar te kunnen ontwijken, van weder in *Spanje's* magt te vallen. Reeds was het herhaaldelijk gebleken, dat zij vurig naar den vrede verlangde, en voortdurend in het geheim met PARMA's zendelingen onderhandelde. Hoe ligt zou zij geneigd zijn de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten aan haar belang op te offeren! Mogt men ook al van hare goede trouw verwachten, dat zij in dat geval voor de Nederlanders goede voorwaarden van *Spanje* zou bedingen, men wist hoe weinig staat op FILIPS' beloften te maken was, hoe ernstig hij zich had voorgenomen geen ketterij in zijne Staten te dulden, en hoe-

---

(1) VAN METEREN, p. 265 *d.* *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 647.

(2) *Correspondence*, p. 364, 366. WRIGHT, t. a. p. T. II. p. 371. Vgl. BOR, D. II. bl. 733, 906.

(3) VAN REYD, bl. 102.

zeer de hardnekkige tegenstand der Vereenigde Gewesten hem verbitterd had. Onderwerping aan *Spanje* voerde onvermijdelijk terug tot het ondragelijke juk van godsdienstige en burgerlijke tirannij, hetwelk men met Gods hulp van de schouders had geworpen (1). 1584—1587

Bij deze overwegingen voegden zich ernstige bedenkingen tegen de vermeerdering van LEICESTER's gezag en van den invloed zijner partij. Wel had men van zijn bestuur de schoonste vruchten verwacht en zich gehaast hem de Landvoogdij op te dragen: doch binnen korten tijd was zijn gebrek aan doorzigt en beleid, en tevens zijne heerschzucht, voor weinigen verborgen gebleven. Wat kon men van zijne regering, zoowel tot afwering van *Spanje's* legermagt als tot bevordering van het welzijn der Vereenigde Gewesten verwachten? Bestuurd door raadslieden, die naijverig waren op het gezag der Staten en tot elken prijs aan hunne godsdienstige begrippen den voorrang wilden verschaffen, kon zijn bestuur slechts verwarring en verdeeldheid ten gevolge hebben. Reeds streefde hij langs elken weg naar vermeerdering zijner magt; en wie kon de verzekering geven dat hij het voorbeeld van den Hertog VAN ANJOU niet volgen zou (2)? Aan fortuinzoekers en eerlooze lieden, als REINGOUD, STANLEY en YORK, had hij zijn vertrouwen geschonken, bekwame en vaderlandslievende mannen, als BUYS, THIN, VAN ZUYLEN en andere, in de gevangenis doen werpen of uit de regering gezet. De bewaring der grensvestingen was door hem aan bevelhebbers toevertrouwd, tegen wier verraderlijke bedoelingen de Staten hem herhaaldelijk gewaarschuwd hadden; en tevens had hij aan 's lands regering de magt benomen om in zijne afwezigheid door verandering der garnizoenen hunne aanslagen te verijdelen. Tegen den zin der Staten was de kerkorde vastgesteld en daarmede eene godsdienstige onverdraagzaamheid gewettigd, naar hunne meening zoowel in strijd met de beginselen der Hervorming als met het regt der Overheid en de belangen des lands. Waar LEICESTER's partij den boventoon voerde, waren de andersdenkende Predikanten afgezet, en de Regenten, die zich niet aan het nieuwe juk der kerkelijke voorschriften onderwierpen, van hunne ambten beroofd en verbannen. Het Plakkaat op de zeevaart had de gewigtigste belangen der handeldrijvende gewesten zonder verschooning aangetast, en hunne dringendste vertoogen waren niet in staat geweest den Landvoogd van het nuttelooze en schadelijke zijner maatregelen te overtuigen. Zoo hij nog maar in den krijg belangrijke voordeelen behaald had, voorzeker zou men geneigd zijn geweest veel aan zijne wenschen en inzigten op te offeren; maar ook daar had hij, zoo al niet zijne onbekwaamheid, althans zijne onmagt bewezen. Niettegenstaande zijne komst en die

(1) BOR, D. II. bl. 783, 945. VAN REYD, bl. 112—114. *Waarachtige Historie van J. van Oldenbarnevelt*, bl. 178. *Verhooren van Johan van Oldenbarnevelt*, uitgeg. door het Historisch Genootschap te *Utrecht*, 1850, bl. 126 vv.

(2) BOR, D. II. bl. 888. VAN METEREN, bl. 265 *d*, 266 *b*.

1584— zijner hulpbenden, waren belangrijke vestingen verloren, en de vijanden dieper in het 1587 land ingedrongen. Was het dan geraden, en kon het gevergd worden, dat men zich nog langer onbepaald aan LEICESTER toevertrouwde, en de vrijheid en het welzijn des vaderlands geheel in zijne handen stelde? Door deze overwegingen geleid, waren de Staten van *Holland* reeds spoedig na LEICESTER's vertrek er op bedacht geweest, om de nadeelige gevolgen van zijn bewind zooveel mogelijk te stuiten, en hun Gewest van Engelsche troepen te zuiveren. Doordrongen van het besef hunner afhankelijkheid van

16 v. Louw-maand 1587 het Opperwezen, door wiens zegen alleen hunne maatregelen tot heil des vaderlands konden strekken, besloten zij op dit hagchelijk tijdstip, in navolging der Algemeene Staten, hunne vergaderingen in het vervolg steeds met een gebed te beginnen (1). Aan MAURITS werd vergund zijne compagnie van honderd man lansiers te verdubbelen. De Raad van State werd ernstig vermaand, om, volgens zijne beloften, de Engelsche compagniën uit de Hollandsche steden, en de ruiters en voetknechten van het platte land te doen vertrekken. De Graaf VAN HOHENLO werd ontboden, om met MAURITS en de Staten over de verdediging des lands te raadplegen, en de daaromtrent beraamde plannen ook

---

(1) De Algemeene Staten hadden op den 19den December 1580 besloten, dat vóór de opening hunner vergaderingen door een Predikant een gebed zou worden gedaan. — Het gebed der Staten van *Holland* luidde aldus (*Resol.* bl. 624): »Onse hulpe besta in de Name des Heeren, die Heemel en Aarde geschapen heeft. O Heere God, Barmhertige Heemelsche Vader, Gij die daar de Wijsheid, het Ligt en de Volheid aller dingen zijt, en een Opperste Regeerder en Regter der geheele Weereld; dewijle U belieft heeft ons te beroepen ter administratie en beleid van des gemeene Lands saken van den Lande van *Holland*, en dat wij daaromme alhier vergadert zijn, en omme met malkanderen te beraadslagen en resolveeren op saken concerneerende de eere van Uwe Goddelijke Majesteit en des gemeene Lands welvaren; wilt ons huiden, en alle den tijd onser Bedieninge, door Uwe Goddelijke Genade sulks verligten en bijstaan, dat wij ons in ons Ampt vroomelijk, vrijmoedig, ongeveinst en getrouwelijk quyten, en dat wij moogen sien, verstaan en resolveeren, en doen hetgeene dat best is, en t' Uwer eere en tot 's Lands welvaren, rust en vreede meest dienende, sonder ter regter of ter slinker hand af te wyken, of door eenige uiterlijke schijn van gunste, haat of andere affectiën ons te laten beweegen, of ons iewers inne bij eenige oorsake te vergeeten, in allen onsen handel anders niet voor oogen hebbende of doende dan dat behoorlijk en regt is, opdat wij ten jongste dage met goeder conscientie voor Uwen Regterstoel, als Koning der Koningen, Heer der Heeren en Regter der Regteren, moogen onbeschaamt verschijnen, en met allen Uitverkoorenen van U ontvangen het einde onses Geloofs, namentlijk onser Zielen Saligheid. Dat bidden wij ootmoedelijk door Uwen eenigen Soon JESUM CHRISTUM, in wiens Name wij U aanroepen met den gewoonlijken Gebeede, hetwelk Hij ons geleert heeft, seggende aldus: Onse Vader etc." — Diergelijke gebeden zijn later in de overige gewesten ook in zwang gekomen, zoowel voor de vergaderingen der Staten als van de voornaamste Collegiën en Geregtshoven. Zie Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, *Geschiedenis van het Ambtsgebed in de Nederlanden*, 1852.

aan den President van het Hof VAN DER MIJLE medegedeeld. Hoewel in *Holland's* kas geen geld genoeg was, om de garnizoenen in dat gewest te betalen, werden »in aensieninge van den hoogen nood van de sake, en omme te verhoeden het verlies van veel Steeden en Plaatsen," alle beschikbare penningen naar *Bommel* en *Arnhem* gezonden, om de bezettingen te vrede te stellen en te versterken (1). 1584—1587

Naauwelijks waren deze maatregelen genomen, toen op den een en dertigsten van Louwmaand de tijding in *Holland* kwam, dat WILLIAM STANLEY de stad *Deventer* aan den vijand had overgegeven. Vermoedende, dat zijn opzet ontdekt was, had hij besloten de uitvoering te bespoedigen. Beducht voor de gezindheid der burgerij, die zich gereed hield zijne verraderlijke aanslagen met geweld te keer te gaan, wist hij haar door schoone woorden en vriendschappelijke betuigingen in slaap te wiegen, aan de Roomschgezinden alle wantrouwen te benemen, en de reeds genomene maatregelen tot wederstand te verijdelen. Daarop reed hij, op den acht en twintigsten van Louwmaand, met eenige ruiterij de stad uit, onder voorwendsel van eenige Engelsche vendels af te halen, die het garnizoen zouden vermeerderen, en bragt in den volgenden nacht DE TASSIS met eenig Spaansch krijgsvolk binnen *Deventer.* Bij de Magistraat, die terstond werd bijeengeroepen, verontschuldigde hij zich met de betuiging, dat zijn geweten hem genoopt had de stad in handen van haren regtmatigen Heer te stellen; en toonde een paspoort van LEICESTER, waarbij deze hem uit zijnen dienst ontslagen had (2). De burgerij, tot onderwerping gedwongen, werd echter door DE TASSIS met zachtheid behandeld. Hij liet terstond afkondigen, dat aan de ingezetenen lijf en goed geschonken werden, en deed zelfs eenige Ieren opknoopen, die zich niet ontzien hadden aan het plunderen te gaan. Die niet verkoos den Koning van *Spanje* trouw te zweren en in het Roomsche geloof te leven, moest echter de stad verlaten. 31 v. Louwmaand 1587

Op denzelfden dag, waarop *Deventer* in handen der Spanjaarden viel, deelde YORK, die insgelijks met DE TASSIS onderhandeld had, aan zijne soldaten mede, dat hij ook het voornemen koesterde om 's Konings zijde te kiezen, en dat allen, die bij hem wilden blijven, op dezelfde belooning aanspraak konden maken, die de bezetting van *Deventer* ontvangen had. Twee Hooplieden, die geen deel wilden hebben aan zijne trouwe-

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 625, 628, 630, 633, 647, 649.

(2) Omtrent dat paspoort zegt VAN REYD, bl. 97: »Wat nu met dese paspoort gemeent zy geweest, oft STANDLEY den Graef van LICESTER heeft wijs gemaeckt, dat hy van weghen zijn oude diensten goede kennisse hebbende met de Spaansche Oversten deselve soude konnen bedriegen, ende den *Nederlanden* dienst doen, indien hy soodanighe paspoort thoonen, ende veynsen mochte, dat hy wederom aen hare sijde begheerde te dienen, oft dat yet anders daer onder verborghen zy, is qualijck t' oordeelen."

1584—1587 loosheid, verlieten daarop met hunne vendels de schans bij *Zutphen*, die door de overigen aan DE TASSIS werd overgeleverd. Ook elders bleek het verraad zijne vertakkingen te hebben. Een vendel Engelsche soldaten te *Zwol* liep tot den vijand over. Te *Arnhem* beproefde de vaandrig der ruiterbende van ROBERT SIDNEY, die destijds in *Engeland* was, den Spanjaarden eenig voordeel te bezorgen, en trok met zijne soldaten naar *Deventer*, toen zijn voornemen verijdeld werd. *Bergen op Zoom*, waar STANLEY insgelijks verstandhouding met de Engelsche bezetting hield, werd slechts door de tijdige aankomst van den Overste MORGAN voor de Staten behouden. Ook omtrent *Ostende*, *Lillo*, *Liefkenshoek* en andere plaatsen koesterde men ernstige bezorgdheid, terwijl men bovendien beducht was dat de Fransche hulptroepen, die vroeger onder den Hertog van ANJOU gediend hadden en in *Braband* verspreid waren, het voorbeeld der Engelschen zouden volgen (1).

Terstond nadat de ontrouw van STANLEY en YORK bekend was, liet de Raad van State een plakkaat uitgaan, waarbij beide voor eerlooze verraders verklaard werden, en loofde eene belooning van drie duizend gulden uit aan ieder, die hen levend of dood zou overleveren. Tevens werd verboden om de Engelsche natie, die zich jegens de Vereenigde Gewesten zoo uitnemend verdienstelijk had gemaakt, wegens beider euveldaden te mistrouwen, of te lasteren. De Staten van *Holland* weigerden echter dit plakkaat te doen afkondigen, tenzij het uit naam van LEICESTER of van de Algemeene Staten werd uitgegeven, hetgeen de Raad weigerde. De Utrechtsche Burgemeester PROUNINCK gaf tot verdediging der Engelschen een geschrift uit, waarin hij herinnerde aan de verraderijen, door verscheidene Nederlandsche Heeren sedert het begin der onlusten gepleegd, en daaruit trachtte te betoogen, dat men eene gansche natie niet naar weinige schelmen behoorde te schatten. Zijns inziens schuilde het verraad veel dieper, dan men meende; en hij schroomde niet bedektelijk te kennen te geven, dat de Nederlandsche regenten, die zich uit eerzucht tegen een krachtig en eenhoofdig bestuur verzetteden, of uit Roomschgezindheid in het geheim de Spanjaarden begunstigden, voor 's lands vrijheid en welvaart de ergste vijanden waren. Kon men ELIZABETH slechts bewegen om de Souvereiniteit te aanvaarden, dan zou, naar hij meende, alle gevaar weldra geweken zijn (2).

Bijkans gelijktijdig met deze verontrustende gebeurtenissen, werd de vrees voor de geheime vredesonderhandelingen van ELIZABETH op nieuw versterkt. Eenige Staatsche

---

(1) BOR, D. II. bl. 878—881. VAN METEREN, bl. 265, 266, 269. VAN REYD, bl. 95—98. HOOFT, bl. 1128—1131. GROTIUS, p. 101, 102. *Historie: d'eerste deel*, bl. 611—613. CARNERO, p. 215. STRADA, T. II. p. 466—469. BENTIVOGLIO, bl. 416. CAMPANA, T. II. p. 94, 95. LE PETIT, T. II. p. 541, 542. CHAPPUYS, *Hist. de la guerre de Flandre*, T. I. p. 570.

(2) BOR, D. II. bl. 882—884.

soldaten uit *Bergen op Zoom*, op eenen strooptogt uitgetrokken, ligtten nabij *Brussel* 1584—1587
eenige lieden van aanzien op, en daaronder CAJUS RANTZOU, een jong Deensch Edelman, die door den Koning van *Denemarken* naar *Spanje* was gezonden, om den vrede tusschen FILIPS en ELIZABETH te bevorderen. Onbekend met zijne kwaliteit, die hij hun niet mededeelde, plunderden de krijgslieden zijne koffers, en vonden daarin verscheidene brieven van FILIPS en PARMA, die hun hoogst gewigtig voorkwamen. De Bevelhebbers te *Bergen op Zoom* zonden hem naar *'s Gravenhage*, waar de Staten hem alles deden teruggeven, wat hem ontnomen was, en niets verzuimden om het gebeurde te verontschuldigen en hem tevreden te stellen (1). Niettemin liet de Koning van *Denemarken*, over het aantasten van zijnen gezant en het openen van diens papieren ten hoogste verstoord, op de Hollandsche schepen in de *Sont* beslag leggen, en noodzaakte daardoor de Staten zijn misnoegen met dertigduizend rijksdaalders af te koopen (2). Uit RANTZOU's brieven was intusschen gebleken, dat hij last had gehad om aan FILIPS drie punten voor te stellen: vrijheid van godsdienst in de Vereenigde Gewesten, behoud der privilegiën, en zekerheid voor de Koningin van *Engeland* met betrekking tot de veiligheid van haren Staat. Het laatste punt kon alleen doelen op het bezit van een gedeelte der *Nederlanden* door ELIZABETH, en wekte daardoor het vermoeden, dat de onderhandelingen welligt op eene verdeeling der Vereenigde Gewesten tusschen *Spanje* en *Engeland* zouden uitloopen (3).

De Staten van *Holland* begrepen dat de nood des vaderlands thans doortastende maatregelen vereischte. Van alle zijden bedekten donkere wolken den gezigteinder. *Engeland's* bijstand was onmisbaar en toch hoogst gevaarlijk, zoolang LEICESTER daarmede zijne heerschzuchtige bedoelingen kon najagen, en ELIZABETH in hare geheime onderhandelingen het lot der Vereenigde Gewesten in handen hield. Krachtige zamenwerking kon alleen PARMA's zegevierende wapenen tegenhouden: en overal waren de gemoederen door godsdienstige en staatkundige tweedragt verdeeld. In *Holland* alleen waren nog eensgezindheid, moed en geestkracht te vinden. *Holland's* stadhouder was een telg van

---

(1) Zij boden aan om de krijgslieden, die hem gevangen hadden genomen, te doen straffen; doch hij verklaarde dat niet te begeeren, daar het slechts *Snoefhansen* waren. LE PETIT, T. II. p. 540. VAN REYD, bl. 108.

(2) BOR, D. II. bl. 893, 967. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 773, 829, 861.

(3) BOR, D. II. bl. 947. — Volgens VAN DER VYNCT, *Histoire des Troubles des Pays-Bas* (Ed. TARTE) T. III. p. 76, liep ook het gerucht, dat LEICESTER aan PARMA had voorgeslagen met hem een verbond te sluiten, om *de Nederlanden* ten koste van *Spanje* en van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten zamen te deelen. Hij voegt er bij: »Ce bruit sourd n'a jamais paru ni vrai, ni vraisemblable, mais tout faux qu'il était, il fit tort au prince en Espagne."

1584— het geslacht van *Oranje*, waaraan alle weldenkenden zich ten duurste verpligt gevoelden,
1587 en als zoon van den Vader des Vaderlands meer dan eenig ander Prins of Heer bevoegd, om alle partijen onder zijne banier te vereenigen (1). Bovenal gevoelde *Holland* zich sterk door het bezit van den ervaren Staatsman, die terstond na zijne aanvaarding van het gewigtige ambt van Lands Advokaat met vaste hand het roer van Staat had aangegrepen, en de eischen van het oogenblik met evenveel helderheid doorzag, als hij de onderscheidene meeningen met beleid tot eenheid wist te brengen. Aan eed en pligt getrouw, had OLDENBARNEVELT zich zoowel de handhaving van het gezag der Staten en van *Holland's* overwigt, als de onafhankelijkheid en den bloei der Vereenigde Gewesten, ten doel gesteld (2). Beide konden thans alleen gered worden, wanneer de klimmende invloed der Engelschgezinde partij gefnuikt, ELIZABETH tot krachtiger bijstand bewogen doch tevens van de onderhandelingen met PARMA afgeschrikt, MAURITS' gezag aan dat van LEICESTER overgesteld, en bovenal *Holland* zoowel tegen Engelsch als Spaansch geweld beveiligd werd.

Naauwelijks was dan ook de tijding van STANLEY's verraad in de Staten van *Holland* gebragt, of zij besloten den Raad van State aan te zeggen, dat deze zich voortaan niet meer zou bemoeijen met de verandering der garnizoenen binnen dat gewest, aangezien de Stadhouder met de Staten daarin zoude voorzien. Alle stedelijke Magistraten werden verwittigd, dat zij zonder paspoort van MAURITS geen binnenkomen of uittrekken van krijgsvolk mogten gedoogen, en uitgenoodigd tot bevordering hunner veiligheid waardgelders aan te nemen, waaronder, gelijk later bepaald werd, geen persoon van vreemde natie mogt worden opgenomen. De Staten zelve besloten tachtig vendels voetknechten te werven. In *Woerden*, *Gorkum* en *Muiden* werden de garnizoenen veranderd, en vertrouwde bevelhebbers aangesteld. Bij eene zoogenaamde *akte van authoriteit* werd MAURITS gemagtigd om zijn gezag als Stadhouder, bepaaldelijk met betrekking tot het krijgswezen, »met der daad te gebruiken," en de steden en sterkten van bezetting te voorzien met advies van de Staten of van hunne Gecommitteerden. Eindelijk werd van alle krijgsoversten in *Holland* en *Zeeland* een nieuwe eed afgevorderd, waarbij zij aan de Algemeene Staten en de Staten van *Holland* en *Zeeland* getrouwheid, en aan MAURITS als Stadhouder en HOHENLO als diens Luitenant-Generaal

(1) *Resol. v. Holland*, 1586, bl. 572: »de Staten van *Holland* verstaan, dat er geen Personage in deese Landen is van meerder respect nog qualiteit als den Grave van Nassau."

(2) Hij had den eed afgelegd op zijne *Instructie*, welke onder N°. III inhield: »Sal gehouden weesen na sijn uiterste vermoogen te besorgen, dat de Privilegien, Geregtigheeden, Costumen en Usantien van den Lande van *Holland*, mitsgaders de behoorlijke authoriteit van de Staaten, in alles geconserveert en bewaart worde." Vgl. zijne *Remonstrantie* in de *Waarachtige Historie*, bl. 150 en de *Verhooren van J. van Oldenbarnevelt*, o. a. bl. 127, 226.

gehoorzaamheid zwoeren, ten einde zij zich nimmer bij weerspannigheid of eigendunkelijke handelingen achter hunnen aan LEICESTER afgelegden eed zouden kunnen verschuilen. Door eene talrijke Staatsvergadering, waarop ook afgevaardigden uit de kleinere steden *Woerden*, *Weesp*, *Naarden* en *Muiden* aanwezig waren, werden deze maatregelen op den zesden van Lentemaand nogmaals bekrachtigd. Alleen de regeringen van *Gorkum* en *Dordrecht* maakten zwarigheid, meenende dat MAURITS zijn Stadhouderlijk gezag niet zoo volkomen mogt uitoefenen, zoolang er nog een algemeene Landvoogd boven hem bestond, wien bepaaldelijk het gansche krijgsbeleid was opgedragen. Uit het oogpunt van het staatsregt hadden zij voorzeker gelijk; doch de groote meerderheid van *Holland's* Regenten begreep dat de eischen van het oogenblik deze inbreuk op LEICESTER's gezag volkomen wettigden (1). 1584—1587 6 v. Lentemaand 1587

Inmiddels had ELIZABETH aan de Staten laten verzoeken om tienduizend lasten rogge naar *Engeland* te mogen uitvoeren, en LEICESTER had er bijgevoegd, dat hij daarbij kwijtschelding van de uitgaande regten verwachtte. Er was destijds geen overvloed van graan in het land, en men koesterde gegronde vrees, dat de Koning van *Denemarken*, over de behandeling van zijnen gezant ontevreden, welligt nieuwen toevoer uit de Oostzee verhinderen zou. De Staten van *Holland* besloten derhalve het onbescheidene verzoek, door welks inwilliging niet slechts de prijs der granen aanmerkelijk gestegen maar 's lands kas tevens van belangrijke inkomsten verstoken zou zijn, af te slaan. Om echter allen schijn van partijdigheid aan dezen maatregel te ontnemen, werd tevens alle uitvoer van graan verboden (2).

Niet weinig werd de ontevredenheid over het verraderlijke gedrag der Engelschen gevoed door eenen strooptogt, destijds door eenige kornetten Engelsche ruiterij, die in *Gelderland* in garnizoen lagen, in *Utrecht* en *Holland* gedaan, onder voorwend-

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 650, 652, 658, 675, 699. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 224—232. — Zeer onderscheiden zijn de oordeelvellingen der geleerden over het gedrag der Staten van *Holland* in deze omstandigheden. Bijzondere vermelding verdient het gevoelen van KLUIT, (t. a. p. bl. 232): »Ik geloof het mistrouwen thans groot was, maar dat er ook lieden in de Vergadering zaten, die van dit mistrouwen meesterlijk gebruik maakten, om het gezag der *Staten van Holland*, gerugsteund door den *Gouverneur* of *Stadhouder*, hooger op te beuren;" — van BILDERDIJK, (*Gesch. des Vad.* D. VII. bl. 135, 136): »Deze gebeurtenissen begrepen de Staten nu, dat geschikt waren om alles te rechtvaardigen; — deels met wezendlijke, deels met geaffecteerde vrees enz.;" — van VAN DER KEMP, (*Maurits van Nassau*, D. I. bl. 28): »Dit een en ander, gevoegd bij de bestaande oneenigheden, scheen eene spoedige voorziening in den nood te vereischen, en kwam dus juist te pas voor diegenen, die, zonder andere reden dan eigen eer- en heerschzucht, LEICESTER's macht wilden besnoeid hebben."

(2) BOR, D. II. bl. 918. *Resol. v. Holland* 1587, bl. 668.

1584—1587 sel van de soldij, welke de Koningin hun schuldig was, in *'s Hage* te gaan halen. In allerijl bragten MAURITS en HOHENLO, op last der Staten van *Holland*, eenig krijgsvolk bijeen, om de hoofdstad tegen die roofzuchtige troepen te dekken; en de Engelsche gezant WILKES leende van de Staten achtduizend gulden, om hen tevreden te stellen en tot den terugtogt te bewegen. Na het platte land tusschen *Amsterdam*, *Utrecht*, *Leiden* en *Gouda*, benevens den *Krimpener-* en *Alblasserwaard* afgeloopen te hebben, keerden zij door het *Sticht* terug, waar de mishandelde en uitgeplunderde boeren hun onverhoeds op het lijf vielen, en eenigen hunner doodsloegen en kwetsten (1).

In de algemeene Staten heerschte dezelfde gezindheid als in *Holland's*. Staten, die daarin trouwens den boventoon voerden. De Friesche, Geldersche en Zeeuwsche afgevaardigden deelden in de zienswijze der Hollandsche staatslieden, en de Utrechtsche leden, wier invloed daardoor onbeteekenend werd, verklaarden in Bloeimaand geen last te hebben om verder met de overigen te beraadslagen, en verlieten de vergadering (2). *Overijssel* had zich, later dan de overige gewesten, in Bloeimaand des vorigen jaars Vijftienhonderd zes en tachtig, onder LEICESTER's gezag begeven, zonder de Algemeene Staten daarvan te verwittigen, die zich over deze handelwijze zeer verstoord hadden getoond, en te vergeefs aan den Landvoogd inzage der gewisselde stukken verzocht hadden (3). Evenmin als *Drenthe*, werd *Overijssel* in de Algemeene Staten vertegenwoordigd. Het kan derhalve geen bevreemding wekken, dat deze de door *Holland* genomene maatregelen goedkeurden en ondersteunden. Reeds voor STANLEY's verraad hadden zij PAULUS BUYS onder borgtogt uit zijnen kerker ontslagen, en den Raad van State genoopt om het plakkaat op de zeevaart te herroepen, door te verklaren dat zij, bij weigering, zelve tot dien maatregel zouden overgaan. De uitvoer van alle waren, behalve buskruid, salpeter, geschut en wapenen, werd derhalve weder naar alle plaatsen toegelaten, die niet onder den vijand lagen. Alleen *Calais* en *Embden* waren van deze vrijstelling uitgesloten, doch de Staten van *Holland* openden ook de vaart op die havens, daar het verbod door de Engelschen, Schotten en andere natiën niet werd geëerbiedigd, en dus geen ander gevolg had dan de Hollanders van de voordeelen der mededinging te berooven (4). Op den vierden van Sprokkelmaand was de diensttijd van den Raad van State geëindigd. De Algemeene Staten, die de leden weder voor drie maanden aanstelden, trokken daarvan partij om VAN MEETKERKEN en BRAKEL, benevens de Friesche leden AISMA en FEITSMA, die LEICESTER bijzonder waren toegedaan, uit den Raad te weren,

---

(1) BOR, D. II. bl. 876, 886. VAN REYD, bl. 97. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 683.

(2) *Resol. d. Staten-Generaal*, v. 7 Mei 1587.

(3) *Resol. d. Staten-Generaal*, v. 8 en 9 Mei 1586.

(4) BOR, D. II. bl. 887. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 635, 661.

en aan BUYS daarin weder plaats te geven (1). Op denzelfden dag schreven zij eenen brief aan LEICESTER, om hun gedrag te verantwoorden. Zij herinnerden hem daarin aan de buitengewone welwillendheid, waarmede men hem ontvangen en, zelfs tegen ELIZABETH's bedoelingen, de Landvoogdij opgedragen had. Daarvan was echter het gevolg geweest, dat vele heerschzuchtige lieden grooten invloed op hem hadden gekregen, en hem, tot bevordering van eigen eer en belang, wantrouwen tegen de Staten hadden ingeboezemd. Zij hadden als ware het een Achterraad gevormd, tot bevordering van hunne »ambitieuse, gierige en oproerige practijken, niettegenstaende de goede advijsen en remonstrantiën van den Raed van Staten, van de generale en particuliere Staten, en van de gequalificeerste en getrouste van 't land." Aan hen was zoowel de muntslag te *Amsterdam* als het schadelijke plakkaat op de scheepvaart te wijten, waardoor 's land geldmiddelen zoo zeer benadeeld waren, dat het geldgebrek niet had toegelaten den vijand krachtdadig te keer te gaan; hetgeen welligt toch mogelijk zou geweest zijn, zoo de ligting der Duitsche ruiters en voetknechten, waarvoor de gelden gereed waren, niet op onverklaarbare wijze verijdeld was. Zij droegen ook de schuld, dat er nimmer behoorlijke monstering der troepen gedaan en de gelden van hare Majesteit nutteloos verkwist waren; dat der Staten krijgsvolk nimmer zoo slecht betaald was geweest, terwijl toch nimmer zooveel en zoo vaardig was opgebragt; dat »vele geveinsde hypocriten en gespagnioleerde geesten" groot gezag hadden gekregen, en daarentegen de »geaffectioneerde totte behoudenis van de gemeene sake, van den staet en rust des lands," gevangen en gebannen waren; dat de wettige regering des lands in twijfel was getrokken, het gezag der Stadhouders, tegen het verdrag met ELIZABETH, door de benoeming en de magt van nieuwe Gouverneurs verminderd was. De voornaamste steden en forten waren, tegen de vertoogen der Staten, in handen van lieden gesteld, die niet te vertrouwen waren; en toen de verraderlijke handelwijze van sommigen aan het licht kwam, waren zij der justitie onttrokken geworden. Dit alles was voortgesproten uit des Landvoogds wantrouwen in 's lands regering, hetwelk ook de bron was der geheime kabinets-akte, die het bewind aan den Raad van State ontnomen en naar *Engeland* had overgebragt: waarvan de gevolgen reeds gebleken waren, daar men het verraad van STANLEY en YORK niet had kunnen verijdelen, en thans groote vrees voor het verlies van nog meer plaatsen koesterde. Om LEICESTER's gezag niet te verminderen, en in de hoop dat hij eindelijk aan hunne vertoogen gehoor zou geven, hadden de Staten dat alles tot nog toe geduldig verdragen, doch thans hadden zij zich genoodzaakt gezien op 's lands zaken orde te stellen. Zij vertrouwden dat al het gebeurde geschied was tegen LEICESTER's goede bedoelingen, en dat hij derhalve zou voortgaan hunne be-

1584—1587

(1) BOR, D. II. bl. 892. HOOFT, bl. 1136.

1584—1587 langen bij ELIZABETH te behartigen, doch verzochten hem tevens geen paspoorten of vrijgeleiden meer af te geven, en orde te stellen dat al het krijgsvolk, behalve de bezettingen der verpande steden, zich voegen zou onder het bevel dergenen, die zij met den Raad van State daartoe zouden aanstellen (1).

Een afschrift van dezen brief, die waarschijnlijk van OLDENBARNEVELT's hand is, en waarin de wensch doorstraalt om van den Landvoogd ontslagen te worden, zonder daarmede tevens ELIZABETH's ondersteuning te verliezen (2), werd der Koningin toegezonden, en weinige dagen later gevolgd door een vertoog, waarin de Staten, naar aanleiding van RANTZOU's zending, de redenen ontvouwden, die hen van elk verdrag met *Spanje* ten hoogste afkeerig maakten. »Als wij de gevolgen daarvan wat nader inzien" — dus lieten zij zich hooren — »zoo bekennen wij ronduit aan Uwe Majesteit, dat de felste oorlog ons op verre na zoo verschrikkelijk niet is als de vermelding alleen van zulk eenen vrede. Zoo wij in deze zaak nieuwelingen waren, Mevrouw! men zoude ons waarlijk mogen beschuldigen van kleine ervarenheid, de voedstervrouwe van valsch oordeel: maar zoovele proeven als wij van het verledene gehad hebben, leeren ons, of wij willen of niet, de gevaren van zulke traktaten, en openen onze oogen voor de slinksche en listige praktijken onzer vijanden: want nademaal zij zien, dat noch de langdurigheid des oorlogs, noch de schade door ons geleden, noch de moorddadige en verraderlijke dood onzer hoofden ons onzen schuldigen pligt kunnen doen vergeten, of ook slechts een voet wegs van het fondament der standvastigheid bewegen, waarop wij gefondeerd zijn; en daar zij wel gevoelen, dat alleen de wapenen, die ons nog overig zijn, te weten standvastigheid en resolutie, even zoo magtig zijn om hen te overwinnen, als deze deugd alleen de Romeinen, na zoovele nederlagen, tegen die van *Carthago* heeft gemainteneerd; en nu zij als met de oogen hunnen hongersnood aanschouwen, veroorzaakt niet zoozeer door de droogte of onvruchtbaarheid als door gebrek van handel aan hunne zijde, waardoor onze welvarende en volkrijke Gewesten onderhouden worden; ook wel wetende dat de springader van hunne ondersteuning uit *Spanje* van dag tot dag meer wordt uitgeput, en zij door den minsten tegenspoed gedwongen zullen worden hun voornemen te staken, zoo God ons de genade doet, dat wij onder de bescherming van Uwe Majesteit volstandig blijven in onze resolutie, zoo nemen zij hun toevlugt tot hunne oude listen en praktijken, door welke zij ons meer kwaad hebben gedaan met de punt van hunne pennen, dan met het scherp van hunne zwaarden." Zoowel in *Spanje* met de Mooren als herhaaldelijk in den vrijheidskrijg, was de schadelijkheid van vredesonderhandelingen gebleken, waarmede de vijanden slechts bedoelden verdeeldheid te zaaijen

(1) BOR, D. II bl. 943—945.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 239.

en door bedrog hun opzet te bereiken. »Want daaruit volgen onder de Provinciën en 1584—
steden verdeeldheden, suspiciën, jalousiën en gevaarlijke openingen, om ieder voor zich 1587
zelf te handelen en niet op het algemeene welzijn te denken, de een om zich te goeder ure te verzoenen, de ander om zijne goederen bijeen te pakken en te vertrekken ter plaatse waar de trouweloosheid hem niet te gronde brengen noch het geweld des Spanjaards bereiken kan: waaruit de ondergang van den staat onvermijdelijk voortvloeit." In het breede werden verder de redenen ontwikkeld, waarom men meende aan FILIP's beloften, noch betrekkelijk de godsdienst noch ten opzigte der privilegiën, geen vertrouwen te kunnen schenken; weshalve men ELIZABETH ootmoedig bad, het besluit der Staten, om in geen vredesonderhandeling te treden, goed te keuren, en hen verder, ook in haar eigen belang, krachtdadig bij te staan (1).

De maatregelen, door de Staten van *Holland* en *Zeeland* tot bevordering van de veiligheid des lands genomen, vonden in hunne Gewesten alleen tegenstand bij SONOY, den Gouverneur van het Noorder-Kwartier. Ingevolge LEICESTER's vergunning (2) hadden de Staten van *Holland* hem in Louwmaand bij zich ontboden, om hem een nieuwen lastbrief te geven, doch hij weigerde dien aan te nemen en den eed aan MAURITS af te leggen, als in strijd met zijne verpligtingen aan LEICESTER, zonder wiens last hij geen nieuwen eed mogt doen. Op de tijding van het verraad van STANLEY en YORK werd hij terstond naar *Gelderland* en *Overijssel* gezonden, alwaar een gedeelte van zijn krijgsvolk in garnizoen lag, om voor de getrouwheid der bezettingen en de beveiliging der grensplaatsen te zorgen; en de Staten van *Holland* voorzagen *Zwol*, *Kampen*, *Elburg*, *Hattem* en *Arnhem* uit eigen kas van leeftogt en krijgsbehoeften, ter waarde van honderdduizend gulden (3). Ontevreden over SONOY's weerspannigheid, zochten zij inmiddels van zijne afwezigheid gebruik te maken, om zijne Officieren tot aflegging van den nieuwen eed te bewegen, en het garnizoen van *Medemblik* te veranderen; doch SONOY's Luitenant weigerde, zonder last van zijnen Overste, nieuw krijgsvolk binnen de stad te laten, en verijdelde daardoor dit voornemen. Met reden was SONOY over dien slinkschen aanslag zeer verstoord, en beklaagde zich in eenen brief aan MAURITS, dat men aan zijne getrouwheid scheen te twijfelen. Hij beriep zich op de veeljarige diensten, die hij aan Prins WILLEM bewezen had, en verklaarde het vaderland en der Christelijke religie nog steeds dezelfde genegenheid toe te dragen, doch geen vrijheid te hebben om tegen zijnen eed aan LEICESTER te handelen, zoolang deze hem daarvan niet ontslagen had. Niettemin besloten de Staten, dat MAURITS met HOHENLO naar *Medemblik* zoude reizen,

(1) BOR, D. II. bl. 945—948.

(2) Hiervoor, bl. 225.

(3) BOR, D. II. bl. 906. *Resol. v. Holland*, bl. 652, 665.

1584– 1587 om SONOY tot andere gedachten te brengen, en, zoo hij volhardde, aldaar de noodige orde te stellen. Doch SONOY, te vergeefs beproefd hebbende den Stadhouder van dien togt terug te houden, sloot de poorten voor hem digt en weigerde hem binnen de stad te laten. Na vele onderhandelingen besloten de Staten en MAURITS eindelijk SONOY niet verder te bemoeijelijken, en deze beloofde van zijne zijde geen vreemd krijgsvolk in garnizoen te nemen, en aan LEICESTER verlof te vragen, om den nieuwen eed te doen. De Landvoogd was echter geenszins geneigd om hem daartoe vergunning te geven, maar prees hem integendeel wegens zijne standvastigheid, en liet hem ook door Koningin ELIZABETH tot volharding aansporen (1).

Gedurende de onderhandelingen met SONOY, wist de Utrechtsche Burgemeester PROUNINCK te bewerken, dat te *Utrecht* eene bijeenkomst door den Graaf VAN NIEUWENAAR werd belegd, waarop de Staten van *Gelderland* en *Overijssel* verzocht werden gemagtigden te zenden, ten einde met elkander te beraadslagen over eenige punten, waarbij hunne gewesten, als het digtst bij den vijand gelegen, het meeste belang hadden. De Raad van State waarschuwde te vergeefs, dat zulke verdeeldheden en bijzondere bijeenkomsten hoogst gevaarlijk waren en ligtelijk scheuring ten gevolge konden hebben, waarvan het lot der Zuidelijke *Nederlanden* tot voorbeeld kon strekken. Van wege de afgezanten van *Gelderland* en de Gedeputeerde Staten van *Utrecht* werden ook de Staten van *Holland* en *Zeeland* verzocht aan de bijeenkomst deel te nemen. Deze bragten de uitnoodiging in de vergadering der Algemeene Staten, die besloten haar te beantwoorden, en hunne bevreemding te kennen gaven, dat te *Utrecht* bijzondere vergaderingen belegd werden om over onderwerpen te beraadslagen, waarmede zij zich voortdurend bezig hielden en tot wier behandeling zij uitsluitend bevoegd waren. De Raad der stad *Utrecht*, over dit bescheiden (2) antwoord gebelgd, liet hierop eenen brief aan alle Magistraten, Vroedschappen en goede Gemeenten van *Holland* en *Zeeland* in druk uitgaan, waarin het gedrag der Staten van die Gewesten hevig werd doorgehaald. Dit beroep op de openbare meening noopte de Staten van *Holland* om insgelijks eene uitvoerige regtvaardiging hunner handelwijze het licht te doen zien, waarin zij trachtten te betoogen dat LEICESTER's gezag door hen geenszins verkort was, en dat zij, *als de Hooge Overheid en het Graafschap van Holland ontegenzeggelijk vertegenwoordigende*, volkomen bevoegd waren om de maatregelen te nemen, die zij noodig hadden gekeurd. De Engelsche Gezant THOMAS WILKES (3) achtte het

(1) BOR, D. II. bl. 895—904.

(2) BOR, D. II. bl. 908.

(3) Volgens VAN REYD, bl. 99, had hij den brief der Algemeene Staten van 4 Februarij aan LEICESTER geprezen en noodig gekeurd, doch later een anderen toon aangeslagen, om weder dank bij den Landvoogd te behalen.

zijn pligt, de meer en meer eigendunkelijke en aanmatigende handelwijze van *Holland* 1584—
te bestrijden, en de bewering te weerleggen, dat de Souvereiniteit bij de Staten berustte. 1587
Zoowel aan de Algemeene Staten als aan die van *Holland* overhandigde hij eene remonstrantie, waarin hij hen niet slechts van groote ondankbaarheid jegens ELIZABETH, maar ook van weêrspannigheid en openbare schennis van LEICESTER's gezag beschuldigde. Tevens beweerde hij dat de Souvereiniteit geenszins bij de Staten was, maar bij de *gemeente*, van welke de afgevaardigden ter Statenvergadering slechts de dienaren waren. De gemeente had volgens hem aan de Staten den last gegeven, om aan LEICESTER het hoogste gezag op te dragen; en derhalve mogten de Staten, naar zijn oordeel, dat gezag niet verkorten, zoolang de gemeente hen daartoe niet bepaaldelijk gemagtigd had (1).

De Staten van *Holland* beantwoordden deze remonstrantie met een vertoog, waarvan zij de opstelling aan de pen van den Pensionaris van *Gouda*, FRANÇOIS FRANCKEN, hadden toevertrouwd. Zij verklaren daarin met groot leedwezen gezien te hebben, dat de wettelijke staat dezer landen, die sints onheugelijken tijd nimmer is betwijfeld geworden dan door hunne gezworene vijanden, thans door hunne vrienden in verdenking wordt gebragt. Daar niet alleen de Heer WILKES, maar ook vele andere personen met den waren regeringsvorm onbekend schijnen te zijn, achten zij het noodig daarvan een uitvoeriger berigt te geven. »Het land van *Holland* en *Zeeland* is, naar hunne bewering, sedert achthonderd jaren geregeerd geworden door Graven en Gravinnen, aan welke de Edelen en steden, representerende de Staten van den lande, de heerschappij en Souvereiniteit wettiglijk hebben opgedragen. Deze hebben ook met zulke bescheidenheid en gematigdheid geregeerd, dat zij nooit oorlog gemaakt of vrede gesloten, schattingen geheven of eenige andere zaken, den staat des lands betreffende, gedaan hebben zonder advies en toestemming van de Edelen en steden, die telkens daarop werden beschreven en vergaderd. Bovendien hebben zij steeds den raad der Edelen en steden goedgunstig aangehoord, en hunne resolutiën daarnaar ingerigt. Dien ten gevolge heeft hun bestuur de heilzaamste vruchten voortgebragt, zoowel tot bevordering van de eer en het aanzien der Graven, als tot voorspoed en welvaart der ingezetenen, zoodat *Holland* en *Zeeland* bloeijende en magtige gewesten zijn geworden. Men kan daarvan geen andere

---

(1) BOR, D. II. bl. 907—921. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 255—286, 312. Dat WILKES door *gemeente* alleen de stedelijke Vroedschaps-Collegiën zou bedoeld hebben, gelijk KLUIT beweert, is in strijd met de beantwoording van zijn vertoog, waarin o. a. gezegd wordt: »Hoe kan de staet van den lande bestaen, indien het geschieden konde, dat de gemeente so verre werde gebracht, dat de selve partijschap aenname tegen de Staten, dat is, tegen de Edelen, Magistraten en Vroetschappen van steden? die hare voorstanders en wettelijke Magistraten zijn, die tot voorstand van de gemeente, ook den ondank van de Princen en Gouverneurs dikwils in 't particulier moeten dragen." Vgl. *De Staatkundige partijen in Noord-Nederland*, bl. 115.

1584— 1587 reden geven, dan de eendragt tusschen den Vorst en de Staten; want de Vorst vermogt niets zonder de Edelen en steden, daar hij geen andere inkomsten had dan de opbrengst zijner domeinen. De Staten hadden zooveel magt, dat zij hunne Vorsten, wanneer zij tot 's lands nadeel handelden, tot regt en redelijkheid terugbragten, en diegenen straften, die hen misleid of hun gezag misbruikt hadden. Ook bragt hun pligt mede, aan de minderjarige Vorsten voogden te geven; en wanneer de landen door eenige oorzaak tijdelijk zonder Vorst waren, benoemden zij eenen Voogd of Ruwaard. De Staten moesten echter niet gewaardeerd worden naar de dertig of veertig personen, die ter vergadering verschenen, alsof deze alle gezag in handen hadden, en zelve in het bezit waren der Souvereiniteit. Ten einde de landzaten middelen zouden hebben, om zich tegen den willekeur hunner Vorsten te verzetten, en hunne vrijheid en welvaart te behouden, zijn zij verdeeld in de Edelen en de steden, die op de Statenvergadering te zamen over alle zaken beraadslagen. De steden hebben meest alle denzelfden regeringsvorm, namelijk een Collegie van Raden of Vroedschappen, bestaande uit de aanzienlijksten der gemeente. Die Collegiën zijn zoo oud als de steden. De leden zijn alleen in eed van de stad, en niet van den Vorst, en dienen gedurende hun leven of poorterschap. In plaats der stervenden of bij verlating van poorterschap vullen de Vroedschappen zich zelve aan. Bij deze Collegiën alleen berust de magt, om te beschikken over de zaken, die de stad betreffen, en wat door die Collegiën wordt vastgesteld, moet door de gansche burgerij worden opgevolgd. Door die Collegiën worden ook jaarlijks de gewone Magistraatspersonen gekozen, namelijk Burgemeesters en Schepenen, hetzij volstrektelijk, hetzij bij nominatie van een dubbel getal, waaruit de Stadhouder de verkiezing doet. Zoodanig is de regering der steden in *Holland* en *Zeeland;* waaruit ligtelijk is op te maken dat deze Vroedschaps-Collegiën, gevoegd bij dat der Edelen, buiten tegenspraak representeren den ganschen staat en het geheele ligchaam der landzaten, en dat er geen vorm van regering bedacht kan worden, die met zekerder kennis van alle aangelegenheden des lands zou kunnen besluiten, of hare resolutiën met meer eendragt, gezag en goed gevolg zou kunnen uitvoeren. Die Collegiën in eene vergadering over te brengen, kan alleen geschieden door afgevaardigden, die zoowel uit de Edelen als uit de Vroedschappen telkens ter dagvaart beschreven worden, en zich aan hunne lastbrieven moeten houden, doch gedurende den oorlog, wegens de veelvuldige onverwachte voorvallen, altijd gelast zijn geweest om in het algemeen op alle zaken, die 's lands welvaart betreffen, ten meesten nutte te besluiten, inzonderheid tot handhaving van de regten, vrijheden en privilegiën. Deze afgevaardigden, op die wijze te zamen vergaderende, representeren de Staten des lands. Hoe zou nu de staat kunnen bestaan, wanneer de gemeente, zoo dat mogelijk ware, partij trok tegen de Staten, die hare wettige voorstanders zijn? Al wat de Staten in den laatsten tijd verrigt hebben, is geschied in hunne hoedanigheid van vertegenwoordigers der Edelen en steden. Zoowel het verdrag met

ELIZABETH als de opdragt der Landvoogdij aan LEICESTER steunen op dien grond. Weshalve het genoegzaam bewezen is, dat het gezag van de Staten noodwendig gehandhaafd moet worden, als het fondament, waarop het wettelijke bestaan en het welzijn des lands berust, en dat zonder beider ondergang niet kan gekrenkt worden; en dat de Souvereiniteit des lands in alle zaken bij de Staten is." 1584—1587

Eenmaal tot dit besluit gekomen, viel het niet moeijelijk meer te betoogen, dat de Staten volkomen bevoegd waren om de maatregelen te nemen, die WILKES had afgekeurd. Overeenkomstig de begeerte der Algemeene Staten had LEICESTER bij zijn vertrek den Raad van State het regeringsbeleid opgedragen; doch weldra was gebleken dat hij door eene geheime akte daarover anders beschikt had. Daartoe was hij echter niet geregtigd geweest, daar hij gedurende zijne afwezigheid geen schikkingen mogt maken, dan met goedkeuring der Staten, die derhalve verpligt, en als Souverein bevoegd waren, in de dringende eischen van het oogenblik te voorzien (1).

Dit merkwaardige vertoog, waarin men den regeringsvorm, gelijk zij zich in de laatste jaren ontwikkeld en bevestigd had, door het gezag eener eerbiedwaardige oudheid trachtte te wettigen, zette de kroon op het gezag der Gewestelijke Staten. Sedert de afzwering van FILIPS was het staatsregt met opzigt tot de Souvereiniteit onzeker geweest. De geheele inrigting der maatschappij hing ten naauwste zamen met het bestaan van eenen Vorst, die het hoogste gezag bezat en uitoefende, en in zijn persoon den band daarstelde, die hare onderscheidene bestanddeelen tot een geheel zamenvoegde. Toen die Vorst uit de regering verdween, bleef er eene ledige plaats bestaan, die men nog gedurende geruimen tijd trachtte aan te vullen. Ware Prins WILLEM blijven leven, zonder twijfel zou hem door vele, zoo niet door alle Gewesten, het hoogste gezag zijn opgedragen. Na zijnen dood bood men de Souvereiniteit eerst aan *Frankrijk* en vervolgens aan *Engeland* aan; en het was meer als bewaarders van een hun tijdelijk toevertrouwd pand, dan als handhavers van hun regt, dat de Algemeene Staten tegenover LEICESTER beweerden, dat de Souvereiniteit bij hen berustte. Inmiddels waren het aanzien en de magt der Provinciale Staten gedurig geklommen. Er had zich eene regering gevormd, die niet slechts met aristocratische trots de medewerking des volks in de keuze zijner Regenten en de behartiging zijner belangen buitensloot, maar ook met republikeinsche fierheid naijverig en afkeerig werd van elk gezag, dat haar de wet zou kunnen stellen. LEICESTER's gedrag en de eischen zijner partij gaven ruimschoots voedsel aan deze gezindheden; en de noodzakelijkheid, waarin *Holland's* Staten gebragt werden, om tot bewaring van veiligheid en orde op eigen gezag te handelen, was de door velen gewenschte aanleiding, om de Souvereiniteit der Staten, als de beste verdediging van hun

(1) BOR, D. II. bl. 921—929. KLUIT, t. a. p. bl. 286—307.

1584—1587 gedrag, te verkondigen. Het vertoog was een protest, zoowel tegen de heerschzucht van den Landvoogd, als tegen het beroep zijner partij op het volk (1), dat van de regering was buitengesloten. De geschiedkundige dwalingen (2), waarop het berustte, alsof de Staten reeds vóór vele eeuwen het gezag hadden uitgeoefend, hetwelk zij zich eerst in den vrijheidskrijg hadden aangematigd, werden destijds door velen te goeder trouw omhelsd, en kunnen bij de beperkte historiekennis dier dagen geen bevreemding wekken (3). Ook stemden de in het vertoog ontwikkelde stellingen betrekkelijk de zelfstandigheid der afzonderlijke Gewesten en den regeringsvorm der steden volkomen overeen met de beginselen der Unie van *Utrecht* en met de aristocratische rigting van het volkskarakter. Die Unie had geen zamensmelting tot één geordend geheel bewerkt, maar was slechts een tijdelijk verbond van Provinciën, die tot bestrijding van den gemeenschappelijken vijand besloten hadden elkander als getrouwe bondgenooten bij te staan, zonder hunne onafhankelijkheid aan de vergadering hunner afgevaardigden te willen opofferen (4). De stedelijke Vroedschappen waren geenszins de vrucht eener gehate dwingelandij, maar door de burgers zelve gewenscht, en dikwerf op hun verzoek door de Vorsten daargesteld (5). Geen wonder derhalve dat het vertoog van *Holland's* Staten, toen het weinige maanden later het licht zag en alom verspreid werd, niet alleen in hun Gewest maar ook in de overige Provinciën door velen als de uitdrukking van het bestaande staatsregt beschouwd werd, en den grondslag vormde, waarop de staatsregeling der *Vereenigde Nederlanden* zich verder ontwikkelde. Doch daarmede waren twee beginselen aangenomen, die de kiemen van toekomstig bederf reeds in zich droegen: het gemis namelijk van een krachtig centraal bestuur over de Vereenigde Gewesten, en de uitsluiting der burgerij van de regering. Het gezag der stedelijke en gewestelijke aristocratie was reeds

---

(1) Het verdient opmerking dat de Utrechtsche Burger-Hoplieden reeds vóór LEICESTER's komst gesproken hadden van *de algemeyne stem der ingesetene van dese geunieerde Provincien, te achten als Godes stem.* Zie BOR, D. II. bl. 655.

(2) Vgl. *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, D. II. St. VI. bl. 481—509. Hiervoor, bl. 233—235.

(3) Reeds lang voor LEICESTER's komst werd het verkeerde gevoelen omtrent het uitgebreide gezag der Staten onder de Graven door velen gekoesterd. Het is later bevestigd door het gezag van HUGO DE GROOT, in zijn geschrift *over de oudheid der Batavsche Republiek*, welks stellingen hij echter later bij rijper onderzoek zelf misprezen heeft. Zie VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 230. KLUIT, t. a. p. D. II. bl. 288, noot 43.

(4) *Algem. Gesch. des Vaderlands*, D. II. St. VI. bl. 294.

(5) KLUIT, t. a. p. D. I. bl. 266. D. II. bl. 291. Mr. G. W. VREEDE, *Geschied- en Letterkundige Herinneringen*, St. II. bl. 28—73. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vad.* D. VII, bl. 264.

te vast geworteld, om eene voldoende verbetering van beide gebreken toe te laten: en zoo bezat de jeugdige Republiek van hare opkomst af geen andere waarborgen voor een wijs en krachtig bestuur harer algemeene aangelegenheden, dan de bekwaamheid en gematigdheid harer Regenten, wier moeijelijke taak het was in de verdeeldheid der belangen en inzigten eenheid en zamenwerking te brengen, en aan het volk, door de eerbiediging zijner vrijheden, het verlies zijner staatkundige regten te doen vergeten. 1584—1587

Intusschen waren afschriften van den brief der Algemeene Staten aan LEICESTER, dien zij besloten hadden geheim te houden, om zijne eer niet te kwetsen (1), uit *Engeland* overgezonden en door zijnen aanhang overal verspreid, om de gemeente tegen de Staten op te ruijen. De daarin vervatte beschuldigingen werden voor lasteringen verklaard. Men strooide uit dat niet alleen LEICESTER maar ook ELIZABETH nu zoozeer verbitterd waren, dat zij zich geheel aan de bescherming der *Nederlanden* onttrekken zouden, en versterkte dien indruk door valsche brieven, die, naar men voorgaf, uit *Engeland* aan bijzondere personen geschreven waren, en waarin de onbeperkte opdragt der Souvereiniteit aan ELIZABETH als het eenige middel werd aangewezen, om haren toorn te bezweeren. De terugkomst der Utrechtsche Gezanten RATALLER en MODET, die door de Koningin met veel welwillendheid ontvangen waren, en zoowel van haar als van LEICESTER vleijende brieven voor de Burgerhoplieden en de Engelschgezinden medebragten, gaf nieuw voedsel aan de opgewekte driften. In hun antwoord noemden de Burgerhoplieden de opstellers van den brief verraders, die, met al de Staten, door het volk op éénen dag zouden verdelgd zijn, zoo men hun niet verzekerd had, dat de Staten der bijzondere Gewesten geen bepaalden last tot het zenden van dien brief gegeven hadden. Ook zochten zij *Gelderland*, *Overijssel*, *Friesland* en *de Ommelanden* te bewegen, om openlijk te verklaren, dat de Algemeene Staten daartoe niet gemagtigd waren geweest. De Staten van *Gelderland* riepen werkelijk hunnen afgevaardigde JOHAN VAN WIJNBERGEN terug, doch deze wist de handelwijze der Algemeene Staten zoo goed te verdedigen, dat hij zijne betrekking behield (2). Ook de Gedeputeerde

---

(1) VAN REYD, bl. 99.

(2) Hij verklaarde dat de afgevaardigden der Provinciën in de Staten-Generaal, na de tijding van STANLEY'S verraad, besloten hadden dien brief te schrijven, als gelast op alle voorvallende zaken zoodanig besluit te nemen, als zij tot dienst en behoud des lands noodig zouden achtten, en dat men niet had goedgevonden het gevoelen der gewestelijke Staten op dit punt in te winnen, zoo omdat de zaken geen uitstel konden lijden, als omdat het niet geraden was »hier te divulgeren de mishandelingen, gedurende het Gouvernement van sijn Excellentie gepasseerd." De Staten van *Utrecht* verklaarden echter aan die van *Gelderland* om vele redenen af te keuren, dat men de afgevaardigden in de Staten-Generaal zulke algemeene en onbeperkte lastbrieven gaf, als reeds verscheidene malen geschied was. BOR, t. a. p. bl. 961, 964.

1584—1587 Staten van *Friesland* verklaarden geen bijzonderen last tot dien brief gegeven te hebben (1). De inwendige verdeeldheid nam door deze woelingen zoozeer toe, dat men in *Holland* en *Friesland*, voor ernstige onlusten beducht, tot gestrenge maatregelen overging. HUGO DONELLUS, Hoogleeraar in de regtsgeleerdheid te *Leiden*, werd als schrijver en verspreider van valsche Engelsche brieven door de Curatoren der Hoogeschool in overleg met de stedelijke Regering afgezet. Te *Leeuwarden* werden enkele personen uit de stad gebannen, en de President AISMA in zijn huis gevangen gehouden (2).

De Gezanten der Algemeene Staten hadden middelerwijl geen gemakkelijke taak gehad. LEICESTER gevoelde zich door de tegen hem gerigte beschuldigingen ten hoogste beleedigd, en ELIZABETH, die zoo gaarne den oorlog vermijden en vrede met *Spanje* sluiten wilde, zag zich, door het standvastig verzet der Staten tegen elke onderhandeling, in hare wenschen gedwarsboomd. In hunne bijeenkomsten met de Engelsche Staatslieden verdedigden de Gezanten niettemin met kloeke rondborstigheid het gedrag hunner meesters, en drongen ten ernstigste op bijstand in hulptroepen en geld aan. Men trachtte hen te bewegen om zich aan FILIPS te onderwerpen, onder voorwaarde dat de Spaansche troepen verwijderd, de Hervormde Godsdienst geduld en de kasteelen afgebroken zouden worden; doch zij weigerden op grond dat men geen conditiën kon maken, die geëerbiedigd zouden worden. »Zoo is dan" — sprak de Engelsche Schatmeester Lord BURLEIGH — »uwe zaak in een ellendigen staat, daar gij noch tot den oorlog noch tot den vrede bekwaam zijt." — »De oorlog" — antwoordde VALK — »is niet uit lust maar uit nood ontstaan. Wij moeten alle krachten, zooveel mogelijk is, bijzetten tot verdrijving van den vijand en verdediging des vaderlands, en de uitkomst aan God overlaten." Eindelijk kregen de Gezanten een bepaald antwoord van de Koningin. Zij verklaarde nog niet genegen te zijn tot aanvaarding der Souvereiniteit, en vooreerst ook nog geen grootere hulp te kunnen verleenen, doch eerstdaags den Baron van BUCKHORST te zullen afvaardigen, om den Staat der Nederlandsche zaken in den grond te leeren kennen, waarna zij ten opzigte van de terugkomst van LEICESTER en het vermeerderen van hare hulptroepen besluiten zou. Op den een en dertigsten van Lentemaand legden de Gezanten in de Algemeene Staten verslag van hun wedervaren af (3).

14 v. Grasm. 1587 De Engelsche Gezant BUCKHORST, die reeds in het begin van Grasmaand in *de Nederlanden* kwam, opende op den veertienden dier maand zijnen last bij de Algemeene Staten. Nadat hij van alle zaken voldoende inlichting had gekregen, verklaarde hij overtuigd te zijn, dat de handelingen der Staten na het verlies van *Deventer* alleen gestrekt

---

(1) BOR, D. II. bl. 953—960. VAN REYD, bl. 101—105. HOOFT, bl. 1149—1151.

(2) VAN REYD, bl. 105. WINSEMIUS, bl. 781. *Resolut. v. Holland*, 1587 bl. 813, 820.

(3) BOR, D. II. bl. 948—953.

hadden tot behoud van den staat, hetgeen hij beloofde aan de Koningin en aan LEICESTER te zullen berigten. Hij verzocht dat men vergeten zou wat de Landvoogd, wien het welzijn der *Nederlanden* zeer ter harte lag, welligt misdreven had. Voortaan zou LEICESTER, door de ondervinding ingelicht, betere raadslieden vertrouwen. Doch zoo men zijne terugkomst en krachtiger bijstand van ELIZABETH verlangde, dan was het hoogst noodzakelijk de handen ineen te slaan, om zich zoo goed mogelijk tegen den vijand te wapenen. Door deze verstandige handelwijze, waarbij de eer der Staten gehandhaafd, de behoefte aan zamenwerking herinnerd en tevens aan LEICESTER den weg gebaand werd, om in zijn vorig gezag terug te keeren, slaagde BUCKHORST er in om de Staten tot inschikkelijkheid te bewegen. Men beraamde met hem de krijgskosten tot onderhoud van een veldleger, ten bedrage van vijftien tonnen gouds, waarvan men hoopte dat ELIZABETH, boven haren gewonen onderstand, een derde voor hare rekening zou nemen. De Algemeene Staten besloten aan de Koningin en aan LEICESTER brieven te schrijven, die in verzoenenden geest gesteld waren. De onderscheidene Gewesten werden verzocht hunne Gemagtigden van voldoenden last te voorzien, om met LEICESTER bij zijne terugkomst over de wijzigingen te onderhandelen, die men in het verdrag met ELIZABETH en de hem opgedragene magt mogt begeeren. Tot op dat tijdstip zouden de Staten hunne grieven en bezwaren laten rusten. De Staten van *Holland* keurden goed, dat de vertoogen, die zij met WILKES gewisseld hadden, niet openbaar zouden worden gemaakt. De Raad van State gaf op naam van LEICESTER een plakkaat uit, waarbij verboden werd de Koningin, de Engelsche natie, de Staten, de stedelijke Regenten of eenige personen, in dienst van hare Majesteit of van de Staten, te lasteren, en bijeenkomsten te houden buiten de wettige vergaderingen dezer landen. Prins MAURITS gaf eene schriftelijke verdediging van zijn gedrag aan den Engelschen Gezant, om die aan de Koningin te overhandigen; en de Graaf VAN HOHENLO werd door BUCKHORST's tusschenkomst overgehaald, om zich met EDWARD NORRIS en LEICESTER te verzoenen. Men verheugde zich algemeen in het herstel der eensgezindheid tusschen de Staten en den Landvoogd, en zag verlangend naar zijne terugkomst uit (1). 1584—1587

Die gevoelens werden echter geenszins gedeeld door JOHAN VAN OLDENBARNEVELT. Zijne ervaring van LEICESTER's bekwaamheden en karakter schonk hem de onwankelbare overtuiging, dat diens bestuur voor de vrijheid en onafhankelijkheid des vaderlands slechts wrange vruchten kon dragen. Te vergeefs had hij tot versterking van zijnen invloed beproefd den bekwamen Pensionaris van *Gouda*, FRANÇOIS FRANCKEN, die zijne zienswijze volkomen deelde, tot Advokaat in het Collegie der Gecommitteerde Raden te doen aanstellen: de steden *Dordrecht* en *Gorkum*, die LEICESTER's partij waren

(1) BOR, D. II. bl. 956—958, 967. VAN REYD, bl. 105, 106. KLUIT, D. II. bl. 247—254. *Naleezingen* op WAGENAAR. D. I. bl. 308.

1584—1587 toegedaan, hadden dit voornemen verijdeld. Thans besloot OLDENBARNEVELT zijn ontslag te vragen, op grond dat hij den lande geen dienst kon doen, gelijk hij gaarne wilde; doch op eenparigen aandrang van de Staten liet hij zich bewegen om zijn ambt nog gedurende eenige maanden waar te nemen, onder beding dat hij niet aan zijne Instructie gebonden noch verpligt zou zijn binnen *'s Gravenhage* zijn verblijf te houden (1).

De Friesche Gezanten ALUWE en RICHAEUS waren inmiddels uit *Engeland* teruggekeerd, zonder eenig bepaald antwoord van de Koningin ontvangen te hebben. Zij bragten echter eenen brief van dankzegging mede, dien zij in Grasmaand op den Landdag wilden overleveren. Doch de Staten weigerden het verslag van hun wedervaren te hooren, daar zij niet wettig tot Gezanten benoemd waren. De Engelschgezinde partij, door deze terugwijzing gegriefd, wendde zich tot BUCKHORST, opdat hij zijnen invloed zou aanwenden om LEICESTER's miskend gezag in *Friesland* te herstellen. De Engelsche Gezant, zelf verhinderd derwaarts te gaan, zond in zijnen plaats den Burgemeester van *Amsterdam* en lid van den Raad van State WILLEM BARDES, die de overtuiging erlangde dat noch de Staten noch de Stadhouder in eenig opzigt hunne bevoegdheid en hunnen eed aan LEICESTER waren te buiten gegaan, doch er niet in slaagde de opgewondene gemoederen tot bedaren te brengen. Graaf WILLEM LODEWIJK, die zich steeds, zooveel hij kon, onzijdig had gehouden, en eerder geneigd was LEICESTER's gezag uit te breiden dan te beperken, verloor thans ook de gunst der Engelschgezinden, die hij door zijne onpartijdigheid geruimen tijd behouden had. Daar hij verlangde met zekerheid te weten, of ELIZABETH, gelijk men voorgaf, de Souvereiniteit zou aannemen, wanneer die haar onder minder beperkende voorwaarden werd aangeboden, had hij zelf dienaangaande aan LEICESTER geschreven, doch geen antwoord ontvangen. Hij begreep derhalve dubbele voorzigtigheid ten opzigte van diens aanhangers te moeten gebruiken, doch ondervond weldra de gevolgen zijner verkoeling. De partijzucht belasterde hem nu van geheime verstandhouding met de Spanjaarden, en zocht in zijne onschuldigste handelingen bewijzen van ontrouw aan het vaderland (2). Evenmin slaagde BUCKHORST, die uit *'s Gravenhage* naar *Utrecht* vertrokken was, in zijne pogingen om aldaar het vuur der tweedragt te stillen (3). De Graaf VAN NIEUWENAAR, meer en meer tegen de
6 v. Zomermaand 1587 Leicestersche partij ingenomen, liet op den zesden van Zomermaand den Predikant MODET gevangen nemen. Deze daad verwekte eene geweldige opschudding. De burgerij kwam onder de wapenen, en welligt zou een bloedbad gevolgd zijn, zoo de twist niet door het beleid van den Keurvorst TRUCHSES en den Overste NORRIS ware bijgelegd.

(1) BOR, D. II. bl. 966. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 743. KLUIT, t. a. p. D. II. bl. 251, 308.
(2) BOR, D. II. bl. 968—979. VAN REYD, bl. 103, 104. HOOFT, bl. 1152. WINSEMIUS, bl. 781.
(3) BOR, D. II. bl. 960.

MODET werd uit zijnen kerker ontslagen, doch tevens, op aandrang van NIEUWENAAR, 1584—1587
als Predikant afgezet. De sluwe man, voorziende dat zijne partij eerlang het onderspit zou moeten delven, liet zich echter, ook door de toezegging van stoffelijke voordeelen, gemakkelijk overhalen om zijne diensten voortaan aan de Algemeene Staten te wijden, weshalve hij weder in de gunst van den Graaf van NIEUWENAAR hersteld, en later als geheim agent der Staten in buitenlandsche zendingen gebruikt werd (1).

De Staten van *Holland*, tot hun leedwezen bespeurende dat de Predikanten niet ophielden de gemeente tegen hen op te ruijen, ontboden in Bloeimaand den Leidschen Hoogleeraar ADRIAAN SARAVIA, benevens twaalf der voornaamste Predikanten, naar *'s Gravenhage*, alwaar hun door eenige leden van de Staten en de Geregtshoven werd voorgehouden, hoeveel onheil uit het wantrouwen der ingezetenen in 's lands regering moest voortvloeijen. De Predikanten verklaarden steeds tot eensgezindheid en eerbied voor de Overheid vermaand te hebben, doch met leedwezen te zien dat vele Regenten nog geen openlijke belijdenis der Gereformeerde Religie gedaan hadden, en zelden of nimmer ter kerke of aan het avondmaal kwamen. Zij beklaagden zich dat de kerkorde geenszins gehandhaafd, en de uitoefening van de Luthersche en de Roomsch-Katholijke godsdienst niet overal verhinderd werd. Ook drongen zij op vermeerdering hunner zeer bekrompene jaarwedden aan, en wezen voorts op verscheidene misbruiken in de bedeeling des regts, het bewind van 's lands penningen en het beleid van den krijg, waarover de gemeene man morde. De Gemagtigden weerlegden hunne bedenkingen, en verdedigden het gedrag der regering; doch de Predikanten hielden vol dat de Staten in de bevordering der godsdienst niet alles gedaan hadden, wat van hen kon gevorderd worden, en verklaarden dat zij weldra eenigen hunner zouden afvaardigen, om verder over dit punt met de Staten te beraadslagen (2).

Naauwelijks was Lord BUCKHORST er eenigermate in geslaagd, om de Algemeene Staten gunstiger voor LEICESTER te stemmen, en met verlangen naar zijne terugkomst te doen uitzien, toen onderscheidene omstandigheden hun wantrouwen op nieuw opwekten, en de gevoelens van OLDENBARNEVELT schenen te wettigen. Men vernam dat FILIPS en ELIZABETH inderdaad met elkander in onderhandeling getreden waren. Herhaaldelijk reisde de Antwerpsche koopman ANDRIES DE LOO, door den Italiaan AUGUSTIJN GRAFIGNA vergezeld, met dat doel als PARMA's agent naar *Engeland;* en uit *Antwerpen* kreeg men berigt, dat waarschijnlijk binnen kort een meer aanzienlijk gezant derwaarts vertrekken zou. Op last der staten van *Holland*, zocht OLDENBARNEVELT van BUCKHORST

---

(1) BOR, D. II. bl. 981. HOOFT, bl. 1154. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 266—268. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII, bl. 66.

(2) BOR, D. II. bl. 975—981. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 724—728. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 248—252. *Resol. v. Holland*, 1587 bl. 767, 770.

1584— te vernemen, in hoeverre deze tijdingen met de waarheid strookten; en de eerlijke man
1587 ontkende niet, dat de Koningin zeer genegen was tot den vrede, en werkelijk pogingen aanwendde om dien te sluiten. Deze openhartige verklaring, door den Advokaat in de vergadering der Staten medegedeeld, veroorzaakte aldaar eene algemeene verslagenheid (1). Niet weinig vermeerderde dit gevoel, toen men vernam dat LEICESTER, verre van BUCKHORST's pogingen tot herstelling der eendragt te ondersteunen, in talrijke brieven aan zijne aanhangers het vuur der tweedragt aanblies, hen door de hoop op zijne spoedige terugkomst met nog uitgebreider volmagt tot volharding aanspoorde, en zich in bitse bewoordingen over het gedrag der Staten uitliet. De Staten verzuimden niet om afschriften dezer brieven aan BUCKHORST te vertoonen, en hem te doen opmerken, hoezeer LEICESTER's handelwijze met het ware belang der Vereenigde Gewesten in strijd was. De Engelsche gezant had echter zelf uit *Engeland* last ontvangen, om aan de Algemeene Staten mede te deelen dat de Koningin en LEICESTER met de verdediging van hun gedrag nog geen genoegen namen, en op sommige punten nadere verklaring verzochten. Tot dat einde werd eene uitvoerige memorie opgesteld, waarin de gebreken van LEICESTER's bestuur en de noodzakelijkheid van onverwijlde voorziening in den nood des lands na het verraad van STANLEY nogmaals in het licht gesteld werden, terwijl de Staten, met betrekking tot hunnen brief van den vierden van Sprokkelmaand, zich op de gewoonte hunner voorgangers beriepen, om aan hunne Vorsten en Landvoogden met eerbied onder het oog te brengen, wat zij achtten met 's lands belangen in strijd te zijn (2). In Hooimaand kreeg OLDENBARNEVELT berigt dat JUNIUS, LEICESTER's secretaris, eenen belangrijken brief uit *Engeland* ontvangen had, dien hij reeds aan onderscheidene personen had laten lezen. De Staten magtigden hunnen Advokaat, om JUNIUS te noodzaken tot afgifte van gemeld stuk, dat door DE BURCHGRAVE geschreven en door LEICESTER onderteekend was. Deze gewelddadige maatregel leidde tot gewigtige ontdekkingen. De Secretaris kreeg daarin last, om in de Engelschgezinde steden rond te gaan, en de welgezinden van de toegenegenheid der Koningin en van zijnen ijver tot hunne dienst te verzekeren. Hij moest het wantrouwen, door BUCKHORST's verklaringen opgewekt, trachten weg te nemen, door te ontkennen dat de gezant de waarheid had gesproken, en ten stelligste te betuigen dat ELIZABETH, in plaats van tot vrede geneigd te zijn, zich integendeel nimmer met meer ernst tegen *Spanje* had toegerust. Voorts moest hij aan Regenten en bijzondere personen, voor zooverre hij dat dienstig achtte, te kennen geven dat LEICESTER terugkeerde in het vertrouwen, dat zij alle belemmeringen zouden doen ophouden en hem een behoorlijk gezag zouden geven, voldoende om

---

(1) BOR, D. II. bl. 966, 967. VAN REYD, bl. 107.

(2) BOR, D. II. bl. 985—991.

de Souvereiniteit uit te oefenen, zonder dat de Staten hem zouden kunnen tegenwerken. »Want," voegde LEICESTER er bij; »ik begeer zaken van gewigt niet anders te behandelen dan met advies van den Raad van State, die behoorlijk uit ingezetenen zal worden daargesteld." Het bleek derhalve uit dezen geheimen last, wat de Staten van den Landvoogd te wachten hadden. Twee brieven, door de Koningin aan den Raad van State en de Algemeene Staten geschreven, waarin zij verklaarde zich aan de bescherming der *Nederlanden* te zullen onttrekken, tenzij men haren gunsteling meer dankbaarheid en eerbied bewees, bevestigden de overtuiging, dat de terugkomst van den Landvoogd voor het welzijn des lands bezwaarlijk goede gevolgen kon hebben (1). 1584—1587

Omstreeks dezen tijd hield Don ANTONIO, de verdreven Koning van *Portugal*, bij de Algemeene Staten aan, om hem met eenige oorlogschepen bij te staan. Reeds in het vorige jaar was de Engelsche Ridder DRAKE met hetzelfde doel in *de Nederlanden* geweest. Op last van ELIZABETH was hij in Herfstmaand des jaars Vijftienhonderd vijf en tachtig met eene vloot in zee gestoken, om de Spanjaarden in *Amerika* aan te tasten. Hij had verscheidene steden op *St. Jago*, *Hispaniola* en het vaste land geplunderd, en was in den zomer des volgenden jaars met rijken buit teruggekeerd. Met goedkeuring der Koningin had hij toen gepoogd de Algemeene Staten over te halen hem eenige oorlogschepen toe te vertrouwen, om Don ANTONIO te ondersteunen en daardoor *Spanje* afbreuk te doen. Men had echter begrepen dat de Nederlandsche handelsbelangen in *Spanje* en *Portugal* door zulk eene handelwijze het grootste gevaar zouden loopen, en uit dien hoofde het verzoek afgeslagen (2). DRAKE was toen met zijne Engelsche vloot naar *Spanje* gezeild, en had in de haven van *Cadix* vele schepen vernield. Thans stonden de Algemeene Staten aan Don ANTONIO negen schepen toe; doch er verliep zooveel tijd met het bijeenbrengen der noodige geldmiddelen tot de uitrusting, dat het jaar ten einde liep, zonder dat de vloot in zee was gestoken (3). Een verzoek van den Koning van *Navarre*, later HENDRIK IV, om zijne prijzen en buit in eene Nederlandsche haven te mogen brengen, werd uit vrees voor wedervergelding der Spaansche regering van de hand gewezen (4).

De krijg had thans gedurende verscheidene maanden gerust. Wederzijdsche magteloosheid had als ware het een wapenstilstand ten gevolge gehad. De Staten waren na

---

(1) BOR, D. II. bl. 991—993.

(2) In November 1584 hadden de Staten van *Holland* om dezelfde reden het verzoek van Don ANTONIO afgeslagen, om zijne prijzen in Hollandsche havens te mogen opbrengen. *Resol.* bl. 780, 830, 852.

(3) BOR, D. II. bl. 753, 768—772, 981—983.

(4) BOR, D. II. bl. 966.

1584— LEICESTER's vertrek door de inwendige tweedragt en het wantrouwen jegens de Engelsche
1587 troepen niet in staat tot eenige belangrijke onderneming; en PARMA werd door de hongersnood, die destijds in de zuidelijke *Nederlanden* woedde, insgelijks in het voortzetten zijner veroveringen belemmerd. Ten hoogste beklagenswaardig was de toestand dier gewesten, die zich vrijwillig of gedwongen met *Spanje* hadden verzoend, en thans aan de grootste ellende waren prijs gegeven. Godsdienstige onverdraagzaamheid had een groot gedeelte der ingezetenen verdreven. De welgestelde kooplieden en de nijvere handwerkslieden waren naar *Engeland* gevlugt, of hadden met hunne kapitalen en hunne arbeidzaamheid de gastvrijheid vergolden, waarmede zij door hunne noordelijke landgenooten werden opgenomen. In *Vlaanderen* en *Braband* waren de groote steden ontvolkt, en gansche dorpen door de inwoners verlaten. De stilstand van handel en fabrieksnijverheid veroorzaakte armoede en gebrek. De gedurige plundering en verwoesting door Spaansche en Staatsche krijgsbenden schrikte van den landbouw af. Onzeker of men oogsten zou, hield men op te zaaijen. Misgewas en overstroomingen verhoogden de duurte en verwekten hongersnood. Te vergeefs verwachtte men, dat de handel voldoende levensmiddelen zou aanvoeren: Hollandsche en Zeeuwsche oorlogschepen kruisten voor de Belgische kust, en sloten de monden van de *Eems* en de *Elbe* af. In den aanvang van het jaar Vijftienhonderd zeven en tachtig klom de ellende daardoor tot eene buitengewone hoogte. Het koorn was zoo duur, dat alleen de aanzienlijksten brood konden eten (1). De armere volksklassen behielpen zich met het walgelijkste voedsel en zochten uit het vuilnis schillen en beenderen op. In de groote steden zag men des avonds, als het duister was geworden, welgekleede lieden, die reeds al hunne bezittingen verkocht hadden, om een aalmoes bedelen. In de uitgebrande of verlatene landhoeven nestelde het wild gedierte, dat zich in korten tijd zeer vermenigvuldigde. Gansche troepen van wolven en verwilderde honden zwierven overal rond, drongen tot in de voorsteden door, en haalden de kinderen voor de oogen der ouders weg. In den omtrek van *Gend* werden meer dan honderd menschen in één jaar door wolven verslonden. Deze rampzalige toestand, die PARMA in zijne plannen ten hoogste belemmerde, werd echter door de maatregelen der regering tot bevordering van den landbouw reeds in het volgende jaar aanmerkelijk verbeterd. Een zeer rijke oogst schonk verademing en lenigde de doorgestane rampen (2).

---

(1) Te *Antwerpen* gold het last rogge *f* 800. — In 1548, een zeer vruchtbaar jaar, had men daarentegen voor *f* 160 kunnen krijgen: een last tarwe, een last rogge, een last garst, een last haver, een vierendeel boter, driehonderd pond spek, honderd kazen, een wambuis, een paar schoenen, een hoed, eene tasch, een vet schaap, en twee vaten bier. VAN METEREN, bl. 270 *a*.

(2) BOR, D. II. bl. 984. Zie ook, bl. 709. VAN METEREN, bl. 269 *d*. HOOFT, bl. 1159.

Niettemin had PARMA zich tot een nieuwen veldtogt gereed gemaakt, en besloten zijne veroveringen in *Vlaanderen* voort te zetten, waar nog slechts twee plaatsen, *Ostende* en *Sluis*, door Staatsche troepen bezet waren. Met dat doel trok hij in het voorjaar zijne legermagt te *Brugge* bijeen, doch zond tevens den Heer van HAUTEPENNE met vijfduizend man naar de *Veluwe*, om de Staten omtrent zijne voornemens in het onzekere te houden. De wakkere MAARTEN SCHENK leed hierdoor een gevoelig verlies, door de verraderlijke overgave der stad *Gelder*, waar hij zijne voornaamste bezittingen geborgen had. De Schotsche Overste PATON, Gouverneur dier stad, beducht dat LEICESTER, in wiens ongenade hij gevallen was, hem bij zijne terugkomst zou afzetten, onderhandelde in het geheim met de Spanjaarden, om hun *Gelder* voor eene aanzienlijke som over te geven. Te vergeefs werden HOHENLO, SCHENK en OLDENBARNEVELT van zijne verstandhouding met den vijand verwittigd: de kabinetsakte, die LEICESTER had achtergelaten, ontnam hun de bevoegdheid om de gevolgen zijner trouwelooshei te voorkomen. Terwijl SCHENK afwezig was, liet PATON in Zomermaand den Heer van HAUTEPENNE met eenige troepen binnen de stad, die daardoor gedwongen werd tot de Spaansche zijde over te gaan (1). 1584—1587

Aanvankelijk had PARMA besloten, eerst *Ostende* aan te tasten. Doch vernemende dat deze plaats juist door eenige nieuwe Engelsche hulpbenden onder ROGER WILLIAMS versterkt was, veranderde hij van plan en trok op *Sluis* aan. Zoodra de Gouverneur, ANTONIUS GROENEVELD, van het gevaar verwittigd werd, zond hij boden aan den Raad van State, de Staten van *Zeeland* en MAURITS, met dringend verzoek om troepen en voorraad, daar *Sluis* slechts voor vijftien dagen van levensmiddelen voorzien was. De Staten van *Zeeland* zonden onmiddelijk koorn en krijgsbehoeften, en ROGER WILLIAMS wierp zich met zijne Engelschen binnen de stad, die, op bevel van den Gouverneur, door de meeste vrouwen verlaten werd. Naauwelijks waren deze meest dringende maatregelen genomen, toen PARMA's legermagt zich op den elfden van Zomermaand voor *Sluis* nedersloeg. Nu was het eerste werk van den Spaanschen Veldheer, alle gemeenschap met de stad af te snijden. Niettegenstaande de wakkere verdediging en herhaalde uitvallen der bezetting, die nu zestienhonderd man telde, nam hij de buitenwerken in, versperde door eene brug op platboomde vaartuigen den toegang tot de haven, en wierp aan beide zijden verscheidene schansen op. *Sluis* was daardoor binnen weinige dagen geheel ingesloten, en een tweede transport met levensmiddelen, door de Staten van *Zeeland* gezonden, moest onverrigter zake terugkeeren (2). 11 v. Zomermaand 1587

(1) BOR, D. II. bl. 984. STRADA, T. II. p. 500. MAARTEN SCHENK had in Louwmaand het stadje *Roeroord* ingenomen, doch was niet in staat geweest het te ontzetten, toen het in Grasmaand door Spaansche troepen belegerd en weder ingenomen werd. BOR, bl. 978.

(2) BOR, D. II. bl. 983. VAN METEREN, bl. 271. VAN REYD, bl. 118. HOOFT bl. 1161. GROTIUS,

1584–1587 De Staten van *Holland* besloten nu tot eenen maatregel, die gedurende den krijg reeds meermalen genomen was, doch een treurig voorbeeld oplevert van de barbaarsche wijze, waarop de oorlog destijds gevoerd werd. MAURITS en HOHENLO kregen last om in *Braband* te vallen, alle huizen en dorpen uit te plunderen, af te branden, den oogst te vernielen, en het vee weg te voeren. Men hoopte daardoor PARMA van de middelen tot onderhoud zijner legermagt te berooven, en hem te noodzaken het beleg van *Sluis* op te breken. Ten einde bij de verwoesting geen de minste oogluiking gebruikt zou worden, werden MAURITS door de Staten eenige afgevaardigden als *Gedeputeerden te velde* ter zijde gesteld, waaronder de verdienstelijke Burgemeester van *Leiden*, PIETER ADRIAANSZOON VAN DER WERF, eene bijzondere vermelding verdient. Met naauwgezetheid volvoerden MAURITS en HOHENLO den hun opgedragen last. Binnen zeven dagen werden onderscheidene kasteelen veroverd, meer dan dertig dorpen in brand gestoken, *Eindhoven* ingenomen en *Helmond* geheel uitgebrand. Hiermede niet te vreden, berenden de Hollandsche Veldheeren *'s Hertogenbosch*, hetwelk niet in staat was hun langen tijd wederstand te bieden. PARMA, die zich geenszins van zijn voornemen liet aftrekken, daar hij hoopte *Sluis* vóór LEICESTER's terugkomst in te nemen, ontbood HAUTEPENNE uit *Gelderland*, om de Staatschen te keer te gaan, waardoor MAURITS zich genoodzaakt zag van den aanslag op *'s Hertogenbosch* af te zien. (1).

In de onzekerheid omtrent den tijd, waarop het LEICESTER behagen zou terug te keeren, en de noodzakelijkheid om het beleid van den krijg aan één opperhoofd toe te vertrouwen, stelden de Algemeene Staten aan de onderscheidene gewesten voor, om Prins MAURITS bij voorraad tot veldheer aan te stellen, daar men verwachten kon, dat de overige bevelhebbers zich het liefst onder zijne bevelen zouden stellen (2). Tevens schreven zij eenen bede- en vastendag uit, en vermaanden alle overheden om de gevaarlijke geruchten betrekkelijk de vredesonderhandelingen tegen te gaan. De gezant BUCKHORST nam op den zevenden van Hooimaand afscheid van de Staten, belovende, dat hij aan ELIZABETH een getrouw verslag zou doen van zijne bevindingen, en haar zou onderrigten dat zij omtrent vele zaken verkeerd was ingelicht. Met hem vertrokken ook WILKES, Dr. CLERCK, en JOHN NORRIS, wiens terugroeping LEICESTER eindelijk van

Ann. p. 103. *Historie: d'eerste deel*, bl. 614. CARNERO, p. 217—219. STRADA, T. II. p. 486—492. BENTIVOGLIO, bl. 417—420. LE PETIT, T. II. p. 545—547. CHAPPUYS, *Hist. d. l. g. d. Flandre*, T. I p. 572—575. LANARIO, p. 99.

(1) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 799, 800, 817. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. III. bl. 441. STRADA, T. II. p. 499. BENTIVOGLIO, bl. 422.

(2) VAN REYD, bl. 118: »Graaf MAURITS — —, den welcken alle andere Heeren vermoedelijck souden erkennen, ende gehoorsamen metten minsten onwille." *Resol. d. Staten-Generaal*, v. 13 Junij 1587.

zijne Koningin verkregen had. Allen betuigden hunne genegenheid voor de Vereenigde Gewesten, en droegen de overtuiging mede, dat LEICESTER's onbedachtzaam en willekeurig gedrag niet weinig tot de tweedragt had bijgedragen, die zij te vergeefs beproefd hadden te doen ophouden. In plaats van NORRIS werd WILLOUGHBY door ELIZABETH tot bevelhebber der Engelsche hulptroepen benoemd (1). 1584—1587

De aanstelling van MAURITS tot veldheer der Algemeene Staten werd onnoodig door de komst van LEICESTER, die door het beleg van *Sluis* tot bespoediging zijner reis genoopt werd, en op den zesden van Hooimaand te *Vlissingen* aanlandde. 6 v. Hooim. 1587 Hij bragt vierduizend vijfhonderd manschappen mede, die echter nog geheel gewapend moesten worden, en waarvan de Staten een derde gedeelte voor hunne rekening moesten nemen. Deze hadden, bij den benarden toestand hunner geldmiddelen, geenszins op zulk eene vermeerdering van uitgaven gerekend, te minder, daar zij met LEICESTER's goedkeuring andermaal in *Duitschland* troepen geworven, en daarvoor aanzienlijke geldsommen besteed hadden. De ontevredenheid over deze handelwijze werd nog verhoogd door de omstandigheid, dat de Landvoogd uit *Engeland* slechts anderhalve ton gouds medebragt, in plaats der vijfmaal honderd duizend gulden, waarop men gerekend had. Zoo was reeds terstond een nieuwe bron van wederzijdsche klagten geopend, daar de Staten niet bij magte waren het leger te betalen, en uit dien hoofde voor onwilligheid en muiterij der troepen vreesden, terwijl LEICESTER, 'slands hulpmiddelen voor onuitputtelijk houdende, de Staten verweet dat zij met opzet weinig opbragten, om hem tegen te werken. Niettemin namen de Staten terstond de noodige maatregelen, om de nieuwe troepen van wapenen te voorzien, en LEICESTER's pogingen tot ontzet van *Sluis* krachtdadig te ondersteunen (2).

Zoodra LEICESTER's aankomst bekend was, had MAURITS het leger bij *'s Hertogenbosch* verlaten, en zich bij hem gevoegd. Met den grootsten spoed werd eene vloot van zestig schepen uitgerust, waarmede de Landvoogd naar *Ostende* zeilde. Hij bragt daar eene legermagt bijeen, waarmede hij zich voorstelde PARMA te dwingen om hem met eenige troepen te gemoet te trekken, en daardoor zijne schansen rondom *Sluis* van krijgsvolk te ontblooten, terwijl een gedeelte der vloot tegelijkertijd beproeven zou den zeearm binnen te zeilen, de haven te bereiken, en de benaauwde stad van levensmiddelen en

(1) *Resol. d. Staten-Generaal*, 16 Junij, 1 en 7 Julij 1587. BOR, D. III. bl. 12. 23. VAN REYD, bl. 119. VAN METEREN, bl. 269 *c*.

(2) BOR, D. III. bl. 8. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 818, 828—832. VAN REYD, bl. 117, 118: »Hierop werdt ghehaestet om alles tot ontset van *Sluys* te bestellen, daer in Graeff MAURITS ende die Staten geen dingh en verzuymden noch onderlieten, wat nae gheleegentheydt des tijdts wenschelijck ende moghelijck was."

1584—1587 krijgsbehoeften te voorzien. Reeds was daartoe op onderscheidene platboomde vaartuigen geschut aangebragt, en een schip met vuurwerk gereed gemaakt, om de door PARMA daargestelde brug te verbreken.

Ten einde zijn leger te versterken, liet LEICESTER den Graaf van HOHENLO verzoeken, zich met alle beschikbare troepen bij hem te voegen. Doch deze, die het fort *Engelen* belegerde, achtte het gevaarlijk, de grenzen geheel te ontblooten, en aan HAUTEPENNE gelegenheid te geven om PARMA ter hulpe te snellen. Na het gevoelen der Staten van *Holland* te hebben ingewonnen, zond HOHENLO bijna de helft zijner troepen naar *Ostende*, en bleef met de overigen voor *Engelen* liggen. Op den veertienden van Hooimaand kwam het aldaar tusschen hem en HAUTEPENNE tot een treffen, waarin de laatste doodelijk gekwetst werd. Het fort viel in handen der Staatschen, die het *Crèvecoeur* noemden, ter gedachtenis aan het harteleed, hetwelk zij aldaar aan de Spanjaarden door het sneuvelen van een hunner bekwaamste veldheeren hadden toegebragt (1).

Op den tweeden van Oogstmaand trok LEICESTER met vijf duizend man voetvolk en eenige ruiterij uit *Ostende* op, om zijn plan ten uitvoer te brengen. Hij liet de schans te *Blankenberg* bestormen, doch vond aldaar een wakkeren tegenstand. Inmiddels vernemende, dat PARMA in aantogt was, en zich niet sterk genoeg achtende, om den Spaanschen Veldheer slag te leveren, gaf hij aan zijne troepen het teeken tot den teruggtogt, en zeilde naar *Sluis*, alwaar het achtergelatene gedeelte der vloot werkeloos was blijven liggen. Te vergeefs trachtte hij de Scheepskapiteinen te bewegen, om tusschen de Spaansche schansen door naar *Sluis* te zeilen. Verscheidene zeelieden hielden dit plan voor hoogst gevaarlijk, daar zij niet zeker waren eene ankerplaats te zullen vinden, waar de schepen buiten bereik van het vijandelijke geschut konden blijven liggen. Prins MAURITS weigerde tot de hagchelijke onderneming mede te werken, voordat hij zich van de goedkeuring der Staten verzekerd had. Terwijl men beraadslaagde, gaf *Sluis* zich op den vijfden van Oogstmaand aan PARMA over (2).

---

(1) BOR, D. III. bl. 9. STRADA, T. II. p. 499—505. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 832.

(2) Eenige der bovenstaande bijzonderheden zijn ontleend aan eenen brief, door een ooggetuige op den 28sten Julij 1587 (oude stijl) uit *Middelburg* gezonden, voorhanden in 's Rijks Archief te *'s Gravenhage*, en mij welwillend door Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK medegedeeld. Daarin wordt de schuld van de overgave van *Sluis* geheel aan de Staten, HOHENLO en MAURITS geweten, en bepaaldelijk van den laatsten gezegd, dat hij weigerde tot de beraamde onderneming met de vloot mede te werken, »seggende dat hij voor alsnoch geen sulcke directie van de Staten hadde," en ook verhinderde, dat LEICESTER het ontzet door zijne Engelschen liet beproeven, door hem de noodige krijgsbehoeften te weigeren. De brief vermeldt ook dat te *Middelburg*, werwaarts LEICESTER na de overgave van *Sluis* vertrok, verraderlijk op hem geschoten werd, hetgeen mij echter hoogst onwaarschijnlijk voorkomt, wegens het stilzwijgen der historieschrijvers en vooral der Leicestersche partij.

Met bewonderenswaardigen moed en standvastigheid had de bezetting onder den wakkeren GROENEVELD tot nog toe de herhaalde stormen der Spanjaarden afgeslagen. In plaats der muren, die door het geschut gebeukt of door mijnen vernield werden, wierp men telkens nieuwe verschansingen op, waarvoor zelfs de in de stad geblevene vrouwen zand en aarde aanbragten. Doch eindelijk scheen alle verdere tegenstand hopeloos. De vijand had door zijn onophoudelijk vuur den wal zoozeer geteisterd, dat hij bijna overal gemakkelijk kon beklommen worden. De bezetting, tot beneden de helft gesmolten, was te klein, om aan een algemeenen storm weerstand te bieden, en leed gebrek aan de noodzakelijkste krijgsbehoeften. Op den vijfden van Oogstmaand liet GROENEVELD zijne Officieren bijeen komen, ten einde te beraadslagen, wat hun in deze omstandigheden te doen stond. Op een spoedig ontzet was niet te rekenen. Men kon de zeilen tellen der Zeeuwsche vloot, die reeds gedurende eenige dagen in de nabijheid lag, doch zag geen schip toebereidselen maken om met geweld tot de haven door te dringen, niettegenstaande vloed en wind zulk een aanslag begunstigden. De Spanjaarden maakten zich tot een nieuwen storm gereed, en er was geen andere keus dan de stad over te geven, of op de bres te sneuvelen. In het bewustzijn alles gedaan te hebben, wat pligt en eer vorderden, besloten de Bevelhebbers met PARMA in onderhandeling te treden. Volgaarne stond de Spaansche Veldheer hun de eervolste voorwaarden toe, daar hij geenszins op deze uitkomst gerekend had, en integendeel vreesde, dat hij aan den dubbelen aanval van de vloot en van LEICESTER's legermagt, wier sterkte hij niet kende, geen weerstand zou kunnen bieden. Op den zesden van Oogstmaand trok het garnizoen ten getale van zevenhonderd man, waaronder zich vele gekwetsten bevonden, in volle wapenrusting met vliegende vaandels en brandende lonten uit de stad. Aan de burgers, die *Sluis* wenschten te verlaten, werden schepen geleend, om hunne bezittingen mede te voeren, en een jaar tijd gegeven, om hunne onroerende goederen te verkoopen. Ten opzigte van de overigen werd eene volkomene amnestie afgekondigd (1).

1584—1587

6 v. Oogstmaand 1587

Inmiddels waren de Algemeene Staten te *Middelburg* bijeengekomen, en hadden reeds met LEICESTER eenige stukken gewisseld, die van wederzijdsch wantrouwen getuigden. De Landvoogd had aan de Staten verweten, dat hij minder geld en troepen gereed had gevonden, dan hem was toegezegd, en zich heftig tegen BUCKHORST, WILKES en NORRIS uitgelaten, aan wie men grooter vertrouwen had geschonken, dan hem was te beurt gevallen. Ook had hij zich beklaagd, dat men, niettegenstaande zijne herhaalde verzekeringen, aan de geheime onderhandelingen tusschen ELIZABETH en PARMA geloof bleef slaan, en dat hij bij zijn terugkeer niet met denzelfden eerbied bejegend was als bij zijne komst in het vorige jaar, terwijl hij toch geenszins behoorde onder de gering-

---

(1) BOR, D. III. bl. 1—19. VAN METEREN, bl. 271 *c*, *d*. VAN REYD, bl. 120. HOOFT, bl. 1173. Zie verder de Schrijvers aangehaald in noot (1) op bl. 273.

1584—1587 ste personagiën van *Engeland*, gelijk de derwaarts gezondene afgezanten hadden kunnen bespeuren. De Algemeene Staten hadden er daarentegen op aangedrongen, dat het leger in verhouding zou gebragt worden tot hetgeen de Vereenigde Gewesten konden opbrengen, en de tonnen gouds opgeteld, die onder zijn bestier reeds aan den krijg waren te koste gelegd. Misnoegd was LEICESTER vertrokken, verklarende dat hij onmiddelijk het land zou verlaten, wanneer *Sluis*, niettegenstaande zijne ijverige bemoeijingen, door de achteloosheid der Staten aan PARMA overging. Deze bedreiging baarde niet weinig onrust onder de Predikanten, die in den Landvoogd het hoogste vertrouwen stelden. Zij vaardigden eenigen hunner af, om hem te bidden Gods Kerk niet te verlaten, en hem de verzekering te geven, dat zij al hunnen invloed tot vermeerdering van zijn aanzien en gezag zouden aanwenden. In *Vlissingen*, waar het volk zeer Engelschgezind was, liepen de Gedeputeerden der Algemeene Staten gevaar door het opgeruide graauw doodgeslagen te worden, toen de tijding der overgave van *Sluis* aldaar aankwam. LEICESTER zelf wierp de schuld op de Staten, die hem niet ondersteund, op MAURITS en HOHENLO, die hem niet gehoorzaamd hadden (1). Voorzeker kon het verlies van *Sluis* bezwaarlijk aan den Landvoogd geweten worden. Wel bleek het later, dat PARMA het beleg waarschijnlijk zou hebben opgebroken, wanneer de schans te *Blankenberg* door de Engelschen veroverd was (2); doch zoo het al van geen onversaagdheid mogt getuigen, het was evenmin een bewijs van lafhartigheid, dat LEICESTER zijne geringe legermagt, waarbij zich weinig ruiterij bevond, niet tegen PARMA's troepen bestand achtte. Het was zijn doel niet geweest, den Spaanschen Veldheer slag te leveren, maar eene afleiding daar te stellen, die aan de belegerden verademing en aan de vloot gelegenheid schenken zou om den toegang tot *Sluis* te openen, terwijl een gedeelte van het Spaansche krijgsvolk elders werd bezig gehouden. Zoo de Scheepsbevelhebbers van het geschikte oogenblik gebruik gemaakt, en de stoutmoedigheid betoond hadden, waardoor weleer de Watergeuzen hadden uitgeblonken, zonder twijfel ware *Sluis* gered en PARMA tot den aftogt genoodzaakt geweest. De werkeloosheid der vloot had thans dezelfde uitkomst, die twee jaren te voren op *Antwerpen's* lot een beslissenden invloed uitoefende (3). Doch de hoofdoorzaak van den ongelukkigen uitslag van LEICESTER's pogingen lag in het gemis van vertrouwen en zamenwerking tusschen hem en de Staten (4). Twijfel aan zijn doorzigt

(1) BOR, D. III. bl. 21—24. VAN METEREN, bl. 269 *c*. VAN REYD, bl. 118—120. HOOFT, bl. 1175. *Resol. der Staten-Generaal*, v. 10 Aug. 1587.

(2) HOOFT twijfelt echter hieraan, bl. 1172.

(3) DE JONGE, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, D. I. bl. 145. Hiervoor, bl. 145.

(4) VAN METEREN, bl. 271 *d*: »Also werdt *Sluys* verlooren, ende dat na de opinie van verstandighe, door de quade correspondentie die daer was tusschen de Staten en de Landen met LEYCESTER, sy haer op hem, en hy hem op haer verlatende, sy vreesende hem meer te stooren."

en zijne bekwaamheden verminderde den eerbied voor zijne bevelen. HOHENLO beweerde alleen aan de Staten van *Holland* en *Zeeland* en aan MAURITS gehoorzaamheid verschuldigd te zijn, en was niet te bewegen om LEICESTER te bezoeken, niettegenstaande daartoe op last der Algemeene Staten door MAURITS, OLDENBARNEVELT en anderen ernstige pogingen werden aangewend. Hij verklaarde genoegzame ondervinding van des Landvoogds handelwijze te hebben, om geen vertrouwen op zijn woorden te kunnen stellen. Geenszins wilde hij ontkennen, dat men den bijstand van ELIZABETH niet ontberen kon, en derhalve genoodzaakt was om ten haren gevalle LEICESTER's gunst te winnen; doch het was dan ook maar beter hem een eervol ontslag te geven en naar *Duitschland* terug te laten keeren. Alleen dan, wanneer de privilegiën der Vereenigde Gewesten geëerbiedigd, de wettige Regenten in hun gezag hersteld, de door de Predikanten opgezette gemeente beteugeld en LEICESTER's valsche vrienden verwijderd waren, zou hij den Landvoogd volkomen kunnen eerbiedigen en gehoorzamen. Niet weinig had tot HOHENLO's verbittering bijgedragen, dat hij, in zijne hoop op versterking uit *Utrecht* en *Gelderland* bedrogen, *'s Hertogenbosch* niet had kunnen bemagtigen, en die teleurstelling, niet geheel zonder grond, aan de Engelschgezinden toeschreef, die hem, naar hij beweerde, opzettelijk van bijstand verstoken hadden (1). De jeugdige MAURITS, hoezeer geenszins in HOHENLO's gevoelens deelende, was echter evenmin geneigd zich onbepaald aan den Landvoogd te onderwerpen. Hij moest zich wel gestreeld gevoelen door het aanzien en het gezag, waartoe de Staten van *Holland* hem tot beveiliging van hun gewest verheven hadden. Ook had hij meer dan éene reden, om op LEICESTER misnoegd te zijn, wien hij aanvankelijk ongeveinsde hoogachting en toegenegenheid bewezen had. Toen hij in het vorige jaar bemerkte, dat de Landvoogd ook hem wantrouwde, had hij zich tot hem begeven en hem vergiffenis gevraagd, zoo hij door jeugdige onachtzaamheid iets misdreven had, verzoekende dat LEICESTER hem, als een vader zijnen zoon, niet verzwijgen zou, wat hem mishaagde. Toen had LEICESTER hem lagchende op den schouder geklopt, zeggende: »ik ben wel over u tevreden, mijn zoon! maar men heeft mij berigt, dat eenigen van uwen raad hun best doen om u te bewegen met den Koning van *Spanje* een verdrag te sluiten, hoewel ik betere gedachten van u heb." Het was echter bij vriendelijke woorden gebleven, en MAURITS had spoedig bemerkt, dat op LEICESTER's betuigingen weinig staat was te maken. Niettegenstaande zijne herhaalde beloften, had deze volstrekt geen pogingen aangewend, om den geldelijken toestand van het huis van *Nassau* te verbeteren; en het griefde zoowel MAURITS als Graaf WILLEM LODEWIJK, dat zij aan LEICESTER op aandrang van diens vertrouwden eenen staat van den boedel van Prins WILLEM hadden overgegeven, en hem daardoor

1584—1587

(1) BOR, D. III. bl. 27. HOOFT, bl. 1166. VAN REYD, bl. 120. Vgl. de *Verantwoording van den Graaf van* HOHENLO, bij BOR, D. III. bl. 121– 129.

1584—1587 als het ware hunne armoede hadden geopenbaard (1). Bovenal was MAURITS verstoord, dat LEICESTER gedurende zijn vertoef in *Engeland* een pakket brieven, door hem over aangelegenheden van het Prinsdom *Oranje* naar *Frankrijk* gezonden, uit wantrouwen in beslag genomen en geopend had (2). Teleurgesteld vertrouwen wekt de tegenovergestelde gevoelens op, en het kan derhalve niet bevreemden dat MAURITS thans meer geneigd was zich naar de inzigten der Staten dan naar LEICESTER's voorschriften te voegen.

De Algemeene Staten begrepen echter niets te moeten verzuimen om het ongenoegen van LEICESTER te verminderen. Zij bezochten hem te *Vlissingen*, betuigden hunne bereidwilligheid om de hem toegekende magt als Gouverneur Generaal te erkennen en te handhaven, en baden hem op hunne raadgevingen vertrouwen te stellen. Ook schreven zij eenen ootmoedigen brief aan de Koningin, waarin zij verklaarden dat hun behoud naast God alleen van hare hulp afhing, en dat zij haren Gouverneur-Generaal voortaan zouden eerbiedigen en met al hun vermogen bijstaan. LEICESTER liet zich schijnbaar door hunne redenen tevreden stellen. Hij beloofde hen voortaan in het beleid der regering te raadplegen, en beschreef eene nieuwe bijeenkomst der Algemeene Staten tegen den vijf en twintigsten van Oogstmaand binnen *Dordrecht*. Ook gaf hij op den veertienden dier maand een plakkaat uit, waarbij alle valsche beschuldigingen tegen de Koningin, de Engelsche natie, de Algemeene Staten en de afzonderlijke Staten en Magistraten gestrengelijk verboden werden. Bij velen verwekte deze verzoening groote blijdschap, doch anderen twijfelden, of zij duurzame vruchten zou dragen (3). Het bleek weldra, dat men zich met eene ijdele hoop had gevleid. Terwijl de vruchtelooze pogingen tot ontzet van *Sluis* aan LEICESTER's tegenstanders eene gewenschte aanleiding hadden gegeven, om zijne onbekwaamheid ten toon te stellen, en te betoogen, dat zijne tegenwoordigheid den goeden uitslag der krijgsverrigtingen veeleer tegenhield dan bevorderde, waren de Engelschgezinden daardoor in hun gevoelen versterkt, dat de vijand niet gestuit en het vaderland niet gered kon worden, tenzij het gezag van den Landvoogd zoodanig werd uitgebreid, dat aan de uitvoering zijner bevelen geen hinderpalen in den weg konden worden gelegd (4). Er was slechts één middel om dat doel te bereiken. De stedelijke regeringen en de leden der Staten-vergaderingen moesten door den aandrang der burgerij gedwongen worden zich naar LEICESTER's wenschen te voegen. Waar geen over-

(1) VAN REYD, bl. 81, 82.

(2) VAN REYD, bl. 100.

(3) BOR, D. III. bl. 21—26. VAN REYD, bl. 118—121. KLUIT, t. a. p. bl. 326—328.

(4) De Schrijver van den ongedrukten brief, vermeld in noot (2) op bl. 276, komt tot het besluit, »dat ten zy zijn Exellentie absolutelijck mach commanderen, weijnich goet gedaen zal worden."

reding of vrees voor onlusten baatte, daar moesten de halstarrige Regenten met geweld door aanhangers van den Landvoogd vervangen worden. Langs dezen weg alleen mogt LEICESTER hopen allen tegenstand te overwinnen en een onbeperkt gezag te erlangen. Zijne partij verlangde naar die uitkomst en verzuimde niets om haar voor te bereiden; en de Landvoogd zelf gaf het bewijs, hoezeer hare wenschen met de zijne strookten, door de goede verstandhouding met 's lands wettige Regenten te verwaarlozen, en zijn vertrouwen bij voorkeur te schenken aan de Burgerhoplieden en predikanten, die op de burgerij den grootsten invloed uitoefenden (1). Ook werd het als een blijk zijner dubbelhartigheid beschouwd, dat hij zijnen Secretaris JUNIUS naar *Arnemuiden* zond, om de gezindheid van de Magistraat dier stad te onderzoeken. Te gelijker tijd kwamen nieuwe geruchten omtrent geheime vredesonderhandelingen de Staten verontrusten. Van geloofwaardige zijde werd verzekerd, dat ELIZABETH, over hunne standvastigheid misnoegd, met PARMA was overeen gekomen, den Koning van *Denemarken* tot scheidsman aan te nemen; en het scheen met de vrijheid der Vereenigde Gewesten gedaan te zijn, wanneer de Koningin met *Spanje* vrede sloot, en LEICESTER tevens de magt bezat, om hen te dwingen zich aan de voorwaarden te onderwerpen, die men wel genadiglijk in hun belang zou willen bedingen. In *Holland* verwekten deze omstandigheden zooveel ergernis en argwaan, dat de Staten weigerden om den Overste MORGAN, dien LEICESTER tot Gouverneur van *Zevenbergen* had aangesteld, door MAURITS in die betrekking te doen bevestigen, onder voorwendsel, dat de Prins de eenige Gouverneur was, dien zij in *Holland* en *Zeeland* erkenden (2). 1584—1587

De Graaf VAN NIEUWENAAR was inmiddels met eenige troepen naar *Zwolle* vertrokken, om de Duitsche ruiters en voetknechten, waarvoor de noodige gelden naar *Bremen* waren gezonden, af te halen. Ten einde te verhinderen, dat hunne aankomst door VERDUGO bemoeijelijkt werd, nam hij het stadje *Meppen* in *Westphalen* in. Doch hij wachtte te vergeefs de hulpbenden, waarop men gerekend had. De Duitsche Ridmeesters hadden het geld in den zak gestoken, doch geen manschappen aangeworven, en verontschuldigden zich met een berigt, van hoogerhand uit de *Nederlanden* ontvangen, dat de veldtogt geen voortgang zou hebben en hun dienst derhalve niet vereischt werd. Even als in het vorige jaar, waren de hiertoe bestemde gelden dus weder vruchteloos uitgegeven; en men kon bijkans niet twijfelen, dat deze teleurstelling aan LEICESTER's aanhangers te wijten was, die liever Engelsche dan Duitsche troepen in dienst zagen nemen. Daar het bezit van *Meppen* nu doelloos was geworden, werd het door NIEUWENAAR verlaten, en eerlang weder door VERDUGO bezet (3).

(1) VAN REYD, bl. 120, 132. VAN METEREN, bl. 271 *d.*

(2) BOR, D. III. bl. 30.

(3) VAN REYD, bl. 121, 122.

1584—1587 Toen LEICESTER in het laatst van Oogstmaand te *Dordrecht* aankwam, om de vergadering der Algemeene Staten bij te wonen, waren de afgevaardigden van *Holland* aldaar nog niet tegenwoordig. Met grond ontevreden over dit verzuim, hetwelk in den hagchelijken toestand des lands bijkans onverantwoordelijk mogt heeten, zond hij WILLEM BARDES op den acht en twintigsten van Oogstmaand naar de Staten van die provincie, met last om hun onder het oog te brengen, dat de Landvoogd, niettegenstaande vele zwarigheden, al het mogelijke tot ontzet van *Sluis* en verdediging des lands had beproefd, doch slecht met geld en krijgsvolk was ondersteund; dat de vijand zich tot nieuwe ondernemingen toerustte, en het derhalve dringend noodig was een veldleger bijeen te brengen; dat hij, tot zijn groot leedwezen de Algemeene Staten nog niet te *Dordrecht* bijeen gevonden hebbende, zich in aller ijl tot *Holland* wendde, als het meest vermogende en opbrengende gewest, met verzoek om te weten of de Staten bij magte en willens waren *Arnhem* en andere Geldersche steden van leeftogt te voorzien, over hoeveel troepen hij zou kunnen beschikken, welke geldmiddelen zij hem zouden toevertrouwen en welke krijgsbehoeften nog voorhanden waren (1).

De Staten van *Holland*, meer dan ooit voor LEICESTER's heerschzuchtige plannen beducht (2), werden door deze rondborstige vragen in een moeijelijken tweestrijd gebragt. Met volle regt vorderde de Landvoogd troepen en geld, zoo men verlangde dat hij den voortdringenden vijand van de grenzen zou afhouden: doch *Holland* van alle krijgsvolk te ontblooten, en steeds grootere sommen af te staan, scheen het gereedste middel te zijn, om hem tot bereiking zijner oogmerken in staat te stellen. Aan de eene zijde drong de vrees voor Spaansche overheersching, aan de andere voor Engelsche trouweloosheid. De laatste woog echter het zwaarste. Na gedurende een tijdperk van vier jaren, van de inname van *Brielle* door de Watergeuzen tot op den dood van REQUESENS, bijkans alleen door eigen kracht de Spaansche legers wederstaan en van hunnen grond verdreven te hebben, moesten de Staten van *Holland* het krijgsgeweld van den buitenlandschen vijand wel van minder gewigt achten dan de geheime aanslagen eener partij, wier zegepraal de vermindering hunner magt, de onderdrukking van 'slands vrijheden, de wettiging van godsdienstige onverdraagzaamheid, en welligt in de gevolgen de herstelling der Spaansche dwingelandij ten gevolge zou hebben. Zij besloten derhalve alleen in zooverre aan LEICESTER's eischen te voldoen, als de veiligheid van hun gewest daardoor niet in gevaar werd gebragt. Zij stonden voor twintig duizend gulden in, tot aankoop van levensmiddelen en andere benoodigdheden voor *Arnhem* en de overige

(1) BOR, D. III. bl. 31. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. II. bl. 334. — LEICESTER beklaagde zich ook, dat hij door niemand »des krijgs verstaande en dien quartier kennende," was bijgestaan, dan alleen door den Overste SCHENK.

(2) BOR, D. III. bl. 35.

grensvestingen. Doch zij verklaarden tevens, dat zij voor een veldleger geen andere troepen beschikbaar hadden, dan die de Graaf VAN NIEUWENAAR gebruikt had, om de verwachte Duitsche ruiters af te halen, benevens het garnizoen, dat uit *Sluis* was getrokken. De Algemeene Staten moesten daarin verder voorzien (1). Vooris lieten zij aan LEICESTER een vertoog overhandigen, waarin de grenzen van zijn gezag naar hunne meening met juistheid werden aangewezen, opdat aan de oneenigheden over dit netelige onderwerp een einde mogt komen. Zij verklaarden daarin met groot leedwezen gezien te hebben, dat valsche raadslieden oneenigheid en wantrouwen tusschen hem en de Staten der Vereenigde Gewesten gevoed, en hem een verkeerd inzigt gegeven hadden in 's lands wettige regering, door de magt der Staten, der bijzondere Stadhouders en van den algemeenen Landvoogd niet behoorlijk te onderscheiden. Zij achtten het derhalve noodig hem voor te houden, dat, bij gebreke van eenen Vorst, de Souvereiniteit tot de Ridderschap, Edelen en steden van *Holland* en *West-Friesland* wederkeerde, weshalve de Staten na de afzwering van FILIPS ook de oppermagt in handen genomen, en krachtens die bevoegdheid met vreemde Vorsten, ook met ELIZABETH en LEICESTER, in onderhandeling getreden waren en verdragen gesloten hadden. Door de opdragt der regering aan LEICESTER hadden de Staten geenszins van de Souvereiniteit afstand gedaan, maar hem slechts het gezag gegeven, dat onder Keizer KAREL door de Landvoogden was uitgeoefend, en vóór zich zelven alle magt behouden, die te voren aan de Graven toekwam, in zooverre ten minste het verdrag met ELIZABETH daarin geen verandering had gebragt. Alle zaken, die ten tijde van Keizer KAREL aan de algemeene Landvoogden waren overgelaten, stonden derhalve thans ter beschikking van LEICESTER en den Raad van State, overeenkomstig de instructie, die daarvoor gemaakt was. Alle plakkaten, die te voren op naam van Keizer KAREL werden uitgegeven, moesten thans worden uitgevaardigd op naam en met het zegel der Algemeene Staten, wanneer zij de Vereenigde Gewesten in het algemeen betroffen, en op naam en met het zegel der Staten van *Holland* en *West-Friesland*, wanneer zij alleen dat gewest aangingen. De bijzondere Stadhouders en alle militaire bevelhebbers waren verpligt aan de Algemeene Staten, den Landvoogd en de Provinciën en steden, waarin zij gebruikt werden, den eed van getrouwheid af te leggen. In het veld bezat de Landvoogd het oppergezag; doch het was hem niet vergund meer krijgsvolk te ligten, dan uit den onderstand der Koningin en de opbrengst der landen over- 1584—1587

(1) *Resol. v. Holland*, 1587 bl. 873. 874. 877. Ook werd MAURITS verzocht aan MAARTEN SCHENK vier oorlogschepen te doen toekomen, om welke deze verzocht had, bl. 878, 879. Bij die gelegenheid verklaarde de Staten: »dat haarluiden niet moogelijk is meerder somme van Penningen te consenteeren, alsoo het selve bij eenigen extra ordinarissen ommeslag gevonden soude moeten werden, het welke onmoogelijk ende niet doenelijk en is."

1584— 1587 eenkomstig het besluit der Staten kon worden betaald. De Staten verzochten hem voorts, den oorlog ter zee aan het beleid van den Admiraal, en het verleggen van de garnizoenen aan de Stadhouders der onderscheidene gewesten toe te vertrouwen. »En om voortaen" — dus eindigde dit vertoog — »te beter eenigheyt, correspondentie en confidentie tusschen den Staten en Uwer Excell. te voeden en t' onderhouden, sal uwe Excellentie believen voor al te doen repareren, 't gene bij toedoen van eenige ongeruste menschen, of door onverstant op ten naem van uwen Excellentie in den voorleden jare in 't stellen van eenige Gouverneurs, of Superintendenten van den Steden of Quartieren, en in 't confereren van eenige principale Officien, so van der Politie als Justitie, tegen d' acte van delatie van 't Gouvernement is gedaen. En te doen effectueren 't gene bij den Staten in 't generael en particulier, conform den Tractate met hare Majesteyt gemaekt, en de voortz. acte bij voorgaende Remonstrantie aen uwe Excellentie is versocht. En dat uwer Excellentie tot dien eynde believe van hem te doen vertrecken, en geen geloof in de saken van den lande te geven, so den personen van dese landen, als andere Natiën, die oneenigheyt en diffidentie tusschen den Staten en uwe Excellentie soeken te maken, en consequentelijk de landen in confusie en de eere en reputatie van uwer Excellentie in hazard te stellen (1)."

Hoewel ten hoogste over deze handelwijze der Staten van *Holland* gebelgd, gaf LEICESTER echter twee dagen later een schriftelijk antwoord, hetwelk van gematigdheid scheen te getuigen. Hij verklaarde dat hij niet meer gezag verlangde, dan hem werkelijk was opgedragen, doch ook in de volkomene uitoefening daarvan wilde gehandhaafd worden, weshalve hij vorderde dat alle stukken niet door de Staten maar door hem gezegeld en op zijnen naam uitgegeven zouden worden. Den nieuwen eed aan de bijzondere gewesten, steden en Stadhouders achtte hij onnoodig en gevaarlijk, daar de eerbied voor afgelegde eeden door hunne vermenigvuldiging moest verminderen. Het regt om de bezettingen te veranderen had hij steeds gehad, en wilde hij behouden. Overigens verzocht hij nadere opening van hetgeen men, volgens het slot van het vertoog, hersteld wilde hebben, ten einde dan daaromtrent te handelen, gelijk hij in billijkheid zou meenen verpligt te zijn (2). Doch zijne ware gezindheid bleek uit de woorden, welke hij toornig aan eenige afgevaardigden der Staten toevoegde, die hem over de inkwartiering van Engelsche hulptroepen in *Delftshaven*, *Maaslandsluis* en *Gouda* kwamen spreken. De Engelsche natie, zeide hij, werd in deze landen slecht behandeld; doch hij zou hare Majesteit van alles kennis geven en zich wel aan de ware Souvereinen weten te adresseren, waarvan de Staten slechts de gemagtigden waren (3).

(1) BOR, D. III. bl. 32. VAN REYD, bl. 122.

(2) BOR, D. III. bl. 33.

(3) *Resol. v. Holland*, 1587 bl. 880, 882. KLUIT, t. a. p. bl. 343 noot 85.

Op den tweeden van Herfstmaand verschenen de leden van den Raad van State VALK en MENIJN in de vergadering der Staten van *Holland*, om uit LEICESTER's naam op het aanknoopen van onderhandelingen met PARMA aan te dringen. De Landvoogd verklaarde dat ELIZABETH hem hare verwondering had te kennen gegeven, dat de Algemeene Staten nog geen afdoende besluiten omtrent het bijeenbrengen van een veldleger en de daartoe benoodigde geldmiddelen genomen hadden, daar het haar onmogelijk was hare hulptroepen te vermeerderen, of meer geld over te zenden. De Staten moesten derhalve weten of zij zich door eigene krachten konden beschermen. Waren zij daartoe, gelijk LEICESTER meende, niet in staat, dan scheen het geraden te zijn zich ernstig te bedenken, of het niet beter ware op redelijke voorwaarden vrede te sluiten, dan door gebrek aan de middelen tot tegenstand de eene stad en provincie na de andere voor het geweld des vijands te zien bukken. Volgaarne wilde de Koningin van *Engeland* de Staten daarbij behulpzaam zijn. Zoo zij echter meenden betere voorwaarden te zullen erlangen, wanneer zij afzonderlijk met den Hertog van PARMA handelden, zou de Koningin zich daartegen niet verzetten (1).

1584—1587

Groote ontsteltenis baarde deze opening, niet slechts in *Holland*, maar in al de Vereenigde Gewesten. Niet alleen de partij der Staten, maar ook vele aanhangers van LEICESTER werden daardoor met de ernstigste bezorgdheid vervuld. Men herinnerde zich hoe de Prins van *Oranje* steeds gewoon was, zelfs onder de grootste tegenspoeden, den ingezetenen moed in te spreken, en hen met de regtvaardigheid hunner zaak te troosten, welke God immers niet zou laten te gronde gaan. LEICESTER scheen hen in tegendeel door overdrijving van 's vijands magt en geringschatting van 's lands hulpbronnen van verdere verdediging te willen afschrikken. Velen, die tot op dien tijd in den Landvoogd een onbegrensd vertrouwen hadden gesteld, begonnen thans in hunne gezindheid te wankelen, en de vrees te koesteren, dat de Engelschen de Vereenigde Gewesten aan hunne belangen zouden opofferen. Bespeurende, welk een nadeeligen indruk zijne verklaring overal had gemaakt, nam LEICESTER de toevlugt tot zijne gewone veinzerij, en verzekerde, dat men hem verkeerd begrepen had. Doch wie kon geloof slaan aan deze bewering? Wie kon mannen als MENIJN en VALK verdenken, van 's Landvoogd's meening op zulk een gewigtig punt niet gevat of verkeerd overgebragt te hebben (2)? Ook kwam ter zelfder tijd een geschrift in OLDENBARNEVELT's handen, het-

(1) BOR, D. III. bl. 34.

(2) BOR, D. III. bl. 35. VAN METEREN, bl. 272, 273. VAN REYD, bl. 109. WAGENAAR, *Vad. Hist.* D. VIII. bl. 236. Op den 22en October (oude stijl) des vorigen jaars had Dr. CLERK aan LEICESTER geschreven: »Intusschen zijn Mr. VALK, Mr. MENIJN en ik vast besloten niets te doen dan overeenkomstig het goedvinden van Uwe Excellentie." *Correspondence*, p. 443.

1584— 1587 welk hieromtrent geen twijfel overig liet. De Agent der Algemeene Staten in *Engeland*, JOACHIM ORTEL, was aldaar bekend geworden met LEICESTER's geheime Instructie, en had daarvan onmiddelijk een uittreksel aan 's lands Advokaat doen toekomen. LEICESTER kreeg in die Instructie den last om zich te doen herstellen in het gezag, hetwelk hem aanvankelijk opgedragen, doch sedert zijne afwezigheid aanmerkelijk besnoeid was. Zoo de Staten daarin niet wilden toestemmen, zoude hij zich tot eenige steden en tot de gemeente rigten »opdat se haer lieder (namelijk de Staten) bij eeniger middelen mogen induceren tot beter conformiteit." Hij moest zich de magt verschaffen om den handel op 's vijands landen te beletten, en de overtreders zijner plakkaten te straffen; en wanneer hem die magt geweigerd werd, zoude hij »mogen daertoe versoeken de assistentie van de gemeinte: hen luiden verklarende, dat hare Majesteit hare auxiliare hulpe wil wederom roepen, ten sy 't selve werde geredresseert." Werd het vorige gezag hem teruggegeven, dan zou hij het mogen aannemen, doch slechts voor den tijd, gedurende welken ELIZABETH de *Nederlanden* zou blijven ondersteunen. Voorts moest hij aan de Staten eenen vredehandel met *Spanje* voorslaan, en wanneer zij daarvan afkeerig waren, hun verklaren, dat hare Majesteit zich in het belang harer zwaar belaste onderdanen verpligt zoude zien, de billijke voorwaarden aan te nemen, die haar door PARMA uit naam des Konings van *Spanje* werden aangeboden, en afzonderlijk vrede zou sluiten. Voor zoo verre de Staten zich tegen de onderhandelingen zouden verzetten, moest hij daarvan kennis geven aan de gemeente, en haar tevens opmerkzaam maken op de gevaarlijke gevolgen, die de terugtrekking der Koningin met zich zou brengen, en op de aanmerkelijke vermindering van belastingen, die uit den vrede zou voortvloeijen. Om dit doel te bereiken moest LEICESTER zich bedienen van »eenige speciale welgequalificeerde personen in grootsten credijt by de gemeinte." En zoo hij bemerkte, dat MAURITS en HOHENLO zich tegen het sluiten van den vrede zouden verzetten, zou hij hun mogen verzekeren, dat daarbij voor hunne belangen behoorlijk zou gezorgd worden (1).

Hetzij LEICESTER deze Instructie werkelijk van zijne Koningin ontvangen had, hetzij ORTEL zich had bedrogen, gelijk de Landvoogd later beweerde: de daarin bevatte voorschriften stemden zoo volkomen met zijn gedrag overeen, dat haar bestaan bezwaarlijk kon betwijfeld worden (2). Zij gaf den sleutel tot LEICESTER's bedoelingen. Zij verspreidde een helder licht over zijne verklaring, dat hij zich wel tot de ware Souvereinen des lands zou weten te vervoegen, wanneer hij van de Staten geen voldoenden eerbied en

---

(1) BOR, D. II. bl. 906, 907. HOOFT, bl. 1190.

(2) De latere verzekeringen en eeden van den valschen LEICESTER doen in dit opzigt voorzeker weinig af. Doch voor de verklaring van het gedrag der Staten van *Holland* is het reeds voldoende, dat de echtheid der door ORTEL overgezondene Instructie *hoogst waarschijnlijk* was.

onderwerping ondervond. Doch zij drukte tevens, in het oog der Staten, op zijne handelwijze het brandmerk van onregt en verraad. Door opruijing des volks zou hij trachten den invloed terug te krijgen, dien hij grootendeels door eigen schuld verloren had. Niet aan het verbeurde vertrouwen der regering, maar aan de blinde ingenomenheid des volks zou hij voortaan zijn gezag te danken hebben. Door dwang, geweld, oproer welligt, zou de tegenstand van de wettige Regenten des lands bedwongen, en hem eene magt gegeven worden, waarvan hij terstond gebruik zou maken om de Vereenigde Gewesten onder *Spanje's* heerschappij terug te brengen. Voorzeker kan het niet bevreemden, dat de Hollandsche Staatslieden, die met OLDENBARNEVELT het dreigende gevaar inzagen, steeds minder geneigd werden om LEICESTER's eischen in te willigen. Niet slechts de magt der Staten, maar het welzijn en de onafhankelijkheid des vaderlands stonden op het spel. Den Landvoogd ook in *Holland* het hoogste gezag toe te vertrouwen, en hem van geld en troepen behoorlijk te voorzien, kon geen andere gevolgen hebben dan de uitvoering zijner plannen gemakkelijk te maken en te bespoedigen (1). 1584—1587

Op den zesden van Herfstmaand liet LEICESTER eene remonstrantie aan de Algemeene Staten in druk uitgaan, tot regtvaardiging van zijn gedrag, en zond dat stuk ook aan de Staten van alle gewesten, de Hoven van Justitie en de voornaamste Hollandsche steden,

---

(1) KLUIT, (*Hist. d. Staatsr.* D. II. bl. 330, 362) verklaart dat de Staten geen ongelijk hadden om LEICESTER verdacht te houden, als hem werkelijk zulk een berigtschrift was medegegeven, doch acht die Instructie »minder aanstootlijk," als men door *gemeente* de stedelijke Vroedschappen verstaat, hetgeen echter zoowel met de woorden als met de feiten dier dagen strijdt. Vgl. noot (1) op bl. 261. LEICESTER hield zich ook niet met de stedelijke Magistraatspersonen, maar met de Burgerhoplieden en Predikanten op. Door zich uitsluitend tot de Vroedschappen te wenden, kon hij, althans in *Holland*, zijn doel niet bereiken. De Vroedschappen moesten derhalve gewelddadig veranderd worden, door de burgerij of door militaire magt. Dit bleek weldra te *Leiden*. — BILDERDIJK (*Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 150) erkent: »LEICESTER schijnt toen zwanger gegaan te hebben van het ontwerp om zich van eenige voorname steden meester te maken *langs den weg hem voorgeschreven.*" — VAN DER KEMP, (*Maurits van Nassau*, D. I. bl. 49 vv,) oordeelt, dat LEICESTER zich met volle regt tot de eigenlijke Staten wendde, »namelijk de corporatiën der Edelen, stedelijke Vroedschappen, Schutterijen, en Gilden, die of onmiddelijk of bij trappen hunne gemagtigden ter Staten-vergadering afzonden," doch neemt hierbij niet in aanmerking, dat de schutterijen, gilden en overige stedelijke corporatiën en broederschappen in *Holland* reeds niet meer tot de regeringsligchamen behoorden. — GROEN VAN PRINSTERER (*Handboek* § 219) schijnt de »aanslagen hier en daar om zich, ten behoeve van LEICESTER, meester te maken van Steden" wettig te achten, daar hij spreekt van den »toeleg om *Leiden* onder het wettig gezag van den Landvoogd te brengen," en bij de bewering van WILKES, dat de Souvereiniteit bij de *gemeente* berustte (§ 217), verwijst naar § 150, alwaar Prins WILLEM van *Oranje* geprezen wordt, als die »de Schutterijen en Gemeenten tegen der Regenten willekeurige heerschappij" beschermd heeft.

1584— met eene begeleidende missive, wier opschrift bij de steden niet slechts aan de Vroed-
1587 schappen, maar ook aan de Burgerhoplieden en Dekens van de Gilden gerigt was (1). De inhoud van dat belangrijke stuk verdient eene uitvoerige mededeeling.

Leicester ving daarin aan met de verklaring, dat het der geheele wereld bekend was, hoe de Algemeene Staten, na te vergeefs hulp bij andere Mogendheden gezocht te hebben, eindelijk de Koningin van *Engeland* door hunne aanhoudende beden bewogen hadden om hun, uit medelijden met hunnen deerniswaardigen toestand en tot bevordering der godsdienst, eenigen bijstand te verleenen. Met denzelfden aandrang hadden zij aan de Koningin verzocht, om hem als haren Luitenant Generaal herwaarts te zenden, welken last hij, niettegenstaande zijne gevorderde jaren en de eervolle stelling, die hij in *Engeland* bezat, ter eere Gods en uit genegenheid voor deze landen had aangenomen. Terstond bij zijne aankomst hadden de Staten hem uit eigen beweging het hoogste gezag opgedragen, omdat, gelijk zij toen zeiden, de nood hen daartoe drong; weshalve hij het ook aangenomen, en alles gedaan had, wat in zijn vermogen was, om den vijand te keer te gaan. De Veluwe en de Betuwe waren door hem heroverd geworden. Daarop was hij, om gewigtige redenen, naar *Engeland* vertrokken, en had van de Staten brieven voor de Koningin mede gekregen, waarin zijne diensten zeer geroemd werden. Weinig tijds daarna waren *Deventer* en de schans bij *Zutphen* schandelijk aan de Spanjaarden overgegeven, hetgeen hem zoo diep in het hart getroffen had, als iemand uit deze landen. Maar hij was toch de eerste niet, die door verraders bedrogen werd, en ook onder de Nederlanders waren sedert den krijg tegen *Spanje* genoeg eerlooze schelmen geweest. Niettemin had men zijne eer en zijn gezag in twijfel getrokken, en tot nadeel van beide veel gedaan, dat hij met stilzwijgen zou voorbijgaan. Doch om hem niet slechts bij de ingezetenen dezer landen maar ook bij zijne Koningin verdacht te maken, had men eenen brief vol valsche beschuldigingen aan hare Majesteit gezonden, die, zonder voorafgaande bewilliging der Vereenigde Gewesten, slechts door enkele kwaadwilligen was opgesteld. Hoewel deze omstandigheid hem geregtigd zou hebben, zich niet verder met deze landen in te laten, had hij uit zorg voor hunne welvaart en voor de godsdienst niet slechts de Koningin tot volharding in haren bijstand aangespoord, maar was ook zelf teruggekomen, en had zich ten uiterste benaarstigd om *Sluis* te redden, waarin hij echter slecht was bijgestaan door de Staten, die hem de beloofde drie duizend manschappen niet gezonden, en van de toegezegde honderd duizend gulden slechts dertien duizend uitbetaald hadden. Ook hadden de Officieren der Admiraliteit de gunstigste gelegenheid verzuimd, om *Sluis* met de vloot te ontzetten. Wat hem zelven betrof, hij had zich tevreden getoond met

(1) Kluit *Hist. d. Staatsr.* D. II. bl. 364. *Resol. v. Holland*, bl. 892.

de eerbiedsbetuigingen der Staten, de Koningin overreed om hunne handelingen, waardoor zij zich zeer beleedigd achtte, ten goede op te nemen, en hen zelfs behulpzaam geweest om den moedwil dergenen te bedwingen, die kwaad van hen spraken, zoodat het uit alles bleek dat het geenszins zijn plan was, gelijk sommigen beweerden, om de gemeente in opschudding te brengen, en zich daardoor op de Staten te wreken, of zich van hen meester te maken. Hij had alle pogingen aangewend, om den Graaf van HOHENLO tot betere gedachten te brengen, doch was daarin zoo weinig geslaagd, dat deze hem den gevraagden bijstand in troepen en krijgsbehoeften niet had doen toekomen, en volstrekt weigerde hem te gehoorzamen. Na, zooveel hem mogelijk was, de steden *Bergen op Zoom*, *Ostende*, *Axel* en andere bevestigd te hebben, was hij te *Dordrecht* gekomen, om van de Staten te vernemen, op welke wijze zij hem tot oprigting van een voldoend leger zouden in staat stellen, en had zich terstond tot de Staten van *Holland* gewend, wier afgevaardigden nog niet verschenen waren, om met den uitslag hunner beraadslagingen bekend te worden. Doch in stede van hem op zijne vragen te antwoorden, hadden zij hem voorgedragen »sekere artijkelen en nieuwigheden, aengaende de souverayniteyt of opperste macht van de landen, met eenige poincten van limitatiën en verkleyninge zijner autoriteyt," geheel in strijd met de akte, waarbij zij hem het gouvernement hadden opgedragen. Deze handelwijze was hem zeer vreemd voorgekomen, aangezien hij nimmer meer gezag had begeerd, dan hem gegeven was, en hij zich niet begrijpen kon, dat men de magt van den Stedehouder harer Majesteit wilde verkleinen, nadat hij juist met nieuwe hulptroepen tot hunne bescherming was teruggekeerd. Hij had derhalve den Raad van State opgedragen om aan *Holland's* Staten te betuigen, dat het noch zijne schuld noch die van den Raad zou zijn, zoo eenige plaats in *Gelderland* door gebrek aan troepen en geld verloren ging. Hij wist wel dat sommigen dit uitstel weten aan de armoede der provinciën, die op den duur zulke zware lasten niet zouden kunnen dragen; anderen aan den vredehandel, dien men beweerde tusschen ELIZABETH en PARMA plaats te grijpen. Ten einde de Staten hieromtrent beter in te lichten, had hij hun door eenige leden van den Raad van State doen aanzeggen, dat de Koningin hare hulp zou blijven verleenen, bijaldien hunne middelen voldoende waren om den krijg vol te houden, en hij daarvan niet slechts met woorden maar met daden verzekerd werd. Waren echter hunne middelen niet toereikende, dan bestond er ook geen reden waarom ELIZABETH meer zou doen dan het met haar gesloten verdrag medebragt, daar de bescherming harer eigene landen reeds groote onkosten veroorzaakte, en zij hoofdzakelijk om der Staten wil in vijandschap met *Spanje* getreden was. Zij was derhalve in het laatste geval besloten met PARMA in onderhandeling te treden, doch had daartoe zonder de medewerking der Staten nog niet willen overgaan. Het was eene openbare valschheid, onder de gemeente te strooijen, dat zij reeds eene overeenkomst met den vijand zou gesloten hebben. Ech- 1584—1587

1584—1587 ter werd de Koningin geenszins door het traktaat verhinderd, afzonderlijk met *Spanje* te onderhandelen; doch zij wilde gaarne aan de Staten de gelegenheid geven, zich bij de onderhandelingen te voegen. De zending van DRAKE naar *Spanje* en de terugkomst van LEICESTER waren bewijzen van hare goede trouw. Doch zoo de Staten de noodige middelen tot den krijg niet konden opbrengen, wat verwachtten zij dan van haar? Indien zij gezind waren den Landvoogd de magt te laten, die zij hem aanvankelijk hadden gegeven, en hem te bewijzen dat zij, met de hulp der Koningin, den vijand konden weerstaan, dan was hij bereid zich tot de dienst van al de provinciën te laten gebruiken. Want hoewel sommigen zich uitsluitend bekommerden om het behoud van een of twee gewesten, zonder van de overige veel werk te maken, zoo had de Koningin toch met alle gehandeld, en was hij verpligt voor alle zorg te dragen, daar het eene niet zonder het andere kon behouden worden. Zoo zij dan voornemens waren hem het gezag niet te laten, dat zij hem gegeven hadden, dan moest hij tot bewaring van zijne eer en die van hare Majesteit betuigen, dat de schuld en schande niet aan hem noch aan haar zouden mogen toegeschreven worden, indien eenig verlies of ongemak daaruit voortvloeide. Wanneer zij aan de opbrengst der maandelijksche tweemaal honderd duizend gulden eenige beperkingen zijner magt mogten willen verbinden, zoo was hij niet gezind die aan te nemen. Ook had hij reeds meermalen verklaard, dat die opbrengst onvoldoende was. Kon men niet meer geven, dan wist hij niet waartoe zijne tegenwoordigheid zou dienen. Hij bad hen daarom ernstig een eindbesluit te nemen, opdat hij geen tijd meer verliezen, en de Koningin weten zou, wat haar te doen stond. Ten slotte verklaarde hij last te hebben om de Hollandsche en Zeeuwsche steden van dit vertoog kennis te doen dragen, daar vroegere verdragen tusschen *Engeland* en de *Nederlanden* dikwerf niet alleen met de Vorsten maar ook met bijzondere gewesten en steden gesloten waren, ten einde zij daaruit de bereidwilligheid der Koningin mogten leeren kennen om aan hare beloften te voldoen, wanneer zij van deze zijde gelijken ijver bespeurde om het verdrag te handhaven en het noodige tot 's lands behoud in het werk te stellen (1).

Dit gewigtige stuk was vergezeld van eenen brief, waarin LEICESTER mededeelde dat hij bij zijne terugkomst niets verzuimd had, om van de Algemeene Staten eene behoorlijke resolutie te erlangen betrekkelijk de regering en het krijgsbeleid. Doch integendeel hadden de Staten van *Holland* hem onderscheidene punten voorgehouden, in strijd met hunne vorige beloften en hunnen schuldigen pligt. Ook hadden sommigen niet geschroomd in openbare vergaderingen te verzekeren, dat er reeds tusschen *Engeland* en *Spanje* vrede gesloten, en hij teruggekomen was, om de Vereenigde Gewesten in de

(1) BOR, D. III. bl. 39—41.

handen der Spanjaarden over te leveren. Dit was valschelijk verdicht »om de Gemeente te verleyden, en met sodanige oorsake haer profijt te doen tot een ander eynde." Hij achtte het zijnen pligt de Regenten tegen diergelijke praktijken te waarschuwen, en zond derhalve zijn vertoog aan de Algemeene Staten ook aan hen, opdat zij hem hun gevoelen daarover zouden te kennen geven, weshalve hij verzocht dat zij hem hun antwoord schriftelijk zouden zenden, opdat hij de Koningin te beter van hunne meening zou kunnen onderrigten. Hij verzekerde plegtig, bij den almagtigen God, dat er tot nog toe niets verder betrekkelijk den vredehandel was voorgevallen, dan zijn vertoog vermeldde, en dat de verbreiders der tegenovergestelde geruchten hunne beweringen geenszins zouden kunnen bewijzen. Voorzeker zou de Koningin niet goed kunnen opnemen, dat eenige »onbeschaemde luyden", in plaats van hare weldaden dankbaar te erkennen, haar zoo schandelijk belasterden, alsof zij de Vereenigde Gewesten door middel van zijn gezag aan den vijand wilde overleveren. Het verdriet, dat zij daarover zoude gevoelen, zou ligtelijk hare geneigdheid tot bijstand verminderen en haar nopen, om hem terug te roepen, tenzij hare eer voldoende hersteld en tegen de verspreiders der aantijgingen naar behooren geprocedeerd werd, te meer daar hij, na zijne herhaalde betuigingen aan de Staten, geen andere verklaring van het gebeurde kon vinden, dan dat »sommige bose geesten trachten door sulke indirecte omwegen en valsche persuasien twist te sayen, en hare Majesteit te verbitteren, om haer eyndelijk dese Landen te doen verlaten (1)." 1584—1587

Het leed geen twijfel, of deze begeleidende brief doelde op OLDENBARNEVELT, die den inhoud van LEICESTER's Instructie, gelijk ORTEL hem die had toegezonden, aan enkelen zijner vertrouwden had medegedeeld. De Staten van *Holland* waren zoozeer overtuigd van het gevaar, dat hunnen Advokaat ten gevolge van LEICESTER's openbare vijandschap boven het hoofd hing, dat zij op den elfden van Herfstmaand beloofden hem bij te staan en schadeloos te houden, wanneer hem buiten of in regten iets zou overkomen of te laste gelegd worden, ter zake van de diensten, dien hij den lande bewezen had (2). 11 v. Herfstmaand 1587

Op denzelfden dag, waarop de Staten van *Holland* dit besluit namen, verschenen afgevaardigden der Algemeene Staten, die destijds uit de gemagtigden der Staten van *Gelderland*, *Utrecht* en *Friesland* bestonden, in hunne vergadering. Zij beklaagden zich, te *Dordrecht* reeds veertien dagen te vergeefs op de komst der Staten van *Holland* gewacht te hebben. Zij verklaarden dat de Landvoogd steeds ernstiger op het vaststellen van de geldmiddelen en van den staat des legers aandrong, en dat de besluiteloosheid

(1) BOR, t. a. p. bl. 42. KLUIT, *Hist. d. Staatsr.* D. II. bl. 343—351.

(2) *Resol. v. Holland*, 1587 bl. 885. KLUIT, t. a. p. bl. 351 noot 90.

1584—1587 der Algemeene Staten de grootste onheilen zou veroorzaken. Reeds verwekte die traagheid groote opspraak bij de gemeente, en waren zij dagelijks aan zware bedreigingen blootgesteld. Zonder medewerking van *Holland's* Staten konden zij echter geen besluiten nemen, weshalve zij hun dringend verzochten gemagtigden met voldoenden last naar *Dordrecht* te zenden. Zij vreesden, dat LEICESTER, over hunne houding ontevreden, zich tot zijn vertrek bereidde, en waren zeer beducht voor de »dangereuse emotiën van de gemeenten," die daarover in alle steden dreigden te ontstaan. Mogt *Holland* echter in zijnen onwil volharden, dan verlangden zij te weten hoe dat gewest in zijne verdediging en die zijner bondgenooten dacht te voorzien, en verklaarden dat zij, als hun hieromtrent geen voldoende inlichting gegeven werd, uiteen zouden gaan en naar huis vertrekken, om hunne lastgevers van hun wedervaren verslag te doen, ten einde zij voor hun zelfbehoud de noodige maatregelen zouden kunnen nemen. Bovendien verzochten zij uit naam van den Landvoogd, dat een ernstig onderzoek mogt worden ingesteld naar de opstellers en verspreiders van den geheimen lastbrief, waarin hem zou zijn opgedragen om de onderwerping der Vereenigde Gewesten aan *Spanje* te bevorderen. LEICESTER had hun uitdrukkelijk verklaard dat de lastbrief geheel verdicht was, en dat hij volgaarne al zijne papieren zou laten verzegelen en nazien, of iets dergelijks daaronder gevonden werd, weshalve hij allen, die diergelijke geruchten uitstrooiden, voor »verraders van godsdienst en vaderland" houden moest (1).

De Staten van *Holland*, die geneigd waren LEICESTER des te meer te wantrouwen, naarmate hij de waarheid zijner verklaringen te heftiger betuigde (2), en zich door het ongerijmde en onuitvoerbare voorstel tot verzegeling zijner papieren, uit welke de lastbrief reeds lang kon verdwenen zijn, niet lieten verschalken, gaven aan de afgevaardigden een weinig afdoend antwoord. Zij klaagden op hunne beurt, dat voortdurend door eenige woelgeesten tusschen de Staten en den Landvoogd misverstand en oneenigheid gezaaid werden, waardoor het gezag der Staten, tot onherstelbaar nadeel dezer landen, in twijfel getrokken en ondermijnd werd. Te vergeefs hadden zij getracht de Staten der overige gewesten te bewegen, om hunne grieven gezamenlijk aan den Landvoogd voor te dragen. Bij gebreke van medewerking, waren zij genoodzaakt geweest alleen op hunnen naam een vertoog in te dienen, en te verzoeken dat LEICESTER op hunne bezwaren acht mogt geven, hetgeen hij echter niet gedaan had. Voorzeker zouden zij niet in

(1) BOR, D. III. bl. 43, 44. KLUIT, bl. 351—353. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 884.

(2) VAN REYD, bl. 109, meldt dat LEICESTER »met grouwelijcke eeden, by sijnen graeuwen baert, by de Kroon van de Coningin, ende by de Sonne swoer ende loochende, datter niet aen en was." Zie ook *Resol. v. Holland*, bl. 886.

gebreke blijven het algemeene welzijn te bevorderen; maar alles moest met orde geschieden, opdat men niet in »meerder confusie" zou geraken (1). 1584—1587

Inmiddels had LEICESTER zelf aan eenige leden van het Hof van *Holland*, die hem te *Dordrecht* bezocht hadden (2), zijne grieven tegen OLDENBARNEVELT ontboezemd, en zich beklaagd dat de Advokaat in de volle vergadering der Staten van *Holland* den inhoud van zijnen verdichten lastbrief had medegedeeld. De Raadsheeren verklaarden nimmer daarvan gehoord te hebben. Wel waren er geruchten van onderhandelingen tusschen *Engeland* en *Spanje* uitgestrooid, doch voor zooverre zij daarnaar onderzoek hadden gedaan, waren die uit vreemde landen gekomen. De opgewondene stemming, waarin de Landvoogd verkeerde, en de omstandigheid, dat hij, op het punt om zelf naar *'s Hage* te vertrekken, eenige compagniën Engelschen te *Maaslandsluis* en te *Delfshaven* bijeentrok, wekten echter bij hen het vermoeden op, dat hij eenen aanslag in den zin had. Onmiddelijk na hunne terugkomst in den nacht van den twaalfden van Herfstmaand begaven de Raadsheeren VAN WIJNGAARDEN en CASEMBROOT zich naar OLDENBARNEVELT, om hem te waarschuwen dat het op zijn persoon gemunt was, waarop de Advokaat, zich in het openliggende *'s Gravenhage* niet veilig achtende, nog in denzelfden nacht naar *Delft* vertrok, waar de regering zijne inzigten deelde, en in staat was het binnenkomen van troepen te beletten. Hij vernam aldaar, dat zich in *Zeeland* reeds het gerucht verspreid had, dat Prins MAURITS, OLDENBARNEVELT en verscheidene andere personen opgeligt en naar *Engeland* gezonden waren; weshalve de eerste op raad zijner vrienden zich insgelijks binnen *Delft* voor het gevaar beveiligde, dat hem scheen te dreigen, en met hulp van HOHENLO eenig krijgsvolk verzamelde, om, wanneer het noodig mogt zijn, geweld met geweld te kunnen keeren. De gepastheid dezer maatregelen

(1) BOR, D. III. bl. 44.

(2) De naauwkeurige BOR begaat hier een misslag, door dit bezoek in verband te brengen met de beantwoording van LEICESTER's vertoog, hetwelk eerst op den *negenden* September door het Hof ontvangen werd, volgens den aanvang van hunnen brief bij BOR, bl. 47, zoodat onmogelijk op den *achtsten* hun antwoord reeds gereed kon zijn, gelijk KLUIT, t. a. p. bl. 356 noot 96, verkeerdelijk vermoed heeft. Volgens de *Resol. v. Holland*, bl. 883, zijn niet alleen leden van het Hof maar ook van den Hoogen Raad en de Rekenkamer op den *negenden* September naar LEICESTER vertrokken »met seekere Instructie," wier inhoud niet nader gemeld wordt, doch opgemaakt kan worden uit VAN REID, bl. 109, die, van dit bezoek gewag makende, als doel opgeeft: »om eygentlijck te verstaen, watter van den Peijs was," hetgeen volkomen strookt met het verslag van hun wedervaren, volgens *Resol.* bl. 886 op den 12[den] September in de vergadering der Staten van *Holland* afgelegd. In het antwoord van het Hof, bij BOR, bl. 48, wordt ook van die afzonderlijke deputatie melding gemaakt. Door zijne vergissing is KLUIT vervallen in de tegenstrijdigheden, waaruit hij zich op bl. 361 zoo goed mogelijk tracht te redden.

1584—1587 werd door de uitkomst bevestigd. Inderdaad koesterde LEICESTER het voornemen om de Staten van *Holland* te overrompelen en zich van hunne hoofden meester te maken. Zijne aanhangers in *Utrecht* en *Friesland* waren verwittigd, dat men binnen drie of vier dagen eene groote verandering in den staat van zaken verwachten kon, en hielden zich gereed, om daarvan terstond in hunne gewesten partij te trekken. Het blijkt echter niet, dat LEICESTER last tot zulk eenen aanslag uit *Engeland* ontvangen had. Wel had ELIZABETH in den aanvang dezes jaars aan Lord BUCKHORST opgedragen, om den Graaf VAN HOHENLO te doen vatten; doch de Engelsche Gezant had de mogelijkheid der uitvoering van dit bevel betwijfeld, en eene poging daartoe onbestaanbaar geacht met het behoud van eene goede verstandhouding met de Vereenigde Gewesten, waarop hij voor zijn vaderland hoogen prijs stelde. De last was dien ten gevolge door de Koningin ingetrokken, en schijnt sedert niet hernieuwd te zijn (1).

Op aandrang der Staten van *Holland*, die verklaarden zijne »grondige kennis en wetenschap" niet te kunnen ontberen, en hem op nieuw hunne bescherming toezeïden, had OLDENBARNEVELT reeds op den vijftienden van Herfstmaand zijne gewone werkzaamheden in hunne vergadering hervat (2). LEICESTER, die werkelijk in *'s Hage* was gekomen, had intusschen de onmogelijkheid ingezien, om zijnen aanslag te volvoeren. Door de tijdig genomene maatregelen werd hij verhinderd van zijne Engelsche troepen gebruik te maken, om de Staten van *Holland* tot onderwerping te brengen. Zoolang hij zich niet van eenige Hollandsche steden verzekerd had, scheen elke poging daartoe ijdel te zijn. Terwijl hij op middelen peinsde, om zijn doel beter te treffen, liet hij in de vergadering der Algemeene Staten, die hem naar *'s Gravenhage* gevolgd waren (3), een geschrift indienen, waarbij hij ten dringendste om eene som van vijftig duizend gulden verzocht, ten einde aan de Engelsche compagniën, die voor rekening der Staten waren, de verschuldigde soldij te kunnen voldoen. In hun antwoord gaven de Staten hem een overzigt van hetgeen de Vereenigde Gewesten reeds in het jaar Vijftienhonderd zeven en tachtig hadden opgebragt. Ook *Holland* en *Zeeland* hadden een staat hunner contributiën daarbij gevoegd. De Staten van *Gelderland* gaven hunne toestemming dat de gewone belastingen in de steden en op het platte land op den duur ten behoeve van LEICESTER geïnd zouden worden, en verzochten hem die in te voeren, waar zij nog niet in zwang waren gekomen. De Staten van *Holland* verklaarden voor twee jaren (4) hunne toestemming

(1) BOR D. III. bl. 51. WAGENAAR, *Vad. Hist.* D. VIII. bl. 241.

(2) *Resol. v. Holland,* bl. 887, 889.

(3) Dit blijkt uit de woorden bij BOR, bl. 53 *b:* »de vergaderingen der Generale Staten alhier in *den Hage* zijnde."

(4) Van 10 Januarij 1586 tot 10 Januarij 1588.

gegeven te hebben, vooreerst tot de maandelijksche opbrengst van tweemaal honderdduizend gulden, vervolgens voor eene buitengewone opbrengst van vijfmaal honderdduizend gulden, en eindelijk, tot oprigting van een veldleger, bij overeenkomst met Lord BUCKHORST, in eene tweede buitengewone opbrengst van zes tonnen gouds, welke zij echter genoodzaakt waren op vijf terug te brengen, daar de opbrengst van onderscheidene belastingen zeer nadeelig was uitgevallen. Ook was dit geld voor het oogenblik minder noodig, daar in het ten einde spoedende jaar wel geen veldleger meer zou worden opgerigt. Het aandeel van *Holland* in die sommen (1) bedroeg 3,905,324 gulden en 4 stuivers, waarvan reeds omtrent 3,400,019 gulden betaald was. Voorts had *Holland* zijn crediet aan LEICESTER verstrekt tot het leenen van onderscheidene sommen ten bedrage van omtrent 67200 gulden, waarmede, volgens de voorwaarden, de verpligte opbrengst van dat gewest moest verminderd worden. Bovendien was aan soldij en andere onkosten door *Holland* nog eene som van omtrent 60000 gulden uitgegeven. Dat gewest bleef dus voor de nog niet verstreken maanden van het loopende jaar eene som van 459124 gulden en 4 stuivers schuldig, welke het tot betaling van de soldij zijner garnizoenen, van de bezoldiging zijner Hoofd-Officieren, van de naar *Gelderland* gezondene krijgsbehoeften, van het te kort in de kas der Admiraliteit, wier inkomsten ten gevolge van de geringe opbrengst der in- en uitgaande regten zeer besnoeid waren, en van andere buitengewone uitgaven dringend noodig had; te meer, daar de opbrengst van *Brielle* en *Voorne*, ten bedrage van 7000 gulden 's maands, door het verblijf der Engelschen aanmerkelijk verminderd werd. De Staten van *Holland* verklaarden derhalve niets meer ten behoeve van LEICESTER te kunnen afstaan, en dus ook niet te kunnen bijdragen tot de gevraagde vijftig duizend guldens, in wier opbrengst de overige Vereenigde Gewesten, die in de betaling van hunne aandeelen achterlijk gebleven waren, maar moesten voorzien (2). De Staten van *Zeeland* waren bereid hunne *quote* in de toegestane 200,000 gulden 's maands benevens in de 500,000 gulden, die *Holland* bovendien wilde opbrengen, te blijven leveren, mits hunne garnizoenen en de overige krijgsonkosten vooraf daaruit betaald werden. De Staten van *Friesland* hadden hetzelfde besluit als die van *Zeeland* genomen, doch bovendien aangeboden, wanneer ook de overige gewesten het goedkeurden, de gezamenlijke maandelijksche opbrengst van 200,000 gulden met 50,000 gulden te verhoogen. De Staten van *Utrecht* verklaarden slechts de helft van het gewone aandeel in de toegestane belastingen te kunnen blijven betalen, zoolang zij geen 1584—1587

---

(1) De gezamenlijke opbrengst was aldus verdeeld: in *f* 100,000 betaalde *Holland* *f* 64251—8—0, *Zeeland* *f* 15812—13—0, *Utrecht* *f* 6645—6—8 en *Friesland* *f* 13290—12—8. PIETER PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, D. I. bl. 413.

(2) *Resol. v. Holland*, bl. 890. Zie over de verminderde opbrengst van *Brielle* ald. bl. 893.

1584— 1587 vergoeding kregen voor de onberekenbare schade, die zij door de gedurige inlegeringen, doortogten en wanbedrijven van het Engelsche en Staatsche krijgsvolk geleden hadden (1).

LEICESTER's vertoog, aan alle gewesten en de voornaamste Hollandsche steden gezonden, en bovendien overal in druk verspreid, miste geenszins de verwachte uitwerking. De strijd, tusschen hem en de Staten van *Holland* ontstaan, was nu niet langer in den boezem der regering besloten gebleven, maar tot algemeene bekendheid gekomen. De Landvoogd, in zijn gezag gedwarsboomd, had als ware het een beroep gedaan op de natie, en zijne zaak in zulk een gunstig licht geplaatst, dat hij bij eene oppervlakkige beoordeeling het regt geheel aan zijne zijde scheen te hebben. Het was niet te ontkennen, dat ook de Staten van *Holland* bij zijne overkomst in het voorgaande jaar zich beijverd hadden hem het hoogste gezag op te dragen, en toen geenszins gewaagd hadden van de Souvereiniteit, onder wier dekmantel zij thans hunne ongehoorzaamheid aan zijne bevelen poogden te verbergen. Mogt LEICESTER ook al in een of ander opzigt zijne bevoegdheid zijn te buiten gegaan, het kon den Engelschman, met den regeringsvorm en de zeden der Vereenigde Gewesten nog niet volkomen vertrouwd, bezwaarlijk ten kwade worden geduid. Maar hoe konden de Staten van *Holland* het verwijt van zich afweren, van den vreemden Heer, den gunsteling der Koningin, die ook op hun verzoek herwaarts was gekomen en zijn leven voor hun welzijn gewaagd had, met de snoodste ondankbaarheid behandeld, in zijne wettige magt verkort, door onafgebrokene tegenwerking verbitterd, en op dit hagchelijk tijdstip van geld en troepen ontbloot te hebben! Wat kon den Landvoogd bewegen, om zijne rust en veiligheid aan een betwist en afmattend gezag op te offeren, dan opregte genegenheid voor deze gewesten, wier godsdienst en vrijheid hem na aan het harte lagen? Wat anders, dan eigenbaat en heerschzucht, scheen daarentegen de Staten van *Holland* in hun stelsel van wantrouwen en weerspannigheid te doen volharden? Voorzeker kan het niet bevreemden dat velen, met de bijzonderheden van LEICESTER's bestuur onbekend, te goeder trouw geloofden dat de schaal, niet slechts van het regt, maar ook van het wel begrepen belangs des vaderlands, naar zijne zijde oversloeg. Anderen, die steeds vertrouwen in de Staten hadden gesteld, begonnen in hunne overtuiging te wankelen. Meest allen, die de regering in handen van één Hoofd wenschten te zien, of door de Predikanten overreed waren, dat de handhaving der Hervormde Godsdienst van LEICESTER's heerschappij afhing, waren geneigd de pogingen toe te juichen en te ondersteunen, die hij tot behoud van zijn wettig gezag beproeven zou. Niettemin wogen de geruchten omtrent den vredehandel met PARMA, en de vrees dat LEICESTER inderdaad van zijne herkregene magt gebruik zou maken, om met den vijand eene overeenkomst te sluiten, waarbij

(1) BOR. D. III. bl. 52—54.

alleen *Engeland* gebaat kon worden, maar die voor de Vereenigde Gewesten de rampzaligste gevolgen hebben moest, in veler gemoederen tegen alle overige bedenkingen op. 1584—1587 De meest vaderlandlievende mannen, zoowel in als buiten de regering, stonden als voor het hoofd geslagen, en wisten niet meer naar welke zijde zich te wenden. Het scheen niet meer dan billijk, en voor het krijgsbeleid hoogst noodzakelijk, LEICESTER in zijn oorspronkelijk gezag te herstellen: doch de gevolgen zouden onherstelbaar zijn, wanneer hij, gelijk men fluisterde, van dat gezag slechts gebruik zou maken, om den weerstand tegen *Spanje* te doen eindigen (1).

Verscheidene antwoorden, die de Landvoogd op zijn vertoog ontving, getuigden van die stemming. De Staten van *Gelderland* verklaarden dat, naar hun gevoelen, alle ingezetenen der Vereenigde Gewesten hem eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd waren, overeenkomstig het verdrag, waarbij hem de Landvoogdij was opgedragen. Naar verdienste zouden zij allen straffen, die de Koningin van *Engeland* door het verspreiden van verkeerde geruchten belasterden. Doch tevens legden zij de verzekering af, dat de Gelderschen noch met *Spanje*, noch met de Roomsche Kerk ooit vrede begeerden »wel wetende dat van den Coninck van *Spangien* nimmermeer eenige andere vrede te verwachten is, dan met lasteringe des Allerheylichsten naems Godes, en met gefaer en pericul eener eeuwigen knechtschap oder servitut der Spanger over die conscientien, lijf, en goed, en bloed aller Christgelovigen en der selver kinderen, en nakomelingen." Zij baden LEICESTER derhalve om ELIZABETH tot aanvaarding der Souvereiniteit te bewegen, zich niet aan eenige kwaadwilligen te storen, het verrezene misverstand uit den weg te ruimen, en de Hervormde godsdienst te blijven beschermen (2).

Het antwoord der stad en steden van *Utrecht*, waarin LEICESTER's aanhangers overwegenden invloed uitoefenden, getuigde van blinde ingenomenheid met zijn bestuur. Zij protesteerden nimmer gedeeld te hebben in de onwaardige ondankbaarheid, waarmede men de weldaden der Koningin en zijne verdiensten vergolden had. Zij verklaarden zich bereid 's Landvoogds gezag in alle opzigten te eerbiedigen en te handhaven, en al hunne geldmiddelen in zijne handen te stellen. Want wien zij het behoud van lijf en goed, vrouw en kinderen, toevertrouwden, dien behoorden zij nog veel meer het beheer hunner penningen over te laten. Zij verzochten hem niettemin Hare Majesteit te verwittigen, dat niets hun meer tegen de borst stuitte, dan vrede te sluiten met eenen Vorst, die niet geneigd kon wezen om de door hem bewilligde voorwaarden te onderhouden (3).

---

(1) BOR, D. III. bl. 51. VAN METEREN, bl. 277 *d*. HOOFT, bl. 1195.

(2) Vgl. Mr. G. A. DE MEESTER, *de Staten van Gelderland onder het licht der Geschiedenis*, in de *Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, D. IX. 1847, bl. 258. Zie ook P. NIJHOFF, *Registers op het archief van Gelre en Zutphen*, 1856, bl. 17, op 2 Julij 1586.

(3) BOR, D. III. bl. 54—56.

1584—1587 De Leden van het Provinciale Geregtshof van *Holland*, waaraan LEICESTER insgelijks zijn Vertoog gezonden had, zouden zich gaarne van eene beantwoording verschoond hebben, daar zij begrepen dat hunne betrekking niet medebragt, zich met regeringszaken in te laten, doch besloten niettemin, in overleg met den Hoogen Raad en de Rekenkamer, een antwoord te geven, waarmede zij hoofdzakelijk bedoelden er ten ernstigste op aan te dringen, dat noch door ELIZABETH noch door LEICESTER aan eenen vrede tusschen de Vereenigde Gewesten en *Spanje* gedacht zou worden (1). In den aanvang uitten zij de hoop, dat het misverstand, tusschen den Landvoogd en de Staten gerezen, weldra zou worden opgeheven, daar zij aan de goede bedoelingen der laatsten niet konden twijfelen wegens den »yver, die sy van den beginne van d' oorlog gedragen hadden, om den lande jegens den gemenen vyand te maintineren," en betuigden ten overvloede hunne bereidwilligheid, om tot herstelling der eensgezindheid mede te werken. Vervolgens traden zij in eene breedvoerige ontwikkeling der gronden, welke het sluiten van den vrede, ook onder de voordeeligste voorwaarden, hoogst onraadzaam maakten. Het betrof hier niet alleen het behoud van wereldlijke magt, maar »van Godes kerke en Godes eer"; weshalve het pligt was, als men alle middelen van wederstand in het werk had gesteld, de uitkomst aan God over te laten »vastelijk betrouwende dat ten eynde onsen goedertieren God en Vader tegen alle menschelijk oordeel, uyt de voorschreven ellendigheyt en miserie ons genadelijk en wonderbaerlijk verlossen sal, en de selfde geringe en kleyne middelen die hem gelieft heeft ons te verlenen, tegen alle menschelijke vernufthëyt sulx gebenedyen, dat sijne goedertierenheyt ten laetsten ons van alle gevaer en perijkel verlossende, onsen vyanden met alle groot gewelt en kracht sal vernielen en te schande maken." De vrede was wel hoogst wenschelijk, maar er was nog geen schijn van dien anders te bekomen, dan met ondergang der Christelijke godsdienst en verlies van leven en goed. De Koning van *Spanje* zelf had uitdrukkelijk verklaard nimmer te dulden, dat de Katholijke Religie in het minste benadeeld werd:

(1) Ik kan niet deelen in het gevoelen van KLUIT, bl. 361, die meent dat in dit antwoord »de Hollandsche Staten zeker niet gevlijt worden, en LEICESTER zeer aan de hand gegaan wordt." De Raadsheeren houden zich wijselijk buiten alle beoordeeling der bestaande geschillen; en als het waar is, wat KLUIT meent, dat het antwoord uit de pen van den Raadsheer VAN DER MIJLE is gevloeid, dan kan althans de bedoeling niet geweest zijn, om LEICESTER tegenover de Staten gelijk te geven. Zie hiervoor, bl. 233. Het is echter natuurlijk dat de Raadsheeren in LEICESTER's tegenwoordigheid *Holland's* willekeurige inbreuken op zijn *wettig* gezag bezwaarlijk op grond zijner trouweloosheid, heerschzucht en geheime bedoelingen konden verdedigen, hetgeen de aanteekening in de *Resolutiën van den Raad van State* bij VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 238 verklaart. De *Resolutiën van Holland* dragen op dit tijdstip menigvuldige sporen van gemeenschappelijk overleg tusschen de Staten en het Hof.

en al mogt men ook beweren, dat hij van gevoelen veranderd was: men kende bij onder- 1584—1587
vinding de Pauselijke leer, dat men aan Ketters geen woord behoefde te houden. Al werden ook de Spaansche troepen uit het land verwijderd, toch zou het gevaar niet weggenomen zijn, daar de meerderheid der inwoners van elke stad en plaats de Roomsche godsdienst nog van harte was toegedaan, en dus den Koning behulpzaam zoude zijn, om grooter magt te erlangen, dan hij ooit bezeten had. Om al deze redenen baden zij den Landvoogd dat hij, zonder zich aan de schijnbare geringheid der hulpmiddelen te storen, in de verdediging des lands volharden en geenszins uit moedeloosheid vertrekken mogt (1).

Op den zestienden van Herfstmaand hadden de Staten van *Holland* kennis bekomen van den brief, dien LEICESTER afzonderlijk aan *Leiden* had gezonden. Den volgenden dag berigtten de afgevaardigden van *Haarlem*, *Delft*, *Amsterdam* en *Alkmaar*, dat deze steden insgelijks diergelijke brieven ontvangen hadden. Men achtte het raadzaam, dat die brieven niet do͘or de stedelijke regeringen maar door de Staten uit aller naam zouden beantwoord worden, en besloot derhalve alle steden, ook die niet gewoonlijk ter Statenvergadering vertegenwoordigd werden, op dit punt te beschrijven, met verzoek dat zij hunne gemagtigden volledigen last zouden geven om staatsgewijze zoodanig antwoord op te stellen, als zij tot bewaring van 's lands regten geschikt zouden achten. Daar LEICESTER, door zijn vertoog niet slechts aan de stedelijke regeringen maar ook aan de overige hoofden der burgerij te zenden, en vooral door het in druk uit te geven, het gedrag der Staten van *Holland* aan het oordeel der gansche natie onderworpen had, was het voor hen van het uiterste belang hem een antwoord te doen toekomen, dat van eensgezindheid en vastberadenheid getuigde, en tevens geschikt was om hunnen tegenstand tegen zijne willekeurige maatregelen en voor 's lands welzijn gevaarlijke bedoelingen in het oog van alle welgezinden te regtvaardigen. Met dit oogmerk besloten zij omtrent deze zaak met de afgevaardigden van *Zeeland* en *Friesland* in de Algemeene Staten, met de beide Hoven van Justitie en de Rekenkamer in overleg te treden. De gewenschte eenstemmigheid werd dan ook, met weinige uitzonderingen, verkregen. Ook de steden, die geen brief van LEICESTER ontvangen hadden, stemden in eene gemeenschappelijke beantwoording in den geest van *Holland's* Staten toe. Slechts *Edam*, *Monnikendam*, *Purmerend* en *Hoorn* weigerden daarin te deelen. *Gouda*, *Dordrecht* en *Amsterdam* leverden afzonderlijke antwoorden in. In tegenspraak met het fiere vertoog, waarin de regering van *Gouda*, drie jaren vroeger, zich tegen de opdragt der Souvereiniteit aan eene vreemde Mogendheid verzet had (2), hield zij thans langeren

(1) BOR, D. III. bl. 47—50.

(2) Hiervoor, bl. 133.

1584— 1587 weerstand tegen *Spanje* voor eene roekelooze worsteling, en den vrede voor de meest wenschelijke uitkomst, weshalve zij LEICESTER aanmoedigde om dien door zijnen invloed te bevorderen. De regering van *Dordrecht*, waarin verscheidene aanhangers van LEICESTER zitting hadden, verklaarde zich wel ten ernstigste tegen elken vredehandel, zoolang FILIPS leefde, maar betuigde tevens hare bereidwilligheid om zijne pogingen tot bescherming der Vereenigde Gewesten te ondersteunen, en hem in zijn gezag te handhaven (1). Te gelijker tijd zond zij eenen brief aan de Staten van *Holland*, waarin zij verklaarde geen afgevaardigden ter vergadering te zullen zenden, om over het gemeenschappelijke antwoord aan LEICESTER te beraadslagen. Zij hield zich overtuigd dat hij niets anders bedoelde, dan in het belang der Vereenigde Gewesten de magt te gebruiken, die hem door de Staten vrijwillig was opgedragen, en die hij, bepaaldelijk met opzigt tot de vrije beschikking over het krijgsvolk, ook noodig had; weshalve zij het onnoodig achtte »andermaal deductie te doen en veel te verhalen, *usque ad fastidium* (tot walginge toe), van de autoriteyt van de Staten, en van 't recht den selven competerende tot de Souvereiniteyt van den lande." Reeds dikwerf had zij door hare gedeputeerden ter Statenvergadering hare meening over het onvoegzame der herhaalde vertoogen te kennen gegeven, doch zonder eenig gevolg. Zij achtte het dan nu ook onnoodig om iemand ter dagvaart te zenden en hare stad op doellooze kosten te jagen, doch verzocht dat haar gevoelen ten goede zou worden opgenomen, en dat men zorg zou dragen voor het behoud van den bijstand der Koningin en de tegenwoordigheid van LEICESTER, »zonder welke," voegde zij er bij, »wy oogen-schijnlijk verloren gaen (2)."

De beraadslagingen over de beantwoording van LEICESTER's vertoog hielden de steden en Staten van *Holland* zoolang bezig, dat zij daarmede nog niet gereed waren, toen de Landvoogd in het laatst van Herfstmaand besloot naar *Utrecht* te vertrekken. Zij verzochten hem nog een paar dagen te '*s Gravenhage* te blijven, hopende binnen dien tijd gereed te zijn, doch hij verklaarde zijne reis niet te kunnen uitstellen. Op den negen en twintigsten der genoemde maand kwam hij te *Utrecht* aan, waar hij met groote vreugde ontvangen werd, en zich onledig hield met den Burgemeester PROUNINCK, zijnen Secretaris DE BURGHGRAVE en anderen zijner aanhangers middelen te beramen tot onderwerping der Staten van *Holland*, wier verzet hem verhinderde de magt te erlangen, die zijne partij hem in 'slands belang of uit baatzuchtige oogmerken wenschte te verschaffen. Er scheen daartoe geen ander middel, dan de regering der voornaamste steden geweldddadig te veranderen. De Landvoogd zou zelf beproeven, zich met hulp

(1) BOR, D. III. bl. 56—59. VAN REYD, bl. 133.

(2) BOR, D. III. bl. 42.

der Engelschgezinde ingezetenen van *Amsterdam* meester te maken. Inmiddels werd 1584—1587
door zijne aanhangers in *Dordrecht* en *Leiden* eene omwenteling voorbereid (1).

De regering van *Amsterdam*, hoezeer gezind om den Landvoogd zooveel mogelijk te bevredigen, daar zij den bijstand van ELIZABETH voor het welzijn der Vereenigde Gewesten bijna onontbeerlijk achtte, was echter van de noodzakelijkheid der door de Staten van *Holland* genomene maatregelen te zeer overtuigd, om niet tegen verraderlijke aanslagen op hare hoede te zijn. Reeds in Oogstmaand hadden de Burgemeesters, op last der Vroedschap, de Kapiteinen en Luitenants der Schutterijen bij zich ontboden, en hun onderscheidene omstandigheden medegedeeld, waaruit zij LEICESTER's geheime bedoelingen konden leeren kennen, opdat zij de handelwijze der Staten begrijpen en des te meer geneigd zouden zijn van alle ondernemingen af te zien, die tot nadeel van stad of land zouden kunnen strekken. Ook waren voor het Stadhuis eenige stukken geschut geplaatst, om in geval van oproer te dienen (2). Het vertoog van LEICESTER was door de regering wel afzonderlijk beantwoord, maar op eene wijze, die hem weinig genoegen kon geven, daar de voornaamste punten, als behoorende tot de vergadering der Algemeene Staten, daarin met opzet niet werden behandeld. Men verschoonde dit stilzwijgen met de opmerking, dat LEICESTER wel zou inzien »wat inconveniënten daeruyt souden moghen verrijsen, ingevalle die steden in sulcke gewichtige saecken, den geheelen staet ende conservatie van de Landen betreffende, yet besonders ende apart souden resolveren ende inbrenghen, daer uyt de onderganck van de Landen soude mogen volghen (3)." Het kon niet anders, of deze voorzigtigheid der Amsterdamsche regering moest de Engelschgezinden verbitteren, en de Predikanten ontzagen zich dan ook niet van den kansel hevig tegen de Burgemeesters uit te varen, niettegenstaande de goede trouw dezer mannen, die alle vier voor 's lands vrijheid veel geleden en zelfs ballingschap verduurd hadden, boven alle verdenking verheven was (4). In dezen staat van zaken kreeg men op den tweeden van Wijnmaand onverwachts berigt, dat LEICESTER met een aanzienlijk gevolg de stad naderde. Het wekte natuurlijk argwaan dat hij niet, gelijk vroeger, de regering eenigen tijd te voren van zijne aanstaande komst verwittigd had. In aller ijl maakte men echter de noodige schikkingen

---

(1) BOR, D. III. bl. 93. VAN REYD, bl. 133.

(2) Daarenboven werd aan het onderste gedeelte der pui van het Stadhuis een bord gehecht met deze dichtregelen (HOOFT, bl. 1196):

Oft'er verraadt, oft oproer quaadt, wierde vernoomen;
Men zal, tot baat, geschut op straat, hieruit doen koomen.

(3) Dr. P. SCHELTEMA, *de Graaf van Leicester te Amsterdam*, bl. 60.

(4) BRANDT, *Hist. der Ref.* D. I. bl. 724.

1584–1587 voor zijne ontvangst, en de Burger-Kapitein LAURENS JAKOBSZOON REAAL toog met zijn vendel naar de Reguilierspoort, welke de Landvoogd moest binnen komen. Het vallen van den avond vermeerderde de bezorgdheid, daar men in de duisternis niet kon opmerken, hoeveel troepen hij met zich voerde. De Sergeant WILLEM BUIL bood zich echter vrijwillig aan om buiten de poort te gaan, en een teeken te geven, als hij meer krijgsvolk in aantogt zag, dan men wenschte binnen te laten. Toen LEICESTER kort daarop voor de poort verscheen, bleef het teeken achter, weshalve de poort geopend, en de gansche stoet, waarbij zich ook Prins MAURITS bevond, binnengelaten werd. Nadat de Landvoogd door een der Schepenen met eene sierlijke Latijnsche redevoering verwelkomd was, begeleidde men hem door de verlichte Kalverstraat naar het Prinsenhof, waar hij zijnen intrek nam. Des anderen daags noodigde hij al de Officieren der Schutterij bij zich ten middagmaal. Nadat zij door een mild onthaal, waarbij vooral geen wijn gespaard werd, in een gunstige stemming waren gebragt, hield DE BURCHGRAVE eene aanspraak, en zocht door eene schildering der tegenkanting, die de Landvoogd ook van de Amsterdamsche regering te lijden had, de Burgerhoplieden tot de verklaring te brengen, dat zij gezind waren de Burgemeesters in hechtenis te doen nemen, terwijl hij tevens LEICESTER's verlangen te kennen gaf dat men iederen avond, zoolang hij in *Amsterdam* vertoefde, het wachtwoord bij hem zou komen halen. De Burgerhoplieden, door DE BURCHGRAVE's redenen geschokt, en door den wijn verhit, weifelden of zij aan den Landvoogd eene eer zouden weigeren, die destijds gewoonlijk aan alle aanzienlijke personen geschonken werd, doch die hem in staat zou gesteld hebben alle voorzorgen te verijdelen, de stad te vermeesteren, de oude regering af te zetten, en eene nieuwe uit zijne aanhangers te benoemen. Inmiddels had zich zekere ROODENBURG, een warm aanhanger van LEICESTER, onder het gezelschap gemengd, welligt om het eerste beslissende woord te spreken, dat bij zulke gelegenheden bezwaarlijk over de lippen wil. Op dit hagchelijke tijdstip trad de regerende Burgemeester, PIETER CORNELISZOON BOOM, als Opperkolonel der Schutterij uitgedoscht, onverwachts de zaal binnen. Zoodra hij ROODENBURG in het oog kreeg, vroeg hij hem, wat hij daar te doen had? De ander bragt tot zijne verontschuldiging bij, dat hij, als een getrouw vriend des vaderlands, zich insgelijks derwaarts had begeven; waarop de Burgemeester, hoewel nog onzeker omtrent de gezindheid der overigen, hem gebood terstond te vertrekken. Nu onderrigtte men hem van de aanspraak en het verzoek van DE BURCHGRAVE. Hij liet de hatelijke redenen, die gebruikt waren om de Burgerhoplieden tegen de regering op te zetten, onbeantwoord, doch verklaarde dat niemand dan de Vroedschap in het halen van het wachtwoord verandering mogt maken, weshalve elk mogt toezien, wat hij beginnen zou. Deze woorden, met achtbaarheid en klem geuit, bragten de aanwezigen tot nadenken, en verijdelden den aanslag, waarbij niet slechts de onafhankelijkheid der stad maar ook het leven der voornaamste Regenten het grootste gevaar had geloopen, daar

men verzekerde dat LEICESTER veertien van de wakkerste voorstanders der vrijheid en 1584—1587
getrouwste vrienden van het Huis van NASSAU, wier namen hem waren ter hand gesteld, eenen smadelijken dood wilde laten sterven. In zijne hoop teleurgesteld, en geen kans ziende, om te *Amsterdam* zijn doel te bereiken, keerde de Landvoogd reeds den volgenden dag naar *Utrecht* terug (1).

De willekeur, waaraan de regering dezer stad in het vorige jaar was blootgesteld geweest, had inmiddels vruchten gedragen. De gevangenneming van PAULUS BUIS, de onvoorwaardelijke opdragt der Souvereiniteit aan ELIZABETH, de uitzetting van verscheidene aanzienlijke en verdienstelijke mannen, de benoeming van vreemdelingen tot de hoogste ambten, en de pogingen om de Gekorenen uit de Staten te verwijderen en de Kapittelgoederen aan te tasten, hadden aan velen de oogen geopend voor de gevaren, die het vaderland bedreigden, wanneer de Leicestersche factie de teugels van het bewind in handen kreeg. Voordat de Landvoogd naar *Amsterdam* vertrok, hadden acht Stichtsche Edelen hem herstelling verzocht van hetgeen ten vorigen jare tegen de voorregten en vrijheden des lands en het verdrag met ELIZABETH geschied was. LEICESTER had hun echter verzocht meer bepaaldelijk op te geven, welke zaken zij bedoelden. In de bijeenkomsten, die de Edelen daarop met de Gekorenen gehouden hadden, om zich omtrent een gezamenlijk verzoekschrift te beraden, was het zeer onstuimig toegegaan. Op de vraag, door een der Edelen gedaan, of de aanwezigen gezind waren, de vrijheden voor te staan, en hetgeen daartegen gedaan was, te helpen herstellen, gaven de Gekorenen een toestemmend antwoord, daar zij immers, gelijk een hunner zeide, voor het behoud hunner privilegiën de wapenen hadden opgevat. De Edelen waren van onderscheiden meening, daar sommigen niet aan alle voorregten dezelfde kracht toekenden. »Wilt gij dan de voorregten niet handhaven?" vroeg de Heer VAN MOERSBERGEN aan den Heer VAN ZUIDOORD, en beval den Notaris, die het rekwest zou opstellen, daarvan aanteekening te houden. »Gij liegt het," hernam ZUIDOORD, »dat zeg ik nog niet," waarop MOERSBERGEN zijn dolk trok en hem doorstoken zou hebben, wanneer de overigen zich niet tusschen beide geworpen hadden. Zoodra de Burgemeester PROUNINCK berigt kreeg van deze vergadering, liet hij tegen drie der Edelen een bevel van inhechtenisneming uitvaardigen. Hiermede onbekend, leverden zij terstond na LEICESTER's terugkomst in tegenwoordigheid van den Graaf VAN NIEUWENAAR uit naam der Ridderschap van *Utrecht* een verzoekschrift over, waarin twee en twintig punten werden opgenoemd, wier herstelling men verlangde. Daarna begaven zij zich naar eene herberg op het Oudkerkhof »om aldaar met den anderen een Pinte wijn te drinken," doch werden weldra gestoord door den Hoofdschout VAN TRILLO, die zes hunner

(1) BOR, D. III. bl. 63. HOOFT, bl. 1199—1201. Dr. P. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 32—40.

1584— gevangen nam. Niet slechts in *Utrecht*, maar ook in *Holland*, *Zeeland* en elders
1587 wekte het groote ergernis, dat eenige der aanzienlijkste ingezetenen zulk eene behandeling ondervonden, omdat zij den Landvoogd een rekwest tot behoud van 's lands privilegiën hadden overhandigd. LEICESTER zelf toonde zich ontevreden, dat men hierin buiten hem was te werk gegaan, verklaarde openlijk, dat hij geen bevel tot inhechtenisneming gegeven had en liet de Edelen uit hunne gevangenis ontslaan. Zijne betuigingen hadden echter bij allen, die niet tot zijne partij behoorden, hunne kracht verloren. Men had te veel ondervinding van de sluwheid, waarmede hij de uitvoering zijner plannen steeds aan anderen opdroeg, ten einde later zijne goedkeuring of medewerking te kunnen loochenen, om het gebruikte geweld uitsluitend aan den onberaden ijver zijner aanhangers te wijten (1). Het misnoegen klom door de verandering der regering, die naar gewoonte in den aanvang van Wijnmaand moest plaats grijpen. Als Stadhouder was de Graaf VAN NIEUWENAAR daartoe uitsluitend bevoegd; doch LEICESTER, bevroedende dat deze zijne aanhangers niet in het bestuur zou laten, en het voorwendsel missende dat NIEUWENAAR's afwezigheid hem in het vorige jaar geschonken had, matigde zich de stadhouderlijke magt aan, en hield of bragt de ijverigste voorstanders zijner partij in de regering. PROUNINCK bleef, naast RUYSCH, Burgemeester (2).

Terwijl de Algemeene Staten zich te *Dordrecht* nog bezig hielden met een antwoord op LEICESTER's vertoog op te stellen, was een pakket brieven van den Landvoogd aan de afzonderlijke landschappen en steden van *Friesland* in handen van den Stadhouder WILLEM LODEWIJK gevallen. Reeds kwam het aan hem en de Gedeputeerde Staten eene ongewone en bedenkelijke zaak voor, dat de Landvoogd zich aldus tot de afzonderlijke leden der Staten wendde, en hen met opzet scheen voorbij te gaan; doch onderscheidene brieven aan bijzondere personen, met name aan den President van het Hof HESSEL AISMA, gerigt, gaven de oplossing van deze handelwijze. Het bleek dat de Landvoogd ook hier, gelijk in *Holland*, een beroep van de Staten op de ingezetenen wilde doen, en de bewoordingen, waarin over de bedoelingen en daden der eerste gesproken werd, lieten geen twijfel over, dat het eigenlijke oogmerk was, door het zaaijen van tweedragt en het verwekken van onlusten de Engelschgezinde partij te doen zegevieren. De Gedeputeerden begrepen de papieren van AISMA in beslag te moeten nemen, en vonden daarin de bewijzen, dat hij onafgebrokene briefwisseling met den Utrechtschen Burgemeester PROUNINCK gehouden had, en dat beide mannen zich voorstelden aan LEICESTER onbeperkt gezag te verschaffen. Dien ten gevolge werd AISMA in zijn huis bewaakt en van

(1) BOR, D. III. bl. 64—67. HOOFT, bl. 1201—1203. Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Leicester in Utrecht*, (in *Tijdschr. v. Gesch. Oudh. en St. v. Utrecht*, 1836) bl. 37.

(2) BOR, D. III. bl. 63, 67. VAN ASCH VAN WIJCK, t. a. p. bl. 38.

zijne betrekking ontzet (1). Ook zonden de Gedeputeerden verslag van hunne bevinding aan de Algemeene Staten, met verzoek om hunnen raad te mogen ontvangen omtrent de beste middelen, om de inwendige tweespalt te voorkomen en 's lands voorregten te bewaren (2). Het is onbekend, welk besluit de Algemeene Staten daarop genomen hebben; doch ongetwijfeld bragt deze zaak veel bij om *Holland* in zijn verzet tegen LEICESTER te doen volharden, en tevens in veler oogen te regtvaardigen. 1584—1587

De antwoorden, die van verschillende zijden op LEICESTER's vertoog waren ingekomen, hadden intusschen het bewijs gegeven, dat men in *Holland*, *Utrecht* en *Gelderland*, hoezeer ook van gevoelen verschillende ten opzigte der magt, die men aan den Landvoogd wenschte op te dragen, bijna eenstemmig elken vredehandel met FILIPS als ten hoogste gevaarlijk beschouwde. Zoowel LEICESTER's aanhangers als zijne tegenstanders hadden uitdrukkelijk verklaard, dat aan geen onderwerping aan *Spanje*, ook onder de beste voorwaarden, gedacht kon worden; en *Gouda's* regering stond thans evenzeer alleen in hare moedeloosheid, als te voren in haar welligt overspannen krachtgevoel. Het moest dus een zeer ongunstigen indruk maken, toen het Engelsche lid van den Raad van State KILLEGREW op den elfden van Wijnmaand in de vergadering der Algemeene Staten verscheen, en uit naam van LEICESTER mededeelde dat ELIZABETH met de Vereenigde Gewesten omtrent een vredesverdrag met *Spanje* in overleg wenschte te treden; dat zij ontevreden op hem was, omdat hij daartoe nog geen krachtiger pogingen had aangewend; en dat zij besloten had daarmede voort te gaan, ook al mogten de Algemeene Staten zich buiten alle onderhandelingen willen houden. De Koningin had echter verklaard alleen op redelijke voorwaarden vrede te zullen sluiten, doch verlangde spoedig antwoord. De Staten verzochten KILLEGREW zijnen last schriftelijk over te leveren, doch hij verklaarde daartoe geen bevoegdheid te

---

(1) Dit schijnt te blijken uit het woord *gedeporteert* bij BOR, bl. 106. Vgl. Mr. J. SCHELTEMA, *Staatkundig Nederland*, D. I. bl. 47. — In een van AISMA's brieven aan PROUNINCK wordt de magt, die men voor LEICESTER verlangde, met dien van de Romeinsche Dictators vergeleken. WINSEMIUS, *Chronijck van Frieslandt*, bl. 781.

(2) In de *Resolutien der Staten-Generaal* is op 29 Sept. aangeteekend: »De gedeputeerden van *Vriesland* communiceeren een brief by haer ontfangen van de Gedeputeerde Staeten van *Vriesland*, mitsgaders de copie van de brieven by zyn Excell. gesonden aen de Staeten van *Oostergo*, *Westergo* en *Zevenwolde*, item van eenige particuliere brieven, versoekende uyt last van heure principalen, also de voors. brieven tendeeren tot oproer, twist en scheuring in de Provincie van *Vriesland*, ende waren injurieus tegen de Heeren Staeten-Generaal, dat de Heeren Staeten souden gelieven te adviseeren op eenige bequame en promte middelen, daermede die van *Vriesland* daer inne souden mogen voorsien, tot conservatie van de geregtigheden en privilegien van den Lande, en handhavinge van de authoriteit van den magistrate van denzelven Landschappe."

1584—1587 hebben, daar de zaak geheim moest blijven. Eerst op hun ernstigen aandrang stond hij toe, dat eenige punten uit den brief, dien LEICESTER hem gezonden had, door den Griffier werden opgeteekend. Daarop vroeg hij, of het antwoord niet binnen veertien dagen gereed kon zijn. Men antwoordde dat er minstens vijf weken verloopen zouden, eer de Staten der afzonderlijke Gewesten op dit punt beschreven en gehoord waren. Op zijn verzoek gaf men LEICESTER hiervan berigt, die er in zijn antwoord op aandrong dat men in deze zaak met voorzigtigheid te werk zou gaan, opdat zij niet strekken mogt om de gemeente in opschudding te brengen en den goeden naam der Koningin afbreuk te doen. Na al zijne betuigingen, eerst dat de Koningin niet aan eenigen vredehandel dacht, en vervolgens dat zij nimmer zonder de medewerking der Vereenigde Gewesten vrede zou sluiten, was deze omstandigheid niet geschikt om het vertrouwen in den Landvoogd te versterken, en den argwaan te verminderen, dien de ontdekking van zijnen geheimen lastbrief had doen ontstaan (1).

Niet alle Gewesten deelden echter evenzeer in den afkeer van onderhandelingen met PARMA, dien de Algemeene Staten, uit de afgevaardigden van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Gelderland* zamengesteld, reeds meermalen hadden uitgesproken. In *Overijssel*, dat gedurig door den vijand geteisterd werd, en welks toestand sedert de overgave van *Deventer* door STANLEY geenszins verbeterd was, lieten zich op eenen Landdag, die in het midden van Wijnmaand te *Kampen* gehouden werd, vele stemmen voor den vrede hooren. Men besloot aldaar aan de Staten van *Gelderland* en *Utrecht* voor te stellen eene bijeenkomst te houden, om over de beste middelen tot bevordering van 's lands welzijn te beraadslagen, en daarna gemeenschappelijk bij de Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* pogingen aan te wenden, om hen tot overeenstemming met de genomene besluiten te bewegen (2). Aan dit voorstel schijnt echter geen gevolg te zijn gegeven; doch het was eene nieuwe uiting van het reeds meermalen geopenbaarde gevoel der Landprovinciën, dat er tusschen hunne belangen en die der Zee-

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 917. VAN REYD, bl. 109, 110.

(2) BOR, D. III. bl. 70. Mr. B. J. VAN HATTUM, *Geschiedenissen der stad Zwolle*, 1769, D. III. bl. 234. — Uit de *Resolutien der Staten-Generaal*, 9—14 Julij 1587, blijkt dat destijds Mr. AELBERT HILLEBRANTS als Gedeputeerde van *Overijssel* in de Algemeene Staten verscheen, doch niet werd toegelaten, aangezien zijn lastbrief alleen goldt voor krijgszaken, en de Algem. Staten bovendien nog geen officieel berigt hadden gekregen van het bijzondere verdrag, waarbij *Overijssel* zich onder LEICESTER's bewind begeven had. Niettemin verklaarden de Staten den Gedeputeerde toch toe te zullen laten, als hij vertoonde »eene gewoonlijke procuratie of commissie, houdende last om metten gedeputeerde van de andere Provincien te mogen besoigneeren en resolveeren op de pointen van beschryvinge daer op de Vergaderinge geleit is, ende verder op alle voorvallende saeken raekende de welstant en de conservatie van de geregtigheden en privilegien van de Landen."

provinciën een onderscheid bestond, waardoor beide gedrongen werden zich naauwer aan hunne onmiddelijke naburen aan te sluiten. *Holland* en *Zeeland*, geheel van vijanden bevrijd en door den handel bloeijende, moesten wel geheel anders omtrent den vrede denken dan *Overijssel* en *Drenthe*, waar de Spanjaarden nog een groot gedeelte des lands in bezit hadden. Het pleit voor de vrijheidsliefde en volharding der Staten van *Friesland* en *Gelderland*, dat zij nog geenszins geneigd waren de wisselvallige kansen van een gewapenden tegenstand met de nog onzekerder uitkomst eener voorwaardelijke onderwerping te verwisselen, niettegenstaande beide gewesten nog gedurig aan vijandelijke invallen waren blootgesteld en door den krijg onderdrukt en uitgeput werden. Intusschen had de omstandigheid, dat het getal der Katholijken in de Landprovinciën en ook in *Friesland* aanmerkelijk grooter was dan in *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, waar de Hervorming veel dieper was doorgedrongen, grooten invloed op de gezindheid van de ingezetenen dezer Gewesten, en vormde ook in *Friesland* en *Gelderland* eene partij, die met verlangen naar vrede met *Spanje* uitzag (1). 1584—1587

Het was inmiddels gebleken dat de Spanjaarden, waar hunne wapenen te kort schoten, nog steeds geneigd waren zich tot bereiking van hun doel van dezelfde middelen te bedienen, die aan Prins WILLEM *van Oranje* het leven hadden gekost. In Hooimaand was een aanslag ontdekt op het leven van Graaf WILLEM LODEWIJK, door wiens beleid en onvermoeiden ijver het voortdringen van den vijand in *Friesland* meer en meer gestuit werd. Zekere LAUTERBECK, een Duitsch trompetter, bekende (2) door VERDUGO te zijn overgehaald om zich in dienst van den Graaf te begeven, ten einde gelegenheid te vinden, om hem verraderlijk te doorschieten. Hij werd ter dood veroordeeld, doch toonde groot berouw over zijn voornemen, en liet, toen hij ter strafplaats werd geleid, den Stadhouder waarschuwen, dat nog twee booswichten, op VERDUGO's aandrang, het insgelijks op zijn leven hadden toegelegd. Zoodra de Spaansche Veldheer vernam, dat deze poging tot sluipmoord mislukt was, schreef hij aan WILLEM LODEWIJK eenen beleefden brief, waarin hij alle medepligtigheid loochende, LAUTERBECK als eenen waanzinnige afschilderde, wiens getuigenis geen waarde had, en als een bewijs zijner goede trouw en vriendschappelijke gezindheid den Graaf vermaande op zijne hoede te zijn voor LEICESTER, die hem heimelijk lagen legde. WILLEM LODEWIJK antwoordde hem op koelen, waardigen toon, dat LAUTERBECK's woorden en daden geenszins van onnoozelheid of zelfbedrog getuigd hadden, en dat de Engelsche Landvoogd een te deugdzaam Heer was, om ooit zijne vijanden, veel minder zijne vrienden, op die wijze te behandelen. Wat

(1) VAN HATTUM t. a. p. J. S. MAGNIN, *Geschiedkundig overzigt van de besturen in Drenthe*, 1850, St. III. D. II. bl. 9 vv. VAN REYD, bl. 135. Hiervoor, bl. 171.

(2) Zijne getuigenis had te meer waarde, daar hij haar vrijwillig aflegde, zonder gepijnigd te zijn.

1584— hem zelven betrof, hij wenschte niets liever, dan VERDUGO's verraad in een eerlijken krijg
1587 zoodanig te vergelden, als het »eenen oprechten soldaet en man met eeren" betaamde (1).

Graaf WILLEM LODEWIJK liet dan ook niets onbeproefd, om den vijand buiten *Friesland's* grenspalen te houden, en hem zooveel mogelijk afbreuk te doen. Hij verkreeg van de Staten de noodige geldmiddelen, om eenige nieuwe vendels op te rigten, waardoor de ongeordende en ongeoefende troepen, die de oproeping van den derden man der huislieden opleverde (2), door ervarene krijgslieden vervangen werden. Door deze verbetering en vermeerdering zijner krijgsmagt zag hij zich in staat gesteld alle wegen zoo goed te bezetten, dat de Spanjaarden geen inval meer durfden wagen, zelfs niet toen een strenge vorst in den vorigen winter hun den toegang over het water had gebaand. Niet tevreden met dit voordeel, begon WILLEM LODEWIJK nu ook aanvallenderwijze te handelen, en dwong verscheidene dorpen in den omtrek van *Groningen* voortaan aan de Staatschen brandschatting te geven. In Herfstmaand smeedde hij zelfs eenen aanslag op die stad. Uitgezondene verspieders hadden ontdekt, dat een uitgestrekt gedeelte der wallen door de Spaansche bezetting niet bewaakt werd, zoodat zij herhaaldelijk de gracht overgezwommen en den wal beklommen hadden, zonder ontdekt te worden. Op deze nalatigheid bouwde men het volgende plan. Honderd uitgelezene soldaten zouden trachten binnen de vesting te komen en eene der poorten open te breken. Intusschen zouden alle toegangen tot *Groningen* bezet worden, en de Stadhouder zelf met het grootste gedeelte zijner troepen de geopende poort terstond binnendringen. Doch de schipbrug, die bij *Niezijl* over het water was geslagen, om aan de Friesche legermagt gemakkelijken toegang tot *Groningen* te verschaffen, werd door een springvloed verbroken. Eer men haar herstellen kon, waren de Groningers van het dreigende gevaar verwittigd, en hadden de noodige maatregelen genomen, om een diergelijken aanslag te verijdelen (3).

De mislukte poging, om zich van *Amsterdam* meester te maken, deed LEICESTER naar andere middelen omzien, om zijn doel te bereiken. Men begreep dat hij welligt in *Noord-Holland*, waar de hem getrouwe SONOY *Medemblik* bezet hield en veel invloed bezat, beter slagen zou. Hij besloot derhalve de steden van dat Gewest rond te reizen, en begaf zich daartoe op den veertienden van Wijnmaand naar *Naarden* (4).

Op denzelfden dag waren de Staten van *Holland*, die zich niet langer in eene openliggende plaats als *'s Gravenhage* veilig achtten, binnen *Haarlem* vergaderd. Na langdurige beraadslagingen en overleggingen met de Vroedschappen der voornaamste steden,

---

(1) BOR, D. III. bl. 11. VAN REYD, bl. 122. HOOFT, bl. 1167.

(2) Zie hiervoor, bl. 176.

(3) VAN REYD, bl. 135.

(4) BOR, D. III. bl. 67.

hadden zij eindelijk hun antwoord op LEICESTER's vertoog vastgesteld. Onder dagteekening van den zestienden van Wijnmaand werd het den Landvoogd toegezonden. Het bestond uit drie stukken, die gezamenlijk gedrukt en algemeen verkrijgbaar gesteld werden. In het eerste werd eene nadere verklaring gegeven der punten, die reeds in het laatst van Oogstmaand aan LEICESTER overhandigd, en door hem schriftelijk beantwoord waren (1). De Staten weidden daarin inzonderheid uit over het regtmatige en gepaste, om het krijgsvolk, behalve aan het gezag van den Landvoogd, ook aan de bevelen der Gewestelijke Stadhouders ondergeschikt te houden. Zij beweerden dat de nieuwe eed, onder welken zij hunne troepen gebragt hadden, niet slechts in overeenstemming met het staatsregt, maar ook voor 's lands welzijn hoogst noodig was, gelijk te *Deventer* en bij *Zutphen* overtuigend was gebleken. Ook hadden »de loffelijke diensten van mijn Heere den Prince van Orangien en van het huys van Nassau (die noch goed noch bloed voor de defensie deser landen gerechtigheden hebben verschoont) niet verdient, datmen zijne Excellentie van Nassau de behoorlijke autoriteyt hem wettelijke competerende en gedefereert (ook voor de komste van zijne Excellentie in dese landen) soude verminderen, en hem die oneere en schande aan doen, bysonder nademael de autoriteyt van zijne Excellentie geenszints en wort verkort by de hanthoudinge van de voorsz. gerechtigheden." Voorts herinnerden de Staten den Landvoogd aan hetgeen zij hem reeds meermalen hadden voorgehouden omtrent den toestand en de betaling van het krijgsvolk en het begeerde herstel van onderscheidene beschikkingen, die hij in het vorige jaar tegen 's lands privilegiën genomen had. Het tweede stuk, waarin het eigenlijke antwoord op zijn vertoog vervat was, bevatte eene uitvoerige verdediging van het gedrag der Staten (2). Zij beriepen zich daarin op hun oud regt, om aan hunne Landvoogden eerbiedig onder het oog te brengen, wat zij met 's lands voorregten en welvaart in strijd achtten; op het verraad van STANLEY en YORK, dat hun gedwongen had aan de Gewestelijke Stadhouders de magt terug te geven, die door LEICESTER's geheime kabinets-akte tegen »alle oude gebruyk en recht van den lande" aan banden was gelegd; op hunne, uit voorzigtigen eerbied voortgesprotene voorzorg, om hunne brieven naar *Engeland* geheim te houden, ten einde zijn goeden naam te sparen; op de ontroering van het 1584—1587

(1) Hiervoor, bl. 283.

(2) WAGENAAR meldt (D. VIII. bl. 252), en KLUIT (t. a. p. bl. 376) volgt hem hierin na, dat dit stuk sprak »uit den naam van de Ridderschap, Edelen en *meeste* Steden van *Holland* en *West-Friesland*, alzo *Dordrecht*, *Gouda*, *Hoorn* en eenige andere Leden den Graave van LEICESTER afzonderlijk geantwoord hadden." In het oorspronkelijke stuk bij BOR, bl. 76—80, komt daarvan echter niets voor, maar wordt gesproken van de »Ridderschap, Edelen en Steden van *Holland* en *West-Friesland*, Staets-gewijs vergadert zijnde." De uitdrukking *de meeste steden* komt slechts als kantteekening bij BOR voor.

1584–1587 oogenblik, die hun welligt min voegzame bewoordingen had in de pen gegeven, hoewel zij herhaaldelijk betuigd hadden het gebeurde niet aan den Landvoogd maar aan den invloed zijner onwaardige gunstelingen te wijten. Zij wezen op hunne ernstige pogingen om HOHENLO met hem te verzoenen, en op de bereidwilligheid, waarmede zij reeds aan geld, wapenen, leeftogt en krijgsbehoeften meer hadden opgebragt, dan waartoe zij zich verbonden hadden, en niet slechts voor hunne eigene veiligheid, maar ook voor de verdediging van *Zeeland*, *Gelderland* en *Overijssel* hadden gezorgd. Het was derhalve klaarblijkelijk, dat LEICESTER geen reden had om hun de schuld te geven, wanneer de krijg met ongunstigen uitslag gevoerd werd. Ook kon het niemand bevreemden, dat zij tegen vermeerdering van lasten ernstige bezwaren hadden. Niettegenstaande de koophandel en zeevaart meer dan ooit belemmerd waren, had *Holland* gedurende LEICESTER's bewind reeds bijna vier millioen gulden opgebragt: eene som, die niet slechts de opbrengst in de vijftien voorgaande oorlogsjaren maar ook de bepalingen van het verdrag met ELIZABETH verre overtrof. Daarom konden de Staten ook hunne verwondering niet verbergen, dat men eene verklaring van hen eischte, of hunne middelen, met den bijstand der Koningin, wel voldoende waren, om den krijg naar behooren voort te zetten. De Prins van Oranje had met veel geringer middelen en zonder dien bijstand in veel benaauwder tijd met Gods hulp het geweld des vijands te water en te land weêrstaan, zonder ooit zulk eene verklaring te vorderen, die aan de Staten bovendien ongepast voorkwam, daar zij het bewijs zou geven van groote vermetelheid of van wantrouwen aan Gods genade. Zoo de Koningin de aanvaarding van de Souvereiniteit of van voortdurende bescherming weigerde, en hare hulp niet kon vermeerderen, dan bleef immers niets anders over, dan, met vertrouwen op God, met de voorhandene middelen den oorlog te voeren, de eensgezindheid tusschen de onderscheidene Hoofden, gewesten en steden en de gemeente te bewaren, en de welvaart des lands zoo veel mogelijk te bevorderen. Wat den vredehandel betrof, verklaarden de Staten nog steeds te vertrouwen, dat, volgens het verdrag met ELIZABETH, zonder hunne toestemming over geen vrede zou gehandeld worden; doch zij konden niet ontveinzen, dat de vragen, hun door VALK en MENIJN uit LEICESTER's naam gedaan, bij velen groot nadenken gewekt, en tot beraadslagingen aanleiding hadden gegeven, waarin echter niet anders dan met behoorlijken eerbied over hem gesproken was. Ten slotte verzekerden de Staten nog steeds bereid te zijn den Landvoogd in zijn gezag te handhaven, en de beloofde penningen op te brengen, mits hij de inbreuken op 's lands privilegiën herstelde, voortaan volgens hun vertoog eene behoorlijke onderscheiding maakte tusschen zijne magt en die van de algemeene en bijzondere Staten en Stadhouders, en hun het beheer hunner geldmiddelen overliet. Zij hielden zich overtuigd, dat de oorlog, zoowel te land als ter zee, bij een zuinig en doelmatig beheer, met de toegestane geldmiddelen behoorlijk kon gevoerd worden, en drongen er derhalve op aan, dat de Landvoogd

niet meer op een onzekeren en bedriegelijken vrede aandringen of de zaken des lands voor wanhopig houden zou. Zij beloofden van hunne zijde het verdrag met de Koningin van *Engeland* heilig te onderhouden, het gezag van LEICESTER te eerbiedigen, de toegestemde schattingen getrouw te betalen, en zich in alle opzigten zoo te kwijten, dat ELIZABETH en LEICESTER overtuigd zouden worden van hunne gezindheid om »met behoorlijke dankbaerheyt en constantie de genadige gunste van hare Majesteyt en de goede wille van uwe Excellentie tot de conservatie van den staet en 't gemeene beste deser landen te erkennen, en deselve in alles (wat met conservatie van de Christelijke religie, de vryheden, gerechtigheden, welvaren van den landen geschieden kan) te gelieven (1)." 1584—1587

Bij deze beide stukken was gevoegd eene »Vertoninge van het recht van de Ridderschap, Edelen, en steden van *Holland* en *West-Vriesland*, tot behoudinge van de vrijheden, gerechtigheden en privilegiën en loflijke gebruyken van de selve lande," waarin, met meerdere uitgebreidheid en geringe wijzigingen (2), de regeringsvorm van *Holland* ontvouwd werd overeenkomstig het vertoog, in Grasmaand door den Pensionaris van *Gouda*, FRANÇOIS FRANCKEN, opgesteld, doch destijds door de bemiddeling van den Engelschen gezant BUCKHORST niet openbaar gemaakt (3). Gelijk reeds gezegd is, werd de Souvereiniteit der Staten, tot regtvaardiging hunner handelwijze en breideling van LEICESTER's heerschzuchtige bedoelingen, daarin op geschiedkundige gronden gestaafd, en de voor het behoud van eensgezindheid en orde hoogst verderfelijke meening weerlegd, dat de Landvoogd zich van de Staten op de gemeente zou kunnen beroepen, en deze als een werktuig tot verkorting van het gezag harer wettige vertegenwoordigers zou mogen gebruiken.

Bij deze drie stukken, die één geheel vormden, en uitnemend geschikt waren om de gansche natie omtrent de gezindheid en de bedoelingen van *Holland's* Staten in te lichten, zonder dat daarin de dankbaarheid jegens ELIZABETH en de betamelijke eerbied voor den Landvoogd, wiens eer zoo veel mogelijk was gespaard, uit het oog verloren waren (4), werd insgelijks een vertoog in het licht gegeven, hetwelk tot de predikanten

---

(1) BOR, D. III. bl. 76—80. Vgl. KLUIT, t. a. p. bl. 376—386.

(2) Die wijzigingen heeft KLUIT aangewezen, in de *Bijlagen* op het IIe Deel zijner *Historie der Hollandsche Staatsregering*, bl. 541—544.

(3) Hiervoor, bl. 262, 267.

(4) Het is mij duister, hoe KLUIT (t. a. p. bl. 386) de beknopte vermelding van het tweede vertoog door de Staatsgezinde geschiedschrijvers toeschrijft aan »een verkeerd beginsel, om de eer der Staten en der Natie te sparen," en meent dat het een »wonderbaar contrast" oplevert met het eerste en het derde vertoog. In alle drie staat de zorg voor de handhaving van het gezag

1584—1587 gerigt was en dienen moest om de magtige en onrustige partij der ijverige Hervormden ter neder te zetten. Op den tweeden van Wijnmaand waren vier predikanten, door de Hervormde gemeenten van *Holland* afgevaardigd, in de vergadering der Staten verschenen, en hadden hun eene remonstrantie overhandigd, waarin zij verklaarden, dat al de kerken in *Holland* met groote droefheid de oneenigheid vernomen hadden, die tusschen de Regenten van hoogen en lagen staat en de onderscheidene gewesten gerezen was. Gelijk ieder burger bevoegd was bij de regering te bevorderen, hetgeen tot 's lands welzijn kon strekken, zoo achtten zij zich daartoe nog veel meer verpligt als dienaars des Goddelijken Woords, »die God die genade gedaen heeft om te zijn zijne sentboden en regeerders in zijnen huyse." Zij vermaanden derhalve de Staten om in hun antwoord aan LEICESTER niet op eenige onbelangrijke geschilpunten te blijven staan, maar naar vrede en eensgezindheid te trachten en te zorgen, dat de genegenheid der Koningin van *Engeland* niet verbeurd werd. De Staten gaven aan de predikanten ten antwoord, dat zij op hun vertoog zouden letten, doch eenige dagen later werd hun door OLDENBARNEVELT aangezegd: »dat de Staten alles wisten, wat zij hun hadden voorgehouden, en nog wel meer daarbij; dat het welvaren des lands den Staten niet minder dan hun ter harte ging, en de eersten daarin wel zonder hen zouden voorzien; weshalve de remonstranten gerust naar huis konden gaan, en het beleid der regering aan de Staten overlaten (1). De laatsten besloten echter bovendien een schriftelijk antwoord te geven, ten einde de Hervormden van hunne voortdurende zorg voor de handhaving der »ware Christelijke gereformeerde religie" te verzekeren. Zij verklaarden echter in hun vertoog voor den teruggang van 's lands zaken in de laatste vier jaren, »boven de gemene oorsake van dien, wesende onse sonden," geen andere reden te kunnen vinden, »dan dat eenige, so grote personagien als andere, hen in de regeeringe (onder pretext van de gereformeerde religie seer grotelijx toegedaan te wesen) eerst in de nagebure Provintiën geïn-

---

der Staten en voor eene behoorlijke afscheiding der onderscheidene Staatsmagten op den voorgrond, terwijl *Holland* zich gelijk blijft in de betuiging, den Landvoogd te zullen eerbiedigen, wanneer hij de hem voorgelegde grieven herstellen wil. In het tweede vertoog is echter het beginsel van de Souvereiniteit der Staten niet uitgewerkt, als daar ter plaatse minder gepast. De omstandigheid zelve der gelijktijdige uitgave en overhandiging aan LEICESTER laat bezwaarlijk toe aan opzettelijke verscheidenheid der vertoogen te denken. Vgl. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, D. I. bl. 53.

(1) BOR, D. III. bl. 74. UYTENBOGAERT, *Kerk. Hist.* bl. 265, laat hierop volgen: »Al lange voor desen waren de precijste onder de Gereformeerde niet wel te vreden op den Advokaet BARNEVELT, om 't na-dencken, dat hy dickwils thoonde te hebben over hare handelingen: een yeder kan dencken dat sodanige antwoort der Predicanten misnoegen tegens hem in 't bysonder niet en dede mineeren, gelijck het oock omtrent 30 jaren daer na wel dapper syn operatie dede." Vgl. VAN DER KEMP, t. a. p. bl 82, 85."

gereert, en aen hare zijde eenige van de principaelste dienaers des Goddelijken Woorts gekregen hebbende, het vyer van tweedracht en oneenigheyt, so tusschen de Heeren en personagien, als den Provintiën (professie van de gereformeerde religie doende) hebben gestookt." Zij herinnerden ook aan de ontevredenheid, die ELIZABETH over de opdragt der Landvoogdij aan LEICESTER had betoond, waaruit genoegzaam bleek, dat zij voor haren gunsteling althans geen gezag begeerde boven de voorregten en privilegiën des lands. Zij eindigden met de betuiging, dat zij het verdrag met ELIZABETH onderhouden, den Landvoogd in zijn wettig gezag eerbiedigen, en de gereformeerde religie benevens de privilegiën, voor wier behoud zij de wapenen hadden opgevat, handhaven zouden: terwijl zij aan alle dienaren des Goddelijken Woords uitdrukkelijk bevalen »alle hare actien tot goede eenigheyt, stichtinge en opbouwinge van de Christelijke kerke te dirigeren." Dit vertoog werd aan al de stedelijke regeringen van *Holland* en *West-Friesland* gezonden, met last om de predikanten te ontbieden, hun daarvan mededeeling te doen, en hen te vermanen »tot stilte en eendrachtigheyt, en datse hen niet verder en souden bemoeyen dan om te leren en te predicken, en de Staten en Magistraten met de regeringe te laten bewerden (1)" 1584—1587

Zoodra de Staten van *Holland* berigt hadden gekregen van LEICESTER's voorgenomene reis door het *Noorder-Kwartier*, magtigden zij de stedelijke regeringen om den Landvoogd te verzoeken, met geen grooter gevolg dan van hoogstens tweehonderd personen binnen hare steden te willen komen (2). De Magistraat van *Enkhuizen*, beducht, dat zijne komst geen ander doel had dan SONOY in staat te stellen zijn krijgsvolk binnen die stad te brengen, en zich daardoor van de *Kapel*, gelijk zij genoemd werd, meester te maken, nu de aanslag op de *Kerk*, of *Amsterdam*, mislukt was, schreef hem een zeer rondborstigen brief, waarin zij hem bad zijne komst tot gelegener tijd uit te stellen (3). LEICESTER, die dezen brief nog te *Naarden* ontving, begaf zich daarop naar *Hoorn*, geheime bevelen achterlatende om Jonkheer WILLEM VAN ZUILEN VAN NYEVELT, Drost van *Muiden* en Baljuw van *Gooiland*, die de partij der Staten was toegedaan, op te ligten en naar *Utrecht* te zenden (4). Van *Hoorn*, waar de regering LEICESTER zeer feestelijk onthaalde, ging hij niettemin naar *Enkhuizen* op weg; doch de Vroedschap liet, met toestemming van de hoofdlieden der burgerij, de poorten sluiten, en zond hem eenige harer leden te gemoet, die hem den verderen

(1) BOR, D. III. bl. 85.

(2) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 921, 936.

(3) BOR, D. III. bl. 67. BRANDT, *Hist. der Ref.* D. I. bl. 732. De Predikant GERARD VESTERMAN hield zich te *Enkhuizen* aan de zijde der Staten.

(4) BOR, D. III. bl. 68, 106. Deze aanslag werd door VAN ZUILEN's voorzorgen verijdeld.

1584—1587 togt ontrieden, weshalve de Landvoogd in de *Streek* overnachtte, en den volgenden dag naar *Medemblik* vertrok (1), alwaar SONOY hem groote eer bewees. Uit *Friesland* kwamen hem daar verscheidene zijner aanhangers bezoeken, en overreedden hem om tegen den achtsten van Slagtmaand eene vergadering der Staten binnen *Franeker* te beleggen. Hij nam zich voor zelf daarvoor over te komen, en zijne partij twijfelde niet of zijne tegenwoordigheid zou haar alsdan in staat stellen de vergadering naar haren zin te leiden, en hare bedoelingen te bereiken. De Stadhouder en de Gedeputeerde Staten van *Friesland* waren echter geenszins geneigd hun gewest aan de willekeur der Engelschgezinden prijs te geven. Zij bragten den Landvoogd onder het oog, dat het bijeenroepen dier vergadering tot hunne bevoegdheid behoorde, en dat zij het nimmer zouden kunnen verantwoorden, wanneer zij op dit tijdstip eene bron van twist en tweedragt ontsloten, die de welvaart en de vrijheid des lands met ondergang bedreigde. Hoe gaarne zij derhalve in andere omstandigheden den Landvoogd binnen hunne landpalen zouden zien: thans moesten zij hem verzoeken, zijne komst uit te stellen, en »te considereren, dat het niet sal strecken tot zijne grootheyt en loffelijke qualiteyten, sich te laten drijven van prive personen vol van passien, soekende door alle middelen dat de autoriteyt van U Excellentie mach dienen en strecken tot een schaduwe en dekmantel van hare particulieren pretensen en voornemen (2)."

Terwijl LEICESTER aldus zoowel te *Enkhuizen* als in *Friesland* schipbreuk leed, vielen te *Dordrecht* en te *Leiden* gebeurtenissen voor, die de bedoelingen zijner partij in een helder licht stelden, en tevens, door eene gestrenge regtsoefening, de uitvoering harer gewelddadige voornemens in de geboorte verstikten.

Op den zeventienden van Wijnmaand kregen de Staten van *Holland* berigt, dat men te *Dordrecht* gepoogd had een rekwest aan LEICESTER te doen rondgaan, waarbij de onderteekenaars verklaarden den Landvoogd met goed en bloed te willen bijstaan om hem tot uitoefening van zijne magt in staat te stellen, en de Staten voor ondankbaren, meineedigen en heimelijke verraders werden uitgemaakt, die zich, met verkorting van zijn gezag, tot Souvereinen des lands wilden verheffen. Het was aan de Magistraat gebleken dat PROUNINCK, de Burgemeester van *Utrecht*, hierin de hand had gehad; en hoewel verscheidene leden der regering de partij van LEICESTER waren toegedaan, had men echter besloten aan de Staten van deze zaak kennis te geven (3). Op denzelfden dag

(1) De *Waarachtige Historie van Oldenbarneveld* laat hierop volgen: »Maar een goed Vlaams man, die alle het beleid ontdekte, en gebruikt wierd om alom de goede te waarschouwen, en hem onder het gevolg van den Grave te houden, wierdt vermist, en quam noit weer te voorschijn, zonder dat men kennisse gekregen heeft, waar hij gebleven is."

(2) BOR, D. III. bl. 69, 70. VAN METEREN, f. 278. VAN REYD, bl. 134. BRANDT, t. a. p. bl. 733.

(3) BOR, bl. 93. BRANDT, bl. 737. *Resol. v. Holland*, bl. 921.

kwamen er tijdingen uit *Leiden*, dat men aldaar een aanslag op het spoor was ge- 1584—1587
komen om de Vroedschap te veranderen en de stad in LEICESTER's magt te brengen. Terstond werden twee leden der Staten-vergadering afgevaardigd, om de Magistraat bij te staan in het onderzoek dezer zaak en het verhoor der beschuldigden. Uit hunne bekentenissen bleek dat hun plan reeds in alle bijzonderheden was vastgesteld. De Kapitein DE MAULDE had van LEICESTER een verlofbrief ontvangen om met zijn compagnie naar *Schenkenschans* te trekken. Op Zaturdag den tienden van Wijnmaand zou hij zich naar de Magistraat begeven, en vergunning verzoeken om den volgenden dag te vertrekken. Des Zondags morgens te zes ure zou hij zijne troepen langs de Breedstraat tot voor het Stadhuis brengen, alwaar een zestigtal gewapende burgers hem zouden opwachten en zijn bijstand verzoeken tot hetgeen zij in het belang van de religie en tot dienst van den Landvoogd voor hadden. Daarop zou men zich van het Stadhuis en de poorten meester maken, en verscheidene Regenten en burgers, wier namen reeds waren opgeteekend, in hechtenis nemen, de regering veranderen, en de burgers tot onderwerping dwingen. De compagnie van Kapitein HERAUGIÈRE, die binnen *Delft* lag, zou, op LEICESTER's bevel, des nachts die stad verlaten, en zich des morgens voor eene van *Leiden's* poorten bevinden, om tot dat doel mede te werken. De oproerkreet was reeds bepaald: »Vive de Koningin van *Engeland* en zijne Excellentie." Voorts zou men terstond op onderscheidene plaatsen het volgende geschrift doen aflezen: »Men laat weten enen yder, dat de goede borgeren sig in wapenen begeven hebben tot dienst van de Coninginne van *Engeland*, tot handhouden van de ware Christelijke religie, en om den doorluchtigen Grave VAN LYCESTER Gouverneur generaal deser Vereenigde Provintien, weder te stellen in de autoriteyt hem by mijn Heren de generale Staten tot zijnen eersten aenkomen in dese Landen toegedragen, tot ruste deser stede en welvaert van den gemeynen lande. Lastende daerom een yder sig stille te houden, en niemand in lijf ofte goed eenige verhinderinge of schade te doen, op lijf-straffe (1)."

Eenige dagen vóór het bepaalde tijdstip was de Kapitein COSMO DE PESCARENGIS, een der hoofdbestuurderen van den aanslag, door een burger van *Leiden* wegens schulden in gijzeling gezet. Reeds duchtten de medepligtigen, dat hunne plannen ontdekt waren;

---

(1) Dit plan is door eenige der gevlugte zaamgezworenen zelven medegedeeld in eene gedrukte verdediging, die zij eerlang in het licht gaven, en die door BOR, bl. 98—103, in haar geheel is opgenomen. Zij verontschuldigen zich echter met de bewering dat de aanslag, op LEICESTER's ernstige vermaning, dat men toch vooral oproer en bloedstorting voorkomen zou, om andere steden niet af te schrikken het voorbeeld van *Leiden* te volgen, was opgegeven, daar de Landvoogd plan had eerlang *Leiden* te bezoeken, en dan zelf met de Magistraat, de Vroedschap *en andere goede borgeren* over de herstelling zijner magt zou handelen. Vgl. BOR, bl. 94. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 740.

1584—1587 doch weldra daaromtrent gerust gesteld, besloten zij, op aandrang van LEICESTER (1), hun opzet niettemin te volvoeren. De bestemde dag ging echter voorbij zonder dat de aanslag beproefd werd, daar men nog niet genoeg verzekerd was van de voldoende medewerking der burgerij. Dit uitstel was noodlottig voor verscheidene der medepligtigen, daar een hunner berouw kreeg, en de Magistraat van hunne voornemens kennis gaf. Terstond werd de Ouderling JACQUES VOLMAER in hechtenis genomen, en de Kapitein COSMO gestrenger bewaakt. Den Kapitein DE MAULDE liet men uit voorzorg met zijne compagnie uit de stad vertrekken; doch hij werd op last der Staten van *Holland* te *Woerden* achterhaald en insgelijks gevat. Zoowel VOLMAER als COSMO beriepen zich op bevelen van den Landvoogd, doch konden daarvan geen schriftelijke bewijzen vertoonen. Toen men VOLMAER deed opmerken, dat LEICESTER zijne medewerking zou ontkennen, riep hij uit: »ach! dan ben ik een dood man." COSMO verklaarde, dat de Landvoogd hem het bevel over zes vendelen voetvolk had toegezegd, als de aanslag gelukte, en op zijne bede om in het tegenovergestelde geval voor zijne vrouw en kinderen zorg te dragen, hem »by Princelijke woorden" beloofd had hem uit den nood te helpen, al zoude het hem al zijn goed, ja zelfs zijn gansche staat kosten. LEICESTER's Geheimschrijver, DE BURCHGRAVE, was zelf in *Leiden* op een der bijeenkomsten van het eedgespan tegenwoordig geweest (2). De Kapitein DE MAULDE had den Landvoogd niet gesproken, maar zich door den President VAN MEETKERKEN en den Kolonel COSMO, in wier aanzien en ervaring hij vertrouwen stelde, laten overhalen, om de zaamgezworenen met zijne manschappen bij te staan. Even als HERAUGIÈRE, had hij binnen *Sluis* in garnizoen gelegen en zich aldaar met uitstekende dapperheid van zijnen pligt gekweten; doch de gedwongene overgave dier stad had beide Officieren met wrevel jegens de Staten vervuld, aan wier nalatigheid zij PARMA's krijgsgeluk toeschreven, en hen daardoor te eerder tot begunstiging van den aanslag doen besluiten. Tot de hoofdaanleggers, die zich met de vlugt hadden gered, behoorden ADOLF VAN MEETKERKEN, voormalig lid van den Raad van State, de Hoogleeraar in de Godgeleerdheid ADRIAAN SARAVIA en de Predikant CHRISTIAAN VAN DE WOUWE. Tot volvoering van hun plan hadden zij vooral gerekend op

---

(1) VAN REYD, bl. 133. Vgl. de bekentenissen der beschuldigden, vooral van DE MAULDE, bij BOR, bl. 94, 95.

(2) In antwoord op de beschuldiging der Engelschgezinden, dat de bekentenissen der gevangenen geen waarde hadden, omdat zij door zware pijnigingen zouden zijn uitgeperst, antwoordde de Schepensbank te *Leiden* in een gedrukt stuk »dat niemand een vinger om te pijnen aangeraekt sy, uytgenomen COSMO, die maer aen de pijne gebrogt is." BOR, bl. 104. VAN REYD spreekt van *pijnlijcke onder-vraginghe*. De vonnissen der beschuldigden houden in, dat alle drie bekend hebben *buiten pijne en banden van ysere*. VAN METEREN verklaart dat DE MAULDE bekend heeft *ghenoech sonder pijnighen*, f. 278*a*.

de medewerking der uitgewekene Vlamingen en Brabanders, die zich in grooten getale (1) te *Leiden* hadden nedergezet, en aldaar reeds sedert eenige jaren de gastvrijheid en bescherming der Magistraat genoten hadden. Doch blinde ijver voor de heerschappij van het Calvinisme had de dankbaarheid voor deze weldaden verstikt, en hen verbitterd tegen de Leidsche regering, die haren afkeer van geloofsdwang reeds meermalen in krachtige bewoordingen had geuit (2). Vooral had het hun ergernis gegeven, dat de onregtzinnige Predikanten CASPAR KOOLHAES en PETRUS HAKKIUS door haar geduld werden, niettegenstaande de laatste zich niet ontzien had te verklaren, dat hij aan de Spaansche Inquisitie boven de Geneefsche kerktucht de voorkeur gaf (3). De ontevredenheid dezer lieden had aan de Leicestersgezinden gegronde hoop gegeven, dat zij hunne pogingen tot verandering der regering krachtdadig ondersteunen zouden. 1584—1587

Wanneer deze aanslag in het licht van het hedendaagsche strafregt beschouwd wordt, zouden de aanleggers en medepligtigen reeds in hooge mate strafbaar zijn. Het was eene zamenspanning tot omverwerping van de wettige regering der stad *Leiden*, met het doel om daardoor insgelijks de Staten van *Holland* voor LEICESTER's wil te doen bukken. De wijze van uitvoering was vastgesteld, en alle maatregelen waren beraamd. Niets ontbrak, dan de keuze van den dag, die eerst op den elfden van Wijnmaand bepaald, doch later verschoven was. Hoe veel te meer hadden de schuldigen te vreezen in de zestiende eeuw, waarin vooral de bepalingen omtrent staatkundige misdrijven zich nog door bovenmatige gestrengheid kenmerkten, en de regel nog gold, dat bij hoogverraad de enkele wil voldoende was, om doodstraf te wettigen. Gewelddadige aanslagen tot verandering der regering zijn in alle tijden des te zwaarder gestraft, naar mate haar gezag op meer wankelende grondvesten steunde. Het kan derhalve niet bevreemden dat de Staten van *Holland*, in overeenstemming met Prins MAURITS, het noodig achtten in dit geval geen verzachtende omstandigheden in aanmerking te nemen, doch het regt in al zijne gestrengheid toe te passen. Zij voegden aan de Leidsche Schepenen eenigen uit hun midden toe, om hen in deze gewigtige zaak met hunnen raad bij te staan. Weldra was het lot der gevangenen beslist. De rust en welvaart des lands schenen ten dringendste te eischen, dat de Engelschgezinden door een afschrikkend voorbeeld in hunne verraderlijke ondernemingen gestuit werden: en de doodstraf werd tegen allen uitgesproken. Wel had men groot medelijden met den Kapitein DE MAULDE, om zijn jeugdigen leeftijd en beminnelijke hoedanigheden, en vooral omdat hij het slagtoffer van verleiding was geweest (4); doch men begreep te zijnen opzigte geen onderscheid te

(1) VAN REYD, bl. 133, zegt: »eenighe duysenden sterck."

(2) Zie hiervoor, bl. 197; en D. II. St. VI. bl. 437.

(3) BRANDT, t. a. p. bl. 739.

(4) Toen DE MAULDE voor het eerst eene bijeenkomst zou bijwonen, had COSMO er op aangedron-

1584— 1587 mogen maken, te minder, daar de voornaamste hoofden van den aanslag ontkomen waren. Geen verzoekschriften van aanzienlijke personen aan Prins MAURITS en de Staten, om aan de veroordeelden genade te schenken, mogten baten. Te vergeefs smeekte zekere Jonkvrouw UYTENBROEK de Magistraat, om op de strafplaats den Kapitein DE MAULDE ten huwelijk te mogen vragen, en zijn leven van het volk af te bidden (1). Op den zes en twintigsten van Wijnmaand werden VOLMAER, COSMO en DE MAULDE te *Leiden* openlijk onthalsd. Terzelfder tijd werd door MAURITS als Stadhouder eene amnestie afgekondigd, waarvan alleen diegenen waren uitgesloten, die aan de geheime bijeenkomsten der zaamgezworenen hadden deelgenomen (2). Op last der Staten van *Holland* werden de overige compagniën, die uit *Sluis* gekomen waren, en binnen *Delft* en *Dordrecht* in bezetting lagen, ontbonden, en de grenzen van *Holland* met vertrouwde Officieren en soldaten bezet. Ook werd, weinig tijds daarna, door de Staten voorgeschreven, dat de sloten der poorten van de grenssteden veranderd en de sleutels behoorlijk door de Magistraat en de Bevelhebbers der garnizoenen bewaard moesten worden (3).

LEICESTER was te *Alkmaar*, toen de tijding van de ontdekking der Leidsche zamenspanning en de straf der schuldigen tot hem kwam. Gelijk men verwachten kon, ontkende hij eenigen last tot de onderneming gegeven te hebben (4), doch liet zich tevens

---

gen, dat men in zijne tegenwoordigheid niet te ernstig over den aanslag spreken zou, »om hem als een jong Capiteyn, en in gelijke saken onervaren, daervan niet te doen verschricken." BOR, bl. 104.

(1) BOR, bl. 97, verhaalt dat DE MAULDE, die deze Jonkvrouw kende, geenszins met dit verzoek was ingenomen, hetzij hij aan den goeden uitslag wanhoopte »of ook de selve ten huwelijke niet begerende."

(2) BOR, bl. 95—97. Zie verder over dezen aanslag de *Resol. v. Holland*, bl. 922, 927, 931, 932, 936, 955, 956. VAN REYD, bl. 133; VAN METEREN, f. 278; HOOFT, bl. 1241; en over het aandeel van SARAVIA en andere Hoogleeraren: M. SIEGENBEEK, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, D. I. bl. 48—54; BURMAN, *Sylloge epistolarum*, T. I. p. 363, 364. SARAVIA, die in *Engeland* als loon voor zijn misdrijf, gelijk BURMAN zegt, eene Kanunniksplaats kreeg, schreef later een uitvoerigen brief ter zijner verdediging aan de Hollandsche predikanten, waarvan deze echter weigerden aan den geschiedschrijver BOR inzage te geven. Zie BOR, bl. 105.

(3) *Resol. v. Holland*, bl. 922, 968.

(4) Omtrent LEICESTER's medepligtigheid is, behalve de bekentenissen der veroordeelden, ook merkwaardig hetgeen VAN REYD meldt, bl. 134: »Den Engelschen Raets-Heer KILLEGREY siende, dat den Magistraet te *Leyden* met het proces seer haeste, heeft in afwesen van LICESTER hun vermelt, dat LICESTER wetenschap van de saeck hadde, ende dat sy daerom voorsigtich handelen, ende de gevangene niet qualijk tracteren wilden."

uit, dat het nu tijd werd, zijn hoofd te bergen. Weldra vertrok hij over *Amsterdam*, *Utrecht* en *Dordrecht* naar *Vlissingen*, en verzocht dat de Prinses *van Oranje*, die aldaar woonde, hem haar huis wilde afstaan, alsof hij zich had voorgenomen eenigen tijd in *Zeeland* te vertoeven. De Raad van State was op zijn verzoek in *Holland* gebleven, om het antwoord der Algemeene Staten op ELIZABETH's voorslag tot het aanknoopen van vredesonderhandelingen te verhaasten, en liet niets onbeproefd om de verbrokene eensgezindheid tusschen de Staten en den Landvoogd te herstellen (1). Men kon echter na al het gebeurde bezwaarlijk op eenen goeden uitslag dier pogingen hopen, en het was derhalve eene even onverwachte als voor de Staten gewenschte uitkomst, toen de Koningin van *Engeland* zelve een einde maakte aan dien verwikkelden en voor het welzijn der *Nederlanden* verderfelijken toestand. De inlichtingen van Lord BUCKHORST hadden haar een helderder inzigt gegeven in de redenen van *Holland's* verzet tegen LEICESTER's willekeur. Vele harer raadslieden gaven den Staten gelijk, en hielden zich overtuigd dat hunne opbrengsten voldoende waren, om in de behoeften van den krijg te voorzien, wanneer de Koningin hare hulptroepen behoorlijk onderhield en betaalde. Hoezeer ELIZABETH niet goed dulden kon, dat haar gunsteling van de zijde der Nederlandsche Regenten wantrouwen en tegenwerking ondervonden had, begreep zij echter het overwegend belang voor de veiligheid van haar Koningrijk om met de Staten in goede verstandhouding te blijven, en elk vermoeden van zich af te weren, alsof zij door LEICESTER's tusschenkomst een verkeerden invloed op het lot der Vereenigde Gewesten wilde uitoefenen (2). Zij riep hem derhalve uit *de Nederlanden* terug, en benoemde Lord WILLOUGHBY in zijne plaats tot Opperbevelhebber der Engelsche hulpbenden. Na de Staten hiervan verwittigd, en nogmaals verzekerd te hebben, dat zijne bedoelingen en handelingen »oprecht en sinceer" waren geweest, vertrok de Landvoogd in het begin van Wintermaand uit *Vlissingen* naar *Engeland*, alwaar hij op den zeventienden dier maand op last der Koningin schriftelijk afstand deed van zijn gezag, en aan de Algemeene Staten overliet met advies van hare Majesteit in de regering der Vereenigde Gewesten te voorzien (3). 1584—1587

Aldus eindigde het tweejarig bestuur van LEICESTER over *de Nederlanden:* een der belangrijkste tijdperken in de geschiedenis van ons vaderland. Het gemis van een algemeen geëerbiedigd Opperhoofd had na den dood van den Prins VAN ORANJE het gezag der gewestelijke regeringen verzwakt, de onderlinge zamenwerking door traagheid en naijver ondermijnd, en PARMA's zegevierende legerbenden tot aan de grenzen van *Hol-*

---

(1) VAN REYD, bl. 135, 136. VAN METEREN, f. 278*d*, 279. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 42. *Resol. v. Holland*, bl. 974.

(2) HUME, *History of England*, T. IV. Ch. XLII, 14. BOR, bl. 153. VAN METEREN, f. 278.

(3) BOR, bl. 131, 140, 153. VAN METEREN, f. 279.

1584—1587 *land* en *Utrecht* gebragt. Aan eigen krachten wantrouwende, droegen de Staten eerst den Koning van *Frankrijk*, daarna de Koningin van *Engeland*, de Souvereiniteit over de Vereenigde Gewesten op. Door beide Vorsten afgewezen, waren zij er echter in geslaagd ELIZABETH tot tijdelijken bijstand te bewegen. Met uitbundige vreugde hadden zij den Graaf VAN LEICESTER als hunnen redder begroet, en zich gehaast hem het hoogste gezag op te dragen. Doch naauwelijks waren eenige maanden verloopen, of hunne voorbarige opgewondenheid werd door ernstige bezorgdheid vervangen. Noch in het krijgsbeleid, noch in het staatsbestuur, beantwoordde LEICESTER aan hunne verwachting. Ook ELIZABETH scheen meer beloofd te hebben, dan zij gezind was te volbrengen, en hield de Hollandsche Staatslieden door hare geheime onderhandelingen met PARMA in voortdurende onrust (1). In plaats van den Landvoogd tot betere inzigten te brengen, wierpen de eerbiedige maar ernstige vertoogen der Staten hem meer en

(1) BILDERDIJK (*Gesch. d. Vad.* D. VII. bl. 169) bespot de Staten wegens hunne ongegronde vrees voor ELIZABETH's onderhandelingen, die volgens hem niet ernstig gemeend waren. »De goede Nederlanders," zegt hij, »nog niet gewoon op het Staatstooneel te figureren, namen 't spel voor ernst op, en zweetten van angst bij dat alles, in plaats van even onbelemmerd en onbekommerd meê te doen." De *Correspondence of Leicester* (p. 231, 236, 242) en WRIGHT's *Queen Elisabeth and her times* (II. p. 354) hebben geen twijfel overgelaten, dat ELIZABETH werkelijk naar vrede dorstte, den tegenstand der Staten met betrekking tot dit onderwerp zeer lastig vond, en althans in 1587 aan misleiding van den kant van *Spanje* nog niet gelooven wilde. Op de laatst aangehaalde plaats schrijft WALSINGHAM op 9 October 1587 uit *Londen* aan LEICESTER: »Er is te meer haast in deze zaak (n. in het verwerven van de toestemming der Staten om tot de vredesonderhandelingen mede te werken), daar ANDRIES DE LOO schrijft dat de Hertog van PARMA denkt dat hij eigenlijk slechts bedrogen en om den tuin geleid wordt, en dat hij grootelijks vreest dat, wanneer niet terstond gemagtigden worden overgezonden, de genoemde Hertog de onderhandelingen zal afbreken en niet overgaan tot het verdrag, hetgeen wij hier gelooven zeer waar te zijn, en wij willen ons volstrekt niet laten overtuigen dat de Koning van *Spanje* en de genoemde Hertog slechts met ons beuzelen, zoo sterk is onze waan geworden omtrent beider opregtheid, tegen het gevoelen van alle mannen van oordeel, de groote toebereidselen ziende zoowel ter zee als te land. Sir EDWARD STAFFORD heeft herwaarts berigt gezonden, dat de Fransche Koning met opzet door zijnen gezant in *Spanje* heeft laten onderzoeken, of de Koning van *Spanje* inderdaad het voornemen had een verdrag van vrede met de Koningin te sluiten, doch van hem het ondubbelzinnig antwoord heeft ontvangen, dat de Koning het alleen doet om tijd te winnen, en de Koningin van *Engeland* te misleiden. Niettegenstaande Mr. STAFFORD dit van iemand vernomen heeft, die in 's Konings vertrouwen deelt, wordt dit berigt hier euvel opgenomen; zoozeer zijn wij afkeerig van alles wat het genoemde vredesverdrag zou kunnen belemmeren." WALSINGHAM geeft in deze woorden niet onduidelijk zijne ergernis over ELIZABETH's zelfmisleiding te kennen. Vgl. VAN REYD, bl. 144.

meer in de armen eener partij, die zijne ijdelheid en heerschzucht vleide, doch in 1584—1587
Staat en Kerk naar meer eenheid streefde, dan velen bestaanbaar achtten met de voorregten en het welzijn des lands. Het streven der stedelijke en gewestelijke besturen naar zelfstandigheid en invloed, hetwelk reeds gedurende den vrijheidskrijg in groote mate bevredigd was, en de vrees voor de gevolgen van LEICESTER'S heerschzucht en ELIZABETH'S vredelievendheid, verzetteden zich tegen een gezag, hetwelk voorzeker minder tegenkanting zou ontmoet hebben, wanneer het in bekwamer handen berust had, en door minder verdachte begunstigers gesteund was geworden. Toen LEICESTER in Wintermaand des jaars Vijftienhonderd zes en tachtig *de Nederlanden* verliet, had zijn bestuur den toestand van ons vaderland geenszins verbeterd. Wel waren *Gelderland's* oostelijke grenzen bevestigd; maar in den boezem der Vereenigde Gewesten was tevens eene tweedragt ontstaan, die den uitgeputten staat dreigde van een te scheuren. Door het verraad der Engelsche bevelhebbers, aan welke LEICESTER de bewaring der gewigtigste vestingen had toevertrouwd, gingen spoedig na zijn vertrek al de vruchten van zijn kortstondigen veldtogt verloren, terwijl de geheime Kabinets-akte, die hij had achtergelaten, aan de regering de magt benam, om in de eischen van het oogenblik te voorzien. Nu gevoelden de Hollandsche Regenten, dat het tijd was om krachtiger dan met woorden tegen des Landvoogds willekeur te protesteren. Niet slechts hun gezag en overwegende invloed, niet slechts de bloei en veiligheid van hun gewest, maar de duur gekochte vrucht van den twintigjarigen strijd tegen *Spanje's* overmagt, de vrijheid en onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten en daarmede de handhaving der dierbare godsdienstvrijheid stonden op het spel. Hadden zij tot nog toe zich bepaald met den Landvoogd te herinneren, dat hem geenszins de Souvereiniteit was opgedragen (1), en de vreemdelingen, door welke hij zich liet leiden, door een welligt niet altijd even juist beroep op 's lands voorregten uit het bestuur te weren (2): thans begrepen zij niet langer door zijne bevelen gebonden te zijn, maar het welzijn des vaderlands boven alles te moeten behartigen. In strijd met het aan LEICESTER opgedragen gezag, nam *Holland* onder MAURITS eene zelfstandige houding aan, ontnam den Landvoogd de beschikking over het krijgsvolk, dat zich op zijnen bodem bevond, en weigerde hem het vorige vertrouwen te schenken, tenzij hij de grieven herstelde, die hem reeds menigmaal onder het oog waren gebragt. Zijne terugkomst bragt in dien toestand geen verandering. De Landvoogd bleef aandringen op het eerbiedigen van zijn wettig gezag. *Holland's* Staten, meer en meer in hun wantrouwen versterkt, beriepen zich tot regt-

(1) Zie hiervoor, bl. 183.

(2) Zie hiervoor, bl. 208, 226. PROUNINCK schijnt in *Utrecht* reeds vóór LEICESTER'S komst het burgerregt gekregen te hebben. Zie Mr. W. C. ACKERSDIJCK in het *Tijdschr. v. Oudh. Gesch. en Stat. v. Utrecht*, 1836, bl. 214—221. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vad.* VII. bl. 123.

1584— vaardiging hunner handelingen op hunne Souvereiniteit. Eindelijk beproefde LEICESTER
1587 door een beroep op het volk zijn gezag te herwinnen; doch zijne aanslagen leden schipbreuk op de vaderlandsliefde der burgers en de wakkerheid der Regenten. In zijne heerschzuchtige plannen teleurgesteld, verliet hij op bevel zijner Koningin ons vaderland, dat nog geruimen tijd geschokt werd door de gevolgen der tweedragt, die hij tot bevordering zijner oogmerken gekoesterd had.

Om over LEICESTER's bestuur een regtvaardig oordeel te vellen, mag men de eigenaardige moeijelijkheden, waarmede hij te worstelen had, niet te gering schatten. De bekrompene ondersteuning, die hij uit Engeland ontving, en de gebrekkige toestand van het Staatsche leger belemmerden zijne ondernemingen. Het gebrek aan zamenwerking tusschen de Vereenigde Gewesten, en de verwikkelingen in het staatsbestuur, waren voor hem, als vreemdeling, dubbele bezwaren. Ook was hij als Engelschman verpligt de belangen van zijn vaderland en de bevelen zijner Meesteres in het oog te houden. Meermalen werd hem uit *Engeland* de noodzakelijkheid herinnerd, om den verboden uitvoer naar vijandelijke havens tegen te gaan (1); en de begeerte van ELIZABETH, om de Staten tot het aanknoopen van vredesonderhandelingen te bewegen, is welligt niet zonder invloed geweest op zijne pogingen, om *Holland* met geweld tot onderwerping te dwingen. Doch ook wanneer wij deze omstandigheden op hare juiste waarde schatten, kan er geen twijfel overblijven, of LEICESTER stond verre beneden de taak, die hem was opgedragen. In plaats van de genegenheid der Staten, destijds de wettige vertegenwoordigers der natie, op prijs te stellen, beloonde hij hun onbegrensd vertrouwen met minachting, en gaf zich over aan de leiding van eerzuchtige lieden en kerkelijke ijveraars, die hem een onbeperkt gezag voorspiegelden. Dat hij bij voorkeur zijn vertrouwen schonk aan lieden als REINGOUD en PARET, STANLEY en YORK, bewees dat hij het talent miste om ware eerlijkheid en trouw van voorgewenden ijver voor 's lands dienst te onderscheiden. De partijdigheid, waarmede hij openlijk de Engelsche bevelhebbers en krijgslieden behandelde, was geenszins geschikt om hem bij de Staatsche troepen bemind te maken. Zoo hij nog maar door uitstekende diensten die gebreken in de schaduw had gesteld, men zou hem voorzeker veel toegestaan en vergeven hebben: doch zoowel in het veld als in de raadzaal gaf hij meer bewijzen van ijdelheid, heerschzucht en eigenwaan, dan van wezenlijke bekwaamheid. De heftigheid, waarmede hij niet zelden de afgevaardigden der Staten bejegende (2), en de herhaalde tegenspraak

(1) *Correspondence of Leicester*, p. 56, 67, 276, 317. WRIGHT, *Queen Elisabeth etc.* T. II. p. 276, alwaar de Engelsche Admiraal HOWARD aan LEICESTER schrijft, d. d. 27 Dec. 1585: »geloof mij, doe wat gij wilt, de Staten zullen u daarin bedriegen, als gij hunne handelwijze niet op zee te keer gaat.” Zie ook ald. p. 281.

(2) Zie o. a. BOR, D. II. bl. 948, 951. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 883.

tusschen zijne woorden en daden, pleitten evenmin voor zijne zelfbeheersching als voor zijne opregtheid. Zoo wekte hij een wantrouwen in zijne bedoelingen, waaraan niet slechts het gedrag zijner aanhangers, maar ook zijne eigene handelingen gedurig nieuw voedsel gaven. Even onbekwaam om zijn aanzien en gezag te herwinnen als te behouden, nam hij te vergeefs zijne toevlugt tot de hulpmiddelen eener verraderlijke maar tevens vreesachtige politiek. Door de uitvoering zijner aanslagen steeds aan anderen toe te vertrouwen, ten einde bij eenen ongunstigen uitslag alle deelgenootschap te kunnen loochenen, ontnam hij aan zijne aanhangers den steun, dien zijne openbare medewerking hun zou geschonken hebben. Met kracht en beleid door te tasten, lag niet in zijn karakter. Hij achtte het veiliger verdeeldheid te zaaijen, de natie tegen hare Regenten in te nemen, zijne partij door vleijerij en begunstiging te versterken, en langs de verborgene kronkelpaden van list en bedrog tot zijn doel te naderen (1). 1584—1587

(1) VAN METEREN, f. 293*b*, verklaart LEICESTER »gheensins bequaem totten Gouvernemente der Vereenighde Landen, om sijn onervarentheydt ende verwaentheydt.” VAN REYD, bl. 148, zegt dat de voorspoed van *Engeland* hem grootendeels zou zijn toegeschreven, »indien hy noyt den last van regieringhe inden *Nederlanden* hadde aenghevecrt. Alwaer ghebleken is, dat den gheluckighen staet des Coninckrijcks op zyne wijsheydt ende verstandt niet ghebout is ghewecst, ende dat hy onwijsen ende wijsen raedt niet onderscheyden konde, maer door schoone woorden van smekelaars ende ooghendieners lichtelijck te bedrieghen was: Dat hy ooc aen zijn gheluck ende staet gheen ghenoeghen hadde, ende gheen consienci maeckte eenen anderen te verdrucken, om hem selven te verheffen: Dat oock zijn goedertieren ghelaet, affabiliteyt, ende vriendelijcke woorden alleenlijc een uyterlijck schijnsel van deuchde waren, ende dickwijls de wercken daar mede niet over een en quamen.” Na voorts verhaald te hebben, hoe LEICESTER’s vertrouwden hem met de hoop vleiden, van welligt eenmaal na den dood der Koningin *Engeland* en *Nederland* onder zijnen schepter te vereenigen, zegt VAN REYD, »dat LEICESTER genoegh speurende, met ordentlijcke beroepinghe tot de heerschappye niet te sullen geraecken, andere gevaerlijcke ende sorgelijcke middelen gebruyct heeft: Bepluckende ende allenskens besnijdende de ghewoonlijcke macht vande bysondere Gouverneurs, ondergravende het aensien vande Staten, ende alle voorname luyden, die den Ghemeenten met goeden raedt mochten voorgaen, maeckende die selve verhaedt ende veracht, oock aen hem treckende alderley onrustighe geesten, die twist met ten Staten hadden, oft door lichtveerdicheydt nae veranderinghen ende nieuwicheden verlanghden: Voedende alle oncenicheydt ende misverstandt tusschen den Provinciën, tusschen den steden, oft tusschen den Leden van dien, ende meesten deels die Ghemeenten ende Borgheryen teghen hare Magistraat verleydende, om uyt den twist vordel te soecken ende Meester van beyden te worden.” Deze zienswijze van den vertrouwden raadsman van Graaf WILLEM LODEWIJK stemt volkomen met de feiten overeen, gelijk die, behalve door hem en VAN METEREN, door den naauwkeurigen en waarheidlievenden BOR worden medegedeeld. GROTIUS, HOOFT en WAGENAAR hebben dan ook dezelfde zienswijze gevolgd. BILDERDIJK, hoewel erkennende, dat LEICESTER menschenkennis en zelfstandigheid van karakter miste (*Gesch. d. Vad.* D. VII. bl. 157), werpt de schuld der onlusten en verdeeldheden,

1584— Dat doel was echter even verderfelijk voor het welzijn der Vereenigde Gewesten,
1587 als de middelen om het te bereiken. *Holland's* Staten hebben het vaderland duurzaam aan zich verpligt, door in dit hagchelijk tijdsgewricht de eischen van het oogenblik te begrijpen en de dreigende gevaren van inwendige scheuring en vreemde overheersching door hun voorzigtig en vastberaden gedrag af te wenden. Het is waar, zij bevorderden daarmede tevens een doel, naar hetwelk zij gedurende den vrijheidskrijg voortdurend gestreefd hadden: de bevestiging eener stedelijke aristocratie, wier afgevaardigden de hoogste magt in handen hielden. Doch zoo hunne maatregelen uit dien hoofde niet volkomen van alle eigenbaat zijn vrij te pleiten: het is evenmin te ontkennen dat zij gepast en tijdig waren, en weinig verder gingen, dan door de omstandigheden dringend vereischt werd. Hoe gunstig steken hunne openhartigheid en hun beleid bij LEICESTER's handelwijze af! Een jaar lang trachten zij den Landvoogd te vergeefs door ernstige maar eerbiedige vertoogen tot beter inzigt in de ware belangen des lands en tot gemeenschappelijk overleg te bewegen. Eindelijk tot handelen gedwongen, kiezen zij de beste middelen om hun gewest voor den invloed zijner partij te beveiligen, doch verliezen niettemin den eerbied niet uit het oog, dien zij aan hunnen Landvoogd,

---

waardoor zijn bestuur zich kenmerkte, op de Staten, vooral van *Holland*, die, bijna uitsluitend door eer- en heerschzucht gedreven, zijn wettig gezag verkort, en hem onophoudelijk tegengewerkt zouden hebben. Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER en Mr. C. M. VAN DER KEMP, om van anderen niet te gewagen, deelen in BILDERDIJK's gevoelen, gelijk reeds uit onderscheidene aanteekeningen gebleken is, en zijn geneigd om met hem de toenemende aristocratische inrigting van het staatsbestuur aan de heerschzucht en de talenten van weinige staatslieden, inzonderheid van OLDENBARNEVELT, te wijten, die, tegen den zin der natie, het monarchale beginsel uit den regeringsvorm zouden verwijderd hebben. Zij hechten daarbij echter, naar mij voorkomt, niet genoeg gewigt aan de volgende omstandigheden: 1°. dat onze natie uit haren aard aristocratisch is; 2°. dat de veelvuldige afwezigheid van den Landsheer vóór den opstand in vele Gewesten aristocratisch-republikeinsche beginselen had aangekweekt; 3°. dat de Staten gedurende den opstand de hoogste magt feitelijk in handen hadden gekregen; 4°. dat het staatsregt ten tijde van LEICESTER, vooral wat het punt der Souvereiniteit betrof, vrij onzeker was, en over de eigenlijke grenzen zijner magt en bevoegdheid ter goeder trouw vrij wat verschil van gevoelen kon bestaan; 5°. dat noch FILIPS, noch ANJOU, noch zelfs LEICESTER geschikt waren, aan de Staten liefde voor het eenhoofdig gezag in te boezemen; 6°. dat inzonderheid de Staten van *Holland* gegronde reden hadden om voor LEICESTER op hunne hoede te zijn; 7°. dat OLDENBARNEVELT door den drang der omstandigheden welligt aan de Vroedschappen meer heeft moeten inwilligen, dan hem lief was, en later vele pogingen heeft aangewend om, met behoud van *Holland's* overwigt, meer eenheid en klem in het Staatsbestuur te brengen. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* II. *De Staatk. partijen in N. Nederland*, Hoofdst. III—VI. Mr. H. BEIJERMAN, t. a. p. *passim.* O. VAN REES, *Verhandeling over* PIETER DE LA COURT (1851), bl. 126 v.v.

den vertegenwoordiger der Koningin van *Engeland*, verschuldigd zijn. Eerst nadat zij door hem openlijk bij de natie van weerspannigheid beschuldigd worden, geven zij eene verdediging in het licht, waarin zij, in overeenstemming met hunne voorgaande vertoogen, de verkeerde rigting van zijn bestuur geenszins bewimpelen, maar alle schuld op den verderfelijken invloed zijner raadslieden werpen (1). Door deze vastberadene doch gematigde handelwijze zijn zij er in geslaagd zijne voornemens te verijdelen, zonder zijne partij tot het uiterste te drijven, of ELIZABETH's bescherming te verbeuren. De eer van dien goeden uitslag behoort vooral aan OLDENBARNEVELT, die later naar waarheid getuigde: »het is niet te beschrijven, met wat gevaar, moeiten, dreigementen en periculen ik die twee jaren deur bracht, noch met wat couragie en beleid die groote zwarigheden overwonnen, en het land behouden wierd (2)". 1584—1587

(1) Merkwaardig is de getuigenis van VAN METEREN, f. 278*b*, waar hij van de teregtstelling der medepligtigen aan de Leidsche zamenzwering gewaagt: »Nochtans bleven veel lieden gheschandaliseert over dese executie, om dat de Staten de oorsaecken, oneenicheden ende tweedrachten doen regnerende, met de redenen die haer tot sodanigen executie moveerde, niet in 't licht en brachten, 't welk nochtans om groote ghewichtighe consideratien, wijsselijck werde nagelaten, ten respecte van den Grave van Leycester, diens saken doen noch niet diende ontdeckt, hoe wel de voorz. Staten daer over in quader opsprake quamen, maer werde bij de verstandigen, ende insonderheyt bij den ghenen die het Proces ende de despositien vande Gheexecuteerden ghesien hadden, die voorschreven exemplare straffe ghehouden voor een saecke, daer den staet vande Landen doen ter tijdt ten hoochsten aen gelegen was."

(2) *Waarachtige Historie enz.* bl. 156.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN

HET VERTREK VAN LEICESTER UIT DE NEDERLANDEN

TOT

DE VEROVERING VAN GRONINGEN DOOR MAURITS.

1587—1594.

1587 Terwijl de krachten der Vereenigde Gewesten gedurende LEICESTER's bestuur door tweedragt ondermijnd werden, en de Hertog van PARMA door de verraderlijke overgave van *Deventer* en de verovering van *Sluis* op hunne zuidelijke en oostelijke grenzen vasteren voet kreeg, bereidde de Koning van *Spanje* zich voor tot eene onderneming, waarmede hij niet slechts bedoelde den opstand zijner Nederlandsche onderdanen te bedwingen, maar tevens *Engeland* aan zijne kroon te hechten en onder de heerschappij van het Katholicisme terug te brengen. Reeds in 1574 had Don LOUIS DE REQUESENS hem den raad gegeven eene groote zeemagt uit te rusten, en daarmede de Zeeuwsche eilanden en de kusten van *Noord-Nederland* te bezetten, in de overtuiging dat de overige gewesten weldra zouden zwichten, wanneer *Holland* en *Zeeland* van alle verkeer met het buitenland waren uitgesloten. De onverwachte dood van den Landvoogd in het volgende jaar had de uitvoering van dit voorstel geschorst; doch reeds in 1577 legde Don JAN VAN OOSTENRIJK aan FILIPS een ander plan voor, van grooteren omvang en gewigtiger strekking. De eerzuchtige Prins, ontevreden met de ondergeschikte betrekkingen, die hem door zijnen achterdochtigen broeder werden opgedragen, dorstte naar het bezit van een koningrijk, en had zijne oogen op het naburige *Engeland* geslagen, op welks verovering de ontevredenheid van een groot gedeelte der bevolking en de regten van MARIA STUART hem gegronde hoop schenen te geven. De weigering van de Staten-Generaal, om de Spaansche troepen over zee te laten vertrekken, en het wantrouwen van FILIPS, die ongaarne aan Don JAN de hulpmiddelen tot bereiking zijner eerzuchtige oogmerken in handen gaf, hadden echter het dreigende gevaar van *Engeland* afgewend. Ook was FILIPS destijds nog niet overgegaan tot de uitvoering der veel omvattende ontwerpen,

waardoor de laatste helft zijner regering, waarschijnlijk ten gevolge van den invloed 1587
van andere raadslieden, zich kenmerkte. Zijne verovering van *Portugal* in 1580 opende een nieuw tijdperk in den worstelstrijd tusschen de beide godsdiensten, die elkander de heerschappij van *Midden-Europa* betwistten. Van dat tijdstip af begon FILIPS zich de handhaving van het Katholicisme met verdubbelden ijver aan te trekken, en er tevens naar te streven om zijnen schepter niet slechts over *de Nederlanden*, maar ook over *Frankrijk* en *Engeland* uit te strekken (1).

Reeds in 1582 ontwierp de Hertog van ALBA een uitvoerig plan tot uitrusting eener magtige oorlogsvloot, die gelijktijdig *Engeland* en *de Nederlanden* tot onderwerping zou dwingen. Na zijn overlijden, in het laatst van genoemd jaar, werd dit onderwerp in de briefwisseling tusschen FILIPS en PARMA herhaaldelijk aangeroerd; doch eerst na de verovering van *Antwerpen* in 1585 werd het in 's Konings Raad in ernstige overweging genomen. Men was het echter niet eens omtrent de mogelijkheid der uitvoering. Sommige Raadsleden achtten de onderneming zeer hagchelijk. Naar hunne meening was het kanaal eene gevaarlijke zee voor groote schepen, en de vereenigde scheepsmagt der Engelschen, Hollanders en Zeeuwen, vooral bij hunne groote bedrevenheid in de zeevaart, meer dan voldoende om aan de magtigste vloot het hoofd te bieden. Het zou immers niet mogelijk zijn de onderneming zoo geheim te houden, dat ELIZABETH onverhoeds overvallen zou worden, zonder de noodige maatregelen tot hare verdediging genomen te hebben. Slechts op weinig plaatsen waren *Engeland's* kusten voor eene landing geschikt; en ook al slaagde men er in de Spaansche troepen te ontschepen, dan zouden de vrijheidszin der ingezetenen, hunne liefde voor de Koningin, hun afkeer van vreemde heerschappij en zelfs hunne eigenaardige staatsinrigtingen eenen gewapenden weerstand opwekken, waartegen geen leger, hoe magtig ook, bestand zou zijn. Had de Koning zelf, gedurende zijn verblijf in *Engeland* als gemaal van Koningin MARIA, niet ondervonden, hoe het Engelsche volkskarakter zich tegen elken vreemden invloed verzette (2)? In elk geval zou het dringend noodig zijn zich van eenige havens in *Holland* en *Zeeland* te verzekeren, waarin de Spaansche vloot bij stormen en tegenspoeden zou kunnen schuilen; doch het scheen verreweg verkieslijk, dat men met hare hulp de Vereenigde Gewesten tot onderwerping bragt, eer men er aan dacht om *Engeland* aan te randen.

Verscheidene Raadsleden oordeelden echter, dat aan een goeden uitslag der onderneming bezwaarlijk kon getwijfeld worden. *Engeland* was door tweedragt verzwakt, van

---

(1) L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, I. s. 175, 192. Mr. J. SCHELTEMA, *de uitrusting en ondergang der onoverwinnelijke vloot*, 1825, bl. 16 vv.

(2) Vgl. W. H. PRESCOTT, *History of the reign of Philip the second*, Lond. 1855, I. p. 30—59.

1587 troepen en bekwame legerhoofden slecht voorzien, aan de kusten niet versterkt. Noch uit *Duitschland*, noch uit *Frankrijk*, noch uit het noorden van *Europa* kon het thans eenige hulp verwachten. De Koning van *Schotland*, over de teregtstelling zijner moeder verontwaardigd, zou ligtelijk te bewegen zijn om FILIP's plan, zoo al niet te begunstigen, althans niet tegen te werken; en de Katholicke bevolking van *Ierland* zou ongetwijfeld de Spaansche troepen als hare bevrijders van een ondragelijk juk te gemoet snellen. Wanneer de Hertog van PARMA in *de Nederlanden* eene aanzienlijke krijgsmagt verzamelde, in vereeniging met de Spaansche vloot aan den mond der *Teems* eene landing ondernam en terstond op *Londen* aantrok, dan zou elke weerstand spoedig zwichten. Meer dan één zeeslag en één veldslag zou er niet noodig zijn om het lot der Engelschen te beslissen, en den Koning van *Spanje* de verhevene voldoening te geven, dat hij, als *Beschermer van het christelijk geloof*, een land tot gehoorzaamheid aan de Kerk had teruggebragt, dat vroeger als een kostbaar juweel aan de driedubbele kroon des Pausen geschitterd had.

De Hertog van PARMA, wiens gevoelen insgelijks werd ingewonnen, verklaarde zich voor de meening dergenen, die de onderneming hadden afgeraden. Mogt de Koning niettemin besluiten *Engeland* aan te tasten, dan drong hij er op aan, dat hem althans eerst de gelegenheid zou gegeven worden om eene voorname haven van *Noord-Nederland* te bemagtigen, opdat de Hollanders en Zeeuwen de inscheping en overvoering zijner krijgsbenden naar *Engeland* niet zouden kunnen beletten, door de Vlaamsche havens met hunne oorlogschepen te sluiten. Boven alles werden echter geheimhouding en spoed vereischt. Zoo men *Engeland* tijd liet om zich tot verdediging toe te rusten, dan zou de kans veel hagchelijker en het doel welligt onbereikbaar zijn (1).

Reeds sedert geruimen tijd was de verovering van *Engeland* eene van FILIP's meest geliefkoosde hersenschimmen (2). Dat ELIZABETH, na MARIA's dood, zijne hand geweigerd had, was niet slechts voor zijn staatsbelang maar ook voor zijne ijdelheid een gevoelige slag geweest (3). Sedert dien tijd had de Koningin niet opgehouden hem door geheime en openbare tegenwerking te verbitteren. Zij had de Vereenigde Gewesten met geld en troepen bijgestaan, en zijne overzeesche bezittingen aan de rooftogten van DRAKE en CAVENDISH prijs gegeven. Aan den verdreven Koning van *Portugal* had zij gastvrijheid bewezen en de middelen verschaft, om zijne regten met de wapenen te handhaven. Doch *Engeland* was niet alleen *Spanje's* geduchtste vijand: het was tevens

(1) BENTIVOGLIO, bl. 423—427. STRADA, II. p. 530 *sqq.* DE TASSIS, *Comm.* L. VII. N°. LIII. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 18 vv. *Toevoegsels*, bl. 1—22. RANKE, III. s. 85.

(2) GACHARD, *Correspondence de Philippe* II, T. II. p. LXXV.

(3) PRESCOTT, p. 115.

het bolwerk van het Protestantisme. Zoowel de Fransche Hugenooten als de Vereenigde 1587
Gewesten vonden bij ELIZABETH bijstand en bescherming; en de gestrengheid, waarmede zij hare Katholieke onderdanen behandelde, wekte in *Spanje* en *Italië* algemeene verontwaardiging. De Cortes van *Castilië* drongen FILIPS, zich niet langer door eene onwettige Vorstin te laten honen. Paus SIXTUS V verzekerde hem de krachtigste ondersteuning, wanneer hij aan de ketterin den schepter zou trachten te ontrukken (1). FILIPS behoefde deze aanmoediging niet, om het plan te vormen tot eene onderneming, waartoe zijne godsdienstige en staatkundige beginselen hem reeds lang geprikkeld hadden. Reeds in 1585 gaf hij bevel tot de uitrusting eener magtige oorlogsvloot, waaraan *Engeland's* zee- noch landmagt zou kunnen weerstand bieden. Om zich onverdeeld aan dit groote doel te kunnen toewijden, sloot hij vrede met den Turkschen Sultan. Aan verscheidene Katholieke vorsten en staten gaf hij kennis van zijn voornemen, en verzocht hunne medewerking, welke hem alleen door *Venetië* geweigerd werd (2). Doch zijne gewone zucht tot uitstellen (3) belemmerde den voortgang der werkzaamheden. Het jaar 1586 liep ten einde, zonder dat een voldoend getal schepen op stapel was gezet. Nog steeds weifelde FILIPS, toen eene onverwachte gebeurtenis aan zijne besluiteloosheid een einde maakte. Op den zestienden Februarij 1587 viel het hoofd van MARIA STUART op het schavot. In de oogen der Katholieken, die de ongelukkige Vorstin als *Engeland's* wettige Koningin beschouwden, vulde hare teregtstelling de maat van ELIZABETH's gruweldaden. FILIPS sloot nu met den Paus een verbond, waarbij de laatste hem eene som van honderdduizend *scudi* (4) beloofde, zoodra de Spaansche troepen eene Engelsche haven bezet zouden hebben. Alle krachten van zijn uitgestrekt rijk werden nu ingespannen, en de schatten van *Indië* aan de bereiking van het groote doel dienstbaar gemaakt. De scheepstimmerwerven van *Spanje*, *Portugal*, *Napels* en *Sicilië* weergalmden van de hamerslagen. Geheele bosschen werden gekapt, om in de behoefte aan timmerhout te voorzien. In alle havens der *Middellandsche zee* werden schepen en scheepsbenoodigdheden opgekocht. De Hertog van PARMA ontving den last om eene aanzienlijke krijgsmagt te verzamelen, en de noodige vaartuigen gereed te maken om haar naar *Engeland* over te brengen. Intusschen werden in het Vatikaan de banbliksems gesmeed, waarmede SIXTUS V te gelijker tijd ELIZABETH dacht

(1) STRADA, II. p. 530. RANKE, III. s. 158—163.

(2) SCHELTEMA, bl. 32.

(3) GACHARD, t. a. p. »Presque tous les malheurs qu'essuya PHILIPPE II dans le cours de son règne, furent ainsi l'effet de ses lenteurs, ou de ses hésitations." Vgl. PRESCOTT, p. 240.

(4) Een Romeinsche *scudo* gold omstreeks *f* 2,50.

1587 te verpletteren, door de gansche Katholijke Christenheid als tot een heiligen kruistogt tegen haar in de wapenen te roepen (1).

Het gevaar, dat het Protestantisme, maar vooral *Engeland* en *de Nederlanden*, bedreigde, werd niet weinig vermeerderd door de aanmerkelijke vorderingen, die het Katholicisme in de laatste jaren gemaakt had. De ongelukkige uitslag van den Keulschen krijg, waarin de Aartsbisschop GEBHART TRUCHSESS voor den Bisschop van *Luik*, ERNST van *Beijeren*, had moeten wijken, had de oostelijke grenzen der Vereenigde Gewesten bijna geheel aan Protestantschen invloed ontrukt. Ook in *Munster* werd Hertog ERNST in 1585 op den Bisschoppelijken stoel verheven; en de Aartsbisschop van *Bremen*, tevens Bisschop van *Paterborn* en *Osnabrug*, HENDRIK van *Sachsen-Lauenburg*, die ongetwijfeld het voorbeeld van TRUCHSESS gevolgd zou hebben, wanneer het met een goeden uitslag was bekroond geworden, kwam in hetzelfde jaar door een val van het paard om het leven, en werd in zijne onderscheidene betrekkingen door ijverige Katholijken vervangen. Ook in het overige *Duitschland* had het Katholicisme veld gewonnen, vooral in de Oostenrijksche staten, sedert Keizer RUDOLF II, in 1578 door een volksoploop te *Weenen* tegen de Protestanten ingenomen, aan hunne leeraars en schoolmeesters het verblijf in zijne erflanden ontzegd had. Op vele plaatsen werden de Protestantsche ambtenaren afgezet, en de boekwinkels van Hervormde geschriften gezuiverd. De plaats der predikanten werd door leerlingen der Jezuiten ingenomen, wier ijver en welsprekendheid aanzienlijken en geringen in den schoot der Moederkerk terugvoerden. In de zuidelijke *Nederlanden*, die onder het gezag van FILIPS waren teruggekeerd, werd geen Protestantsche godsdienstoefening geduld; en weldra kwamen ook daar de Jezuiten terug, nestelden zich door PARMA's ondersteuning in *Kortrijk* en *Doornik*, *Brugge* en *Yperen*, *Brussel* en *Antwerpen*, en namen, als bewijs hunner zegepraal, in *Gent* het huis van HEMBYZE in bezit, waaruit voor weinige jaren aan het Katholicisme zulke geduchte slagen waren toegebragt. Ook voor de Hugenooten, door eenheid van belangen ten naauwste met de Nederlandsche Protestanten verbonden, was de onderwerping der Belgische provinciën een werkelijk verlies; doch bovendien werden zij meer en meer door de LIGUE teruggedrongen, die door *Spanje* en *Rome* ondersteund werd, en zich na den dood van den Hertog van ANJOU in 1584 onder den bekwamen en eerzuchtigen Hertog van GUISE met verdubbelden ijver had toegerust, om te beletten dat de Protestantsche Koning van *Navarre* als de naaste troonopvolger eenmaal de kroon van *Frankrijk* zou dragen. Nog steeds had *Génève*, de bakermat en kweekschool van het Calvinisme,

---

(1) BOR, III. bl. 314—316. VAN METEREN, f. 286. STRADA, T. II. p. 546. CARNERO, p. 223. COLOMA, *las Guerras de los Estados Baxos*, 1625, p. 1—8. BENTIVOGLIO, bl. 427, 428. RANKE, III. s. 165. SCHELTEMA, bl. 31—36, 42.

tegen den Katholijken Hertog van *Savoije*, die zich als de regtmatige Heer der stad beschouwde, bij de overige Zwitsersche Cantons en bij *Frankrijk* steun gevonden. Thans begon in *Zwitserland* het gevoel van nationaliteit voor godsdienstijver te wijken. In 1587 sloten de Katholijke Cantons en FILIPS II een verbond, waarbij de eersten aan de Spaansche troepen den doortogt door hun gebied vergunden, terwijl zij wederkeerig beloofden elkander met alle krachten bij te staan, wanneer zij ter wille van het heilige geloof in oorlog mogten geraken. Door den invloed van de LIGUE geleid, gaf HENDRIK III aan den Hertog van *Savoije* de verzekering, dat hij zich niet meer tegen eenen aanval op *Génève* verzetten zou, en de Katholijke Cantons bedongen alleen, dat de stad in dat geval na hare verovering zou ontmanteld worden (1). Zoo liep tegen het jaar 1588 alles te zamen, om de onderneming van FILIPS te begunstigen; en mogt hij er in slagen, het Katholicisme in *Engeland* te herstellen, dan was het niet twijfelachtig dat de Vereenigde Gewesten, van de hulp hunner bondgenooten beroofd en aan alle zijden door vijanden omringd, weldra voor zijne magt zouden moeten bukken. 1587

Het was intusschen voor het vaderland een onwaardeerbaar geluk, dat de Hertog van PARMA door de uitvoering van FILIP's bevelen verhinderd werd, na de verovering van *Sluis* den krijg met kracht voort te zetten. Welligt zou het hem niet moeijelijk gevallen zijn op de door tweedragt verzwakte Staatschen aanmerkelijke voordeelen te behalen, en hun in *Zeeland* en *Gelderland* gewigtige plaatsen te ontweldigen. De Staten van *Holland* waren in November 1587 ernstig beducht, dat hij eenen aanslag op *Bergen op Zoom* en het eiland *Tholen* beraamde, en zonden alle oorlogschepen en troepen, die zij ontberen konden, naar *Zeeland*, om hem krachtigen tegenweer te bieden. Ook verzochten zij MAURITS om de Admiraliteits-Collegiën te gelasten, twaalfhonderd bootsgezellen in waardgeld aan te nemen, opdat zij niet in het geheim door den vijand aangeworven zouden worden (2). Doch het was niet tegen de Vereenigde Gewesten, dat PARMA de uitrustingen bestemde, waarvan de geruchten in *Holland* en *Zeeland* groote bezorgdheid wekten. Te vergeefs had hij FILIPS nogmaals onder het oog gebragt, dat het van het hoogste belang was zich van eene ruime haven meester te maken, voordat men *Engeland* ging aantasten, en er op aangedrongen dat hem eerst vergund zou worden *Vlissingen* te veroveren. De Koning was te zeer verontwaardigd over de teregtstelling van MARIA STUART, en te gewis van den goeden uitslag zijner onderneming, om langer uitstel te kunnen dulden. PARMA kreeg bevel om onverwijld zijnen last te volvoeren, en zag zich daardoor in de hoop teleurgesteld, te dezer gelegenheid aan de Vereenigde Gewes-

---

(1) RANKE, III. s. 92—166.

(2) *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 940, 945, 947, 961, 963, 965. BOR, III. bl. 130. VAN REYD, bl. 144.

1588 ten een gevoeligen slag te kunnen toebrengen (1). Als een getrouw en ijverig dienaar onderwiep hij zich echter aan den wil van zijnen Vorst. Ten einde zijne krijgsmagt te versterken, liet hij in alle landen op groot handgeld soldaten werven, en bragt daardoor eene magt van meer dan veertigduizend man bijeen, waaronder zich vierduizend ruiters bevonden. Omstreeks dertigduizend man, voor de onderneming bestemd, werden nabij de kust ingelegerd. In den aanvang van het jaar 1588 stonden bij *Nieuwpoort* zes en vijftig vendels Italianen, Walen, Schotten en Bourgondiërs; bij *Dixmuiden* tweehonderd zeven vendels Nederlanders, Duitschers, Spanjaarden, Engelschen en Ieren. De ruiterbenden lagen bij *Kortrijk* en te *Watten*, onder bevel van den Markies DEL GUASTO (2). Te *Grevelingen* was eene menigte gereedschappen bijeen gebragt, om bij de landing te dienen, bruggen te slaan, en verschansingen op te werpen. Daar men in *Spanje* de hoop koesterde, dat vele Engelschen zich terstond bij de landingstroepen zouden voegen, was een groot aantal pieken vervaardigd, om onder hen te worden uitgedeeld, benevens zadels en tuigen voor de paarden, die zij mogten medebrengen. Hiermede was echter nog slechts één gedeelte van PARMA's taak vervuld; en bij het andere, het verzamelen van de noodige vaartuigen om zijn leger naar *Engeland* over te voeren, ontmoette hij groote, bijna onoverkomelijke zwarigheden. De verplaatsing van koophandel en zeevaart naar *Holland* en *Zeeland* had de zuidelijke *Nederlanden* van het noodige werkvolk beroofd. De scheepstimmerwerven te *Antwerpen*, *Gent*, *Nieuwpoort*, *Sluis* en *Duinkerken* waren niet in staat het vereischte getal vaartuigen binnen den bepaalden tijd te leveren. PARMA wist in dit gebrek te voorzien, door in *Duitschland* en *Italië* bekwame bouwmeesters en werklieden te doen opzoeken, en door een hoog loon tot zijne dienst over te halen. De bosschen in het land van *Waas* leverden het noodige timmerhout. Bovendien werden in *Hamburg* en *Dantzig* schepen aangekocht. Doch naauwelijks had hij deze zwarigheid overwonnen, of een andere vorderde verdubbelde inspanning en zwaardere offers. Hoe zou hij zijne vaartuigen uit het binnenland naar geschikte havens brengen, om voor de inscheping der troepen te dienen? De mond der *Schelde* was door de Staatsche schansen *Lillo* en *Liefkenshoek* en de Zeeuwsche vloot afgesloten; en het was niet mogelijk de schepen langs een anderen weg van *Antwerpen* naar *Nieuwpoort* te brengen. PARMA besloot moeite noch kosten te sparen, om deze hinderpaal op te heffen. Dag en nacht waren duizenden arbeiders bezig, om *de Lieve* en *de Iperlee* te verbreeden en uit te diepen. Van *Gent* naar *Brugge*, en van *Brugge*

(1) STRADA, II. p. 535. »Hij hoopte," voegt STRADA hierbij, »gelijk ik uit zijne brieven opmaak, dat hij, na de inname van *Vlissingen*, den koning zou kunnen bewegen, om zijn plan te wijzigen, en de vloot eerst te doen dienen om de Vereenigde Gewesten te onderwerpen."

(2) STRADA, II. p. 536—541.

naar *Nieuwpoort* werden nieuwe kanalen gegraven. Zelfs op heilige dagen werd ijverig doorgewerkt. Zoo bragt hij in korten tijd een geschikten waterweg tot stand, waarlangs hij zijne scheepsmagt door het binnenland in het riviertje *de Wattene* en de havens van *Nieuwpoort* en *Duinkerken* overvoerde. Zij bestond uit tweehonderd zeventig platboomde vaartuigen, geschikt om menschen en paarden te vervoeren, honderd vrachtschepen, en twee en dertig oorlogschepen, die den overtogt moesten dekken. Het noodige bootsvolk was hoofdzakelijk in *Bremen*, *Hamburg*, *Dantzig* en *Genua* aangeworven (1). 1588

Terwijl deze toerustingen in *Spanje* en de zuidelijke *Nederlanden* plaats grepen, werden de Vereenigde Gewesten na LEICESTER's vertrek door de hevigste tweedragt geschokt. De Landvoogd had zijne aanhangers in de onzekerheid gelaten, of hij na korter of langer tijd terugkeeren, dan wel in *Engeland* blijven zou. De akte, waarbij hij afstand deed van zijne waardigheid, was wel onmiddellijk den Engelschen gezant HERBERT toegezonden, doch deze had haar te *Vlissingen* op zijne terugreis naar *Engeland* ontvangen, en derwaarts teruggenomen, zonder haren inhoud bekend te maken (2). In het staatsbestuur ontstonden derhalve weder dezelfde moeijelijkheden, die LEICESTER's vorige afwezigheid had veroorzaakt. Wel bepaalden de Staten-Generaal (3), dat de algemeene regering bij voorraad bij den Raad van State berusten zou; doch de meeste leden van dit staatsligchaam weigerden langer eene betrekking waar te nemen, waarin hun slechts een onvoldoend en betwist gezag werd overgelaten, en lieten zich noode overhalen, om nog gedurende eenigen tijd nu en dan te vergaderen en den schijn aan te nemen, van hunne gewone bezigheden te verrigten, ten einde het opzien en de verwarring te voorkomen, die de opheffing van den Raad onvermijdelijk ten gevolge zou hebben gehad (4). De Engelschgezinden, die nog steeds hoopten de magt der Staten te kunnen breidelen, vonden in LEICESTER's vertrek eene gewenschte aanleiding om de gemeente door het schrikbeeld van ELIZABETH's ongenoegen tegen de Staten op te zetten, en aan hunne geheime aanslagen en openbare weerspannigheid den schijn van onwankelbare getrouwheid aan den Landvoogd te geven. Breed gaven zij op van de nadeelige gevolgen, die uit het gedrag der Staten te zijnen aanzien zouden voortvloeijen. Reeds had men hem van het bestuur wars gemaakt, en

22 Jan.

5 Febr.

---

(1) BOR, III. bl. 317. SCHELTEMA, bl. 59. VAN REYD, bl. 144. STRADA, II. p. 542. BENTIVOGLIO, bl. 429. CAMPANA, II. p. 102. CHAPPUYS, *Hist. d. l. Guerre de Flandre*, I. p. 585.

(2) Als reden dezer vreemde handelwijze geeft BOR (III. bl. 223) alleen op: »Also het hem niet gelegen was wederom in *Holland* te keeren.” Zie ook bl. 224. KLUIT, II. bl. 441. 450.

(3) Overeenkomstig het eenparige gebruik van alle gelijktijdige schrijvers zal in het vervolg deze benaming in plaats van *Algemeene Staten* gebruikt worden.

(4) BOR, III. bl. 237. *Resol. d. Stat. Gen.* 5 Febr. 1588.

1588 de Koningin door voortdurende tegenwerking en miskenning van zijn gezag verbitterd. Nu had zij haren gunsteling teruggeroepen, om hem voor verdere mishandeling te vrijwaren, en het was te verwachten, dat zij eerlang ook hare hulptroepen ontbieden, en zich geheel aan de bescherming der Vereenigde Gewesten onttrekken zou. Dat waren dan de schoone vruchten van de voorgewende zorg der Staten voor 's lands welzijn en voorregten! Van de hulp der Koningin verstoken, zouden *de Nederlanden* weldra door *Spanje* overweldigd worden. Met het verlies van vrijheid en godsdienst zouden de bedrogene ingezetenen voor de heerschzucht hunner Regenten boeten. De indruk, door deze sombere voorspellingen te weeg gebragt, werd door LEICESTER opzettelijk versterkt. Hij was er spoedig in geslaagd zijn gedrag bij de Koningin te regtvaardigen en zijn vorigen invloed te herwinnen. Lord BUCKHORST, wiens inlichtingen ELIZABETH in staat hadden gesteld over LEICESTER's gedrag een juister oordeel te vellen, werd op haar bevel in hechtenis genomen en moest zijne opregtheid en genegenheid voor de Staten met gevangenis boeten (1), en de akte van afstand, die de Engelsche gezant had teruggebragt, werd niet onmiddellijk aan de Staten-Generaal toegezonden, maar voorloopig in *Engeland* teruggehouden (2). LEICESTER hield drukke briefwisseling met zijne aanhangers, vleide hen met de hoop op zijne terugkomst en ELIZABETH's bijstand, en spoorde hen tot volharding in hunne weerspannigheid tegen de regering aan (3). Ook wist hij de Koningin te belezen om, behalve de ernstige en bijna dreigende brieven, waarin zij de Staten-Generaal rekenschap vroeg van de onbehoorlijke handelingen, die hun door LEICESTER te laste werden gelegd, enkelen zijner getrouwste aanhangers eigenhandig voor hunne genegenheid dank te zeggen (4). Terstond werd hiervan gebruik gemaakt om de gemeente in den waan te brengen, dat ELIZABETH hare goedkeuring hechtte aan alles, wat in LEICESTER's naam of tot bevestiging van zijn gezag verrigt werd, en dat de Staten niet slechts aan hun pligt jegens den Landvoogd te kort kwamen, maar ook hare wenschen weerstreefden.

Deze zaden van tweedragt en woeling, die door de Leicestersgezinden en inzonderheid door den Utrechtschen Burgemeester PROUNINCK (5) overal werden uitgestrooid,

---

(1) HUME, *Hist. of England*, Chapt. XLII. N°. 14.

(2) BOR, III. bl. 223. Terwijl de gezant HERBERT reeds in het laatst van Januarij 1588 in *Engeland* terugkwam, werd de akte eerst den 3den Maart n. s. aan den Raadsheer KILLEGREW gezonden.

(3) Zie o. a. BOR, III. bl. 209. VAN REYD, bl. 138. VAN METEREN, f. 284c.

(4) BOR, III. bl. 158, 204, 235. VAN REYD, bl. 138: »Die (n. de brieven) van de Coningin waren ghenerael ende recht verstaen zijnde hielden niets quaets."

(5) BOR, heeft een door PROUNINCK destijds geschreven en verspreid vlugschrift in zijn geheel opgenomen, III. bl. 205—207. Hierin wordt met de *Souvereine Heeren*, gelijk de Staten ge-

werden door een niet minder zorgwekkende bron van onlusten gevoed. Reeds sedert eenige jaren was het Staatsche krijgsvolk met twee derde gedeelten der soldij tevreden geweest. Voor het overige werden schuldbrieven afgegeven, die nu en dan, als de staat van 's lands kas het toeliet, voldaan werden. Gedurende LEICESTER's bewind was het leger echter zeer slecht betaald; en de onvoorzigtigheid, waarmede hij telkens nieuwe soldaten aanwierf, zonder in hunne soldij te kunnen voorzien, had het getal der Staatsche troepen tot eene hoogte doen stijgen, die eene geregelde en voldoende betaling onmogelijk had gemaakt. Met de Engelsche hulpbenden was het weinig beter gesteld. De Koningin bleef even traag in het overzenden der noodige sommen, en verscheidene Kapiteinen verteerden hunne traktementen te Londen in weelde en overdaad, terwijl hunne soldaten gebrek leden en de krijgstucht door hunne afwezigheid verslapte (1). De algemeene ontevredenheid van het krijgsvolk openbaarde zich weldra op eene hoogst gevaarlijke wijze. De misnoegde bezetting van *Medemblik*, ongezind zich langer met beloften te vergenoegen, sloeg aan het muiten en vorderde volkomene afbetaling van al de verschuldigde soldij. Als een loopend vuur verspreidde zich deze losbandigheid over *Holland* en *Zeeland*. Overal, waar het garnizoen sterker was dan de burgerij, werd de vaan des oproers opgestoken. Waar

1588

Jan.

Febr.

---

noemd worden, den spot gedreven, en het gansche verloop van 's lands zaken in de laatste jaren aan hunne heerschzucht en onbekwaamheid geweten. Als een voorbeeld van stijl en strekking mogen de volgende zinsneden dienen. »Waer toe dient dan datse haer roemen te zijn Souveraine Heeren, of datse haer bij den Keyser KAROLO vergelijken willen, anders dan om partyschappen en twisten onder de provincien, vervremdingen en verbitteringen onder den groten te veroorsaken, hun, ons, en onse nakomelingen, tot eenen spot te maken bij alle Vorsten en Potentaten des werelds, HANS SCHIJTPEPER, HANS MEERSDRAGER, HANS BROUWER, HANS KEESKOPER, HANS MEULDER, d'instrument wesende van de Souveraine Pensionarissen. — — Daerom is 't dat alle verstandige sulke vermetende raseryen overwegende, en siende dat de vyanden geenen meerderen dienst souden konnen wenschen, sig in haar gemoed versekert houden, dat dese Souverains met den Hertog VAN PARMA secretelijk moeten vereenigt zijn, soekende daerom sig meesters te maken, opdat sy de verkogte landen des te beter souden konnen leveren. 't Welk niet te vergeefs noch sonder merkelijke oorsaken gesegd word, aengesien onder de Staten van *Holland* sulke lieden compareren, die korts nadatse over 't onnosel bloed van *Leyden* gestaen hadden, sig beroemt hebben tegens trouwe vrienden, dat sy de commissie van 't gouvernement van *Vlissingen* van den Hertog VAN PARMA al verkregen hadden." Het behoeft wel naauwelijks vermeld te worden, dat deze laaghartige en lasterlijke beschuldiging van allen grond ontbloot is. Zie ook BOR, t. a. p. bl. 236.

(1) WILLOUGHBY berigtte den Engelschen Minister BURLEIGH in het laatst van Februarij dat hij de orde onder zijne troepen niet kon bewaren, wanneer hij van geld verstoken bleef, en beklaagde zich, dat men in *Engeland* reeds beschuldigingen tegen hem had ingebragt, omdat hij de krijgstucht trachtte te handhaven. WRIGHT *Queen Elisabeth etc.* II. p. 365. Zie ook, p. 363, 366.

1588 de bevelhebbers de soldaten tot hunnen pligt trachtten terug te brengen, werden zij gevangen genomen of weggejaagd. Weinige weken na LEICESTER's vertrek was dit kwaad reeds tot zulk eene hoogte geklommen, dat de bezettingen van *Medemblik*, *Naarden*, *Schoonhoven*, *Woudrichem*, *Geertruidenberg*, *Heusden*, *Hemert*, *Brakel*, *Bergen op Zoom*, *Ter Veere* en *Arnemuiden* aan de Staten gehoorzaamheid weigerden. De Leicestersche factie, die dit vuur ten deele had ontstoken, verzuimde niet daarvan tot bereiking harer oogmerken partij te trekken. Daar LEICESTER zelf de bezettingen van *Ter Veere* en *Arnemuiden* beloofd had, voor hunne betaling te zorgen, wanneer zij hem tegen de Staten getrouw bleven, viel het niet moeijelijk de muitende krijgslieden in den waan te brengen, dat LEICESTER weldra met geld en troepen zou terugkeeren, en te overreden om den aan hem afgelegden eed als reden van hun gedrag voor te wenden. Overal heerschte de grootste spanning; en de algemeene verslagenheid over dezen toestand werd door den moedwil en de roofzucht der oproerige troepen, die hier en daar het platte land afliepen en uitplunderden, niet weinig vermeerderd. Het scheen bijna onvermijdelijk dat de Staten nu voor de Engelschgezinden zouden moeten onderdoen. Reeds was het geheele eiland *Walcheren* aan hunnen invloed onttrokken en had
29 Febr. ook de burgerij zich aldaar voor de Koningin verklaard. In het laatst van Februarij schreef de Engelsche bevelhebber van *Vlissingen*, WILLIAM RUSSELL, aan LEICESTER, dat dagelijks lieden uit onderscheidene plaatsen bij hem kwamen, om hem te betuigen hoe gaarne zij zich onder het bestuur van ELIZABETH zouden begeven. »In deze streken," vervolgt hij, »en overal elders zijn de ingezetenen u zoo genegen, dat zij naar uwe overkomst zeer verlangen. Ik houd mij overtuigd dat het nu de geschikte tijd is, als het uwe Edelheid behagen mogt te komen. Uwe Edelheid zou veel goed kunnen doen, en de Staten beteugelen, met gelijke vergelding voor allen, die Uwe Edelheid hebben tegengewerkt (1)."

Het is niet te verwonderen dat in deze omstandigheden veler harten door moedeloosheid bevangen werden. Het land was zonder hoofd, bijna zonder regering. De overheid, naauwelijks in staat de inwendige onlusten te beteugelen, was magteloos tegenover den vijand. Het krijgsvolk, tot 's lands bescherming in dienst genomen, was niet slechts aan de grenzen maar zelfs in het hart van *Holland* aan het muiten geslagen. De geldmiddelen van dat gewest, door de uitrusting der naar *Zeeland* gezondene oorlogsvloot en andere noodwendige uitgaven uitgeput, lieten niet toe aan eene voldoende afbetaling te denken. Bovendien ging LEICESTER's aanhang onder de leus van gehecht-

(1) WRIGHT, *Queen Elisabeth etc.* II. p. 365: »Your Lordschip might do much good and bridle the States, with like revenge on all them which have crossed your Lordship." — Zie voorts VAN REYD, bl. 136, 138, 143. BOR, III. bl. 187, 234, 291. VAN METEREN, f. 281—284. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 29, 30, 33, 35, 46, 74, 84, 85, 88, enz.

heid aan ELIZABETH steeds voort het gezag der Staten te ondermijnen, en hoewel 1588
men niet gelooven kon, dat de Koningin die pogingen in het geheim ondersteunde, zoo klom toch bij velen de overtuiging, dat zij met eene onvoorwaardelijke opdragt der Souvereiniteit gediend zou zijn. In elk geval scheen het belang des vaderlands thans te vorderen, dat men de wenschen der Engelschen volkomen inwilligde, en niet langer den wil weerstreefde van de eenige bondgenooten, wier bescherming de Vereenigde Gewesten voor volslagen ondergang kon behoeden. Zoo als nu de zaken stonden, had men het ergste te wachten; en het was toch nog beter de vrijheid aan de Engelschen dan aan de Spanjaarden op te offeren, daar men dan ten minste de Hervormde godsdienst behouden zou. Niet tevreden, diergelijke gevoelens in de Vereenigde Gewesten op te wekken, zochten de Engelschgezinden ook ELIZABETH te bewegen, om hunne bedoelingen krachtdadig te ondersteunen, en het gezag der Staten in te korten. Zonder bepaald opperhoofd, moest het land naar hunne meening door wanorde en tweedragt verloren gaan. Wanneer echter een Engelsch Landvoogd de hoogste magt in handen kreeg, met eenen Raad van State, eene Finantiekamer en eenen Krijgsraad, gedeeltelijk uit Engelsche leden zamengesteld, terwijl tevens de werkkring der Staten tot het opbrengen der geldmiddelen werd beperkt, dan kon men hoop voeden op eene goede uitkomst. Mogt het welligt niet raadzaam schijnen, den Graaf van LEICESTER andermaal tot Landvoogd te benoemen, dan zou voorzeker een ander Engelsch Edelman die waardigheid naar eisch kunnen vervullen. Sommigen sloegen den Baron WILLOUGHBY of Sir JOHN NORRIS daartoe voor, wegens hunne bekendheid met den toestand der *Nederlanden*. Anderen, wier vaderlandsliefde het denkbeeld van Engelsche overheersching nog moeijelijk verdragen kon, wenschten door ELIZABETH's tusschenkomst Prins MAURITS tot Landvoogd te verheffen, mits het krijgsbestuur aan een Engelschen Veldheer werd toevertrouwd (1). Deze voorstellen, die in *Holland* niet onbekend bleven, waren echter niet geschikt de Staten van hun standpunt af te brengen. Niet slechts tot behoud van hun eigen gezag begrepen zij in hunnen weerstand tegen de woelingen en aanslagen der Engelschgezinden te moeten volharden. Welke waarborgen voor een goed bestuur kon de onbeperkte magt van eenen Landvoogd aanbieden, van wiens onbekwaamheid en minachting voor de instellingen en belangen der Vereenigde Gewesten men reeds menige noodlottige proeve had gehad? En zou men niet, wie ook tot Landvoogd verkozen werd, de onafhankelijkheid en het welzijn des vaderlands op onverantwoordelijke wijze prijs geven, wanneer men zich blindelings aan Engelschen invloed toevertrouwde? Zoo ELIZABETH al niet heerschzuchtig ware, wie kon instaan voor de gezindheid harer opvolgers? Wie kon zekerheid geven, dat de Vereenigde Gewesten, thans uit eigenbelang

(1) VAN METEREN, f. 284*b*. BOR, III. bl. 209. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII. bl. 75.

1588 door *Engeland* bijgestaan, later niet aan dezelfde drijfveer opgeofferd zouden worden? Door gevaarvolle ondervinding had men de gevolgen van den Engelschen invloed op het staatsbestuur en het welzijn des lands leeren kennen. Weerzin tegen een bewind, dat zich noch om 's lands voorregten noch om de zeden en neigingen der ingezetenen bekommerde, zou velen het land doen verlaten, en het gemeene volk, voor het grootste gedeelte uit Roomschgezinden bestaande, het Spaanschejuk terug doen wenschen, onder hetwelk vóór ALBA's schrikbewind de vrijheden en privilegiën meer dan in eenig ander naburig rijk waren geëerbiedigd geworden. Zonder krachtige medewerking der inwoners, zouden de Engelschen buiten staat zijn *de Nederlanden* tegen *Spanje* te verdedigen; en het verlies van onafhankelijkheid, vrijheid en godsdienst zou dus het onvermijdelijke gevolg wezen van onherstelbare dwaling en kleinmoedigheid. Veeleer dan daaraan toe te geven, moest men gevoelen dat de buitengewone nood ook buitengewonen moed, ijver en volharding vorderde. Aan den uitslag te wanhopen, was reeds verraad jegens het vaderland. »Beter ware het, met dappere kloekmoedigheid zoowel de godsdienst als de oude loffelijke regering des vaderlands te helpen handhaven, alle inbreuken en schadelijke veranderingen daarvan af te weren, Gode Almagtig de uitkomst aan te bevelen, en, ook wanneer het mislukken mogt, zich met een goed geweten te troosten, dan door flaauwhartigheid en vrees den oogenschijnlijk gewissen val van vaderland en godsdienst te veroorzaken (1).''

Door deze gezindheid bezield, lieten 'slands Regenten niets onbeproefd om de orde te herstellen. Het leger werd door de Staten-Generaal tot 17000 man teruggebragt,
5 Febr. opdat de soldij geregeld zou kunnen worden uitbetaald (2). Prins MAURITS, de Graaf van HOHENLO en verscheidene leden van den Raad van State bezochten de oproerige bezettingen of trachtten daarmede in onderhandeling te komen. De Staten van *Holland* voorzagen met groote opofferingen in de dringende behoefte aan geld. Vooral door dit laatste middel gelukte het hun de onlusten te *Heusden*, *Hemert*, *Schoonhoven*, *Woudrichem*, *Brakel* en *Bergen op Zoom* te stillen. Te *Geertruidenberg* en te *Naarden* echter volhardden de bezettingen, onder voorwendsel van trouw aan de Koningin van *Engeland*, in hunne wederspannigheid. Ook bleven aanvankelijk alle pogingen vruch-

(1) VAN REYD, bl. 143, 144. BOR, D. III. bl. 291. VAN METEREN, f. 284*bc*. De godsdienstige VAN REYD aat op de in den tekst opgenomene woorden volgen: »welcken goeden opset Godt de Heere ten laetsten heeft ghesegheut: Naelatende daer mede een heerlijck exempel allen naecomelingen, dat sy in een gherechte saeck, hoe groot oock de ghevaer ende uyterste noot zy, nimmermeer behooren te wanhoopen, maer altoos Godt betrouwen, al souden sy 't leven daer over laten, betrachtende, dat die ghene gheen mans hert hebben, die alleen in voorspoed dapper zijn, noch gheen Christen hert, die Godt niet betrouwen konnen, dan by groote middelen.''

(2) *Resol. d. Stat. Gen.* 5 Febr. 1588.

teloos, om het eiland *Walcheren*, waarover RUSSELL zich tegen het verdrag met ELIZA- 1588
BETH het bestuur had aangematigd, onder het gezag der Staten terug te brengen (1). Te *Medemblik* had intusschen de muiterij van het krijgsvolk, onder de leiding van SONOY, zulk een ernstig karakter aangenomen, dat de Staten van *Holland* begrepen aldaar tot krachtige maatregelen te moeten overgaan.

Reeds in de maand December des vorigen jaars, onmiddelijk na LEICESTER'S vertrek, was SONOY door den Raad van State uitgenoodigd te *'s Hage* te komen, om zijn geschil met de Staten te vereffenen, en de magt, die hij van den Landvoogd ontvangen had, met het Stadhouderlijke gezag van Prins MAURITS in betere overeenstemming te brengen (2). In plaats van aan dit verzoek gehoor te geven, had SONOY *Medemblik* in staat van tegenweer gebragt, en vierhonderd vijftig man ontboden uit de garnizoenen in *Friesland*, *Overijssel* en *Gelderland*, die onder zijne bevelen stonden. Zich aldus versterkt hebbende, sloeg hij de bevelen van den Raad van State, de Staten-Generaal en de Staten van *Holland*, om een gedeelte zijner troepen van *Medemblik* naar andere plaatsen te laten vertrekken, in den wind. Te vergeefs werd hem onder het oog gebragt, dat eene bezetting van honderd en vijftig man voor *Medemblik* voldoende was, en dat hij niet slechts de burgerij dier stad noodeloozen last aandeed, maar ook de grensvestingen tegen 's lands belang van krijgsvolk ontblootte. Hij volhardde in zijne weigering om zich aan de Staten en MAURITS te onderwerpen, en beriep zich op den eed, dien hij aan LEICESTER had afgelegd, en waarvan hij alleen door dezen kon ontslagen worden. Zijne troepen, door hun vermeerderd aantal overmoedig geworden, en reeds lang ontevreden over de slechte betaling hunner soldij, sloegen intusschen aan het muiten, kozen nieuwe opperhoofden, ontwapenden de burgerij, en dwongen SONOY met zijne voornaamste Officieren de wijk op het slot te nemen. De Staten van *Holland*, hiervan verwittigd, zonden MAURITS met eenige afgevaardigden derwaarts, om met de oproerige krijgslieden te onderhandelen; doch SONOY, niet zonder reden beducht, dat hij van zijne bediening ontzet zou worden, wanneer zijne troepen onder het gezag van MAURITS waren teruggekeerd, wist hun met wantrouwen in diens voorslagen te vervullen, en tot een verdrag met hunne Bevelhebbers te bewegen, 16 Febr.
waarbij zij zich verbonden om elkander in het verkrijgen van volkomene afbetaling behulpzaam te zijn. De Engelschgezinde partij, in wier belang vooral WILLEM MOSTAARD, de door LEICESTER aangestelde Commissaris der geestelijke goederen in het Noorderkwartier (3), werkzaam was, had zoowel SONOY als diens onderhoorigen

(1) VAN REYD, bl. 139, 141. VAN METEREN, f. 281—284. WRIGHT, *Queen Elisabeth etc.* p. 362—366.

(2) Hiervoor, bl. 259. Ook de Raad van State keurde de aan SONOY gegevene commissie af. VAN DER KEMP, *Maurits* enz. D. I. aant. 175.

(3) Hiervoor, bl. 220.

1588 in den waan gebragt, dat de Koningin van *Engeland* hunne getrouwheid mildelijk beloonen en spoedig hulp zenden zou, om hen tegen de Staten te handhaven (1). Hierop bouwende, liet SONOY de bezettingen van *Kampen*, *Zwartsluis*, *Harderwijk*, *de Kuinder* en *Blokzijl* vermanen, om zich aan hunnen eed aan LEICESTER te houden, in welk geval hij hun volkomene afbetaling der achterstallige soldij waarborgde. De Staten van *Holland* begrepen echter eene diergelijke handelwijze niet langer te mogen dulden. Op hun verzoek liet MAURITS, die er in geslaagd was SONOY's krijgsvolk binnen *Hoorn* met hulp der schutterij tot onderwerping te brengen (2), troepen en geschut aanrukken, en trok daarmede naar *Medemblik*. Te vergeefs bragt de Raad van State, ernstig bezorgd voor de gevolgen van dien gewigtigen stap, hem onder het oog, dat de Koningin en LEICESTER, onbekend met alle omstandigheden, het zeer vreemd zouden vinden zoo men tegen hunne getrouwste aanhangers geweld gebruikte. MAURITS antwoordde dat hij geenszins de wapenen had opgevat tegen de dienaren van Hare Majesteit, maar tegen oproerige bezettingen, die hunne wettige Overheden niet wilden eerbiedigen, en dat hij als Stadhouder verpligt was het gezag der Staten te handhaven, de orde te herstellen, en de ingezetenen van *Noord-Holland* tegen de mishandelingen van het muitende krijgsvolk te beschermen. Na nogmaals vruchtelooze pogingen te hebben aangewend, om de bezetting van *Medemblik* door gedeeltelijke betaling te voldoen, waarbij WILLEM BARDES, Burgemeester van *Amsterdam*, hem op last van den Raad van State behulpzaam was, wierp
27 Febr. MAURITS bij de stad eene schans op, en sloot de haven met eenige oorlogschepen af. Het verdere bestuur der belegering werd door hem toevertrouwd aan den Heer DE VILLIERS, die onlangs voor eenen losprijs van twaalfduizend gulden door de Spanjaarden ontslagen was (3).

MAURITS vertrok nu naar *Zeeland*, om te beproeven de aldaar gerezene geschillen te vereffenen. Doch hij stuitte insgelijks op de hardnekkigheid van RUSSELL, die zich op LEICESTER's bijzondere bevelen beriep (4), en weigerde eenig ander gezag te erkennen. Gekwetste eerzucht mengde zich onder de drijfveeren van RUSSELL's onwil. Hij had het zeer hoog opgenomen dat de Staten hem na SIDNEY's dood niet in diens plaats tot Kolonel van het regiment van *Zeeland* benoemd hadden, niettegenstaande de

(1) BOR, III. bl. 201. 204, 209.

(2) BOR, III. bl. 195, 196. VELIUS, *Chronijck van Hoorn*, bl. 264.

(3) BOR, III. bl. 179—201, 214—219. VAN METEREN, f. 281, 282. VAN REYD, bl. 139. VELIUS, *Chronijck van Hoorn*, bl. 264—268. WAGENAAR, *Vad. Hist.* VII. bl. 272 haalt hierbij een M. S. opstel aan van G. A. W. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 994. 1588, bl. 13, 124.

(4) VAN METEREN, f. 283*b.c.* Vgl. WRIGHT, *Queen Elisabeth etc.* II. p. 362—366.

reeds vroeger geuite ontevredenheid der Staatsche officieren over de vervulling der voornaamste betrekkingen door Engelsche bevelhebbers dit besluit volkomen regtvaardigde (1). 1588
Omringd door lieden, die vijandig jegens de Staten gezind waren, en niets verzuimden om het vuur der tweedragt aan te blazen, werd RUSSELL gedurig tot grootere overschrijding van het hem toevertrouwde gezag en tot weerspannigheid tegen de Staten aangezet. Met uitzondering van *Middelburg*, had hij het geheele eiland *Walcheren* tot zijne partij overgehaald. Op zijn bevel weigerden *Arnemuiden* en *ter Veere* Staatsche troepen te ontvangen, niettegenstaande een verwachte aanval van PARMA dringend versterking vorderde.
Bijna terzelfder tijd, waarop MAURITS te *Middelburg* kwam, verscheen de Engelsche 13 Maart
Admiraal HOWARD met eene vloot van tien oorlogschepen voor *Vlissingen*. Nu juichten de Engelschgezinden, zich overtuigd houdende dat ELIZABETH deze krijgsmagt tot hun bijstand en tot ontzet van SONOY gezonden had. Te *ter Veere* bereidde men een prachtig feestmaal, waarop HOWARD, RUSSELL en andere aanzienlijken genoodigd werden. Prins MAURITS, zich niet langer te *Middelburg* veilig achtende, vertrok ijlings naar de Zeeuwsche vloot, die gewoonlijk voor het Fort *Lillo* in de *Schelde* lag. Doch de Engelsche Admiraal had geen anderen last dan eene som van tweehonderdtwintig duizend gulden tot betaling der Engelsche hulptroepen onder behoorlijk geleide over te brengen, en den Prins, wanneer hij dien in *Zeeland* mogt aantreffen, de begeerte der Koningin te kennen te geven, dat men met SONOY eene billijke overeenkomst zou treffen. Inderdaad zond HOWARD den Ridder HOBBY naar MAURITS, om hem daarover te onderhouden; doch de Prins verwees hem tot de Algemeene Staten en de Staten van *Holland*, wier bevelen hij had opgevolgd. Hij gaf echter den Engelschen Admiraal een uitvoerigen brief over zijne geschillen met SONOY voor den Engelschen Staatsraad mede; waarop HOWARD, den eersten gunstigen wind waarnemende, den steven weder naar
Engeland wendde, na beleefdelijk voor het hem aangebodene gastmaal bedankt te hebben (2). 18 Maart

In hunne hoop op HOWARD's bijstand teleurgesteld, zonden de Engelschgezinden WILLEM MOSTAARD en JAN MICHIELSZ., Predikant te *Grootebroek*, naar *Londen*, om ELIZABETH tot krachtdadige hulp te bewegen (3). De inwendige verdeeldheid nam voortdurend toe; en

---

(1) Hiervoor, bl. 179. Behalve deze reden werden de Staten, volgens den raad van den Heer van ST. ALDEGONDE, ook door de overweging geleid, dat het niet voorzigtig was tot gewoonte te laten worden, dat de Engelsche Bevelhebber van *Vlissingen* Kolonel van *Zeeland* was. VAN METEREN, f. 282c.

(2) VAN METEREN, f. 282—284. BOR, III. bl. 208, 213, 234. VAN REYD, bl. 139. Het had MAURITS, volgens dien brief, niet weinig geërgerd, dat SONOY hem een »schavuit en bengel" had genoemd. — REINGOUD woonde destijds nog te *Vlissingen*. Hiervoor, bl. 227.

(3) BOR, III. 190, 209. JAN MICHIELSZ. was reeds vroeger met hetzelfde doel in *Engeland* geweest.

1588 het scheen dat voor beide partijen aan geen goede uitkomst te denken was, zoolang de ware gezindheid der Koningin door een ondoordringbaren sluijer omhuld bleef. De onbekendheid met LEICESTER's afstand van de Landvoogdij schonk aan zijne aanhangers een gereed voorwendsel van verzet tegen de Staten. In de Provincie *Utrecht*, waar de Adel steeds krachtiger op het herstellen der ingeslopene misbruiken aandrong, en daartoe de tusschenkomst der Staten-Generaal inriep, bleef groote tweedragt heerschen, tot wier vermindering de Graaf van NIEUWENAAR en de Raad van State te vergeefs vele pogingen aanwendden. De Utrechtsche Vroedschap, sedert October des vorigen jaars geheel uit LEICESTER's aanhangers zamengesteld en door den Burgemeester PROUNINCK bestuurd, beriep zich tot verdediging van hare handelingen op de magtiging van den Landvoogd, ontkende dat de Vlamingen en Brabanders door 's lands privilegiën van de regering en de voornaamste ambten werden uitgesloten, en weigerde op de overige tegen haar uitgebragte beschuldigingen te antwoorden (1). Ook *Friesland* werd door woelingen en onlusten verscheurd (2). In *Holland* was de muiterij van het krijgsvolk wel in eenige steden gestild, maar in andere nam de Engelschgezinde partij in krachten toe. Te *Tiel* en te *Bommel* was de meerderheid der burgerij gereed om aan ELIZABETH trouw te zweeren. Uit *Dordrecht* werden aan het muitende garnizoen van *Geertruidenberg* duizend daalders toegezonden, om het tot volharding aan te sporen (3). Het beleg voor *Medemblik* vergrootte de wederzijdsche verbittering, zonder tot eene gewenschte uitkomst te leiden. De stad werd nu en dan zoowel van de land- als van de zeezijde beschoten. Herhaalde uitvallen der belegerden deden het burgerbloed vloeijen in dezen binnenlandschen krijg. SONOY dreigde de dijken door te steken, en geheel *Noord-Holland* onder water te zetten. De Raad van State, waarin WILLOUGHBY en KILLEGREW veel invloed hadden, was over de zelfstandige houding der Staten van *Holland* ten hoogste misnoegd. KILLEGREW, die in LEICESTER's vertrouwen deelde en diens belangen met ijver behartigde (4), verzekerde dat ELIZABETH zich geheel terug zou trekken, wanneer de vijandelijkheden tegen SONOY niet onmiddelijk gestaakt werden; en WILLOUGHBY, die het hoogste gezag nog steeds in LEICESTER's handen waande, achtte het beleg van *Medemblik* eene onwettige en ondankbare handeling, en weigerde tot het stillen der onlusten te *Naarden* mede te werken, zoolang SONOY door MAURIT's troepen bedreigd bleef (5).

(1) BOR, III. bl. 160—179. Hiervoor, bl. 303. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Staatsr.* II. bl. 405.

(2) BOR, III. bl. 147. VAN METEREN, f. 282*b*.

(3) BOR, III. bl. 209.

(4) BOR, III. 203, 204, 282.

(5) Het daarover tusschen WILLOUGHBY en de gemagtigden der Staten van *Holland* gehoudene ge-

Inmiddels hadden de Staten-Generaal, waarin *Overijssel* sedert 7 December 1587 ook vertegenwoordigd was (1), geen pogingen verzuimd om WILLOUGHBY en KILLEGREW tot andere inzigten te brengen, en de Koningin met den waren toedragt der zaken bekend te maken. Zij beklaagden zich, dat de namen van ELIZABETH en LEICESTER door velen tot eenen dekmantel gebruikt werden, waarachter zij hunne eerzuchtige of verraderlijke oogmerken konden verschuilen. Zij wezen aan, dat de onlusten in *Utrecht*, *Noord-Holland* en *Zeeland* geenszins door waarachtigen ijver voor de dienst der Koningin ontstaan waren, maar hunnen grond hadden in verkrachting van 's lands voorregten en verzet tegen de wettige regering (2). Op raad van OLDENBARNEVELT zond MAURITS zelf aan de Koningin van *Engeland* eene verdediging van zijn gedrag, waarin hij betoogde, dat SONOY reeds geruimen tijd zijne Stadhouderlijke magt miskend, en in de laatste maanden door hardnekkigheid het welzijn van *Holland* op eene onverantwoordelijke wijze op de waagschaal had gezet (3).

1588

8 Maart

Welligt zouden deze vertoogen nog weinig gebaat hebben, wanneer niet twee gewigtige omstandigheden aan de Engelschgezinden de reden of het voorwendsel van hun gedrag ontnomen, en tevens ELIZABETH uit zucht tot zelfbehoud genoopt hadden, het herstel van orde en eensgezindheid in de Vereenigde Gewesten met al haar vermogen

---

sprek bij BOR, III. bl. 204, is in meer dan één opzigt merkwaardig. Op zijne weigering werd hem gevraagd »of sy-luyden hare steden wilden in-nemen? 't welck hy seyde geensins d'intentie te zijn: maer wel van sekere personen te beschermen tot dat hare sake verhoort soude zijn, hen voorstellende sekere acte onlangs, so hy sustineerde, gemaekt en gepubliceert sonder eenige ordre. Sy antwoorden, dat sy als absolute Heeren mochten d'oorloge voeren tegen dengenen die 't hen goet docht. Hier op seyde WILOUGBY, dat sijn Excell. van LYCESTER hun Gouverneur geworden was, hebbende dienthalven absolut commandement in 't stuk van oorloge. De gedeputeerden sochten te infereren dat dat ophield door vigeur van sijne commissie: waer op WILOUGBY vertoonde, dat de Staten-Generaal hem Gouv. generaal gemaekt hadden van hare provintien, en sijnen last die procedeerde van hare Majest. om alleenlick over haar volk van herwaarts over te gebieden, onderscheydende de plaetsen in twee onderscheyden lasten. Doen vraagden hem de gedeputeerde, wat hy van de Staten wilde maken? hy antwoorde hen-luyden te respecteren na haer eygene privilegien, acten en contracten. Vgl. VAN METEREN, f. 281*d*.

(1) *Resol. d. Stat. Gen.* 7 Dec. 1587. Hiervoor, bl. 306, noot (2). Volgens de *Resol. d. Stat. Gen.* v. 11 Dec. 1587 werden de gedeputeerden van *Overijssel* en *Gelderland* uitgenoodigd om in het vervolg lastbrieven mede te brengen, niet slechts dienende voor de »pointen van de recesse," maar ook »van te mogen besoigneeren t' samen, en bysonder, of het meerendeel van hen, en voorts op alle voorvallende saeken."

(2) BOR, III. bl. 220—223. VAN METEREN, f. 157, 158. 283*c.d*.

(3) BOR, III. bl. 212, 213. *Waarachtige historie van Olden-Barnevelt*, bl. 157, 158.

1588 te bevorderen. Op den eersten April werd LEICESTER's afstand van de Landvoogdij ter kennis van de Staten-Generaal gebragt; en in dezelfde maand deed de zekerheid van FILIP's bedoelingen alle overige bedenkingen zwichten voor de overweging, dat alleen de vereenigde krachten van *Engeland* en *Nederland* in staat konden zijn, het dreigende gevaar van beider kusten af te wenden.

De akte, waarbij LEICESTER de regering aan de Staten teruggegeven, en alle krijgs-
3 Maart lieden en ambtenaren van den eed aan zijn persoon ontslagen had, was in het begin van Maart uit *Engeland* aan KILLEGREW gezonden, die haar, volgens zijne verklaring, eerst den dertienden dier maand te *Dordrecht* ontvangen had. Daar op dat tijdstip geen afgevaardigden van *Gelderland*, *Utrecht* en *Overijssel* tegenwoordig waren, begreep hij niet slechts met hare overhandiging tot hunne aankomst te moeten wachten, maar hield ook haar bestaan voor de aanwezige leden der Staten-Generaal geheim (1). In het laatst van Maart kregen deze uit *Engeland* berigt, dat LEICESTER van de Landvoogdij afstand had gedaan, en dat de daartoe betrekkelijke akte reeds in handen van KILLEGREW moest zijn. Terstond in de vergadering der Staten ontboden, bekende hij haar ontvangen te hebben en bereid te zijn haar over te leveren, zoodra de afgevaardigden van alle gewesten zouden zijn aangekomen. Men drong er echter op aan, dat hij het gewigtige stuk, welks openbaarmaking een krachtig middel zou zijn om de bestaande onlusten te stillen, niet langer zou terughouden; en hij liet zich eindelijk overhalen om het
1 April den volgenden dag in de vergadering te brengen (2). Onmiddelijk nam men nu de noodige maatregelen tot herstel der orde in het staatsbestuur. Op den twaalfden April werd door de Staten-Generaal een plakkaat uitgevaardigd, en te *'s Gravenhage* met buitengewone plegtigheid afgekondigd, waarbij LEICESTER's afstand bekend gemaakt, alle militaire en burgerlijke ambtenaren van hunnen eed aan den Landvoogd ontslagen, en de algemeene regering in handen van den Raad van State gesteld werd. Met den Bevelhebber der Engelsche hulptroepen en de Stadhouders der bijzondere Gewesten zou deze alle zaken besturen, die de belangen der Unie, de gemeenschappelijke verdediging en het verdrag met ELIZABETH betroffen (3).

De instelling van den Raad van State, welks leden tot nog toe slechts voorloopig hun ambt hadden waargenomen, kwam echter niet zonder moeijelijkheden tot stand. *Holland*, *Zeeland* en *Gelderland* benoemden terstond hunne Raden. *Friesland's* afge-

(1) VAN METEREN, f. 281*c*, en VAN REYD, bl. 138. 140, beschuldigen de Engelschgezinden in het algemeen, en KILLEGREW in het bijzonder, van kwade trouw in het terughouden der akte. Vgl. BOR, III. bl. 224. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* II. bl. 453.

(2) *Resol. d. Stat. Gen.* 31 Maart 1588. VAN REYD, bl. 140.

(3) BOR, III. bl. 224. VAN SLINGELANDT, *Staatk. Geschriften*, I. bl. 199.

vaardigden achtten het insgelijks noodig den Raad onverwijld te bevestigen, en beloofden bij de Staten van hun gewest op spoedige benoeming der leden te zullen aandringen. *Utrecht* en *Overijssel* verklaarden geen leden te zullen benoemen, voor dat de Staten-Generaal hun uitdrukkelijk verzekerden dat de Raad niet beperkt zou worden in de uitoefening van zijn gezag, gelijk het in het verdrag met ELIZABETH omschreven was. Ten einde »alle verloop in de gemeene landszaken te verhoeden," stemden zij er niettemin in toe, dat de benoemde Raadsleden bij voorraad hun ambt aanvaarden zouden. De President van het Hof van *Holland*, Mr. ADRIAAN VAN DER MIJLE, weigerde echter in den Raad zitting te nemen, voordat de Staten van *Holland* hem bij uitdrukkelijke akte verzekerd hadden dat hij van die betrekking ontslagen zou zijn, zoodra met PARMA vredesonderhandelingen werden aangeknoopt, daar hij overtuigd was dat eene onderwerping aan *Spanje* den ondergang der Hervormde godsdienst onvermijdelijk ten gevolge zou hebben (1). Nevens hem was Mr. SEBASTIAAN VAN LOOSEN, lid van den Hoogen Raad, op nieuw benoemd. De plaats van WILLEM BARDES, die reeds in Februarij uit moedeloosheid bedankt had, werd door SIMON MEYNERTSZ uit het Noorderkwartier ingenomen (2). Voor *Zeeland* behielden JOOST TEELINK en JACOB VALKE, voor *Gelderland* LEONINUS hunne plaatsen in den Raad. Als Engelsch Raadslid nam vooreerst alleen KILLEGREW zitting. Het duurde nog geruimen tijd, eer *Friesland*, *Utrecht* en *Overijssel* door de benoeming hunner leden den Raad voltallig maakten (3). 1588

Tot aan de openbare afkondiging van LEICESTER's afstand had SONOY in zijne weerspannigheid tegen de bevelen van den Raad van State en de Staten van *Holland* volhard, en bij zijne onderhoorigen de hoop op hulp uit *Engeland* levendig gehouden, door hun brieven te vertoonen, die hoogstwaarschijnlijk niet, gelijk hij voorgaf, uit *Londen* gekomen, maar in het dorp *Twisk* nabij *Medemblik* opgesteld waren (4). Het voornaamste voorwendsel van zijn gedrag was hem nu echter ontnomen; en daar de Koningin, om allen twijfel aan hare bedoelingen weg te nemen, hem bovendien haren wensch te kennen gaf, dat hij, overeenkomstig het verlangen der Staten, zijne commissie veranderen en het grootste gedeelte zijner troepen uit *Medemblik* verwijderen zou (5), zag hij zich genoodzaakt toe te geven. Door tusschenkomst van WILLOUGHBY werd een verdrag geslo- 26 April

(1) Hij had zich voorgenomen de Vereenigde Gewesten te verlaten, zoodra die zich, onder welke voorwaarden ook, aan *Spanje* zouden onderworpen hebben. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 142.

(2) BOR, II. bl. 459. III. bl. 238. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 31.

(3) *Resol. d. Stat. Gen.* 25, 26 April, 14 Mei, 3 Junij 1588. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 109, 127, 141. VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 261—267.

(4) WAGENAAR, *Vad. Hist.* VII. bl. 276.

(5) BOR, III. bl. 212.

1588 ten, waarbij SONOY het bevel over tien vendels voetvolk behield, en bij voorraad den hem door LEICESTER gegevenen lastbrief volgen zou, totdat de Raad van State daarin voorzien, of hem een eerlijk afscheid met redelijke voldoening zijner diensten gegeven zou hebben. Hij was echter verpligt zich aan de Stadhouders der Gewesten, waarin zijne troepen in garnizoen zouden gelegd worden, te onderwerpen. Aan het oproerige krijgsvolk werden drie maanden achterstallige soldij uitbetaald. De bezetting van *Medemblik*, waar SONOY zijn hoofdkwartier zou blijven houden, werd nu tot honderdvijftig
29 April man verminderd. In het laatst van April deed MAURITS zijne intrede binnen die stad, tot groote vreugde der ingezetenen, die voor het grootste gedeelte de partij der Staten waren toegedaan. Hierdoor was de rust in het Noorderkwartier hersteld. SONOY had echter meer zijn eergevoel dan zijn belang geraadpleegd, toen hij verlangde in zijn kommandement bevestigd te worden. De regering en de burgerij, door de ondervondene angst en schade verbitterd, en thans niet langer door eene overmagtige bezetting in toom gehouden, wedijverden in de zucht om hem tegen te werken en te kwellen. De Wethouders lieten toe dat het gemeen voor zijn huis zamenschoolde, en hem door schelden en dreigen tergde. Men viel hem met regtsgedingen lastig, wegens hetgeen zijne onderhoorigen misdreven of vernield hadden. Op zijn verzoek gaf Prins MAURITS hem opene brieven van vrijgeleide, om zijn persoon, familie en goederen tegen den moedwil zijner vijanden te beschermen (1); doch de Staten van *Holland* namen weldra een besluit, dat aan dezen toestand, en tevens aan zijne militaire loopbaan, een einde maakte. Het bleek hun dat SONOY nog steeds met de muitende bezettingen van *Naarden* en *Geertruidenberg* verstandhouding hield, en dat de Engelschgezinde partij in hem een geschikt middel bleef zien, om hare bedoelingen, die zij nog geenszins opgaf, te bereiken (2). Zij achtten derhalve zijne dienst gevaarlijk voor de rust des lands, en verklaarden niet te zullen toelaten, dat hem eene nieuwe commissie gegeven werd. Zoodra SONOY dit vernam, verzocht hij zelf zijn ontslag aan de Staten-Generaal (3). Het duurde echter tot 1593, eer de Staten van *Holland*, op dringende aanbeveling van de Koningin van *Engeland*, Prins MAURITS en den Raad van State, hem een jaarlijksch pensioen toekenden van duizend gulden, hetwelk na zijnen dood op zijne eenige dochter zou overgaan. Na eenigen tijd in *Engeland* vertoefd te hebben, vestigde hij zich te *Norden* in *Oost-Friesland*: doch toen *Groningen* in 1594 aan de Staatsche zijde was overgegaan, betrok hij in dat gewest het kasteel *ten Dyke*, alwaar hij drie jaren later in den ouderdom van acht en zestig jaren overleed. Het-

(1) BOR, III. bl. 227—233, 279.

(2) *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 187. BOR, III. bl. 281*b*.

(3) *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 253. BOR, III. bl. 280.

zelfde jaar 1597 zag ook den voormaligen Admiraal van *Zeeland*, WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG, even als SONOY van een werkzaam aandeel in de behartiging van 's lands belangen buitengesloten, ten grave dalen (1). Treffend is de overeenkomst tusschen de lotgevallen dezer beide mannen, die door hunne vroegtijdige toewijding en gewigtige diensten aan de verdediging des vaderlands tegen de Spaansche dwingelandij eene eervolle plaats onder de helden van den vrijheidskrijg verworven hebben. Beide hadden in 1565 het verbond der Edelen geteekend, en onder Graaf LODEWIJK van *Nassau* en den Prins van ORANJE in de eerste vijandelijkheden tegen den Hertog van ALBA gedeeld (2). Beide hadden in hooge mate het vertrouwen van Prins WILLEM genoten, en zijne pogingen tot bevestiging van de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten door vurigen ijver en onwrikbaren moed krachtdadig ondersteund. Doch hun eerbied voor den Vader des vaderlands was na diens dood geenszins op de Staten overgegaan. Zij stonden te hoog in eigen schatting, en waren door den Prins, uit erkenning hunner verdiensten, met te veel inschikkelijkheid behandeld, om ontzag te koesteren voor eene regering van advokaten en kooplieden, die welligt in jeugdigen overmoed zich niet op de voegzaamste wijze tegenover hen deed gelden. Onder eene andere orde van zaken, toen de Staten nog ondergeschikte regeringsligchamen uitmaakten, in dienst getreden, waren zij ongeneigd zich naar de toenemende aanspraken der stedelijke aristocratie te voegen, en te hooghartig om zich aan eene regering te onderwerpen, wier aanzien niet door een doorluchtig Vorst werd vertegenwoordigd en opgehouden. Hun weerstand tegen de wijzigingen, die de opstand tegen *Spanje* gedurende den twintigjarigen vrijheidskrijg in het staatsbestuur had gebragt, leidde tot botsingen, die hunne verwijdering uit 's lands dienst onvermijdelijk maakten. Doch terwijl TRESLONG zich slechts onbehoorlijke uitdrukkingen te verwijten had, zette SONOY uit heerschzucht het welzijn des vaderlands op het spel. Ongezind zich als Gouverneur van het *Noorder-Kwartier* aan den Stadhouder van *Holland* te onderwerpen, en door LEICESTER's aanhangers, die zijne eerzucht vleiden, in het verzet tegen zijne wettige overheid gestijfd, bragt hij door zijne hardnekkigheid eene tweespalt te weeg, wier verderfelijke gevolgen hij had moeten inzien en voorkomen. Zoo het bezwaarlijk te ontkennen is, dat TRESLONG aanvankelijk met onverdiende gestrengheid werd behandeld, het is evenmin te loochenen dat SONOY's onverantwoordelijke handelwijze het gedrag der Staten te zijnen aanzien regtvaardigt, en naauwelijks door zijne vorige verdiensten in de schaduw kan worden gesteld (3). 1588

---

(1) Hiervoor, bl. 143—145.

(2) TE WATER, *Verbond der Edelen*, II. bl. 90, 114, 120, 220. III. 298. IV. 66.

(3) BOR, III. bl. 281—290. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I. bl. 59—66, keurt het gedrag der Staten van *Holland* jegens SONOY ten hoogste af, en acht den laatsten door zijnen eed

1588 Na de publicatie van LEICESTER's afstand en de onderwerping van SONOY zagen de bezettingen, die tot op dien tijd in hunne weerspannigheid volhard hadden, zich van allen steun beroofd. De Koningin van *Engeland* drong er thans zelve bij WILLOUGHBY en KILLEGREW op aan, dat zij al hunnen invloed tot herstel der orde en eensgezindheid zouden aanwenden. In vriendelijke brieven aan Prins MAURITS en de Staten-Generaal keurde zij het beroep der muitende krijgslieden op hunne trouw aan haren persoon ten hoogste af en ontkende eenig aandeel te hebben aan de gerezene partijschappen. Door hare medewerking werden de bezettingen van *Naarden*, *ter Veere*, *Arnemuiden* en andere plaatsen door gedeeltelijke afbetaling hunner soldij te vreden gesteld, waarvoor de Staten van *Holland* zich buitengewone opofferingen getroostten. Voor het krijgsvolk werd nu een nieuwe eed vastgesteld, en verscheidene compagniën, waarop men na het gebeurde niet meer vertrouwen kon, werden afgedankt. Zoo keerden langzamerhand de orde en rust eenigermate terug, hoewel de Engelschgezinden niet ophielden de gemeente in naamlooze geschriften tegen de Staten op te ruijen, en de hoop op de bereiking hunner oogmerken nog geenszins lieten varen (1).

De gunstige verandering in de gezindheid en den toon van ELIZABETH was niet minder het gevolg van staatkunde dan van een billijker oordeel over het gedrag der Staten. BUCKHORST en WILKES hadden haar reeds in het vorige jaar onder het oog gebragt, dat het noodzakelijk was de ijverzuchtige zorg der Staten voor den aristocratischen re-

---

aan LEICESTER volkomen geregtvaardigd. Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, *Handb.* § 260. Dat SONOY, niettegenstaande het uitdrukkelijke bevel van den Raad van State, de Algemeene Staten, MAURITS en de Staten van *Holland*, weigerde het krijgsvolk van *Medemblik* tot 150 man te verminderen, bewijst echter dat zijn beroep op dien eed meer het voorwendsel dan de reden was van zijn gedrag. Ook bevat zijne verantwoording (BOR, III. bl. 179—182) genoegzame blijken, dat hij hoopte door LEICESTER's tusschenkomst zijne commissie te behouden, en daarom weigerde haar te laten veranderen. Vgl. BOR, II. bl. 764, 895. III. 128, alsmede de *Memorie van* MOSTAERD, III. bl. 124—219. Tot beoordeeling van de geloofwaardigheid van de in deze memorie aangevoerde feiten is o. a. belangrijk de vergelijking der *Resol. v. Holland*, v. 6 Febr. 1587, bl. 659, waar alleen sprake is van *burgers en ingezetenen*, met hetgeen daarvan op bl. 215 gezegd wordt. Vgl. de *Resol.* bl. 675, waar de eed voor het *krijgsvolk* voorkomt. — Billijker oordeelt KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* II. bl. 445—450, en 453 noot 85, alwaar hij erkent: »dat, indien *Holland* met OLDENBARNEVELDT en MAURITS, hoezeer alles niet te prijzen ware, zich zoo volstandig niet gehouden had, het oogmerk ware, om de Republiek meer naar de Engelsche hand te zetten." VAN METEREN, f. 282*a*, meldt dat SONOY gehoopt had onder LEICESTER een aanzienlijk bewind te krijgen, en ook daarom diens belangen bevorderde. Ook berigt hij dat »de Koninginne ende de verstandichste in *Engelandt* den Staten niet alle ongheluck en konden geven." Zie ook f. 281*c*.

(1) *Resol. d. Stat. Gen.* v. 23 Mei en 1 Junij 1588. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 139, 188, 190, 217, 229, 234 enz. BOR, III. bl. 291, 295. VAN METEREN, f. 282*a*, 284. VAN REYD, bl. 141.

geringsvorm en de voorregten der Vereenigde Gewesten te ontzien, wanneer zij er prijs op stelde hunne genegenheid te behouden en onlusten te voorkomen (1). Hun verstandige raad, aanvankelijk door LEICESTER's invloed veronachtzaamd, maakte echter te dieper indruk, naarmate de zekerheid toenam, dat FILIPS inderdaad zijne geduchte onderneming tegen *Engeland* voorbereidde. Gedurende het vorige jaar had ELIZABETH standvastig geweigerd in die overtuiging te deelen, en geloof geslagen aan de opzettelijk uitgespreide geruchten, dat de Spaansche vloot gedeeltelijk naar *Indië*, gedeeltelijk tot versterking van PARMA bestemd was (2). In den aanvang van 1588 zond MAURITS een Italiaanschen Prins uit het Huis COLONNA, die op de grenzen gevangen was genomen, en naauwkeurige berigten aangaande de toerustingen in *Spanje* gegeven had, onder veilig geleide naar *Londen*, om de Koningin van het naderende gevaar te verwittigen. ELIZABETH liet MAURITS voor zijne goede bedoeling bedanken, doch gaf tevens ten antwoord dat de Italiaan een leugenbode was, dien zij alleen uit achting voor den Stadhouder niet gestraft had (3). Langzamerhand namen echter de berigten omtrent den aard en het doel der onderneming, die in *Spanje* en de zuidelijke *Nederlanden* werd voorbereid, zulk een ernstig en onwraakbaar karakter aan, dat geen twijfel meer mogelijk was. Een Engelsch dienaar van den Spaanschen gezant in *Frankrijk*, die in het vertrouwen van zijnen meester deelde, ontvreemdde dezen belangrijke papieren en vlugtte daarmede naar *Engeland*. De koning van *Frankrijk* waarschuwde ELIZABETH in het laatst van Mei dat FILIPS gereed was haar onverhoeds met zijne vloten en legers te overvallen. De Engelsche Godgeleerde WILLIAM ALLAN, door den Paus tot Kardinaal benoemd en reeds bij voorbaat bestemd om na de verovering van *Engeland* aan het hoofd der kerkelijke zaken van dat rijk te staan, gaf terzelfder tijd te *Antwerpen* een geschrift tegen ELIZABETH uit, welks heftige en lasterlijke inhoud zelfs de Katholieken ergerde. Hij maakte daarin bekend dat SIXTUS V over haar den banvloek had uitgesproken, en gelastte den adel en het volk van *Engeland* en *Ierland*, om mede te werken tot de uitvoering van dit vonnis, waartoe de Spaansche vloten en legers weldra zouden opdagen. Nog scheen ELIZABETH niet volkomen overtuigd. Zij liet aan PARMA vragen, of hij van ALLAN's geschrift kennis droeg, en zich tot den aanval gereed maakte. De Hertog antwoordde dat hij geen anderen last had, dan de geschillen tusschen *Engeland* en *Spanje* uit den weg te ruimen. Eerlang werd echter de Pauselijke bulle in alle Katholieke landen, behalve te *Venetië*, plegtig afgekondigd, en verbaasde gansch *Europa* door hare ongehoorde aanspraken en

1588

(1) VAN METEREN, f. 283*d*. HUME, T. IV. Ch. XLII. N°. 14.

(2) Hiervoor, bl. 320, noot (1).

(3) VAN REYD, bl. 144. SCHELTEMA, *Onoverw. Vloot.*, bl. 78.

1588 eischen. Na de misdaden der Koningin opgeteld te hebben, verklaarde de Paus haar vervallen van den troon, ontsloeg hare onderdanen van de haar verschuldigde trouw, schonk haar rijk als een leen van den Heiligen Stoel aan den Koning van *Spanje*, gebood alle geloovigen zich bij de heirmagt van den Hertog van PARMA te voegen, en verleende volkomene aflaat aan allen, die aan dezen heiligen kruistogt deel zouden nemen (1).

De toenemende zekerheid van het dreigende gevaar bewoog ELIZABETH reeds in den aanvang van April, om krachtens haar verdrag met de Staten-Generaal den bijstand van twintig oorlogschepen te verzoeken (2). De verhouding, waarin de Vereenigde Gewesten nog steeds tot haar hadden gestaan, werd hierdoor merkelijk gewijzigd. De Engelschen hadden nimmer willen erkennen, dat hunne ondersteuning ook tot behoud van *Engeland* strekte, en er zich steeds op verhoovaardigd, dat zij uit louter medelijden met den hulpeloozen toestand der Vereenigde Gewesten de dringende bede der Staten om bescherming hadden ingewilligd. Thans bleek het, dat de Koningin zich niet sterk genoeg achtte, om de komst der Spaansche vloot zonder krachtige medewerking der Staten af te wachten; en terwijl haar verzoek aan de Engelschgezinden de verpligting herinnerde, om tot gemeenschappelijk behoud de eensgezindheid te bewaren, schonk het aan de Staten een bewustzijn van eigenwaarde, dat hen terstond een anderen toon deed aanslaan (3). De Staten van *Holland* verklaarden »met alle goede couragie en
16 April uiterste devoir" de verlangde hulp te zullen verleenen »niettegenstaande den jegenwoordigen beswaarlijken staat binnen deese Landen, eensdeels gereesen door toedoen van de Ministers van haare Majesteit", mits ELIZABETH van hare zijde beloofde *de Nederlanden* bij te staan, wanneer het noodig mogt zijn, en de Baron van WILLOUGBY »rondelijk en sinceerlijk" medewerkte om het oproerige krijgsvolk van *Medemblik* en *Geertruidenberg* tot gehoorzaamheid aan den Stadhouder terug te brengen (4). Prins MAURITS schreef een ernstigen brief aan de Koningin, waarin hij zich beklaagde over het verlies der inkomsten uit zijne patrimoniale steden *ter Veere* en *Geertruidenberg*, »wier bezettingen in naam en onder voorwendsel der dienst van hare Majesteit" aan het muiten waren geslagen, en verzocht »eerlijke voldoening, zonder langer uitstel, daar de nood zulks vereischte" (5).

(1) BOR, III. bl. 267, 315, 320. VAN METEREN, f. 285, 288*d*. VAN REYD, bl. 145. GROTIUS, *Ann.* p. 106, 116. *Historie: d'eerste deel* enz. bl. 623. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre de Flandre*, I. p. 589. LE PETIT, II. p. 556—561. STRADA, II. 523, 532. CARNERO, p. 123. BENTIVOGLIO, bl. 430. CAMPANA, p. 105. LANARIO, p. 101. SCHELTEMA, *Onoverw. Vloot.* bl. 78—89, 249—261.

(2) BOR, II. bl. 643 art. 25. Hiervoor, bl. 160.

(3) VAN REYD, bl. 145.

(4) *Resol. v. Holland*. bl. 133.

(5) VAN METEREN, f. 283*d*. De inkomsten van *Geertruidenberg* werden door VAN METEREN op *f* 40.000 geschat.

De Staten-Generaal volgden *Holland's* voorbeeld, en beklaagden zich niet alleen over de gerezene oneenigheden en muiterijen, maar ook over de verregaande belemmering der vrije scheepvaart, die hunne hulpmiddelen had uitgeput. Hoewel de toestand der Vereenigde Gewesten door het verraad van Engelsche bevelhebbers en andere oorzaken aanmerkelijk verachterd was, en zij zich ontslagen zouden kunnen achten van hunne verpligtingen jegens ELIZABETH, daar deze van hare zijde het verdrag niet in alle opzigten had nageleefd, beloofden zij echter alles in het werk te stellen, wat in hun vermogen was, om haar bij te staan (1). Inderdaad bleef het niet bij betuigingen. Binnen korten tijd werd een smaldeel van zeven en twintig schepen uitgerust, en onder bevel van den Kapitein CORNELIS LONCK VAN ROOSENDAAL in zee gezonden, om zich met de Engelsche vloot te vereenigen. Men stond aan de Koningin toe om hier te lande duizend bootsgezellen voor de bemanning harer schepen te huren. Niet dan schoorvoetende willigden de Staten echter insgelijks haar verzoek in, om een gedeelte harer hulptroepen naar *Engeland* terug te doen keeren. Niet alleen achtten zij het gevaarlijk om de grenzen van krijgsvolk te ontblooten, terwijl PARMA die met zijne groote legermagt bedreigde, maar zij vreesden ook dat velen van deze omstandigheid partij zouden trekken, om hen te beschuldigen, dat zij 's lands veiligheid aan den wensch opofferden, om zich van de Engelschen te ontslaan. De zucht om ELIZABETH met alle krachten bij te staan, behield echter de overhand. Men besloot haar te vergunnen drieduizend voetknechten benevens eenige ruiterbenden naar *Engeland* te ontbieden, mits de bezetting der grensvestingen met de overige tweeduizend man versterkt werd. Het bleek echter spoedig, dat men zich zonder noodzaak over het vertrek van een gedeelte der hulptroepen bekommerd had. Toen deze gemonsterd werden, bedroeg hun getal weinig meer dan volgens de overeenkomst in de Vereenigde Gewesten zouden blijven. Vele Engelsche Kapiteins hadden met opzet hunne vendels onvoltallig gehouden, om zich met de soldij der ontbrekende manschappen te verrijken (2). 1588

Terwijl de inwendige toestand der Vereenigde Gewesten door de veranderde gezindheid van ELIZABETH langzamerhand verbeterde, was echter de bezorgdheid voor den uitslag harer vredesonderhandelingen met PARMA blijven bestaan. Weinige weken nadat KILLEGREW in October des vorigen jaars uit LEICESTER's naam de begeerte der Koningin had te kennen gegeven, dat de Staten-Generaal zich daarbij zouden voegen (3),

(1) SCHELTEMA, *Onoverw. Vloot*, bl. 117.

(2) VAN REYD, bl. 145. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 115—119. De Kapiteins ontvingen destijds in den regel de soldij, om die aan hunne manschappen uit te betalen.

(3) Hiervoor, bl. 305. — OLDENBARNEVELT zegt in zijne Remonstrantie (*Waaracht. Hist.* bl. 155) dat LEICESTER, bevroedende welk een ongunstigen indruk dit voorstel zou maken, zich te vergeefs beijverd had om de Koningin daarvan terug te brengen. Dit berigt strookt volkomen met den inhoud zijner brieven in de *Correspondence*, o. a. p. 137, 217, 230.

1588 was haar gezant HERBERT in *de Nederlanden* gekomen, om op de vervulling van haren wensch aan te dringen. De Staten-Generaal, aan welke hij des daags na LEICESTER'S vertrek te *Delft* zijnen last openbaarde, waren door dezen herhaalden aandrang der Koningin niet weinig bekommerd, daar zij haar verzoek niet gaarne wilden inwilligen, en toch bezwaarlijk durfden afslaan, te minder, daar ELIZABETH destijds over hun gedrag jegens LEICESTER ten hoogste misnoegd was, en zich niet ontzag hen op hoogen toon van ondankbaarheid en onverantwoordelijke nalatigheid te beschuldigen. Zij gaven HERBERT ten antwoord dat de gewestelijke Staten over haar voorstel beraadslaagden, en dat zij hem het besluit hunner lastgevers zoo spoedig mogelijk zouden mededeelen (1). Het scheen echter uiterst moeijelijk tot eenstemmigheid te geraken, daar de redenen om ELIZABETH gehoor te geven bijna even dringend waren, als die om haar verzoek af te slaan. Aan de eene zijde werd aangevoerd, dat men voorzeker hare gunst ten eenenmale verbeuren zou, wanneer men geen gezanten voor den vredehandel wilde benoemen; dat men zich niet tegenover de ingezetenen zou kunnen verantwoorden, indien men ten minste niet beproefd had een voordeeligen vrede te sluiten; dat de Koning van *Spanje* geen godsdienstvrijheid zou willen toelaten, en de onderhandelingen derhalve toch op dat punt zouden afspringen. Men bragt echter van de andere zijde hiertegen in, dat het niet voldoende was, zoo de vrije uitoefening der »ware christelijke godsdienst" bedongen werd. Immers zou men in elk geval de Roomsche godsdienst naast de Hervormde moeten dulden; en daar de Koning de eerste uitsluitend begunstigen zou, kon men niet anders dan den ondergang der laatste te gemoet zien. Ook veronderstelde de vergiffenis, die FILIPS aan zijne oproerige onderdanen zou schenken, eene schuldbekentenis, die velen tegen de borst stuitte. Beter ware het dus, standvastig te weigeren aan de onderhandelingen deel te nemen, dan gevaar te loopen door voordeelige voorwaarden verstrikt te worden, en andermaal in *Spanje's* magt te vallen. Een derde gevoelen werd door dezulken omhelsd, die zoowel begeerden ELIZABETH te believen als zich aan de gevreesde onderhandelingen te onttrekken. Zij stelden voor om nog geen besluit te nemen, maar eerst gezanten naar ELIZABETH te zenden, ten einde haar den vrede af te raden, en, wanneer zij daarin niet slaagden, van haar te vernemen, welke voorwaarden zij zich had voorgenomen voor de Vereenigde Gewesten te bedingen. In *Holland* behield, na veelvuldige beraadslagingen, het laatste voorstel de overhand. *Zeeland* en *Utrecht* kozen dezelfde partij. *Gelderland* en *Overijssel* verklaarden zich echter geneigd, om in gemeenschap met de Koningin onderhandelingen met PARMA aan te knoopen. In de Staten van *Friesland* was groote verdeeldheid omtrent de beslissing van dit gewigtige punt gerezen; doch de afgevaardigden van *Westergo* hadden doorgedreven, dat men de Staten-

(1) VAN REYD, bl. 111.

Generaal zou magtigen om zich bij den vredehandel te voegen. Daar derhalve drie gewesten zich vóór en drie tegen de inwilliging van den wensch der Koningin verklaarden, kon men tot geen eindbesluit komen. De Raad van State drong er echter ernstig op aan, dat de Staten-Generaal althans gezanten naar *Engeland* zouden zenden om de Koningin van den uitslag hunner beraadslagingen kennis te geven; en het gelukte eindelijk aan *Holland* door medewerking van de Gedeputeerde Staten van *Friesland* de meerderheid daarvoor te winnen. De laatsten hadden nog onlangs bij gelegenheid van het huwelijk van Graaf WILLEM LODEWIJK met ANNA van *Nassau*, zuster van Prins MAURITS (1), door tusschenkomst der Hollandsche afgevaardigden, die destijds tot bijwoning der feestviering naar *Leeuwarden* gezonden waren, hun verbond van vriendschap met de Staten van *Holland* bevestigd (2). Waarschijnlijk waren zij op den Landdag door de Engelschgezinden overstemd geworden (3); doch toen zij den loop der beraadslagingen in de Staten-Generaal vernamen, maakten zij geen zwarigheid om toe te stemmen, dat althans voorloopig *Holland's* voorstel zou worden aangenomen. LEONARD CASEMBROOT en SEBASTIAAN VAN LOOSEN, beide Raadsheeren in het Provinciale Hof van *Holland*, werden daarop tot gezanten benoemd, en vertrokken in Februarij 1588 naar *Engeland* (4). 1588

Door tusschenkomst van LEICESTER, wiens welwillende medewerking de Staten-Generaal in eenen eerbiedigen brief hadden ingeroepen, traden de Nederlandsche gezanten terstond met ELIZABETH's voornaamste staatslieden in overleg. Na weinige gesprekken zagen zij echter in, dat aan de volbrenging van het eerste gedeelte van hunnen last niet te denken was. Reeds had ELIZABETH de gevolmagtigden benoemd, die naar de zuidelijke *Nederlanden* zouden vertrekken, om met PARMA in onderhandeling te treden. Zij moesten zich dus tot het verzoek bepalen om inlichting te ontvangen omtrent de voorwaarden, die de Koningin voor de Staten aannemelijk achtte, en kregen ten antwoord dat de Engelsche gezanten last hadden vier punten voor te stellen: 1°. dat al, wat aan beide zijden gebeurd was, zonder voorbehoud zou vergeven en vergeten worden; 2°. dat de vreemde krijgslieden uit het land vertrekken zouden, en de Ver-

(1) Zij was, even als MAURITS, de dochter van WILLEM van ORANJE en ANNA van SAXEN. Reeds op den 13[den] Junij 1588 werd zij haren gemaal door den dood ontnomen. VAN VERVOV, *Gedenckweerdyge Geschiedenissen*, bl. 39.

(2) BOR, III. bl. 106.

(3) OLDENBARNEVELT berigt (*Waaracht. Hist.* bl. 157) dat »die van *Vrieslant* tot den vrede zoo ijverden, dat hare Gecommitteerden niet alleen gelast waren daarin te consenteren, maar ook tot de handelinge, ter plaatse daartoe geordonneert, te reizen." Vgl. BOR, III. bl. 134, 135. VAN REYD, bl. 114.

(4) BOR, III. bl. 133—140, 153. VAN REYD, bl. 111—113.

1588 eenigde Gewesten voortaan uitsluitend door inboorlingen zouden geregeerd worden; 3°. dat de Hervormde godsdienst zou mogen worden uitgeoefend ter plaatse, waar zij destijds gevestigd was; en 4°. dat de Koningin van *Engeland* en de Koning van *Denemarken* voor de naleving dezer voorwaarden borg zouden blijven. Na verloop van eenige dagen wer-
22 Febr. den de gezanten bij ELIZABETH ten gehoore toegelaten, doch geenszins vriendelijk ontvangen. De Koningin beklaagde zich over de geringe achting, die men haar toedroeg, en de mishandelingen, die zoowel hare hulpbenden als hare getrouwste aanhangers ondervonden. Door de traagheid der Staten om haren wensch in te willigen, was zij genoodzaakt geweest tot een afzonderlijken vredehandel met PARMA over te gaan; doch zij zou zich het lot der Vereenigde Gewesten blijven aantrekken, hoewel deze alle aanspraak op hare bescherming verbeurd hadden. Zij bleef er echter op aandringen dat de Staten-Generaal zoo spoedig mogelijk zouden besluiten, om insgelijks met PARMA te onderhandelen. Niet tevreden de Nederlandsche gezanten hieromtrent lastig te
13 Maart vallen, liet zij terzelfder tijd door KILLEGREW aan de Staten-Generaal mededeelen, dat zij, na verscheidene maanden te vergeefs op hun antwoord gewacht te hebben, eindelijk hare gevolmagtigden naar *Ostende* had laten vertrekken (1), en de hoop koesterde
24 Maart dat men nu niet langer zou aarzelen. In het laatst van Maart kwamen CASEMBROOT en VAN LOOSEN uit *Engeland* terug met het verontrustende berigt, dat de vredehandel openlijk was aangevangen, en dat de ontevredenheid van ELIZABETH weinig reden gaf om daarvan door hare bemiddeling eene goede uitkomst voor de Vereenigde Gewesten te verwachten (2).

De ongunstige uitslag van deze poging, om ELIZABETH tot andere gedachten te brengen, deed velen, die tot op dien tijd van geen onderhandelingen met *Spanje* hadden willen hooren, in hunne overtuiging wankelen. Langer te weigeren kwam hun thans hoogst gevaarlijk voor. Men zou daardoor ELIZABETH geheel verbitteren, en de gelegenheid afsnijden, om in het vredesverdrag voordeelige voorwaarden te doen opnemen. Ook in de Staten van *Holland* begon verdeeldheid te heerschen. Doch wie ook door vrees voor de gevolgen eener standvastigheid, die in veler oogen naar roekeloosheid begon te zweemen, tot inwilliging van ELIZABETH's verlangen werd gedreven: geenszins JOHAN VAN OLDENBARNEVELT. Onderwerping aan FILIPS stond, naar zijne onwrikbare overtuiging, met het onherstelbare verlies van vrijheid en godsdienst gelijk. Even als vroeger Prins WILLEM van *Oranje*, had hij alle geloof aan de opregtheid en de goede trouw der Spanjaarden verloren, en steeds tegen elk verdrag geijverd, waarbij hun gezag over de Vereenigde Gewesten hersteld zou worden. De gunstigste voorwaarden bleven zijns in-

(1) Zij waren den 7^den^ Maart te *Ostende* aangekomen. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 85.

(2) BOR, III. bl. 153—158, 203. VAN REYD, bl. 111.

ziens zonder kracht en beteekenis, zoolang hunne naleving van den wil eens Konings 1588
afhankelijk was, die meermalen getoond had de leer te huldigen, dat men niet verpligt was aan ketters zijn woord te houden. Vooral sedert hij het gewigtige ambt van Land's Advokaat aanvaard, en daardoor grooten invloed op het staatsbestuur gekregen had, had hij zich voorgenomen nimmer in eenen vredehandel toe te stemmen, zoolang de Spanjaarden weigerden met de Staten-Generaal, als de regering eener onafhankelijke natie, op den voet van gelijkheid te onderhandelen. Ook thans volhardde hij in dit besluit, en drong op zijn ontslag aan, zoodra hij bij de Staten van *Holland* eenige 15 April
wankeling bespeurde (1). De President van het Hof van *Holland* ADRIAAN VAN DER MYLE, deelde volkomen in zijn gevoelen, en had het lidmaatschap van den Raad van State alleen aangenomen onder voorwaarde, dat hij terstond zou ontslagen zijn, zoodra de Staten besloten aan den vredehandel deel te nemen. Ook MAURITS was overtuigd dat de onderhandelingen slechts tot verderf des vaderlands konden strekken, en gezind om zijn ganschen invloed als Stadhouder en Prins van *Oranje* tot afwering van dat gevaar aan te wenden (2).

---

(1) *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 130, VAN REYD, bl. 111.

(2) Mr. C. M. VAN DER KEMP (*Maurits van Nassau* I. bl. 81—87) verdedigt het gevoelen, dat OLDENBARNEVELT destijds geenszins afkeerig was van een verdrag met *Spanje*, en zijn ontslag vroeg, niet omdat hij daarvoor vreesde, maar omdat hij in zijne pogingen, om daartoe te geraken, werd tegengewerkt. Zijne bewijzen zijn de volgende: 1° *Gouda* had voor den vrede geijverd (hiervoor bl. 299) en daar FRANÇOIS FRANCKEN, de Pensionaris van die stad, OLDENBARNEVELT's vriend was, »mag men aannemen, dat ook deze laatste, ofschoon men van zijne gezindheid ter dezer tijd nog niets vindt aangeteekend, niet afkeerig van den vredehandel geweest is"; 2° de door VAN DER MYLE verlangde verklaring van de Staten van *Holland* doet vermoeden dat hij, *wegens zijne bekendheid met* OLDENBARNEVELT's *inzigten*, zulk eene verzekering voor zich noodig keurde; 3° OLDENBARNEVELT was een ongodsdienstig man, en derhalve was het behoud der Hervormde godsdienst hem vrij onverschillig. Het eerste bewijs, op zich zelf onbeteekenend, zoolang niet is aangetoond dat FRANCKEN in *Gouda* een onbepaalden invloed had, wordt bovendien door het tweede vernietigd, daar er geen enkele reden is om OLDENBARNEVELT's gevoelens liever uit een vertoog, welligt door eene andere pen dan die van FRANCKEN opgesteld, dan uit eene verklaring van zijnen boezemvriend VAN DER MYLE op te maken. Zie over de betrekking tusschen O. en den laatste o. a. de *Waaracht. Hist.* bl. 151. J. SCHELTEMA, *Staatk. Nederland*, II bl. 138. *Naleezingen op Wagenaar*, I bl. 308. Het is veel waarschijnlijker dat die verklaring door VAN DER MYLE op aandrang of althans in overleg met OLDENBARNEVELT is gedaan, en dat de laatste die dan ook opzettelijk *met eene buitengewone uitvoerigheid* in de *Resolutiën van Holland*, bl. 141, heeft geboekt. OLDENBARNEVELT's ongodsdienstigheid (?) zal in het volgende hoofdstuk besproken worden. Het is hier slechts de vraag, of OLDENBARNEVELT vóór of tegen den vredehandel was, en voor het daarop te geven antwoord komen nog in aanmerking: 1° de voorwaarden, waarop hij in 1586 de betrekking

1588 De bewondering, die door zulk eene voorzigtige en tevens kloekmoedige gezindheid wordt opgewekt, stijgt nog hooger bij de overweging, dat de toenemende zekerheid van *Spanje's* geweldige toerustingen en bedoelingen den vrede steeds begeerlijker moest maken. Men had niet slechts te kiezen tusschen het aanknoopen van onderhandelingen met eenen trouweloozen vijand, en het voortzetten van eenen wel wisselvalligen maar toch aanvankelijk met goeden uitslag bekroonden krijg: men moest beslissen of men het laatste plegtanker zou laten varen, dat tegen den storm, die uit het zuiden kwam opzetten, behoeden kon. Reeds in den aanvang van het jaar was MAURITS door den Italiaanschen Prins COLONNA van FILIPS plannen verwittigd geworden. In Februarij (1) hadden de Burgemeesters van *Amsterdam* door tusschenkomst van kooplieden, die op *Spanje* handel dreven, insgelijks belangrijke bijzonderheden omtrent den aard en het doel zijner toerustingen vernomen, en terstond aan MAURITS en OLDENBARNEVELT medegedeeld. Terzelfder tijd kreeg FRANÇOIS MAALZON, Pensionaris van *Enkhuizen*, gewigtige en zekere berigten uit *Lissabon*. Terwijl de Koningin van *Engeland* haar geloof aan PARMA's opregtheid ten opzigte der vredesonderhandelingen nog niet kon opgeven, waren de voornaamste Hollandsche Regenten derhalve reeds van FILIPS' ware bedoelingen

---

van lands Advokaat aanvaardde (hiervoor, bl. 189); 2° dat hij op den 20sten April 1587, toen men hem overhaalde om zijn ambt nog gedurende eenige maanden waar te nemen (hiervoor, bl. 268), andermaal bedong »dat meede, soo verre in eenigen Handel van Vreede souden worden getreeden of het transporteeren van den Lande sonder conservatie (NB.) *van de Religie* en de Privilegiën en Geregtigheden van den Lande, den voornoemden Advokaat hem de facto van sijnen voornoemden dienst sal moogen ontslaan." (*Resol. v. Holland*, 1587 bl. 744); 3° OLDENBARNEVELT's eigene verklaring in 1618 (*Waaracht. Hist.* bl. 166) »In den staat van het Land mag ik met waarheid zeggen, van den jare twee en tzeventig af tot noch toe, tegens der Spaansche en hare Adherenten pretentie op deze Landen, zoo resoluit en onveranderlijk geweest te zijn, en noch door Godes genade te wezen, om lijf, goed en bloed daar tegens ten alderuitersten op te zetten, als iemand anders, niemand uitgezonderd;" en (bl. 178): »dat ik een principaal instrument ben geweest, dat meer als twintig jaren lang, met dexteriteit, goede glimp, beleid en redenen, alle geproponeerde handelingen van Vrede met de *Spaanse* en hare adherenten zijn afgeslagen, zoo lange zij hare pretensien hebben willen maintineren, namelijk, *Dat de ingezetenen van deze Landen waren hare onderzaten*". Vgl. bl. 179; en de *Verhooren van Oldenb.* bl. 126. vv. Het is van belang, reeds hier op dit belangrijke punt opmerkzaam te maken, daar het in verband staat met de beschuldiging, later tegen OLDENBARNEVELT ingebragt en ook door Mr. VAN DER KEMP overgenomen (IV bl. 121), dat hij het misdadige opzet koesterde, om de Vereenigde Gewesten onder het Spaansche juk terug te brengen: eene beschuldiging, die echter, zelfs volgens genoemden schrijver (IV bl. 305 aant. n° 304) noch in 1618 noch later is kunnen bewezen worden.

(1) Ik maak dit op uit SCHELTEMA, *Onoverw. vloot* bl. 713: »Te zelfder tijde." BOR, III bl. 319 geeft geen tijdsbepaling.

overtuigd. Reeds op den tweeden Maart maakte OLDENBARNEVELT de Staten van *Holland* 1588
met den inhoud der ontvangene tijdingen bekend, en werd terstond met JOHAN PAULI en ADRIAAN VAN BERKENRODE benoemd om Prins MAURITS bij te staan in het beramen van de beste maatregelen, om de kusten tegen een vijandelijken aanval te beveiligen (1).

Intusschen was de zekerheid van de komst der Spaansche vloot eene dubbel gewigtige omstandigheid voor degenen, die in de inwilliging van ELIZABETH's begeerte slechts eene bron van onheil voor het vaderland zagen. Zoo het slechts mogelijk ware de beraadslagingen over dit onderwerp nog eenigen tijd te rekken, dan zou eerlang de donder van het Spaansche geschut de Koningin wel uit haren sluimer opwekken, en aan den vredehandel een einde maken. In elk geval was het wenschelijk, de openbare meening tegen den vrede te stemmen, en ook aan de Engelschgezinden de onmogelijkheid te doen inzien, om van FILIPS voldoende waarborgen voor het behoud van vrijheid en godsdienst te verkrijgen (2).

De maatregelen, waartoe de Staten van *Holland*, bij afwezigheid der Staten-Generaal, op aandrang van OLDENBARNEVELT en MAURITS (3) na de terugkomst der gezanten uit *Engeland* besloten, droegen den stempel dezer bedoeling. De kleine steden, met name *Heusden*, *Woerden*, *Oudewater*, *Naarden* en *Weesp* werden uitgenoodigd hare gemagtigden in de staatsvergadering te zenden, om een nader besluit omtrent den vredehandel te helpen nemen. »Om de steden en gemeenten alom in goede eenigheid en courage te houden," werd den afgevaardigden opgedragen aan hunne Vroedschappen een uitvoerig verslag te doen van het wedervaren der gezanten naar *Engeland*, en de bedenkingen mede te deelen, die zoowel voor als tegen den vrede schenen te plei-

---

(1) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 113. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 69.

(2) Vgl. KLUIT, *Hist. der Staatsr.* II bl. 467. VAN REYD. bl. 114: »die Staten — hebben soo weynigh daer mede gehaest, als sy immer mochten."

(3) Overeenkomstig zijn gevoelen betrekkelijk OLDENBARNEVELT, hiervoor bl. 355 noot 2 ontwikkeld, gelooft Mr. C. M. VAN DER KEMP dat die maatregelen, met name de raadpleging der Predikanten, uitsluitend aan MAURITS zijn toe te schrijven, die hierin zeer tegen den zin van OLDENBARNEVELT zou gehandeld hebben. Hij zegt, I. bl. 89: »Ware de vredehandel voortgezet geweest, zoo zou nu reeds denkelijk de botsing tusschen beiden hebben uitgebroken. Doch God verhoedde het, door de aanleiding daartoe weg te nemen: OLDENBARNEVELT en de zijnen zagen zich door de omstandigheden gedrongen MAURITS in zijnen ijver tegen *Spanje* te volgen." De bewijzen voor deze bewering ontbreken echter geheel, terwijl het buiten twijfel is, dat MAURITS zich destijds grootendeels door OLDENBARNEVELT liet leiden, en tegen diens wil niet ligt iets zou doorgedreven hebben, ook al had hij er reeds genoegzaam gezag voor gehad. Bovendien is OLDENBARNEVELT zelf benoemd tot een der Commissarissen die met de predikanten zouden handelen. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 113. Vgl. KLUIT, t. a. p. II bl. 468, 471 vv.

1588 ten. Het advies van de Hoven van Justitie en de Rekenkamer werd ingewonnen; en hoewel verscheidene leden geneigd waren in ELIZABETH's begeerte toe te stemmen, wist de President VAN DER MYLE van de meerderheid de verklaring uit te lokken, dat deze landen nimmer door eenig vredesverdrag weder onder den Koning van *Spanje* gebragt konden worden, zonder den ondergang van Gods Kerk (1). Met voorkennis en goedkeuring der Staten ontbood MAURITS verscheidene Hollandsche predikanten naar *'s Gravenhage*, om hun gevoelen te vernemen omtrent de vraag »of men met God zoodanigen vrede mogt aangaan, waarmede de openbare uitoefening van de Gereformeerde christelijke religie, gelijk die tegenwoordig bestond, zoude uit-
7 April. gesloten worden." In hun antwoord verklaarden zij niet te hopen, dat de Koningin van *Engeland* de Staten zou dwingen zich met bloote gewetensvrijheid te vergenoegen, daar 's lands Regenten, als voorstanders der Kerk, de openbare godsdienstoefening niet mogten prijs geven. Zij verzochten derhalve dat men ELIZABETH het hooge belang dezer aangelegenheden onder het oog zou brengen. Daar dit antwoord aan MAURITS nog niet voldoende voorkwam, legde hij hun drie andere vragen voor: 1° of hij de Staten in gemoede tot eenen vrede raden mogt, waarbij de Hervormde godsdienst behouden zou blijven, en of het dus raadzaam ware, zich naar den wensch der Koningin van *Engeland* te voegen; 2° of het voldoende zou zijn eenvoudig godsdienstvrijheid te bedingen; en 3° of zij het onnoodig achtten eenige bepaling te maken omtrent de uitsluiting van andere godsdiensten. Nu legden de predikanten hun gevoelen meer onbewimpeld in den geest van MAURITS en OLDENBARNEVELT bloot. Zij erkenden volstrekt geen hoop te hebben dat de Koning van *Spanje* ooit de vrije uitoefening der Hervormde godsdienst zou toestaan. In hoeverre het mogelijk ware, zich zonder groote bezwaren aan den vredehandel te onttrekken, konden zij niet beoordeelen, en lieten derhalve aan de wijsheid van den Stadhouder en de Staten over, om de minst gevaarlijke keuze te doen. Het beding van godsdienstvrijheid kwam hun onvoldoende voor, zoo daaronder niet uitdrukkelijk begrepen werd »de volkomene openbare uitoefening der Gereformeerde godsdienst met hare appendentiën." Eindelijk achtten zij de herstelling der Pauselijke religie eene onaannemelijke voorwaarde, aangezien men met eenen vijand te doen had, die daarin het middel zou vinden om de ware christelijke godsdienst langzamerhand te ondermijnen en te vernietigen (2).

Ook in *Zeeland* won Prins MAURITS het gevoelen der predikanten in. Die van *Tho-*
23 April *len* verklaarden zich niet alleen tegen elken vredehandel met *Spanje*, maar gaven te-

(1) BOR, III bl. 241 *a*, vergeleken met VAN REYD, bl. 111 *a*.

(2) BOR, III bl. 241—243. *Resol. v. Holland*, bl. 108, 113, 127, 151. KLUIT, t. a. p. bl. 465—475.

vens hunne meening te kennen dat het gevaarlijk was zich daarbij op de Koningin van *Engeland* te verlaten, die welligt dringende redenen had om zich met *Spanje* te verzoenen, en uit dien hoofde de Hervormde godsdienst in *de Nederlanden* niet krachtig genoeg tegenover FILIPS' eischen zou handhaven. Zij achtten het derhalve noodig dat de Engelsche en Nederlandsche gezanten op dit punt volkomen eenstemmig zouden zijn. Nog bondiger spraken de predikanten van *Schouwen* en *Duiveland* hunne meening uit. Zij waren overtuigd dat de Koning van *Spanje* nimmer eenen vrede kon, wilde of zoude toestaan, die aan de ingezetenen der Vereenigde Gewesten eenige zekerheid gaf van burgerlijke of godsdienstige vrijheid. Kon men echter de onderhandelingen niet vermijden, dan moest in de eerste plaats de uitsluitende uitoefening der Hervormde godsdienst bedongen worden, als de grondslag der welvaart van het gemeenebest: »want liever zouden zij vervallen in de alleruiterste benaauwdheden, altijd verwachtende Gods bijstand, dan een duimbreed daarvan te wijken (1)."

1588

26 April

Het bleek derhalve dat de ijverige Hervormden, meer welligt dan de Staten vermoedden, in hunne overtuiging deelden. Slechts weinigen werden door hooge ingenomenheid met LEICESTER en blind vertrouwen in ELIZABETH zoo verre vervoerd, dat zij het gansche beleid van den vredehandel aan de Koningin wenschten over te laten. De vurige godsdienstijver, die vooral de burgers van *Holland* en *Zeeland* in den bangen worstelstrijd met onwankelbaren heldenmoed bezield had, was nog geenszins door de aanvankelijke verwijdering van het meest dreigende gevaar geweken, en het was hun een onverdragelijk denkbeeld om, ten koste der duur gekochte zegepraal van hun dierbaar geloof, vrede te sluiten met eenen Vorst, die zich aan het hoofd der voornaamste Katholieke mogendheden had gesteld, om allen te verdelgen, die God en Zijn heilig woord naar de uitspraak van hun geweten wenschten te belijden. Reeds meermalen had de Koning van *Spanje* het bewijs gegeven, dat hij evenmin burgerlijke als godsdienst-vrijheid zou toestaan; en zonder de laatste zou de vrede niet slechts goddeloos, maar ook in de gevolgen bloedig en schandelijk zijn (2). Ook scheen langzamerhand eene betere toekomst voor de Vereenigde Gewesten op te dagen. Het Huis

(1) BOR, III bl. 244, 245. KLUIT, t. a. p. bl. 476. — Het is BOR niet gelukt, inzage van het advies der predikanten van *Walcheren* te bekomen.

(2) »Godtloos, omdat men God en zijn Woort hier door soude onder de voeten treden; bloedig, omdat in sulken Peys ghemeenlijck, als in Vranckrijck dickwijls geschiedt was, thienmael meer bloeds ghestort werdt, ende dat van d'onnoselste, dan in openbaren krijg; schandelijc, om dat de ghene welcke liever het goedt verlaten, ende in vreemden Landen sullen gaen wonen, dan Godt verloochenen, ende den Afgod aenbidden, overal bespot soude worden, daerom dat sy hun Vaderlant ende de Religie lelijcken verlaten hebben." VAN REYD, bl. 112.

1588 van *Oostenrijk*, door den rampspoedigen uitslag van den oorlog met *Polen* verzwakt (1), werd op nieuw door eenen aanval der Turken bedreigd. De zwakke Koning van *Frankrijk*, wiens gezag zoowel door de Katholieken als door de Hervormden ondermijnd werd, scheen door den overmoed der LIGUE gedrongen te worden, zich tot behoud van kroon en schepter in de armen van HENDRIK van *Navarre* te werpen. De Koning van *Spanje* was oud van dagen, zijn troonopvolger zwak van ligchaamsgestel. Mogt een van beide Vorsten kinderloos overlijden, dan zou voorzeker een strijd om hunne erfenis ontstaan, die de Vereenigde Gewesten verademing en welligt duurzame rust zou schenken (2).

In de overige gewesten heerschte dezelfde gezindheid. Reeds in Maart hadden de predikanten van het Sticht eene bijeenkomst gehouden, en daarin overwogen of het niet raadzaam zou zijn van wege al de kerkelijke gemeenten in de Vereenigde Gewesten een plegtig gezantschap aan de Koningin af te vaardigen, om haar de handhaving der uitsluitende uitoefening van de zuivere gereformeerde godsdienst aan te bevelen. JOHANNES UYTENBOGAERT, predikant te *Utrecht*, vertrok naar *Gelderland* en *Overijssel*, en bewoog de predikanten dier gewesten tot dat doel mede te werken. Ook in *Friesland* en *Zeeland* vond het plan goedkeuring; doch de Hollandsche godsdienstleeraars, die reeds meermalen ondervonden hadden hoezeer hunne eigendunkelijke tusschenkomst in staatkundige aangelegenheden door de Staten van hun gewest werd afgekeurd, en bovendien eerst onlangs door MAURITS over den vredehandel geraadpleegd waren, durfden zonder voorkennis der Staten niet aan deze zaak deel nemen, noch zelfs hunne goedkeuring vragen. MAURITS, wiens gevoelen door de Zeeuwsche synode werd ingewonnen, verklaarde dat hij in het voornemen der predikanten geen bezwaar vond, indien de Staten van *Zeeland* hunne toestemming wilden geven. Deze achtten het gezantschap wenschelijk, indien *Holland* er deel aan wilde nemen. Hoewel deze voorwaarde niet
19 Junij vervuld kon worden, namen niettemin de drie predikanten, die tot afgevaardigden benoemd waren, namelijk NICOLAUS SOPINGIUS en WERNERUS HELMICHIUS uit *Utrecht* en DANIEL DE DIEU uit *Vlissingen*, de reis aan. Zij werden in *Engeland* door LEICESTER en de overige staatslieden met voorkomendheid ontvangen, en spoedig bij de Koningin ten gehoore toegelaten; doch het antwoord dat hun gegeven werd, strookte niet geheel met hunne wenschen. Wel verzekerde ELIZABETH, dat zij haren gemagtigden tot den vredehandel had aanbevolen, boven alle dingen niet slechts op gewetensvrijheid maar

---

(1) Na den dood van STEPHANUS BATHORY, Koning van *Polen*, in 1586, was een strijd over de troonopvolging ontstaan, waarin de Aartshertog MAXIMILIAAN van *Oostenrijk* door SIGISMOND, zoon van den Koning van *Zweden*, gevangen werd genomen. VAN METEREN, f. 264, 285c.

(2) VAN REYD, bl. 112.

ook op vrije uitoefening der Gereformeerde religie aan te dringen; doch omtrent het 1588
behoud van de uitsluiting der Katholieke eeredienst legde zij geenszins dezelfde verklaring af, hetzij dat punt door haar onnoodig of onverkrijgbaar werd geacht (1).

Inmiddels hadden de onderhandelingen tusschen PARMA en ELIZABETH ook den argwaan en de bezorgdheid der Fransche Hervormden opgewekt. HENDRIK van *Navarre* zond den Heer DU FAY naar de Vereenigde Gewesten, om den vredehandel af te raden, de oprigting van een verbond tot gemeenschappelijke verdediging tusschen alle Vorsten en Staten, die de Pauselijke leer verlaten hadden, voor te stellen, en ondersteuning
tegen de LIGUE te verzoeken. De Staten-Generaal, in wier vergadering de Fransche 11 Mei.
gezant zijnen last ontvouwde, verklaarden het voorgesteld verbond hoogst wenschelijk te achten, doch door hun verdrag met de Koningin van *Engeland* verhinderd te zijn buiten hare toestemming daaraan deel te nemen. Tot bijstand waren zij volkomen bereid, zoodra hunne omstandigheden het zouden toelaten. DU FAY vertrok daarop naar *Engeland*, en werd aldaar door eenen gezant van Hertog JOHAN CASIMIR, Keurvorst van den *Paltz*, in zijne pogingen ondersteund, om ELIZABETH van hare onderhandelingen met PARMA terug te doen komen. Te vergeefs bragt men haar echter onder het oog, dat zij aan de zaak van het Protestantisme een onberekenbaar nadeel zou toebrengen, door met *Spanje* vrede te sluiten, en de Vereenigde Gewesten tot onderwerping te nopen, dewijl FILIPS daardoor in de gelegenheid zou worden gesteld zijne gansche magt ter ondersteuning der LIGUE aan te wenden. Evenmin als door de dringende redenen der Hollandsche gezanten liet ELIZABETH zich door het gevaar harer Fransche geloofsgenooten van haar voornemen afbrengen (2). Ook sloeg zij het aanbod van den Keurvorst af, om de hulptroepen, die hij destijds voor den Koning van *Navarre* verzamelde, eerst tegen den Hertog van PARMA aan te voeren, en door *de Nederlanden* naar *Frankrijk* te laten trekken. Hetzij de som van zestigduizend kroonen, die JOHAN CASIMIR voor die dienst vorderde, door haar te hoog werd geschat, hetzij zij wenschte te voorkomen dat de Vereenigde Gewesten ook van andere Vorsten hulp ontvingen, en bepaaldelijk met den Koning van *Navarre* in naauwere betrekking kwamen: zij liet deze gunstige gelegenheid, om den Spanjaarden afbreuk te doen, ongebruikt voorbijgaan, en verhinderde daarenboven dat de Keurvorst zijn aanbod aan de Staten-Generaal herhaalde, die daarvoor gewis volgaarne meer dan de gevraagde som zouden gegeven hebben (3).

---

(1) BOR, III bl. 251—267. UYTENBOGAERD, *Kerk. Hist.* bl. 261—265. BRANDT, *Hist. d. Ref.* I bl. 748—753.

(2) BOR, III bl. 271—278. VAN REYD, bl. 113. *Resol. v. Holland*, bl. 158, 169, 188, 194.

(3) VAN REYD, die deze bijzonderheid mededeelt, voegt er bij (bl. 113): »Dit alles quam alleen

1588 Niettegenstaande hare begeerte, om den gevreesden aanval van *Spanje's* zee- en landmagt door het sluiten van den vrede te voorkomen, of althans door eenen wapenstilstand te verschuiven, had de Koningin van *Engeland* echter geenszins verzuimd de beste maatregelen tot tegenweer te nemen, zoodra zij van FILIPS' ware bedoelingen overtuigd was. Door eene welsprekende rede, waarin zij het dreigende gevaar voor vrijheid en godsdienst met levendige kleuren teekende, voerde zij het Parlement tot de hoogste geestdrift op, en verkreeg zijne toestemming tot buitengewone belastingen. De Koning van *Schotland*, die FILIPS niet gaarne op den troon van *Engeland* zou hebben gezien, welken hij zelf na ELIZABETH's dood hoopte te beklimmen, werd zonder moeite bewogen haar zijnen bijstand toe te zeggen, en alle aanzoeken van PARMA tot ondersteuning van FILIPS af te slaan. Naar *Denemarken* en de Hansesteden vertrokken gezanten, om in het belang van het Protestantisme hunne medewerking te verzoeken. Aan de tweedragt in de Vereenigde Gewesten werd op last van ELIZABETH een einde gemaakt, en geen middel verzuimd om de Staten tot welwillende en krachtige zamenwerking te stemmen. Door deze maatregelen van de goede gezindheid harer naburen verzekerd, kon de Koningin zich onverdeeld aan de verdediging van haar rijk toewijden. De opgewekte vaderlandsliefde der Engelsche natie kwam haar daarbij krachtig te hulp. Het aantal vrijwilligers was zoo groot, dat velen moesten worden afgewezen. De Katholieken en de Protestanten, evenzeer overtuigd dat de Spaansche overheersching voor den bloei des lands en het welzijn der ingezetenen slechts wrange vruchten kon dragen, wedijverden in hunne pogingen, om de maatregelen der Koningin te ondersteunen. In de nabijheid der *Teems*, waar men den eersten aanval wachtte, werden twee legerkampen opgerigt en de kusten bovendien langs eene groote uitgestrektheid met troepen bezet. Het grootste gedeelte der vloot, uit omstreeks honderd bodems bestaande, werd bij *Plymouth* verzameld, onder bevel van den Admiraal HOWARD, die den beroemden DRAKE tot Vice-Admiraal had. De overige oorlogschepen, waarover Lord SEYMOUR bevel voerde, werden bestemd om tusschen *Dover* en *Calais* te kruisen, en den mond der *Teems* te beschermen. ELIZABETH bezocht zelve de legerkampen bij *Tilbury* en *Gravesend*, reed in volle wapenrusting uitgedoscht en op een witten strijdros gezeten de gelederen door, en ontvonkte door hare mannelijke taal den moed en het zelfvertrouwen harer krijgsbenden (1).

In de Vereenigde Gewesten had men evenmin stil gezeten. Daar men beducht was, dat de Spaansche vloot, met PARMA's magt vereenigd, in de monden van de *Schelde* of de *Maas* zou binnenvallen, of zich noordwaarts naar het *Vlie* of de *Eems* zou

---

ter kennis van de voornaemste die 't heymelijk hielden, om die Gemeenten niet te bedroeven, nochte stof tot een quaet gevoelen van de Coningin te geven."

(1) SCHELTEMA, *Onoverw. vloot*, bl. 89—102. HUME, t. a. p. n°. 17. Note V.

wenden, om aldaar eene landing te doen, werden de kusten van *Noord-Holland* en de eilanden versterkt en met troepen bezet. Aan den mond der *Maas* en aan het *Brouwershavensche gat* bij *Bommenede* werden vestingwerken aangelegd. Alle tonnen buiten gaats werden weggenomen, en de overige bakens op de torens en duinen zoodanig ingerigt, dat zij op het eerste teeken konden worden omgeworpen. Langs de kust kruisten visschersbooten, om bij dag met vlaggen en des nachts met vuurpeilen seinen te geven, die op het strand herhaald en verder door klokgeklep en renboden overgebragt konden worden. Niet minder was men op de middelen bedacht om den vijand afbreuk te doen. Op last der Staten werden alle koopvaarders geteld, die als oorlogschepen konden dienen. Men bevond dat tweeduizend vliebooten (1), behalve enkele grootere schepen, beschikbaar waren; en de Vice-Admiraal van *Holland* verzekerde dat hij binnen veertien dagen dertigduizend bootslieden bijeen zou kunnen brengen (2). Terstond werd een vijftigtal der grootste schepen van de reeders gehuurd en uitgerust, en tevens aan alle koopvaarders van meer dan dertig last het uitzeilen verboden, opdat men nog meer vaartuigen zou kunnen in dienst stellen, wanneer het noodig mogt zijn. Daar men minder vrees koesterde voor de groote Spaansche schepen, die de ondiepten langs de Nederlandsche kust niet konden naderen zonder gevaar van te stranden, dan voor PARMA's vloot van platboomde vaartuigen, had men reeds vroeg het overwegende belang ingezien, om aan deze het uitloopen te beletten, en daardoor de vereeniging van de Spaansche oorlogsvloot met PARMA's legerbenden te voorkomen. Met dit doel werden vijfendertig der grootste oorlogschepen in zee gezonden, onder bevel van den Admiraal JUSTINUS van *Nassau*, die JOOST DE MOOR, JOHAN VAN WASSENAAR, Heer van *Warmond*, en PIETER VAN DER DOES als Vice-Admiraals onder zich had. De schepen van minder dan honderd last bleven binnen de banken langs de Vlaamsche kust; en de smakschepen en andere kleine vaartuigen werden bij *Vlissingen* verzameld. Bovendien vertrok een smaldeel onder bevel van JAN GERBRANDSZOON naar den mond der *Eems*, om een wakend oog te houden op eenige oorlogschepen, die VERDUGO aldaar uitrustte (3). Prins MAURITS, die aan deze onderscheidene maatregelen een groot aandeel had, en niettegenstaande zijn jeugdigen leeftijd zich in de gewigtige betrekking van Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* door buitengewonen ijver, beleid en doorzigt onderscheidde, werd door de Staten-Generaal tot Kapitein-Generaal over het volk van oorlog in *Braband* en 1588

(1) De Vliebooten hielden minder dan honderd last, waren met 14 en minder stukken geschut gewapend, en hadden eene bemanning van 70 en minder koppen. DE JONGE, *Gesch. van het zeewezen*, I. bl. 201, 202.

(2) VAN REYD, bl. 144.

(3) *Resol. v. Holland*. bl. 184, 217, 219.

1588 *Vlaanderen* en tot Admiraal-Generaal der Unie verheven. Ook verzuimde men niet den volksgeest op te wekken en tot krachtige ondersteuning van de maatregelen der regering te stemmen. De bul van den Paus, enkele gedeelten uit ALLAN's geschrift, opgeligte brieven van PARMA's vertrouwden en andere Spaansche staatstukken werden in het licht gegeven en voor geringen prijs verkrijgbaar gesteld, om de natie van de bedoelingen der Spanjaarden en den omvang van het naderende gevaar te overtuigen (1).

Terwijl men zich in *Engeland* en de Vereenigde Gewesten tot krachtige verdediging toerustte, waren de onderhandelingen te *Bourbourg* met eenen schijnbaren ijver voortgezet, die met de ware gezindheid van beide partijen in volkomene tegenspraak was. De gemagtigden van PARMA, wier taak het was ELIZABETH in slaap te wiegen, opdat FILIPS haar onverhoeds zou kunnen overvallen, hielden zich alsof de Koningin geen gevaar te duchten had, zoolang de hoop op het sluiten van den vrede bleef bestaan. De Engelsche gezanten, die meer en meer van de zekerheid van den naderenden storm overtuigd werden, hoopten het uitloopen der Spaansche vloot te vertragen door eenen wapenstilstand, die aan de Koningin meer tijd zou geven om zich tot verdediging voor te bereiden (2). Van de zijde van ELIZABETH werd eene schorsing der vijandelijkheden voorgesteld, en tevens gevorderd, dat de vreemde krijgsbenden uit *de Nederlanden* zouden vertrekken, dat aan de ingezetenen vrijheid van godsdienst zou worden toegestaan, en dat de kosten der ondersteuning, die zij aan de Vereenigde Gewesten bewezen had, haar door *Spanje* zouden vergoed worden. PARMA's gemagtigden antwoordden dat ELIZABETH geen regt had voor FILIPS' onderdanen eene vrijheid te verlangen, die zij zelve niet gezind was aan hare Katholijke onderdanen te geven, en dat het even ongerijmd was van den Koning de vergoeding van uitgaven te eischen, die tot verkorting van zijn

(1) BOR, III. bl. 318—320. VAN METEREN, f. 289. SCHELTEMA, t. a. p. b. 121—126.

(2) VAN REYD meldt (bl. 114) dat »eenighe gisten, ende werdt oock bij voorname Engelsche, die toeganck hadden in der Coningin Raedt, niet hardt geloochent, dat sy (n. Elizabeth) niet metten Coninck van Spanien maar met PARMA handelen, ende denselven, op hope van de heerschappye over Nederlandt, van den Coninck afvallig maken wilde.” Ook VAN DER VYNCKT, *Hist. des Troubl.* III. p. 76, gewaagt van een gerucht, dat LEICESTER reeds aan PARMA had laten voorstellen om zich met hem te vereenigen, ten einde de *Nederlanden* onder elkander te verdeelen, ten koste van *Spanje* en de Vereenigde Gewesten. Zie hiervoor bl. 253 noot (3). Ook in *Frankrijk* vond dat gerucht destijds weerklank. Zie de *Mémoires de* DUPLESSIS-MORNAY (Paris, 1824) III. p. 270: »On nous dit que le Duc de Parme se rend seigneur des Pays-Bas.” Zelfs werd in 1589 door DUPLESSIS op last van HENDRIK IV aan PARMA eene memorie toegezonden, om hem aan te sporen daarmede niet tot den dood des Konings van *Spanje* te wachten, en hem raad te geven betrekkelijk de wijze, waarop hij zijn plan ten uitvoer leggen en de ingezetenen behandelen moest. *Ald.* p. 367—371. Vgl. GACHARD, *Correspondence de Philippe* II, II. p. LXXXI—LXXXVIII.

gezag waren aangewend. Het voorstel tot eenen wapenstilstand werd onvoorwaardelijk 1588
van de hand gewezen. Er bleef weldra geen twijfel meer over, dat FILIPS, verre van tot eenige toegeeflijkheid gezind te zijn, de onderhandelingen slechts als eenen sluijer bezigde, om zijne plannen voor het oog zijner vijanden te bedekken. Niettemin bleven de Engelsche gezanten op hun post, hetzij ELIZABETH nog steeds de hoop behield om het dreigende gevaar van *Engeland's* kusten af te wenden, hetzij zij het niet raadzaam achtte de onderhandelingen uit eigen beweging af te breken (1).

Ook in de Staten-Generaal waren inmiddels de beraadslagingen over de verlangde deëlneming der Vereenigde Gewesten aan de onderhandelingen voortgezet, doch opzettelijk vertraagd en slepende gehouden. Zoodra men van de toerustingen in *Spanje* zekere berigten had bekomen, vertrok SEBASTIAAN VAN LOOZEN andermaal naar *Engeland*, om die aan ELIZABETH mede te deelen. In de Staten van *Holland* heerschte verscheidenheid van gevoelen, daar sommige afgevaardigden er met ernst op aandrongen, dat men zich bij den vredehandel zou voegen. Eene beslissing, die welligt ten nadeele der partij van OLDENBARNEVELT zou zijn uitgevallen, werd echter voorkomen door een beroep op de Unie van *Utrecht*, wier beginselen op het punt van vrede en oorlog geen overstemming gedoogden (2). Na veelvuldige vergaderingen besloot men de voorwaarden te beramen, waarop men over vrede zou kunnen handelen. Voordat deze echter waren vastgesteld, maakte het berigt, dat de Spaansche vloot werkelijk in zee was gestoken, een einde aan de beraadslagingen (3).

Reeds in het laatst van Mei had de vloot, waaraan de Spaansche hoogmoed den naam 29 Mei.
van *de Onoverwinnelijke Armada* had gegeven, het anker geligt. Doch bij het omvaren van Kaap *Finisterre* was zij door eenen storm beloopen, die de ontredderde schepen uiteen geslagen en gedwongen had eene veilige haven te zoeken. In *Engeland* en *de Nederlanden* verspreidde zich het gerucht, dat de vloot te veel had geleden, om nog dit jaar hare schade te kunnen herstellen; en ELIZABETH liet reeds aan Lord HOWARD weten, dat hij zijne toerustingen ter zee kon staken. Doch FILIPS gaf herhaalde bevelen
tot voortzetting van den togt; en reeds twee maanden later liep de vloot andermaal uit de 21 Julij.

(1) BOR, III. bl. 267—270. VAN METEREN, f. 284, 285. VAN REYD, bl. 113—115. STRADA, II. p. 527—530. BENTIVOGLIO, bl. 423, 433. VAN DER VYNCKT, III. p. 86. GACHARD, *Corr. de Philippe* II, II. p. LXXX. VAN CORVIN-WIERSBITZKY, *Tachtigj. Oorlog*, IV. bl. 316.

(2) *Resol. v. Holland*, bl. 123. KLUIT, t. a. p. bl. 479, merkt teregt hierbij aan, dat dit beginsel voor de *steden* niet uit de Unie, maar uit de *Orde op de Vergadering der Staten van Holland* van het jaar 1585 voortvloeide.

(3) KLUIT, t. a. p. bl. 480. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 114, 126.

1588 haven van *Corunna* in zee. In het laatst van Julij kregen de Engelschen en Hollanders berigt, dat zij tot in het Kanaal genaderd was (1).

Nu hield elke reden tot voortzetting van den vredehandel op. De Engelsche gezanten verzochten hunne paspoorten, en verkregen van PARMA vrijgeleide, om naar *Engeland* terug te keeren (2). In de Vereenigde Gewesten bereidde men zich tot den krachtigsten tegenweer. De Raad van State achtte het noodig den ijver van 's lands Regenten door eene buitengewone plegtigheid aan te vuren. Op zijn verzoek werden de leden der Staten van *Holland*, van den Hoogen Raad, het Hof van *Holland*, de Rekenkamer en de Vroedschap van *'s Gravenhage* uitgenoodigd, om eene zitting der Staten-Generaal bij
31 Julij. te wonen. Toen al deze aanzienlijke mannen bijeen waren gekomen, trad de Raad van State, met Prins MAURITS aan het hoofd, in de vergaderzaal. De President VAN DER MIJLE nam het woord, en schetste de gevaren, die het dierbare vaderland bedreigden. Door den Paus en de LIGUE ondersteund, was de vijand thans op het punt *Engeland* en *de Nederlanden* te overvallen met de aanzienlijke strijdmagt, die hij gedurende verscheidene jaren verzameld had. Prins WILLEM van *Oranje* was steeds gewoon geweest in buitengewonen nood de Staten en de voornaamste regerings-collegiën allereerst te vermanen, »om God den Heer te bidden zijne gevreesde maar verdiende straffen van het land te willen afwenden, en daarna de Staten te verzoeken het land met middelen en penningen te willen bijstaan, opdat daarmede goedsmoeds alle devoir en naarstigheid mogt gedaan worden, om alles te bezorgen wat tot wederstand van den vijand zou kunnen dienen." Daarbij had het vaderland zich steeds wel bevonden, weshalve Graaf MAURITS en de Raad van State, dat voetspoor volgende, het raadzaam hadden geacht thans de hooge regering bijeen te roepen, en te vermanen »om eerst de toevlugt te nemen tot den Heer, en daarna promptelijk bij te dragen" tot hetgeen er benoodigd was om in aller ijl oorlogschepen in zee te brengen en de noodige maatregelen tot verdediging te nemen (3).

De krachtige taal van den welsprekenden VAN DER MYLE miste hare uitwerking niet. Terstond vertrokken leden der Staten-Generaal naar *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland*, om gelden te verzamelen. Met hetzelfde doel zonden de Staten van *Holland* afgevaardigden naar de voornaamste steden van hun gewest. Hunne pogingen werden met den besten uitslag bekroond. De nood had aan tweedragt en eigenbelang het zwijgen opgelegd.

(1) BOR, III. bl. 321. STRADA, II. p. 550. BENTIVOGLIO, bl. 434.

(2) VAN REYD berigt (bl. 115) dat PARMA een tijd lang zwarigheid maakte, den Graaf van DERBY, een der Engelsche gezanten, te laten vertrekken, hetgeen echter niet alleen met STRADA, II. p. 529, maar ook met BOR, III. bl. 270, in strijd is.

(3) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 127.

Ieder was bereid aan het algemeene welzijn offers te brengen. Met dezelfde vastberadenheid, die den aanvang van den opstand tegen *Spanje* gekenmerkt had, gordde ieder zich aan tot den geduchten strijd. De Raad van State, die naar *Zeeland* vertrok, om nader bij het gevaar te zijn, ontving voldoende ondersteuning, om zijne maatregelen ten uitvoer te leggen. Steeds gewoon, bidden met werken te vereenigen, had de Regering ook geenszins verzuimd aan de opwekking van den Raad van State tot inroeping van hoogeren bijstand gehoor te geven. Tegen den 20sten Julij was door de Staten-Generaal een algemeene vast- en bededag uitgeschreven, »om God Almagtig te loven en te danken voor al zijne genade en weldaden, en te bidden dat het Hem behagen mogt, zijnen geregten toorn af te wenden van Zijne Kerk en deze bedrukte landen, en die tegen het geweld der vijanden te behoeden en te beschermen." De ijver voor het behoud der Hervormde godsdienst openbaarde zich tevens in onderscheidene maatregelen, die den geest des tijds kenmerken. Op verzoek der Noord-Hollandsche Synode herhaalden de Staten van *Holland* hun verbod van de uitoefening der »Pauselijke afgrijselijke afgoderij," en gelastten insgelijks alle Regenten en ambtenaren in hun gewest zorg te dragen voor de handhaving der plakkaten, waarbij de zamenleving van man en vrouw buiten het huwelijk en de uitoefening van een handwerk of eenig ander bedrijf op Zondag verboden waren (1). 1588

Niet zonder reden zag men in *Engeland* en de Vereenigde Gewesten de nadering der Onoverwinnelijke armade met bezorgdheid te gemoet. Nog nimmer had zulk een geduchte vloot den oceaan bevaren. Zij bestond uit 135 vaartuigen, die te zamen 2441 stukken grof geschut voerden en met 7449 matrozen, 2808 galeislaven en 18,855 soldaten bemand waren. Terwijl in de *Nederlanden* en *Engeland* bijna geen oorlogschepen gevonden werden, die meer dan tweehonderd last inhielden (2), telde de Spaansche vloot 64 groote galjoenen, 4 galeijen en 4 galeassen, wier inhoud van driehonderd tot over de twaalfhonderd last bedroeg. Nooit had men grooter schepen aanschouwd. De galeassen, die door FILIPS van de Venetianen gekocht en reeds in den zeeslag bij *Lepanto* gebruikt waren, schenen drijvende zeekasteelen en werden, behalve door de zeilen, door driehonderd riemen in beweging gebragt. De buitenhuid der grootste schepen was zoo dik, dat de kanonkogels, op eenigen afstand afgeschoten, er niet doorheen konden dringen; ook waren de borstweringen schotvrij voor het geweervuur gemaakt.

---

(1) KLUIT, t. a. p. II. bl. 493. *Resol. v. Holland*, bl. 207, 225, 242, 264. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 129—131. *Toevoegsels*, bl. 30. Deze schrijver vermeldt dat de Staten bovendien duizend bekwame busschieters, onder bevel van den Overste MORGAN, naar *Engeland* zonden, en ELIZABETH ook van buskruid voorzagen.

(2) DE JONGE, *Gesch. v. h. Zeewezen*, I. bl. 201. HUME, t. a. p. n°. 17.

1588 Niet minder muntten de schepen door inwendige inrigting dan door uitwendige sterkte uit. Daar men in *Spanje* geen oogenblik aan de uitkomst van den strijd getwijfeld had, en zich voorstelde dat de aanblik der vloot voldoende zou zijn om elke poging tot wederstand als hopeloos te doen opgeven, hadden de scheepsbouwmeesters gewedijverd, om door uitvindingen voor gemak en weelde en het aanbrengen van sieraden elkander te overtreffen. Sommige schepen waren van kapellen voorzien, die door ruimte en pracht kerken evenaarden, en niet slechts van altaren en predikstoelen, maar zelfs van torens en klokken voorzien waren. Daar de onderneming voornamelijk de herstelling van het Katholicisme bedoelde, bevonden zich 669 priesters op de vloot, aan wier hoofd Don MARTINES DE ALORCO, Vicaris-Generaal der Inquisitie, geplaatst was. Begeerig in de gevaren en den roem van dezen heiligen kruistogt te deelen, had de bloem van den Spaanschen adel, grootendeels op eigen kosten, zich op de vloot ingescheept. Het opperbevel werd aanvankelijk aan den Markies van SANTA CROCE toevertrouwd, die zich als ervaren en stoutmoedig Vlootvoogd grooten roem verworven had, doch na diens overlijden in 1587 aan ALONZO PEREZ DE GUSMAN, Hertog van *Medina Sidonia*, opgedragen, die meer door rijkdom en aanzien dan door beproefden heldenmoed en krijgsbeleid voor dien hoogen rang in aanmerking was gekomen. De krijgslieden waren echter niet ontevreden, dat zij een gouden in plaats van een ijzeren admiraal gekregen hadden, daar de hoofdbevelhebbers zich des te grooter invloed op het bestuur der onderneming voorspelden, en de soldaten in de schatten van den vlootvoogd een waarborg zagen voor de geregelde betaling der soldij. Ook scheen FILIPS niet te vermoeden dat het bestier der vloot groote talenten zou vereischen; te minder, daar de leiding der gansche onderneming, na de vereeniging van MEDINA SIDONIA met PARMA, aan dezen ervaren krijgsman zou worden toevertrouwd. De vloot was overvloedig van krijgsbehoeften maar schaars van levensmiddelen voorzien, daar men op den voorraad rekende, dien de Hertog van PARMA verzameld had. Haar onderhoud verslond dagelijks dertigduizend dukaten, en hare gansche uitrusting had zestig millioenen gekost (1).

De lastbrief, dien FILIPS den Hertog van MEDINA SIDONIA had medegegeven, hield het bevel in om onmiddelijk naar de Vlaamsche kust te stevenen, de Engelsche en Neder-

(1) BOR, III. bl. 316. VAN METEREN, f. 287. STRADA, II. p. 546. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 44. 46—52. — De meeste der bovenstaande getallen zijn aan STRADA ontleend, de bij hem ontbrekende aan BOR of aan de *Warhaftige Zeytung und Beschreibung von der Gewaltigen Armada* etc., in 1588 te *Keulen* gedrukt, en eene vertaling bevattende van de beschrijving, te *Madrid* op last van FILIPS uitgegeven. Het geheele aantal der personen, die zich op de vloot bevonden wordt door STRADA geschat op 28293, door BOR op 28646, in de *Zeytung* op 30693. De galeislaven zijn alleen onder het laatste getal begrepen. Een Spaansche dukaat geldt omstreeks *f* 3.—. GROEBE, *Over de munten van* 1500—1621, *Brussel* 1835, bl. 38.

landsche schepen, die hem tegenstand boden, te vernielen of te verdrijven, zich zoo 1588
spoedig mogelijk met de vloot van den Hertog van PARMA te vereenigen, gemeenschappelijk de *Teems* in te loopen, nabij *Londen* te landen en *Engeland* te veroveren. Te vergeefs had PARMA, die de bezwaren van deze onderneming beter doorzag dan zijn koninklijke meester, er nog herhaaldelijk op aangedrongen, dat zij niet terstond op het hoofddoel zou gerigt worden. Hij had aan FILIPS laten voorstellen eerst het eiland *Wight* te bezetten, hetwelk dan tot verzamelplaats der schepen en troepen zou kunnen dienen, of althans niet in *Engeland*, maar in *Schotland* of *Ierland* te landen, waar de kust veiliger ankerplaatsen aanbood, en een groot gedeelte der bevolking terstond de behulpzame hand zou bieden. Doch de Koning achtte zijne vereenigde zee- en landmagt onwederstaanbaar, en sloeg den verstandigen raad van zijn bekwamen veldheer in den wind (1). De Hertog van MEDINA SIDONIA, met zijne vloot in het kanaal gekomen, begreep zich stiptelijk aan zijnen lastbrief te moeten houden, en weigerde aan den wensch der Hoofdbevelhebbers gehoor te geven, die hem drongen om in *Plymouth* de Engelsche oorlogschepen onverhoeds te overvallen en te vernietigen. Op den negenentwintigsten Julij kreeg Lord HOWARD de eerste tijding van de nadering der Spaansche vloot. Terstond zeilde hij met 29 Julij.
zijne schepen de haven uit, en kreeg den volgenden dag den vijand in het gezigt. De gelijktijdige schrijvers weten bijna geen uitdrukkingen te vinden om het trotsche schouwspel te beschrijven, dat zich toen aan de Engelschen voordeed. In den vorm eener halve maan geschaard, strekte de vloot zich langs eene breedte van zeven Engelsche mijlen uit. De grootte der schepen en de hoogte der torens, die zich op de voor- en achterstevens bevonden, maakten het twijfelachtig of men vaartuigen of drijvende kasteelen voor zich had. Langzaam en statig stevende de Onoverwinnelijke armade in slagorde voorwaarts, en het scheen, zegt BENTIVOGLIO, of de golven zuchtten onder haren last en de winden moede werden zulke reusachtige gevaarten voort te stuwen (2).

Hoe ontzagwekkend de aanblik der vloot mogt zijn, de Engelschen ondervonden spoedig dat de buitengewone grootte der Spaansche galjoenen hunne geschiktheid voor den zeekrijg geenszins vermeerderde. Traag in al hunne bewegingen, tot snelle wendingen geheel ongeschikt, en grootendeels slecht bestuurd, werden deze logge gevaarten in vlugheid en snelheid door de Engelsche schepen verre overtroffen. Lord HOWARD, die teregt begreep dat de overmagt der Spanjaarden in schepen en geschut hem niet toeliet slag te leveren, besloot den vijand slechts uit de verte met zijn vuur te bestoken, en op gunstige gelegenheden te wachten om verspreide schepen aan te tasten. De uitkomst beantwoordde aan zijne verwachting. Twee galjoenen, waarvan het eene in brand

(1) STRADA, II. p. 533—536.

(2) BENTIVOGLIO, bl. 435.

1588 geraakte en het andere zijn mast verloor, bleven achter en werden door DRAKE genomen. De strijdlustige Engelschen, wier begeerte om te enteren door HOWARD met moeite bedwongen werd, omfladderden de Spaansche vloot, en bragten haar door een onafgebroken kanonvuur groot nadeel toe, terwijl de galjoenen, wier kogels te hoog gingen en over de Engelschen heen vlogen, zich niet aan hunne vervolging konden onttrekken. Telkens kwamen nieuwe schepen, door de vaderlandsliefde van den adel of aanzienlijke kooplieden uitgerust, HOWARD's vloot versterken, die weldra honderdveertig bodems telde. Onophoudelijk door deze scheepsmagt vervolgd, kwam de armade,
6 Aug. na verscheidene schepen verloren te hebben, op den zesden Augustus bij *Calais* voor anker, waarna de Engelsche vloot op een kanonschot afstands insgelijks de ankers uitwierp.

De Hertog van MEDINA SIDONIA zond terstond berigt van zijne aankomst aan den Hertog van PARMA. Zoodra deze vernomen had dat de Spaansche vloot de haven van *Corunna* was uitgezeild, had hij zijne toebereidselen met verdubbelden ijver voortgezet. Hij had de Landvoogdij over de zuidelijke *Nederlanden* gedurende zijne afwezigheid aan den Graaf van MANSFELD toevertrouwd, en aan het hoofd zijner voornaamste legerhoofden eene plegtige bedevaart naar het beeld der Lieve Vrouw van *Halle* gedaan, om den geloofsijver zijner onderhoorigen te versterken. Te *Duinkerken*, waar zijn eigen schip lag, en te *Nieuwpoort* werd alles in gereedheid gebragt om zijne troepen binnen weinige uren in te schepen. Doch een geduchte hinderpaal sneed hem den weg af, om zich met de Spaansche vloot te vereenigen. Vijf en dertig Hollandsche en Zeeuwsche oorlogschepen, onder het opperbevel van JUSTINUS *van Nassau*, lagen voor de haven van *Duinkerken*, en dreigden elken bodem, die zou willen uitzeilen, in den grond te boren. Ook de haven van *Nieuwpoort* was door de Staatschen afgesloten, en op de Zeeuwsche stroomen lag eene menigte gewapende schepen gereed om PARMA's platboomde vaartuigen te bestoken, zoodra deze het waagden hunne wijkplaatsen te verlaten. De Spaansche Veldheer was derhalve gedwongen aan de afgezanten van den Hertog van MEDINA SIDONIA, die te *Nieuwpoort* bij hem kwamen, te verklaren, dat hij onmogelijk zijne vloot kon doen uitloopen, wanneer de Spaansche armade niet in staat was de Hollandsche en Zeeuwsche schepen te verjagen. Daar de galjoenen wegens de ondiepte des waters de kust niet genoegzaam konden naderen, moest die gevaarlijke taak aan de kleinere Spaansche schepen worden overgelaten. Men bepaalde den twaalfden Augustus voor een algemeenen aanval, waarbij de groote Spaansche schepen de Engelsche vloot in bedwang zouden houden, terwijl de kleinere op de Staatschen zouden losgaan, die, te gelijkertijd door PARMA's vaartuigen bestookt, tusschen twee vuren geplaatst en gewis tot wijken genoodzaakt zouden worden. Vol hoop op den goeden uitslag gaf PARMA het bevel tot de inscheping zijner troepen. Doch de vrees voor de kloeke Hollanders en Zeeuwen, die te *Duinkerken* uit de verte het

Spaansche krijgsvolk uittartten en braveerden, en nu en dan een waarschuwenden ka- 1588
nonkogel in de haven zonden, vertraagde de uitvoering. Het bootsvolk, ongeneigd zich in eenen strijd te begeven, die naar zijne overtuiging een gewissen dood voorspelde, was grootendeels verloopen. De troepen weigerden aan boord te gaan, zoolang de noodige levensmiddelen niet waren ingescheept. Een gedeelte van den voorraad was bedorven, verscheidene pleiten half vol met water geloopen. Te *Duinkerken* klom de onwil tot volkomene weerspannigheid. Te *Nieuwpoort*, waar PARMA zelf de inscheping bestuurde, werden veertienduizend man ingescheept. Doch eer de twaalfde Augustus was aangebroken, ontving hij de tijding dat de Spaansche vloot, verre van hem hulp te kunnen bieden, zelve reeds op de vlugt was gegaan.

Zoodra Lord HOWARD, met wien het smaldeel onder Lord SEYMOUR zich vereenigd had, in het gezigt der Spanjaarden voor *Calais* het anker had uitgeworpen, begreep hij alles in het werk te moeten stellen, om de vereeniging van MEDINA SIDONIA met PARMA te verhinderen. Niet alleen zou het dan bijna onmogelijk zijn geweest eene landing in *Engeland* te beletten, maar het was ook te vreezen dat de strijd een andere wending zou nemen, wanneer de krijgshaftige en ervarene PARMA het opperbevel van den Spaanschen Admiraal had overgenomen, wiens onbekwaamheid en vreesachtigheid den moed en het beleid der ondergeschikte Hoofdbevelhebbers verlamden (1). Op raad
van den voortvarenden DRAKE besloot HOWARD reeds op den achtsten Augustus eene 8 Aug.
poging aan te wenden, om de Spaansche armade in wanorde te brengen. De Italiaansche Ingenieur GIANIBELLI (2), die na de inname van *Antwerpen* door ELIZABETH in dienst was genomen en zich op de Engelsche vloot bevond, gaf daartoe een geschikt middel aan de hand. Acht der meest gehavende schepen werden met brandbare stoffen gevuld, in den donkeren en stormachtigen nacht onbemerkt in de nabijheid der armade gebragt, aldaar ontstoken en voor den wind op de galjoenen aangezet. Onbeschrijfelijk was de ontzetting der Spanjaarden, toen zij eensklaps die vuurschepen als uit de zee zagen oprijzen. Vele krijgslieden, die de belegering van *Antwerpen* hadden bijgewoond, herinnerden zich de vreesselijke uitwerking der branders, die GIANIBELLI destijds tegen PARMA's brug had afgezonden, en achtten de verwoesting der gansche vloot onvermijdelijk, wanneer men niet terstond het dreigende gevaar ontweek. De Hertog van MEDINA SIDONIA gaf bevel de ankers te ligten en de ruime zee te kiezen. Sommige scheepsbevelhebbers,

(1) Zeeuwsche visschers, door de Spanjaarden gevangen genomen, op het galjoen van MEDINA SIDONIA in dienst gesteld en later in het vaderland teruggekeerd, berigtten, dat in dat schip eene kogelvrije plaats was, werwaarts de Hertog zich begaf, zoodra er geschoten werd. VAN METEREN, f. 291 *b*.

(2) Hiervoor, bl. 122, 145.

1588 door den schrik overmand, lieten de kabels kappen en ontvloden met volle zeilen de naderende branders. Naauwelijks was de gansche armade te midden der grootste verwarring in beweging gekomen, toen een geducht onweder losbarstte, en de stormwind met verdubbelde kracht begon te woeden. Alle orde hield op, en ieder was slechts op zelfbehoud bedacht. Doch het geweld van den storm en de onstuimigheid der baren stelden de zeelieden buiten staat om hunne logge bodems naar eisch te besturen. Verscheidene schepen bragten elkander groote schade toe. Andere werden tusschen klippen en zandbanken afgedreven, waarop zij vast bleven zitten. Twee galjoenen stieten met zulk een geweld tegen elkander, dat beide zonken. Verrassend was den volgenden morgen het schouwspel, dat zich aan de Engelschen voordeed. De schepen der Onoverwinnelijke vloot, in alle rigtingen verspreid, kampende met wind en baren, en voor een deel zwaar beschadigd of gestrand, waren niet bij magte elkander bij te staan. HOWARD besloot van deze gunstige omstandigheden partij te trekken, en gaf, niettegenstaande den voortdurenden storm, het bevel tot een algemeenen aanval. Nu klom de ellende der Spanjaarden ten top. Tegelijk door de woede der elementen en het vuur van den vijand geteisterd, waren vele schepen tot krachtigen wederstand onbekwaam. De grootste galeas, die zijn roer verloren had, dreef bij *Calais* op eene zandbank en werd na een vinnig gevecht bemagtigd en geplunderd. Verscheidene galjoenen werden veroverd of in den grond geboord. Den volgenden dag werd de aanval met even gunstig gevolg herhaald, en slechts uit gebrek aan kruid en lood door de Engelschen gestaakt.

Gelijktijdig met dezen zeestrijd, waaraan het Staatsche smaldeel onder CORNELIS LONCK VAN ROSENDAAL een wakker aandeel nam, waren ook de Vlaamsche en Zeeuwsche kusten getuigen van den tegenspoed der Spanjaarden. Verscheidene hunner schepen, door den storm derwaarts afgedreven, werden prijs gemaakt. Een galjoen strandde voor *Blankenburg*, en werd, nadat de bemanning het verlaten en zich overgegeven had, door het Engelsche garnizoen van *Ostende* geplunderd. Een ander groot schip uit *Biskaije* werd door een Zeeuwsch oorlogschip geënterd en veroverd, doch zonk weldra, door grondschoten getroffen, en sleepte de overwinnaars in zijnen ondergang mede. Het galjoen ST. MATTHEUS, waarop de Maarschalk Don DIEGO DE PIEMENTEL, een van de hoofdbevelhebbers der Onoverwinnelijke armade, bevel voerde, was in den strijd zoodanig geteisterd, dat vijftig man dag en nacht aan de pompen moesten werken, om het boven water te houden. De Hertog van MEDINA SIDONIA zond een klein vaartuig af, om den Bevelhebber met zijne voornaamste officieren te redden; doch daar Don DIEGO het zijnen pligt achtte het laatst zijn schip te verlaten, weigerde hij van dat middel tot zelfbehoud gebruik te maken. Daar hij intusschen niet lang meer zee kon houden, besloot hij den steven naar *Duinkerken* te wenden, in de hoop van den Hertog van PARMA bijstand te ontvangen. Met het vaarwater onbekend, zagen de zeelieden ver-

langend naar loodsen uit. De visschers, die zij in het gezigt kregen, waren echter 1588
niet te bewegen om te naderen, niettegenstaande hun een gouden keten werd voorgehouden. Naauwelijks had men te *Vlissingen* vernomen, dat een groot schip in de nabijheid was, of vijf gewapende vaartuigen staken onder bevel van Jonkheer PIETER VAN DER DOES in zee, en eischten dat Don DIEGO zich over zou geven. De Spaan- 11 Aug.
sche bevelhebber dreigde de Staatsche schepen, die in vergelijking met het trotsche zeekasteel slechts booten schenen, in den grond te boren, zoo zij zich niet terstond verwijderden. In plaats van deze waarschuwing ter harte te nemen, gaven de Zeeuwen, die inmiddels het galjoen omsingeld hadden, uit hun geschut een antwoord, dat veertig Spanjaarden het leven kostte. Nu vorderde VAN DER DOES eene onmiddellijke overgave, zoo de overigen hun leven lief hadden. Don DIEGO was genoodzaakt te zwichten en werd met zijne voornaamste edellieden en officieren naar *'s Hage* gevoerd. De wimpel van zijn schip, dat te *Vlissingen* zonk, na van zijne kostbaarheden beroofd te zijn, werd te *Leiden* in de Pieterskerk opgehangen (1).

De Hertog van MEDINA SIDONIA, die intusschen de verstrooide schepen weder onder zijne vlag had trachten te vereenigen, zond nu een zijner edellieden naar den Hertog 11 Aug.
van PARMA, om te vernemen naar welke haven hij zich bij het toenemen van den storm zou moeten wenden, en hem te verzoeken in het gebrek aan levensmiddelen te voorzien, hetwelk zich reeds op de vloot deed gevoelen. Gedurende de laatste dagen was PARMA door de geruchten omtrent het lot der armade en door zijne eigene onmagt om haar te hulp te komen bijna tot razernij vervoerd geworden. Nu eens gaf hij aan zijne troepen bevel om met geweld door de Hollandsche en Zeeuwsche schepen heen te breken, die de Vlaamsche havens bezet hielden; dan weder liet hij de reeds ingescheepte krijgslieden aan wal terugkeeren, ten einde de bloem van zijn leger aan geen gewissen ondergang prijs te geven. Duizend uitgelezene scherpschutters, door groote beloften aangewakkerd, ondernamen eindelijk het waagstuk, doch werden allen het slagtoffer van hun vermetelen moed (2). PARMA vleide zich echter nog, dat de Onoverwinnelijke vloot hem weldra den weg naar *Engeland* zou openen, toen MEDINA's bode hem de tijding bragt, dat zij zelve zijnen bijstand behoefde. Nu was alle hoop verloren. Met bittere teleurstelling gaf PARMA ten antwoord, dat hij zelfs geen boot in zee kon krijgen, zoolang de Staatschen niet verdreven waren, en dat hij evenmin eene veilige wijkplaats kon aanwijzen, daar de Koning van *Spanje* aan zijnen raad, om vooraf eene geschikte haven te bemagtigen, geen gehoor had gegeven. De Hertog van MEDINA SIDONIA, van de onmogelijkheid eener vereeniging met PARMA overtuigd, liet zijnen krijgsraad beleg-

(1) BOR, III. bl. 324. VAN METEREN, f. 291*a*.

(2) STRADA, II. p. 562. VAN REYD, bl. 147. Vgl. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 171 in de noot.

1588 gen, om te beraadslagen wat thans te doen stond. De aanval op *Engeland* moest als geheel mislukt worden beschouwd. De veelvuldige ondiepten en zandbanken sneden aan de galjoenen den toegang tot de Vlaamsche en Hollandsche kusten af. De noordwesten wind bemoeijelijkte den terugtogt door het kanaal, terwijl de Spanjaarden bovendien niet geneigd waren zich andermaal met de Engelschen te meten. Er bleef dus niets anders over, dan noordwaarts te stevenen, waartoe alle zeilen werden bijgezet. Tot op de hoogte van 56 graden noorderbreedte bleef HOWARD de Spaansche vloot vervolgen; en hoewel de karigheid van ELIZABETH hem de middelen onthouden had om haar krachtig te bestoken, bleef hij den vijand zooveel vrees inboezemen, dat de Hertog van MEDINA SIDONIA reeds eene witte vlag had laten gereed maken, om over de overgave te onderhandelen, wanneer de Engelschen op nieuw een algemeenen aanval zouden wagen. Zijne vrees verdween eerst toen HOWARD den steven wendde, en de Onoverwinnelijke armade verder aan haar lot overliet.

Slecht voorzien van levensmiddelen, vooral van drinkwater, en door storm en kanonvuur zwaar geteisterd, had de vloot de grootste behoefte om in eene veilige haven binnen te loopen en hare schade te herstellen. Verscheidene reddeloos geschotene schepen waren reeds gezonken. De meeste schepelingen waren ziek, en de gezonden, die niet tegen de stormen der gure Noordzee waren uitgerust, leden koude en gebrek. Tot besparing van voedsel waren de paarden en muilezels reeds over boord geworpen. Doch nergens deed zich eenig uitzigt op bijstand voor. De Koning van *Schotland* had last gegeven, de Spaansche schepen overal van zijne kusten te weren. De havens van *Noorwegen* achtte men te klein en te ondiep voor de Spaansche galjoenen, en de twijfelachtige gezindheid van den Koning van *Denemarken*, evenzeer als de onbekendheid der Spanjaarden met het vaarwater, maakten het onraadzaam naar de Oostzee te stevenen. De Hertog van MEDINA SIDONIA, die nog slechts zeven en zeventig schepen onder zijne
27 Aug. vlag telde, nam derhalve het besluit, met ongeveer twintig der best voorziene en snelst zeilende vaartuigen door den Atlantischen Oceaan naar *Spanje* terug te keeren, en gaf aan de overige bevel zich in *Ierland* van het noodige te voorzien, en hem zoo spoedig mogelijk te volgen. Doch in het begin van September stak uit het zuid-westen een geduchte storm op, die de achtergeblevene vaartuigen vreeselijk teisterde. Verscheidene galjoenen strandden op de Schotsche en Iersche kust. Anderen vergingen in volle zee. Sommige schepen zochten in Engelsche havens hun behoud en werden aldaar prijs verklaard. De ongelukkige Spanjaarden, die in *Ierland* waren aangeland, werden grootendeels door de kustbewoners afgemaakt. Een klein getal edellieden ontkwam naar *Engeland* en werd aldaar met gastvrijheid behandeld. Van de gansche Onoverwinnelijke armade kwamen slechts 53 schepen in de Spaansche havens terug. Al de galeassen en galeijen en niet minder dan 58 galjoenen waren eene prooi der golven geworden of door den vijand buit gemaakt. Van de schepelingen keerde naauwelijks een derde

gedeelte behouden in het vaderland weder. In *Spanje* en *Portugal* was bijna geen adellijk geslacht, dat niet het verlies van een zijner telgen betreurde (1). 1588

Reeds was in *Spanje* het gerucht verspreid, dat de Engelsche vloot geslagen was, en verheugde FILIPS zich over de aanvankelijke zegepraal, toen hij het berigt ontving van de rampen, die zijne Onoverwinnelijke armade getroffen hadden. Hoewel diep ter neder geslagen door deze grievende en geheel onverwachte teleurstelling, toonde hij bij deze gelegenheid eene groote zelfbeheersching. »Ik heb de vloot tegen menschen en niet tegen de elementen uitgezonden, en dank God dat Hij mij de magt verleend heeft eene nieuwe uit te rusten." Met deze woorden gaf hij zelf het voorbeeld, om de ramp met gelatenheid te dragen. Aan de geestelijkheid werd bevolen om God te danken, dat zij niet grooter was geweest; en het dragen van rouwkleederen werd tot dertig dagen beperkt. De Hertog van MEDINA SIDONIA, die terstond na zijne terugkomst naar zijne landgoederen vertrokken was, zonder het Hof te bezoeken, werd door een eigenhandigen brief van FILIPS over het mislukken der onderneming getroost. Geen bevelhebber, schreef de Koning, kon verantwoordelijk worden gesteld voor onheilen, door winden en stroomen aangebragt (2).

Niettemin had FILIPS door den ondergang der Onoverwinnelijke vloot eenen slag ontvangen, dien hij nimmer is te boven gekomen. De aanzienlijke opofferingen, die hare uitrusting had gekost, het verlies van het grootste gedeelte eener geduchte zeemagt en de dood van vele ervarene krijgslieden bragten aan *Spanje* diepe wonden toe. Doch vooral oefende de zedelijke indruk dezer gebeurtenis een gewigtigen invloed uit. Onder het bestuur van KAREL V was *Spanje* de eerste mogendheid geworden. Zijne magt werd in gansch *Europa* onwederstaanbaar geacht, en de volharding der Vereenigde Gewesten in hunnen strijd tegen FILIPS had reeds algemeene verbazing gewekt. De uitrusting der Onoverwinnelijke vloot was in de oogen der Katholieken het onfeilbare middel, om aan de geheime en openbare tegenkanting van *Engeland* en de *Nederlanden* een einde te maken. Niet zonder angst, hoewel tevens met het onwrikbare besluit, om de vrijheid tot den laatsten druppel bloeds te verdedigen, zag men aldaar de komst der geduchte armade te gemoet. Tegen aller verwachting werd eene zegepraal behaald, veel volkomener dan men zich ooit had durven voorstellen. En hoewel de stormwinden

(1) BOR, III. bl. 321—327. VAN METEREN, f. 289—292. VAN REYD, bl. 146—149. GROTIUS, *Ann.* p. 116—124. *Historie: d'eerste deel*, bl. 623—626. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre de Flandre*, I. p. 590. LE PETIT, II. p. 562—564. STRADA, II. p. 559—566. CARNERO, p. 225—231. COLOMA, p. 10—15. BENTIVOGLIO, bl. 434—439. CAMPANA, p. 105. LANARIO, p. 102. HUME, t. a. p. N°. 18. VAN CORVIN-WIERSBITZKY, IV. bl. 325—335. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 172—199.

(2) STRADA, II. p. 564. GACHARD, *Correspondence de Philippe* II, II. p. LXXVII.

1588 zich krachtige bondgenooten hadden betoond, was echter de afwending van het gevaar hoofdzakelijk aan de vastberadenheid, zeevaartkunde en onversaagdheid der Engelschen, Hollanders en Zeeuwen toe te schrijven. Voortaan konden de Spaansche galjoenen door hunne vervaarlijke grootte geen ontzag meer inboezemen. Hadden *Holland* en *Zeeland* te voren reeds meermalen aan FILIPS' legerbenden met goed gevolg het hoofd geboden: thans was ook de begoocheling van de onwederstaanbaarheid zijner zeemagt verdwenen. Het wantrouwen aan eigen krachten werd door een zelfbewustzijn vervangen, hetwelk de hoop op den goeden uitslag van den krijg aanmerkelijk deed stijgen, en eene voorwaardelijke onderwerping niet slechts als een noodlottig en schandelijk maar ook als een noodeloos redmiddel deed beschouwen. Meer dan ooit te voren klom de overtuiging, dat God de Vereenigde Gewesten in zijne hoede had genomen, en hun verzet tegen het magtige Spanje met zijnen zegen bekroonde. De destijds geslagene gedenkpenningen dragen daarvan de duidelijkste blijken. »Aan God alleen de eer," — »de Heer heeft geblazen en zij zijn verstrooid," — »Gij, o God! zijt groot en doet groote dingen, Gij alleen zijt God," — dat waren de opschriften, waarmede men in *Holland* en *Zeeland* den ondergang der Onoverwinnelijke vloot als het werk eener beschermende Voorzienigheid afschilderde (1). Kon het anders, of deze overtuiging onzer godsdienstige voorvaderen moest hunnen moed en ijver verdubbelen, en hen het onwankelbare besluit doen opvatten om in den strijd te volharden, tot Spanje al zijne aanspraken liet varen? Doch de behaalde zegepraal had nog andere, in de toekomst niet minder gewigtige, gevolgen. Nu de vrees voor de Spaansche galjoenen verdwenen was, schenen alle perken voor den Nederlandschen zeehandel te zijn weggevallen, en toen FILIPS in zijne kortzigtige staatkunde weinige jaren later voor de Staatsche koopvaarders, ook onder vreemde vlag, de haven van *Lissabon* sloot, stond het ontzag voor *Spanje's* oorlogsvloten niet langer in den weg, om de voortbrengselen van het Oosten onmiddellijk uit *Indië* te gaan halen (2).

Had ELIZABETH reeds bij de nadering der Onoverwinnelijke armade bewezen, dat zij den bijstand der Staatschen niet ontberen kon: thans was het evenmin te ontkennen, dat hunne krachtige medewerking niet weinig tot den goeden uitslag had bijgedragen. Door de Vlaamsche havens te bezetten, hadden zij de vereeniging van PARMA's legermagt met MEDINA's vloot verhinderd, en *Engeland's* kusten voor de landing der Spaansche troepen beveiligd. Op de verhouding tusschen de Staten en de fiere Vorstin, die hen tot dat tijdstip steeds met krenkenden trots bejegend had, bleef deze omstandigheid niet zonder invloed. ELIZABETH zond JOHN NORRIS herwaarts, om de Staten-Generaal

(1) BIZOT, *Hist. Métall.* I. p. 66.

(2) SCHELTEMA, t. a. p. bl. 229 vv. E. W. DE ROOY, *Geschiedenis van den Nederlandschen Handel*, Amst. 1854, bl. 345, 347.

niet slechts met de afwending van het gevaar geluk te wenschen, maar ook voor den verleenden bijstand dank te zeggen (1). Dit billijk blijk van erkenning der met beleid beraamde en met vastberadenheid uitgevoerde maatregelen der Hollanders en Zeeuwen verhoogde het aanzien der Staten, en verzwakte de kracht der Engelschgezinde partij, die nog steeds bleef beweren dat het behoud van vrijheid en godsdienst een onbeperkt opperhoofd vereischte, en dat 's lands Regenten, door onderlingen naijver en kleingeestige behartiging van plaatselijke belangen verlamd, onbekwaam waren het algemeene welzijn krachtdadig te bevorderen. De dood van den Graaf van LEICESTER bragt te gelijker tijd aan zijnen aanhang een niet minder gevoeligen slag toe. 1588

Niettegenstaande de beschamende ondervinding, welke hij in de *Nederlanden* had opgedaan, had deze eerzuchtige man zich nog steeds gevleid, aldaar eenmaal zijne plannen te kunnen bereiken (2). Reeds waren onderhandelingen aangeknoopt, om hem op nieuwe voorwaarden andermaal als Landvoogd aan te nemen (3). Op aandrang van OLDENBARNEVELT, die voorzeker LEICESTER's terugkomst als een der grootste rampen beschouwde, welke het vaderland konden treffen, was aan een lid van den Raad van State, Mr. JOHAN VAN DER WARKE, die destijds tot vereffening van handelsgeschillen naar *Engeland* vertrok, den geheimen last opgedragen, om den Graaf door het aanbod van een pensioen of van een aanzienlijk geschenk te bewegen, van dat voornemen af te zien (4). Doch de onderhandelingen over deze aangelegenheid werden door eene onverwachte gebeurtenis afgebroken. In September werd LEICESTER door eene koorts 14 Sept.
aangetast, die hem binnen weinige dagen ten grave sleepte. Zijne aanhangers betreurden in hem eenen man, die naar hunne overtuiging zijne uitnemende talenten met ijver en belangeloosheid aan de bevordering van Gods eer en de belangen der Koningin had gewijd (5). Doch de geschiedenis van zijn tweejarig bestuur in *de Nederlanden* vergunt niet hem groote bekwaamheden toe te kennen, en zoo zijn godsdienstzin, of liever zijne ingenomenheid met de Calvinistische partij en naauwgezetheid in het waarnemen der door haar geijkte kerkelijke vormen, niet grootendeels uit staatkunde ontsproot, was zij althans geenszins verbonden met die reinheid van zeden en zuiverheid van bedoelingen, welke haar alleen waarde kunnen geven (6). Voor de Vereenigde Gewesten was de

(1) SCHELTEMA, bl. 224. BOR, III. bl. 361, 363.

(2) Zie o. a. den brief van LEICESTER aan de Hollandsche Predikanten, bij BOR, III. bl. 267.

(3) VAN METEREN, f. 292 *d*.

(4) SCHELTEMA, bl. 127. BOR, III. bl. 375.

(5) WRIGHT, *Queen Elisabeth etc.* II. p. 393.

(6) Behalve de genoemde blijken van LEICESTER's vroomheid, die vooral in een tijdvak van godsdienstijver en godsdiensthaat, waarin de ingenomenheid met een bepaald leerstelsel of bepaalde

1588 dood van den Graaf van LEICESTER op dit tijdstip eene zeer gelukkige gebeurtenis. Had de ondergang der Onoverwinnelijke vloot de vrees voor Spaansche dwingelandij voorleerst doen wijken, thans werd ook de bezorgdheid voor Engeland's overwegenden invloed aanmerkelijk verminderd. Van LEICESTER's kuiperijen ontslagen en niet langer door ELIZABETH als hulpelooze beschermelingen behandeld, gevoelden de Staten zich vrijer in hunne bewegingen. Tegelijk met de onafhankelijkheid der Republiek bevestigde zich het gezag der aristocratische regering, waaraan gedurende den vrijheidskrijg het hoogste gezag was ten deel gevallen (1).

Reeds sedert geruimen tijd had de Graaf van *Meurs* en *Nieuwenaar*, wiens stadhouderlijk gezag in het *Sticht* door LEICESTER's aanhang aanmerkelijk besnoeid werd, naar eene gelegenheid uitgezien, om den woeligen Burgemeester PROUNINCK te verwijderen en de Vroedschap te veranderen. Het scheen echter onmogelijk, dat doel te bereiken, zoolang de Engelschgezinde partij door ELIZABETH en LEICESTER gerugsteund werd. Ook achtte het krijgsvolk, dat in de provincie in bezetting lag, zich nog steeds door den afgelegden eed aan den gewezen Landvoogd verbonden, en te *Utrecht* waren de Burgerhoplieden dezelfde partij toegedaan. Te vergeefs hadden de Stichtsche Edelen herhaaldelijk de tusschenkomst der Staten-Generaal ingeroepen. LEONINUS en VALK, tot beslechting der geschillen naar *Utrecht* gezonden, slaagden er geenszins in om de Vroedschap tot de geringste inschikkelijkheid te bewegen. Zelfs werden, op haren last, verscheidene Edelen door den Procureur-Generaal AGYLEUS van lasterlijke en oproerige handelingen jegens de wettige regering beschuldigd en voor het Hof gedagvaard. De Staten van *Holland* waren over de halsstarrigheid der Utrechtsche regering des te meer verstoord, daar zij ernstig bezorgd waren voor de wrange vruchten, die deze betreurenswaardige tweespalt voor het algemeene welzijn zou kunnen dragen. De stad *Utrecht* kon, bij eenen inval der Spanjaarden in *Gelderland*, ligtelijk overrompeld worden; en men was niet zonder vrees dat de Engelschgezinde bezetting en de schutterij, wier hoofden voorzeker elken bijstand van Hollandsche troepen zouden hebben afgeslagen, in dat geval niet sterk en eendragtig genoeg zouden zijn om het voornemen des vijands te verijdelen. Door deze bezorgdheid, en welligt niet minder door de zucht om PROUNINCK's partij te

---

kerkelijke vormen vaak met ware godsdienstigheid worden verward, in dit opzigt weinig beteekenen, kan men ten gunste van den Graaf ook aanvoeren de godsdienstige toon, die over het geheel in zijne brieven heerscht. Hij beschouwt zich daarin als strijdende voor Gods zaak, en schrijft zijne tegenspoed evenzeer als zijne voorspoed aan den alwijzen wil der Voorzienigheid toe. De waarde hiervan vermindert echter, wanneer men dien toon, die door den geest van dit tijdvak natuurlijk werd uitgelokt, bij de meeste gelijktijdige briefschrijvers terugvindt.

(1) Hiervoor, bl. 231 vv, 263 vv.

fnuiken, gedreven, beproefden de Staten van *Holland* herhaaldelijk om in het geheim 1588
krijgsvolk binnen de stad te brengen; doch hunne aanslagen werden ontdekt en hadden geen ander gevolg, dan dat men te *Utrecht* nog meer tegen *Holland* dan tegen *Spanje* op zijne hoede was (1). Inmiddels naderde de maand October, waarin de gewone verandering der Wet in *Utrecht* moest plaats grijpen. Beducht dat de Stadhouder van die omstandigheid partij zou trekken om zijne aanhangers op het kussen te brengen, zonden de Staten van *Utrecht*, destijds bijna alleen uit de afgevaardigden der steden bestaande, NICOLAAS VAN MEETKERKEN naar *Engeland*, om de Souvereiniteit over de Vereenigde Gewesten, of althans over *Gelderland*, *Utrecht*, *Overijssel* en een gedeelte van *Friesland*, andermaal aan ELIZABETH aan te bieden. Tevens vertrok een der Burgerhoplieden derwaarts om er op aan te dringen, dat de Koningin voor de bevestiging van PROUNINCK in het Burgemeestersambt zorg zou dragen. Hunne pogingen slaagden in zooverre, dat ELIZABETH werkelijk den Graaf van NIEUWENAAR verzocht, den Burgemeester in de regering te behouden. PROUNINCK hield zich of hij het bewind moede was, en zich noode zou laten overhalen om andermaal herkozen te worden; doch in het geheim zag hij naar middelen uit, om zich des noods met geweld in zijn gezag te handhaven. Hij verwittigde WILLOUGHBY in het laatst van September dat de Graaf van NIEUWENAAR voornemens scheen hem tegen den wensch der Koningin af te zetten, en verzocht hem onverwijld over te komen, om te verhinderen dat de Engelschgezinden uit de regering verwijderd werden. Ook hield hij de compagnie ruiters van den Engelschen kapitein BLUNT, die bestemd was om de troepen van MAARTEN SCHENK te versterken, zonder noodzaak eenigen tijd te *Utrecht* op, en gelastte den Kapitein VAN KLEERHAGEN, die zijne partij was toegedaan, zijn geheele vendel binnen de stad te brengen. Een groot gedeelte der burgerij hield echter de zijde van den Graaf VAN NIEUWENAAR, en wapende zich insgelijks tot handhaving van diens regten. In den aanvang van October heerschte eene buitengewone spanning in de stad. Hoewel de benoeming der nieuwe Magistraat gewoonlijk op den elfden geschiedde, had de
ontknooping van dien zorgvollen toestand reeds in den nacht van den vierden plaats. Verne- 4 Oct.
mende dat de burgers gewapende bijeenkomsten hielden, beval PROUNINCK eenigen hunner in hechtenis te nemen; doch de partij van NIEUWENAAR besloot zijne geheime bedoelingen te voorkomen, maakte zich van het tuighuis meester en bezette de toegangen tot het Stadhuis. Een vendel Walen, waarop PROUNINCK gerekend had, voegde zich bij de burgers, de ruiterij van BLUNT achtte het raadzaam onzijdig te blijven, en VAN KLEERHAGEN, die naar het Stadhuis wilde doordringen, werd gekwetst en gevangen genomen. De heerschzuchtige Burgemeester zag zich dus verpligt voor

(1) VAN METEREN, f. 294.

1588 de overmagt te zwichten, en werd met de voornaamste hoofden der Leicestersche factie in verzekerde bewaring gebragt. Tot verwondering en vreugde der inwoners, die met angst een geduchten strijd hadden te gemoet gezien, had deze omwenteling geen ander bloed gekost dan van den kapitein VAN KLEERHAGEN, die weldra van zijne wonde genas. Terwijl de burgerij in de wapenen bleef, werden reeds op den zesden October de Engelschgezinden uit de regering verwijderd, en door aanhangers van den Graaf van NIEUWENAAR vervangen. De ballingen (1) werden teruggeroepen, doch verpligt eenen eed af te leggen, dat zij zich niet wegens het geledene onregt zouden zoeken te wreken. Het was insgelijks geen gering blijk van wijze matiging en zucht om de Koningin van *Engeland* te believen, dat de gevangenen door hare voorspraak weldra op vrije voeten werden gesteld. Ook werd tegen PROUNINCK, die aanvankelijk gevaar liep het slagtoffer van den haat zijner tegenpartij te worden, doch zich met veel talent verdedigde, in de maand Julij des volgenden jaars door de Schepensbank slechts een vonnis uitgesproken, waarbij hij uit de stad en vrijheid van *Utrecht* verbannen en tot het bekleeden van ambten onbekwaam verklaard werd. Hij vertrok daarop naar *Engeland*, doch kwam reeds in 1590 in *Holland* terug, waar hij echter niet in zijne pogingen slaagde om in eenige openbare bediening geplaatst te worden (2).

Zoolang de Onoverwinnelijke armade de Nederlandsche en Engelsche kusten bedreigde, hadden de Spaansche en Staatsche wapenen een tijdperk van betrekkelijke rust genoten. Uitsluitend bedacht om zijne legermagt met de vloot te vereenigen, had de Hertog van PARMA intusschen de grensvestingen der Vereenigde Gewesten met rust gelaten; en de Staten-Generaal, die met inspanning van alle krachten het dreigende gevaar van hunne kusten poogden af te weren, waren evenmin in staat den vijand te land afbreuk te doen. Naauwelijks was echter het lot der Spaansche vloot beslist, of de krijg werd, niettegenstaande het vergevorderde jaargetijde, met verdubbelden ijver hervat. De Hertog van PARMA begreep de gunstige gelegenheid, die het bezit van een talrijk en voortreffelijk uitgerust leger hem aanbood, niet ongebruikt te mogen laten, en besloot zijne troepen, die hij zoo gaarne op *Engeland's* bodem had overgebragt, thans onverwijld tegen de Staatschen aan te voeren (3). Een gedeelte zond hij onder bevel van den Graaf VAN MANSFELD naar *Gelderland*, om het stadje *Wachtendonk* te bemagtigen. Een ander gedeelte vertrok naar *Bonn*, dat in de maand December des vorigen jaars door MAARTEN SCHENK ingenomen (4), doch reeds

(1) Hiervoor, bl. 207.

(2) BOR, III bl. 144—146, 160—179, 297—303, 329—332, 343—360. VAN METEREN, f. 293, 294.

(3) BOR, III bl. 328. STRADA, II. p. 581.

(4) BOR, III bl. 143.

sedert Maart door Spaansche troepen ingesloten was. Met het overschot, hoofdzakelijk uit Spaansche keurbenden zamengesteld, wilde PARMA zelf het beleg slaan om *Bergen op Zoom*, welks wakkere bezetting door onophoudelijke strooptogten hem reeds sedert geruimen tijd een doorn in het oog, en voor gansch *Braband* eene ondragelijke plaag was geweest. Ten einde den toevoer ter zee voor de vesting af te snijden, kwam het hem echter raadzaam voor eerst eenen aanval op het eiland *Tholen* te beproeven. Door tweehonderd scherpschutters (1), die op den dijk lagen, gedekt, poogden achthonderd man de *Vossemare*, die *Bergen op Zoom* van *Tholen* scheidt, bij laag water te doorwaden; doch de Graaf EVERARD VAN SOLMS, die op het eiland bevel voerde, bood aan het hoofd van honderdvijftig man zulk een dapperen tegenstand, dat hij hen belette eenen voet aan wal te zetten en aan de bezetting der stad *Tholen* den tijd gaf hem ter hulpe te snellen. Met verlies van de helft der hunnen werden de Spaansche troepen teruggedreven, en daar de Staten weldra de bezetting van het eiland versterkten, gaf PARMA de hoop op langs dezen weg zijn doel te bereiken (2). Hij liet echter zijn hoofdplan niet varen, maar sloeg in het laatst van September het beleg om *Bergen op Zoom*, dat terstond uit *Zeeland* en *Holland* van krijgs- en mondbehoeften werd voorzien. Prins MAURITS, WILLOUGHBY en gemagtigden der Staten, waaronder JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, bezochten in persoon de vesting, om den moed en de volharding der bezetting, waarover de Overste MORGAN bevel voerde, aan te wakkeren. Zoolang de gemeenschap met *Tholen* openbleef, behoefde men zich echter om de insluiting aan de landzijde weinig te bekommeren. PARMA was er derhalve in de eerste plaats op bedacht om de schansen te veroveren, die aan de zuidzijde der haven waren aangelegd, en den vrijen toevoer uit *Zeeland* beschermden (3). Na te vergeefs gepoogd te hebben de Noordschans door geweld van wapenen in te nemen, beproefde hij door list zijn doel te bereiken. Eene uitnemende gelegenheid scheen zich daarvoor aan te bieden. Een zoetelaar en een Engelsch vaandrig, schijnbaar door Spaansche gevangenen overgehaald om in dienst van den koning van *Spanje* te treden, kwamen heimelijk in het Spaansche legerkamp en deelden aan PARMA mede, dat zij alles in gereedheid hadden gebragt, om de schans in zijne handen te leveren. De vaandrig, die, naar hij beweerde, dikwerf het bevel over de wacht had, zou de poort openlaten, en zorg dragen dat eenige troepen, door de duisternis begunstigd, ongemerkt konden binnenkomen. Hoewel PARMA aanvan-

1588

23 Sept.

---

(1) BOR, III bl. 328, spreekt van 2000 scherpschutters; doch CHAPPUYS en CAMPANA hebben het meer waarschijnlijk getal van 200. COLOMA heeft 1000 in het geheel. LE PETIT schrijft BOR na.

(2) VAN METEREN, f. 292. VAN REYD, bl. 49. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre de Flandre*, II. p. 591. COLOMA, p. 16. CAMPANA, II. p. 105. CARNERO, p. 231.

(3) BOR, III. bl. 338. CHAPPUYS, II p. 591. BENTIVOGLIO, p. 444.

1588 kelijk aan de goede trouw van dit aanbod geen geloof sloeg, werd hem alle twijfel benomen, toen de vaandrig en zijn medgezel geen oogenblik aarzelden om, op zijn verlangen, zich bij het volvoeren van den aanslag met ketens aan twee gewapende soldaten te laten sluiten, die gelast waren hen bij het eerste teeken van verraad overhoop te steken. De twintigste October werd voor de onderneming bepaald.
20 Oct Zoodra het duister was geworden, trokken drieduizend man in alle stilte naar de schans. Werkelijk vonden zij de poort open, en zelfs een persoon daarbij, die hen in het Spaansch welkom heette. Doch WILLOUGHBY, met wiens overleg deze krijgslist beraamd was, bevond zich met uitgelezene troepen daar binnen, gereed om den Spanjaarden hunne ligtgeloovigheid duur te doen betalen. Naauwelijks was een vijftigtal hunner naar binnen gedrongen, toen de valdeur eensklaps neerviel en voor de overigen den toegang afsloot. Van alle zijden omsingeld, werden de binnengekomenen gevangen genomen of neergeveld, en de vaandrig en zijn medgezel ontkwamen door de ontsteltenis hunner bewakers den dood, waaraan zij zich met zooveel onverschrokkenheid hadden blootgesteld. De bevelhebber der Spaansche troepen, het verraad bemerkende en voor grooter verlies beducht, gaf terstond het bevel tot den aftogt: doch eenige aanzienlijke vrijwilligers, die zich onder de Spanjaarden bevonden, achtten de gelegenheid niettemin gunstig om de bestorming der schans te wagen, daar het water in de grachten zoo laag was, dat zij gemakkelijk doorwaad konden worden. Zij sleepten de overigen door hunne geestdrift mede, verbraken de palissaden en beklommen de borstwering. Doch hunne onberadene stoutmoedigheid kwam hun duur te staan. De wallen waren van boven niet slechts met eene tweede borstwering van palissaden voorzien, maar ook overal met kanonnen en scherpschutters bezet, die hen door een wel onderhouden vuur spoedig tot den aftogt dwongen. Intusschen was de vloed opgekomen, en had den terugweg gedeeltelijk overstroomd en onkenbaar gemaakt. Terwijl zij in wanorde hun legerkamp opzochten, werden zij van alle zijden uit hinderlagen overvallen, die WILLOUGHBY hun gelegd had. Driehonderd dooden en vele aanzienlijke gevangenen getuigden van het groote verlies, dat zij op dezen rampspoedigen togt geleden hadden (1).

De ongunstige uitslag dezer pogingen, om *Bergen op Zoom* te bemagtigen, en het naderende wintersaisoen, deden PARMA weldra besluiten het beleg op te breken. Zijne troepen verkeerden bovendien in den ellendigsten staat. Onophoudelijke regenbuijen hadden den lossen grond in een moeras herschapen, en de wegen onbruikbaar gemaakt. Met de grootste moeite en kosten konden de belegeraars naauwelijks van levensmiddelen voorzien worden, en het drinkwater was zoo schaarsch, dat het slechts voor ongehoorde prijzen verkrijgbaar was. Deze toestand werd door gedurige uitvallen der belegerden, waarbij

(1) BOR, III. bl. 340. VAN REYD, bl. 150. STRADA, II. p. 583.

vooral de beide broeders BAX en de Ridmeester PARKER zich door wonderen van dapperheid onderscheidden (1), nog verergerd. Omstreeks het midden van November liet PARMA zijne troepen de winterkwartieren betrekken, nadat hij in de nabijheid van *Bergen op Zoom* eenige schansen had opgeworpen, om de inwoners van *Noord-Braband* tegen de stoute strooptogten der bezetting te beveiligen (2). Het bleek echter weldra, dat de roofzucht en stoutmoedigheid der Staatsche krijgsbenden daardoor geenszins bedwongen werden. Als een merkwaardig voorbeeld van hunne onversaagdheid verdient het volgende voorval, dat korten tijd na de belegering van *Bergen op Zoom* plaats greep, aan de vergetelheid ontrukt te worden. Aan het hoofd van honderddertig voetknechten en eenige ruiters trok een Sergeant (3), wiens naam niet bewaard is gebleven, uit die vesting, om eenen aanslag op *Borgloon* in het land van *Luik* ten uitvoer te brengen. De toeleg mislukte, en de Spanjaarden haastten zich den terugtogt te bemoeijelijken. Doch de Staatsche krijgslieden baanden zich eenen weg door het vijandelijke land, namen *Thienen* bij verrassing in, joegen de Spaansche bezetting er uit, plunderden de stad en sloegen zich eindelijk door eene bende van vierhonderd man heen, die in eene voordeelige stelling had postgevat, om hun den pas af te snijden. Met rijken buit beladen keerden de dapperen in *Bergen-op-Zoom* terug (4).

1588

In het zuidoostelijk gedeelte des lands, waar MAARTEN SCHENK het opperbevel voerde, en nog steeds een gedeelte van het Aartsbisdom *Keulen* voor den Keurvorst TRUCHSES in bezit hield, was de krijgskans den Staatschen minder gunstig. Daar de Staten, wier middelen door de uitrustingen tegen de Onoverwinnelijke armade grootendeels waren uitgeput, niet bij magte waren een leger tot ontzet van *Bonn* te velde te brengen, en SCHENK te vergeefs naar *Engeland* was gegaan, om de Koningin tot bijstand te bewegen, zag de bevelhebber dier plaats, de Baron VAN PODELITS, zich eindelijk genoodzaakt haar bij verdrag aan den vijand over te geven. Voor de bezetting, die gedurende zes maanden met groote standvastigheid het beleg had verduurd, had hij een eervollen aftogt met wapenen en bagaadje bedongen (5). De Spanjaarden behielden echter eene

(1) BOR, III. bl. 339, 342.

(2) VAN METEREN, f. 293 *c*.

(3) Waarschijnlijk een *Sergeant-Majoor*, welke benaming destijds niet, gelijk thans, een militairen rang beneden dien van Luitenant aanduidde, maar door een hoofdofficier tusschen de rangen van Luitenant-Kolonel en Kapitein gevoerd werd. J. P. DE BORDES, *De verdediging van Nederland in* 1629, Utrecht, 1856, bl. 13.

(4) BOR, III. bl. 424. VAN METEREN, f. 296 *b*. J. BOSSCHA, *Neêrlands Heldendaden te land*, I. bl. 284.

(5) BOR, III. bl. 343. STRADA, II. p. 587.

1588 treurige herinnering aan dit beleg, daar hun ervaren legerhoofd JOAN BAPTISTA DE TASSIS reeds in April bij eene nachtelijke verkenning gesneuveld was (1). Weinig tijds
20 Dec. na de overgave van *Bonn* viel ook *Wachtendonk* bij verdrag in handen van den Graaf VAN MANSFELD, die daarop zijne troepen de winterkwartieren liet betrekken in het land van *Gulik*, dat wel onzijdig was maar niettemin van het vreemde krijgsvolk veel moedwil te dulden had (2). *Rijnberk*, dat gelijktijdig met *Bonn* door de Spanjaarden belegerd werd, was door gebrek aan levensmiddelen bijna tot het uiterste gebragt, maar door MAARTEN SCHENK nog bij tijds van genoegzaam proviand voorzien (3).

De wakkere Stadhouder van *Friesland*, Graaf WILLEM LODEWIJK, had intusschen geen gelegenheid verzuimd, om den vijand afbreuk te doen. Daar hij reeds meermalen te vergeefs beproefd had de Staten-Generaal tot eene onderneming tegen *Groningen* te bewegen, en van hunne zijde slechts geringen bijstand wachten kon (4), was hij genoodzaakt geweest zich bijna uitsluitend tot een verdedigenden krijg te bepalen, waartoe de hulpmiddelen van zijn uitgeput gewest hem naauwelijks in staat stelden. Zijne vurige begeerte om *Groningen* in zijne magt te krijgen, deed hem echter op middelen peinzen om die stad te benaauwen, en hare burgers door belemmering van hunnen handel op *Embden* en afsnijding van den noodigen toevoer te nopen om een verdrag met de Staten-Generaal boven het Spaansche bewind te verkiezen. Met dat doel beraamde hij eenen aanslag op *Delfzijl*, waaruit niet slechts de voornaamste handel der Groningers op *Oost-Vriesland* gedreven werd, maar dat ook tot eene schuilplaats verstrekte voor talrijke kapers, die de scheepvaart der Hollanders en Friezen naar de *Oostzee* onveilig maakten. Ten einde zijn voornemen bedekt te houden, en VERDUGO's legermagt van het bedreigde punt af te lokken, besloot hij eerst de schans *Ementil* ten westen van *Groningen* aan te tasten. Het gelukte hem deze sterkte in te nemen; doch de aanslag op *Delfzijl* mislukte door de onbekwaamheid van een Franschen Ingenieur, die aangenomen had eene springbus aan eene der poorten te hechten, en daarmede zoolang talmde, dat zijn toeleg ontdekt en de bezetting tijdig gewaarschuwd werd (5). Niettemin was de verovering van *Ementil* eene groote aanwinst, daar de inwoners van *Groningen* vroeger gewoon waren hun vee aldaar in veiligheid te laten weiden, en nu verhinderd werden het naar die zijde uit de stad te laten gaan. Daar

---

(1) STRADA, II. p. 590.

(2) STRADA, II. p. 595. VAN METEREN, f. 293 *b*. BOR, bl. 343.

(3) BOR, III. bl. 373, 382.

(4) WINSEMIUS, *Chronijck van Vrieslandt*, f. 798. VAN REYD, bl. 150.

(5) BOR, bl. 391. VAN REYD, bl. 151.

de schans slecht gebouwd was, liet WILLEM LODEWIJK terstond eene nieuwe opwerpen, die binnen vijf weken gereed was. Wel vertoonde VERDUGO zich verscheidene malen met zijne troepen, om het werk te beletten; doch zijne legermagt was te zwak, om den Frieschen Stadhouder te verhinderen zijn doel te bereiken. Terstond gaf de laatste van deze omstandigheid berigt aan de Staten-Generaal, en drong op nieuw aan dat hem eenige troepen zouden worden toegezonden, waarmede hij verzekerde binnen weinige maanden alle sterkten en plaatsen rondom *Groningen* te kunnen bemagtigen, zoodat de stad weldra tot overgave zou genoopt worden. Doch de aanzienlijke legermagt, waarover de Hertog van PARMA thans het bevel voerde, maakte het raadzaam al de Staatsche troepen tot bewaring der zuidelijke grensvestingen te gebruiken; en de muiterij, die reeds geruimen tijd te *Geertruidenberg* gesmeuld had en in den aanvang des jaars 1589 een hoogst gevaarlijk karakter aannam, noopte de Staten om nog eenig krijgsvolk uit *Friesland* te ontbieden, in plaats van het verzoek des Stadhouders in te willigen (1). 1588

Nadat het muitende krijgsvolk te *Medemblik* in April des vorigen jaars voor de krachtige maatregelen der Staten van *Holland* had moeten zwichten, en de bezettingen der overige plaatsen, waar de oproervaan insgelijks onder voorwendsel van getrouwheid aan de Koningin van *Engeland* of slechte betaling was opgestoken, tot onderwerping waren gebragt (2), had men gegronde hoop gekoesterd dat ook *Geertruidenberg* dit voorbeeld zou volgen. Doch de bezetting dier vesting (3) bleef aan MAURITS en de Staten gehoorzaamheid weigeren, verklaarde alleen het gezag van ELIZABETH en van den Engelschen Landvoogd te eerbiedigen, en eischte onverwijlde betaling der achterstallige soldij, indien men ten minste wenschte te voorkomen dat zij zelve naar middelen omzag, om de verschuldigde penningen magtig te worden. Inderdaad ontzag zij zich niet Hollandsche en Zeeuwsche koopvaardijschepen aan te randen en op rantsoen te stellen of te plunderen. Te vergeefs beproefde de regering der nabijgelegene stad *Dordrecht*, wier scheepvaart daardoor zeer belemmerd werd, haar tot schikking te bewegen. Zelfs bragt de openbare afstand van LEICESTER de bezetting geenszins tot andere gedachten. Zij weigerde eenig ander gezag te erkennen, dan van WILLOUGHBY als opperbevelhebber der Engelsche hulptroepen, en verstoutte zich zelfs openlijk te verklaren, dat zij hare betaling wel van een ander Souverein Vorst zou weten te verkrijgen, wanneer

(1) VAN REYD, bl. 150—152.

(2) Hiervoor, bl. 336—348.

(3) De bezetting behoorde niet tot de Engelsche hulptroepen en bestond, volgens de lijst bij BOR, III bl. 414 vv. geenszins hoofdzakelijk uit Engelschen. Zie ook BOR, bl. 292. Volgens STRADA, II p. 600, bestond zij bij de overgave uit 1500 voetknechten en 300 ruiters, waaronder 700 Engelschen. Het getal namen bedraagt bij BOR in het geheel slechts 650.

1588 die haar langer geweigerd werd. Deze woorden, die een heimelijk voornemen schenen aan te duiden, om de stad aan de Spanjaarden over te leveren, gaven nieuw voedsel aan het wantrouwen, dat de Staten van *Holland*, onder wier gebied *Geertruidenberg* behoorde, na STANLEY's en YORK's verraad voortdurend jegens de Engelschen bleven koesteren. Onderscheidene omstandigheden hadden die gezindheid levendig gehouden. Zekere SUCQUET, die in onderscheidene steden de muiterij had aangeblazen, doch gevat en naar '*s Hage* gevoerd was, bekende door den Hertog van PARMA omgekocht te zijn, om onder voorwendsel van het gezag en het belang der Koningin van *Engeland* te bevorderen, den Spanjaarden belangrijke plaatsen in handen te leveren; en een kapitein van het garnizoen te *Naarden*, wien hij als zijn voornaamsten medepligtige noemde, werd door den Utrechtschen Burgemeester PROUNINCK, onder wiens bescherming hij zich begeven had, aan het onderzoek der Hollandsche regters onttrokken en later op vrije voeten gesteld (1). Daar WILLOUGHBY echter bij het stillen van de muiterij der Engelsche troepen te *Ter Veere* en *Arnemuiden* zijne opregte gezindheid tot stilling der onlusten bewezen had (2), besloot men zijne tusschenkomst in te roepen om de bezetting van *Geertruidenberg* tot reden te brengen. Vrijwillig gaf hij eene schriftelijke verklaring, dat hij zich alleen met deze zaak inliet om de Staten en den Stadhouder genoegen te doen, en te allen tijde bereid zou zijn om de stad, die eene Heerlijkheid van het Huis van *Oranje* was, weder in handen van Prins MAURITS te stellen. Na verscheidene vruchtelooze onderhandelingen stelde hij zelf in het begin van Julij voor, om de bezetting met geweld tot onderwerping te dwingen (3). Doch de Onoverwinnelijke vloot was in aantogt, en de Hertog van PARMA met een aanzienlijk leger in de nabijheid, weshalve de Staten begrepen dat de omstandigheden destijds niet toelieten dien raad op te volgen. In het laatst derzelfde maand werd door WILLOUGHBY uit naam der Staten *f* 200,000 en volkomene vergiffenis aan de krijgslieden aangeboden, mits zij den eed aan de Staten-Generaal en MAURITS afleggen, en, voor zoo verre zij in dienst wenschten te blijven, voor een gedeelte naar andere plaatsen vertrekken wilden. Met volmagt om op deze grondslagen eene schikking te treffen, waar-
28 Julij. naar de Staten verlangend uitzagen, begaf hij zich binnen de vesting; doch hetzij uit toegeeflijkheid voor zijne landgenooten, hetzij uit zucht om tot elken prijs aan het oproer een einde te maken: hij gaf zijne toestemming aan voorwaarden, die elken waarborg voor de getrouwheid en ondergeschiktheid der bezetting verijdelden. Zijn zwager JOHN WINGFELT, wien hij reeds vroeger het bevel over de bezetting had toever-

(1) BOR, III. bl. 457. VAN REYD, bl. 140. *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 109, 110, 136.

(2) BOR, III. bl. 292, 295.

(3) BOR, III. bl. 293.

trouwd, doch die zich geheel met hare inzigten en aanspraken had vereenigd, werd tot 1588
Gouverneur der plaats benoemd. Boven de *f* 200,000 werd nog *f* 16,000 toegestaan; in plaats van ééne kornet ruiterij en één vendel voetvolk bleven twee kornetten en twee vendels in de vesting; en hetgeen de Staten welligt het meest griefde, hun naam werd uit het formulier van den nieuwen eed gelaten, die door de bezetting werd afgelegd. Hoewel zij WILLOUGHBY hunnen dank betuigden voor hetgeen hij verrigt had, kan het derhalve geenszins bevreemden dat zij niet volkomen over zijne handelwijze tevreden waren, en hun misnoegen klom, toen het weldra bleek, dat zij zich te vergeefs zulke groote geldelijke opofferingen hadden getroost, daar de bezetting van *Geertruidenberg* zich weinig om de geslotene overeenkomst bekommerde, in hare wederspannigheid volhardde, en zoowel de bevelen van MAURITS als van de Staten-Generaal in den wind sloeg. Niet alleen waren de hulpmiddelen der ruim voorziene vesting daardoor als verloren, maar scheen tevens haar behoud zoo twijfelachtig, dat men haar naauwelijks meer onder de rij der versterkte plaatsen kon tellen, die de zuidelijke grenzen der Vereenigde Gewesten tegen de Spaansche wapenen beschermden. Bij het beleg van *Bergen op Zoom*, waar WILLOUGHBY en OLDENBARNEVELT zich gelijktijdig bevonden, nam de laatste de gelegenheid van een vriendschappelijken maaltijd waar, om WILLOUGHBY over deze zaak te onderhouden, en aan zijne belofte te herinneren, dat hij *Geertruidenberg* onder het gezag der Staten zou terugbrengen. De Engelsche bevelhebber, die het welzijn der Vereenigde Gewesten opregtelijk voorstond, doch te veel in de gevoelens zijner landslieden deelde, om niet jegens OLDENBARNEVELT, als het hoofd van de zegevierende partij der Staten, een geheimen wrok te koesteren (1), kon vooral van hem geen woord verdragen, dat eenigen twijfel aan de opregtheid zijner bedoelingen scheen in te sluiten. Het eene woord lokte het andere uit, en eindelijk liet OLDENBARNEVELT zich ontvallen, dat, indien WILLOUGHBY niet verkoos zijne belofte na te komen, de Staten nog wel een middel wisten om de vesting onder hun gezag terug te brengen, en de verraderlijke bezetting de straf te doen ondergaan, die zij reeds sedert lang verdiend had. Deze bedreiging, voorzeker niet in zachteren vorm naar *Geertruidenberg* overgebragt, schijnt door de hoofdleiders aldaar gebruikt te zijn om de troepen in den waan te brengen, dat zij van de Staten geen genade meer te verwachten hadden en derhalve uitsluitend op eigene veiligheid bedacht moesten zijn (2). Zij weigerden althans de stad te verlaten, zelfs om in dienst der Koningin van *Engeland* gebruikt te worden, ontwapenden de burgerij, uit vrees dat zij Prins MAURITS in eenen aanslag mogt behulp-

(1) Dit blijkt voldoende uit WILLOUGHBY's Verantwoording, bij BOR, III. bl. 454—456. Zie ook bl. 453.

(2) BOR, III. bl. 420.

1588 zaam zijn, verklaarden openlijk zich liever aan PARMA dan aan de Staten of den Stadhouder te onderwerpen, en begonnen op nieuw de scheepvaart onveilig te maken en zoowel de opbrengst der Staatsche dorpen in *Braband* als van de winstgevende visscherijen op de *Maas*, die aan het Huis van *Oranje* toekwamen, voor zich in beslag te nemen. Te vergeefs vermaande zelfs ELIZABETH de oproerige bezetting tot gehoorzaamheid; hare ernstige vertoogen werden in den wind geslagen. Aan dien staat van zaken moest intusschen op eene of andere wijze een einde komen. Niet zonder grond beweerde OLDENBARNEVELT dat hij liever *Geertruidenberg* in handen der Spanjaarden, dan in zulk eenen toestand zag (1). Inmiddels had WILLOUGHBY's gedrag meer en meer argwaan gewekt. De regering van *Dordrecht* hield hem verdacht van eenen toeleg om langzamerhand het Engelsche garnizoen dier plaats te vermeerderen, en zich eindelijk geheel van haar meester te maken (2); en daar hij uit onmagt om de bezetting van *Geertruidenberg* tot andere gedachten te brengen, haar oproerig gedrag lijdelijk aanzag, bleef hij niet vrij van de beschuldiging, dat hij in het geheim haar verzet tegen de
2 Febr. 1589 Staten goedkeurde en ondersteunde (3). In den aanvang des volgenden jaars ontvingen de Staten berigt dat het krijgsvolk te *Geertruidenberg* met PARMA in onderhandeling was getreden. Nu begrepen zij niet langer met krachtige maatregelen te moeten wachten, en magtigden Prins MAURITS om de muiters met geweld tot onderwerping te
15 Maart brengen. Op den 15den Maart werd de stad van alle zijden door Hollandsche troepen ingesloten. WILLOUGHBY, wien men met opzet van dezen maatregel onkundig had gelaten, niettegenstaande hij de vesting nog onlangs, en gelijk hij beweerde met goed gevolg, bezocht had, ontving de tijding van het beleg toen hij op het punt was voor een korten tijd naar *Engeland* te vertrekken. Gebelgd over dit blijk van wantrouwen, hetwelk hij zich bewust was niet verdiend te hebben, en tevens bezorgd omtrent het lot van zijnen zwager en zijne zuster, die zich insgelijks binnen *Geertruidenberg* bevond, gaf hij nog voor zijn vertrek aan WINGFELT den raad om de vesting liever bij tijds te verlaten dan door zijne tegenwoordigheid den argwaan tegen zijne

---

(1) BOR, III bl. 455. Van dit gezegde trok WILLOUGHBY later partij, om hem te beschuldigen, dat hij opzettelijk *Geertruidenberg* had laten verloren gaan, om den Koning van *Spanje* eene dienst te bewijzen.

(2) BOR, III. bl. 374.

(3) WAGENAAR, *Vad. Hist.* VIII bl. 280, meldt dat WILLOUGHBY de stad »voor het einde des jaars (1588) rijkelijk voorzag van Engelsch krijgsvolk," doch schijnt het gebeurde te *Dordrecht* verkeerdelijk op *Geertruidenberg* toe te passen. Hij geeft althans de bron niet op, waaruit hij die omstandigheid geput heeft.

landgenooten te voeden (1). Doch de Engelsche bevelhebber, die gezworen had met de soldaten in de stad te leven en te sterven, antwoordde dat hij zich verpligt achtte dien eed gestand te doen, en dat hij bovendien geenszins geneigd was de wapenen voor MAURITS neder te leggen, daar deze in eenen brief de bezetting vermaand had »zich niet te laten verleiden door hem en andere vreemdelingen, die alleen hun eigen voordeel en geenszins het welzijn des lands zochten." Welligt zou een gedeelte der bezetting zich vrijwillig onderworpen hebben: doch WINGFELT verscheurde de brieven, waarin de Staten eene volkomene amnestie beloofden, en bevestigde zijne onderhoorigen in de overtuiging, dat zij op geen genade konden hopen (2). De belegering werd inmiddels door MAURITS met ijver voortgezet, niettegenstaande zijn vuur uit de vesting krachtig beantwoord werd. De voormalige Stadhouder van *Utrecht*, JOOST DE ZOETE, Heer van *Villers*, wien de Staten-Generaal na de terugkomst uit zijne gevangenschap het ambt van Veldmaarschalk hadden opgedragen, ontving eene doodelijke wonde, en vele andere krijgsbevelhebbers sneuvelden of werden gekwetst. Niettemin was binnen vier en twintig uren eene voldoende bres geschoten om storm te kunnen loopen. De belegerden, die reeds de hulp van den Hertog van PARMA hadden ingeroepen, zochten slechts tijd te winnen en wisten den gevreesden aanval der tegen hen verbitterde troepen door eene geveinsde onderhandeling eenige dagen uit te stellen. Stormachtig weder, met onafgebrokene regenvlagen gepaard, begunstigde daarna hun opzet, door MAURITS te verhinderen van zijne hulpmiddelen tot het veroveren der vesting gebruik te maken; en daar PARMA reeds met eene aanzienlijke legermagt tot haar ontzet in aantogt was, zag de Prins zich genoodzaakt het beleg op te breken. Op den 11den April werd *Geertruidenberg* aan de Spanjaarden overgeleverd. Aan het garnizoen werden vijftien maanden soldij, aan de burgerij, die zich tegen haren wil aan den vijand verkocht zag, de vorige vrijheden toegestaan, voor zooverre zij niet met 's Konings hoogheid of 'slands welvaart in strijd waren (3). 1589

Groot was de verontwaardiging over dit verraderlijk gedrag van *Geertruidenberg's* bezetting. De Staten-Generaal begrepen het overige krijgsvolk door een gestreng voorbeeld van diergelijke trouweloosheid te moeten afschrikken, en vaardigden zonder voorkennis van den Raad van State een plakkaat uit, hetwelk een uitvoerig verslag van het gebeurde inhield, en waarbij de krijgslieden, die de vesting overgeleverd, en aan hun misdrijf den 1 April.

---

(1) Aldus versta ik de woorden van BOR, III. bl. 405: »dat hy liever soude sien daer uyt en weg te komen, dan dat zijne presentie soude geven oorsake van offensie."

(2) BOR, III. bl. 420.

(3) BOR, III. bl. 292, 365, 374, 403. VAN METEREN, f. 282b, 300, 301. VAN REYD, bl. 140. STRADA, II. p. 600—606. BENTIVOGLIO, bl. 446. CHAPPUYS, t. a. p. I. p. 598—600.

1589 naam van Bergverkoopers te danken hadden, vogelvrij werden verklaard. Aanzienlijke belooningen werden aan ieder uitgeloofd, die een hunner gevankelijk in handen der overheid zou stellen (1). De namen der schuldigen, zoowel der soldaten als der Officieren, waren in het plakkaat opgenomen, en aan hun hoofd was WINGFELT geplaatst, wiens onverantwoordelijk gedrag men geenszins gepoogd had te verbloemen. Het kon niet anders of dit stuk moest op WILLOUGHBY, wiens toegeeflijkheid jegens de bezetting daarin geenszins in het gunstigste licht voorkwam, een zeer onaangenamen indruk maken. Reeds verstoord over het hem betoonde wantrouwen, achtte hij zich thans ten hoogste beleedigd, en schilderde aan het Hof van ELIZABETH de belegering van *Geertruidenberg* als eene daad van willekeur en geweld af, die zoowel van de heerschzucht der Staten als van hunne minachting voor de dienaren der Koningin getuigde. WINGFELT verontschuldigde zich met de bewering, dat hij te vergeefs de onderhandeling met PARMA had zoeken te beletten, en ten laatste zelf door de muitende krijgslieden gevangen was gezet, doch vond zelfs in *Engeland* weinig geloof (2). WILLOUGHBY's beschuldigingen maakten echter op velen grooten indruk, daar hij zich reeds vroeger beklaagd had over opzettelijke verkorting van het gezag van den Raad van State, waarin hij met twee andere Engelsche leden zitting had. Aan dit collegie was, overeenkomstig het verdrag der Vereenigde Gewesten met ELIZABETH, de uitvoerende magt toevertrouwd (3), doch de Staten-Generaal, die zich meer en meer door de Staten van *Holland* lieten voorlichten en leiden, waren steeds minder geneigd om zich onbepaald aan een Engelschgezind collegie te onderwerpen. Reeds bij de instelling van den nieuwen Raad na de bekendwording van LEICESTER's afstand van de Landvoogdij, had WILLOUGHBY de vrees gekoesterd, dat de Staten op het voetspoor zouden voortgaan, hetwelk zij onder zijnen voorganger hadden ingeslagen, en het gezag van den Raad niet verder zouden eerbiedigen, dan met hunne inzigten en bedoelingen strookte (4). Het bleek spoedig, dat zijne bezorgdheid niet ongegrond was geweest. In de Instructie, door de Staten-Generaal voor den Raad vastgesteld, hadden zij zoowel voor zich als voor de Gewestelijke Staten het regt voorbehouden om »in tijd van nood, of als de zaken van den lande zulks zouden vereischen," zelven alle maatregelen te nemen, waartoe de Raad overigens alleen bevoegd was; en deze had reeds herhaaldelijk reden gevonden om zich te beklagen, dat van dit regt meer gebruik werd gemaakt dan de aard van zijn gezag en het belang

(1) Voor een soldaat *f* 50, voor een officier *f* 100.

(2) BOR, III. bl. 410. VAN METEREN, f. 301*a*.

(3) Hiervoor, bl. 159.

(4) VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I. bl. 266. Hiervoor, bl. 344.

des lands schenen te vorderen (1). In den aanvang van 1589 had het Engelsche Raadslid BODLEY uit naam zijner Koninklijke meesteres de Staten-Generaal vermaand om de magt van den Raad veeleer uit te breiden dan in te krimpen, daar niet slechts het beleid van den krijg, maar ook de regeling van de overige belangen der Republiek en het verdrag met *Engeland*, dringend schenen te vorderen, dat het hoogste gezag onbelemmerd door den Raad werd uitgeoefend. De Staten beriepen zich in hun antwoord op de oppermagt, die in hunne vergadering zetelde, en verklaarden den Raad als een ondergeschikt collegie te beschouwen, welks Instructie zij naar goedvinden mogten wijzigen. Op den 21sten Maart kwam BODLEY op dit onderwerp terug, met de bewering dat de Koningin volgens het verdrag een bepaald aandeel had in de regering des lands, en dat de Staten niet bevoegd waren om, als op zich zelven staande Souvereinen, de magt van den Raad te beperken. Hij voegde er bij, dat hij de inbreuken op het gezag van dat hoogste regeringsligchaam geenszins aan de Staten-Generaal weet, maar »aan de informatiën, den Staten gedaan door sommige eergierige en partijzuchtige lieden, die zonder behoorlijk overleg nergens anders naar stonden dan om hun eigen karakter en oogmerken bot te vieren," daarmede zonder twijfel doelende op OLDENBARNEVELT, die zoowel in de Staten van *Holland* als in de Staten-Generaal een overwegenden invloed bezat (2). Hadden vroeger de Staten aan LEICESTER verweten, dat hij zich door verkeerde raadslieden liet besturen, en met voorbijgang van de wettige regering des lands aan baatzuchtige en eerlooze lieden zijn vertrouwen schonk, thans greep juist het omgekeerde plaats, en werden de Staten door de Engelschen beschuldigd eenen achterraad te vormen, die het gezag des Raads miskende, en door den heerschzuchtigen Advokaat van *Holland* op een verkeerd spoor werd gebragt (3). 1589

Terwijl de goede verstandhouding tusschen de Vereenigde Gewesten en *Engeland* door deze omstandigheden dreigde verstoord te worden, meenden de Staten insgelijks van hunne zijde gegronde reden tot klagten te hebben. Na den ondergang der Onoverwinnelijke vloot had Don ANTONIO, de verdrevene Koning van *Portugal*, vernieuwde pogingen aangewend om zoowel ELIZABETH als de Staten tot ondersteuning zijner regten te bewegen (4). Eene onderneming om aan *Portugal* de verlorene onafhankelijkheid terug te geven, scheen thans meer dan immer een goeden uitslag

(1) BOR, III. bl. 248. VAN DER KEMP, I. aant. No. 198. 252. 265. KLUIT. *Hist. d. Holl. Staatsr.* III bl. 5 vv. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vad.* VII bl. 163.

(2) VAN DER KEMP, bl. 297—302. Vgl. WRGIHT, *Queen Elisabeth etc.* II p. 399.

(3) *Resol. v. Holland*, 1589, bl. 384—391. *Resol. d. Stat. Gen.* 29 April 1589. Hiervoor, bl. 223, 257.

(4) Hiervoor, bl. 271.

1589 te beloven. Begeerig naar roem en buit, schaarden vele Engelschen zich onder de vanen van JOHN NORRIS en DRAKE, die van de Koningin vergunning kregen Don ANTONIO tot bereiking zijner oogmerken behulpzaam te zijn. Met goedkeuring der Staten-Generaal werden eenige oorlogschepen en een gedeelte der Engelsche hulptroepen voor dat doel beschikbaar gesteld (1). Doch was het vroeger reeds meermalen gebleken, dat ELIZABETH haar verdrag met de Vereenigde Gewesten niet behoorlijk nakwam, ook toen bevond men dat zij veel minder troepen in *de Nederlanden* onderhield, dan met hare verpligtingen strookte, en de dringende doch eerbiedige vertoogen der Staten konden haar niet bewegen, haar krijgsvolk voltallig te houden (2). In zijnen ijver tot bevordering van den krijgstogt naar *Portugal* legde NORRIS beslag op zeventig Hollandsche koopvaardijschepen, die in de haven van *Dover* lagen en bestemd waren om te *la Rochelle* eene lading zout te gaan innemen. Deze gewelddaad zou voorzeker in het oorlogsregt hare verschooning gevonden hebben, indien de schippers en zeelieden eene voldoende schadeloosstelling ontvangen hadden (3); doch bij hunne terugkomst in het voorjaar van 1589 (4) werd hun daarvoor alleen de lading van eenige schepen met koorn, die aan de Hanzesteden toebehoorden en door de Engelschen op de Portugeesche kust genomen waren, aangeboden. Uit vrees voor wedervergelding in de *Oostzee*, achtten de Hollanders zich verpligt deze wijze van betaling af te slaan; doch hunne pogingen, om op eene andere wijze schadeloos te worden gesteld, bleven zonder gevolg. Bij deze redenen tot misnoegen voegde zich eene omstandigheid, die den handel met ernstige verliezen bedreigde, doch waarbij de Hollandsche kooplieden niet immer zonder schuld waren. Niettegenstaande de herhaalde plakkaten der Staten tegen

(1) *Resol. d. Stat. Gen.* 21 Dec. 1588.

(2) BOR, bl. 418, 428, 432. VAN REYD, bl. 145. *Resol. v. Holland*, 1589, bl. 2.

(3) VAN METEREN zegt daarvan f. 301c: »alsoo sulcx nae Princen ghebruyck in noot gheoorlooft is, op behoorlijcke gage." In de Vereenigde Gewesten was het destijds nog gebruikelijk, beslag op de inheemsche koopvaardijschepen te leggen, om die tijdelijk tot oorlogschepen te gebruiken. DE JONGE. *Gesch. v. h. Zeewezen*, I. bl. 120, 137.

(4) De krijgstogt naar *Portugal*, waarbij een korps van 1500 Nederlandsche vrijwilligers onder NIKOLAAS VAN MEETKERKEN zich gunstig onderscheidde, miste zijn doel. In plaats van onmiddellijk naar *Lissabon* te stevenen, verspilden DRAKE en NORRIS hunnen tijd en hunne krachten in eenen aanval op de haven van *Corunna*. Wel behaalden zij rijken buit, en versloegen de Spaansche troepen, die tegen hen waren afgezonden; doch intusschen had FILIPS tijd gehad *Lissabon* in staat van verdediging te brengen, en de aldaar wonende Portugezen te beletten, de stad aan Don ANTONIO over te leveren of zich bij hem te voegen. Ziekte en gebrek noopten de Engelschen weldra het beleg van *Lissabon* op te breken. Slechts de helft hunner manschappen keerden in het vaderland terug. HUME, t. a. p. N°. 20. BOR, III. bl. 434–439.

den uitvoer van krijgsbehoeften naar *Spanje*, werden nog dikwerf Nederlandsche schepen met contrabande bevracht (1); en de Engelschen namen dit misbruik tot voorwendsel om de Hollandsche schepen, die naar het zuiden stevenden, of van daar terugkeerden, te onderzoeken en in hunne havens op te brengen. De zucht om den handel voor deze schadelijke belemmeringen te vrijwaren, en de gunst van ELIZABETH te behouden, deed de Staten-Generaal besluiten om een gezantschap naar *Engeland* te zenden. Jonkheer JACOB VAN EGMOND, CHRISTIAAN VAN LOSEN en JAKOB VALK vertrokken in het laatst van Mei derwaarts (2). Twee ervarene kooplieden waren hun toegevoegd, om bij de uiteenzetting der handelsbelangen en de berekening der geledene schade de behulpzame hand te bieden. In de menigvuldige bijeenkomsten der gezanten met de Engelsche staatsdienaren kwamen de vorige geschillen weder ter sprake. Men verweet aan de Staten dat de Graaf van LEICESTER onwaardiglijk behandeld was, dat *Sluis* door gebrek aan toevoer was verloren gegaan, dat de Engelschen slecht behandeld en de vertoogen der Koningin in den wind geslagen werden. Men ergerde zich dat de regering der Vereenigde Gewesten grootendeels uit kooplieden was zamengesteld, en beklaagde zich over het bovenmatige gezag van OLDENBARNEVELT, aan wiens invloed de eigendunkelijke maatregelen der Staten hoofdzakelijk werden toegeschreven (3). De gezanten wisten echter deze beschuldigingen grootendeels te wederleggen, en bepaaldelijk de gebeurtenissen betrekkelijk de overgave van *Geertruidenberg* in zulk een helder licht te stellen, dat de handelwijze der Staten voldoende geregtvaardigd werd. WILLOUGHBY deed tot zijne verdediging een geschrift het licht zien, waarin OLDENBARNEVELT als een huichelaar werd afgeschilderd, die met den Griffier der Staten-Generaal CORNELIS AERSSENS geheime verstandhouding met den vijand hield, en te eerder *Geertruidenberg* in diens handen had laten vallen, omdat hij de Engelschgezinde stad *Dordrecht* daardoor nadeel hoopte te berokkenen (4). Op aandrang der gezanten werd de verkoop van dit lasterlijk geschrift in *Engeland* verboden; en hoewel zij niet volkomen in hunne pogingen slaagden, om schadeloosstelling te erlangen voor de verliezen, die de inbeslagneming van vele schepen aan de Hollandsche kooplieden berokkend had, mogten zij toch de voldoening smaken van de goede verstandhouding met de Koningin te herstellen en vele blijken van hare welwillende gezindheid jegens de Vereenigde Gewesten

1589

(1) BOR, III bl. 485.

(2) BOR, III bl. 425, 428.

(3) BOR, III. bl. 453: »dat den advocaet Olden-Barnevelt alles gouverneerde: dat niemant hem dorst wederspreken: ja geadverteert te zijn, dat eenige van henluyden hem ontsagen, en niet derven adviseren: dat hy sedert 3 weken herwaerts noch hovaerdiger was geworden dan te voren."

(4) BOR, III bl. 455.

1589 te ontvangen (1). Ook verdween nu alle vrees, dat ELIZABETH welligt aan den wensch van enkele harer raadslieden zou toegeven, en op de benoeming van WILLOUGHBY tot algemeenen Landvoogd zou aandringen. Meer en meer won in *Engeland* de overtuiging veld, dat het voor de rust en het welzijn van beide landen verkieslijk was, zich niet met de regering der Republiek te bemoeijen, maar haar uitsluitend door hulptroepen of geld in den krijg tegen *Spanje* te ondersteunen (2).

Ook met *Schotland* en *Denemarken* hadden de Vereenigde Gewesten omstreeks dezen tijd veelvuldige handelsgeschillen. Koning JACOB VI had hen in 1588 laten waarschuwen dat hij aan den Kolonel STUART, die voorheen in Staatsche dienst was geweest, brieven van schadeverhaling zou geven, indien zij de aanzienlijke schuld niet voldeden, welke de laatste voorgaf bij hen te goed te hebben. Terstond werd LEONARD DE VOOGD, Pensionaris van *Gouda*, naar *Schotland* gezonden, om den Koning van de ongegrondheid dier vordering te overtuigen. De Koningin van *Engeland*, welke hij op zijne reis eerst bezocht, scheen echter niet gaarne te zien dat eene naauwere betrekking tusschen *Schotland* en de Vereenigde Gewesten werd aangeknoopt, en vorderde dat hij de beslechting van dit geschil aan hare veelvermogende tusschenkomst zou overlaten. DE VOOGD zag zich genoodzaakt aan haren wensch toe te geven, en keerde in den aanvang van 1589 naar *Holland* terug, na de verzekering ontvangen te hebben, dat ELIZABETH zeer dringende brieven aan JACOB VI had geschreven, om hem te bewegen de Staten veeleer te beschermen dan te benadeelen, daar immers de zorg voor godsdienst en vrijheid hen tegen den gemeenschappelijken vijand moest vereenigen. De Staten-Generaal, die intusschen verwittigd waren dat de Koning van *Schotland* hunnen gezant met welwillendheid zou ontvangen hebben, en geenszins tevreden was dat zij de behartiging hunner belangen aan ELIZABETH hadden overgelaten, zonden in het voorjaar van 1589 JOHAN VAN DER WARKE met DE VOOGD regtstreeks over zee naar *Edinburg*, alwaar zij den Koning van STUART's ongelijk wisten te overtuigen, en gunstig voor de Vereenigde Gewesten te stemmen (3).

De handelsgeschillen met *Denemarken* betroffen hoofdzakelijk de regeling der tolregten in de *Sont*. De aanzienlijke handel, welke door Nederlandsche kooplieden in de Oostzee gedreven werd, was grootendeels afhankelijk van de gezindheid van den Koning van *Denemarken*, die niet zelden geneigd was van de gunstige ligging zijner landen partij te trekken, om van vreemde koopvaardijschepen drukkende regten te heffen. In 1588 was CHRISTIAAN IV aldaar zijnen vader opgevolgd, en de Staten-Generaal hadden

(1) BOR, III bl. 428—429, 449—456, 471—474, 483—489.

(2) WAGENAAR, *Vad. Hist.* VIII bl. 315. VAN METEREN, f. 284*b*. BOR, bl. 484 vv.

(3) BOR, III bl. 375—379, 382—388.

zich gehaast hem door een plegtig gezantschap, aan welks hoofd de Graaf van HOHENLO geplaatst was, met zijne komst op den troon geluk te wenschen (1). Niettemin bleven de knevelarijen der Deensche ambtenaren voortduren, en gaven nog aanleiding tot veelvuldige onderhandelingen (2). 1589

Deze onderscheidene gezantschappen verhoogden intusschen het aanzien der Staten, en bragten de verhouding tusschen hen en de overige Protestantsche Vorsten op beteren voet. Het was naauwelijks vijf jaren geleden, sedert de Vereenigde Gewesten te vergeefs de oppermagt aan *Frankrijk* en *Engeland* hadden aangeboden, om zich eene duurzame en krachtige bescherming tegen den schijnbaar overmagtigen vijand te verzekeren: thans werd reeds van onderscheidene zijden hunne ondersteuning ingeroepen. In *Frankrijk* had de zwakke HENDRIK III, na zich van den Hertog en den Kardinaal DE GUIZE door sluipmoord ontslagen te hebben, tegen de wraakzucht van de overgeblevene hoofden der LIGUE bij de Hugenooten bescherming gezocht. Hij had hun vrijheid van godsdienstoefening toegestaan en zich met den Koning van *Navarre* verzoend, om met gemeenschappelijke krachten het oproerige *Parijs* tot onderwerping te brengen. HENDRIK van *Navarre*, die in dagen van mismoedigheid over den tegenspoed zijner wapenen reeds het plan had gevormd, om zich aan de Vereenigde Gewesten als Souverein aan te bieden (3), zond thans den Heer DE LA TUILLERIE naar *Holland*, om eenigen onderstand tot aanwerving van krijgsvolk te vragen. Daar de LIGUE door *Spanje* ondersteund werd, en de zegepraal der beide Vorsten den Hertog van PARMA als tusschen twee vuren zou hebben geplaatst, begrepen de Staten-Generaal in hun eigen belang dit verzoek niet te mogen afslaan. Zij werden in deze meening versterkt door eene dringende aanbeveling van Prins MAURITS, met wien de Koning van *Navarre* reeds sedert eenigen tijd naauwe vriendschapsbetrekkingen had aangeknoopt (4). Eene som

(1) BOR, III bl. 296, 297, 373. De Graaf van HOHENLO bezocht alleen ook nog den Keurvorst van *Saxen*, en bleef nog eenige maanden in *Duitschland* »doende," gelijk BOR zegt, »aldaer ook eenige secrete diensten voor dese landen."

(2) Zie o. a. *Resol. v. Holland*, 1589, bl. 447.

(3) H. OUVRÉ, *Documents inédits sur l'histoire du protestantisme en France et en Hollande. Aubéry du Maurier*, Paris, 1853, p. 182. *Mémoires et Correspondance de* DUPLESSIS-MORNAY, Paris, 1824, IV p. 270. BRANDT, *Hist. d. Ref.* I bl. 782.

(4) In 1589 verzocht HENDRIK aan MAURITS, dat hij aan zijne stiefmoeder LOUISE DE COLIGNY zou vergunnen met den jeugdigen FREDERIK HENDRIK naar Frankrijk te gaan, en stelde zich borg voor de veiligheid van den laatsten, wien hij op de eerste aanvrage zou terugzenden. Hij voegde er o. a. bij: »Je voudroys que vous feussyés sy bon fils qu'il vous preist envye de l'accompagner jusques à la Rochelle: Je m'assure que vous vous y trouveriés sy bien, que pour trois ou quatre mois nous vous ferions oublier vos marescages." Mr. J. C. DE JONGE, *Verhandel. en Onuitgeg. Stukken*, II bl. 210.

1589 van negentig duizend gulden werd voor het genoemde doel beschikbaar gesteld (1). Omstreeks denzelfden tijd wendde de Zwitsersche Republiek *Genève*, die door den Hertog van *Savoije*, in verbond met de regering van *Bern*, hevig bestookt werd, zich met een diergelijk verzoek aan de Staten-Generaal. Op hunne aanbeveling werden in elk der Vereenigde Gewesten voor dat doel gelden bijeengebragt. In het volgende jaar zonden de Staten van *Holland* aan de destijds naauw ingeslotene stad nog twaalfduizend gulden toe; en deze mildheid werd in 1593 en 1598 nogmaals betoond (2). Zoo begon de jeugdige Republiek reeds tot andere landen de ondersteuning uit te strekken, die zij vroeger zelve zoo dringend verzocht doch zoo schaars genoten had.

Ten einde niet alleen langs den weg der diplomatie maar ook door eene eerbiedwekkende scheepsmagt voor de veiligheid van den handel te zorgen, besloten de Staten-Generaal omstreeks dezen tijd het getal hunner oorlogschepen met twintig te vermeerderen, die bepaaldelijk bestemd waren om de kooplieden te beschermen en de toenemende stoutheid der Duinkerksche kapers te beteugelen. Velen dier vrijbuiters werden gevangen en zonder genade opgehangen, waardoor zich onder hen zulk een schrik verspreidde, dat weinigen het wagen durfden hun eerloos bedrijf voort te zetten. Voortaan kruisten geregeld eenige oorlogschepen voor de havens van *Duinkerken*, *Nieuwpoort*, *Sluis* en in het Kanaal, terwijl de uitzeilende koopvaardijvlooten en visschers steeds door eene voldoende magt naar hunne bestemmingsplaats begeleid werden (3). Tevens kwam eene inrigting tot stand, die ongetwijfeld voor de ontwikkeling en kracht van het zeewezen heerlijke vruchten zou gedragen hebben, indien de onderlinge naijver der verschillende gewesten hare instandhouding had toegelaten. Tot nog toe waren de onderscheidene Admiraliteits-collegiën, destijds te *Amsterdam*, te *Rotterdam*, en te *Middelburg* gevestigd (4), geheel onafhankelijk van elkander geweest, en hadden na LEICESTER's vertrek geen anderen band gekend, dan hunne gemeenschappelijke onderwerping aan den Raad van State en de Staten-Generaal. Dit

(1) Volgens de *Resol. der Staten Gen.* v. 12 Augustus en 2 Sept. 1589 was reeds in 1588 een onderstand van 30000 kroonen (*f* 90000) toegestaan, die in 1589 vernieuwd werd. Vgl. BOR, III p. 476, 477. VAN METEREN, f. 304 *b*.

(2) BOR, III bl. 497, 758; IV bl. 497. *Resol. d. Staten-Gen.* 28 Nov. 1589.

(3) Het getal der oorlogschepen bedroeg destijds in *Holland* 38, in *Zeeland* 12, in *Friesland* 18, behalve de kleinere schepen, geschikt om op de binnenwateren dienst te doen. VAN METEREN, f. 296 *b*. Zie ook f. 303 *d*.

(4) LEICESTER had een Admiraliteits-Collegie te *Hoorn* opgerigt, hetwelk echter na zijn vertrek naar *Amsterdam* was verplaatst. *Resol. v. Holland*, 1589 bl. 126. DE JONGE, *Gesch. v. h. Zeew.* I bl. 264, 280.

gemis van eenheid en zamenwerking had echter zeer nadeelige gevolgen, die zich vooral openbaarden bij de invordering der Convoijen en Licenten (1), waaruit de Admiraliteiten gewoon waren hunne inkomsten te vinden. Elk collegie ging daarbij uitsluitend in het belang van zijn gewest te werk, liet oogluikend aan de kooplieden van zijn regtsgebied den sluikhandel toe en begunstigde hen door lage regten, terwijl van de schepen uit de overige provinciën het verschuldigde met gestrengheid geheven werd. Ook in het bestuur dier gelden heerschten vele misbruiken, die het zeewezen vaak bij gemis van de noodige geldmiddelen hadden doen kwijnen, weshalve Prins WILLEM reeds in 1582 had doorgedreven, dat de Convoijen en Licenten voortaan niet meer tot de provinciale maar tot de algemeene belastingen zouden behooren, en uitsluitend tot uitrusting en onderhoud der oorlogschepen zouden gebruikt worden. Hij was er echter niet in geslaagd om in de regeling der marine meer orde en eenheid te brengen; doch de Staten van *Holland*, die zich door de invordering der Convoijen en Licenten in *Zeeland* verongelijkt achtten, en bovendien vurig verlangden het bestuur over het zeewezen geheel aan Engelschen invloed te onttrekken, hadden later met klem op de oprigting van een Superintendent-collegie aangedrongen, waaraan het hoofdbewind over al de Admiraliteiten zou worden toevertrouwd. Bij de benoeming van Prins MAURITS tot Admiraal-Generaal der Vereenigde Gewesten in 1588 (2) werd dit onderwerp eindelijk door de Staten-Generaal geregeld, en door *Holland's* invloed kwam in 1589 het Superintendent-collegie werkelijk tot stand. Doch de hevige tegenkanting van *Zeeland* en de ontevredenheid van *Gelderland*, *Groningen*, *Utrecht* en *Overijssel*, die in dat collegie niet vertegenwoordigd werden en er zich daarom niet aan wilden onderwerpen, noodzaakten de regering om het na vier jaren weder op te heffen. De oneenigheden tusschen *Holland* en *Zeeland* namen meer en meer zulk een ernstig karakter aan, dat zij tot openbare vijandschap dreigden over te slaan. Hollandsche oorlogschepen kruisten op de Zeeuwsche stroomen, om de in- en uitvarende koopvaarders te onderzoeken: en de Zeeuwen schorsten uit weerwraak eenige Hollandsche ambtenaren in hunne provincie. De Koningin van *Engeland*, beducht voor de gevolgen van deze ergerlijke twisten, bood te vergeefs hare bemiddeling aan. Eerst in 1597 gelukte het Prins MAURITS om zoowel *Holland* als 1589

(1) De *Convoyen*, oorspronkelijk gelden, die de koopvaardijschepen moesten opbrengen, indien zij het geleide van oorlogschepen begeerden, werden na het uitbreken van den opstand voor vrijgeleide-brieven betaald, totdat zij in 1574 in vaste inkomende en uitgaande regten veranderd werden. De *Licenten* waren verlofgelden om den vijand langs de stroomen en rivieren eetwaren en goederen toe te voeren; zij kwamen in 1572 in *Zeeland* en daarna ook in *Holland* in zwang, en bragten aanzienlijke sommen op. DE JONGE, t. a. p. bl. 268—271.

(2) Hiervoor, bl. 364.

1589 *Zeeland* tot toegeeflijkheid te bewegen, en een verdrag tot stand te brengen, waarbij het zeewezen op een beteren voet werd gebragt. De Admiraliteit, die in 1586 te *Hoorn* opgerigt, doch sedert naar *Amsterdam* verplaatst was, werd hersteld, en daarenboven aan *Friesland* eene eigene Admiraliteit te *Dokkum* toegestaan (1). Elk collegie zou bestaan uit zeven leden, waarvan vier uit het gewest, waarin het gevestigd was, uit eene voordragt der Provinciale Staten, en de drie overige onmiddellijk door de Staten-Generaal uit de overige gewesten zouden verkozen worden. Alleen aan *Zeeland* werd toegestaan, dat de Gecommitteerde Raden gelijk te voren het Admiraliteits-collegie zouden uitmaken. De Admiraal-Generaal was Voorzitter van elk der collegiën, en had het regt om de scheepsbevelhebbers te benoemen uit eene voordragt van twee personen. Aan de Admiraliteiten was de regtspraak in zake van buit en zeerooverij, de zorg voor de verdediging der kusten, stroomen en havens en de bescherming des handels, het toezigt over den bouw en de uitrusting der schepen, de monstering en betaling der zeelieden, benevens de heffing en het beheer der Convoijen en Licenten opgedragen. Zij bleven echter aan de bevelen der Staten-Generaal onderworpen, die ook door de opgelegde verpligting van rekening en verantwoording, de benoeming der hoofdambtenaren uit eene voordragt en het voorbehoud van herziening der vonnissen hunne oppermagt gehandhaafd hadden. Tweemalen 'sjaars zou eene vergadering van afgevaardigden der onderscheidene Admiraliteiten bijeen komen, om onder leiding van den Admiraal-Generaal algemeene maatregelen voor de beveiliging der zee en het beleid van den krijg te beramen (2). Niettegenstaande deze inrigting aanvankelijk slechts voor één jaar was vastgesteld, heeft zij langzamerhand meerdere vastheid gekregen, en is in hare hoofdtrekken tot den val van de Republiek in 1795 in stand gebleven (3).

Terwijl de geschillen over de ongelijke heffing der Convoijen en Licenten en de oprigting van het Superintendend-collegie de goede verstandhouding tusschen *Holland* en *Zeeland* verstoorden, ontstond in *Holland* zelf een twist, welke de eenheid van die provincie dreigde te verbreken. *Noord-Holland* of het *Noorder-Kwartier* was reeds sedert den aanvang van den opstand tegen *Spanje* beducht geweest, dat het door *Zuid-Holland* overheerscht zou worden, en had daarom nog in 1583 door tusschenkomst van den Syndicus van *West-Friesland* FRANÇOIS MAALZON aan den Prins van *Oranje*

(1) In 1645 is deze naar *Harlingen* verplaatst. De Admiraliteit van *West-Friesland* had sedert 1592 beurtelings voor drie maanden zitting te *Hoorn* en te *Enkhuizen*.

(2) Aan deze voortreffelijke bepaling tot behoud van gemeenschappelijk overleg en eenparigheid in het bestuur is aanvankelijk weinig gevolg gegeven. Eerst sedert 1648 zijn te *'s Hage* jaarlijksche bijeenkomsten gehouden, die den naam van *Haagsche Besoignes* hebben gekregen, en geregeld tot 1795 hebben geduurd.

(3) DE JONGE, t. a. p. bl. 265—295. BOR, III bl. 446; IV. 306, 391. VAN METEREN, f. 296.

J. F. C. Reckleben sculps.

eene bijzondere akte verzocht, waarbij de instandhouding der Gedeputeerde Raden aan het *Noorder-kwartier* gewaarborgd werd. Inzonderheid waren de steden *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Medemblik*, die in het oude *West-Friesland* gelegen waren, op de handhaving hunner onafhankelijkheid bedacht, en daar die landstreek voormaals eene zelfstandige Heerlijkheid was geweest, beweerden zij dat de afzwering van FILIPS hun hetzelfde regt op de Souvereiniteit had gegeven, als de Staten der overige gewesten zich zelven hadden toegekend. Tijdens de beraadslagingen over de opdragt der hoogste magt aan *Frankrijk* in 1585 hadden zij er op aangedrongen, dat *West-Friesland* als eene met *Holland* verbondene provincie, en geenszins als een onderdeel van dat gewest, vermeld zou worden (1). Het bestuur van LEICESTER, in verband met de gezindheid van SONOY (2), had aan deze neiging tot meerdere zelfstandigheid nieuw voedsel gegeven. In 1586 was te *Hoorn* niet alleen eene afzonderlijke Admiraliteit maar ook eene munt opgerigt, alwaar geld geslagen werd, dat het opschrift »*Moneta nova argentea Domini West-Frisiae*" droeg (3). *Alkmaar*, *Edam*, *Monnikendam* en *Purmerende*, die insgelijks in het collegie der Gedeputeerde Raden vertegenwoordigd werden, waren echter geenszins tevreden dat de naam van *West-Friesland* voor het gansche *Noorder-kwartier* zou gelden, en verhinderden dikwerf de overige steden, die de minderheid uitmaakten, hare eigene inzigten te volgen. Deze werden hierdoor nog meer aangedreven om hun voornemen ten uitvoer te brengen; en MAALZON vormde het plan tot instelling van een afzonderlijk collegie van Gedeputeerde Raden voor *West-Friesland*, waarin aan *Edam* en *Monnikendam*, als naastbijgelegene steden, zitting gegeven, terwijl *Purmerende*, als eene afzonderlijke Heerlijkheid, uitgesloten zou worden. De Staten van *Holland* bragten de drie steden te vergeefs onder het oog, dat *West-Friesland* geenszins op zelfstandigheid kon aanspraak maken, daar het voormaals door de Graven van *Holland* met de wapenen veroverd en aan hun gebied gehecht was. Deze herinnering was weinig geschikt om de gemoederen tot bedaren te brengen. *Hoorn*, *Enkhuizen* en *Medemblik* weigerden zich in de Staten te laten vertegenwoordigen, en hun aandeel in de belastingen op te brengen. Door tusschenkomst van Prins MAURITS werd eindelijk een verdrag gesloten, volgens hetwelk het collegie van Gedeputeerde Raden op den vorigen voet zou blijven. De stemmen der drie steden zouden echter voortaan te zamen zooveel gelden als de overige vier, en alle Ordonnantiën zouden minstens door één gemagtigde uit de drie en één uit de vier steden geteekend moeten zijn. Ofschoon deze schikking slechts voorloopig was aangenomen,

1589

20 Oct

(1) VAN WIJN op WAGENAAR, VIII bl. 33.

(2) Hiervoor, bl. 339, 345—347.

(3) Nieuwe zilveren munt der Heerlijkheid *West-Friesland*. — VELIUS, *Chronijck van Hoorn*, bl. 260.

1589 bleef zij stand houden, daar MAALZON eerlang zijne betrekking van Syndicus met die van Raad van Prins MAURITS verwisselde, en zich niet verder om de afzonderlijke Souvereiniteit van *West-Friesland* bekommerde (1).

Te midden van dezen strijd tusschen de belangen en vaak baatzuchtige wenschen van de onderscheidene gewesten, die voortdurend de onmisbare eenheid en zamenwerking ondermijnden, hadden intusschen de wapenen der Spanjaarden niet gerust. Het bezit der belangrijke vesting *Geertruidenberg* had hen eene belangrijke schrede nader tot het hart der Republiek gebragt, en PARMA besloot deze gunstige gelegenheid niet voorbij te laten gaan, maar eene poging te wagen om tot in *Utrecht* en *Holland* door te dringen. Hij was echter zelf buiten staat zijne legerbenden aan te voeren. Bij den terugkeer van *Geertruidenberg* naar *Brussel* was hij in de rivier de *Dijle* gevallen, doch had terstond zijn paard weder bestegen en geweigerd zijne natte kleederen te verwisselen (2). Ten gevolge dezer onvoorzigtigheid was hij dòor koortsen aangetast, die te meer een ernstig karakter aannamen, daar hij reeds vroeger aan waterzucht geleden had. Op raad zijner geneesheeren was hij te *Spa* de baden gaan gebruiken, na den Hertog van MANSFELD tot opperbevelhebber der troepen in *Braband* te hebben aangesteld. Ligchamelijke ongesteldheid was echter geenszins de eenige oorzaak zijner zwakte. Sedert den ondergang der Onoverwinnelijke vloot hadden teleurstelling en miskenning aan zijne gezondheid geknaagd. Niet alleen was zijne hoop op de verovering van *Engeland* in rook verdwenen, en had het vruchtelooze beleg van *Bergen-op-Zoom* eene vlek op zijn schitterenden krijgsroem geworpen: maar bovendien hadden zijne vijanden van deze omstandigheden partij getrokken om hem bij FILIPS van onbekwaamheid, van traagheid, ja zelfs van omkooping en verraad te beschuldigen. De Hertog van MEDINA SIDONIA had zich gehaast de mislukking der grootsche onderneming, aan wier hoofd hij gesteld was, aan PARMA's onvoldoende toebereidselen te wijten; en de Spaansche grooten en Nederlandsche edelen, die zijnen roem benijdden en niet konden dulden dat het hoogste gezag over de Spaansche *Nederlanden* aan eenen Italiaan was toevertrouwd, hadden deze gelegenheid gunstig geacht om hem het vertrouwen des Konings te ontnemen. PARMA had zich verpligt gezien den President van den Staatsraad RICHARDOT naar *Spanje* te zenden, om zijn gedrag te verdedigen, en hoewel FILIPS, althans in schijn (3), hem volkomen regtvaardigde en zijne voornaamste aanklagers uit de *Nederlanden* verbande, bleef de gegronde vrees hem drukken dat de Koning vroeg of laat het oor

(1) BOR, III bl. 481. Vgl. BILDERDIJK, *Gesch. des Vaderl.* VII bl. 175.

(2) STRADA, II p. 609. VAN METEREN, f. 302 *c*, vermeldt dit voorval als reeds den 10[den] November 1588 gebeurd.

(3) GACHARD, *Correspondence de Philippe II*, II p. LXXXI—LXXXVIII.

aan zijne vijanden leenen en hem van ontrouw verdenken zou. Bij deze redenen tot mismoedigheid voegden zich de treurige toestand der zuidelijke gewesten en de onvoldoende ondersteuning, die hij uit *Spanje* ontving. Door den langdurigen krijg uitgeput en bovendien van handel en nijverheid beroofd, waren de zuidelijke *Nederlanden* geenszins in staat de oorlogskosten te dragen, die de instandhouding van een talrijk leger vereischte. Dagelijks verminderden hunne hulpbronnen door het vertrek van duizenden, die in het welvarende *Holland* gelegenheid zochten om hun brood te verdienen of hunne kapitalen andermaal aan de zee toe te vertrouwen. Te vergeefs wendde PARMA zich tot FILIPS om soldij voor zijne troepen; men verwonderde zich in Spanje dat hij geld noodig had, niettegenstaande hij over de hulpmiddelen van zoovele gewesten kon beschikken, en vond daarin eene nieuwe reden om zijne bedoelingen te wantrouwen (1). 1589

Hoezeer door zijne ongesteldheid verhinderd zelf de krijgsverrigtingen te besturen, besloot PARMA echter onverwijld van *Geertruidenberg's* bezit partij te trekken, en gaf den Hertog van MANSFELD bevel om *Heusden* aan te tasten. Tevens trok de Heer van VARAMBON, die door FILIPS tot Stadhouder van *Gelderland* was benoemd, met eenige troepen naar *Rijnberk*, en sloeg het beleg om die stad, na op zijnen togt het kasteel *Blijenbeek*, dat MAARTEN SCHENK toebehoorde, veroverd te hebben. Ook hervatte VERDUGO ter zelfder tijd zijne vijandelijkheden, zoodat de Vereenigde Gewesten van drie zijden tegelijk werden aangetast, en geen gelegenheid hadden om hunne verspreide troepen op het meest bedreigde punt bijeen te brengen (2). Zoodra men in *Holland* den aantogt van een vijandelijk leger uit *'sHertogenbosch* naar den *Bommelerwaard* vernomen had, werd het land van *Altena* onder water gezet, *Woudrichem* versterkt, en de overige grensplaatsen van garnizoen voorzien. Prins MAURITS begaf zich terstond naar *Zeeland*, om voor de veiligheid van *Ostende* te zorgen, waarop men meende dat de vijand insgelijks eenen aanslag in den zin had, en bragt daarop in aller ijl eenige troepen in *Zuid-Holland* bijeen. Daar hij het van het hoogste belang achtte nog eenig krijgsvolk binnen *Heusden* te brengen, voordat MANSFELD die stad had ingesloten, stelde hij zich zelf aan het hoofd der daartoe bestemde troepen, niettegenstaande de Staten van *Holland* hem uitdrukkelijk verzocht hadden dien gevaarlijken togt niet mede te doen. Intusschen waren de Spanjaarden reeds in den *Bommelerwaard* doorgedrongen, en MAURITS, die slechts 1500 man had kunnen bijeenbrengen, was buiten staat hen daaruit te verdrijven. Wel bleef *Heusden* onder den bekwamen bevelhebber KAREL VAN LEVIN, Heer van *Famars*, wakkeren tegenstand bieden; doch de kasteelen van *Heel*, *Poederoijen*, *Brakel* en anderen werden door MANSFELD ingenomen, die zich nu

(1) VAN METEREN, f. 303c. VAN REYD, bl. 195. STRADA, II p. 567—578.

(2) BOR, III bl. 458.

1589 gereed maakte *de Waal* over te trekken en in *Holland* te vallen. MAURITS bleef met onbezweken moed de beste maatregelen nemen om den vijand afbreuk te doen en tegen te houden, en spaarde zich zelven daarbij zoo weinig, dat de Gedeputeerden der *Staten* hem dringend verzochten de uitvoering zijner bevelen aan anderen over te laten, daar hij naar hunne meening niet slechts buiten noodzaak zijne veiligheid op het spel zette, maar ook zijn gezag verminderde door in de vermoeijenissen en gevaren zijner krijgslieden te deelen. Doch de Prins, die reeds wist hoeveel het voorbeeld en het onafgebroken toezigt van den veldheer vermogen, lachte om hunne bezorgdheid en volgde zijn eigen zin (1). Eene onverwachte gebeurtenis redde *Holland* in dit hagchelijk tijdsgewricht van een vijandelijken overval, die de noodlottigste gevolgen na zich had kunnen slepen. Met moeite had de Hertog van PARMA, die zich in hooge mate de genegenheid zijner troepen had weten te verwerven, in den laatsten tijd hunne muitzucht bedwongen. Zijne afwezigheid en de algemeene haat van het krijgsvolk jegens den norschen en gestrengen Graaf van MANSFELD deed het smeulend vuur op nieuw uitbarsten (2). Op het punt *de Waal* over te trekken, weigerde het Spaansche regiment LEYVA langer dienst te doen, voordat de achterstallige soldij betaald was. Te vergeefs beproefde MANSFELD de muiters door bedreigingen en beloften tot hunnen pligt terug te brengen. Zij ontzagen zich niet op hem te vuren, en trokken naar *Grave* terug. Het hierdoor ontstane oponthoud gaf MAURITS gelegenheid tot verdediging van den *Tielerwaard* drie schansen op te werpen en zijne legermagt te versterken, zoodat MANSFELD genoodzaakt werd onverrigter zake terug te keeren. Het beleg van *Heusden* werd tot in October voortgezet, doch toen insgelijks opgebroken (3).

De inval der Spanjaarden in *Gelderland* liep minder gunstig af. Reeds sedert eenigen tijd had het willekeurige gedrag van MAARTEN SCHENK, wien de bescherming van het *Overkwartier* was toevertrouwd, den Staten menigvuldige redenen van ontevredenheid gegeven. Geen middelen ontziende om geld voor zijne troepen te bekomen, plunderde hij niet slechts op vijandelijk maar ook op onzijdig grondgebied, hield de

(1) BOR, III bl. 469, 533. MAURITS begeerde dat de Gedeputeerden met hem naar *Bommel* zouden gaan, doch deze hadden in dien gevaarlijken togt weinig zin. In hunnen brief aan de Staten klaagden zij, dat zij te zwak waren om voldoenden invloed uit te oefenen; »dat de grootwichtigheyd van der sake wel vereyschte dat de Staten aldaer bij der hand quamen, ten minsten eenige van henluyden; om so met voorgaende beraetslaginge en deliberatie collegijs-gewijse de saken te overleggen, en met meerder autoriteyt zijn Excell. te bevelen hem so niet te hasarderen." Vgl. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 99, 100. *Res. v. Holland*, 1589, bl. 645.

(2) STRADA, II p. 650, 610.

(3) BOR, III bl. 467, 470, 477. VAN METEREN, f. 308. STRADA, II p. 617.

schepen aan, die de rivieren wilden opvaren, en maakte zich van de opbrengst der in- en uitgaande regten meester. Onder voorwendsel dat hij een vrij Duitscher was, en geen Engelschman, dien men tot de dienst kon »pressen (1)," sloeg hij de bevelen der Staten-Generaal in den wind, en gaf hun zelfs geen kennis van zijne stoutmoedige maar dikwerf zeer gewaagde en met weinig overleg beraamde ondernemingen, die zelden duurzame vruchten droegen. Daarenboven toonde hij zich ten uiterste misnoegd, dat hem niet telkens op zijne eerste aanvrage geld en krijgsbehoeften werden toegezonden. Het verlies van *Bonn* (2) weet hij aan den onwil der Staten, om hem te ondersteunen, en hij gaf zelfs niet onduidelijk te kennen, dat hij de Vereenigde Gewesten verlaten zou, indien hij voor zijne getrouwe diensten zoo slecht beloond werd. Hoewel de Staten derhalve voldoende reden hadden om den vertoornden bevelhebber, die reeds tweemalen van partij gewisseld had, te wantrouwen, begrepen zij echter met zijne luimen geduld te moeten hebben, daar het behoud van het *Overkwartier* grootendeels van zijne getrouwheid afhing. Het bleek echter niet dat SCHENK verraderlijke plannen koesterde. Integendeel was hij er voortdurend op bedacht den Spanjaarden afbreuk te doen. Op verzoek van VERDUGO, die dringend verlangde om de schans te *Ementil* weder aan WILLEM LODEWIJK te ontnemen, zond de Heer van VARAMBON eenige versterking in troepen en geld naar *Friesland*: doch SCHENK, die daarvan berigt had bekomen, overviel het convooi op de *Lipperheide* bij *Wesel*, dreef de Spanjaarden op de vlugt en maakte zich van de aanzienlijke krijgskas meester. Naauwelijks van dezen togt teruggekomen, beraamde hij eenen aanslag op *Nijmegen*, dat hij reeds meermalen te vergeefs beproefd had bij verrassing in te nemen (3). Uit de schans te *'s Gravenweerd*, die later den naam van *Schenkenschans* kreeg, vulde hij vijf en twintig schepen en platboomde vaartuigen met soldaten en geschut, en voer daarmede de *Waal* af, terwijl eene afdeeling ruiterij den landweg insloeg. Windstilte en hoog water belemmerden de vaart, zoodat hij niet des nachts, gelijk hij berekend had, maar eerst tegen den morgenstond voor *Nijmegen* kwam. Niettegenstaande vele schepen in de duisternis waren achtergebleven, ging SCHENK terstond aan land, en liet de traliën breken uit een huis, waardoor hij terstond op de markt hoopte te komen. Doch hier werd juist bruiloft gevierd, zoodat de huisgenooten den aanslag ontdekten en het alarm door de stad verspreidden. Oogenblikkelijk kwam de bezetting met de burgerij onder de wapenen, en verdreef de krijgslieden uit het huis, hetwelk zij reeds hadden ingenomen. Deze weken daarop in verwarring naar de rivier terug, en spron- 1589

(1) BOR, III bl. 379.

(2) Hiervoor, bl. 383.

(3) BOR, III bl. 380. VAN METEREN, f. 296 c.

1589 gen met zooveel overhaasting in hunne schuiten, dat verscheidene te vol werden geladen en te gronde gingen. Te vergeefs had SCHENK de zijnen tot staan trachten te brengen, en met eigene hand eenige vlugtelingen neergeveld. Eindelijk gedwongen, voor de overmagt te wijken, begaf hij zich insgelijks scheep; doch het overladene vaartuig sloeg om, en de wakkere aanvoerder werd door zijne zware wapenrusting verhinderd zijn leven met zwemmen te redden. Zijn lijk werd opgevischt, gevierendeeld, en op staken ten toon gesteld. Doch de Heer van VARAMBON, voor de weerwraak van SCHENK's verbitterde soldaten beducht, liet de stukken in eene kist leggen en in eenen toren bewaren. Eerst twee jaren later, na de inname van *Nijmegen* door MAURITS, werden zij in de groote kerk van *St. Steven* begraven (1).

De dood van SCHENK beroofde de Vereenigde Gewesten van een der stoutmoedigste bevelhebbers, die sedert den opstand tegen *Spanje* voor hunne vrijheid de wapenen hadden gevoerd. Van zijne jeugd af in den krijg opgevoed, was het wisselvallige en avontuurlijke oorlogsleven hem eene behoefte geworden. Door een ijzersterk gestel tegen alle vermoeijenissen en ontberingen gehard, was hij bovendien tegen den ontzenuwenden invloed der onmatigheid bestand. Nimmer vervulde hij zijne krijgsmanspligten met meer naauwkeurigheid, en voerde hij met meer beleid zijne stoute aanslagen uit, dan wanneer de beker lustig was rondgegaan, en zijne vijanden hem buiten staat achtten hen te verontrusten. Geene inspanning was hem te groot om zijne oogmerken te bereiken. Vaak bleef hij dagen en nachten in volle wapenrusting op zijn paard zitten, waarop hij niet slechts spijze nam, maar ook slapen kon. Zoo somber was zijne gemoedstemming, dat men hem nooit had zien lagchen, en zijn ligt ontvlambare toorn verleidde hem niet zelden tot onmeêdoogende wreedheid. Hoewel hij de krijgstucht gestrengelijk handhaafde, en zich niet ontzag zijne soldaten met slagen tot hunnen pligt te brengen, werd hij niettemin door hen als een afgod vereerd, daar hij aan hunne roofzucht den vrijen teugel liet, en hun steeds een ruim aandeel schonk in den behaalden buit. Het ontbrak hem aan geduld en voorzigtigheid, om een groot veldheer te zijn, doch weinigen hebben hem in de kunst geëvenaard om den zoogenaamden kleinen oorlog te voeren. De beginselloosheid, waarvan zijne herhaalde verandering van partij de bewijzen gaf, werpt echter eene onuitwischbare vlek op zijn karakter. Geen vaderlandsliefde bestuurde zijne daden: de krijg was voor hem een geliefkoosd handwerk, dat zijnen arbeid met eer en buit beloonde (2).

De ongelukkige afloop van den aanslag op *Nijmegen* bragt de zuidoostelijke grenzen

---

(1) BOR, III bl. 459, 460. VAN METEREN, f. 303. BENTIVOGLIO, bl. 448—450. CHAPPUYS, t. a. p. I p. 604. GROTIUS, *Ann.* p. 134.

(2) BOR, t. a. p. VAN METEREN, f. 303 *c.* STRADA, II p. 633.

ADOLF, GRAAF VAN MEURS EN NIEUWENAAR.

J. F. C. Reckleben sculpsit

der Vereenigde Gewesten in groot gevaar. De bezetting van *Schenkenschans*, niet langer 1589
door haren gestrengen aanvoerder binnen de palen der krijgstucht gehouden, sloeg terstond aan het muiten, en eischte de onmiddellijke betaling der achterstallige soldij. Ook was men niet zonder bezorgdheid dat het overige krijgsvolk in het *Overkwartier* dit besmettelijke voorbeeld volgen, en den Spanjaarden gelegenheid geven zou om in *Gelderland* door te dringen (1). De Staten-Generaal namen echter terstond de noodige maatregelen, om dit onheil te voorkomen. Zij verzochten den Staten van *Holland* om het noodige geld voor de muitende troepen terstond naar *Schenkenschans* te zenden, daar zij deze sterkte »als een breidel voor *Nijmegen* en een sleutel van het land" bebeschouwden, en gelastten den Graaf van NIEUWENAAR zich terstond naar *Arnhem* te begeven. Op diens bevel was de Graaf van FALCKESTEIN reeds naar de schans bij *Rees* vertrokken, om de orde onder de aldaar liggende troepen te bewaren. Niettegenstaande *Holland* reeds door het beleg van *Heusden* en den inval van den Graaf van MANSFELD in den *Bommelerwaard* tot inspanning van al zijne krachten genoopt werd, bragten de Staten de gevorderde som bijeen, zoodat de bezetting van *Schenkenschans* tevreden gesteld en door ander krijgsvolk vervangen kon worden (2). Intusschen werd de belegering van *Rijnberk* door den Heer van VARAMBON met ijver voortgezet. De Gouverneur dier plaats, wien de dood van MAARTEN SCHENK de hoop op een spoedig ontzet benomen had, zond twee zijner Kapiteins naar *Holland*, om ondersteuning te verzoeken (3). Hoewel men weinig hoop koesterde om de stad te behouden, begreep men echter andermaal eene poging te moeten wagen om haar van levensmiddelen en krijgsbehoeften te voorzien. De Graaf van NIEUWENAAR liet daartoe te *Arnhem* een aanzienlijk convooi gereed maken, hetwelk hij onder bedekking van duizend ruiters en tweeduizend voetknechten binnen *Rijnberk* hoopte te brengen. Doch het werd hem niet vergund, deze onderneming zelf te besturen. Terwijl hij in het tuighuis bezig was eene nieuwe soort van vuurwerken te bezigtigen, waarvan hij tegen den vijand gebruik wilde maken, viel eene vonk in het kruid en veroorzaakte eene ontploffing, die een gedeelte van het gebouw deed instorten en aan verscheidene personen het leven kostte. De Graaf van NIEUWENAAR was zoo zwaar gekwetst, dat hij weinige dagen later overleed. Hoezeer hij zich noch als veldheer noch als staatsman door buitengewone bekwaamheden onderscheidde, had hij door zijne getrouwe pligtsbetrachting en zijn onberispelijk gedrag het vertrouwen der Staten-Generaal en de algemeene achting verworven. Sedert het Stadhouderschap van *Gelderland* hem in 1583

(1) BOR, III bl. 460 vv.

(2) BOR, III bl. 463.

(3) BOR, III bl. 475.

1589 was toevertrouwd, had hij zich geheel aan de belangen der Vereenigde Gewesten toegewijd, en daaraan niet alleen zijne rust maar ook een groot gedeelte zijner bezittingen opgeofferd. Vol ijver voor de Calvinistische leerbegrippen en gemakkelijk door schoone woorden in te nemen, had hij den Graaf van LEICESTER aanvankelijk een onbepaald vertrouwen geschonken, doch zich weldra van den Landvoogd afgewend, toen hij bespeurde hoezeer diens partij zijn Stadhouderlijk gezag ondermijnde (1).

De verdrevene Keurvorst van *Keulen* verloor in den Graaf van NIEUWENAAR en in MAARTEN SCHENK twee zijner ijverigste voorstanders. Daar de ongunstige loop van den krijg in het *Overkwartier* zijne hoop voortdurend verminderde, om door de ondersteuning der Staten-Generaal het bezit van zijn Bisdom te herwinnen, verliet hij omstreeks dezen tijd de Vereenigde Gewesten. Niet ongaarne zagen de Staten van *Holland* hunnen kostbaren gast vertrekken, wien zij niet alleen op het huis *Hondsholredijk* (2) gehuisvest maar ook met onbekrompenheid ondersteund hadden (3). De gunstige verwachtingen, welke de overgang van TRUCHSES tot het Protestantisme aanvankelijk had opgewekt, waren spoedig in rook verdwenen, daar de Duitsche Vorsten in hunne trage onverschilligheid volhard en daardoor den Spanjaarden de gelegenheid verschaft hadden om alle vruchten dier omwenteling te doen verloren gaan. Nog onlangs hadden zij hunne gezindheid jegens de Vereenigde Gewesten duidelijk uitgesproken. Toen *Bonn* in het vorige jaar belegerd werd, had de onvermoeide SCHENK, na te vergeefs bij Koningin ELIZABETH ondersteuning gezocht te hebben, zich tot den destijds vergaderden Rijksdag gewend, en de bescherming der Protestantsche Vorsten ingeroepen. Doch men had hem tot antwoord gegeven, dat men het niet geraden achtte zich tegen den Koning van *Spanje* te verzetten, maar veeleer er op bedacht was dien magtigen nabuur te vriend te houden. Van deze zijde hadden de Staten derhalve geen bijstand te wachten (4).

(1) BOR, III bl. 479, 480. STRADA, II p. 634. — De Graaf van NIEUWENAAR was gehuwd met de weduwe van den Graaf van HOORN, die in 1568 op last van den Hertog van ALVA onthoofd was. Na den dood van haren echtgenoot verkocht de weduwe de Heerlijkheid van de Stad *Woudrichem* en het land van *Altena*, die haar door haren eersten echtgenoot was nagelaten, voor *f* 92.000 aan de Staten van *Holland*. BOR, bl. 553.

(2) Dit huis werd in het volgende jaar aan Prins MAURITS ten gebruike gegeven. Reeds in het vorige jaar hadden de Staten van *Holland* hem met de Heerlijkheid van *Monster* en *Monster-Ambacht* begiftigd. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 184; 1590 bl. 545. Ook schonken de Staten-Generaal hem *Bergen op Zoom* benevens andere den vijand ontweldigde plaatsen, als eene vergoeding voor de bezittingen, die zijn vader door den opstand verloren had. GROTIUS, *Ann.* p. 126.

(3) *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 447, 466; 1589 bl. 477 vv. GROTIUS, *Ann.* p. 134.

(4) *Historie: d'eerste deel* enz. bl. 621. GROTIUS, *Ann.* p. 126. Vgl. J. BOSSCHA, *de Duitschers en de Nederlanders vóór den Munsterschen Vrede*, 's Grav. 1847, bl. 29.

Het ongeval van den Graaf van NIEUWENAAR bragt geen verandering in het voornemen der Staten, om *Rijnberk* van proviand te voorzien. De Graaf van FALCKESTEIN, de Baron van PODELITS en de Engelsche ridder FRANCIS VERE kregen last om onverwijld de beraamde onderneming te volvoeren. De Heer van VARAMBON, die den Graaf van MANSFELD met eenige vendels uit *Braband* verwachtte, om hem in het beleg van *Rijnberk* te ondersteunen, trok hen te gemoet. In de nabijheid van de belegerde stad kwam het tot een treffen, waarin VERE, die de achterhoede aanvoerde, zich vooral onderscheidde, en de Spanjaarden met groot verlies deed wijken. De tijding van de aankomst van MANSFELD noopte echter de overwinnaars het vervolgen der vlugtenden te staken, en zich te bepalen het hun toevertrouwde convooi veilig binnen de stad te brengen, hetwelk hun volkomen gelukte. Daarop trokken zij langs eenen anderen weg terug, om eenen vereenigden aanval van MANSFELD en VARAMBON te ontgaan, en kwamen behouden in *Gelderland* terug. De schans bij *Rees* werd echter weinig tijds later door de Spanjaarden veroverd, waardoor *Rijnberk* geheel van de gemeenschap met de Vereenigde Gewesten was afgesneden (1). 1589

Welligt zouden de Staten de stad hebben kunnen redden, indien zij haar nogmaals van de noodige levensmiddelen hadden voorzien. Prins MAURITS, die zich daarover met de voornaamste krijgsbevelhebbers beraden had, verklaarde dat hij het geenszins onmogelijk achtte eenige schepen met proviand binnen de stad te brengen; en de Raden van het Vorstendom *Gelder* en het Graafschap *Zutphen* drongen er sterk op aan, dat men eene poging zou wagen, om de belangrijke vesting, die naar hun oordeel tot beveiliging der grenzen van het hoogste gewigt was, te behouden. De Staten-Generaal hadden zich echter voor *Rijnberk* reeds zoo dikwerf groote opofferingen getroost, dat zij thans in overweging begonnen te nemen of de voordeelen van het bezit dier stad wel tegen de aanzienlijke kosten konden opwegen, die haar behoud vereischte. Vele staatsleden meenden dat men de hoop moest opgeven zoo ver afgelegene plaatsen tegen de vijandelijke legerbenden te beschermen, te meer daar haar verlies voor de Vereenigde Gewesten geen ernstige gevolgen kon hebben; en ook in den Raad van State vond dit gevoelen ondersteuning. De weduwe van den Graaf van NIEUWENAAR had te gelijker tijd aan de Staten-Generaal voorgesteld, *Rijnberk* aan haar af te staan, waardoor zij meende dat PARMA zoude kunnen bewogen worden zijne wapenen van den *Rijn* terug te trekken, vooral indien de schans van *'s Gravenweerd* insgelijks in hare handen gesteld en die gansche landstreek als een onzijdig grondgebied beschouwd werd. Doch dit plan vond weinig bijval, en werd vooral door de Geldersche staatslieden ten sterkste afgera-

(1) VAN METEREN, f. 303 *c*, 304. *Historie: d'eerste deel* enz. bl. 664—666, 669. STRADA, II p. 636, 640. BENTIVOGLIO, bl. 450. CHAPPUYS, p. 605. CARNERO, p. 235, 238—241. COLOMA, p. 33—51. CAMPANA, II p. 113—115.

1589 den, daar de Spanjaarden meermalen getoond hadden geen onzijdigheid te eerbiedigen, wanneer die aan hunne ondernemingen in den weg stond. Terwijl men over het lot van *Rijnberk* beraadslaagde, ging echter de geschikte tijd tot ontzet voorbij. Nog verscheidene maanden bood de bezetting aan de belegeraars een heldhaftigen tegenstand; doch eindelijk van alle hoop op ondersteuning verstoken, gaf zij op 3 Februarij 1590 de stad op eervolle voorwaarden aan den Graaf van MANSFELD over (1).

Het verlies van *Rijnberk* was echter voor de Staten geenszins onverschillig, daar PARMA thans het laatste bolwerk had bemagtigd, hetwelk hem van de oostelijke grenzen der Vereenigde Gewesten scheidde. Reeds waren *Bonn* en *Nuis* in zijne handen. Ook over *Cleef* zocht hij nu zijn gezag uit te breiden, en daar de bejaarde Vorst van die landstreek hem geen hinderpalen in den weg legde, en zijne troepen de overige naburen in bedwang hielden, had hij den *Rijn* tot in de nabijheid van *Arnhem* geheel in zijne magt. Op last van FILIPS, die zich op grond van het vroegere beschermheerschap der Hertogen van *Braband* over *Aken* tot Heer over die stad wenschte te doen benoemen, wendde PARMA insgelijks pogingen aan, om haar in zijne magt te krijgen; doch de regering wist de Spaansche bevelhebbers om te koopen, zoodat zij zich met strooptogten in den omtrek vergenoegden en *Aken* met rust lieten (2).

In *Friesland* was intusschen de strijd tusschen VERDUGO en WILLEM LODEWIJK met wederzijdschen ijver voortgezet, hoewel geen van beide over eene genoegzame legermagt gebood, om zijne tegenpartij groote afbreuk te doen. In Junij herstelden de Spanjaarden de oude schans aan den *Opslag*, om *Ementil* en *Niezijl* van toevoer te berooven. De Friesche Stadhouder, die te vergeefs gepoogd had de volvoering van dit voornemen te verhinderen, voerde daarentegen eenige troepen naar de *Eems*, bemagtigde aldaar eenige sterkten, en rigtte tegenover de stad *Embden* eene groote en sterke schans te *Reide* op. De Overheid dier stad, die de Spanjaarden in het geheim begunstigde, was niet weinig verwonderd toen zij van hare muren de verschansingen dagelijks als een zwarten berg zagen aanwassen, daar nog niemand er in geslaagd was op dien weeken en lagen grond voldoende wallen op te werpen. Uit vrees voor de Staatschen zond zij twee Raadsleden derwaarts, om zich bij WILLEM LODEWIJK over eenige partijdige maatregelen te verontschuldigen. In Augustus overvielen de Spanjaarden de kleine schans te *Zwaagsterzijl*, doch de Friezen namen op hunne beurt in October de belangrijke sterkte te *Soltcamp* in. De invallende vorst noodzaakte daarop beide partijen de winterkwartieren te betrekken (3).

(1) BOR, III bl. 502—506. VAN REYD. bl. 154. *Res. v. Holland*, 1590, bl. 176, 224.

(2) GROTIUS, *Ann.* p. 135.

(3) BOR, III bl. 483. VAN REYD, bl. 154—159.

Ook in *Gelderland* en *Braband* maakte de winter een einde aan de vijandelijkheden. 1590
Prins MAURITS bereidde echter in stilte eenen aanslag op *Breda*, waartoe hem onlangs een vernuftig plan was aan de hand gedaan. Terwijl hij zich op de Voornerschans bevond, om den *Tielerwaard* voor eenen inval van den Graaf van MANSFELD te beveiligen, hadden zich eenige schippers van het dorp *Leur* bij hem vervoegd, en hem medegedeeld dat zij gewoon waren de Spaansche bezetting te *Breda* van turf en hout te voorzien, en kans zagen om eenig krijgsvolk in hun schip te verbergen en binnen het kasteel te brengen. Destijds buiten staat aan de uitvoering van deze krijgslist te denken, had MAURITS beloofd de zaak in overweging te houden, doch hun intusschen de diepste geheimhouding aanbevolen. Hij deelde hun aanbod aan OLDENBARNEVELT mede, die het plan goedkeurde en den Stadhouder voorstelde de uitvoering aan den Kapitein CHARLES DE HERAUGIÈRE toe te vertrouwen, die zich bij onderscheidene gelegenheden als een bekwaam en onversaagd krijgsman onderscheiden had. MAURITS had aanvankelijk Graaf FILIPS van *Nassau*, Gouverneur van *Gorkum* en de omliggende forten, daarvoor bestemd; doch de jeugdige leeftijd van zijnen beminden neef en het groote gewigt van den aanslag deden hem met OLDENBARNEVELT's voorstel genoegen nemen. HERAUGIÈRE achtte zich door deze keus ten hoogste vereerd, en verklaarde zich bereid zijn leven in deze onderneming te wagen. Nog steeds rustte op hem de verdenking, dat hij niet onkundig was geweest van LEICESTER's poging om zich met geweld van *Leiden* meester te maken (1), en hij dorstte naar eene gelegenheid om zich van die vlek te zuiveren en zijne trouw aan het huis van *Oranje* te bewijzen. De turfschipper ADRIAAN ADRIAANSZ. VAN BERGEN, met wiens vaartuig het plan zou worden uitgevoerd, werd daarop naar *'s Hage* ontboden, om in overleg met HERAUGIÈRE, MAURITS en OLDENBARNEVELT alle bijzonderheden vast te stellen. Men besloot het schip van eene zoldering te voorzien, waaronder een zeventigtal soldaten kon verborgen worden, terwijl de boven hun hoofd opgestapelde turf hen niet slechts aan aller oog maar ook aan het onderzoek onttrekken zou, waaraan elk binnenkomend vaartuig te *Breda* onderworpen was. Intusschen zou Prins MAURITS in stilte eenige troepen in de nabijheid van die stad bijeen brengen, om op de eerste tijding van den goeden uitslag HERAUGIÈRE te hulp te komen, de stad te bedwingen en haar van levensmiddelen en krijgsbehoeften te voorzien, daar het te verwachten was dat PARMA terstond zou trachten de hem ontrukte sterkte weder te bemagtigen.

Tegen het einde van Februarij was alles in gereedheid, en wachtte het turfschip bij *Zevenbergen* op de stoutmoedige krijgslieden, die den avontuurlijken togt zouden wa-

(1) Hiervoor, bl. 315. Met andere verdachte Kapiteins was hij in het laatst van 1588 door de Staten van *Holland* aangewezen, om den krijgstogt naar *Portugal* ten behoeve van Don ANTONIO mede te maken. *Resol. v. Holland*, 1588 bl. 560, 1589 bl. 4, 6.

1590 gen. HERAUGIÈRE had uit onderscheidene vendels uitgelezene manschappen uitgezocht, op wier moed en trouw hij zich verlaten kon (1). Zonder opgemerkt te worden, be-
26 Febr. trokken zij op Maandag 26 Februarij hun vochtig en duister verblijf, doch naauwelijks hadden zij den togt aangevangen, of zij werden door tegenwind gedwongen drie dagen stil te blijven liggen, gedurende welken tijd zij door hevige koude en honger groot ongemak leden. Na des nachts het schip verlaten en eenen dag in de schans te *Noorddam* te hebben doorgebragt, gingen zij des Vrijdags avonds weder scheep, en kwamen des Zaturdags tegen drie ure na den middag voor het kasteel van *Breda*. Terstond werd de boom der gracht achter het schip gesloten, en kwam een korporaal van de wacht het bezigtigen. De bezetting was echter door langdurige rust zorgeloos geworden, zoodat dit onderzoek slechts voor den vorm plaats greep. Ook was de Gouverneur LANDSAVECHIA, die insgelijks over *Geertruidenberg* gebood, derwaarts vertrokken, daar Prins MAURITS de Spanjaarden opzettelijk in den waan had gebragt, dat hij tegen de laatste plaats eenen aanslag beraamde. In de afwezigheid des Gouverneurs voerde zijn zoon PAULO ANTONIO, een onbedachtzaam en onervaren jongeling, het bevel over de Italiaansche bezetting, die voor een gedeelte in het kasteel maar hoofdzakelijk in de stad gehuisvest was (2).

Terwijl VAN BERGEN wachtte, of hij vergunning zou krijgen binnen het kasteel te varen, was het geduld der verborgene krijgslieden op de zwaarste proef gesteld. Wel had geen hunner zich tijdens het onderzoek verraden, niettegenstaande velen ten gevolge der doorgestane koude door onweerstaanbaren aandrang tot hoesten gekweld werden, maar het was toch onzeker of men hen niet bespeurd had, en het denkbeeld was hun onverdragelijk vermoord of gevangen te worden, zonder zich te kunnen verdedigen. Bovendien waren zij aan eene nieuwe kwelling blootgesteld. Het schip had een lek gekregen, zoodat zij tot aan de knieën in het water stonden, en niet zonder vrees waren dat zij allen verdrinken zouden. Door deze omstandigheden bijna radeloos geworden, werd het hun te benaauwd in de enge ruimte, waarin zij waren opgesloten, en zij smeekten dat men hen uit het schip zou laten, en ten minste de gelegenheid zou geven met de wapenen in de hand op het veld van eer te sneuvelen. Doch HERAUGIÈRE wist hun moed in te

(1) Er waren in het geheel 68 soldaten, behalve de Kapiteins LAMBERT CHARLES, JEAN LOGIES, JEAN VERVET, MATTHIJS HELT, de schildknaap GERRIT PREYS en HERAUGIÈRE. Het waren meest jongelieden, waarvan velen nog geen baard hadden, volgens VAN METEREN, f. 308 *c*.

(2) GROTIUS, *Hist.* p. 140, meldt dat destijds reeds in *Engeland* een gerucht liep, dat *Breda* door middel van een turfschip was ingenomen. Dit is des te vreemder, daar behalve OLDENBARNEVELT en HOHENLO, alleen ADRIAAN VAN DER MYLE en JOHAN PAULI van den aanslag kennis droegen. BOR, bl. 525.

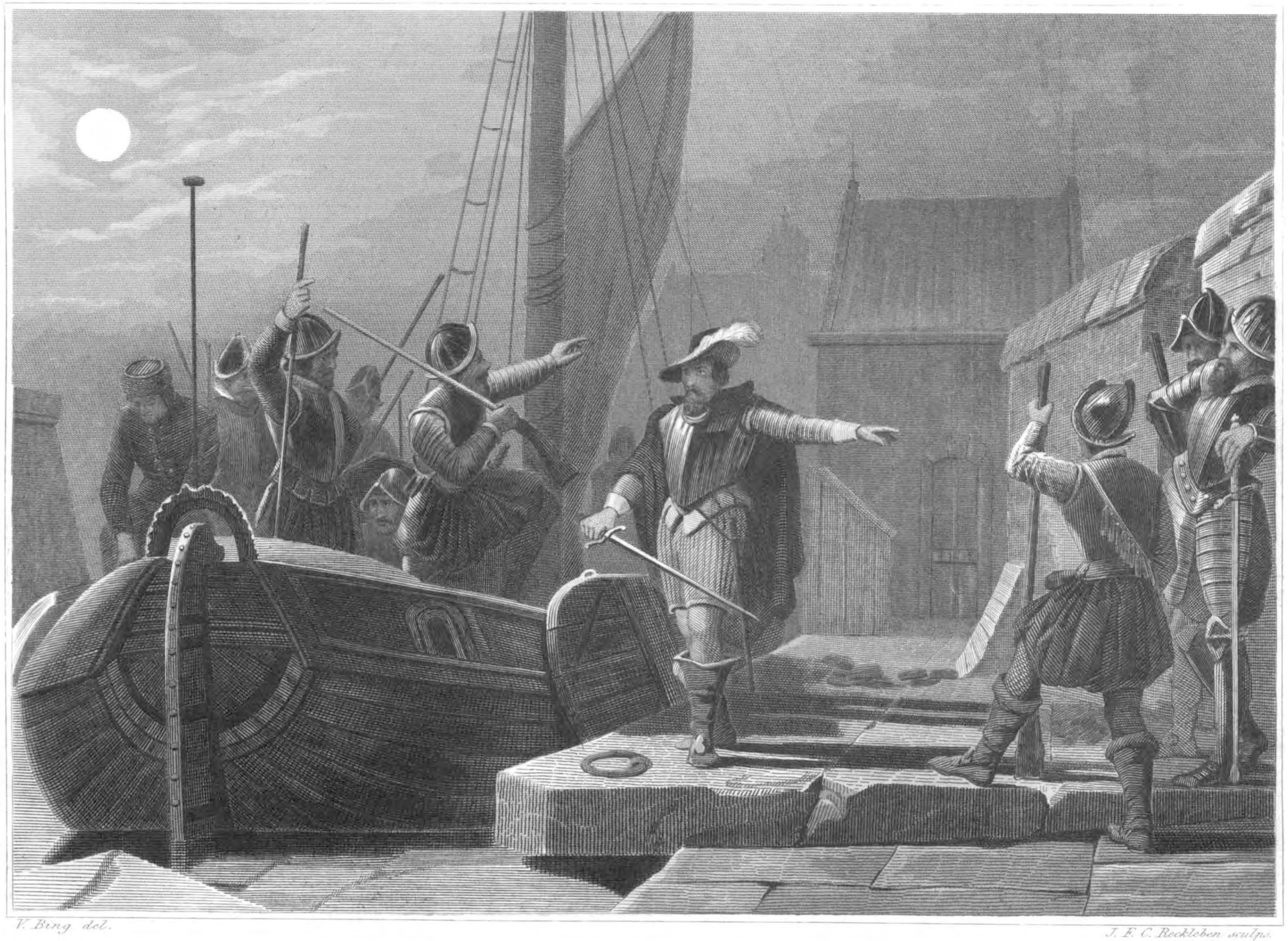

V. Bing del.

J. F. C. Reckleben sculps.

DE VERRASSING VAN BREDA.

spreken en tot volharding aan te sporen. Ook werkte het ongeval, waarin zij hun 1590
verderf hadden gezien, tot hun behoud mede, daar het lek den schipper gelegenheid gaf om onophoudelijk te laten pompen, en daarmede zooveel leven te maken, dat het hoesten der verborgene krijgslieden niet kon gehoord worden.

Daar de bezetting gebrek aan turf had, kreeg VAN BERGEN spoedig vergunning om door te varen. De grachten waren nog vol ijs, zoodat eenige soldaten der bezetting behulpzaam moesten zijn om het schip binnen het kasteel te trekken. Terstond werd met lossen een aanvang gemaakt, en door de verkleumde Spanjaarden zooveel turf van het schip gehaald, dat de zoldering, waaronder de manschappen van HERAUGIÈRE zich bevonden, niet lang meer kon verborgen blijven. Intusschen was de avond gevallen, en de schipper zond de dragers met eenig drinkgeld weg, voorgevende dat hij vermoeid was en de verdere ontlading liever tot den volgenden dag uitstelde. Men nam hiermede genoegen, doch verbood dat meer dan één man des nachts op het schip zou blijven, daar VAN BERGEN twee zijner neven bij zich had (1). De wakkere man, die zich den ganschen dag door buitengewone tegenwoordigheid van geest had onderscheiden, en steeds een rustig gelaat had getoond, voldeed gaarne aan dit bevel, daar het hem de gelegenheid gaf Prins MAURITS van den aanvankelijken uitslag der onderneming kennis te geven. Terstond liet deze den Graaf van HOHENLO met de voorhoede naar *Breda* oprukken, en maakte zich gereed met de overige troepen te volgen.

Tegen middernacht ontscheepte HERAUGIÈRE zijne manschappen, terwijl de achtergeblevene schipper, die den ganschen avond van tijd tot tijd gepompt had, daarmede zooveel leven maakte, als hij kon. Daar aan deze zijde van het kasteel geen schildwacht was geplaatst, kwam de kleine bende gelukkig aan wal, met uitzondering van één man, die in het water viel en verdronk. Door opkomend maanlicht begunstigd, verdeelde HERAUGIÈRE zijne soldaten in twee hoopen, en beval den kapitein LAMBERT CHARLES zich van het wachthuis aan de haven der stad meester te maken, terwijl hij zelf de hoofdwacht zou overvallen.

De verraste Italianen boden heldhaftigen tegenstand, doch werden overweldigd en zonder genade afgemaakt, daar men te weinig in getal was om gevangenen te bewaken. Zoodra

(1) In de *Resol. v. Holland*, 1590 bl. 356, worden aan den »schipper, genaamt ADRIAAN ADRIAANSZ. VAN BERGEN, en sijn twee Neeven WILLEM JACOBSZ. VAN BERGEN en ADRIAAN JOOSTEN VAN BERGEN" jaargelden toegekend »voor de getrouwigheid en goede diensten by hen beweesen in het ontdekken en aanvaarden, mitsgaders het uitvoeren van den aanslag op de stad *Breda*." BOR en VAN METEREN gewagen slechts van éénen schipper met zijnen knecht. VAN REYD meldt, bl. 162: »Den aengever des aenslachs hadde selfs niet moets ghenoegh, om 't schip te voeren, dan stelde daarop drie Waeg-halsen zijne Neeven, die doch plachten met hem te varen, ende die dit vrolijc en onbeschroomt aennamen." De *Res. d. Stat. Gen.* v. 20 Maart 1590, gewagen ook van *drie* schippers.

1590 de jeugdige LANDSAVECHIA door het rumoer vernam wat er gaande was, deed hij aan het hoofd van zes en dertig man een wanhopigen uitval uit den toren, doch werd door LAMBERT CHARLES met groot verlies terug geslagen. Intusschen had men het schieten in de stad gehoord, en was de burgerij op de been gekomen; doch de Italiaansche troepen, die zich binnen *Breda* bevonden, waren het oneens of men beproeven zou de stad voor den Hertog van PARMA te behouden. Een hunner onversaagdste hopliedeu liet echter met dit doel de brug in brand steken, die het kasteel met de stad verbond. Terwijl zij nog beraadslaagden, kwam tegen twee uur in den morgen de Graaf van HOHENLO met driehonderd man in de nabijheid, waarop LANDSAVECHIA, die reeds met HERAUGIÈRE in onderhandeling was getreden, den toren overgaf, onder beding van vrijen aftogt voor zich en de zijnen. Naauwelijks was het gansche kasteel in HERAUGIÈRE's magt, toen Prins MAURITS met het overige gedeelte zijner legermagt naderde. Uit vreugde over de behaalde zege hieven de trompetters terstond een lustig *Wilhelmus* aan, hetwelk de Staatschen met zooveel geestdrift vervulde, dat zij verlangden onmiddellijk tot den storm te worden aangevoerd. Doch de Italiaansche troepen gaven hun geen gelegenheid om hunnen moed te toonen. Niettegenstaande de burgerij hen drong om de genoegzaam versterkte stad te verdedigen en krachtigen bijstand beloofde, waren zij zoozeer door vrees overmand, dat zij een der poorten openbraken en schandelijk
4 Maart. de vlugt namen. De regering zag zich daardoor gedwongen met MAURITS te onderhandelen, die haar toestond de plundering af te koopen met twee maanden soldij voor elken krijgsman, die tot den aanslag had medegewerkt. Deze bepaling werd echter bij de uitvoering zoo ver uitgestrekt, dat aan de burgerij, reeds vroeger door de Spanjaarden op rantsoen gesteld en door het onderhoud van een zwaar garnizoen verarmd, meer dan honderdduizend gulden werden afgeperst. Men beweert dat PARMA, bij het vernemen van deze omstandigheid, zich uitliet dat het verlies van *Breda* althans zijne goedertierenheid in het licht zou stellen, daar hij van het rijke *Antwerpen* bij de inname slechts vier tonnen gouds geëischt had. Hoewel *Breda* eene Heerlijkheid van het Huis van *Oranje* was, achtte MAURITS het niet raadzaam bij deze gelegenheid voor zijne ongelukkige onderdanen in de bres te springen (1). Hij liet hen echter hunne voorregten behouden, en stond, met goedkeuring der Staten-Generaal, aan de Roomschen eene kerk ten gebruike af. HERAUGIÈRE ontving tot belooning zijner kloekmoedigheid het bevel over de stad (2).

---

(1) VAN REYD, bl. 163: »Hebbende Graef MAURITS doen ter tijdt, om de jonge jaren, niet aanziens genoech, d'andere oude Oversten tegen te spreecken, en daerom niet anders konnende, dan zijne schamele onderdanen met zuchten beklagen."

(2) BOR, III bl. 522—527. VAN METEREN, f. 308, 309. GROTIUS, *Hist.* p. 139—142. *Historie: d'eerste deel*, bl. 678—680. CHAPPUYS, I p. 607—613. LE PETIT, II p. 578—582. CARNERO, p. 242. BENTIVOGLIO, bl. 451—453. OLDENBARNEVELT, door wiens zorg *Breda* terstond van levens-

Zoodra de Hertog van PARMA de verrassing van *Breda* vernam, gaf hij Graaf KAREL VAN MANSFELD, die juist van het beleg van *Rijnberk* was teruggekeerd, bevel om terstond met de helft zijner troepen derwaarts te trekken, en alle toegangen tot de stad af te sluiten. Hij hoopte dat men nog geen gelegenheid zou hebben gehad om haar van levensmiddelen en krijgsbehoeften te voorzien, en dat zij dus weldra genoodzaakt zou zijn zich andermaal onder het Spaansche gezag te begeven. Doch OLDENBARNEVELT had terstond gezorgd dat tweehonderd lasten rogge, eene goede hoeveelheid kaas en haring (1) en twintigduizend pond kruid en lonten binnen *Breda* gebragt werden (2), terwijl MAURITS de stad van een voldoend garnizoen voorzien en de eilandjes in de rivier de *Merk* met soldaten bezet had, om hare gemeenschap met *Holland* te verzekeren. MANSFELD begreep allereerst dezen voorzorg te moeten verijdelen, rigtte bij het dorp *ter Heide* eene schans op, waarmede hij de *Merk* kon afsluiten, plunderde *Zevenbergen*, en zocht vervolgens de sterkte te *Noorddam* te veroveren, alwaar MATTHIJS HELT bevel voerde. Met dat oogmerk rigtte hij een hevig kanonvuur tegen de zwakke borstwering, die weldra bezweek. Doch de wakkere bezetting, die uit *Dordrecht* en de *Klundert* versterkt was, wierp met onvermoeiden ijver telkens nieuwe verschansingen op, en verweerde zich met goeden uitslag tegen de herhaalde stormen der Spanjaarden. Daar het onmogelijk was te beletten, dat de schans uit *Holland* en *Zeeland* voortdurend van troepen en krijgsvoorraad werd voorzien, zag MANSFELD weldra in dat hij zijn opzet moest laten varen, indien hij niet al zijn volk voor *Noorddam* wilde laten; doch hij schaamde zich voor zulk eenen molshoop, gelijk hij zich uitdrukte, het hoofd te stooten, en besloot nog eene poging te wagen om zijn doel te bereiken. Na nogmaals eene wijde bres geschoten te hebben, plaatste hij eenige zijner beste scherpschutters in de mars van een schip, dat van eene nedervallende brug voorzien was, en gaf toen het teeken tot den storm. Doch het vaartuig, dat den aanval der zijnen dekken en de 1590

---

middelen en krijgsbehoeften voorzien werd, ontving ter gedachtenis aan de verrassing van *Breda* van de Staten-Generaal een vergulden kop, waarop die gebeurtenis kunstig was uitgebeeld. Weinige maanden later gaven de Staten van *Holland* hem insgelijks een bewijs van dankbaarheid voor zijne getrouwe diensten, door eene lijfrente van *f* 200 aan zijnen jonggeboren zoon toe te kennen, en tevens op zijn verzoek als getuigen over diens doop te staan »om seekere reedenen bij hem de Staaten voorgehouden." Welligt achtte hij zulk een openlijk blijk van achting wenschelijk tegen zijne vijanden en benijders, die vaak beweerden dat zijne heerschzucht en eigenzinnigheid ook den Staten onverdragelijk werden. *Resol. v. Holland*, 1590 bl. 543.

(1) Behalve deze eetwaren, bestond de provisie der Staatsche garnizoenen ook uit stokvisch, mout of bier, haver, turf, kaarsen, zout en azijn. Zie *Resol. v. Holland*, passim. In het veld brouwden de soldaten dikwerf hun eigen bier. VAN VERVOV, *Gedenkw. Geschied.* bl. 37.

(2) *Resol. v. Holland*, 1590 bl. 324. *Resol. d. Stat. Gen.* 6 Maart 1590.

1590 bezetting verhinderen moest voldoenden tegenstand te bieden, verviel op eene draaikolk, en werd, na geweldig heen en weder te zijn geslingerd, op strand gedreven, waar het terstond door de Staatschen in brand werd gestoken, terwijl de Spaansche troepen door MATTHIJS HELT met groot verlies werden teruggeslagen. Intusschen had Prins MAURITS een leger van vierduizend voetknechten en eenige ruiterij bijeengebragt, waarmede hij naar *Nijmegen* oprukte, om den vijand te nopen het beleg van *Breda* op te breken. Inderdaad gaf MANSFELD de hoop op die stad te herwinnen, volgde den Prins naar *Gelderland*, en legerde zich tusschen *Maas* en *Waal*. Na eene vruchtelooze poging om *Nijmegen* bij verrassing in te nemen, trok MAURITS zich in de Betuwe terug, versterkte de boorden der *Waal* met oorlogschepen en troepen, om aan den vijand den overtogt dier rivier te beletten, en wierp tegenover *Nijmegen* eene schans op, die den naam van *Knodsenburg* ontving (1). Bovendien liet hij de dijken verhoogen en een kanaal graven, om de schepen gelegenheid te geven van de *Waal* in den *Rijn* te komen, zonder dat zij het vijandelijke *Nijmegen* behoefden voorbij te varen. Voor den koophandel was deze veilige waterweg uiterst voordeelig, weshalve de provincie *Holland* geen kosten spaarde om dien tot stand te brengen (2).

Voorzeker zou de Hertog van PARMA den krijg niet zoo flaauwelijk voortgezet, maar krachtiger pogingen tot herwinning van *Breda* aangewend hebben, indien de heerschzucht van den Koning van *Spanje* hem niet tot eene nieuwe taak had geroepen, die een groot gedeelte zijner krijgsmagt elders bezig hield. Terwijl de Onoverwinnelijke vloot tegen *Engeland* werd uitgerust, schijnt FILIPS reeds het plan gekoesterd te hebben, om zijn gezag ook over *Frankrijk* uit te breiden (3). Zoowel met dat doel, als tot beteugeling van de magtige partij der Hugenooten, wier uitroeijing hem in het belang van het Katholicisme als een heilige pligt voorkwam, had hij de LIGUE voortdurend met geld en troepen ondersteund, en daardoor een grooten invloed in *Frankrijk* weten te verkrijgen. Doch zijne uitzigten strekten zich nog veel verder uit. HENDRIK III was kinderloos, en de naaste erfgenaam der kroon, de Koning van *Navarre*, het hoofd der Hugenooten. Het was niet te verwachten dat de Fransche natie ooit een Protestantschen Vorst zou huldigen, en FILIPS kon derhalve eenige hoop koesteren dat het hem gelukken zou zijne geliefde dochter ISABELLA CLARA EUGENIA, de eenige telg van zijn huwelijk met ELIZABETH, zuster van HENDRIK III, eenmaal op den troon van

(1) BOR, III bl. 527, 532. VAN METEREN, f. 309*d*. BENTIVOGLIO, bl. 453. CHAPPUYS, p. 613. — De soldaten gaven dien naam aan de schans, daar zij tot bedwang der knodsendragers, gelijk de burgers van *Nijmegen* spottenderwijze genoemd werden, was aangelegd.

(2) GROTIUS, *Hist.* p. 144.

(3) GACHARD, *Correspondence de Philippe* II, II p. LXXIX.

Frankrijk te brengen. Eene onverwachte gebeurtenis verhaastte de uitvoering zijner plannen. Weinige maanden nadat de beide hoofden der LIGUE op HENDRIK's bevel waren omgebragt, werd hij zelf door een Dominikaner monnik vermoord. De Hertog van MAYENNE, die na den dood zijner oudere broeders door de Katholijke partij tot algemeene Stedehouder des rijks was benoemd, liet den afgeleefden kardinaal van BOURBON, die zich in de magt der Hugenooten bevond en wiens overlijden elken dag te gemoet werd gezien, onder den naam van KAREL X tot Koning van *Frankrijk* uitroepen, en den Koning van *Navarre* van den troon vervallen verklaren. Nu scheen het oogenblik nabij, waarop FILIPS de aanspraken zijner dochter zou kunnen doen gelden, en hij gaf terstond aan den Hertog van PARMA bevel, den Hertog van MAYENNE tegen den Koning van *Navarre* te ondersteunen, die als de wettige troonopvolger den naam van HENDRIK IV had aangenomen. In den aanvang des jaars 1590 voerde de Graaf VAN EGMOND eene legermagt uit de Zuidelijke *Nederlanden* naar *Frankrijk*; doch zijn bijstand was onvoldoende om de LIGUE te doen zegevieren. HENDRIK IV behaalde bij *Ivry* eene schitterende overwinning, en sloeg weldra het beleg om *Parijs*. Intusschen stierf de Kardinaal van BOURBON, die zijn kortstondig Koningschap gevankelijk had doorgebragt (1). Nu scheen niet alleen de zege van het Katholicisme, maar ook de voldoening van FILIP's heerschzucht op het spel te staan. Terstond kreeg PARMA last om aan het hoofd van alle beschikbare troepen naar *Frankrijk* te trekken, *Parijs* te ontzetten en de regten van ISABELLA op den troon te handhaven. Het was voor den Hertog, wiens gezondheid door het verblijf te *Spa* aanmerkelijk verbeterd was, eene grievende teleurstelling, op deze wijze in zijne zegevierende loopbaan gestuit te worden. Hij voorzag welk gebruik de Staatschen van zijne afwezigheid zouden maken, en verzocht den Koning dringend hem te vergunnen eerst de Vereenigde Gewesten tot onderwerping te brengen. Het einde van den langdurigen krijg was thans, naar zijne overtuiging, zeer nabij. De *Maas* behoorde reeds tot des Konings gebied, de *Rijn* was grootendeels den Staatschen ontweldigd, en de Zee door de inname van verscheidene Vlaamsche havens voor de Zuidelijke *Nederlanden* geopend. *Gelderland*, *Overijssel*, *Drenthe*, *Groningen* en *Friesland* waren bijna geheel in handen der Spanjaarden. Alleen *Holland* en *Zeeland* boden nog weerstand; doch de verovering van *Sluis* en het bezit van *Geertruidenberg* hadden den weg gebaand om ook in die provinciën door te dringen. Het scheen niet twijfelachtig, dat de Vereenigde Gewesten weldra voor *Spanje's* overmagt zouden moeten bukken (2). Doch FILIPS had zijn hart op de kroon van *Frankrijk* gezet, en sloeg den raad van zijn getrouwen dienaar

1590

14 Maart

(1) BOR, III bl. 516—521. VAN METEREN, f. 310.

(2) STRADA, II p. 641. GROTIUS, *Hist.* p. 144.

1590 in den wind. Hij had PARMA's talenten als veldheer en staatsman noodig, om zijne oogmerken te bereiken, en koesterde een te hoog denkbeeld van zijne magt, om te vreezen dat hij, door *Frankrijk* en de *Nederlanden* te gelijk te willen overmeesteren, welligt beide voor zich zou zien verloren gaan. Bovendien was hij niet ontevreden den Hertog van een tooneel te kunnen verwijderen, waarop deze meer roem had behaald, dan zijn naijver verdragen kon, en te veel magt had verkregen, om zijnen argwaan niet op te wekken (1).

In de maand Julij toog de Hertog van PARMA met het grootste gedeelte van zijn
27 Julij. leger naar *Frankrijk*. Het opperbewind over de Zuidelijke *Nederlanden* was gedurende zijne afwezigheid aan den Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELD, het bevel over de achtergeblevene krijgsmagt aan diens zoon KAREL toevertrouwd. De laatste had echter last gekregen om alle troepen terstond in de garnizoenen te verdeelen, en zich uitsluitend tot de verdediging der steden en sterkten te bepalen. Prins MAURITS verzuimde niet van deze gunstige omstandigheden partij te trekken, om den vijand afbreuk te doen. In het laatst van September trok hij met zijn klein leger andermaal te velde, en bemagtigde achtereenvolgens het kasteel te *Hemert*, de schansen te *Elshout* en *Crevècoeur*, het huis te *Heel* en de schans te *Ter Heide*, binnen korteren tijd, dan men voor de verovering van eene dezer plaatsen had noodig geacht. De Spaansche bezetting van *Zevenbergen* bood geen tegenstand, maar gaf die stad bij verdrag over, waarop de schans te *Rozendaal* insgelijks bezet en de gemeenschap van *Breda* met *Holland* volkomen hersteld werd. Bovendien liet MAURITS het platte land op 's vijands grondgebied tot aan *Duitschland's* grenzen door de Staatsche troepen afloopen, en alle versterkingen sloopen, die de Spanjaarden tot belemmering van de scheepvaart op den *Rijn* en de *Maas* hadden aangelegd (2). Naauwelijks van dezen veldtogt terug gekeerd, beraamde de Prins eenen aanslag op *Duinkerken*, en liet drieduizend man en honderd ruiters inschepen, om de stad bij nacht in te nemen. Doch tegenwind hield hem zoolang op, dat de *Duinkerkers* gewaarschuwd en op hunne hoede waren, toen hij met zijne troepen in de nabijheid landde, zoodat hij zijn doel niet bereiken kon. Aanzienlijk was echter de buit, die de Staatschen zoowel bij deze gelegenheid als op andere strooptogten behaalden. Uit de grensvestingen trokken gedurig afdeelingen ruiterij in *Braband* en *Vlaanderen*, om de Spanjaarden te verontrusten en de dorpen te brandschatten. Ook op de zee werd menig schip, dat aan *Spanje* of aan de LIGUE toebehoorde, eene prooi der onversaagde kruisers, die tot bescherming van den handel

(1) VAN DER VYNCT, *Hist. des Troubl.* III p. 81. GACHARD. *Corresp. de Philippe II*, II p. LXXXI—LXXXVIII.

(2) BOR. III bl. 532—534, 539. 548.

en ondersteuning van den Koning van *Frankrijk* en *Navarre* de Nederlandsche vlag 1590
langs de Vlaamsche en Fransche kusten deden wapperen (1).

In *Friesland* bleef de strijd nog steeds onbeslist. Daar de burgerij te *Groningen*, door de aanslagen des Frieschen Stadhouders meer en meer in toevoer en handel belemmerd, over VERDUGO's werkeloosheid en schijnbare onmagt begon te morren, begreep deze krachtiger maatregelen te moeten nemen, indien hij die gewigtige stad geen reden wilde geven om hare getrouwheid aan den Koning te betreuren. Reeds hadden de Staatschen geheime verstandhouding met onderscheidene regeringsleden; en de Koningin van *Engeland* had op verzoek der Staten brieven derwaarts gezonden, waarin zij de stad van hare gunst verzekerde, indien deze de Spaansche zijde wilde verlaten. De Hertog van PARMA gaf eindelijk aan VERDUGO's dringende voorstellen gehoor, en zond het regiment van Don FRANCISCO DE BOVADILLA, hetwelk twee en twintig vendels sterk was, naar *Groningen*, om hem in de bestrijding der *Friezen* behulpzaam te zijn. Thans over eene magt van drieduizend vijfhonderd voetknechten en driehonderd ruiters beschikkende, veroverde VERDUGO de schans te *Ementil*, en legerde zich aan den *Opslag*. Graaf WILLEM LODEWIJK, wien MAURITS uit *Gelderland* eene versterking van vier vendels ruiterij had toegezonden, toog den Spaanschen veldheer te gemoet, en sloeg zich te *Collum* neder, om hem te beletten in *Friesland* door te dringen. Daar zijn leger slechts tweeduizend man sterk was, achtte hij het raadzaam geen veldslag te wagen, maar binnen zijne verschansingen te blijven, alwaar VERDUGO hem niet durfde aantasten. Intusschen beproefde deze andermaal door verraad het doel te treffen, waartoe zijne wapenen onvoldoende waren. Twee Spaansche soldaten, die onder verschillende voorwendsels in het Friesche legerkamp doorgedrongen doch als verdachte lieden gevat waren, bekenden door VERDUGO aangezet te zijn om den Stadhouder te vermoorden. Beiden boetten hun misdadig opzet met den dood (2).

Terwijl de tusschenkomst van den Hertog van PARMA in den Franschen burgeroorlog aan de Staten eenige verademing gaf, scheen van eene andere zijde een dreigend onweder op te komen. Sedert het verraad van den Graaf van RENNENBERG en de overgang van den Keurvorst van *Keulen* tot het Protestantisme het tooneel van den krijg ten deele naar de oostelijke grenzen der Vereenigde Gewesten hadden verplaatst (3), waren de naburige staten aan voortdurende kwelling en mishandeling prijs gegeven. De Staatschen eerbiedigden evenmin als de Spanjaarden de onzijdigheid van het Duitsche Rijk, en behandelden niet alleen het Aartsbisdom *Keulen* maar ook de omliggende landen als

(1) BOR, III bl. 539, 548. VAN METEREN, f. 312, 313. GROTIUS, *Hist.* p. 145.

(2) VAN REYD, bl. 163, 164. BOR, III bl. 531, 533. VAN METEREN, f. 309*d*, 310.

(3) Hiervoor, bl. 68. Deel II Stuk VI bl. 365 vv.

1590 vijandelijk grondgebied. Sedert lang over de plundering hunner dorpen en de verwoesting hunner landerijen verstoord, begrepen de naburige Duitsche Vorsten zich krachtdadig tegen de aanranding van beide partijen te moeten verzetten, en het gerucht liep dat zij eene aanzienlijke legermagt bijeenbragten, om hunne grenzen te beschermen en zich eene voldoende schadevergoeding te verschaffen. Doch hunne beraadslagingen op eene vergadering te *Frankfort*, alwaar naar gewoonte veel gesproken en weinig beslist werd (1), hadden slechts ten gevolge dat naar den Hertog van PARMA en de Staten-Generaal gezanten werden afgevaardigd, belast de teruggave der bezette Duitsche grensplaatsen en de eerbiediging der onzijdigheid van het Rijk te vorderen. PARMA gaf op trotschen toon ten antwoord, dat de omstandigheden, waarover men zich beklaagde, het natuurlijke gevolg van eenen oorlog waren, die gevoerd werd tot handhaving der Katholieke godsdienst, voor wier belang de naburige Duitsche Staten zich eenige opofferingen moesten getroosten. Ook gaf hij den gezanten in bedenking, of het raadzaam ware hem te belemmeren in de beteugeling van opstandelingen, wier voorspoed welligt andere volken zou aanzetten om insgelijks de gehoorzaamheid aan hunne Vorsten op te zeggen. Overigens verklaarde hij zich bereid de Duitsche plaatsen, die in zijne magt waren, terug te geven, indien de Staatschen daarin insgelijks bewilligden. Van de Staten-Generaal ontvingen de Duitsche gezanten een breedvoerig antwoord, waarin de oorzaken van den krijg naauwkeurig waren uiteen gezet, en tevens op het gevaar gewezen werd, hetwelk ook *Duitschland* van *Spanje's* heerschzucht te duchten had. De afstand der schans te *'s Gravenweerd*, waarop de Hertog van *Cleef* aanspraak maakte, werd geweigerd, op grond dat zij op Geldersch grondgebied lag, en voor de bescherming der grenzen onmisbaar was. Evenmin kon men de Staatsche oorlogschepen op den *Rijn* terug ontbieden, daar de veiligheid van den koophandel hunne tegenwoordigheid vereischte. Doch de ingenomene sterkten op Duitschen bodem zou men in handen harer regtmatige Heeren stellen. Inderdaad werden de schans van *Luttekenhoven*, de stad en het kasteel van *Burick* en eenige andere afgelegene plaatsen, wier behoud voor de Vereenigde Gewesten weinig voordeel beloofde (2), door de Staatsche troepen geruimd. Men hoopte door deze inschikkelijkheid, die door PARMA niet werd nagevolgd, de Duitsche Vorsten te bewegen om de Spanjaarden met geweld van hun grondgebied te verdrijven; doch deze verwachting werd geenszins vervuld (3).

Gelijktijdig met de afgezanten van den Rijksdag waren ook afgevaardigden van de

---

(1) GROTIUS, *Hist.* p. 145.

(2) GROTIUS, *Hist.* p. 148.

(3) BOR, III bl. 544. VAN METEREN, f. 313—315. *Res. v. Holland*, 1590, bl. 86, 89—98, 433—442.

stad *Keulen* en de Staten van *Luik* in *'s Hage* verschenen, om te verzoeken van de 1590
vijandelijkheden der Staatsche troepen verschoond te blijven en als vrienden en goede naburen met de Vereenigde Gewesten handel te mogen drijven. Niettegenstaande *Keulen* den Spaanschgezinden Keurvorst ERNST van *Beijeren* tot Heer had aangenomen, beloofde men die stad volkomene veiligheid, indien zij zich onzijdig wilde houden. Doch de Staten van *Luik* kregen geenszins zulk een gunstig antwoord. Daar het gewest voortdurend tot wapenplaats en verblijf voor de troepen der LIGUE verstrekte, en de belijders van het Protestantisme er hevig werden vervolgd, verklaarde men het niet als onzijdig grondgebied te kunnen beschouwen, tenzij men eerst voldoende blijken van veranderde gezindheid ontving. Niettemin werden de Luiksche gevangenen losgelaten, en ten gevolge van wederzijdsche inschikkelijkheid weldra een verdrag gesloten, waarbij aan *Luik* vrijheid van handel, en aan de Staatsche troepen, mits een bepaald getal niet overschrijdende, vrijen doortogt over het Luiksche grondgebied werd toegestaan. Terstond begon *Luik* over *Breda* een levendig handelsverkeer met *Holland* te openen (1).

Zoodra men in de Vereenigde Gewesten uit onderschepte brieven het voornemen van den Koning van *Spanje* had leeren kennen om een groot gedeelte van PARMA's krijgsmagt tot bereiking zijner oogmerken naar *Frankrijk* te zenden (2), was bij velen de wensch opgekomen dat de Staten van die gelegenheid gebruik zouden maken om hunne verliezen te herstellen, en de hun door PARMA ontweldigde vestingen terug te winnen. Inzonderheid werd dit verlangen gekoesterd door den wakkeren Stadhouder van *Friesland*, Graaf WILLEM LODEWIJK van *Nassau*, die begreep dat thans het geschikte oogenblik gekomen was om de *Ommelanden* van Spanjaarden te zuiveren en de stad *Groningen* tot onderwerping te brengen. Reeds in den aanvang des jaars 1590 reisde hij naar *'s Gravenhage*, om de Staten tot vermeerdering hunner troepen en tot krachtiger oorlogvoering aan te sporen. Uitvoerig ontwikkelde hij de redenen, welke het thans noodzakelijk maakten de rol van verdediger met die van aanvaller te verwisselen. Door den ondergang der Onoverwinnelijke vloot en de tusschenkomst der Spanjaarden in den Franschen krijg was FILIPS buiten staat een aanzienlijke legermagt in de zuidelijke *Nederlanden* te onderhouden. Tusschen den Hertog van PARMA en de overige bewindslieden waren oneenigheden ontstaan, die de regering verlamden, terwijl de onophoudelijke

(1) BOR, III bl. 543. VAN METEREN, f. 315*d*, 316*a*. *Res. v. Holland*, 1590, bl. 443.

(2) BOR, III bl. 516. Bovendien hadden de Staten-Generaal in *Frankrijk* verscheidene agenten, als JEAN DE TAFFIN, Heer DE LA PREÉ, in het leger van den Koning van *Navarre*, ANTHONIE SAILLY, te *Calais*, en nog meer op andere plaatsen, die hen alles overschreven, wat dagelijks voorviel. BOR, t. a. p. bl. 518, 536. Hun agent in *Duitschland* was Dr. LUBBERTUS HOENRADIUS, in *Engeland* JOACHIM ORTEL, die in 1590 door NOËL DE CARON, Heer van *Schoonewalle*, opgevolgd werd.

1590 muiterij der Spaansche troepen de kracht van het leger ondermijnde. Met eene krijgsmagt van tienduizend voetknechten en vijftienhonderd ruiters achtte de Friesche Stadhouder het gemakkelijk *Groningen*, *Deventer*, *Zutphen*, *Nijmegen*, *Grave*, *Venlo* en *Roermond* te overmeesteren, en de zuidelijke grenzen weder over *Rijn* en *Maas* terug te brengen. Niet slechts zou de verdediging der Vereenigde Gewesten dan veel minder inspanning en kosten vereischen, daar men den vijand niet meer aan drie zijden tegelijk zou behoeven tegen te houden; maar men zou ook den Koning van *Frankrijk* krachtiger bijstand kunnen bieden, daar alléén uit *Friesland* drieduizend man gemist konden worden, zoodra *Groningen*, *Drenthe* en *Overijssel* aan de magt der Spanjaarden ontrukt waren. Op grond dezer overwegingen drong WILLEM LODEWIJK bij de Staten-Generaal aan, dat zij de gunstige gelegenheid, die zich thans aanbood, niet verzuimen, maar eene voldoende legermagt bijeenbrengen zouden, om den krijg op vijandelijk grondgebied over te brengen (1).

Het was echter geen gemakkelijke taak, de Staten van de gegrondheid dier zienswijze te overtuigen. Sedert de Pacificatie van *Gend* was de meening diep ingeworteld, dat men alleen hoop op goeden uitslag van den opstand tegen FILIPS kon koesteren, wanneer men zich tot verdediging bepaalde (2). Het scheen ongeraden den Koning van *Spanje* door een aanvallenden krijg tot verdubbelde inspanning zijner krachten te nopen, en 's lands geldmiddelen te verteeren in vergeefsche pogingen om aan zijne geduchte magt afbreuk te doen. Zoo de raad des Frieschen Stadhouders werd opgevolgd, kon men verwachten dat PARMA weldra uit *Frankrijk* zou terugkeeren om den verloren grond in de *Nederlanden* te herwinnen. Het kwam derhalve velen verkieslijker voor, van zijne afwezigheid partij te trekken tot versterking der grensvestingen en bevordering der inwendige orde en veiligheid. Hun gevoelen behield in de Staten de overhand, zoodat het voorstel van WILLEM LODEWIJK destijds nog geen ingang vond. De rust, die de vijand aan de Vereenigde Gewesten schonk, werd echter geenszins ongebruikt gelaten. De ongeregelde betaling van het leger had sedert geruimen tijd de krijgstucht verslapt. In alle streken des lands klaagde men over de geweldenarijen der soldaten, die zich niet ontzagen de ingezetenen te mishandelen en uit te plunderen. De verbitterde bewoners van het platte land, die het meest van het krijgsvolk te lijden hadden, beschouwden de Staatsche troepen als vijanden, die zij met geweld te keer mogten gaan. Bij eenen strooptogt der Spanjaarden in het Sticht, trok eenige ruiterij uit *Utrecht* om hen te verdrijven; doch de boeren luidden de klokken der omliggende dorpen, kwamen gewapend bijeen, en dwongen haar van de vervolging der vijanden af te zien en terug te keeren (3).

(1) VAN REYD, bl. 160.

(2) VAN REYD, bl. 161*b*.

(3) BOR, III bl. 496, 549. Zie ook, bl. 498; en de *Res. v. Holland*, passim.

Aan dien verderfelijken toestand trachtte men thans een einde te maken. Voor de monstering der troepen, de bewaring van den krijgsvoorraad en de herstelling der krijgstucht werden doelmatige reglementen gemaakt en gestrengelijk gehandhaafd. Ook stelde men betere orde op de uitbetaling der soldij (1), die aan de Kapiteins was toevertrouwd, zoodat deze zich minder gemakkelijk ten koste van hunne onderhoorigen of van den staat konden bevoordeelen. Het gansche krijgsvolk werd over de Vereenigde Gewesten verdeeld (2), zoodat elke provincie, in evenredigheid van haar aandeel in de oorlogslasten, voor het onderhoud van eenige compagniën te zorgen had. Door deze maatregelen kwam weldra een andere geest in het leger. De geregelde betaling wekte niet slechts tevredenheid, maar lokte ook vele krijgslieden in de zuidelijke *Nederlanden* uit, om hunne vanen te verlaten en bij de Staten dienst te nemen. De verbeterde krijgstucht verminderde allengskens den onwil van het platte land en de steden, om troepen te laten doortrekken of in te nemen; en hoewel er van tijd tot tijd nog muiterijen ontstonden, begon het Staatsche leger zich in dat opzigt zeer gunstig van de Spaansche krijgslieden te onderscheiden, die met de grootste moeite in bedwang gehouden werden en telkens door hunne weerspannigheid de voornemens hunner bevelhebbers verijdelden (3). 1590

Te midden dezer pogingen om de finantiën op een beteren voet te brengen en het krijgswezen te ordenen, werd de noodzakelijkheid geenszins uit het oog verloren, om de staatsregeling te bevestigen, de eensgezindheid tusschen de onderscheidene gewesten te bevorderen, en meer orde en zamenwerking in het bestuur der algemeene aangelegenheden te brengen. Het gezag der Staten werd zoowel tegen binnenlandsche aanranding als vreemde aanmatiging krachtig gehandhaafd. Tevens was men er ernstig op bedacht om door meerdere centralisatie de eenheid en de kracht der regering te verhoogen.

Sedert den dood van Prins WILLEM van *Oranje* had zich de behoefte aan een krachtig centraal bestuur dringend doen gevoelen. Door de benoeming van LEICESTER tot algemeenen Landvoogd had men gepoogd in dat gemis te voorzien; doch zijn bestuur had geenszins de vruchten opgeleverd, die men er van verwachtte, en integendeel aan velen den lust benomen, om zich andermaal aan eene zoo gevaarlijke proef te onder-

---

(1) Het krijgsvolk werd betaald bij maanden van 48 dagen; de hoofd-officieren echter bij maanden van 32 dagen. VAN METEREN, f. 295c. GROTIUS, *Hist.* p. 106.

(2) Die verdeeling heette *repartitie.* Zie VAN SLINGELANDT, *Staatk. Geschr.* IV bl. 21.

(3) VAN METEREN, f. 295c, 296c, 306c. BOR, III bl. 541, 713. *Res. v. Holland*, 1589, bl. 208, 214, 221, 246, 510. *Groot Placaet-boek*, II bl. 170. Zie ook ald. bl. 102, 218. Mr. K. W. TADAMA, *Geschiedenis der stad Zutphen*, 1856. bl. 233.

1590 werpen. Inzonderheid had zich in het magtige en invloedrijke *Holland* de meening gevestigd, dat het behoud van den Republikeinschen staatsvorm voor de vrijheid en zelfstandigheid van de Vereenigde Gewesten onmisbaar was; doch de schrandere staatslieden, die aldaar het roer in handen hielden, waren niettemin overtuigd, dat de strijd tusschen de belangen en inzigten der onderscheidene provincien de bevordering van het gemeenschappelijke welzijn voortdurend zou belemmeren, indien geen middel gevonden werd om overeenstemming te brengen in de beraadslagingen, en aan de genomene besluiten eene snelle en doeltreffende uitvoering te verzekeren. Met dat doel was terstond na de bekendwording van LEICESTER's afstand van de Landvoogdij de algemeene regering aan den Raad van State opgedragen, aan welks leden, in tegenoverstelling van die der Staten-Generaal, uitdrukkelijk verboden was de bijzondere belangen der gewesten, waaruit zij gekozen waren, voor te staan, wanneer die met het algemeene belang in strijd zouden zijn. Zij waren in hun gevoelen alleen gebonden aan hetgeen eer en pligt hun voor mogten schrijven, terwijl de meerderheid van stemmen in alle zaken besliste (1). Ten gevolge dezer heilzame bepalingen kon de Raad in zijne gewigtige werkzaamheden met spoed en geheimhouding te werk gaan, terwijl die voorwaarden van een krachtig uitvoerend bewind uit den aard der zaak in de vergaderingen der algemeene en gewestelijke Staten veelal ontbraken. Doch het wantrouwen der Staten in de bedoelingen der Engelschen en de zucht tot handhaving en uitbreiding van hun eigen gezag, waarvan LEICESTER's bestuur voor een groot deel de schuld droeg, hadden reeds van den aanvang den werkkring van den Raad beperkt en de uitoefening van zijn gezag belemmerd (2). Men streefde er naar zich zooveel mogelijk onafhankelijk te maken van een collegie, waarin niet slechts twee Engelschen zitting hadden, maar dat bovendien belast was met de zorg voor de getrouwe naleving van het verdrag met ELIZABETH, hetwelk haar een naauwkeuriger toezigt op de regering der Vereenigde Gewesten verzekerde, dan de Staten genegen waren haar toe te kennen. In den Raad van State had OLDENBARNEVELT zoo weinig invloed, dat hem zelfs in den aanvang des jaars 1590 de vrije toegang, die hij plagt te hebben, ontnomen werd, terwijl hij in de Staten-Generaal, waarin hij geregeld door de Staten van

(1) Art. XX der *Instructie voor den Raad van State*, bij BOR, III bl. 239. Zie ook Art. XXXIII: »en sal een yegelijk bij eede renuntieren van alle particuliere correspondentien, 't zy met den provintien, steden of private en particuliere personen, voor so veel deselve den gemeenen beste mochten wesen hinderlijk, en dat sonder aensien te nemen op de provintien of steden daer uyt deselve zijn geboren of verkoren, of 't particulier profijt derselver, van hen-selven, of van yemand anders, sy-luyden alleenlijk voor oogen sullen hebbe de eere Godes, en de welvaert en conservatie der voorsz. landen, en de gemeene sake.''

(2) VAN SLINGELANDT, *Staatk. Geschr.* III bl. 7—9. Hiervoor, bl. 390.

Holland werd afgevaardigd, zoowel als vertegenwoordiger van dat magtige gewest als 1590
door zijn persoonlijk aanzien een groot overwigt begon uit te oefenen (1). Reeds ten tijde van LEICESTER waren de Staten-Generaal begonnen meer en langer te vergaderen, dan zij vroeger gewoon waren, ten einde een geregelder toezigt over het gansche bestuur te kunnen houden, en bij alle voorkomende aangelegenheden terstond een besluit te kunnen nemen (2). De instelling van den Raad van State bragt hierin geen verandering. De Staten-Generaal gingen voort de algemeene belangen der Vereenigde Gewesten te behartigen, alsof de Raad niet reeds met die zorg was belast, en hunne tijdelijke vergaderingen namen daardoor langzamerhand den vorm van een blijvend regeringsligchaam aan, daar de menigte der voorkomende zaken hen niet langer toeliet voor geruimen tijd uit een te gaan (3). Dat het oppergezag bij hen berustte, werd bij elke geschikte gelegenheid den Raad herinnerd. Niettegenstaande de bedenkingen van dat collegie, werd het krijgsvolk verpligt aan de Staten-Generaal, en niet aan den Raad, getrouwheid te zweren (4). Bij de begrafenis van den Graaf VAN NIEUWENAAR werd bepaald dat de afgevaardigden der Staten-Generaal onmiddellijk op de bloedverwanten zouden volgen, en de Raad was verpligt daarmede genoegen te nemen (5). Een plakkaat op de munt werd tegen het gevoelen van den Raad op naam der Staten-Generaal uitgevaardigd, en tevens verklaard dat zijn gezag genoegzaam geëerbiedigd werd, wanneer de Staten omtrent een zoo gewigtig onderwerp geen besluit namen, zonder zijn advies te hebben ingewonnen (6). Ook ging men met zorg de dikwerf beleedigende aanmatiging der Engelsche Raadsleden te keer, die in hunne betrekking tot ELIZABETH eenen vrijbrief

(1) VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 295. VAN SLINGELANDT, t. a. p. III. bl. 11.

(2) In *Utrecht* had men toen reeds over deze strekking geklaagd. Zie BOR, III bl. 964: »Doch verklaarden de Staten van Utrecht niet goed te vinden, dat men den Gezanten (n. de gedeputeerden ter Staten-Generaal) om veelderhande wil, soude so generalijk absolute commissien geven, gelijk tot nu ettelijke malen geschied waer. — — — Daer benevens vonden sy niet goed den Gecommitteerden so continuelijk bij den anderen te laten, als nu een tijd lang geschied was."

(3) HOOFT, bl. 1142. GROTIUS, *Ann.* p. 99. In 1593 is de vergadering der Staten-Generaal permanent geworden. P. PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, III bl. 28.

(4) *Resolutien der Staten-Generaal*, 1 Junij 1588.

(5) »na eenige gemoveerde difficulteyten." *Res. d. Stat. Gen.* 16 Dec. 1589. — De naijver der Staten-Generaal op hun gezag strekte zich ook tot kleinigheden uit. Toen hun gewone drukker onder een hunner plakkaten zich *Drukker ordinaris der Heeren Raden van State* genoemd had, en het bleek dat de Raad hem daartoe last had gegeven, besloot men den Raadsleden af te vragen »wat sy met de voors. correctie mynen ofte verstaen." *Res. d. Stat. Gen.* 11 Oct. 1590.

(6) *Res. d. Stat. Gen.* 18 Dec. 1589.

1590 zagen om de Staten-Generaal niet alleen te raden, maar ook te vermanen en teregt te wijzen. Toen BODLEY zich in den aanvang des jaars 1590 «wat sterk geëxpliceerd had" over het lange uitstel in het nemen van een besluit omtrent de versterking van *Ostende*, ontving hij eene scherpe teregtwijzing. Men herinnerde hem dat hij in dienst der Staten-Generaal was, wier geld hij trok, en wien hij eenen eed van getrouwheid had afgelegd; dat hij derhalve weten moest dat hun collegie «het eerste en principaalste lid van den lande was," hetwelk hij derhalve «met alle respect en consideratie" behoorde te bejegenen; en dat de afgevaardigden aan niemand verantwoording schuldig waren, dan aan de gewestelijke Staten, die zij vertegenwoordigden (1). Met niet minder klem werd het gezag der Staten-Generaal tegenover het buitenland gehandhaafd. In overeenstemming met BODLEY drong de Engelsche gezant WILKES eenige maanden later op vermeerdering van de magt van den Raad van State aan, opdat de Staten of Stadhouders der bijzondere gewesten de uitvoering hunner bevelen niet zouden kunnen belemmeren, en schroomde niet bij die gelegenheid te verklaren, dat al de oneenigheden en verwarringen in den staat haren oorsprong genomen hadden uit de verandering van regeringsvorm, «koomende van Monarchie tot in Democratie, of veel eer Anarchie, daardoor een iegelijk wilde meester weesen." Met waardigheid werd hierop geantwoord, dat de Vereenigde Gewesten ten tijde hunner Vorsten nimmer aan eene absolute regering onderworpen geweest, maar steeds overeenkomstig hunne privilegiën bestuurd waren, totdat zij tot bescherming dier vrijheden de wapenen hadden opgenomen, sedert welken tijd de regering op de algemeene en bijzondere Staten was overgegaan (2). Omstreeks denzelfden tijd verschenen gezanten der Graven EDSARD en JOHAN van *West-Friesland* in de vergadering; doch daar hun lastbrief geschreven was alsof hij tot onderdanen en niet tot het hoogste staatsgezag eener onafhankelijke mogendheid was gerigt, achtte men dien in strijd met «de eer en waardigheid van den lande," en weigerde hen te hooren (3).

Hoewel de voortdurende pogingen van ELIZABETH, om aan den Raad van State en aan den bevelhebber harer hulptroepen meer gezag en een ruimeren werkkring te verzekeren, derhalve juist de tegenovergestelde uitwerking hadden, was het echter niet te ontkennen dat hare voorstellen in meer dan één opzigt met het ware belang der Vereenigde Gewesten overeenkwamen. Vooral was dit het geval met betrekking tot de krijgszaken, wier bestuur aan den Raad was toevertrouwd. Niet alleen aan de Staten-Generaal hadden de krijgslieden eenen eed af te leggen: zij verbonden zich op dezelfde plegtige wijze tot getrouwheid aan de Staten en Stadhouders der bijzondere gewesten en

(1) *Res. d. Stat. Gen.* 4 Jan. 1590.

(2) *Res. van Holland*, 1590. bl. 70, 71. *Res. der Stat. Gen.* 24 Julij 1590.

(3) *Res. der Stat. Gen.* 9 Mei 1590. Twee dagen later zijn zij echter toegelaten.

zelfs aan de regering der steden, waar zij in garnizoen werden gelegd. Bovendien was de 1590
Raad verpligt de uitvoering zijner bevelen aan de Stadhouders over te laten, die zich, in overeenstemming met de Staten hunner provincie, dikwerf het regt aanmatigden die te wijzigen of geheel na te laten. Hoewel men zich vooral in *Holland*, aan LEICESTER's aanslagen gedachtig, op dit punt onverzettelijk betoonde (1), zagen echter de voornaamste staatslieden volkomen in, welke hinderpalen het gemis van een krachtig centraal bestuur aan de bevordering van het algemeene welzijn en vooral aan eene doeltreffende krijgsvoering in den weg legde. Vermeerdering van centralisatie, voor zoo verre het gezag van den Raad van State daardoor niet vergroot werd, scheen hun het eenige middel om dat euvel weg te nemen. Doch is het vreemd, dat zij daarbij tevens de uitbreiding van *Holland's* invloed en de verzekering van zijn overwigt op het oog hadden? Los was nog de band, die de Vereenigde Gewesten zamensnoerde. De onderscheidene provinciën beschouwden elkander nog minder als leden van denzelfden staat dan als *bondgenooten;* en de afgevaardigden ter Staten-Generaal werden niet alleen als *gezanten* beschouwd, maar ook nog dikwerf aldus genaamd (2). Sedert overoude tijden had elk gewest op zich zelf gestaan, zijn eigen regeringsvorm en instellingen, zijne eigene belangen en inzigten gehad. Het gemeenschappelijke gevaar had wel het besef verlevendigd, dat zij zich alleen door eendragt konden staande houden, maar geenszins de uitbarsting van onderlingen naijver en het najagen van bekrompen eigenbelang kunnen stuiten. Aan de volharding, de hulpmiddelen en den overwegenden invloed van *Holland* was het te danken, dat de Vereenigde Gewesten na den dood des Prinsen van *Oranje* niet voor PARMA's zegevierende wapenen bezweken waren. Nog steeds droeg *Holland* verreweg het grootste aandeel in de algemeene lasten, schoot dikwerf aan de Staten-Generaal en de overige gewesten de noodige penningen voor, en zorgde niet alleen voor eigene veiligheid, maar voorzag ook verscheidene vestingen in *Gelderland* en *Overijssel* op gevaarlijke tijdstippen van troepen, levensmiddelen en krijgsbehoeften (3). Wanneer de nood drong, was men reeds gewoon zich allereerst tot de Staten van *Holland* te wenden, van welke men de snelste en krachtigste hulp verwachten kon (4). Geen wonder dat de Hollandsche staatslieden, die, even als OLDENBARNEVELT, niet slechts uit liefde voor hun vaderland of uit natuurlijke zucht tot uitbreiding hunner magt, maar ook krachtens eed en pligt, in de eerste plaats *Holland's*

---

(1) *Res. van Holland*, 1590, bl. 69—72. Vgl. VAN SLINGELANDT, *Staatk. Geschr.* I bl. 141.

(2) Zie o. a. hiervoor, bl. 39 noot (5). *Res. v. Holland*, 1588, bl. 403.

(3) Zie o. a. *Res. van Holland*, 1588, bl. 525; 1589, bl. 589, 609, 645. BOR, III bl. 534*b*.

(4) Zie o. a. *Res. v. Holland*, 1588, bl. 402. BOR, III bl. 475.

1590 belangen ter harte namen, het niet meer dan billijk achtten, zoo dat gewest van de gewenschte centralisatie het meeste voordeel trok (1).

Met dit gemengde doel waren op aandrang der Staten van *Holland* reeds onderscheidene maatregelen tot stand gekomen. Het Superintendent-collegie voor de Admiraliteiten was na langdurige tegenkanting opgerigt (2), en Prins MAURITS tot Admiraal-Generaal der Unie benoemd. In 1589 had *Holland* voorgesteld den Prins insgelijks tot Kapitein-Generaal der Unie aan te stellen, waardoor de gansche krijgsmagt van den staat aan zijn gezag zou zijn onderworpen geworden; doch dit plan werd waarschijnlijk door den naijver der overige gewesten tegengewerkt, en nimmer verwezenlijkt. Echter slaagde men er in hem tot Opperbevelhebber over het leger te velde te doen benoemen, voor zoo verre het zich binnen de provinciën, waarover hij Stadhouder was, of buiten de grenzen der Vereenigde Gewesten bevond (3). De dood van den Graaf van NIEUWENAAR opende daarenboven voor *Holland* eene gunstige gelegenheid, om de centralisatie van het krijgsbestuur te bevorderen, en tevens zijnen invloed uit te breiden. De Stadhouderschappen van *Utrecht*, *Gelderland* en *Overijssel* waren daardoor opengevallen, en niemand scheen daarop zooveel aanspraak te kunnen maken als de zoon van WILLEM I, die reeds door menig blijk van moed en beleid zijne geschiktheid voor die aanzienlijke en gewigtige betrekking bewezen had (4).

Reeds vroeger hadden de Staten van *Holland* bewijzen gegeven dat zij grooten prijs stelden op de voortduring der naauwe betrekking van *Holland* en *Zeeland* met *Utrecht*, welke KAREL V had doen ontstaan, door die drie gewesten in 1534 onder één Stadhouderschap te brengen. In de instructie van MAURITS als Stadhouder van *Holland* was

(1) *Waarachtige Historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 180, 196. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 226 vv. Vgl. Mr. G. W. VREEDE, *Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie*, 1856. I bl. 32. O. VAN REES, *Verhandeling over* DE LA COURT, bl. 1—12.

(2) *Res. der Stat. Gen.* 16 Febr. 1590: »tot weeringe van alle confusien in 't stuk van de Admiraliteyten en de diversiteyten van de commandementen te water."

(3) *Res. v. Holland*, 1589, bl. 173. Tegelijk met de benoeming van MAURITS tot Kapitein-Generaal had *Holland* voorgesteld den Graaf van HOHENLO tot Luitenant-Generaal, den Graaf van NIEUWENAAR tot Generaal over de Cavallerie, en Graaf WILLEM LODEWIJK van NASSAU tot Generaal over de Infanterie te benoemen. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII bl. 82. VAN SLINGELANDT, *Staatk. Geschr.* IV bl. 14, 15, 116. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* III bl. 86—92. Het is echter opmerkelijk dat LE PETIT, *Chronique de Hollande*, II p. 767, op het jaar 1600 vermeldt: »Le très illustre Prince Maurice de Nassau — — — estoit ceste année de la part et *par commission desdits Seigneurs Estatsgeneraux* General de l'armée desdites Provinces unies par mer *et par terre*."

(4) VAN WIJN op WAGENAAR, VIII bl. 8.

uitdrukkelijk vermeld, dat hij geen middel mogt verzuimen om hetzelfde gezag over 1590
Utrecht te verkrijgen, en de Staten van *Holland* hadden er later zoowel bij LEICESTER als bij de *Staten-Generaal* herhaaldelijk op aangedrongen, dat zij tot bevordering van eensgezindheid en zamenwerking den vorigen toestand herstellen zouden (1). Doch de onlusten onder LEICESTER's bestuur hadden tusschen *Holland* en *Utrecht* eene tweedragt doen ontstaan, die veeleer alle banden dreigde los te scheuren dan naauwer toe te halen. Intusschen was deze verdeeldheid niet alleen gevaarlijk voor het algemeene welzijn, maar vooral ook noodlottig voor het openliggende gewest, hetwelk zich door eigene schuld van *Holland's* bijstand beroofde. De gansche *Veluwe* was door de Spanjaarden op brandschatting gesteld, en de bezettingen van *Zutphen* en *Deventer* schroomden niet hunne strooptogten in het *Sticht* voort te zetten, en zelfs de voorsteden van *Utrecht* te verontrusten. *Vianen* en *Vreeswijk* waren gedurig in gevaar geplunderd te worden (2). Deze noodlottige toestand had de Staten van *Utrecht* reeds in 1588, toen PROUNINCK nog Burgemeester was, bewogen, om de medewerking der Staten van *Holland* tot verdediging van hun gewest in te roepen. Hoezeer deze zich terstond daartoe bereid verklaarden, hadden zij echter de gelegenheid niet verzuimd om op de nadeelige gevolgen van onderlinge verdeeldheid te wijzen, en «het onwijs en kwaad voornemen" derzulken ten toon te stellen, die getracht hadden door de afzonderlijke opdragt der Souvereiniteit aan de Koningin van *Engeland* eene scheuring tusschen de Vereenigde Gewesten te doen ontstaan (3). De spoedig daarop tot stand gebragte omwenteling, waarbij de Engelschgezinde partij het onderspit dolf en de regering van *Utrecht* in Hollandschen zin gewijzigd werd (4), herstelde de eensgezindheid tusschen de Staten der beide gewesten, en gaf *Holland* na het overlijden van den Graaf van NIEUWENAAR gegronde hoop, dat MAURITS insgelijks tot Stadhouder van *Utrecht* zou verkozen worden. OLDENBARNEVELT, die in het *Sticht*, en vooral in zijne geboorteplaats *Amersfoort*, veel invloed had, liet niets onbeproefd om die wenschelijke zaak tot stand te brengen, en werd daarin door FLORIS THIN, VAN HEERMALE, VAN ZUYLEN en andere zijner vrienden ondersteund, die vroeger door PROUNINCK's aanhang uit *Utrecht* verbannen waren, doch thans weder de voornaamste staatsambten bekleedden. Niet zonder tegenkanting werd hun doel bereikt, daar velen voor *Holland's* overwigt vreesden, en het bovendien wenschelijk achtten dat de Stadhouder als hoofd der krijgsmagt zijn verblijf binnen de stad *Utrecht* zou houden. Ook was de talrijke partij der Calvinisten

(1) Hiervoor, bl. 164. BOR, III bl. 510.

(2) BOR, III bl. 496, 497, 549.

(3) *Resol. v. Holland*, 1588, bl. 402 vv.

(4) Hiervoor, bl 379.

1590 geenszins met de voorgestelde benoeming van den Prins ingenomen (1) en bovendien nog onlangs door de afzetting harer predikanten verbitterd. De herinnering aan de Jacobsgezinde gemeente, die in 1586 voor de Consistorialen had moeten bukken (2), was nog steeds dierbaar gebleven aan verscheidene regeringsleden, die tijdens de heerschappij der Leicestersche factie van het kussen waren gezet; en naauwelijks was de Graaf van NIEUWENAAR, die aan de Calvinistische predikanten de hand boven het hoofd hield, overleden, of de regering verbood hun binnen de stad en haar regtsgebied te prediken, en beriep andere leeraars in hunne plaats. Het was welligt met de nevenbedoeling, om zich bij de Utrechtsche Hervormden in een gunstig daglicht te stellen, dat Prins MAURITS zich het lot aantrok van twee der afgezette predikanten, UYTENBOGAERT en HELMICHIUS, die zich boven hunne ambtsbroeders door verdraagzaamheid en ondergeschiktheid aan het wereldlijk gezag onderscheiden hadden, en in de woelingen der Leicestersgezinden het minst waren betrokken geweest. Door zijne tusschenkomst bood men hun een voorloopig verblijf te *'s Gravenhage* met vrijheid van prediken en behoud hunner jaarwedde aan, en UYTENBOGAERT werd aldaar weldra tot vast predikant aangesteld (3). Intusschen wist de partij, die eene naauwere vereeniging tusschen *Holland* en *Utrecht* wenschte, hare bedoelingen te bereiken. Op den zesden Februarij 1590 werd het Stadhouderschap door de Staten aan MAURITS aangeboden, en op den tweeden April legde hij in die betrekking den eed op zijne instructie af (4).

Op laatstgenoemd tijdstip was MAURITS reeds tot Stadhouder van *Overijssel* benoemd. Spoedig na het overlijden van den Graaf van NIEUWENAAR had de Raad van State aan de drie gewesten, waarover hij het Stadhouderlijk bewind had gevoerd, eenen brief gerigt met vermaning om twee of drie geschikte personen voor die betrekking voor te dragen, opdat de Raad overeenkomstig het verdrag met *Engeland* (5) daaruit eene keuze zou kunnen doen. In *Utrecht* had men zich om het beweerde regt van den Raad weinig bekommerd, en de Staten-Generaal hadden geen bezwaar gevonden om MAURITS' benoeming te bekrachtigen, niettegenstaande zij geenszins strookte met het gezag, dat in de overeenkomst met ELIZABETH aan den Raad was toegekend. Ook in

(1) *Waarachtige Historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 550: »alle de kerkelijke — — hatende zijn Excellentie Mauritius, omdat zy geloofden dat hy niet zuiver in de leer was, en omdat zyn vader nooit hare party had gekozen."

(2) Hiervoor, bl. 198.

(3) UYTENBOGAERT, *Kerkelijke Historie*, bl. 271—274. *Kerkelijcke Bedieninge en de Verantwoordinge*, bl. 8—11. BOR, II bl. 846—848.

(4) BOR, III bl. 510—514. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* III bl. 106—114.

(5) Art. 24. Hiervoor, bl. 160.

Overijssel weigerde men dat gezag te erkennen, op grond dat die provincie zich buiten elke naauwere betrekking met *Engeland* gehouden had. Hoewel deze bewering bezwaarlijk met de voorwaarden was overeen te brengen, waaronder *Overijssel* in 1586 den Graaf van LEICESTER als algemeenen Landvoogd had erkend (1), werd het verzoek van de Staten dier provincie om eenen Gouverneur te mogen verkiezen, die vervolgens door de Staten-Generaal zou worden aangesteld, door de laatsten ingewilligd, en het Stadhouderschap op die wijze reeds in Februarij aan MAURITS opgedragen (2). 1590

In *Gelderland* was men het minder eens over den persoon, wien men in de plaats van den Graaf van NIEUWENAAR tot Stadhouder zou verkiezen. De Graaf van KUILENBURG werd door velen tegen MAURITS overgesteld, daar zij het onvoegzaam achtten dat hun gewest, waarover steeds een bijzondere Gouverneur was aangesteld geweest, thans door den Stadhouder eener andere provincie zou bestuurd worden. Doch OLDENBARNEVELT wist deze bezwaren op dezelfde wijze uit den weg te ruimen, waarop hij diergelijke bedenkingen in *Overijssel* had weerlegd. Hij maakte de Staten dier gewesten opmerkzaam dat zij onmogelijk door eigene magt de Spanjaarden zouden kunnen verdrijven. Daartoe werden in de eerste plaats de rijke hulpbronnen van *Holland* en *West-Friesland* gevorderd, en wanneer zouden deze milder ook voor de overige provinciën vloeijen, dan wanneer MAURITS ook daar de Stadhouderlijke waardigheid bekleedde? Bovendien beloofde OLDENBARNEVELT dat hij in dat geval al zijnen invloed bij de Staten van *Holland* en de Staten-Generaal zou aanwenden, om hen tot krachtigen bijstand te bewegen, en wist daardoor de meerderheid voor zijn oogmerk te winnen (3). Op den Landdag, die den 10^{den} Julij te *Tiel* gehouden werd, verkozen de Staten van *Gelderland* MAURITS tot hunnen Gouverneur en Kapitein-Generaal; doch de Prins maakte ditmaal zwarigheid om zich die benoeming te laten welgevallen, en verzocht de Staten om het verdrag met *Engeland* na te leven, en een tweetal op te maken, waaruit de Raad van State zou kunnen kiezen. Na langdurige onderhandelingen besloten de Staten aan zijn verlangen te voldoen, en droegen in het laatst van April 1591 nevens hem JOHAN, Graaf van *Oost-Friesland*, tot Stadhouder voor. De Raad verkoos daarop MAURITS, wiens aanstelling door de Staten-Generaal werd goedgekeurd. Het duurde echter tot Augustus, eer hij, na de verovering van *Zutphen* en *Deventer*, te *Arnhem* in zijne nieuwe betrekking bevestigd werd (4).

(1) Hiervoor, bl. 256. KLUIT, t. a. p. II bl. 114. Zie in den *Overijsselschen Almanak* voor 1848, een opstel getiteld: *Betrekking van Overijssel tot de Generale Staten en de Unie van Utrecht*, bl. 92, 98—108.

(2) VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 101, aant. 277—280. KLUIT, t. a. p. III bl. 116—120.

(3) *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 11 N°. 5.

(4) BOR, III bl. 515. VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 102, aant. 282—289. KLUIT, t. a. p. 114—116, 448.

1590 Hoewel de stelselmatige beperking der magt van den Raad van State, waarin de Prins als Stadhouder zitting had, ook diens invloed op het algemeene staatsbestuur scheen te verminderen, kan het echter geen bevreemding wekken, dat hij geen krachtiger pogingen had aangewend, om dit streven tegen te gaan. Door dankbaarheid verbonden aan *Holland's* Staten, die hem op jeugdigen leeftijd tot de gewigtigste ambten verheven, steeds met de meeste onderscheiding behandeld en zijn gezag over de Vereenigde Gewesten voortdurend uitgebreid hadden, vond hij in zijne nieuwe betrekkingen en in zijn onbetwist opperbevel over het leger eene ruime vergoeding voor de verminderde magt van den Raad, waarin hij toch niet de eerste plaats bekleedde. Ook stemde hij volkomen met den wensch der Staten in, om door de vermindering van *Engeland's* invloed de onafhankelijkheid der Vereenigde Gewesten te verhoogen. Doch zijne vrijwillige onderwerping aan de leiding en voorlichting van *Holland's* staatslieden sproot bovendien uit eene andere bron voort. Door karakter en neiging was hij minder staatsman dan soldaat. Zijn rondborstige, bijkans ruwe aard, zijn driftig gestel en voortvarende geest strookten geenszins met de vereischten eener omzigtige en behoedzame behandeling van staatszaken. Hij miste den helderen blik en het juiste oordeel over de binnen- en buitenlandsche staatsbelangen, waardoor zijn vader had uitgemunt (1). Veel meer dan in de raadzaal gevoelde hij zich in de veldheerstent op zijne plaats. Daar kon hij aan zijne neiging voor het krijgsmansleven den vrijen teugel vieren, en de beste toepassing vinden voor zijne geliefkoosde wis- en bouwkundige studiën. Daarheen trok hem het jeugdige vuur van een onverschrokken gemoed, dat geen gevaren telde, en het zelfbewustzijn van de krijgskundige talenten, die zich weldra schitterend zouden ontplooijen. Gaarne liet hij aan de Staten, met name aan OLDENBARNEVELT, het bestel van de staatkundige aangelegenheden der Unie over, wanneer het hem vergund werd aan het hoofd der Staatsche legermagt de Spaansche krijgsbenden van den vaderlandschen grond te weren (2). Ook gaf hij destijds geen blijken van eene eerzucht, die hem naar een hooger gezag zou hebben doen haken, dan de Staten van *Holland* voor hem hadden afgebakend. Integendeel keurde hij stilzwijgend goed, dat zij hunne afzonderlijke Souvereiniteit, waarmede zij onder LEICESTER hunne willekeurige handelingen hadden pogen te verontschuldigen, meer en meer handhaafden en stelselmatig op de onderscheidene deelen van het staatsbestuur toepasten, niettegenstaande hij daardoor meer en meer de hoop moest verliezen, eenmaal de Grafelijke kroon op

(1) In 1598 schilderde de Fransche gezant BUZANVAL den Prins af, als zeer afkeerig van staatszaken en ongeschikt voor hare behandeling. Hij voegde er bij: »Il est bien tard d'apprendre cette science, en laquelle son père a tant excellé!" *Mémoires de* DUPLESSIS-MORNAY, VIII p. 503.

(2) Mr. G. W. VREEDE, *Inleiding tot de Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie*, I bl. 134. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau* IV bl. 171--176.

J. F. C. Reckleben sculps.

zijn hoofd te zien. De plakkaten, die te voren op naam van den algemeenen Landvoogd 1590
of den gewestelijken Stadhouder waren uitgevaardigd, werden sedert 1588 op naam der Staten gesteld, en de vroeger in vele gevallen onmisbare goedkeuring van het Hof van *Holland* niet langer noodig geacht. De commissiën der ambtenaren werden insgelijks op naam der Staten uitgegeven, en de gevorderde eed aan hen afgelegd. De regterlijke oordeelvelling over buitengewone misdrijven werd aan het Hof ontnomen en op Gecommitteerden der Staten overgebragt. Ook werd in 1590 het collegie der Gecommitteerde Raden nader bevestigd, hetwelk bestemd was om de loopende zaken te behandelen, wanneer de Staten niet vergaderd waren, en als ware het den afwezigen Souverein te vertegenwoordigen (1). Door deze onderscheidene maatregelen werd het Souvereine gezag der Staten van *Holland* bevestigd; doch tevens wist de stedelijke aristocratie hare magt aanmerkelijk uit te breiden. Niet alleen werd het voor de burgers bijna onmogelijk gemaakt, om zich door een beklag bij het Hof van *Holland* tegen hunne stedelijke regeringen regt te verschaffen, maar ook leden alle pogingen schipbreuk, om eene afdoende wijze voor de beslechting der menigvuldige geschillen tusschen de steden te bepalen, niettegenstaande de Staten herhaaldelijk de klagt deden hooren, dat die onderlinge twisten voortdurend toenamen en het algemeene welzijn op de ernstigste wijze bedreigden. Wel onderwierp men zich in enkele gevallen vrijwillig aan het oordeel van den Stadhouder; maar deze was onbevoegd om steeds door zijn gezag de partijen tot overeenkomst te brengen (2). Had *Holland* onder LEICESTER tegenover de Unie het voorbeeld gegeven eener zelfstandigheid, die de onmisbare eenheid in het staatsbestuur verstoorde: ook de Vroedschappen wenschten zich onafhankelijk te maken van elk gezag, hetwelk aan haren willekeur perken kon stellen. Daar de Staten grootendeels uit hare afgevaardigden waren zamengesteld, kon dit streven naar vermeerdering van de magt der aristocratie door de weinige staatslieden, die eene grootere centralisatie voorstonden, niet worden gestuit. Ook in de overige gewesten drong langzamerhand dezelfde geest door, zoodat niet alleen elke provincie maar bijkans elke stemhebbende stad zich als een zelfstandige staat beschouwde, die slechts in enkele opzigten aan de beslissing eener hoogere magt gebonden was. Uitsluitend op de vermeerdering van eigen gezag en de bevordering van plaatselijke belangen bedacht, verloor men te dikwerf uit het oog dat de gemeenschappelijke band, die de onderscheidene leden der Unie van *Utrecht* vereenigde, in plaats van een lastige hinderpaal voor

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* III bl. 22-62, 160—173. — In 1590 werd behalve het gewone collegie van Gecommitteerde Raden ook nog een collegie van vier Gecommitteerde Raden *nevens zijne Excellentie* ingesteld, hetwelk echter sedert 1593 met het andere zamensmolt.

(2) KLUIT, t. a. p. III bl. 52, 186—189.

1590 vrije ontwikkeling te zijn, het eenige en toch reeds zwakke bolwerk was der duur gekochte onafhankelijkheid.

Het verdient opmerking, als een blijk der onzekerheid en verscheidenheid van het toenmalige staatsregt, dat de bijna gelijktijdige benoeming van MAURITS tot Stadhouder in drie gewesten telkens op eene andere wijze plaats greep. Het Stadhouderschap over *Overijssel* werd den Prins door de Staten-Generaal opgedragen, aan wien hij ook den eed op zijne commissie aflegde, zonder dat men eenig spoor aantreft, dat hij insgelijks aan de Staten dier provincie eenen eed gedaan heeft. Als Stadhouder van *Utrecht* zwoer MAURITS aan Gecommitteerden uit de Staten van dat gewest, dat hij de voor hem opgemaakte Instructie getrouwelijk zou naleven. Alleen in *Gelderland* had zijne benoeming plaats overeenkomstig de voorschriften van het verdrag met ELIZABETH, terwijl bovendien de aldaar bestaande gewoonte geëerbiedigd werd, dat de Stadhouder en de Staten elkander wederkeerig bij eede getrouwheid beloofden (1). Intusschen hadden *Holland's* staatslieden (2), al ware het dan ook langs verschillende wegen, hun oogmerk bereikt, en met het gezag van hunnen Stadhouder tevens den invloed hunner provincie aanmerkelijk uitgebreid. Niet weinig droeg daartoe bij dat OLDENBARNEVELT, ten gevolge zijner ijverige bemoeijingen voor MAURITS' verheffing, met verscheidene regeringsleden in de overige gewesten vriendschapsbetrekkingen had aangeknoopt, en tevens meer erkend was geworden als de voorname spil, waarom *Holland's* regering draaide. Vooral van zijne veelvermogende tusschenkomst verwachtte men thans in *Gelderland* en *Overijssel* de middelen tot verlossing van de Spaansche bezettingen; en toen in de twee volgende jaren de voornaamste steden, waarin zij zich genesteld hadden, door MAURITS' krijgsbeleid aan den vijand ontrukt waren, werd het bijkans tot eene vaste gewoonte, dat *Holland's* Advokaat door de Staten en Gedeputeerden dier gewesten, en zelfs door vele stedelijke regeringen, over gewigtige aangelegenheden geraadpleegd werd. Ook in het *Sticht*, waar hij geboren was en aanzienlijke goederen bezat, nam zijn aanzien na de fnuiking der Engelschgezinde partij aanmerkelijk toe (3). De invloed, dien hij allengskens door zijn vast karakter, zijne uitgebreide kundigheden,

(1) KLUIT, t. a. p. II bl. 138.

(2) Als de voornaamste vrienden en medewerkers van OLDENBARNEVELT behooren vermeld te worden, de bekwame Pensionaris van *Gouda*, FRANÇOIS FRANCKEN, die in 1593 tot lid van den Hoogen Raad werd benoemd, en den ijverigen Griffier der Staten-Generaal, CORNELIS VAN AERSSEN, die vroeger Pensionaris van *Brussel* was geweest, en zijn gewigtig en invloedrijk ambt van 1584 tot 1623 onafgebroken bekleedde.

(3) *Waarachtige Historie van* OLDENBARNEVELT, bl. 158. *Verhooren van* OLDENBARNEVELT, bl. 13 N°. 5, bl. 88 N°. 131.

zijne welsprekendheid en zijne rustelooze bedrijvigheid eerst op *Holland's* Staten en vervolgens ook op de Staten-Generaal verkregen had, begon zich langzamerhand ook over de overige provinciën uit te breiden, en bragt daardoor in het bestuur van de algemeene belangen der Vereenigde Gewesten eene eenheid, die een heilzaam tegenwigt vormde voor de belemmerende en ontbindende aard der hoogst gebrekkige staatsregeling (1). 1590

Het was insgelijks minder door zijne Stadhouderlijke regten dan door zijnen zedelijken invloed, dat MAURITS sedert zijne verheffing tot het hoogste gezag in vijf der zes destijds vereenigde provinciën tot bevordering der wenschelijke centralisatie kon medewerken. Want hoewel hij zijne aanstellingen als Stadhouder steeds van de Staten-Generaal ontvangen, en ook aan deze den eed van getrouwheid afgelegd had, was hij overal verpligt de bijzondere privilegiën en voorregten te handhaven, en de gewestelijke belangen te behartigen. Niet de wetgevende (2), maar slechts een gedeelte der uitvoerende magt was hem opgedragen. In de vergaderingen der Staten had hij zitting noch stem (3). Groot was echter de invloed, dien hij op het staatsbestuur kon uitoefenen. Wel was hij een onderdaan der Staten, maar de eerbied, dien zij hem bewezen (4), de luister zijner hofhouding, welke zij uit eigene beweging telkens verhoogden (5) en de glans van zijnen naam gaven hem het uitwendige aanzien van eenen Vorst. Van zijne hand verwachtte de eergierige het gewenschte eereambt, van zijne genade hoopte de schuldige de kwijtschelding zijner straf. Bij het volk, dat nog steeds met dankbare liefde aan zijnen onvergetelijken vader dacht, genoot hij eene groote mate van achting en genegenheid, die door zijne schitterende heldenfeiten voortdurend werden aangewakkerd en vaak tot onbegrensde geestdrift klommen. In het regt om de meeste hooge ambtenaren, hetzij uit eene benoeming, hetzij onmiddellijk, te kiezen, en bijna alle stedelijke regeringen op de daarvoor bepaalde tijdstippen te veranderen, bezat hij een krachtig mid-

---

(1) Vgl. *De Staatkundige partijen in Noord-Nederland*, bl. 117—121. J. D. MEIJER, *Over* JOAN VAN OLDENBARNEVELD, *als den man aan wien de Staatkundige vorming van ons land tot een Gemeenebest is toe te schrijven*, in zijne *Verhandelingen*, II[e] Bundel, 1846, bl. 299—332.

(2) Zie over het aandeel in de wetgevende magt, dat hij in *Utrecht* had, KLUIT, t. a. p. III bl. 108, 109.

(3) Op de waardigheid van *eersten Edele*, waaraan het regt van vertegenwoordiging in de Staten van *Zeeland* verbonden was, maakte MAURITS eerst in 1596 aanspraak, na den dood van PIETER DE RIJKE, die in de Staten de plaats van den oudsten zoon van WILLEM I, den Graaf van *Buren*, had bekleed. WAGENAAR, *Vad. Hist.* VIII bl. 453 vv.

(4) Zie o. a. *Resol. v. Holland*, 1587, bl. 931; 1589, bl. 45, 684, 778. Vgl. KLUIT, t. a. p. III bl. 172. GROTIUS, *Ann.* p. 108.

(5) Zie o. a. hiervoor, bl. 406 noot (2).

1590 del om den invloed zijner aanhangers te vermeerderen. Bij gewigtige aangelegenheden werd steeds zijn gevoelen ingewonnen. Hoewel de Republiek tegenover het buitenland door de Staten-Generaal vertegenwoordigd werd, verzuimde geen vreemd Gezant ook bij den Prins gehoor te verzoeken (1). Het was echter vooral in het krijgswezen, dat zijne benoeming tot Stadhouder over vijf gewesten krachtdadig tot bevordering der eenheid medewerkte. Immers verkreeg hij als Kapitein-Generaal het gewigtige regt om de *patenten* of marschorders te geven, zonder welke het krijgsvolk niet van de eene naar de andere plaats verlegd kon worden, en was daardoor bevrijd van de hinderpalen, waardoor de uitvoering zijner bevelen als Opperbevelhebber over het leger te velde ligtelijk zou zijn vertraagd geworden. De vriendschap, welke *Friesland's* Stadhouder aan hem verbond, verzekerde hem bovendien van die zijde van eene ijverige medewerking, daar WILLEM LODEWIJK, verre van door kleingeestigen naijver gedreven te worden, volgaarne aan MAURITS' talenten hulde deed, en hem niet alleen het opperbevel niet betwistte, zelfs wanneer het tooneel van den krijg in de noordelijke streken des vaderlands was verplaatst, maar zijne pogingen, om den vaderlandschen grond van de vijandelijke legerbenden te zuiveren, steeds krachtdadig ondersteunde (2). Aan deze edele gezindheid van *Friesland's* Stadhouder, in verband met de vereeniging van vijf provinciën onder MAURITS' gezag, is het toe te schrijven dat de Prins, hoezeer nimmer tot Kapitein-Generaal der Unie benoemd, niettemin met de daad gedurende zijn gansche leven het opperbevel over de legers van den staat heeft uitgeoefend, hetzij de krijg binnen of buiten de grenzen der Vereenigde Gewesten werd gevoerd (3).

Naauwelijks was de eenheid in het staatsbestuur verhoogd en de mogelijkheid eener onbelemmerde krijgsvoering bevorderd, toen MAURITS in de gelegenheid werd gesteld zijne bekwaamheden als veldheer op grootere schaal en met ruimere middelen ten toon te spreiden. In den loop des jaars 1590 hadden onderscheidene omstandigheden er toe bijgedragen, om de Staten van hun lijdelijk verdedigingstelsel af te brengen en voor de voorstellen van WILLEM LODEWIJK te winnen. De dood van HENDRIK III had niet alleen den Koning van *Spanje* maar ook HENDRIK van *Navarre*, die terstond als HENDRIK IV den titel van Koning van *Frankrijk* en *Navarre* had aangenomen, tot verdubbelde inspanning genoopt. Niettegenstaande de Hertog van PARMA *Parijs* had ontzet, was het hem door de verdeeldheid en ijverzucht van de hoofden der LIGUE, die meer de bevordering van hun eigen belang dan de ondersteuning van FILIPS' aanspraken bedoelden, geenszins

(1) Mr. G. W. VREEDE, *Inleiding tot eene Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie*, I bl. 135, 137.

(2) KLUIT, t. a. p. III bl. 86, 89. J. A. C. VAN HEUSDE, *diatribe in Guilielmi Ludovici Nassavii vitam, ingenium, merita*. Traj. 1835, p. 182, 199.

(3) KLUIT, t. a. p. III bl. 90.

gelukt om HENDRIK IV eene beslissende nederlaag toe te brengen; en daar de Fransche steden, afkeerig van de Spaansche dwingelandij, weigerden zijne troepen in te nemen, was hij genoodzaakt geweest tegen het einde des jaars terug te keeren, om zijn leger in de zuidelijke Nederlanden de winterkwartieren te laten betrekken. In de Vereenigde Gewesten, alwaar deze aanvankelijke uitslag van PARMA's tusschenkomst in den Franschen burgerkrijg de hoop aanmerkelijk verlevendigde, dat de Koning van *Navarre* eenmaal zou zegevieren, begon men meer en meer in te zien welk een onberekenbaar voordeel het zou geven, wanneer een bevriend en door krachtige ondersteuning aan de Staten verpligt Vorst zich op *Frankrijk's* troon zou kunnen handhaven. Niet alleen lieten de Staten-Generaal HENDRIK IV door een plegtig gezantschap met zijne verheffing gelukwenschen (1), maar zij vermeerderden hunnen geldelijken bijstand tot honderdduizend gulden, en zonden bovendien eenige oorlogschepen onder FILIPS van *Nassau* naar *Frankrijk*, om de kusten van *Normandië* en *Bretagne* tegen eenen overval der Spanjaarden te beschermen (2). Niet minder scheen de toestand der zuidelijke *Nederlanden* te nopen, om niet langer PARMA's aanvallen af te wachten, maar uit eigene beweging de Spanjaarden aan te tasten. De bezettingen van onderscheidene steden waren aan het muiten geslagen, hadden zich van *Heerenthals* en eenige andere plaatsen meester gemaakt, en het land van *Kempen* onder brandschatting gebragt, onder voorwendsel van zich zelven betaling der verschuldigde soldij te verschaffen. Terwijl de opbrengst der belastingen door hunne rooverijen aanmerkelijk verminderde, nam hun aantal door het lokaas van een ongebonden leven gedurig toe; en de geringe geldelijke ondersteuning, die PARMA uit *Spanje* ontving, vergunde hem niet het kwaad op eene afdoende wijze te stuiten. De burgers van *Venlo*, beducht voor hetzelfde lot, dat reeds verscheidene Belgische steden getroffen had, verdreven hun garnizoen en weigerden Spaansche troepen in te nemen. Bovendien zond PARMA, die een gedeelte zijner troepen in het leger van den Hertog van MAYENNE gelaten had, spoedig na zijne terugkomst nog eene aanzienlijke legermagt onder den Prins van ASCOLI naar *Frankrijk* (3). De Staten hadden dus alle reden om te vermoeden dat de Italiaansche veldheer buiten staat zou zijn hun afbreuk te doen; en hoewel verscheidene regeringsleden in ernstige overweging gaven, 1590

(1) Hoewel ELIZABETH zelve HENDRIK IV krachtdadig ondersteunde, en hem een hulpcorps van 4000 man onder ROGER WILLIAMS toezond, kon hare ijverzucht de goede verstandhouding tusschen *Frankrijk* en de Vereenigde Gewesten niet verdragen, en liet zij aan de Staten-Generaal vragen, of de Heer van ST. ALDEGONDE, een onzer gezanten, ook in last had gehad om HENDRIK IV het beschermheerschap over deze landen op te dragen, hetgeen uitdrukkelijk werd ontkend. *Res. d. Stat. Gen.* 14 Junij 1590.

(2) BOR, III bl. 544. *Res. v. Holland*, 1590, bl. 84. *Mémoires de* SULLY, II p. 42.

(3) BENTIVOGLIO, bl. 454—472. CARNERO, p. 248—255.

1591 om eene krachtigere oorlogvoering tot den volgenden zomer uit te stellen, wanneer hij waarschijnlijk andermaal naar *Frankrijk* zou zijn vertrokken, behield het gevoelen de overhand dat men thans geen oogenblik mogt verzuimen, om de Spanjaarden aan te tasten. Ook wanneer PARMA zich krachtig te weer mogt stellen, zou de hernieuwde strijd in de *Nederlanden* ten minste eene weldadige verademing geven aan den Koning van *Navarre*, met wiens voorspoed het welzijn der Vereenigde Gewesten ten naauwste verbonden was. Bovendien had de schitterende veldtogt van MAURITS, waarin hij binnen weinige weken met eene geringe legermagt een aantal gewigtige sterkten aan den vijand had ontrukt, de gunstigste verwachtingen voor de toekomst opgewekt, en het vertrouwen in den jeugdigen veldheer verhoogd, wien de leiding der Staatsche krijgsbenden was toevertrouwd. Gedurende den winter hield men zich ijverig bezig met het maken der noodige toerustingen. De compagniën werden overal voltallig gemaakt, en tegen het voorjaar nog drieduizend voetknechten en driehonderd ruiters voor den tijd van zes maanden aangeworven. In den aanvang van Mei kon MAURITS over eene legermagt van negenduizend voetknechten en zestienhonderd ruiters beschikken, waarmede hij zich voorstelde de vestingen aan den *IJssel* met kracht aan te tasten, en de *Veluwe* en het *Sticht* tegen brandschatting en plundering te beveiligen (1). De Staten-Generaal benoemden naar gewoonte eenige Gedeputeerden om den Prins met raad en daad ter zijde te staan, en bepaaldelijk voor de geregelde betaling der soldij en den behoorlijken toevoer van levensmiddelen en krijgsbehoeften te zorgen (2).

Ten einde den vijand omtrent het doel van den veldtogt in het onzekere te laten, liet MAURITS de bezettingen van eenige kasteelen in *Braband* versterken, en het geschut langs *Rhenen* en *Wageningen* den *Rijn* opvoeren, terwijl hij zelf met het grootste gedeelte zijns legers den schijn aannam van de *Maas* te willen overtrekken. Doch eensklaps wendde hij den teugel naar den *Rijn* en van daar naar *Zutphen*. Intusschen had hij den Engelschen Kolonel FRANCIS VERE, die door de Koningin van *Engeland* in de plaats van WILLOUGHBY tot Opperbevelhebber harer hulptroepen benoemd was, met eenig krijgsvolk naar *Doesburg* gezonden, en deze was er in geslaagd de schans aan de overzijde van *Zutphen*, vier jaren te voren door YORK's verraad in Spaansche handen gespeeld, aan den vijand te ontrukken. Eenige zijner soldaten, als boeren en boerinnen verkleed, kwamen aldaar boter, kaas en eijeren te koop aanbieden, terwijl het overige krijgsvolk zich in den omtrek verscholen hield. Zonder argwaan liet men

(1) BOR, III bl. 548, 556. VAN METEREN, f. 308, 316 c. GROTIUS, *Hist.* p. 148, 149. *Resol. v. Holland*, 1590 bl. 119, 120.

(2) Dat was de eigenlijke taak der Gedeputeerden te velde, die vele werkzaamheden verrigtten, thans aan de officieren van den Generalen staf of aan de intendance opgedragen. Slechts in buitengewone gevallen namen zij besluiten, als vertegenwoordigers der Staten-Generaal.

de gewaande landlieden binnen; doch terwijl de zorgelooze bezetting zich niet meer 1591
om hen bekommerde, haalden zij eensklaps hunne wapenen te voorschijn, versloegen 24 Mei.
de wacht en openden de poort voor hunne makkers, die zich weldra van de schans meester maakten. Den volgenden dag vertoonde Prins MAURITS zich voor de stad met zijne gansche krijgsmagt, welke Graaf WILLEM LODEWIJK nog met veertienhonderd Friezen kwam versterken, terwijl de Prins hem beloofd had naar *Groningen* te trekken, zoodra hij zijn oogmerk in *Gelderland* en *Overijssel* zou bereikt hebben. Om zich tegen eenen vijandelijken aanval te dekken, besteedde MAURITS, die eene poging tot ontzet van *Zutphen* verwachtte, de eerste twee dagen om zijn legerkamp door behoorlijke verschansingen te omringen. Daarop werden de loopgraven tot aan de buitengracht der stad voortgezet, eene breede brug over den *IJssel* geslagen, en twee en dertig stukken geschut des nachts in batterij gesteld (1). Hoewel de bezetting, waarover de Friesche Edelman LIAUCKAMA bevel voerde, weinig meer dan vijfhonderd manschappen telde, en op zulk een geduchten aanval geenszins was voorbereid, versterkte zij echter de wallen en poorten, en maakte alle aanstalten om krachtigen wederstand te bieden. Op den dertigsten Mei liet MAURITS driemaal uit alle stukken losbranden en daarna de stad opeischen (2). LIAUCKAMA vorderde drie dagen, om zich te bedenken. MAURITS schonk hem één uur beraad. Van de onmogelijkheid overtuigd, om langdurigen wederstand te bieden, gaf de bezetting de stad bij verdrag over, en trok met wa- 30 Mei.
penen en bagaadje uit (3). Niettegenstaande LIAUCKAMA uitdrukkelijk beloofd had de burgerij in het verdrag op te nemen, had hij alleen bedongen dat de burgers drie dagen tijd zouden hebben om te bedenken, of zij verkozen in de stad te blijven of met hunne goederen elders heen te gaan. De Raadsheer GERLACH VAN DER CAPELLEN, door het Hof van *Gelderland* in het leger gecommitteerd, nam echter de belangen zijner vaderstad ter harte, en wist MAURITS te bewegen om al hare privilegiën te bevestigen, waardoor de stedelijke raad zelfs het gewigtige regt behield, om de opengevallene plaatsen zelf aan te vullen (4).

(1) Voor het trekken van het geschut werden gewoonlijk bootslieden gebruikt, daar de ondervinding geleerd had dat zij dit werk veel beter en sneller dan paarden verrigtten. VAN REYD, bl. 167.

(2) MAURITS was gewoon, de door hem belegerde vesting na een drievoudig salvo uit het geschut op te eischen Gaf zij zich over, dan kon de bezetting met krijgseer uittrekken, en de burgerij gunstige voorwaarden verkrijgen. Moest de opeisching herhaald worden, dan waren de voorwaarden minder gunstig; en werd ook deze afgeslagen, dan moest men zich later op genade overgeven.

(3) BOR, III bl. 562. VAN METEREN, f. 316*d*. VAN REYD, bl. 167. GROTIUS, *Hist.* p. 149. *Historie: d'eerste deel*, bl. 714. CHAPPUYS, *Hist. d. l. guerre d. Flandre* I p. 626. CARNERO, p. 256. COLOMA, p. 122. BENTIVOGLIO, bl. 473. CAMPANA, II p. 132.

(4) Mr. R. W. TADAMA, *Geschiedenis der stad Zutphen*, 1856, bl. 232.

1591 Volgens het plan van den veldtogt, door MAURITS in overleg met de Staten gemaakt, moest het leger thans naar *Coevorden* trekken, en het sterke *Deventer*, hetwelk een garnizoen van twaalfhonderd man inhield, op zijde laten liggen. Doch de buitengewoon snelle verovering van *Zutphen* had aller gemoederen met stoute verwachtingen vervuld, en daar het geschut gemakkelijk te water naar *Deventer* vervoerd kon worden, besloot men terstond derwaarts te gaan, om de kansen van een beleg op de plaats zelve te berekenen, en althans aan de overzijde der *IJssel* eene schans te bouwen, waardoor de toevoer belemmerd en de *Veluwe* voor vijandelijke strooptogten gevrijwaard kon worden. Reeds in den avond van denzelfden dag, waarop *Zutphen* in zijne handen was gevallen, liet MAURITS de voorhoede naar *Deventer* oprukken, werwaarts hij den volgenden dag met zijn gansche leger en al zijn geschut volgde.

Gedurende eenige dagen bleef de Prins met zijne troepen voor de stad, zonder eene eigenlijke belegering aan te vangen. De voortreffelijke vestingwerken en het talrijke garnizoen, waarover Graaf HERMAN VAN DEN BERG (1), een bekwaam en stoutmoedig legerhoofd, bevel voerde, schenen de kansen eener bestorming voor de belegeraars hoogst twijfelachtig te maken. Ook vreesde men dat de Hertog van PARMA op het berigt der overgave van *Zutphen* zich haasten zou om *Deventer* te komen ontzetten, en achtte zich niet sterk genoeg om zijnen aanval te weerstaan. Verscheidene burgers van *Deventer*, die onlangs naar naburige plaatsen waren uitgeweken, gaven echter zulke belangrijke berigten omtrent de verdeeldheid tusschen de Duitsche en Waalsche troepen der bezetting en het gebrek aan leeftogt en krijgsbehoeften binnen de stad, dat men besloot eene poging te wagen, om haar te bemagtigen. OLDENBARNEVELT, die zich in het leger bevond, vertrok terstond naar *Utrecht* en *Holland*, om de Staten dier gewesten tot verdubbelden spoed in het afzenden der benoodigde gelden en krijgsbehoeften aan te sporen. Intusschen liet MAURITS *Deventer* aan alle zijden
9 Junij. insluiten. Het geschut werd ontscheept en in batterij gesteld. Op den negenden Junij openden vijfduizend kanonskogels eene wijde bres in den muur. Terstond werd een schip met eene nedervallende brug daarvoor gebragt, waarin zich eenige Engelsche troepen bevonden, wie MAURITS de eer vergund had het eerst storm te loopen, om daardoor de smet uit te wisschen, die sedert het verraad van STANLEY op hunne natie kleefde (2). Doch de vurige krijgslieden, wier ongeduld het geschikte oogenblik niet af kon wachten, drongen met zooveel onstuimigheid uit het schip, dat de brug niet

(1) Graaf HERMAN was een volle neef van MAURITS, daar zijne moeder eene zuster van WILLEM I was.

(2) JACOBUS REVIUS, *Overijsselsche Sangen en Dichten*, Leyd. 1634 bl. 255; aangehaald in den *Overijsselschen Almanak* voor 1840 bl. 75.

behoorlijk kon worden nedergelaten. Verscheidene soldaten verdronken en de weinige dapperen, die gelukkig aan land kwamen en de bres beklommen, zagen zich genoodzaakt terug te wijken, daar zij niet behoorlijk ondersteund konden worden. Des nachts deed de bezetting eenen uitval om de schipbrug te verbranden of te vernielen, doch werd met verlies teruggeslagen. Intusschen had het onafgebrokene kanonvuur groote schade aan de stad toegebragt, en toen de belegerden den volgenden morgen MAURITS' voornemen bespeurden om andermaal, en thans voorzeker met beteren uitslag, den storm te wagen, zonden zij eenen trommelslager in het leger, om over de overgave te onderhandelen. Voorzeker zou Graaf HERMAN, die beducht was dat men hem van geheime verstandhouding met zijnen neef, Prins MAURITS, zou beschuldigen, zijne toestemming daartoe niet gegeven hebben, indien hij niet buiten staat ware geweest het opperbevel te behouden. Met groote onversaagdheid had hij zich steeds op de gevaarlijkste plaatsen opgehouden, om de zijnen met woord en daad tot heldhaftigen tegenstand aan te sporen, en zelfs vaten wijn en bier op de wallen doen plaatsen, om hunnen moed te verhoogen. Doch de rondvliegende kalk en puin hadden hem van het gezigt beroofd en ter aarde geworpen, zoodat hij gekwetst naar huis was gebragt (1). MAURITS stond aan de bezetting toe met wapenen en bagaadje uit te trekken. Aan de burgerij was in de overeenkomst niet gedacht; doch de Prins verbood gestrengelijk alle plundering, en liet de stad hare voorregten behouden (2).

1591

10 Junij

Voorzeker zou het bijkans onmenschelijk zijn geweest, zoowel *Zutphen* als *Deventer* aan de roofzucht van het verhitte krijgsvolk prijs te geven. Beide steden hadden gedurende verscheidene jaren in den ellendigsten toestand verkeerd, en waren geheel uitgeput. Daar de soldij niet werd betaald, hadden de burgers de bezettingen moeten onderhouden, hetgeen tot gevolg had dat allen, die daartoe in de gelegenheid waren, zich elders gingen vestigen. Voor de overgeblevenen werd de last daardoor nog ondragelijker. De woeste en zedelooze troepen, aan behoorlijke krijgstucht ontwend, leefden naar willekeur, mishandelden en beroofden de ingezetenen, braken de ledig staande huizen af, om zich brandstoffen te verschaffen, en pleegden straffeloos allerlei moedwil. Door de onveiligheid der stroomen en wegen van allen handel te water en te lande verstoken, waren de burgers buiten staat door de uitoefening hunner bedrijven in hun eigen onderhoud te voorzien, terwijl de Staatsche stroopers bovendien hunne buiten de stad

(1) Prins MAURITS leende na de overgave den Graaf zijne eigene koets om naar *Oldenzaal* te vertrekken, en zond hem bovendien aldaar een bekwaam geneesheer toe, die hem het gebruik van één zijner oogen teruggaf.

(2) BOR, III bl. 563-565. VAN METEREN, f. 317. VAN REYD, bl. 168. GROTIUS, *Hist.* p. 157. *Historie: d' eerste deel*, bl. 716. CHAPPUYS, t. a. p. I p. 628. LE PETIT, II p. 590. CARNERO, p. 257. COLOMA, p. 123. BENTIVOGLIO, bl. 474. CAMPANA, p. 132 *b*.

1591 grazende kudden wegvoerden. De rijkste lieden waren arm geworden en worstelden met honger en gebrek. Gansche straten waren ontvolkt en gedeeltelijk afgebroken, en te *Deventer* woonden nog slechts honderd huisgezinnen, in plaats van achttienhonderd, die te voren de bevolking der stad hadden uitgemaakt (1).

Onbeschrijfelijk was de vreugde der Staatschen over de snelle verovering van *Zutphen* en *Deventer*. Men was in die tijden gewoon dat een gansche veldtogt met een of twee belegeringen werd doorgebragt. Thans waren binnen veertien dagen door MAURITS' krijgsbeleid twee gewigtige vestingen aan de Spanjaarden ontrukt (2). Niet langer zouden de *Veluwe* en het *Sticht* aan de roofzucht der vijandelijke legerbenden zijn blootgesteld; en de brandschatting, die uit verscheidene dorpen en uitgestrekte landstreken aan de Spanjaarden werd opgebragt, zou voortaan in den vorm der gewone belastingen de uitgeputte schatkist der Staten van *Gelderland* en *Overijssel* stijven. Want de kleine Spaansche bezettingen, die zich in de kasteelen van *Rechteren*, *Schuilenburg*, *Ruinen* en op andere plaatsen genesteld hadden, om *Zwol* en *Kampen* te benaauwen en van het platte land zware opbrengsten af te persen, hadden zich na de overgave van *Deventer* niet langer veilig geacht, en hare standplaatsen vrijwillig verlaten (3). De Staten-Generaal schreven eenen algemeenen biddag uit, om de Voorzienigheid voor zoo grooten en onverwachten zegen den schuldigen dank te betoonen. Intusschen was men in het leger bedacht om van de behaalde zege de beste partij te trekken. Het was reeds gebleken dat de Hertog van PARMA niet gereed was om den voortgang van het Staatsche leger terstond te stuiten. Bij het verlaten van *Deventer* had Graaf HERMAN VAN DEN BERG aan Graaf WILLEM LODEWIJK gezegd, dat zoowel hij als VERDUGO op de onmagt der Staten gerekend hadden om de belegering van groote steden te ondernemen en grof geschut in het veld te brengen. De Friesche Stadhouder had daarop geantwoord: »Lieve neef, aan al uwe handelingen heb ik wel bespeurd, dat gij ons

(1) Mr. R. W. TADAMA. *Geschiedenis van Zutphen*, bl. 228—230. *Overijsselsche Almanak*, 1840. bl. 81, 1848 bl. 136—144. BOR, III bl. 562. VAN REYD, bl. 169.

(2) In het *Loff-liedeken, over die heerlijcke victorie van Zutphen ende Deventer* (bij BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 294) werd gezongen:

Wie heeft oock van zijn leven
Ghehoort ofte sien geschreven
In korter tijd, seer subijt
Soo menig mensch verblijt.
Omdat in weijnich daghen
Veel wonder is geschiet.

(3) BOR, III bl. 566.

Geuzen minachtet, en daardoor eens te kort zoudt schieten (1)." Ook de Hertog van 1591
PARMA had in den waan verkeerd, dat eene diergelijke magtsbetooning de krachten der Staten verre te boven ging, en zich dien ten gevolge niet op onverwijlden tegenweer voorbereid. Men scheen derhalve vooreerst zonder gevaar op den ingeslagen' weg te kunnen voortgaan. Doch de gevoelens waren verdeeld, of men eerst *Coevorden* zou aantasten, of terstond eenen aanval op *Groningen* wagen. WILLEM LODEWIJK achtte het raadzaam zulk eene belangrijke vesting, als *Coevorden* was, niet in den rug te laten liggen. Wel had VERDUGO zich terstond na de overgave van *Deventer* met vijftienhonderd man daarin geworpen; doch het ontbrak hem aan proviand, om een beleg uit te houden, en het scheen niet moeijelijk hem met grof geschut, waarvan MAURITS' leger ruimschoots voorzien was, tot den aftogt te dwingen. Was *Coevorden* eenmaal in der Staten magt, dan was voor *Groningen* bijkans alle hoop op ontzet afgesneden. Tegen deze gronden om eerst *Coevorden* te belegeren, stonden echter niet minder gewigtige bedenkingen over. Men had tijding gekregen dat de Hertog van PARMA in aller ijl eene legermagt verzamelde, om VERDUGO te hulp te komen, en wilde den bekwamen veldheer liever in de provincie *Groningen* afwachten, waar uitmuntende gelegenheid was om zich te verschansen, dan in *Drenthe*, waar men moeijelijk eenen veldslag zou hebben kunnen ontwijken, welks uitslag twijfelachtig was, en welks verlies aan de Vereenigde Gewesten onberekenbare nadeelen zou berokkend hebben (2). Bovendien zagen de Staten tegen de zware kosten op, om het geschut over land naar *Coevorden* te laten slepen, terwijl het gemakkelijk te water naar *Groningen* vervoerd kon worden. Het laatste gevoelen behield de overhand. Al het geschut en legergereedschap werd in honderdvijftig schepen en schuiten geladen, om over de *Zuiderzee* en de *Lauwers* naar de schans te *Soltcamp* en van daar langs het *Rije-diep* naar *Groningen* gebragt te worden. Het leger trok door *Drenthe* derwaarts, doch verviel op dezen togt weder in toomelooze losbandigheid en brooddronkenheid. De soldaten maakten al het vee af, dat zij grijpen en vangen konden, sneden er de beste stukken uit, en lieten het overige aan de honden en roofvogels ten buit. Deze strafbare verkwisting bragt het gansche leger in gevaar van hongersnood, niettegenstaande MAURITS niets onbeproefd liet om de orde te handhaven. Eerst langzamerhand slaagde hij er in door gestrenge strafoefeningen de krijgstucht te herstellen en te bewaren (3).

VERDUGO, die intusschen *Coevorden* en *Steenwijk* versterkt had, was MAURITS reeds

(1) VAN REYD, bl. 169.

(2) De Hertog van PARMA had meer cavalerie, hetgeen hem in eenen veldslag veel voordeel zou gegeven hebben. GROTIUS, *Hist.* p. 154.

(3) VAN REYD, bl. 170.

1591 voorgekomen, en had zich in de voorsteden van *Groningen* gelegerd, daar de burgerij hardnekkig op haar voorregt bleef staan, niet genoodzaakt te zijn bezetting in te nemen. Berigten omtrent den aantogt van PARMA's leger, gepaard met de vrees dat eene naauwe insluiting der stad de Spanjaarden zou nopen dit regt te verkrachten, waardoor de hoop om *Groningen* eenmaal tot de Staatsche zijde over te halen, aanmerkelijk zou verminderd zijn, deden MAURITS van de belegering afzien, en zich tot de bemagtiging der sterkten in de *Ommelanden* bepalen, waaruit de vijand sints geruimen tijd gewoon was het platte land af te loopen en te brandschatten. Reeds had VERDUGO de meeste garnizoenen uit die plaatsen teruggetrokken. Op den zesden dag, nadat het Staatsche leger voor *Groningen* gekomen was, trok MAURITS naar *Delfzijl*, hetwelk door hooge wallen, vier bastions en eene diepe en breede gracht versterkt, en door twee vendels soldaten in dienst der regering van *Groningen* bezet was, daar deze de bewaking harer belangrijke haven niet aan VERDUGO had willen toevertrouwen. Waarschijnlijk zou echter de Spaansche veldheer daarvoor betere zorg hebben gedragen; want de bezetting wachtte
2 Julij. het vuur der Staatschen niet af, maar gaf de vesting reeds bij verdrag over, voordat het geschut was ontscheept. Daar het bezit van *Delfzijl* tot benaauwing van *Groningen* van het grootste gewigt was, besloot men de vestingwerken aanmerkelijk te verbeteren en uit te breiden, welk plan door Graaf WILLEM LODEWIJK terstond ten uitvoer werd gebragt. Van *Delfzijl* toog MAURITS naar den *Opslag*, welks bezetting zich overgaf, voordat er bres was geschoten. De schansen *Ementil* en *Lettebert* werden met even weinig moeite bemagtigd. De stad *Groningen* was nu bijna geheel door de Staatschen ingesloten, en daardoor van alle middelen van bestaan verstoken, weshalve men hoopte dat zij weldra door gebrek gedwongen zou worden de Spaansche zijde te verlaten. Doch de burgerij was meer Spaanschgezind, dan men verwacht had; en daar VERDUGO, na het vertrek van MAURITS' legermagt, door het verdrijven der Staatsche bezetting uit *Slochteren* voor de Groningers den weg naar *Westphalen* heropende (1), bleef deze hoop vooreerst onvervuld (2).

Van *Lettebert* trok het leger langs *Nienoord*, hetwelk door de Spanjaarden verlaten was, door de *Zevenwolden* en *Drenthe* naar *Steenwijk*. Juist was MAURITS met zijne troepen voor de stad gekomen, en had hen in slagorde geschaard, om eene algemeene inspectie te houden, toen de tijding aankwam dat de Hertog van PARMA de *Waal* overtrok, om *Knodsenburg* tegenover *Nijmegen* te belegeren. Uit karigheid of geldgebrek was deze schans het vorige jaar niet genoegzaam versterkt geworden. Hoewel

(1) VAN REYD, bl. 174. GROTIUS, *Hist.* p. 154.

(2) BOR, III bl. 566—569. VAN METEREN, f. 317. GROTIUS, *Hist.* p. 153. CHAPPUYS, t. a. p. 1 p. 628. CARNERO, p. 257. COLOMA, p. 124. BENTIVOGLIO, bl. 474.

zij aan levensmiddelen en krijgsbehoeften geen gebrek had, kon men voorzien dat 1591
zij hoogstens eene maand aan des vijands geweld zou kunnen weerstand bieden. Er was te veel aan haar bezit gelegen, om haar aan den Spaanschen Landvoogd prijs te geven. Men besloot derhalve terstond, vooreerst van de belegering van *Steenwijk* af te zien, en naar *Gelderland* te trekken. Graaf WILLEM LODEWIJK zou echter met zijne Friezen achterblijven, om VERDUGO in het oog te houden. Zonder verwijl werden de noodige orders gegeven en uitgevoerd; weshalve het krijgsvolk in den waan verkeerde, dat de Opperbevelhebbers geen ander doel hadden gehad dan het leger in slagorde te stellen, om van elkander afscheid te nemen, en daarop elk zijnen weg te gaan (1).

In eenen halven dag voerde MAURITS zijne gansche legermagt, met ruiterij, bagaadje en wagens over het *Rouveensche* moeras, hetgeen te voren onmogelijk was geacht (2), trok zonder oponthoud tot *Arnhem* door, en legerde zich in de *Betuwe*, terwijl hij de bezetting van *Knodsenburg* van zijne aankomst kennis gaf. Deze had intusschen onder haren dapperen bevelhebber GERRIT DE JONGE met uitstekenden moed en standvastigheid de aanvallen der belegeraars afgeslagen, en in menigen uitval aan PARMA's troepen groote verliezen doen lijden. Terwijl MAURITS met zijne voornaamste legerhoofden beraadslaagde, of men de Spanjaarden met geweld zou aantasten, of hun den toevoer afsnijden, door zich aan de overzijde der rivier te legeren, beproefde hij den Landvoogd door eene krijgslist afbreuk te doen, en wist een groot gedeelte der Spaansche ruiterij in eene hinderlaag te lokken, waar zij grootendeels vernietigd werd. Van het *Valkenhof* te *Nijmegen* aanschouwde PARMA de nederlaag zijner eigene lijfwacht en de bemagtiging van zijnen prachtigen standaard. Reeds had de heldhaftige verdediging van *Knodsenburg* zijne hoop teleurgesteld, om die sterkte spoedig te bemagtigen; en daar hij bovendien vernam, dat een aantal gewapende schepen in *Holland* werden uitgerust, om de *Waal* op te varen en hem ook van die zijde aan te tasten, begreep hij dat zijne onderneming de gewenschte vruchten niet zou kunnen dragen. Ook achtte hij zich niet langer veilig aan de overzijde eener rivier, waarover hij verzuimd had eene brug te leggen, om zich den terugtogt te verzekeren (3), daar hij geenszins vermoed had dat Prins MAURITS uit het afgelegene *Groningen* hem zoo snel te gemoet zou komen. Hij
gaf derhalve bevel, om het beleg van *Knodsenburg* op te breken. Bij zijnen gevaar- 26 Julij.

(1) VAN REYD, bl. 173.

(2) VAN REYD, bl. 175.

(3) De geschiedschrijvers zijn het omtrent dit punt niet eens. VAN METEREN gewaagt van eene *brug* over de rivier. BOR, VAN REYD, CARNERO, die door CHAPPUYS bijna woordelijk wordt nageschreven, BENTIVOGLIO en CAMPANA spreken echter van *overschepen*, en het uitvoerige berigt van COLOMA beslist de zaak in hunnen zin. Vgl. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 298.

1591 vollen aftogt wist hij met zooveel beleid aan de Staatschen de gelegenheid te benemen, om hem afbreuk te doen, dat deze beweging door de Spaansche bevelhebbers als een zijner meesterstukken geprezen werd (1).

Niet zonder groote teleurstelling, waarover zij hun misnoegen geenszins bedwongen, zagen de burgers van *Nijmegen* den Landvoogd met zijne legermagt uit hunne nabijheid vertrekken. Meer door zamenspanning van eenige Spaanschgezinde ingezetenen, dan met algemeene goedkeuring, hadden zij zich zes jaren geleden onder PARMA's bewind begeven, toen deze na Prins WILLEM's dood binnen korten tijd een einde aan den oorlog scheen te zullen maken (2). Thans waren de omstandigheden geheel omgekeerd. De Vereenigde Gewesten waren geenszins voor den aandrang der Spaansche krijgsbenden bezweken, maar hadden integendeel hunne grenzen bevestigd en uitgebreid. Meer en meer van het verkeer met de naburige plaatsen uitgesloten, ondervond *Nijmegen* op eene gevoelige wijze de gevolgen van zijnen afval van de zaak der vrijheid, en had het gedeeltelijk aan de oogluikende welwillendheid der Staatschen te danken, dat zijn handel niet grootendeels te gronde werd gerigt (3). Men scheen zich derhalve met de hoop te mogen vleijen dat de Spaanschgezinde partij zich uit eigenbelang niet meer tegen eene omwenteling verzetten zou, die de stad onder het gebied der Staten van *Gelderland* zou terugvoeren. Uit dien hoofde achtten velen het thans den geschikten tijd, om *Nijmegen* te belegeren; doch dit gevoelen werd door anderen op overwegende gronden weerlegd. Hoewel de burgerij niet weinig op den Hertog van PARMA verbitterd was, die haar aan het geweld des vijands scheen prijs te geven, had de regering niettemin den Landvoogd plegtig beloofd, den Koning van *Spanje* getrouw te blijven. De bezetting was op hare hand, VERDUGO met eene krijgsmagt van vier en twintig honderd man in de nabijheid, en PARMA's leger nog niet verre van de *Waal* verwijderd. Bovendien lieten de gezwollene wateren dier rivier niet toe hare oevers door eene brug te verbinden, hetgeen voor den goeden uitslag der onderneming onmisbaar was. Zoowel MAURITS als OLDENBARNEVELT, die door den Prins in het leger was ontboden, om bij de beraadslagingen over dit gewigtige punt tegenwoordig te zijn, begreep derhalve dat het raadzaam was de belegering van *Nijmegen* tot een geschikter tijdstip uit te stellen, en den vijand door eene geveinsde ontbinding van het leger in den waan te brengen,

(1) BOR, III bl. 569—571. VAN METEREN, f. 317 *c*, *d*. VAN REYD, bl. 173. GROTIUS, p. 154, 155. *Historie: d'eerste deel*, bl. 718. CHAPPUYS, p. 629—631. LE PETIT. II p. 591. CARNERO, p. 258. COLOMA, p. 125—133. BENTIVOGLIO, bl. 475. CAMPANA, II p. 133—135.

(2) Hiervoor, bl. 141.

(3) GROTIUS, *Hist*. p. 155.

dat de veldtogt voor dit jaar geeindigd was. De Staatsche troepen verlieten *Gelderland*, 1591
en betrokken de winterkwartieren (1).

MAURITS had echter reeds een nieuwen aanslag beraamd, waarvoor de toebereidselen in *Zeeland* gemaakt werden. Onverwachts verscheen hij aan het hoofd van vierduizend man, die in driehonderd vaartuigen over de *Schelde* waren gevoerd, in het land van *Waes*, bemagtigde verscheidene schansen en sloeg het beleg om *Hulst*, terwijl zijne ruiterij tot voor de poorten van *Gent* stroopte. De verraste bezetting, die zich door het doorsteken van den dijk bij *Calloo* van spoedigen bijstand verstoken zag, trok bij
verdrag uit, zoodra het geschut ontscheept en tegen de stad in batterij gesteld was. 24 Sept.
De veroverde vesting, waarover de Graaf VAN SOLMS het bevel kreeg, werd terstond behoorlijk versterkt en van garnizoen voorzien, zoodat MONDRAGON, die weldra met eenige troepen uit *Antwerpen* opdaagde, wel de omliggende schansen innam, maar overigens onverrigter zake moest terugkeeren. Niettegenstaande de Zeeuwsche Gedeputeerden te velde er sterk op aandrongen, dat MAURITS ook *Sas van Gendt* of *IJzendijcke* zou belegeren, en men in *Holland* gaarne gezien had, dat hij zijne wapenen tegen *'s Hertogenbosch* of *Geertruidenberg* had gerigt, had de Prins zich na de inname van *Hulst* snel uit het land van *Waes* teruggetrokken, om niet door de Spanjaarden overvallen en omsingeld te worden (2). Ook had hij vernomen dat PARMA in *Henegouwen* eene krijgsmagt bijeenbragt, waarmede de Spaansche Landvoogd voor de tweede maal in *Frankrijk* dacht te trekken, en dat de ingezetenen van *Nijmegen*, door het geschut van *Knodsenburg* gekweld en voor het lot van *Zutphen* en *Deventer* beducht, meer en meer naar de Staatsche zijde overhelden. Thans scheen het geschikte oogenblik daar te zijn om *Nijmegen* aan te tasten, en MAURITS begreep dat alle verdere aanslagen voor dit groote doel moesten wijken. Alle beschikbare troepen werden bijeen-
gebragt, en reeds op den veertienden October verscheen de Prins met zijne krijgs- 14 Oct.
magt voor de stad, werwaarts al het geschut spoedig volgde. Graaf WILLEM LODEWIJK kwam het leger met twaalf vendelen Friezen versterken. Binnen korten tijd was *Nijmegen* van alle zijden ingesloten, en eene schipbrug over de *Waal* geslagen. Aanvankelijk scheen de burgerij, op het voorbeeld der Spaanschgezinde regering, wakkeren tegenweer te zullen bieden; doch naauwelijks waren veertig kanonnen in drie batterijen tegen de muren gerigt, of de vrees voor het vijandelijke vuur kwam het gevoelen dergenen versterken, die het wenschelijk achtten het knellende Spaansche juk met het bondgenootschap der Vereenigde Gewesten te verwisselen. De hoop op

(1) BOR, III bl. 572.

(2) BOR, III bl. 573, 574. CARNERO, p. 260. COLOMA, p. 135. VAN DER KEMP, t. a. p. I aant. 321, bl. 329.

1591 PARMA's bijstand was vervlogen, en ook VERDUGO scheen buiten staat der benarde veste hulp te bieden. De bezetting, die zich te zwak gevoelde om een beleg te weerstaan, verzette zich niet langer tegen den wensch der burgerij, om zich bij ver-
21 Oct. drag aan MAURITS over te geven. Zeven dagen, nadat de Prins voor *Nijmegen* was gekomen, trok zijne lijfwacht met vliegende vaandels daar binnen. De stad bleef in het genot harer regten en privilegiën; doch MAURITS behield zich de jaarlijksche vernieuwing der Magistraat voor, zoolang de oorlog duren zou. Op aandrang van Graaf WILLEM LODEWIJK werd de gewigtige invloed der gilden besnoeid (1), en aan de regering, overeenkomstig hare inrigting in de meeste overige Geldersche steden, een meer aristocratischen vorm gegeven. Ook werd de uitoefening der Katholijke godsdienst verboden, doch uitdrukkelijk verklaard, dat niemand in zijn geweten zou worden gedwongen of onderzocht (2).

Hoewel de winter op handen was, nam men echter in ernstige overweging, of men dit jaar nog meer vestingen aan den vijand zou trachten te ontrukken. In eene vergadering, waarin de Raad van State, die dikwerf het leger vergezelde, de afgevaardigden van *Gelderland*, *Holland*, *Utrecht*, *Friesland* en *Overijssel*, de voornaamste krijgshoofden en alle kolonellen daarover beraadslaagden, waren de gevoelens zeer verdeeld. Sommige Staatsleden drongen er op aan, dat men *'s Hertogenbosch*, *Oldenzaal* of *Grol* zou aantasten. De meesten gaven aan eene belegering van *Steenwijk* de voorkeur. Ten gevolge der ongewone vermoeijenissen, waren echter zooveel soldaten ziek geworden, dat het leger aanmerkelijk was verzwakt, weshalve ten slotte de wensch der meeste bevelhebbers, om hunne troepen in garnizoen te leggen, de overhand behield (3).

In *Holland* teruggekeerd, werd MAURITS met uitbundige blijken van vreugde en eerbied ontvangen. Het was zonder voorbeeld, dat eenig veldheer zoo snel met geschut en legertrein van het eene naar het andere gewest gevlogen was, en binnen weinige

(1) VAN REYD, bl. 175. Graaf WILLEM LODEWIJK had namelijk bespeurd »dat dese form van des ghemeenen mans regieringhe altoos groot stof van muytery, verwerringhe ende onordeningh binnen Nymeghen gegeven" had.

(2) BOR, III bl. 574—577. VAN METEREN, f. 318 c. VAN REYD; bl. 174. GROTIUS, p. 156—158. *Historie: d'eerste deel*, bl. 719. CHAPPUYS, I p. 633. LE PETIT, II p. 595. CARNERO, p. 261. COLOMA, p. 137. BENTIVOGLIO, bl. 478. CAMPANA, II p. 132.

(3) BOR, III bl. 578 meldt dat de omstandigheid, dat OLDENBARNEVELT destijds ziek was, niet weinig invloed op deze beslissing heeft uitgeoefend, »also in dese tijd niet besonders ter hand wert genomen sonder zijn advijs;" en bl. 580: »alle 's lands saken werden met sijn advijs en directie beleyt." Vgl. echter VAN DER KEMP, t. a. p. I aant. 324, bl. 330.

maanden zoo vele sterke vestingen had bemagtigd. Voorzeker had de dubbele taak, die 1591 thans door FILIPS' heerschzucht aan den Spaanschen Landvoogd was opgelegd, niet weinig tot dezen uitslag bijgedragen, door zijne krachten te verdeelen, en hem te beletten al zijne aandacht aan de bewegingen van het Staatsche leger te wijden. Het was echter niet te ontkennen dat de behaalde zegepralen grootendeels aan de buitengewone talenten van Prins MAURITS te danken waren. Eenstemmig was daaromtrent het gevoelen van allen, die den veldtogt hadden bijgewoond, en zijne bekwaamheid en onvermoeiden ijver van nabij hadden kunnen gadeslaan. Geen zaak van eenig gewigt was door hem aan anderen toevertrouwd, wanneer hij zelf daarover het oog kon houden. De zorg voor zijn gemak en zijne veiligheid versmadende, had hij steeds met woord en daad het voorbeeld gegeven van onvermoeide pligtsbetrachting en waren heldenmoed. In de moeijelijkste omstandigheden had hij eene tegenwoordigheid van geest, een beleid en eene onverschrokkenheid betoond, welke hem het vertrouwen zijner troepen en den eerbied der meest ervarene bevelhebbers verworven hadden. De roem zijner glorierijke daden begon zich reeds buiten *de Nederlanden* te verspreiden. In *Duitschland* en *Frankrijk* weigerde men niet langer hem den titel van *Prins* te geven, dien de Staten van *Holland* hem reeds vijf jaren te voren bij zijne benoeming tot Stadhouder hadden toegekend (1). Wanneer het buitenland hem reeds zulk eene welverdiende hulde bewees, met welke gevoelens moesten de burgers der Vereenigde gewesten dan niet jegens den Veldheer bezield zijn, die op drieëntwintigjarigen leeftijd hunne grenzen bevestigd en uitgebreid, de veiligheid der scheepvaart op de groote rivieren aanmerkelijk bevorderd, *Overijssel*, *Gelderland* en *Utrecht* voor 's vijands strooptogten beveiligd, en te midden zijner overwinningen eene edelmoedigheid en onbaatzuchtigheid had betoond (2), welke in die dagen onder de zeldzame deugden der krijgshoofden werden geteld! Onder Prins WILLEM I was de krijg met wisselvalligen uitslag gevoerd. Onder LEICESTER waren belangrijke vestingen verloren gegaan, terwijl de jammerlijkste tweedragt den uitgeputten staat tot in zijne grondvesten had geschokt. Thans waren eensgezindheid en vertrouwen teruggekeerd, en had een enkele veldtogt den Hertog van PARMA van de vruchten eener veeljarige inspanning beroofd. Het gansche land weergalmde van den lof des Prinsen, die, op het voetspoor van zijnen doorluchtigen vader, zijn jeugdig leven voor het vaderland waagde, en de Spanjaarden, naar men zich vleide, weldra tot over de grenzen terug zou drijven (3).

(1) Hiervoor, bl. 164. VAN REYD, bl. 175.

(2) In de loofliederen ter zijner eere werden deze deugden met ophef vermeld. Zie o. a. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 295.

(3) GROTIUS. *Hist.* p. 158. VAN REYD, bl. 175. VAN METEREN, f. 318 *d*.

1592 Verre van naar de vermaningen van den Duitschen Keizer te luisteren, die op het einde des jaars 1591 de beide krijgvoerende partijen door een plegtig gezantschap tot staking der vijandelijkheden en hervatting der meermalen afgebrokene onderhandelingen poogde te bewegen (1), begrepen de Staten-Generaal dan ook dat het raadzaam was op den ingeslagen' weg voort te gaan, en MAURITS tot nieuwe veroveringen in staat te stellen. Intusschen maakte de Hertog van PARMA zich gereed andermaal in *Frankrijk* te trekken. HENDRIK IV, wien de Staten-Generaal tweeduizend man onder Graaf FILIPS van *Nassau* hadden toegezonden, en wiens leger bovendien door Engelsche en Duitsche hulptroepen aanmerkelijk versterkt was, had het beleg om *Rouaan* geslagen; en hoewel de LIGUE insgelijks eene belangrijke versterking van den Paus ontvangen had, werd de tegenwoordigheid van den ervaren' Spaanschen Landvoogd niettemin met dringend verlangen te gemoet gezien. In April 1592 toog deze met zijne krijgsmagt in *Normandië*, en noodzaakte den Koning van *Frankrijk* het beleg van *Rouaan* op te breken (2).

Prins MAURITS, die in December des vorigen jaars te vergeefs beproefd had *Geertruidenberg* in te nemen (3), had intusschen geen moeite ontzien, om zich tot krachtige voortzetting van den krijg in staat te stellen. Daar hij ondervonden had, hoezeer de ongeregelde opbrengst van de aandeelen der verschillende provinciën in de oorlogslasten (4) zijne bewegingen dikwerf door geldgebrek belemmerde, besloot hij de Staten der gewesten, waarover hij Stadhouder was, in persoon tot ruimen en vaardigen onderstand te bewegen. In Februarij bezocht hij achtereenvolgens *Utrecht*, *Deventer* en *Nijmegen*, alwaar de Staten van *Utrecht*, *Overijssel* en *Gelderland* op zijne aanschrijving vergaderd waren, en verkreeg van hen de verlangde toezegging. Van *Nijmegen* begaf hij zich naar *Breda*, alwaar hij van onderscheidene zijden troepen had doen te zamen komen, onder den schijn, alsof zij daar in bezetting zouden blijven. Wel giste men, dat hij een heimelijken aanslag in den zin had, doch niemand wist op
14 Maart welke plaats het gemunt was. Op den veertienden Maart trok de Prins onverwachts met eene magt van vierduizend man door *Braband* naar *Maastricht*, in de hoop die vesting bij verrassing in te nemen. De bezetting was echter bij tijds gewaarschuwd, terwijl de uitvoering der beraamde maatregelen bovendien door zware slagregens en de buitengewone donkerheid van den nacht verhinderd werd. MAURITS zag zich derhalve genood-

(1) BOR, III bl. 589—593. VAN METEREN, f. 322 *c*, *d*. *Resol. v. Holland*, 1592. bl. 810.

(2) BOR, III bl. 616—620. VAN METEREN, f. 320. *Resol. v. Holland*, 1592. bl. 809.

(3) Hij was daartoe met 1600 man in stilte voor de muren gekomen. Reeds waren de stormadders geplant, toen de aanslag ontdekt en verijdeld werd. VAN METEREN, f. 318 *d*.

(4) Deze aandeelen werden *quota's* genoemd. Vgl. hiervoor, bl. 295 noot (1).

zaakt zijn opzet te laten varen. Op den terugtogt nam hij *Bergheik* in de *Kempen* in, en liet die plaats versterken (1). 1592

De gewone bereidwilligheid der Staten van *Holland*, om hun aandeel in de oorlogslasten op te brengen, en zelfs aan de overige gewesten daartoe gelden voor te schieten, had het MAURITS waarschijnlijk overbodig doen achten hen tot naauwgezette vervulling van dien belangrijken pligt aan te sporen (2). Gewoonlijk waren de Staten van *Zeeland* niet minder bereid om de noodige penningen in de algemeene kas te storten; doch thans zag de Prins zich verpligt ook naar *Middelburg* te gaan om hunnen onwil, die uit eigenbaat ontsproot, door zijnen persoonlijken invloed te overwinnen. De Staten-Generaal en de Raad van State hadden namelijk, na langdurige beraadslagingen, waarin onderscheidene plannen voor den aanstaanden veldtogt aan een naauwkeurig onderzoek waren onderworpen, besloten met het beleg van *Steenwijk* aan te vangen. Niet alleen scheen het geraden, op den ingeslagen' weg voort te gaan, en de oostelijke provinciën geheel van de Spaansche bezettingen te bevrijden, opdat men daarna zijne krachten uitsluitend aan de bevestiging der zuidelijke grenzen zou kunnen wijden; maar men kon ook in dat geval op de medewerking van drieduizend Friesche soldaten rekenen, die de noordelijke gewesten niet konden verlaten, zoolang VERDUGO hunne provincie uit *Groningen* en *Drenthe* kon bestoken. In *Zeeland*, en in eenige steden van *Zuid-Holland* (3) had men liever gezien dat de Staatsche wapenen eerst tegen *Geertruidenberg* waren gerigt, door welks bezetting de scheepvaart tusschen beide gewesten zeer belemmerd werd; en de Staten van *Zeeland*, ontevreden over een besluit, dat de Staatsche krijgsmagt naar het tegenovergestelde einde der Vereenigde Gewesten riep, schenen zelfs weinig genegen de kosten van den veldtogt te helpen bestrijden. Door tusschenkomst van Prins MAURITS werden zij tot betere gedachten gebragt; doch eerst in de maand Mei waren alle bezwaren opgeheven, en de toebereidselen voor den veldtogt voltooid (4). Niettegenstaande de naar *Frankrijk* gezondene hulptroepen het leger aanmer-

---

(1) BOR, III bl. 615. VAN METEREN, f. 323 *b*. LE PETIT, p. 609.

(2) BOR, III bl. 630: »die van *Holland* moesten de meeste penningen, so wel tot het ordinaris als extra ordinaris behoeften en onkosten versorgen, en zijne Excellentie ging niet geerne te velde, 't en ware hy van die van Holland versekert ware, datse hare ordinarise en extraordinarise geconsenteerde quota sonder faute souden opbrengen, daer op hy hem dan verliet en gerust stelde."

(3) VAN REYD, bl. 176 *a:* »eenige van Zuyd-Hollant." Vgl. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 123, die verkeerdelijk van de *Staten van Holland* spreekt. — In *Noord-Holland* keurde men uit handelsbelang het beleg van *Steenwijk* goed, daar de vaart op de Zuiderzee uit die vesting dikwerf onveilig werd gemaakt.

(4) BOR, III bl. 615, 626. VAN REYD, bl. 176 *b*.

1592 kelijk hadden verzwakt, had men eene magt van achtduizend voetknechten en vijftien-
28 Mei. honderd ruiters, benevens vijftig stukken geschut, bijeengebragt. In het laatst van Mei kwamen Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK met hunne troepen voor *Steenwijk*. De aanblik der geduchte vestingwerken scheen veler vrees te wettigen, dat men vruchteloos geld en bloed tot de verovering dier plaats verspillen zou. Men herinnerde zich dat de Graaf VAN RENNENBERG aan het hoofd eener aanzienlijke krijgsmagt haar te vergeefs drie maanden lang had ingesloten; en sedert dien tijd hadden de Spanjaarden geen moeite gespaard, om hare verdedigingsmiddelen te verbeteren en te vermeerderen. Het garnizoen bestond uit duizend voetknechten en zestig ruiters, die van levensmiddelen en krijgsvoorraad genoegzaam voorzien, en onder hunnen beproefden bevelhebber ANTONIE DE COQUEL vast besloten waren, de vesting tot het uiterste te verdedigen. Wie echter door deze omstandigheden mogt ontmoedigd worden, geenszins de beide Stadhouders. Met te meer ijver zetteden zij hunne onderneming voort, naarmate een gunstige uitslag te grooter eer voor de Staatsche wapenen scheen te beloven. Binnen drie dagen werd de legerplaats zoowel tegen de uitvallen der belegerden als tegen eenen aanval van buiten aan alle zijden verschansd (1). De negen volgende werden besteed om het geschut in batterij te brengen. Doch nu deed zich de vraag voor, of men terstond bres zou schieten, dan wel of men eerst de loopgraven over den bedekten weg tot aan de gracht zou voortzetten, ten einde deze vóór den storm te kunnen vullen. Graaf WILLEM LODEWIJK achtte het laatste, zoo niet noodzakelijk, althans ten hoogste raadzaam, daar het onmogelijk was storm te loopen, indien de diepe en breede gracht ongedempt bleef. Prins MAURITS, die reeds meermalen ondervonden had, dat den vijand reeds bij het gezigt van het zware geschut het hart in de schoenen was gezonken, deelde echter in het gevoelen van den Artillerie-meester CHARLES DE LEVIN, Heer van *Famars*, die de uitwerking van vijftig vuurmonden voldoende achtte, om de be-
13 Junij zetting tot reden te brengen. Op den dertienden Junij werd het vuur geopend. Binnen weinige uren waren zevenduizend kanonskogels tegen de vesting afgeschoten; doch nadat hiermede eene ton gouds was verspild, ontdekte men dat het doel op deze wijze niet te bereiken was, daar de wallen gedeeltelijk door den bedekten weg beveiligd waren, en de kogels bovendien in de klei drongen, zonder schade te doen. Alleen de bovenste borstwering had door het geweldige vuur geleden. Reeds stond het krijgsvolk in de loopgraven gereed om storm te loopen; doch het zou dolzinnige roekeloosheid zijn geweest, daartoe het sein te geven, en Prins MAURITS begreep zijne troepen niet ter slagtbank te mogen voeren, om een misplaatst eergevoel te bevredigen. In plaats

(1) VAN REYD, bl. 176, meldt dat in het kamp zulk een overvloed van levensmiddelen was, dat de soldaten zich voor zes stuivers bij de zoetelaars in de kost besteedden, met beding van drie maaltijden en Delftsch bier.

van het bevel tot den aanval, werd het teeken tot den aftogt gehoord. Mismoedig 1592 keerden de krijgslieden in de legerplaats terug. Algemeen verwonderde men zich over dezen uitslag, en allen, die het beleg van *Steenwijk* hadden afgekeurd, meenden reeds overvloedige reden te hebben om den Prins en de Staten te verwijten, dat zij zonder hunne krachten te raadplegen, zulk eene onneembare vesting hadden aangetast. VERDUGO en de overige Spaansche Oversten, die zich verheugd hadden dat MAURITS *Oldenzaal*, *Grol* en andere plaatsen had laten liggen, om het uitmuntend versterkte *Steenwijk* te belegeren, achtten het reeds zeker, dat de Prins met schade en schande van zijn opzet zou moeten afzien. Zelfs in het buitenland werd over dit beleg gesproken, alsof MAURITS' geluksster even snel zou dalen, als zij in het vorige jaar was opgegaan; en HENDRIK V beklaagde zich tegen Graaf FILIPS van *Nassau*, dat de Prins geen wijzer raadslieden had gehad, en zijne krachten te vergeefs voor diepe grachten en steile muren verspilde (1). Verre van zich door den ongunstigen uitslag zijner eerste pogingen te laten ontmoedigen, sloeg MAURITS echter terstond de handen aan het werk, om op eene andere wijze zijn doel te bereiken. Door de ervaring geleerd, volgde hij thans den raad van Graaf WILLEM LODEWIJK op, en besloot vooreerst de wapenen te laten rusten, en door schop en kruiwagen te vervangen. Door buitengewone belooningen in geld en leeftogt werden de soldaten overgehaald, om het vooroordeel af te leggen, dat het graven en arbeiden aan schanswerken voor den krijgsman vernederend was. Met onvermoeiden ijver werd dag en nacht aan de loopgraven gewerkt, de verdekte weg bemagtigd, en onder bescherming van het geschut de gracht gevuld en de voet van het voornaamste bolwerk bereikt. Terstond werd daarin eene mijn aangelegd, gelijk nog op eene andere plaats bij eene der poorten, welke reeds veel van het geschut geleden had. Bovendien was onder toezigt van Hopman CORNPUT een houten toren vervaardigd, welke bestemd was om bij de bestorming den vijand met klein geweer van de wallen te houden. Vroeg in den morgen van den derden Julij werd het vuur in de mijnen gestoken. De eene maakte eene bres van voldoende breedte; de andere, bij de poort, sloeg buitenwaarts uit, en bedolf vele Hollandsche soldaten onder de nedervallende aarde. De belegerden hadden intusschen het bolwerk, waartegen zij zagen dat de aanval gerigt was, van den hoofdwal afgesneden en aan de stadszijde een nieuwen wal aangelegd, die in geduchten staat van tegenweer was gebragt. Zoodra MAURITS daarvan kennis kreeg, en de onmogelijkheid inzag om terstond door de bres in de stad te dringen, besloot hij den storm andermaal uit te stellen, om zijne dappere troepen aan geen wis verderf bloot te stellen. Niettemin werden de beide bressen na een hevig kanon- en geweervuur bezet, en der Staten vlag daarop geplant. De Prins zelf kreeg een schot door de linkerwang,

(1) VAN REYD, bl. 178.

1592 dat hem echter niet belette het opperbevel te behouden. Groot was de teleurstelling der soldaten, die reeds op het teeken gewacht hadden, dat hen uit de loopgraven naar de wallen zou doen snellen, en hun brandend ongeduld, om de vesting stormenderhand te veroveren, andermaal onbevredigd zagen. Luide beklaagden zij zich over deze schijnbare kleinmoedigheid hunner veldheeren, en zelfs vele kapiteins wrokten en morden, dat men zich reeds tweemalen de gunstige gelegenheid had laten ontglippen, om de stad binnen te stormen. De Prins en Graaf WILLEM LODEWIJK begrepen echter, dat overijling de noodlottigste gevolgen kon hebben, en dat de bereiking van het gewenschte doel niet minder voorzigtigheid dan moed vereischte. Eenmaal meester van het bolwerk, waarin bres geschoten was, kon men binnen weinige dagen de aanvalswerken en mijnen tot aan den nieuwen wal brengen, en daardoor den tegenweer der belegerden verijdelen. De laatsten zagen zelven in, dat zij de verdediging niet lang meer zouden kunnen volhouden, en verzochten in onderhandeling te komen. Reeds vroeger hadden zij dit beproefd, doch toen geweigerd de hun gestelde voorwaarden aan te nemen. MAURITS was weinig gezind andermaal over de overgave te onderhandelen. Na al de aangewende moeite, scheen de eer der Nederlandsche wapenen eene gewelddadige verovering te eischen. Ook was bijna de gansche burgerij uit *Steenwijk* vertrokken, zoodat men uit medelijden met de ingezetenen de bestorming niet behoefde na te laten. De Raad van State en de Gedeputeerden te velde drongen echter op het sluiten van een verdrag aan, opdat men in deze onderneming niet langer tijd en geld zou verspillen. Voor eenen wijkenden vijand behoorde men, naar hun gevoelen, eene gulden brug te leggen. Door hunne redenen tot inschikkelijkheid overgehaald, stemde MAURITS in de onderhandelingen toe, en vergunde der bezetting zonder wapenen en vaandels, doch met bagaadje uit te trekken, onder belofte van gedurende een half jaar aan de oostzijde van den *Rijn* niet te dienen. De afgevaardigden uit de vesting, zich kloeker houdende dan hun toestand gedoogde, riepen uit dat zij liever op de wallen in de verdediging van hunnen post den laatsten druppel bloed wilden storten, dan zulke voorwaarden aan te nemen. De Gedeputeerden te velde, bevreesd dat de onderhandeling zou afspringen, zochten daarin eenige verzachting te brengen; doch MAURITS en WILLEM LODEWIJK verklaarden nimmer een verdrag te zullen onderteekenen, waarin *Steenwijk* even gunstig als *Zutphen* en *Deventer* behandeld werd. Hunne standvastigheid deed den vijand zwichten, en op den vierden Julij werd een verdrag gesloten, waarbij de Spanjaarden rappier en ponjaard behouden, doch hunne geweren en vaandels achterlaten zouden. Den volgenden dag
5 Julij. trok de bezetting uit. MAURITS plaatste zich zelf aan de poort, om haar tegen hoon of mishandeling te vrijwaren, gaf aan den bevelhebber COQUEL en aan de overige kapiteinen de hand, en prees hunne dapperheid. De uittrekkenden waren niet minder getroffen door den aanblik der geduchte aanvalswerken en verschansingen, die de belegeraars binnen zoo korten tijd hadden opgerigt, als door het ernsthaftige uiterlijk en de vor-

stelijke manieren van den jeugdigen veldheer. Coquel verklaarde dat hij nimmer voor het geschut zou zijn geweken, maar dat men hem met de spade als een vos uit den grond had gegraven, en schroomde niet de voor den Hertog van PARMA weinig eervolle meening te uiten, dat de Koning van *Spanje* de Turken wel uit *Europa* zou kunnen verjagen, wanneer hij door zijne krijgsoversten met evenveel naarstigheid en beleid werd gediend, als MAURITS bij de belegering had ten toon gespreid. Zoodra de Staatsche troepen de gelegenheid hadden bekomen, om de vesting van binnen te bezigtigen, werd het ieder duidelijk, dat de storm geenszins uit gebrek aan moed maar uit wijze beweegredenen tweemalen was tegengehouden, terwijl ook de Gedeputeerden te velde, die de meening gekoesterd hadden dat de vesting sneller zou veroverd zijn, wanneer men haar van eene andere zijde had aangetast, volmondig moesten erkennen, dat de Prins de meest doeltreffende maatregelen genomen had (1). 1592

Gedurende drie weken bleef het Staatsche leger nog voor *Steenwijk* liggen, zoowel om de beschadigde vestingwerken te herstellen, als om te beraadslagen wat thans te doen stond. Ten opzigte van het laatste punt openbaarde zich groote verscheidenheid van gevoelen. De Gedeputeerden van *Holland* meenden dat men zich bij de verovering van *Steenwijk* bepalen moest. Niet alleen was het leger aanmerkelijk gedund en zou een nieuw beleg groote kosten met zich brengen; maar van verscheidene zijden waren ook berigten gekomen, dat de Hertog van PARMA zich toerustte om Prins MAURITS te gemoet te trekken. Bovendien schenen de Engelsche hulptroepen het leger te zullen verlaten. De Koningin van *Engeland*, die welligt niet zonder eene gewaarwording van naijver vernomen had, dat de Staten zich sterk genoeg gevoelden om den Koning van *Frankrijk* een hulpcorps van tweeduizend man toe te zenden, had reeds vóór de belegering van *Steenwijk* gevorderd, dat een groot gedeelte harer troepen, die de Staten niet meer schenen noodig te hebben, insgelijks in den Franschen oorlog zouden gebruikt worden, en drong thans met ongeduld op de vervulling van haar verlangen aan. Het scheen derhalve raadzaam met een verzwakt en uitgeput leger geen ondernemingen te beginnen, waarvan men hoogst waarschijnlijk niet dan schade en schande oogsten zou. De roem van MAURITS liep gevaar door de voortzetting van den veldtogt verduisterd te worden. Vermeende aanslagen van den vijand op onderscheidene plaatsen in *Braband* en *Gelderland* maakten zijne tegenwoordigheid elders noodig. Op deze gronden achtten de Hollandsche Gedeputeerden het raadzaam, het krijgsvolk in de garnizoenen te verdeelen, en van verdere veroveringen af te zien. Geheel anders dachten de Gedeputeerden van *Friesland*. Het kwam hun onvergeeflijk voor, zoo men de gunstige gele-

(1) BOR, III bl. 626—629. VAN METEREN, f. 323, 324. VAN REYD, bl. 176—184. GROTIUS, p. 162—165. CHAPPUYS, I p. 640—645. LE PETIT, II p. 610. CARNERO, p. 276—278. COLOMA, p. 177—179. BENTIVOGLIO, bl. 498. CAMPANA, II p. 149—152.

1592 genheid verzuimde om ook *Coevorden* aan den vijand te ontrukken, dewijl daardoor niet slechts hun gewest maar ook *Drenthe* en de *Ommelanden* geheel van vijanden bevrijd, en de stad *Groningen* van alle zijden door de Staatschen ingesloten zou zijn. Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK helden tot het laatste gevoelen over. Zij waren niet geneigd nu reeds voor eenen vijand te wijken, die nog door twee breede rivieren, de *Maas* en den *Rijn*, van hen gescheiden was. Ook meenden zij *Coevorden* althans binnen denzelfden tijd te kunnen veroveren, waarin zij *Steenwijk* bemagtigd hadden. Een derde gevoelen werd door de Gedeputeerden van *Gelderland* en *Overijssel* verdedigd, die beweerden dat men eerst *Grol*, *Oldenzaal* en andere plaatsen moest innemen, ten einde daardoor allen toevoer aan *Coevorden* af te snijden, en den overtogt over den *Rijn* voor den Hertog van PARMA te bemoeijelijken. Deze zienswijze, die aanvankelijk door de meeste leden van den krijgsraad gedeeld werd, kon zich echter niet staande houden tegen de bepaalde weigering der Friezen, om zich van de grenzen van hun gewest te verwijderen, zoolang hunne dorpen uit *Coevorden* gebrandschat en geplunderd konden worden. Van de zijde der Staten van *Holland* werd niets nagelaten, om den Prins tot het gevoelen hunner Gedeputeerden over te halen. Zelfs weigerden zij de benoodigde penningen en krijgsbehoeften, op wier spoedige afzending MAURITS had aangedrongen, naar het leger te laten vertrekken, en bewerkten door hunnen invloed in de Staten-Generaal, dat deze aan den Prins eenen brief schreven, waarin ten ernstigste op het staken der vijandelijkheden werd aangedrongen, en onder andere redenen ook werd aangevoerd, dat de aanstaande hondsdagen, gedurende welke alle wonden het gevaarlijkste waren, voor den gekwetsten Veldheer eenige rust schenen te vorderen. De Staten van *Friesland* waren over deze tegenwerking ten uiterste verstoord, en schreven haar openlijk aan den eigenbaat en den naijver der Hollanders toe, die tevreden waren, nu de *Zuiderzee* door de verovering van *Steenwijk* veilig was geworden, en uit vrees voor vermindering van hun overwigt aan de noordelijke gewesten de volkomene bevrijding van het Spaansche juk schenen te misgunnen (1). Na langdurige beraadslagingen gaven de Staten van *Holland* eindelijk toe, dat Graaf WILLEM LODEWIJK met omstreeks tweeduizend man en zes stukken geschut, behalve hetgeen de Friezen daarbij zouden willen voegen, *Coevorden* zou belegeren, terwijl Prins MAURITS

(1) Deze beschuldigingen zijn breedvoerig ontwikkeld door VAN REYD, bl. 184, 185, die er nog bijvoegt, dat de Hollanders, volgens de meening der Friezen, bevreesd schenen te zijn dat *Friesland* zijn aandeel in de oorlogslasten niet langer zou willen betalen, wanneer alle Spaansche garnizoenen verdreven waren. BOR, III bl. 630, tracht die beschuldigingen te wederleggen, en te bewijzen dat de zienswijze der Staten van *Holland* geenszins uit eigenbaat, maar alleen uit een meer helder inzigt in de eischen van het oogenblik voortsproot. Vgl. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 129. BOSSCHA, *Néerlands heldendaden te land*, I bl. 307.

met het overige gedeelte van het leger zich naar eene meer nabij *Holland* gelegene plaats zou begeven, om de zuidelijke grenzen tegen de aanslagen des vijands te beschermen. In dien zin namen de Staten-Generaal eene resolutie, welke in het leger aan den Raad van State werd medegedeeld (1). Doch de Prins, die zich reeds had uitgelaten, dat hij met Gods hulp dacht voort te gaan, ook wanneer *Holland* zijne troepen terugtrok en hem niets dan de Friesche regimenten met de ruiterij overbleef, was niet geneigd zich in den krijg de wet zoo naauw te laten voorschrijven (2). Hij liet aan de Staten van *Holland* weten, dat de krijgsraad, na een naauwkeurig onderzoek van alle omstandigheden, tot de overtuiging was gekomen dat het beleg van *Coevorden* hoogst waarschijnlijk tot de gewenschte uitkomst zou leiden; dat het geschut zonder groote moeite of kosten derwaarts kon worden gevoerd; en dat hij derhalve besloten was zijn voornemen ten uitvoer te brengen, terwijl hij zich echter bereid verklaarde terstond met eenige troepen ter hulpe te snellen, waar zijne tegenwoordigheid tot weerstand van den vijand mogt vereischt worden. Zijn vaste wil overwon ten laatste alle hinderpalen (3). Uit *Holland* zond men hem geld, leeftogt en krijgsbehoeften toe. Op den 22sten Julij brak het leger voor *Steenwijk* op, en sloeg zich vier dagen later voor *Coevorden* neder (4). 1592 22 Julij.

Terwijl Graaf WILLEM LODEWIJK met zijne Friezen en het Utrechtsche regiment zich voor de vesting verschanste, trok Prins MAURITS met het overige gedeelte des legers naar *Ootmarsum*, welke stad zich na weinige schoten uit de drie medegevoerde stukken geschut overgaf. Deze verovering was voor den onbelemmerden toevoer van levensmiddelen uit *Zwol* van het hoogste belang. Zij kostte slechts één offer, dat echter door den Prins en het gansche leger diep werd betreurd. De bekwame en volijverige Artilleriemeester, de Heer van *Famars*, die het smeekschrift der Edelen aan de Landvoogdes mede onderteekend en de Staten gedurende eene reeks van jaren getrouwelijk had gediend, werd door een kogel getroffen, die hem levenloos nedervelde (5).

Nadat de Prins voor *Coevorden* was teruggekeerd, werden de verschansingen en werken tegen de stad met verdubbelden ijver voortgezet. De Spanjaarden hadden geen moeite gespaard, om haar tot een der geduchtste vestingen te maken, welke zij in de

(1) BOR, III bl. 632.

(2) In de Resolutiën van den Raad van State van 16 Julij 1592 leest men, volgens VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 363, aant. 374, dat zoowel MAURITS als WILLEM LODEWIJK genoeg betoonden, dat het hun niet zeer wel beviel, dat hun de orde van den oorlog zoo naauw werd voorgeschreven.

(3) VAN REYD, bl. 185.

(4) BOR, III bl. 629—634. VAN REYD, bl. 184—186.

(5) BOR, III bl. 633. VAN DER KEMP, t. a. p. I aant. 377, bl. 364.

1592 *Nederlanden* bezaten. Hare kracht bestond hoofdzakelijk in een vijfhoekig kasteel met sterke wallen en eene diepe gracht van honderd voeten breedte, terwijl een ravelijn voor de brug den ingang beschermde. Het garnizoen bestond uit duizend wakkere krijgslieden, waarover Graaf FREDERIK VAN DEN BERG, een neef van Prins MAURITS, bevel voerde, en VERDUGO hield zich zoozeer van de onmogelijkheid eener gewelddadige verovering overtuigd, dat hij verklaard had: «indien *Coevorden* het niet houdt, weet ik niet wat voortaan houden zal (1)." Het vlek zelf was door wallen omringd, waarvan de Staatschen, niettegenstaande den wakkeren tegenweer en de herhaalde uitvallen der bezetting, zich echter spoedig meester maakten. De belegerden trokken zich daarop in het kasteel terug, verbrandden de brug en lieten het ravelijn in handen hunner tegenpartij. Terwijl deze de loopgraven tot aan de gracht voortzette, en tot groot ongerief der bezetting het water daaruit verwijderde, kwam de tijding, dat VERDUGO met eene aanzienlijke krijgsmagt tot ontzet van *Coevorden* uit *Braband* in aantogt was. Terstond verzochten de Staten-Generaal den Prins, eenige ruiterij naar den *Rijn* te zenden, om den vijand te beletten zijn leger over die rivier te brengen. Doch MAURITS antwoordde zijne ruiters niet te kunnen missen, en den vijand achter zijne verschansingen gerust af te wachten. Inderdaad was het legerkamp aan alle zijden door vestingwerken ingesloten en tegen eenen aanval, zelfs van eenen sterkeren vijand, voldoende beveiligd. Ook begreep de Prins, in overeenstemming met de Gedeputeerden te velde, dat eene poging om VERDUGO tegen te houden weinig zou baten, en dat het leger te veel verzwakt zou worden, indien een gedeelte der ruiterij elders gebruikt, en welligt door de overmagt verslagen werd. Met ijver werden middelerwijl de aanvalswerken tegen de vesting voortgezet, hoewel de lage gronden en aanhoudende regens den arbeid zeer vertraagden, en de bezetting elken voet gronds met groote hardnekkigheid betwistte. Reeds was de gracht voor een deel gedempt en de hoofdwal bereikt en ondermijnd, toen VERDUGO met eene magt van meer dan vijfduizend man zijn leger in de nabijheid van *Coevorden* nedersloeg. Inmiddels was de Staatsche krijgsmagt door tweeduizend nieuw aangeworvene soldaten versterkt geworden. Ook was Graaf FILIPS van *Nassau*, die met de Nederlandsche hulptroepen uit *Frankrijk* was teruggekomen, met eenige compagniën in aantogt, even als het Engelsche regiment onder den Ridder VERE, dat op bevel der Koningin reeds uit het leger vertrokken was, doch op dit hagchelijk tijdstip derwaarts wederkeerde (2). De beide laatste versterkingen hadden echter het leger nog niet bereikt, toen VERDUGO, die vóór hare aankomst zijn opzet wenschte te
7 Sept. volvoeren, in den nacht van den zevenden September onverhoeds op de verschansingen

(1) VAN REYD, bl. 192.

(2) BOR, III bl. 633 *b.* VAN REYD, bl. 185, 186, 188.

aanviel. Reeds was een twintigtal zijner manschappen over de gracht en den wal naar binnen gedrongen en had de schildwachten nedergeveld, toen Graaf WILLEM LODEWIJK in aller ijl eenige ruiters verzamelde, en bevel gaf, de aanstormende troepen aan beide zijden in de flank aan te tasten. Door deze gelukkige afleiding kwam de vijand tot staan, en werd weldra tot over den wal teruggedreven. Intusschen brak de dag aan, en daar de Spanjaarden witte hemden over hunne wapenrusting hadden aangetrokken, om elkander in de duisternis van den nacht te onderkennen, strekten zij tot bijna onmisbaar doel voor de scherpschutters, wier moordend lood hen van alle zijden bedreigde. Nog tweemalen beproefde VERDUGO de Staatsche verschansingen stormenderhand te overweldigen; doch zijne troepen werden telkens met groot verlies teruggedreven, en hij zag zich eindelijk verpligt zijn opzet te laten varen. Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK hadden zich steeds op de gevaarlijkste plaatsen opgehouden, en hunne manschappen met woord en daad aangemoedigd. De laatste, die ongeharnast ten strijde was gevlogen, was reeds bij den eersten aanval in de linkerzijde gekwetst, doch had geweigerd af te stijgen, om zich te laten verbinden, tot dat de vijand den aftogt had geblazen. De Staatsche troepen waren zeer begeerig, den aftrekkenden vijand na te zetten, doch MAURITS weigerde dit verlangen in te willigen, daar hij wist hoe ligt de overwinning door onvoorzigtige vervolging van den vijand kan verloren gaan. De behaalde zege verwekte te grooter vreugde, daar het de eerste maal sedert vijftien jaren was, dat het Staatsche krijgsvolk, verre van dijken en wateren, den vijand met goed gevolg weerstaan had. De Spaansche krijgslieden in VERDUGO's leger achtten zich zoo zeker van de overwinning, wanneer zij de Nederlanders in het vlakke veld konden aantreffen, dat zij op hunnen togt naar *Coevorden* gedurig gevraagd hadden, of MAURITS zijne legerplaats nog niet verlaten had. Overtuigd dat reeds hun aanblik schrik en ontzetting in de gelederen hunner tegenpartij zou brengen, hadden zij zich bij den storm door onstuimigen moed onderscheiden, en waren het eerst in de legerplaats gedrongen. Het waren vooral hunne lijken, die den grond aan den voet der verschansingen bedekten (1). 1592

Na dezen tegenspoed had VERDUGO den moed verloren, om MAURITS andermaal aan te tasten. Op den tienden September beproefde hij de Staatschen uit hunne legerplaats naar het vlakke veld te lokken. Doch de Prins had wijsselijk besloten binnen zijne verschansingen te blijven, totdat *Coevorden* veroverd zou zijn, daar hij de bijkans zekere uitslag zijner onderneming niet buiten noodzaak op het spel wilde zetten. Reeds was de ondermijnde hoofdwal van het kasteel ingestort en hadden zijne troepen op de bres post gevat. Graaf FREDERIK VAN DEN BERG had terstond eene nieuwe verschansing

(1) VAN REYD, bl. 190.

1592 achter de vorige doen opwerpen, welke insgelijks ondermijnd moest worden, eer men storm kon loopen; doch de bezetting kon de dagen berekenen, binnen welke het laatste bolwerk, dat haar van de Staatsche troepen scheidde, vernield zou zijn. Alleen de hoop op ontzet kon haar in den ongelijken strijd doen volharden. Toen echter Graaf FREDERIK bespeurde dat VERDUGO, die gedurende verscheidene uren zijne legermagt te vergeefs in slagorde had geschaard, om MAURITS tot eenen veldslag te bewegen, eindelijk onverrigter zake was teruggetrokken, zond hij eenen trommelslager in de Staatsche legerplaats, om verlof te vragen met den Spaanschen bevelhebber over de overgave te raadplegen. Zag deze geen kans, de vesting te ontzetten, dan verklaarde Graaf FREDERIK zich bereid haar te verlaten, mits hij met vliegende vaandels, brandende lonten, paarden, bagaadje, geschut, ammunitie en leeftogt zou kunnen aftrekken. De Prins weigerde eene onderhandeling met VERDUGO toe te laten, doch toonde zich omtrent de overige voorwaarden gunstiger gestemd, daar hij overwoog eene sterke bezetting vóór zich, en een vijandelijk leger in de nabijheid te hebben, terwijl de toevoer uit *Zwol* door de aanhoudende regens, die de wegen bijna onbruikbaar maakten, gedurig meer
12 Sept. belemmerd werd. Op den twaalfden September werd een verdrag gesloten, waarbij aan het garnizoen werd toegestaan met alle krijgseer, doch zonder geschut en krijgsbehoeften de heldhaftig verdedigde vesting te verlaten (1).

Hare bewaking werd aan de Friezen toevertrouwd, tot niet geringe ergernis der Overijsselschen, die beweerden dat *Drenthe* met *Coevorden* te voren een deel van hun gewest had uitgemaakt (2). Doch de Friezen, die deze meening op goede gronden weerlegden, vonden bovendien de krachtigste steun voor het behoud der hun geschonkene eer in hunne bereidwilligheid om de kosten van het herstel der vestingwerken te dragen, waartoe *Overijssel* niet in staat, en *Holland* wegens de afgelegenheid der plaats niet gezind was. De beslissing van dit geschil werd aan de Staten-Generaal overgelaten, die de Friezen vergunden bezetting in *Coevorden* te leggen, doch hun daarentegen bewogen om hun krijgsvolk uit *Hasselt* te ligten. Later namen de Friezen deze omstandigheid te baat, om de Hollanders over te halen hunne

(1) Zoowel VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 132, als BOSSCHA, t. a. p. I bl. 310, schrijven de eervolle voorwaarden, die der bezetting gegund werden, aan MAURITS' bloedverwantschap met Graaf FREDERIK VAN DEN BERG toe, zich steunende op de bij BOSSCHA in de noot aangehaalde woorden van het verdrag, wier beteekenis echter zoowel door het verhaal van VAN REYD. bl. 191 *b*, als door MAURITS' eigene woorden bij VAN DER KEMP, aant. 384, bl. 372, aanmerkelijk verzwakt wordt. — Zie voorts over deze belegering BOR, III bl. 633—641. VAN METEREN, f. 325. GROTIUS, p. 165—168. CHAPPUYS, p. 646—648. LE PETIT, II p. 612. COLOMA, p. 181—186. CAMPANA, II p. 152, 153.

(2) *Res. d. Stat. Gen.* 1 September 1592.

bezetting uit *Stavoren* terug te nemen (1). Het denkbeeld dat de Vereenigde Gewesten slechts één staat uitmaakten, welks krijgsmagt door geen verschil van afkomst in onderscheidene op elkander naijverige deelen mogt worden gesplitst, werd telkens door de gewestelijke zucht naar zelfstandigheid op den achtergrond gedrongen, tot groot nadeel der noodwendige eensgezindheid en zamenwerking. Ook droeg de omstandigheid, dat de troepen niet meer uit de algemeene kas maar door de onderscheidene provinciën betaald werden (2), in het vervolg niet weinig tot versterking van dit betreurenswaardige doch natuurlijke provincialisme bij. 1592

Na het verlies van *Coevorden* trok VERDUGO zich in het Graafschap *Bentheim* terug. Hoewel het Staatsche leger zeer afgemat was, en ten gevolge van nat en koud weder door ziekten gekweld werd, bleef MAURITS op verzoek van den Franschen gezant DE BUSANVAL nog eenigen tijd in het veld, om den Spaanschen veldheer te beletten over den *Rijn* naar *Braband* terug te trekken en zijne troepen met PARMA's hoofdmagt te vereenigen. Dit opzet gelukte hem slechts ten deele, daar de voorzigtige VERDUGO terstond eenige regimenten den terugtogt had doen aannemen. Het overige gedeelte van diens leger werd in *Grol*, *Goor*, *Enschede* en *Lingen* in garnizoen gelegd, met uitzondering van een corps van zeshonderd vijftig man onder bevel van Graaf HERMAN VAN DEN BERG, hetwelk in de nabuurschap van *Groningen* bleef, om voor het behoud dier stad te waken. Op den 19[den] October ging het Staatsche leger insgelijks uit een, 19 Oct.
en werd in de winterkwartieren verdeeld (3).

Terwijl Prins MAURITS door de verovering der twee belangrijkste vestingen, die de Spanjaarden in *Drenthe* en *Overijssel* bezaten, den vijand aldaar bijkans tot de Duitsche grenzen teruggedreven en de stad *Groningen* aan alle zijden door Staatsche bezettingen ingesloten had, was de Hertog van PARMA met roem beladen, doch ziek en gewond, uit *Frankrijk* teruggekeerd. Nadat hij HENDRIK IV gedwongen had het beleg van *Rouaan* op te breken, had hij zijne troepen langs de *Seine* in kwartier gelegd, zonder zich op eenen onverhoedschen aanval voor te bereiden, daar de Hertog van *Mayenne* hem verzekerde, dat hij in die stelling geen gevaar te duchten had. De Koning van *Frankrijk*, die aan grooten persoonlijken moed eene ondernemingsgeest paarde, die vaak tot roekeloosheid oversloeg, was terstond bedacht van PARMA's zorgeloosheid partij te trekken. Onbemerkt naderde hij met een groot gedeelte zijner troepen, en bragt door zijne onverwachte verschijning de grootste verwarring in de vijandelijke legerbenden. De

(1) BOR, III bl. 641, 782. VAN REYD, bl. 191, 192.

(2) Hiervoor, bl. 421.

(3) BOR, III bl. 643. VAN METEREN, f. 325 *b*. VAN REYD, bl. 192. VAN DER KEMP, t. a. p. I, aant. 386 en 387.

1592 Spaansche veldheer vloog terstond naar de plaats des gevaars, en redde door groote tegenwoordigheid van geest en uitstekend beleid zijn leger voor volkomene vernietiging (1). In den drang van het oogenblik was hij echter persoonlijk handgemeen geworden, en had eene wonde in den arm gekregen, die niet zonder gevaar scheen te zijn. Daar zijne oude kwaal hem bovendien op nieuw kwelde, en zijne troepen afgemat en aanmerkelijk gedund waren, besloot hij reeds in Mei uit *Frankrijk* terug te keeren, en begaf zich terstond naar *Spa*, welks wateren hem vroeger zeer weldadig waren geweest. Zijne uitgeputte legermagt keerde in den nazomer in de zuidelijke *Nederlanden* weder, en werd terstond in de voornaamste steden in garnizoen gelegd (2).

Naauwelijks eenigermate hersteld, kreeg PARMA uit *Spanje* bevel ten derden male in *Frankrijk* te trekken. Terstond begaf hij zich van *Spa* naar *Brussel*, nam daar de noodige maatregelen, en verliet die stad op den 29sten October, om den last van zijnen Vorst uit te voeren. Bij zijnen plegtigen uittogt uit de hoofdstad zijner Landvoogdij bleek het echter, hoezeer zijne gezondheid door ziekte en verdriet was ondermijnd. Met moeite hield hij zich te paard, en zou meermalen gevallen zijn, indien hij niet twee bedienden aan zijne zijde had gehad om hem te ondersteunen. Niettemin spande hij alle krachten in, om een opgeruimd gelaat te vertoonen, en groette met zijne gewone beleefdheid de zaamgeloopene volksmenigte, die hem nimmer terug zou zien. Terwijl zijne legermagt zich te *Atrecht* verzamelde, nam hij zijnen intrek in de abdij *St. Vaast*, en steeg nog dagelijks te paard, niettegenstaande zijne ligchaamszwakte voortdurend toenam. Op den 2den December kreeg hij echter eene flaauwte, die hem
3 Dec. noodzaakte het bed te houden, en op den volgenden dag nam zijn werkzaam leven een einde. Zijn lijk werd met groote pracht in de hofkapel te *Brussel* bijgezet, doch later naar het Hertogdom *Parma* gevoerd en naast zijne vroeger overledene gemalin MARIA van *Portugal* begraven (3).

Het algemeene gerucht schreef de oorzaak van zijn verscheiden aan eene langzame vergiftiging toe; doch het is geenszins noodig de toevlugt tot eene destijds bij den dood van hooggeplaatste personen zeer gewone beschuldiging te nemen, om de uitputting te verklaren, die een einde aan zijn leven maakte. Reeds geruimen tijd had de waterzucht zijn gestel ondermijnd. Zorg en kommer, verdriet en teleurstelling hadden hun

(1) *Mémoires de* SULLY, II p. 53—93.

(2) BOR, III bl. 660.

(3) GACHARD, *Correspondence de Philippe II*, II p. LXXXI—LXXXVIII. Zie over PARMA's karakter en verdiensten, BOR, III bl. 661. VAN METEREN, f. 326. VAN REYD, bl. 190, 195. GROTIUS, p. 169. CHAPPUYS, t. a. p. I p. 651. CARNERO, p. 281. COLOMA, p. 189. BENTIVOGLIO, bl. 500. CAMPANA, II p. 154.

venijn in zijne aderen uitgestort. De gevaarlijke wond, die hij in den aanvang dezes jaars in *Frankrijk* ontvangen had, verhaastte de uitwerking van kwalen, die door zijne gemoedsgesteldheid gevoed waren (1). In zijne eerzucht gefnuikt, door zijnen Koning gewantrouwd, in zijn bestuur tegengewerkt, had hij de vruchten zijner vroegere zegepralen één voor één zien verloren gaan, en niet eens de voldoening mogen smaken, in de zuidelijke *Nederlanden* rust en welvaart hersteld te hebben. Niettemin volgde de achting van de inwoners der door hem bestuurde gewesten hem in het graf. Zijne lijkstaatsie werd niet slechts met uiterlijk rouwbetoon, maar met tranen gevierd, daar hij in regtvaardigheid en zachtmoedigheid de vorige Landvoogden verre overtroffen had (2). 1592

Niet zonder grond had de Hertog van PARMA in den laatsten tijd aan de opregtheid der betuigingen van genegenheid en vertrouwen getwijfeld, welke FILIPS niet ophield hem met de grootste dubbelhartigheid te doen toekomen. Zijn onverwachte dood spaarde hem het leed, zijne getrouwe diensten door den snoodsten ondank vergolden te zien. De geruchten omtrent zijn voornemen om zich tot Souverein der zuidelijke *Nederlanden* te verheffen, waren door zijne vijanden niet te vergeefs aan den Koning overgebragt. FILIPS wantrouwde den veldheer, wiens uitstekende talenten hem onmisbaar waren, doch hem tevens naijver en ergernis inboezemden. Hoezeer hij nimmer de trouw aan zijnen Vorst verloochend heeft, was PARMA niet geschikt een bloot werktuig te zijn. Hij volgde niet altijd blindelings de bevelen, die hem uit *Madrid* werden overgebragt. Ook was hij als Italiaan niet geneigd aan de Spanjaarden het overwigt in de regering te geven. Een Bourgondiër, JEAN RICHARDOT, President van den Staatsraad, deelde het meest in zijn vertrouwen. Zijn geheime Secretaris, COSMO MOSSI, was een Italiaan. FILIPS vond in hem niet steeds den onderdanigen en uitsluitend Spaanschgezinden geest, dien hij in zijne dienaars verlangde. Ook weet de Koning den tragen voortgang zijner plannen in *Frankrijk* aan den tegenzin van PARMA, om die krachtdadig te ondersteunen, en beschouwde diens herhaald bezoek van *Spa* meer als een voorwendsel tot werkeloosheid dan als een noodwendig geneesmiddel tot herstel zijner geschokte gezondheid. Ten gevolge dezer onderscheidene omstandigheden was FILIPS' besluit reeds genomen, om PARMA niettegenstaande zijne langdurige en getrouwe diensten af te zetten. Met dat doel zond hij Don PEDRO ENRIQUES DE AZEBEDO, Graaf van FUENTES, naar de *Nederlanden*, om den Hertog te gelasten naar *Madrid* te gaan, alwaar de Koning hem over gewigtige aangelegenheden wenschte te raadplegen. FUENTES bereikte *Brussel* in het laatst van November, toen PARMA reeds naar *Atrecht* vertrokken was, en werd door diens spoedig daarop gevolgd overlijden van de verpligting ontslagen, om

(1) *Mémoires de* SULLY, II p. 77, 108.

(2) GROTIUS, *Hist.* p. 170.

1592 zijne onaangename taak ten uitvoer te leggen (1). Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELD, destijds zes en zeventig jaar oud, werd door den Staatsraad voorloopig tot Landvoogd benoemd, totdat de Koning eenen opvolger van PARMA zou hebben aangewezen. Het waren echter twee Spanjaarden, de Graaf van FUENTES en Don ESTEVAN DE IBARRA, die door hunnen invloed met de daad het hoogste gezag in de zuidelijke *Nederlanden* uitoefenden (2).

Het bleek spoedig, dat een nieuwe geest in het bestuur was gekomen, of liever, dat de Spaansche heeren geneigd waren de voetstappen van den Hertog van ALVA te drukken, en door onverbiddelijke gestrengheid meenden te kunnen herwinnen, wat de Hertog van PARMA naar hunne meening door laakbare zachtheid verloren had. In de laatste jaren had de krijg een minder wreed karakter aangenomen, dan bij den aanvang van den opstand mogelijk was. De wederzijdsche gevangenen werden niet meer afgemaakt, maar tegen elkander uitgewisseld of voor losgeld in vrijheid gesteld. Zoowel op Staatsch als Spaansch grondgebied waren de sauvegarden of vrijwaringen in zwang gekomen, waarbij de bewoners van het platte land zich door de betaling eener geregelde belasting, die vaak aan beide partijen te gelijk werd uitgekeerd, tegen plundering en brandschatting beveiligden. Ook maakten vele kooplieden van deze gelegenheid gebruik, om de vergunning te verwerven ongehinderd heen en weder te mogen reizen. Deze wederkeerige toegeeflijkheid, waardoor de rampen van den krijg eenigermate gelenigd werden, kwam aan den Graaf van FUENTES als eene ongeoorloofde en schadelijke begunstiging der Staatschen voor; en het was vooral op zijnen aandrang dat de Graaf VAN MANS-
5 Jan. 1593 FELD den vijfden Januarij 1593 een plakkaat uitvaardigde, waarbij op lijfstraffe verboden werd den vijand eenige belasting te betalen en de gevangenen op losgeld te stellen. Alleen gewapenderhand zou men de Staatschen mogen te keer gaan, en ieder hunner, die den Spanjaarden in handen viel, moest zonder genade ter dood worden gebragt. Deze hernieuwing der vorige Spaansche wreedheid dwong de Staten-Generaal te verklaren dat hunne troepen geen kwartier meer zouden geven, indien het genoemde plakkaat niet voor den eersten April was ingetrokken. Intusschen leden de ingezetenen van *Vlaanderen* en *Braband*, van de gelegenheid verstoken om hunne bezittingen door vrijwaring te beveiligen, grooten overlast van de gedurige strooptogten der stoutmoedige Staatsche ruiterbenden, weshalve de Edelen en geestelijken dier gewesten, die hunne dorpen en landerijen verwoest en geplunderd zagen, zonder de middelen te bezitten, om den vijand krachtdadig te keer te gaan, ten ernstigste op de schorsing van het plakkaat aanhielden. Ook de Spaansche troepen morden luide over eenen maatregel,

---

(1) GACHARD, t. a. p.

(2) GROTIUS, *Hist.* p. 172. A. BORGNET, *de Nederlanden onder Filips II*, bl. 212, aant. (1).

die hen aan de bloedige weerwraak der Staatschen prijs gaf. De Graaf VAN MANSFELD 1593
zag zich derhalve genoodzaakt zijne gestrenge bevelen in te trekken (1).

Terstond na de benoeming van den nieuwen Landvoogd had zijn zoon, Graaf KAREL VAN MANSFELD, het opperbevel over de door den Hertog van PARMA bijeengebragte troepen ontvangen, om daarmede onverwijld tot hulp der LIGUE in *Frankrijk* te trekken. Ten einde zijnen togt te belemmeren en te vertragen, kreeg Graaf FILIPS VAN NASSAU bevel eenen inval in *Luxemburg* te doen, waartoe hij in het laatst van Januarij met drieduizend man uit *Nijmegen* vertrok. Een aanval op *St. Vijt* mislukte; doch de Staatschen plunderden en verbrandden verscheidene dorpen in *Limburg* en *Luxemburg*, en namen het Kasteel *Javanchy* bij *St. Hubert* in. Van daar schreef Graaf FILIPS aan OLDENBARNEVELT, dat de Staten, wanneer zij hunne gansche magt derwaarts zonden, ligtelijk die gansche landstreek tot *Aken* toe zouden kunnen bemagtigen, waardoor zij over land met den Koning van *Frankrijk* gemeenschap zouden kunnen houden. Doch de Hollandsche Regenten waren niet gezind het leger zoo verre van de hand te zenden; en daar de graaf van MANSFELD uit de bezettingen van *Lier*, *Mechelen* en andere plaatsen eenige troepen bijeenbragt, om de Staatschen uit *Luxemburg* te verdrijven, zag Graaf FILIPS zich tot den terugtogt genoodzaakt en kwam, met rijken buit beladen, behouden in *Gelderland* weder (2).

In de Staten-Generaal hield men zich middelerwijl met de vraag bezig, aan welke zijde men in het volgende voorjaar den vijand zou aantasten. Sedert twee jaren was de krijg geheel van aard veranderd. Met uitzondering van den kortstondigen en onbeteekenenden veldtogt van LEICESTER (3) hadden de Staten zich te voren tot de verdediging hunner grensplaatsen bepaald. Hun voornaamste zorg bestond in het bespieden van de voornemens der Spaansche veldheeren, en zoodra deze eene vesting berend hadden of in eenig gewest gevallen waren, zonden zij al hun krijgsvolk naar het bedreigde punt, en achtten zich gelukkig wanneer zij de plannen des vijands konden verijdelen (4). Thans waren de rollen verwisseld, en zagen de Spanjaarden zich op hunne beurt gedwongen hunne wapenen uitsluitend tot bescherming en verdediging van hun grondgebied te gebruiken. Deze gunstige verandering, die deels aan de tusschenkomst van den Koning van *Spanje* in den Franschen burgeroorlog, deels aan de tegenwerking, die de Hertog van PARMA zoowel van de naijverige Spanjaarden als van de Zuid-Nederlandsche

---

(1) BOR, III bl. 676—678. VAN METEREN, f. 327 *d*. GROTIUS, *Hist*. p. 172.

(2) BOR, III bl. 678.

(3) Hiervoor, bl. 214-218.

(4) VAN REYD, bl. 191.

1593 Edelen ondervonden had (1), en niet het minst aan de krijgskundige bekwaamheden van Prins MAURITS was toe te schrijven, had echter reeds dadelijk nieuwe botsingen tusschen de gewestelijke belangen ten gevolge gehad, en bragt ook thans groote verdeeldheid in de beraadslagingen. Nadat de gansche veldtogt des vorigen jaars aan de bevrijding der oostelijke provinciën was gewijd geweest, meende *Holland* regt te hebben om te vorderen dat zijne wenschen thans op den voorgrond zouden staan, en dat *Geertruidenberg*, waaruit de scheepvaart op de *Biesbosch* en de Hollandsche stroomen voortdurend onveilig werd gemaakt, in de eerste plaats zou worden aangetast. De Friezen begrepen daarentegen, dat men den ingeslagen weg vervolgen en zonder verwijl het beleg om *Groningen* slaan moest, welks vermeestering thans gemakkelijk scheen en voor de veiligheid van hun gewest van het grootste belang was. Beducht dat de afgevaardigden der overige provinciën de begeerte der Friezen ondersteunen zouden, besloten de Staten van *Holland* eene resolutie der Staten-Generaal te voorkomen, die welligt tegen hunne bedoelingen zou indruischen. Gedurende den winter had Prins MAURITS reeds op hunnen last de noodige toebereidselen voor het beleg van *Geertruidenberg* gemaakt (2). Door den inval van Graaf FILIPS in *Luxemburg*, welligt reeds met het doel ondernomen, om de aandacht des vijands af te leiden (3), en andere in Februarij en Maart ondernomene togten, waarbij de Staatsche troepen tot in het Sticht van *Trier* doordrongen, gelukte het den Prins de bezettingen der naburige Brabandsche steden aanmerkelijk te verzwakken, en Graaf MANSFELD in den waan te brengen, dat de Staatschen veeleer plan hadden *'s Hertogenbosch* of *Grave* dan *Geertruidenberg* aan te tasten. Ook slaagde men er in te beletten dat een convooi met ammunitie en levensmiddelen daar binnen werd gebragt. Terwijl de Gouverneur der vesting afwezig was, om zelf voor den aanvoer dier benoodigdheden zorg te dragen, scheen het geschikte oogenblik gekomen, om het lang gekoesterde

(1) VAN REYD geeft hiervan o. a. twee merkwaardige bewijzen. Hij vermeldt (bl. 190) dat VERDUGO aan MONDRAGON klaagde »niet te weten of hij PARMA of MANSVELT gehoorsamen sal, ende dat hij bij PARMA onweert zy, om MANSVELTS wille, ende by MANSVELT om PARMA's wille." Over 's Konings onwil om PARMA geld toe te zenden, is reeds hiervoor, bl. 401, gesproken. Hoevee van het overgezondene in PARMA's kas kwam, blijkt hieruit, dat verscheidene Spaansche Kapiteins »in 't parlementeren of nae d' opgevinge der plaetsen, somwijlen met de Statische goed zier makende, ende vry sprekende, bekenden, dat van thien Ducaten uit Spanien komende, die seven opten onraet van Wissel, Interest, ten deel onder de koopluyden blijven, ten deel onder de Gouverneurs, Commissarien, Pagadors (Betaalmeesters) ende andere, so daer af ghenieten. Ende dat omtrent die drie tot betalinge van het krijgsvolk komen." Bl. 191.

(2) BOR, III bl. 680, 690. VAN REYD, bl. 197.

(3) Dit is de meening van BOSSCHA. *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 313.

voornemen ten uitvoer te leggen (1). Op den zes en twintigsten Maart verscheen Prins MAURITS in den raad van State, alwaar zich ook de Gedeputeerden te velde bevonden, en openbaarde zijn plan om eenen aanslag op *Geertruidenberg* te beproeven. Daar het echter onzeker was, of hij daarin slagen zou, verzocht hij van de Raadsleden en Gedeputeerden te vernemen, of zij het met hem niet geraden vonden, om bij eenen ongunstigen uitslag de vesting met geweld aan te tasten, daar zij thans slecht van krijgsvoorraad voorzien was en slechts zeshonderd man in garnizoen had. Zijn voorslag werd goedgekeurd, en een bededag uitgeschreven, om Gods zegen over zijne wapenen af te smeeken (2). De medegedeelde aanslag was echter niet meer dan een voorwendsel, om het eigenlijke doel der onderneming te bewimpelen. Reeds den volgenden dag werd *Geertruidenberg* door de ruiterij van *Breda* en *Heusden* berend, en de toevoer aan alle zijden afgesloten. Op den acht en twintigsten Maart daagde de Prins zelf met zeven en zestig vendels voetknechten en negentien kornetten ruiterij op. Met het grootste gedeelte zijner troepen legerde hij zich op eene verhevenheid ten westen der stad, terwijl de Graaf van HOHENLO met het overige gedeelte zijn hoofdkwartier aan de andere zijde der rivier de *Donge* in het dorp *Raamsdonk* vestigde (3). 1593 28 Maart

Geertruidenberg werd voor eene der sterkste vestingen van gansch *Nederland* gehouden. Aan twee kanten door de *Biesbosch* bespoeld, was de stad zoowel van de water- als van de landzijde door hooge wallen, diepe grachten en talrijke buitenwerken beschermd. Na de Pacificatie van *Gend* had de Prins van ORANJE geen moeite gespaard om hare verdedigingswerken uit te breiden en te versterken, ten einde een gemakkelijken toegang uit *Holland* in *Braband*, en tevens een vasten voet in het laatste gewest te behouden. Niet minder hoog had de Hertog van PARMA het bezit eener plaats gewaardeerd, waaruit de scheepvaart tusschen *Holland* en *Zeeland* voortdurend kon belemmerd worden, daar geen schip uit de havens van *Gorinchem* of *Dordrecht* kon zeilen, zonder te *Geertruidenberg* gezien te worden. De bezetting was uit de meest vertrouwde Waalsche en Duitsche troepen zamengesteld, wier bekwame bevelhebber, de Heer VAN WATERDIJCK, echter bij den aanvang des belegs afwezig was. Aan levensmiddelen en krijgsbehoeften was geen gebrek, zoodat de vesting een langdurig beleg kon uithouden. Ook scheen het bijkans onmogelijk, haar op de gewone wijze met loopgraven te naderen. De eenige toegang was langs den dijk van *Steelhoven*, waarop de belegerden, ongeveer een geweerschot afstands van de vesting, eene sterke schans hadden opgeworpen. Aan beide zijden van dien dijk was het land deels een moeras, deels te vochtig om het maken

(1) VAN METEREN, f. 327 *d*, 328 *a*.

(2) VAN DER KEMP, t. a. p. I aant. 398, bl. 381.

(3) BOR, III bl. 690.

1593 van verschansingen toe te laten. Bovendien scheen de bezetting binnen korten tijd op ontzet te kunnen rekenen, daar de Spanjaarden daarvoor niet, gelijk in de beide vorige jaren, verscheidene rivieren behoefden over te trekken, maar zelfs de naar *Frankrijk* gezondene troepen in weinige dagen tot haren bijstand konden opdagen (1).

Prins MAURITS zag spoedig in, dat hij te vergeefs zijne krachten tegen de vesting verspillen zou, zoolang de schans op den dijk van *Steelhoven* zijne bewegingen belemmerde, de gemeenschap tusschen de beide afdeelingen van zijn leger bemoeijelijkte, en aan den Graaf VAN MANSFELD, die zich terstond toerustte om *Geertruidenberg* te ontzetten, eene gunstige gelegenheid gaf om de benarde vesting te naderen. Met zijne gewone voortvarendheid besloot hij dezen hinderpaal allereerst op te heffen. Onder bedekking van schanskorven baanden de Staatschen zich tusschen de schans en de stad
4 April. aan beide zijden eenen weg tot den dijk, en bezetteden dien op den vierden April. Het was eene onvergeeflijke feil der belegerden, dat zij dit gewigtige punt niet tot elken prijs trachtten te behouden, en slechts eene zwakke poging aanwendden, om de Staatschen te beletten zich op den dijk te verschansen. Een uitval werd door den onversaagden Graaf van HOHENLO teruggeslagen, en niet herhaald. Zoodra de bezetting der schans zich van de stad zag afgesneden, gaf zij de haar toevertrouwde sterkte zonder slag of stoot over (2).

Thans stond Prins MAURITS niets meer in den weg, om de belegering van *Geertruidenberg* met kracht door te zetten, en hij spreidde daarbij eene bekwaamheid, volharding en wakkerheid ten toon, welke dit beleg tot de merkwaardigste gebeurtenissen van den tachtigjarigen oorlog verheven hebben. Men noemde het bij uitnemendheid *het Romeinsche* (3) *beleg*, wegens de verbazende werken, die zoowel tegen de vesting als tot bescherming van het Staatsche leger waren aangelegd. Een storm, met een hoogen watervloed gepaard, die in den aanvang een reeds voltooid gedeelte vernielde, kon evenmin MAURITS' geduld uitputten, als de onophoudelijke regens, waardoor hij bij al zijne voorname belegeringen gekweld werd, den ijver der door hem bezielde troepen deden verflaauwen. Want de schansgravers, waarover hij beschikken kon, waren niet voldoende om de uitgestrekte werken te volvoeren, die hij noodig achtte om zich tegen eenen aanval van den Graaf VAN MANSFELD te dekken, zoodat de soldaten tegen een

(1) VAN REYD, bl. 202. GROTIUS, *Hist.* p. 175.

(2) BOR, III bl. 691. VAN METEREN, f. 328*a*. BENTIVOGLIO, bl. 511. CHAPPUYS, t. a. p. I p. 657. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 314.

(3) Men was in die dagen, en nog later, gewoon om alles, wat van buitengewone kracht en bekwaamheid getuigde, met de daden der Romeinen te vergelijken. Zoo werd eene heldendaad vaak een *Romeinstuk* genaamd.

buitengewoon dagloon insgelijks de spade in de hand moesten nemen. Over de *Donge* 1593
werden twee bruggen geslagen, om de gemeenschap tusschen de beide hoofdkwartieren gemakkelijker te maken. De gansche legerplaats, waarin het dorp *Raamsdonk* begrepen was, werd langs eenen omtrek van twee uren gaans in hooge wallen en diepe grachten besloten, die door bolwerken bestreken, en door ravelijnen en aarden bedekkingen verdedigd werden. Door sluizen kon het water in de grachten tot eene bepaalde hoogte gehouden worden. Alle toegangen waren door schansen, wolfskuilen, voetangels en floddermijnen beveiligd, en zoowel in de grachten als op sommige plaatsen in het veld had men bovendien eene rij palen met scherpe ijzeren punten (1) aangebragt, om eene bestorming te bemoeijelijken en de aanvallen der ruiterij af te weren. Bovendien waren honderd stukken geschut op de wallen tegen den vijand gerigt, die tot ontzet mogt opdagen. Geen moeite was gespaard, om deze werken tot de grootste volmaaktheid te brengen. Slooten en waterachtige streken waren op de eene plaats door rijswerken gedempt, op de andere door watermolens uitgemalen, terwijl elders drooge velden onder water waren gezet om de bewegingen des vijands te belemmeren, zoodat de landstreek een geheel ander aanzien had gekregen (2). Voor de haven van *Geertruidenberg* lag eene halve maan van oorlogschepen, die allen voor anker lagen en met kabels aan elkander verbonden waren, zoodat de belegerden ook van die zijde van alle gemeenschap verstoken waren. Niet zonder dapperen tegenweer hadden zij zich op deze wijze door de Staatschen laten insluiten, doch hunne pogingen, om de uitvoering van MAURITS' plannen te verhinderen, waren door zijne dappere troepen verijdeld. Binnen de legerplaats heerschte zulk eene goede krijgstucht, dat de boeren niet slechts hun vee zonder vrees tusschen de tenten lieten grazen, maar ook ongestoord hunne akkers bebouwden. Gebruik makende van den vrijdom van belasting, waarmede eene legerplaats gewoonlijk werd bevoorregt (3), kwamen de landlieden uit den omtrek dagelijks hunne waren ter koop aanbieden, zoodat een overvloed van levensmiddelen tot geringe prijzen voorhanden was (4).

De veiligheid en orde, welke in de legerplaats heerschten, lokten eene menigte van nieuwsgierigen uit, om dat wonder van krijgsbouwkunde in oogenschouw te nemen. Zelfs nam de Gravin LOUISE JULIANA van NASSAU (5), welke zich destijds naar haren

(1) Zij droegen den naam van *Turksche ambossaden.*

(2) VAN REYD, bl. 202*b*.

(3) Zie o. a. *Resol. d. Stat. Gen. v.* 18 Junij 1591.

(4) VAN METEREN, f. 328. VAN REYD, bl. 202, 203. GROTIUS, p. 175—178. CHAPPUYS, I p. 658. BENTIVOGLIO, bl. 510.

(5) Zij was eene dochter van WILLEM I en CHARLOTTE DE BOURBON.

1593 verloofde, FREDERIK III, Keurvorst van de *Palts*, begaf, haren weg over *Geertruidenberg*, om van haren broeder afscheid te nemen. Ook kwam de Prinses van ORANJE, Weduwe van Prins WILLEM I, met vele aanzienlijke vrouwen, het kamp bezigtigen. JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, die in persoon een convooi met geld had begeleid, vertoefde er eenige dagen, om met MAURITS over onderscheidene staatszaken te beraadslagen, en hem uit naam der Staten te vermanen, dat hij toch zijn leven sparen en zich niet nutteloos in gevaar begeven zou (1).

Intusschen had Graaf PIETER ERNST VAN MANSFELD eene legermagt tot onzet der benarde vesting bijeengebragt, en zijnen zoon KAREL uit *Frankrijk* terug ontboden. Deze nam terstond met zijne troepen den terugtogt aan, doch kwam op de grenzen van *Artois* in groot levensgevaar, toen hij een Spaansch Kapitein wilde straffen, die zich aan verregaande mishandeling van een meisje had schuldig gemaakt. De losbandige krijgslieden, die geen krijgstucht meer wilden dulden en bovendien over de slechte betaling der soldij verstoord waren, verzetteden zich gewapenderhand tegen hunnen Veldheer, plunderden zijne bagaadje en dwongen hem de vlugt te nemen, zoodat hij slechts met eenige der getrouwste regimenten het leger zijns vaders kwam versterken. Dit bestond niettemin uit twaalfduizend voetknechten en bijna drieduizend ruiters, zoodat men gegronde hoop koesterde om Prins MAURITS, die niet veel meer dan vijfduizend man onder zijne bevelen had, binnen korten tijd uit het veld te slaan (2). Het was voornamelijk aan de Friezen te wijten, dat het Staatsche leger uit een betrekkelijk zoo gering getal troepen was zamengesteld. Ontevreden dat de Staten van *Holland* het beleg van *Geertruidenberg* hadden doorgedreven, in plaats van den veldtogt des vorigen jaars voort te zetten en de noordelijke gewesten geheel van Spaansche bezettingen te bevrijden, weigerden zij alle ondersteuning. Te vergeefs drong Graaf WILLEM LODEWIJK er op aan, dat men alle beschikbare troepen naar het leger zou zenden, daar men in dat geval in *Holland* te eerder gezind zou zijn om na de verovering van *Geertruidenberg* de stad *Groningen* aan te tasten. Bij vele Friesche regenten was zulk een wantrouwen in de bedoelingen van *Holland's* Staten ontstaan, dat zij aan die toekomstige hulp niet gelooven konden. Ook had de regering van *Groningen* zich ernstig bij het Hof te *Brussel* beklaagd, dat men haar volkomen verwaarloosde en eerlang tot een verdrag met de Staten-Generaal zou nopen, tenzij spoedige en krachtige hulp uit het zuiden kwam opdagen. Men had VERDUGO hierop eenige troepen en geld toegezonden, zoodat het grootste gedeelte van *Friesland's* krijgsmagt inderdaad tot bewaking der grenzen onmisbaar was. Prins MAURITS hield echter niet op WILLEM LODEWIJK door bode op bode om bijstand te vragen,

(1) BOR, III bl. 693, 694. VAN METEREN, f. 328c.

(2) GROTIUS, p. 175.

daar zijne troepen door de bewaking van het uitgestrekte kamp afgemat waren, en de 1593
overmagt van den Graaf VAN MANSFELD de versterking van het Staatsche leger dringend scheen te vorderen. De Friesche Stadhouder kreeg eindelijk in Junij vergunning om vier compagniën naar *Geertruidenberg* te doen trekken (1). Bovendien werden MAURITS ook uit *Holland* nog eenige troepen toegezonden, terwijl de burgers van *Dordrecht* en *Rotterdam* beurtelings *Bergen op Zoom* bewaakten, opdat de bezetting dier vesting in het leger zou kunnen dienen. Ook in verscheidene andere steden greep hetzelfde plaats, en betrokken de burgers de wacht, terwijl de garnizoenen grootendeels naar *Geertruidenberg* werden overgebragt (2).

Terwijl de Graaf VAN MANSFELD zijne troepen bij *Turnhout* bijeentrok, was de staatsche legerplaats getuige van eenen twist tusschen Prins MAURITS en den Graaf van HOHENLO, die eene gevaarlijke tweespalt onder de troepen had kunnen verwekken, indien het gezag van den Stadhouder en de eerbied, dien de soldaten voor hem koesterden, niet reeds vaste wortelen geschoten hadden. Sedert geruimen tijd was er tusschen beide legerhoofden verwijdering ontstaan. Met MAURITS' klimmende grootheid moest natuurlijk HOHENLO's aanzien dalen; en de trotsche Duitscher, die na Prins WILLEM's dood als de voornaamste krijgsbevelhebber beschouwd (3), en door de staten, ook wegens het vertrouwen, dat het leger in hem stelde, met onderscheiding behandeld was, kon niet verkroppen dat de jeugdige Prins niet slechts zijnen roem overschaduwde maar hem ook veronachtzaamde en dikwerf met koele minachting bejegende. HOHENLO was een stoutmoedig krijgsman, doch geheel ontbloot van de hoogere eigenschappen, die den veldheer vormen. Het ontbrak hem aan voorzigtigheid en beleid. Uitnemend geschikt om op het slagveld het voorbeeld te geven eener dapperheid, die aan vermetelheid grensde, was hij niettemin buiten staat een leger aan te voeren en eene belangrijke onderneming naar behooren te besturen. Ligtzinnig en zorgeloos, aan wijn en vrouwen verslaafd, liet hij dikwerf de beste gelegenheid, om den vijand afbreuk te doen, voorbijgaan, of verijdelde zelf door onachtzaamheid en gebrek aan overleg de gevormde aanslagen. Gewigtige brieven stak hij vaak half gelezen in den zak, zonder er zich verder om te bekommeren. Somtijds gaf hij onverwachts bevel om op te stijgen, doch als hij middelerwijl dronken en slaperig geworden was, moest men weder afzadelen. Steeds gereed om op den vijand los te gaan, was hij ongezind om vooraf over de wijze van aanval te raad-

(1) VAN REYD, bl. 197, 204.

(2) BOR, III bl. 695. VAN REYD, bl. 203.

(3) Bij de opdragt der Souvereiniteit aan ELIZABETH, in 1585, en ook nog gedurende het verblijf van LEICESTER in *Nederland*, werd in *Engeland* steeds van HOHENLO als het voornaamste hoofd van den Staat gesproken. Zie BOR, II bl. 644. *Correspondence of Leicester*, p. 373.

1593 plegen (1). Voorzeker kan het niet bevreemden, dat de voorzigtige en bekwame MAURITS weinig geneigd was zich door de raadgevingen van den Graaf van HOHENLO te laten besturen, en dat de laatste zich spoedig door de zelfstandigheid van zijnen jeugdigen opperbevelhebber gekwetst begon te gevoelen. Door WILLEM I had hij zich gewillig laten leiden (2); maar hij was te hooghartig, om zich gedwee aan MAURITS' inzigten te onderwerpen. Reeds meermalen had deze wederzijdsche gezindheid tot hooge woorden aanleiding gegeven; en de Prins, die des te minder tot inschikkelijkheid gestemd werd, naarmate zijn veldheersroem klom, hield HOHENLO dikwerf met opzet buiten den krijgsraad, en vertrouwde de uitvoering zijner bevelen bij voorkeur aan Graaf FILIPS van *Nassau* toe, wien hij bijzonder genegen was. Te vergeefs beriep HOHENLO zich op zijne betrekking van Luitenant Generaal. MAURITS weigerde hem als zoodanig te erkennen, en had daarin in zooverre geen ongelijk, als de Graaf slechts in dienst van *Holland* en *Zeeland* was, en dus geenszins op de tweede plaats kon aanspraak maken, wanneer de Prins de gansche krijgsmagt der Vereenigde Gewesten aanvoerde. Met geen gunstiger uitslag wendde HOHENLO zich tot de Staten van *Holland*, die niet gezind waren zich met dezen twist in te laten, daar zij den Graaf wegens zijne veelvuldige betrekkingen in *Duitschland* niet gaarne voor het hoofd wilden stooten, en hem toch bezwaarlijk tegen hunnen Stadhouder in bescherming konden nemen. Intusschen was de Graaf van HOHENLO verloofd aan MARIA VAN NASSAU, de eenige volle zuster van FILIPS WILLEM VAN ORANJE, oudsten zoon van Prins WILLEM I, die spoedig na de komst van den Hertog VAN ALVA uit de Hoogeschool te *Leuven* weggevoerd was en nog steeds in *Spanje* gevangen werd gehouden. In plaats dat het voorgenomene huwelijk de verwijdering tusschen de beide legerhoofden, die daardoor in zulk eene naauwe verwantschap kwamen, zou hebben weggenomen, werd het vuur der tweedragt er integendeel te meer door aangeblazen. Immers waren MAURITS en MARIA in twist geraakt over het beheer der goederen van hunnen afwezigen broeder; en hoewel de Staten-Generaal in 1591 bepaald hadden, dat de Prins het deel zijns broeders in de vaderlijke nalatenschap, zijne zuster daarentegen alle bezittingen uit het Huis van *Buren* besturen zou, achtte de laatste zich door dit besluit verongelijkt, en zocht haar vermeend regt op het beheer van al die goederen voor den Hoogen Raad van *Holland* en *Zeeland* te handhaven (3). Het was natuurlijk dat de Graaf van HOHENLO verklaarde

(1) VAN REYD, bl. 26, 80, 104, 390, 393. Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives* VII p. 370. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 117.

(2) VAN REYD, bl. 391. »De meeste eer had hij behaelt, doen de Prins van Orangien stuyrman was van zijne grootmoedicheyd ende sijn onvertsaechde herte."

(3) Zij slaagde daarin niet, daar MAURITS met goed gevolg eene exceptie van onbevoegdheid op-

C. Ed Taurel sculps.

de aanspraken zijner aanstaande gemalin met al zijn vermogen te zullen ondersteunen, en dat deze omstandigheid de toekomstige schoonbroeders geenszins tot grootere inschikkelijkheid stemde (1). Het was welligt om de nadeelige gevolgen hunner tweespalt te voorkomen, dat de Staten van *Holland* bij den veldtogt van het vorige jaar den Graaf in *Holland* hadden teruggehouden, onder voorwendsel dat zijne tegenwoordigheid tot bescherming van dat gewest noodzakelijk scheen, terwijl de Stadhouder de Spanjaarden uit het oostelijke gedeelte der Vereenigde Gewesten verdreef (2). In de legerplaats voor *Geertruidenberg* had aanvankelijk eene schijnbare overeenstemming geheerscht; doch toen de Graaf van MANSFELD met zijn talrijk leger in aantogt was, deed eene geringe aanleiding het voordurend smeulende vuur op nieuw uitbarsten. De Graaf van HOHENLO had in zijn kwartier eene schans opgeworpen, om de naderende troepen te weren. De Prins was echter van oordeel, dat de sterkte te digt bij de stad gelegen was, en verlangde dat de Graaf op eenigen afstand eene andere zou aanleggen, ten einde den vijand zoo ver mogelijk van de ingeslotene vesting te houden. De hooghartige HOHENLO weigerde aan dit bevel te gehoorzamen, voorwendende dat men de nieuwe schans, als te ver afgelegen, niet zou kunnen verdedigen. Aanvankelijk liet MAURITS de zaak rusten, doch gaf eindelijk zelf de noodige bevelen tot vervulling zijner begeerte. Nu liet HOHENLO het niet bij openbare weerspannigheid blijven. »Gij Kapiteins," zeide hij in MAURITS' tegenwoordigheid tegen de bevelhebbers, aan wier beleid de vervaardiging en bewaking der nieuwe sterkte was toevertrouwd, »gij zijt hier aan een wis verderf blootgesteld. Zoo gij uw leven liefhebt, moogt gij het werk wel staken en mij volgen naar de oude schans." Het antwoord des Prinsen liet zich niet wachten. «Ik verzeker u," sprak hij, «dat ik den eersten, die aftrekt, terstond laat ophangen." Het behoeft naauwelijks vermelding, dat de schans voltooid en tot het einde des belegs met moed verdedigd werd (3). 1593

In het laatst van Mei sloeg de Graaf VAN MANSFELD zijn leger in de nabijheid van *Geertruidenberg* neder. Niettegenstaande hij, in vergelijking zijner wederpartij, over 29 Mei.

wierp, bewerende dat het geschil Leengoederen in *Braband*, *Breda* en *Steenbergen* betrof, en dus de Hooge Raad daarover geen kennis mogt nemen. Zie over deze geschillen vooral VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 120—122, 333—359.

(1) BOR, III bl. 599—601. VAN DER KEMP, t. a. p. bl. 118, gist dat bij deze omstandigheden ook nog verschil van inzigt omtrent de krijgsverrigtingen is gekomen, »in dien zin namelijk, dat MAURITS meer het belang en de bescherming van alle de *Vereenigde Nederlanden* op het oog had dan HOHENLO, die zich slechts bijzonder tot de verdediging van *Holland* en *Zeeland*, zijne betaalsheeren, bepaalde."

(2) BOR, III bl. 626.

(3) VAN REYD, bl. 203.

1593 eene aanzienlijke overmagt beschikte, begroef hij zich insgelijks in schanswerken. Eerst had hij zijne stelling nabij MAURITS' hoofdkwartier gekozen; doch daar de Staatsche ruiterij uit *Breda* en *Bergen op Zoom* zijnen toevoer belemmerde, verplaatste hij zich naar de zijde van den Graaf van HOHENLO, om de benoodigdheden voor zijne troepen ongehinderd uit *'sHertogenbosch* te bekomen. Te vergeefs trachtte hij echter der benarde vesting hulp toe te brengen. Van welke zijde hij de Staatsche verschansingen aantastte, overal stiet hij het hoofd. De belegeraars in te sluiten, was niet mogelijk, daar hun de gemeenschap met *Holland* over water niet kon belet worden. Spoedig zag MANSFELD in, dat hij zonder vrucht zijnen tijd en zijne krachten voor *Geertruidenberg* verspilde. Het was hem niet gelukt den Prins uit zijne verschansingen te lokken, daar deze zorgvuldig eenen veldslag vermeed, welks verlies de Vereenigde Gewesten aan de grootste gevaren zou hebben blootgesteld. Voorzeker zou MANSFELD de belegerden grooter dienst bewezen hebben, wanneer hij zijn leger elders heengevoerd en den Prins door eenen inval in *Gelderland* tot den aftogt gedwongen had. Doch hij hield zich teregt overtuigd dat de bezetting, wier eenige hoop op zijnen bijstand gevestigd was, allen verderen tegenstand zou opgeven, zoodra zij den aftogt zijner troepen bespeurde. De belegeraars toch, wier aantal door de nieuw aangekomene soldaten aanmerkelijk was toegenomen, hadden met kracht de aanvalswerken tegen de vesting voortgezet, niettegenstaande een overmagtige vijand hen van buiten bestookte. Hoogst vermoeijend en gevaarlijk was hun arbeid, daar zij naauwelijks eenen voet in de aarde konden graven, zonder water te vinden, en zich dus bijna uitsluitend met schanskorven tegen het geweldige vuur der belegerden konden dekken. Niettemin hadden zij weldra op drie
14 Junij plaatsen in den bedekten weg post gevat, en drongen van daar onder bedekking van galerijen tot aan den voet van den hoofdwal door. Binnen weinige dagen hoopte MAURITS nu de vesting in zijne magt te krijgen; doch zijne begeerte werd door een stoutmoedigen aanslag der kapiteins HAEN, BEVERY en KALFF spoediger vervuld, dan hij gerekend had. Op den 24sten Junij hadden deze officieren de wacht in de loopgraven tegenover het noorder- ravelijn (1), hetwelk door eene gracht van den hoofdwal was afgescheiden, en met weinig zorg bewaakt werd, daar de belegerden geen aanval van die zijde verwachtten. De gelegenheid gunstig achtende, om het bij verrassing te vermeesteren, werpen zij des avonds te vijf ure op eigen gezag eene biezen brug over de gracht, beklimmen met weinige dapperen den wal, en overvallen de achtelooze schildwachten. Weldra door meer manschappen gevolgd, maken zij zich van het ravelijn meester, en

(1) Tegen dit ravelijn had MAURITS eene batterij van zes houten kanonnen doen rigten, waarop de verschalkte vijand vruchteloos veel kruid en lood verspilde. VAN REYD, t. a. p. Vgl. VAN METEREN, f. 328 *b*, die meldt dat men nu en dan met hetzelfde oogmerk des nachts ledige schepen op de stad afzond.

drijven de vijandelijke benden terug, die te vergeefs aansnellen om dit gewigtige punt te herwinnen. Hoewel uit dezen tegenspoed geen onmiddellijk gevaar voor de belegerden voortvloeide, ontzonk hun de moed tot verderen tegenstand. Hunne hoofdbevelhebbers waren gevallen, en de overige officieren door onderlingen naijver buiten staat, de bezetting tot onwankelbare volharding te ontvonken. De Heer VAN MASIÈRES, die bij afwezigheid van den Heer VAN WATERDIJCK het opperbevel binnen *Geertruidenberg* voerde, was reeds vroeger het offer eener list van den Graaf van HOHENLO geworden. Bespeurd hebbende, dat de hoogste kerktoren door de hoofden der bezetting gebruikt werd, om van daar het Staatsche legerkamp te bespieden, had deze eenige kanonnen naar den top laten rigten, en vervolgens een valsch alarm doen slaan. Terstond was de Heer VAN MASIÈRES naar den toren gesneld, om de oorzaak der ongewone beweging te leeren kennen, doch met eenige zijner officieren door de kogels neergeveld, die onmiddellijk op hen werden afgeschoten. De Heer VAN GESAN, die hem opvolgde, was bij de poging der belegerden, om het ravelijn te herwinnen, gesneuveld. Men besloot derhalve allen verderen tegenstand op te geven. Des avonds van denzelfden dag werd een verdrag getroffen, waarbij de vesting aan MAURITS werd overgeleverd, terwijl aan de bezetting met geweer en bagaadje, doch met achterlating van vaandels en geschut, vrijen aftogt werd vergund. Alleen de Bergverkoopers, waarvan zich nog drie in de stad bevonden, werden buiten het verdrag gesloten en zonder genade opgeknoopt (1).

1593

24 Junij

Het bevel over *Geertruidenberg* werd door Prins MAURITS eershalve aan zijnen negenjarigen broeder FREDERIK HENDRIK opgedragen, wien Jonkheer ARENT VAN DUVENVOORDE als Vice-Gouverneur ter zijde zou staan. In den aanvang des jaars hadden de Staten van *Holland* den jeugdigen Prins tot Kolonel over een regiment van twintig vendels benoemd, ten einde zijne moeder, de edele LOUISE DE COLIGNY, in staat te stellen de kosten zijner opvoeding te bestrijden (2).

De Graaf VAN MANSFELD vernam de overgave van *Geertruidenberg* het eerst door de vreugdeschoten, welke hij in het Staatsche legerkamp hoorde lossen. Beducht dat de Prins thans *'s Hertogenbosch* zou gaan belegeren, liet hij de omstreken dier stad onder water zetten, en trok terstond met zijne gansche krijgsmagt in drie dagmarschen naar het fort *Crèvecoeur*, hetwelk hij zonder moeite dacht te vermeesteren. Naauwelijks had MAURITS dat oogmerk geraden, of hij liet insgelijks al zijne troepen derwaarts rukken,

---

(1) BOR, III bl. 690—698. VAN METEREN, f. 328, 329. VAN REYD, bl. 202—205. GROTIUS, p. 174—178. CHAPPUYS, I p. 656—663. LE PETIT, II p. 617—620. CARNERO, p. 295—298. COLOMA, p. 211—217. BENTIVOGLIO, bl. 509—515. CAMPANA, III p. 4—7. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 313—319.

(2) *Resol. v. Holland*, 1593, bl. 23. BOR, III bl. 679, 698.

1593 het geschut en de bagaadje achterlatende, om grooteren spoed te kunnen maken. Door deze snelle beweging, waarop MANSFELD niet gerekend had, werd diens voornemen verijdeld, en moest hij zich tevreden stellen met *'s Hertogenbosch*, welks burgerij geen bezetting verkoos in te nemen, van leeftogt en krijgsbehoeften te voorzien. Na een gedeelte zijner troepen naar *Friesland* gezonden, en de overige onder het opperbevel van den Markies VAN VARAMBON in *de Kempen* gelaten te hebben, keerde hij in *Brussel* terug, waar men weinig tevreden was, dat hij met een zoo talrijk en voortreffelijk uitgerust leger zoo weinig had verrigt (1).

Het waren echter niet alleen de bekwaamheid en wakkerheid van Prins MAURITS, welke den grijzen Veldheer verhinderd hadden eenig voordeel te behalen. Hij wist hoe weinig hij op zijne krijgsbenden rekenen kon, wier muitzucht niet te betoomen was, en door het oproerige gedrag der uit *Frankrijk* teruggekeerde troepen op nieuw werd aangevuurd. De laatsten hadden het stadje *St. Paul* in *Artois* ingenomen, en hieven brandschattingen in den ganschen omtrek. Weldra volgden de Italiaansche en Waalsche benden in *Henegouwen* dit besmettelijke voorbeeld, maakten zich van *Pont* aan de *Sambre* meester, en noodzaakten de bewoners van het omliggende land hun groote sommen op te brengen. De Spaansche bezetting van *Rijnberk* verjoeg hare officieren, verkoos nieuwe bevelhebbers, en nam de Bisschoppelijke regten en tollen in beslag tot voldoening der achterstallige soldij. Daarentegen werd de bezetting van *Nuis* door de burgerij verdreven, die reeds lang naar eene gunstige gelegenheid had uitgezien om zich van hare lastige gasten te ontslaan. Door deze telkens wederkeerende ongeregeldheden, wier bron niet gestopt kon worden bij gebrek aan de noodige geldmiddelen, zonder welke aan het herstel der krijgstucht niet te denken was, werd de kracht van het Spaansche leger ondermijnd en de Graaf VAN MANSFELD buiten staat gesteld om eene onderneming van eenig gewigt tegen de Staatschen aan te vangen. Naauwelijks was het eene oproer gedempt, of een ander verwekte nieuwe zorgen. De gansche krijgsmagt der zuidelijke *Nederlanden* was door een kwaden geest bezield; en de ongelukkige inwoners, die niet minder door hunne beschermers dan door hunne vijanden uitgeplunderd en mishandeld werden, zagen te vergeefs met hartstogtelijk verlangen uit naar het einde van eenen krijg, welke al hunne hulpbronnen uitputte en hunne vorige welvaart met een volslagen ondergang bedreigde (2).

Van de zijde der Staten werden dit jaar geen nieuwe belegeringen aangevangen. Op den dag der overgave van *Geertruidenberg* viel de Graaf VAN SOLMS in het land van *Waas*, bemagtigde verscheidene schansen, doch keerde, met aanzienlijken buit beladen,

(1) CHAPPUYS, I p. 664. BOR, III bl. 699.

(2) BENTIVOGLIO, bl. 508, 516. BORGNET, *de Nederlanden onder Filips II*, bl. 216.

naar *Zeeland* terug, toen MONDRAGON uit *Antwerpen* tegen hem optrok. In November 1593
beproefde Prins MAURITS te vergeefs de stad *Brugge* bij verrassing in te nemen. Door Graaf WILLEM LODEWIJK vergezeld stak hij aan het hoofd van vierduizend man in eenen duisteren nacht naar *Vlaanderen* over, in de hoop vóór het aanbreken van den dag de 24 Nov.
stad te bereiken. Een onverwachte springvloed had echter het land op verscheidene plaatsen overstroomd, zoodat men meermalen ten halven lijve door het water moest waden en het spoor geheel bijster werd. Toen de morgenstond aanbrak, was men nog twee uren van *Brugge* verwijderd, alwaar de nadering der Staatsche troepen tijdig ontdekt werd, zoodat de Prins genoodzaakt was onverrigter zake terug te keeren (1). Een aanslag van Graaf FILIPS van *Nassau* op de stad *Limburg*, in dezelfde maand ondernomen, werd evenmin door een gunstigen uitslag bekroond (2).

De Friesche Stadhouder had intusschen den ganschen zomer een harden kamp tegen VERDUGO gevoerd. In den aanvang des jaars had hij eene schans op de *Bourtanger* heide opgeworpen, om den weg naar *Duitschland* voor *Groningen* af te sluiten, in de hoop dat hij die stad daardoor tot de overgave zou dwingen. VERDUGO zag geen kans Graaf WILLEM LODEWIJK uit die sterkte te verdrijven, doch beproefde hem door eenen strooptogt in *Friesland* tot den aftogt te nopen. Hij bereikte slechts gedeeltelijk zijn doel. Wel kwam de Stadhouder terstond met een gedeelte zijner troepen tot bescherming der grenzen van zijne provincie terug; doch de schans, die de laatste opening dreigde te versperren, waardoor het van alle zijden door Staatsche bezettingen ingeslotene *Groningen* zijne benoodigdheden ontving, bleef door Friesche krijgslieden bezet. Er was echter voor de benaauwde stad eene verademing op handen. Op de herhaalde klagten harer regering zond de Graaf VAN MANSFELD de Graven HERMAN en FREDERIK VAN DEN BERG met tweeduizend man naar de noordelijke gewesten. Deze namen op hunnen weg *Ootmarsum* in en vereenigden zich met VERDUGO, die inmiddels al zijne troepen had bijeen getrokken en nu over een leger van vijfduizend voetknechten en veertienhonderd ruiters beschikken kon. Aan het hoofd dezer krijgsmagt bemagtigde hij de schansen *Aduwarderzijl*, *Slochteren*, *Wedde* en *Winschoten*, doch tastte vergeefs de schans op de *Bourtanger* heide aan, wier verovering hem zoowel door den moerassigen grond als

---

(1) De koude en natheid, die hij even als de geringste soldaat had moeten doorstaan, berokkenden hem koortsen, waarvan hij in Februarij des volgenden jaars nog niet hersteld was, zoodat de Staten-Generaal op verzoek van de Prinses Weduwe van *Oranje* en eenige regeringsleden besloten hem eenen lijfmedicus toe te voegen, die hem overal vergezellen zou. Dr. BUZENIUS van *Delft* werd daartoe benoemd. *Res. d. Stat. Gen.* 2 en 11 Jan. 1594. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 139.

(2) BOR, III bl. 757. VAN REYD, bl. 215.

1593 de wakkere verdediging der bezetting verhinderd werd. Van daar trok hij naar *Coevorden*, dat kort te voren door het beleid van Graaf WILLEM LODEWIJK van levensmiddelen en krijgsbehoeften was voorzien geworden, zonder dat de Spaansche Veldheer het had kunnen beletten. Ook hier stootte deze het hoofd, daar de bevelhebber CASPAR VAN EUSSUM besloten was de vesting tot het uiterste te verdedigen. Niettemin bleef VERDUGO den ganschen winter voor *Coevorden* liggen, hoewel zijn leger te zwak was om eene belegering aan te vangen, daar de soldaten, door gebrek aan leeftogt gekweld, bij gansche compagniën verliepen. Graaf WILLEM LODEWIJK, die na de overgave van *Geertruidenberg* op zijne beurt door Prins MAURITS met eenige troepen ondersteund was, en de oostelijke grenzen van *Friesland* door het opwerpen van vier nieuwe schansen tegen eenen herhaalden inval van den vijand gedekt had, hernam in het najaar eenige der hem ontweldigde sterkten (1).

Inmiddels had in *Frankrijk* eene verandering plaats gegrepen, welke voor de Vereenigde Gewesten het blijde vooruitzigt opende, dat hun bondgenoot, de Koning van *Frankrijk* en *Navarre*, binnen korten tijd den tegenstand der LIGUE bedwingen, en hen op zijne beurt tegen *Spanje's* legerbenden beschermen zou. In den aanvang des jaars waren de Algemeene Staten van *Frankrijk* te *Parijs* bijeen gekomen, om tot de benoeming van eenen nieuwen Vorst over te gaan (2). Van de zijde van den Spaanschen Koning, wien de Paus krachtig ondersteunde, werd niets verzuimd om de Salische wet, die verbood dat eene vrouw den schepter zou voeren, te doen afschaffen, en de keuze der Staten op zijne dochter ISABELLA te bepalen. Zijne pogingen bleven echter vruchteloos, daar de eerzuchtige en naijverige hoofden der LIGUE veeleer hunne eigene verheffing dan de bevordering van FILIPS' oogmerken bedoelden, en de vaderlandsliefde van het betere deel des volks de gedachte niet verdragen kon, dat de kroon van *Frankrijk* in vreemde handen zou overgaan. Zoowel door zijne Katholieke aanhangers als verscheidene zijner Protestantsche raadslieden, inzonderheid door MAXIMILIAAN VAN BETHUNE, Markies van *Rosny*, die zich later als Hertog van *Sully* een onsterfelijken naam verworven heeft, tot eene geloofsverandering bewogen (3), die hem alleen in de handhaving van zijn erfregt op den troon van *Frankrijk* kon doen slagen, besloot HENDRIK IV eindelijk de godsdienst van de meerderheid zijner onderdanen te

---

(1) VAN REYD, bl. 198, 199, 205—215. VAN METEREN, f. 336.

(2) Het was niet gunstig voor de plannen van FILIPS, dat de Staten te *Parijs* vergaderden. De Hertog van PARMA had het plan gevormd, die te *Rheims* bijeen te doen komen, en onder den druk van eene Spaansche legermagt in de nabijheid dier stad de beraadslagingen naar den zin zijns Konings te leiden. *Mémoires de* SULLY, II p. 155.

(3) *Mémoires de* SULLY, II p. 130.

ERNST AARTSHERTOG VAN OOSTENRIJK.
C. Ed. Taurel sculps.

omhelzen, zwoer in Julij openlijk de Hervormde leer af, en zond een gezantschap naar *Rome*, om van CLEMENS VIII de absolutie af te smeeken. De Paus verklaarde echter niet aan de opregtheid van HENDRIK's bekeering te kunnen gelooven, tenzij een engel uit den hemel hem daarvan de verzekering kwam geven (1), en de Koning van *Spanje* ontbood zijne troepen geenszins uit *Frankrijk* terug, maar ging voort de thans inderdaad oproerige LIGUE tegen haren wettigen Vorst te ondersteunen. Niettemin droeg des Konings handelwijze spoedig de verwachte vruchten. De Spaansche aanhang nam af, verscheidene steden en gansche provinciën legden de wapens neder en begaven zich onder HENDRIK's gezag. In den aanvang des jaars 1594 liet hij zich te *Chartres* kroonen, daar *Rheims* nog in handen der LIGUE was, en weldra opende ook *Parijs* hare poorten voor den Vorst, die het geluk zijns volks opregtelijk bedoelde, en zijne tegenstanders slechts door weldaden aan zich zocht te verbinden (2). 1593

Hoe gunstig deze omkeer van zaken ook voor de Republiek der Vereenigde Nederlanden mogt wezen, zij was verkregen tot den prijs eener geloofsverandering, die door een groot deel harer burgers ten hoogste afgekeurd, door de ijverigste Hervormden zelfs als eene gruwelijke afgoderij gebrandmerkt werd. Ook de Staten van *Holland* betreurden eene gebeurtenis, die hun wel niet van eenen krachtigen bondgenoot tegen *Spanje* beroofde, maar voor den voortgang der Hervorming een zware slag scheen te zijn, en daardoor ook in het vervolg op de Vereenigde Gewesten een nadeeligen invloed kon uitoefenen. Zoodra zij berigt van des Konings voornemen ontvangen hadden, namen zij in ernstige overweging om eenen gezant van buitengewoon aanzien benevens eenen Hoogleeraar in de godgeleerdheid naar *Frankrijk* te zenden, ten einde hem den overgang tot de Roomsche godsdienst ten ernstigste te ontraden. Zij zagen echter in, dat de omstandigheden aan HENDRIK IV geen andere keus scheen over te laten, dan zijn regt op de kroon op te geven, of Katholiek te worden, en besloten derhalve deze zaak Gode aan te bevelen, voor eene goede uitkomst in het belang der Hervormde godsdienst te bidden, en zorg te dragen dat de predikanten, in hunnen welligt overdreven ijver, het gedrag des Konings niet op den kansel in het openbaar zouden beoordeelen en berispen (3).

Ook in de zuidelijke *Nederlanden* was de regering in andere handen overgegaan. Overeenkomstig zijn reeds vroeger geopenbaard voornemen, had de Koning van *Spanje* zijnen neef, den Aartshertog ERNST van *Oostenrijk*, tot Landvoogd benoemd, die reeds verscheidene jaren vroeger met twee zijner broeders, ALBERT en WENCESLAUS, naar

(1) BOR, III bl. 709.

(2) VAN METEREN, f. 329*d*—334. *Mémoires de* SULLY, II Livre V, VI.

(3) BOR, III bl. 705.

1593 *Spanje* geroepen was, welligt uit zucht om hen aan het gezag eens vaders te onttrekken, bij wien FILIPS eenige overhelling tot Hervormde gevoelens meende te bespeuren (1). WENCESLAUS was spoedig na zijne komst te *Madrid* gestorven. ERNST, de oudste, was door zijnen broeder, Keizer RUDOLPH II, tot diens Stedehouder in *Hongarije* en aangrenzende landen benoemd (2), en werd door FILIPS tot gemaal zijner dochter ISABELLA bestemd; ALBERT was daarentegen in dienst der Kerk geplaatst, en allengskens tot Kardinaal en Aartsbisschop van *Toledo* bevorderd. De Koning had echter bij deze keuze de neigingen en talenten zijner jeugdige bloedverwanten geenszins geraadpleegd. De zachte en vreedzame ERNST was veel minder dan zijn bekwame en krijgshaftige broeder in staat het beheer van eenen geschokten staat te voeren. Doch hij was beter dan de Hertog van PARMA geschikt, een blind werktuig in handen der leidslieden te zijn, die FILIPS niet verzuimde hem op zijde te stellen. Met kinderlijke blijdschap mogt ERNST aan zijnen broeder, den Keizer, schrijven, dat geen zijner voorgangers ruimer lastbrief en uitgebreider magt gekregen had (3): terzelfder tijd gaf Don ESTEBAN DE IBARRA hem namens FILIPS te kennen, dat hij zich uitsluitend van Spaansche ministers bedienen, en zich geheel naar den wil des Konings voegen moest, zoo hij niet wilde dat zijn bewind, gelijk dat van den Hertog van PARMA, in kleinachting zou komen (4). FUENTES en IBARRA bleven dan ook een overwegenden invloed uitoefenen, doch verlamden daardoor een bestuur, dat nimmer krachtig en doortastend kon handelen, zoolang de beslissing omtrent alle gewigtige punten uit *Spanje* moest worden afgewacht (5).

In de Vereenigde Gewesten had het gerucht geloopen, dat de Aartshertog aan het hoofd eener talrijke legermagt herwaarts zou komen, weshalve de Staten van *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland*, op voordragt van Prins MAURITS en den Raad van State, besloten hunne gezamenlijke maandelijksche opbrengst van *f* 200,000 voor de oorlogslasten in het volgende jaar met de helft te verhoogen. Ook wendden de Staten-Generaal zich tot Koningin ELIZABETH met de bede om vermeerdering harer hulptroepen,

(1) BORGNET, *de Nederlanden onder Filips II*, bl. 213. Deze schrijver maakt in eene noot de volgende opmerking: «FILIPS, die de zuster dier prinsen tot vrouw had, was te zelfder tijd hun volle neef, oom en zwager; het Oostenrijksche huis meende, in zijn hoogmoed en onverdraagzaamheid, buiten zich geene voegzame partij te kunnen vinden: een voortreffelijk stelsel, dat, na twee of drie geslachten, slechts onnoozelen voortbracht!"

(2) GROTIUS, p. 182.

(3) Dr. COREMANS, *l'Archiduc Ernest, sa cour et ses dépenses*, in de *Bulletins de la commission royale d'histoire de Belgique*, T. XIII, p. 137.

(4) GACHARD, *Correspondence de Philippe II*, II p. XC.

(5) Dr. COREMANS, t. a. p. XIII p. 123.

doch kregen slechts vergunning om, voor eigene kosten, tweeduizend man in *Engeland* te werven. Het bleek echter dat men zich zonder noodzaak had verontrust. In den aanvang des jaars 1594 kwam de nieuwe Landvoogd in de *Nederlanden*, door eenen talrijken hofstoet doch geenszins door een leger vergezeld, en hield op den 30[sten] Januarij zijnen plegtigen intogt binnen *Brussel*. Groot en algemeen waren de vreugdeblijken, waarmede zijne komst, niet alleen in de hoofdstad maar door het gansche land, gevierd werd. Men achtte zich gelukkig en vereerd niet langer door vreemde Landvoogden, maar door eenen broeder des Keizers geregeerd te worden, wien bovendien, met de hand van FILIPS' dochter, de Fransche kroon bestemd scheen te zijn. Men verwachtte van den Duitschen Vorst een billijker en zachter bestuur, meer in overeenstemming met de zeden en voormalige vrijheden des volks, dan men sedert jaren gewoon was geweest. Men hoopte dat hij de wonden, die de langdurige krijg geslagen had, weldra door eenen vrede met de noordelijke gewesten zou heelen, en twijfelde niet, dat de Koning van *Spanje* hem krachtdadig met geld en troepen ondersteunen zou, zoodra het blijken mogt dat de Vereenigde Gewesten niet naar zijne vredesvoorslagen wilden luisteren. Doch men vleide zich te vergeefs met een betere toekomst. Het ontbrak ERNST niet aan goeden wil, maar aan magt en ondersteuning. Het Spaansche regeringsstelsel, hetwelk hij gedwongen was te volgen, verbood hem op de beste en tevens door de ingezetenen meest gewenschte wijze den toestand des lands, de gebreken des bestuurs en de middelen tot verbetering te leeren kennen. Hij mogt de gewestelijke en algemeene Staten niet bijeen roepen, om over de belangen des lands te raadplegen (1). Het was hem echter niet verboden met de noordelijke provinciën in onderhandeling te treden; en hij verzuimde niet dien weg in te slaan. Twee Belgische regtsgeleerden, OTTO HARTSIUS en JERONIMUS GOOMANS, die zich destijds naar *Holland* begaven (2), kregen van den Aartshertog in last, om de gemoederen der voornaamste Regenten te polsen en uit zijnen naam aan de Staten-Generaal vredesvoorslagen te doen, waarbij de Pacificatie van *Gend* tot grondslag zou strekken, terwijl aan de Katholieken in die gewesten, waar de Hervorming heerschte, volkomene godsdienstvrijheid zou vergund worden. Men was echter in de Vereenigde Gewesten geenszins geneigd, zich weder onder de heerschappij van *Spanje* te begeven. Een billijk wantrouwen in de beloften van den Landvoogd, waaraan de Koning van *Spanje* zich niet gebonden zou achten, vervulde aller gemoederen. Men had de reeds gewonnen vrijheid, met al hare onkosten en bezwaren, te lief, om haar voor eenen vrede te verruilen, die FILIPS in staat zou stellen andermaal

1594

(1) BORGNET, t. a. p. bl. 217.

(2) Zij waren herwaarts ontboden door de Prinses van *Chimay*, om de geschillen tusschen haar en haren echtgenoot te vereffenen.

1594 naar een staatkundig en godsdienstig despotisme te streven. Hoe zou men zich ook aan eenen Vorst hebben kunnen onderwerpen, die niet slechts gezegd maar meermalen bewezen had, dat het aan ketters gegeven woord hem niet heilig was? Ook liepen onderscheidene gebeurtenissen zamen, om juist op het tijdstip van de aankomst der Belgische Heeren de gemoederen op nieuw tegen FILIPS te verbitteren. Een priester uit *Namen*, MICHEL RENICHON, was onlangs, als krijgsman vermomd, in hechtenis genomen, daar men hem van eenen aanslag op *Breda* verdacht hield. Op de pijnbank gebragt, bekende hij door den Graaf van BARLAYMONT afgezonden te zijn om Prins MAURITS te vermoorden, terwijl andere zendelingen, insgelijks door eenige leden der Brusselsche regering opgezet, het leven van FREDERIK HENDRIK, OLDENBARNEVELT, ST. ALDEGONDE en andere voorname personen belaagden. De herhaalde moordaanslagen, waaraan de Spanjaarden zich sedert het begin van den opstand hadden schuldig gemaakt, lieten niet toe aan de bekentenis van RENICHON te twijfelen, die bovendien door onderscheidene bijkomende omstandigheden bevestigd werd (1). Hoewel de Aartshertog zelf buiten verdenking bleef, aan dit misdadig opzet deel te hebben genomen, nam de afkeer van elken vredehandel door deze ontdekking aanmerkelijk toe; en zij steeg nog hooger, toen men vernam dat de Koning van *Spanje* den krijg tegen *Frankrijk* voortzette, niettegenstaande de geloofsverandering van HENDRIK IV hem daartoe elk voorwendsel scheen benomen te hebben (2). Het voorstel betreffende de vredesonderhandelingen, hetwelk de gemagtigden des Aartshertogs op den 16[den] Mei in de vergadering der Staten-Generaal uitbragten, werd dan ook weinige dagen later door de laatsten op eene wijze beantwoord, die omtrent hunnen afkeer van het Spaansche bewind en hunne onwankelbare volharding in den strijd voor vrijheid en godsdienst geen twijfel overliet. In een uitvoerig vertoog, hetwelk door OLDENBARNEVELT was opgesteld (3), herinnerden zij aan de bloedplakkaten en de moedwillige verkrachting van 's lands privilegiën, die tot den opstand tegen *Spanje* hadden geleid, aan de trouweloosheid der Spanjaarden in het nakomen der plegtig geslotene overeenkomsten, en aan het nadeel, dat de Vereenigde Gewesten reeds dikwerf door geveinsde onderhandelingen geleden hadden. Zij bewezen uit treffende feiten en onderschepte brieven, hoe weinig op FILIPS' beloften te vertrouwen was, en toonden, ook met het oog op hetgeen destijds in *Frankrijk* plaats greep, op overtuigende wijze aan, dat de Spanjaarden niet slechts in de godsdienst maar ook in de regering naar eene onbeperkte heerschappij trachtten, welke zij met verkrachting van wet en regt over de gansche christenheid poogden uit te breiden. Ten slotte ver-

(1) BOR, III bl. 784, 815.

(2) Brief van COOMANS bij BORGNET, t. a. p. bl. 219 noot (3) en (4).

(3) *Remonstrantie van* OLDENBARNEVELT *aan* H. H. Mogenden, in de *Waarachtige Historie* bl. 189.

klaarden zij in geen onderhandelingen te kunnen treden, maar de kansen van den strijd 1594
Gode aan te bevelen, van wien zij zoowel voor de Vereenigde Gewesten als voor de overige Nederlandsche provinciën, eene goede uitkomst »tot vorderinge van sijne Eere en heilig Woord, en der Nederlanden welvaaren" verwachtten (1).

Terwijl Prins MAURITS, door de buitengewone opbrengst der voornaamste gewesten tot krachtige krijgvoering in staat gesteld, de Duitsche en Engelsche regimenten verwachtte, die door Graaf EVERARD VAN SOLMS en den Ridder VERE waren aangeworven (2), en waarmede hij zich voorstelde het belegerde *Coevorden* te ontzetten, had hij zich reeds in den aanvang des jaars met aanslagen op *'s Hertogenbosch* en *Maastricht* bezig gehouden. Op den 28sten Februarij was hij des nachts met zijne troepen reeds tot voor de poort der eerstgenoemde vesting gekomen, toen een der soldaten bij toeval een losliggenden steen van de brug in het water liet vallen. Het geraas wekte de aandacht der schildwachten, die terstond het alarm in de stad verspreidden, zoodat de Prins bevel gaf om af te trekken. Veertien dagen later poogde hij *Maastricht* bij verrassing in te nemen. Onder bevel van zes kapiteins werden zes honderd soldaten bij het dorp *Petersheim* in twee vaartuigen ingescheept, om het stadje *Wijk* tegenover *Maastricht* onverhoeds te overvallen. Een kanonschot zou het sein van den goeden uitslag hunner poging geven, en Prins MAURITS, die zich met zijne troepen op eenigen afstand bevond, onverwijld doen aanrukken, waarop men hoopte dat de geringe bezetting van *Maastricht* geen weêrstand zou durven bieden, of althans door het grof geschut, hetwelk te *Wijk* lag, spoedig tot de overgave der stad gedwongen zou worden. De bevelhebbers, aan wier beleid de aanslag was toevertrouwd, lieten zich echter in den waan brengen dat hun opzet te *Maastricht* ontdekt was; en hoewel zij de verzekering ontvingen, dat het gansche garnizoen slechts honderd man bedroeg, durfden zij niet voortvaren en keerden onverrigter zake tot den Prins terug, die zich daardoor genoodzaakt zag den aanslag op te geven (3).

VERDUGO had intusschen den ganschen winter voor *Coevorden* gelegen, niettegenstaande een groot gedeelte zijner troepen in de moerassige landstreek door ziekte en gebrek bezweken was, of uit ontevredenheid over hun schralen leeftogt en de voortdurende wanbetaling der soldij zijne vanen verlaten had. Ook had hij een aanslag op *Delfzijl* beproefd, en was er bijkans in geslaagd deze gewigtige sterkte aan de Staatschen te ontrukken. In den nacht van den 12den Februarij slopen eenige zijner manschappen naar

(1) BOR, III bl. 728, 810. BENTIVOGLIO, bl. 518. CARNERO, p. 305. *Resol. v. Holland*, 1594 bl. 373—385. BORGNET, t. a. p. bl. 217.

(2) VAN REYD, bl. 227, 228.

(3) BOR, III bl. 783. VAN REYD, bl. 227.

1594 eene plaats onder den wal, alwaar geen gracht maar slechts eene borstwering van paalwerk was, zaagden deze door en beklommen de hoogte, voordat de schildwachten hen bemerkt hadden. Nu ontstond een vinnig gevecht, hetwelk twee uren duurde, en waarvan de uitslag zeer wisselvallig bleef, totdat een Staatsch oorlogschip, hetwelk in de nabijheid voor anker lag, zich met zijne zestien stukken geschut in den strijd mengde, en de Spanjaarden tot den aftogt dwong (1). In Maart kreeg VERDUGO eenige versterking uit *Braband*, waarop hij *Coevorden* andermaal liet opeischen; doch de Staatsche bevelhebber CASPAR VAN EUSSUM, die spoedigen bijstand verwachtte, gaf hem spottende ten antwoord: dat men in *Holland* en *Friesland* niet gewoon was vóór Mei te verhuizen. Inderdaad daagde het Staatsche leger weldra op tot ontzet der belangrijke vesting, wier verovering twee jaren vroeger zooveel inspanning had gekost. In den aanvang van Mei had Prins MAURITS in de nabijheid van *Zwol*, werwaarts hij zijne onderscheidene troepen ontboden had, tienduizend voetknechten en tweeduizend ruiters bijeen. Graaf WILLEM LODEWIJK had zich terstond met dertien vendels Friezen onder zijne vanen geschaard. De Graaf van HOHENLO was met twintig vendels in den *Bommelerwaard* gebleven, om de zuidelijke grenzen te dekken (2). Daar de Prins verwachtte dat VERDUGO, wiens leger inmiddels door onderscheidene versterkingen tot bijkans zevenduizend man geklommen was, hem den weg naar *Coevorden* met geweld zou betwisten, trok hij in slagorde derwaarts. De Spaansche veldheer wachtte echter zijne komst niet af,
7 Mei. maar brak in den nacht van den zevenden Mei zijne legerplaats op, zond een klein gedeelte zijner troepen naar *Groningen*, en begaf zich met de overige naar *Oldenzaal*, en vervolgens over de *Eems* naar *Lingen*, hetwelk reeds vroeger door de Spanjaarden bezet was (3).

Terstond vaardigde MAURITS twee leden van den Raad van State naar *'s Gravenhage* af, om het gevoelen der Staten-Generaal te vernemen omtrent de beste wijze, om van deze gemakkelijke doch onverwachte zegepraal partij te trekken. De Staten lieten de keuze aan de beide veldheeren en den Raad van State over. Twee wegen stonden open. Men kon terstond tot de belegering van *Groningen* overgaan, of eerst de Spanjaarden geheel uit het Graafschap *Zutphen* en *Twente* verdrijven. De Gedeputeerde Staten van *Friesland*, die zeer begeerig waren om hun gezag ook over de *Ommelanden* uit te strekken, en de voordeelen te behouden, die zij gedurende verscheidene jaren uit de ter hunner beschikking gestelde brandschattingen dier landstreek getrokken hadden, ver-

(1) BOR, III bl. 782. VAN REYD, bl. 226.

(2) VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 385 noot 409, meent dat HOHENLO zelfs met opzet buiten de gansche raadpleging nopens den veldtogt was gelaten.

(3) VAN REYD. bl. 223—232.

klaarden zich thans voor het laatstgenoemde plan. Het kwam hun niet moeijelijk voor 1594
om de stad *Groningen* met eigene hulpmiddelen tot de Staatsche zijde te brengen, terwijl de Prins met zijn magtig leger de Spanjaarden in toom hield, en zij begrepen in dat geval de handen ruim te hebben, om den staatkundigen toestand der *Ommelanden* naar hunnen wensch te regelen (1). Graaf WILLEM LODEWIJK deelde echter geenszins in dit baatzuchtig verlangen. Hij was in 1583 door de uitgewekene Ommelander Regenten, die zich te *Embden*, te *Bremen* of in *West-Friesland* hadden nedergezet, en aldaar voortdurend de belangen van hun vaderland bleven behartigen, tot Stadhouder verkozen (2), en achtte zich derhalve verpligt de zelfstandigheid en de regten dier landstreek te handhaven. Ook hield hij zich overtuigd, dat de *Ommelanden* liever een anderen Stadhouder zouden verkiezen, dan zich door *Friesland* de wet laten stellen, en wenschte vurig eene verdeeldheid te voorkomen, die voor beide gewesten de verderfelijkste gevolgen na zich moest slepen. Vereenigd konden zij zoowel den vijand weêrstaan, als een belangrijken invloed in de Staten-Generaal uitoefenen. Door wantrouwen en naijver gescheiden, zouden zij ligtelijk ten prooi vallen aan uitwendig geweld of innerlijke onlusten. Zijne zienswijze vond echter bij sommige Gedeputeerden hevige tegenkanting, en ontlokte hun zelfs de lasterlijke beschuldiging, dat hij, tot uitbreiding van zijn eigen gezag, in het geheim met *Holland's* Staten heulde, en *Friesland's* welzijn aan zijne heerschzucht opofferde (3). Niettemin werd zijn verlangen, hetwelk in alle opzigten met de belangen der Vereenigde Gewesten strookte, door Prins MAURITS opgevolgd, en tot het beleg van *Groningen* besloten (4).

---

(1) VAN REYD, bl. 232, 239.

(2) Mr. H. L. WICHERS, *Verklaring van het tractaat van de reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht*, Gron. 1794, I bl. 247—253. Dit voortreffelijke, uit oorspronkelijke bescheiden bewerkte geschrift, hetwelk niet naar verdienste gewaardeerd is, (althans noch door Dr. J. P. AREND voor zijn overzigt van *Groningen's* toestand aan het slot van het vorige stuk gebruikt, noch in de vrij volledige lijst vóór de *Nederduitsche Regtsoudheden* van Dr. M. J. NOORDEWIER opgenomen,) is eene rijke bron voor de kennis van het staatsregt en de geschiedenis, niet alleen van *Groningen* en *Ommelanden*, maar ook van de gansche Republiek.

(3) VAN REYD, bl. 230: »als of hy 't landt sijn vryheydt benemen, ende onder de heerschappie der Staten van Hollandt wilde stellen. — Men sal nu de Hollantse Monarchy oprichten. — Vgl. bl. 220: »dat Vriesland den Tyran in den boesem voede, ende in slavernie van de naebuyren soude ghebragt worden."

(4) BOR, III bl. 800. VAN METEREN, f. 337. VAN REYD, bl. 232. GROTIUS, p. 186. VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 389—393, noot 412. — In het vorige jaar had men te vergeefs door tusschenkomst van eenige burgers van *Groningen* beproefd de regering bij minnelijke schikking tot de Staatsche zijde over te halen. VAN VERVOV, *Gedenckweerdyge Geschiedenissen*, bl. 51.

1594 Terstond werd het geschut te *Zwol* ingescheept, en over de *Zuiderzee* en de *Wadden* door het *Rije-diep* voor *Groningen* gebragt. Het leger zelf brak den 19[den] Mei op, en kwam
22 Mei. drie dagen later voor de stad, wier regering niettemin standvastig geweigerd had Spaansche bezetting in te nemen. Zij vertrouwde op hare sterke verschansingen en buitenwerken, op haren ruimen voorraad van levensmiddelen en krijgsbehoeften, op de talrijke, in den wapenhandel geoefende, burgerij en op de waardgelders, *Meivogels* bijgenaamd, die zij in dienst had genomen. Ook hadden vijf vendels van VERDUGO, onder bevel van den Overste LIAUCKAMA, zich in eene der voorsteden aan het *Schuitendiep* verschanst, terwijl de Spaansche veldheer, hoezeer door gebrek aan troepen en geld buiten staat krachtigen bijstand te bieden, niets onbeproefd liet om den vijand afbreuk te doen.

Prins MAURITS sloeg zijn leger ten zuiden van *Groningen* op eene verhevene vlakte op. Niettegenstaande de stad juist aan de zuidzijde het meest versterkt was, had men besloten haar van deze zijde aan te tasten, daar men op die wijze tevens de troepen kon afweren, die tot ontzet mogten aanrukken. Zoodra de legerplaats behoorlijk beveiligd was, liet de Prins onderscheidene vaarten graven, om zijn geschut naar de schansen te kunnen voeren, die in de omstreken verspreid en nog door de Spanjaarden bezet waren, ten einde te voorkomen dat de toevoer der benoodigdheden uit *Friesland* belemmerd werd. Verscheidene dier sterkten werden zonder slag of stoot door het garnizoen verlaten; doch de schans te *Aduwarderzijl* werd hardnekkig verdedigd en moest
31 Mei. stormenderhand veroverd worden. De dappere bezetting werd zonder genade over de kling gejaagd, uit weerwraak over het lot, dat weinige maanden te voren der Staatsche bezetting ten deel was gevallen. Nu werden de loopgraven tegen de stad geopend, aanvankelijk op verren afstand, wegens de tegenbatterijen, die door de Groningers werden opgeworpen. Herhaalde uitvallen der belegerden en geweldige stortregens belemmerden den arbeid, die niettemin met ijver werd voortgezet. In den aanvang van Junij was men zoo ver gevorderd, dat men tegenover twee der poorten het geschut in batterij kon stellen. Naauwelijks waren echter vierhonderd schoten gedaan, toen men tijdelijk daarmede moest ophouden, daar de Friezen, die de onkosten van dezen veldtogt grootendeels ten laste der Ommelanders wilden brengen, niettegenstaande hunne beloften voor geen genoegzamen voorraad van amunitie gezorgd hadden (1). Spoedig kwam echter toevoer van krijgsbehoeften, en nu rigtte men een onafgebroken vuur, ook met bommen (2), tegen de stad, hetwelk poorten, torens en huizen deed instorten, en geweldige schade berokkende. De belegerden, die bij MAURITS' eerste opeisching geantwoord hadden, dat zij de stad tot het uiterste zouden verdedigen, boden inderdaad krachtigen

(1) VAN REYD, bl. 232 *a*. BOR, III bl. 808 *a*. Vgl. bl. 830 *b*.

(2) BOR spreekt van *gloeijende kogels*. Vgl. BOSSCHA, *Neêrlands heldendaden te land*, I bl. 321.

tegenstand, doch verspilden door hun geweldig en dikwerf doelloos schieten hun kruid en lood, hetwelk de voorzigtigheid gebood tegen den storm te bewaren. Intusschen was de burgerij onderling verdeeld. De hulptroepen, die de regering van VERDUGO en van den Aartshertog ERNST verwachtte, bleven uit, en het verzoek om zich aan den Hertog van *Brunswijk* te mogen onderwerpen, ten einde spoedigen en krachtdadigen bijstand te erlangen, werd door den Landvoogd afgeslagen. Een groot deel der burgers drong op de overgave aan, ten einde bij tijds gunstige voorwaarden te kunnen bedingen; doch de Burgemeester JARGES, die door eenige Jezuiten werd opgezet en het graauw op zijne hand had, wilde van geen onderwerping hooren, en dacht er veeleer aan om de troepen van LIAUCKAMA, waarvan reeds elken nacht tweehonderd man binnen de poort werden gelaten om de afgematte ingezetenen in het betrekken der wachten bij te staan, tot versterking van zijnen aanhang in de stad te brengen. Inderdaad wist hij dit plan heimelijk ten uitvoer te leggen; en verscheidene burgers, die deze schennis der privilegiën gewapenderhand poogden te keer te gaan, boetten hunne vredelievendheid of hunnen ijver voor de regten hunner vaderstad met den dood of de plundering hunner eigendommen. Intusschen maakte de gemeenschappelijke nood spoedig een einde aan dezen bloedigen burgertwist, en werd tusschen de verschillende partijen eene verzoening getroffen, waarbij bepaald werd dat de Spaansche vendels in de stad zouden blijven, en dat een nieuwe eed van trouw aan den Koning door de gansche burgerij zou worden afgelegd. 1594

Inmiddels hadden de belegeraars onafgebroken aan de loopgraven voortgewerkt, en op vier plaatsen de gracht bereikt, waarin zij onder bedekking van galerijen afdaalden, niettegenstaande het geweldige vuur der belegerden hunnen arbeid uiterst moeijelijk en gevaarlijk maakte. De eene galerij liep naar een groot ravelijn voor de *Oosterpoort*, hetwelk MAURITS thans in stilte liet ondermijnen. De wakkerheid en stoutmoedigheid van den Prins, die de gevaarlijkste plaatsen steeds in persoon bezocht, om door zijne tegenwoordigheid en toespraak den ijver der zijnen aan te wakkeren, had hem bij deze gelegenheid bijna het leven gekost. Terwijl hij het werk uit de loopgraven bezigtigde, stuitte een kogel met zooveel kracht op het rondas (1) af, waarachter hij zich gedekt had, dat hij bijna ter aarde geworpen werd, doch gelukkig geen ander letsel kreeg.
Op den 15den Julij was de mijn geladen. Ten einde de belegerden naar dit punt te lokken, liet MAURITS een geveinsden aanval doen. Naauwelijks hadden de Staatsche soldaten, als voor de overmagt terugdeinzende, zich van het gevaarlijke punt teruggetrokken, toen de mijn ontstoken werd en allen, die zich op den wal bevonden, in de lucht deed vliegen. Van het eerste oogenblik van verwarring gebruik makende, drong 15 Julij.

(1) Het rondas was een groot schild, van een beweegelijk vizier voorzien, waarachter twee personen zich konden verschuilen. BOSSCHA, t. a. p. bl. 322.

1594 Graaf FILIPS *van Nassau* terstond aan het hoofd van drie vendelen Schotten de bres binnen, en maakte zich meester van het ravelijn, waarin hij zich met behulp van zandzakken verschanste.

Thans ontzonk den belegerden de moed. De hoop op ontzet was in rook vervlogen, de wal reeds op verscheidene andere plaatsen ondermijnd, de amunitie grootendeels verteerd en een algemeene storm binnen korten tijd te wachten. Vier dagen na de uitbarsting der mijn, verschenen gemagtigden der burgerij in de legerplaats, om onderhandelingen aan te knoopen. Hoewel het krijgsvolk reeds op de bestorming en plundering der rijke stad vlamde, die door haren hardnekkigen tegenstand en de belemmeringen, die zij gedurende verscheidene jaren aan den voortgang der Staatsche wapenen in den weg had gelegd, een diergelijk lot scheen te verdienen, begrepen de Prins en de Raad van State, dat het belang der Vereenigde Gewesten veeleer eene vreedzame schikking vorderde. Eenige Gedeputeerden van *Friesland*, die aan hunne provincie tot elken prijs eenen overwegenden invloed op de *Ommelanden* wenschten te verschaffen, lieten niets onbeproefd om de burgerij van *Groningen* voor hunne bedoelingen te stemmen. Zij waarschuwden dat men Graaf WILLEM LODEWIJK nimmer tot Stadhouder zou aannemen zonder de magt om zijne instructie vast te stellen, opdat hij niet, gelijk in *Friesland*, door een beroep op de commissie der Staten-Generaal de bevelen der gewestelijke Staten in den wind zou kunnen slaan. Zij beloofden de universiteit, die in 1585 te *Franeker* was opgerigt (1), naar *Groningen* te verplaatsen, het garnizoen te onderhouden, en der stad nog meer voordeelen te verschaffen, indien zij bedingen wilde alleen door Friesche compagniën bezet te worden, en het regt te behouden om zelve hare geschillen met de *Ommelanden* te beslechten, zonder dat de Staten-Generaal zich daarmede zouden bemoeijen (2). De Friesche Gedeputeerden bereikten echter hunne bedoelingen niet, daar de eischen der regering van *Groningen* door Prins MAURITS grootendeels ter zijde gelegd, en haar andere voorwaarden aangeboden werden, welke zij zich eindelijk verpligt zag aan te nemen. Na langdurige onderhandelingen kwam een verdrag tot stand, hetwelk niettemin voor *Groningen* zeer gunstig mogt heeten. De stad zou hare poorten voor de Staatsche troepen openen, tot de Unie van *Utrecht* toetreden, en aan de Staten-Generaal trouw zweren. Zij zou nimmer met een kasteel mogen bezwaard worden, en hare voorregten en vrijheden behouden, doch verpligt zijn Staatsche bezetting in te nemen. Graaf WILLEM LODEWIJK zou tot Stadhouder benoemd worden, en zijne commissie van de Staten-Generaal ontvangen, aan welke tevens de regeling van de geschillen tusschen de stad en de *Ommelanden*, benevens de bepaling van beider

(1) BOR, II bl. 672. WINSEMIUS, *Chronijck van Vrieslandt*, bl. 758—765.

(2) VAN REYD, bl. 240.

aandeel in de algemeene regering der Vereenigde Gewesten, werd overgelaten. De Vroedschap (1) zou voor deze keer door MAURITS en WILLEM LODEWIJK, met advies van den Raad van State, doch in het vervolg overeenkomstig de oude gewoonte gekozen worden; terwijl de Stadhouder echter, zoolang de oorlog met *Spanje* duurde, eenigen invloed op die keuze zou blijven uitoefenen (2). Aan LIAUCKAMA met zijne troepen werd vrijen aftogt met wapenenen en bagaadje vergund (3). 1594

Op den 24sten Julij deed MAURITS zijnen zegepralenden intogt binnen de stad, ver- 24 Julij stelde de wet en regelde de bezetting. Ongezind om den tijd ongebruikt te laten voorbijgaan, nu hij over een talrijk leger beschikken kon, was hij reeds bedacht zijne overwinningen voort te zetten en de stad *Lingen* aan te tasten, waar de Spanjaarden hun hoofdkwartier hielden, sedert zij uit de meeste vestingen der noordelijke gewesten verdreven waren; doch de Staten-Generaal, wier gevoelen hij terstond had ingewonnen, achtten het raadzamer dat het leger gescheiden en het volk in de garnizoenen gelegd zou worden. Het geld, dat de provinciën voor dezen veldtogt hadden bijeengebragt, was grootendeels verteerd, en de verovering van andere plaatsen scheen meer uitgaven te vereischen, dat men thans zou kunnen goedmaken. Hoezeer MAURITS en WILLEM LODEWIJK zoowel als de leden van den Raad van State hoogst ongaarne reeds met de maand Julij eenen veldtogt besloten, waarin zij de Spanjaarden nog veel afbreuk hoopten te doen, waren zij verpligt de redenen der Staten-Generaal te billijken. Ook hun was het bekend, hoezeer de krijgskas reeds was uitgeput, en hoe weinig hoop men kon koesteren, om de Vereenigde Gewesten dit jaar tot verhooging hunner reeds aanzienlijke opbrengsten te bewegen. Behalve tien Duitsche en acht Engelsche vendels, elk van honderdvijftig man, werden de nieuw aangeworvene manschappen afgedankt, en de overige troepen in de garnizoenen verdeeld. Negenhonderd ruiters onder Graaf FILIPS van *Nassau* togen naar het zuiden, om VERDUGO in het oog te houden en strooptogten in *Limburg* en *Luxemburg* te ondernemen. Prins MAURITS vertrok over *Fries-*

---

(1) Zij werd in het verdrag *Magistraat en gezworene gemeente genoemd.* Vgl. *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands*, D. II St. VI, bl. 495.

(2) Hij zou namelijk de vijf Keurheeren benoemen, die anders door het lot uit de Gezworenen werden aangewezen, om jaarlijks de Magistraten te verkiezen. Na den dood van WILLEM LODEWIJK zijn echter geen Stadhouders benoemd, dan onder voorwaarde dat zij afstand van dit regt zouden doen. Mr. H. L. WICHERS, t. a. p. II bl. 425 verv.

(3) BOR, III bl. 807—810, 830—835. VAN METEREN, f. 336—339. VAN REYD, bl. 233—240. GROTIUS, p. 186—191. CHAPPUYS, II p. 8—17. LE PETIT, II p. 641—645. CARNERO, p. 306—340. COLOMA, p. 235—239. BENTIVOGLIO, bl. 520—525. CAMPANA, III p. 17—20. BOSSCHA. t. a. p. bl. 519—523.

1594 *land* naar *'s Gravenhage*. Zijne terugreis was een luistervollen zegetogt gelijk. In alle plaatsen, welke hij doortrok, werd hij met gejuich en vreugdebetoon ontvangen en met eerebltjken en geschenken overladen (1). Ook in de overige steden vierde men de behaalde zegepraal met openbare vreugdebedrijven, terwijl het opschrift van den destijds geslagen gedenkpenning: *in victoria grati* (2), zoowel als de uitschrijving van een algemeenen dankdag, het bewijs leverde dat men te midden der opgetogenheid over den gunstigen loop, dien de strijd tegen *Spanje* in de laatste vier jaren genomen had, de hoogere leiding eener beschermende Voorzienigheid geenszins voorbijzag (3).

De Staten-Generaal hielden zich terstond onledig met de regeling der verhouding tusschen *Groningen* en *Ommelanden* en de Generaliteit, welke volgens het verdrag van overgave aan hunne beslissing was overgelaten. Hoewel zij aanvankelijk niet bedoeld hadden eenige wijziging in den regeringsvorm van het landschap te brengen, bleek weldra de onmogelijkheid om het eene punt behoorlijk vast te stellen, zonder in het andere in te grijpen. Reeds vóór 1580 waren de Staten-Generaal meermalen getuigen geweest van de twisten tusschen de Gedeputeerden der stad *Groningen* en die der *Ommelanden* over het beweerde regt der laatsten om afzonderlijk te stemmen, en hadden zich zelfs verpligt gezien aan beiden uitsluitend eene raadgevende stem toe te kennen, totdat hun geschil behoorlijk zou zijn uitgemaakt (4). Het verraad van den Graaf VAN RENNENBERG had de beslissing dezer zaak gedurende verscheidene jaren verschoven; doch naauwelijks had de belegering van *Groningen* aan de staatsgezinde ingezetenen der *Ommelanden* de hoop gegeven, dat hun gewest weldra aan de magt der Spanjaarden ontrukt zou worden, of zij drongen er reeds in de legerplaats bij MAURITS en den Raad van State op aan, dat de *Ommelanden* als eene op zich zelve staande en van *Groningen* geheel onafhankelijke provincie onder de Vereenigde Gewesten zoude worden opgenomen. Tusschen de beide deelen van het landschap bestond geen andere band, dan door den gemeenschappelijken Stadhouder werd daargesteld, wiens magt en verhouding tot de regering van *Groningen* en van de *Ommelanden* nog geheel onbepaald waren gebleven. Het was derhalve onvermijdelijk, in den regeringsvorm eenige wijzigingen te brengen, zoo men aan de langdurige geschillen tusschen stad en lande een einde wilde maken. De beide staatsleden verklaarden zich dan ook bereid om zich aan de uitspraak

---

(1) Van de Staten-Generaal ontving MAURITS, even als het vorige jaar, een geschenk van *f* 28000 en bovendien eene nieuwe tent met toebehooren. WILLEM LODEWIJK ontving *f* 8000. *Res. d. St. Gen.* 2 Sept. 1594.

(2) D. i. dankbaar in de overwinning.

(3) VAN DER KEMP, I bl. 141, 142, 395—398 (aant. 418—420).

(4) *Res. d. St. Gen.* 10 Oct. 1578, 22 Mei, 27 Aug., 28 Nov., 2 Dec. 1579.

van drie Commissarissen te onderwerpen, die tot beslissing der geschillen door de Staten-Generaal aan den Stadhouder waren toegevoegd. Op den 17[den] Februarij 1595 vaardigden deze een regeringsreglement uit, waarbij de eeuwige vereeniging van *Groningen* en *Ommelanden* uitgesproken, een collegie van Gedeputeerde Staten ingesteld, en zoowel in de Staten-Generaal als in den Raad van State aan één afgevaardigde uit elk der beide deelen van het landschap zitting geschonken werd. De *Ommelanden* achtten zich echter door eenige punten dezer uitspraak verongelijkt en beweerden bovendien dat aan hunnen afgevaardigde het regt toekwam om op zijne beurt in de Staten-Generaal voor te zitten, hetgeen door de stad *Groningen* werd ontkend. Deze nieuwe geschillen vorderden eene nadere beslissing, die in 1597 (1) door tusschenkomst der Staten-Generaal gegeven werd, en sedert dien tijd tot op het einde van de Republiek heeft stand gehouden. Alle regten, die de Landsheer te voren bezeten had, werden daarbij verklaard op de Staten der stad *Groningen* en *Ommelanden* (2) over te gaan. De stad zou de voorzitting en voorstemming in de Staten-Generaal behouden. De Staten zouden zoowel op hunne eigene bepaling, als op aanschrijving van den Stadhouder of andere, daartoe door de Staten gemagtigde personen, bijeen komen. Als de stemmen op den Landdag staakten, en geen ander middel overbleef om tot eene beslissing te komen, zou de Stadhouder uitspraak doen, met eenige, aan beide zijden in gelijken getale benoemde personen (3). 1594

Het laatste middel bleek echter weldra onvoldoende te zijn, om aan de verdeeldheid tusschen de beide staatsleden een einde te maken. In zijne magt, werkkring, bezoldiging en voorregten geheel afhankelijk van de Staten, die hem benoemden, was de Stadhouder verpligt zich meer naar hunne inzigten en begeerten te voegen, dan met eene zelfstandige houding boven beide partijen bestaanbaar was. Naijver, wantrouwen, twist en tweedragt hebben voortdurend de eensgezindheid en daardoor ook de kracht der provincie *Groningen* geschokt, en zijn slechts tijdelijk, meer door den persoonlijken invloed dan door het gezag van bekwame en geachte Stadhouders, bedwongen.

Voorzeker ware het verkieslijk geweest, zoo men door de bijvoeging van een derde

(1) In 1599 werden nog enkele onbeslist geblevene punten uitgemaakt; o. a. dat de stad *Groningen* haar stapelregt alleen voor boter, kaas, koorn, ossen, paarden en dergelijke, in de *Ommelanden* zijnde of vallende, zou behouden dat in de *Ommelanden* alleen voor eigen gebruik gebrouwen, en geen ander dan in de stad gebrouwen bier verkocht mogt worden; dat het aan de *Ommelanden* vrijstond over huisselijke zaken afzonderlijk te vergaderen.

(2) Deze woorden werden met opzet zoo geschikt, ten genoege van de *Ommelanden*, die in de vroeger gebruikelijke benaming: *de stad en Ommelanden van Groningen* een schijn van afhankelijkheid van de stad meenden te zien. Mr. H. L. WICHERS, t. a. p. II bl. 100 noot (*b*).

(3) Mr. H. L. WICHERS, t. a. p. II bl. 85—200.

1594 staatslid deze onuitputtelijke bron van verdeeldheid had kunnen dempen, waartoe zich reeds in 1594 eene gunstige gelegenheid scheen aan te bieden. Door de verovering van *Groningen* was *Drenthe* geheel aan de magt der Spanjaarden onttrokken. Reeds in de volgende maand vaardigden de Staatsgezinde landzaten eenige personen naar *'s Gravenhage* af, om van de Staten-Generaal te verkrijgen dat hun gewest, overeenkomstig de bepalingen der Unie van *Utrecht*, die zij in 1580 onderteekend hadden, weder in het bondgenootschap opgenomen, en zoowel in de vergadering van hunne Hoogmogenden als in den Raad van State vertegenwoordigd zou worden. Dit verlangen vond echter bij de overige gewesten even weinig weerklank, als de pogingen, reeds tien jaren vroeger door den ijverigen Staatschen Drost HENDRIK DE VOS VAN STEENWIJK met eenige voorname Drenthenaren tot hetzelfde doel in het werk gesteld. Hoezeer *Drenthe* in de laatste jaren onophoudelijk door de beide oorlogvoerende partijen beroofd en verwoest was en in den meest deerniswaardigen toestand verkeerde, hadden zijne ingezetenen door hunne onverholene Spaanschgezindheid meer de verontwaardiging dan het medelijden der Vereenigde Gewesten opgewekt. Niettegenstaande de dringendste aanmaningen hadden zij reeds vóór den afval van den Graaf VAN RENNENBERG geweigerd gemagtigden ter Staten-Generaal te zenden. Terwijl zij niet alleen geregeld aan de Spanjaarden brandschatting betaalden, maar hen bovendien heimelijk met aanzienlijke geldsommen ondersteunden (1), bleven zij steeds weigerachtig of achterlijk de hun ten behoeve der Generaliteit opgelegde lasten te voldoen. Een herhaald verbod van Graaf WILLEM LODEWIJK en zelfs de opzettelijke verwoesting hunner bezaaide gronden en de verbranding hunner koornmolens waren niet voldoende, om hen in 1593 te bewegen den toevoer van levensmiddelen naar het Spaansche leger te staken. Deze onverschoonbare handelwijze had bij de Staten-Generaal zooveel misnoegen en wantrouwen verwekt, dat zelfs de weinige Staatsgezinde Drenthenaren door hen met argwaan beschouwd werden. Toen hunne afgevaardigden in 1584 zich bij de Staten-Generaal beklaagden, dat hun landschap »voer geconquesteerd landt werdt geholden," vonden hunne vertoogen niet den geringsten ingang. Deze gezindheid was tien jaren later door het gedrag van *Drenthe's* ingezetenen zoozeer versterkt, dat de Staten-Generaal in 1594 hun verzoek geheel van de hand wezen, en weigerden hun de regten terug te geven, waarop zij krachtens de Unie van *Utrecht* aanspraak meenden te mogen maken. Intusschen waren de

(1) Op 4 Februarij 1593 sloten de Drenthenaren eene overeenkomst met Graaf FREDERIK VAN DEN BERG, om *f* 1600 'smaands aan de Spanjaarden uit te keeren. Zij hielden daarmede tot den laatsten October 1596 vol, en bleven later nog geruimen tijd *f* 1400 'smaands door bepaaldelijk daarvoor aangestelde personen, *geltdraegers aen den viant* geheeten, voor den Graaf naar *Lingen* brengen. J. S. MAGNIN, *Geschiedkundig overzigt van de besturen in Drenthe*, III Stuk, IIe Ged. bl. 73—78.

welgezinde Drenthenaren, die reeds in 1584 ondervonden hadden dat MAURITS insgelijks ten hoogste op hen verbitterd was, daardoor afgeschrikt, om den Prins tot Stadhouder te kiezen, niettegenstaande deze reeds door tusschenkomst van MAARTEN SCHENK beproefd had zich tot die waardigheid te doen verheffen. Meer en meer hadden zij zich aan Graaf WILLEM LODEWIJK aangesloten, die niet alleen met HENDRIK DE VOS VAN STEENWIJK persoonlijk bevriend was, maar ook meermalen getoond had voor *Drenthe's* rampen levendige deelneming te gevoelen, en wegens den moeijelijken toestand, waarin de inwoners als tusschen twee vuren geplaatst waren, zachter jegens hen gestemd te zijn. Ten einde den Graaf ten naauwste aan hun gewest te verbinden, droegen zij, onder den zeer betwistbaren titel van *Volmagtigen* van het landschap *Drenthe*, hem reeds den 5den Januarij 1593 voorloopig en in het geheim het Stadhouderschap op. Sedert dien tijd hield de Graaf zich voortdurend bezig met de regeling der verwarde regering van het zwaar geteisterde gewest, hetwelk gedurende eene reeks van jaren van een geregeld bestuur en zelfs van behoorlijke regtspraak was verstoken geweest. Op den 5den September 1594 werd voor de eerste maal na veertien jaren weder een Landdag op den *Bisschopsberg* nabij *Havelte* gehouden. De Staten-Generaal hadden aanvankelijk het voornemen, om *Drenthe* geheel of gedeeltelijk bij andere gewesten in te lijven; doch Graaf WILLEM LODEWIJK en HENDRIK DE VOS VAN STEENWIJK wisten de uitvoering van dit plan te verhinderen, en de zelfstandigheid der provincie te handhaven, hoewel haar de eigenmagtige regeling harer eigene aangelegenheden voorloopig ontzegd werd. De toenemende orde en de vermindering van den Spaanschen aanhang bewogen de Staten-Generaal echter langzamerhand tot grootere inschikkelijkheid. Den 24sten Augustus 1596 werd Graaf WILLEM LODEWIJK door hen in zijne Stadhouderlijke waardigheid bevestigd; en nadat hij twee jaren later de hervorming in *Drenthe* had ingevoerd, werd op hun aandrang een collegie van Gedeputeerde Staten ingesteld, waaraan aanvankelijk slechts het beheer der geldmiddelen, doch sedert 1603 krachtens hunne beslissing ook het uitvoerend bewind in zake van religie en politie in overleg met den Stadhouder werd toevertrouwd. Ook hebben de Staten van *Drenthe* in het vervolg ongestoord het regt uitgeoefend, om zelve hunne Stadhouders te benoemen; doch van de vertegenwoordiging in de beide hoogste regerings-collegiën, de Staten-Generaal en den Raad van State, zijn zij voortdurend verstoken gebleven (1). 1594

Door deze gevolgen van den veldtogt van 1594, die *Groningen* dwong de Spaansche zijde te verlaten en *Drenthe* weder tot de overige gewesten in geregelde betrekking bragt, had de Republiek der Vereenigde Nederlanden de uitwendige gedaante aangenomen, die zij sedert dien tijd bijna onveranderd behouden heeft. Hare oostelijke grenzen

(1) J. S. MAGNIN, t. a. p. III Stuk, II bl. 1—177.

1594 hebben geen belangrijke wijzigingen ondergaan; en hare latere veroveringen in *Vlaanderen*, *Braband* en *Limburg* strekten veeleer om de overige provinciën aan die zijde als door eenen muur van vestingen te beveiligen, dan haar nieuwe landstreeken toe te voegen, die met de overige in rang, invloed en ontwikkeling gelijk zouden hebben gestaan. Ook de staatsregeling had in de dertien jaren, die sedert de afzwering van FILIPS verloopen waren, een vasten vorm bekomen. Zeven Noord-Nederlandsche gewesten vormden eenen Bondstaat, wiens grondslagen, door de Unie van Utrecht gelegd, op volkomene zelfstandigheid en gelijkheid van regten berustten. Aan de Generaliteit was niet meer magt afgestaan, dan de verdediging tegen den gemeenschappelijken vijand dringend vereischte; en de vergadering der Staten-Generaal, hoezeer in naam de oppermagt der Republiek vertegenwoordigende, was door hare inrigting veel minder de gebiedster dan de dienares der gewestelijke Staten, die langzamerhand de plaats van den voormaligen Souverein hadden ingenomen. Ten gevolge van de opzettelijke magtsvermindering van den Raad van State was er volstrekt geen gezag, dat zich boven de gewestelijke eenzijdigheid verheffen, en de strijdige belangen vereenigen of tot onderwerping aan het algemeene welzijn dwingen kon. Doch de eenheid, die in de staatsregeling ontbrak, werd vergoed door de innige gemeenschap van taal, godsdienst en zeden; door het onwankelbare besluit om de duur gekochte vrijheid tot elken prijs te handhaven; door het overwigt van het rijke en magtige *Holland* en het beleid zijner uitmuntende staatslieden; door de vereeniging van alle gewesten onder het gezag van twee bevriende Stadhouders, wier magt slechts eene flaauwe afschaduwing was der monarchale regering, waaraan zij hunnen thans van beteekenis ontblooten titel dankten, doch wier invloed des te grooter werd, naar mate hunne verdiensten de dankbaarheid der natie deden klimmen. Zoo had dan de jeugdige staat, te midden van de bange worsteling met *Spanje's* magtige legers en geduchte oorlogsvloten, te midden van inwendige woelingen en verdeeldheden, door eigene krachten een standpunt bereikt, waarop hij met vertrouwen de toekomst kon tegengaan. Treffend was reeds het verschil tusschen de Republiek der Vereenigde Nederlanden, die het hoofd met fierheid onder de Staten van *Europa* begon op te steken, en de zuidelijke gewesten, die aan hunnen Landsheer getrouw gebleven waren of voor het krijgsgeweld hadden gezwicht. In het noorden had de langdurige strijd voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid alle levenskrachten opgewekt, en eene veelzijdige ontwikkeling doen ontstaan, die zich niet slechts in toenemende magt en welvaart maar ook op het gebied van letteren en wetenschappen begon te openbaren. Terwijl MAURITS de Spanjaarden tot over de grenzen der Vereenigde Gewesten terugdreef, kregen handel en nijverheid een vroeger nooit gekenden bloei, en vestigde de hoogeschool te *Leiden* haren welverdienden roem. In het zuiden daarentegen waren weinig sporen meer te vinden van de tot weelde geklommene welvaart en het opgewekte geestesleven, waardoor *Vlaanderen* en *Braband* eene halve eeuw te voren door gansch

Europa beroemd waren geweest (1). De steden waren ontvolkt, de velden verwoest, 1594
de fabrieken naar *Holland* verplaatst, de Antwerpsche kooplieden met hunne handelskennis en hunne kapitalen naar *Amsterdam* uitgeweken (2). Uit *Madrid* volgens Spaansche regeringsbeginselen bestuurd, en door het met geweld opgedrongene Katholicisme in hunne ontwikkeling belemmerd, gingen de zuidelijke *Nederlanden* een langdurig tijdvak van stilstand en verdooving te gemoet, terwijl de noordelijke provinciën weldra door staatkundigen invloed en zedelijke ontwikkeling een voornamen rang onder de Staten van *Europa* zouden innemen.

---

(1) J. L. MOTLEY, *History of the rise of the Dutch Republic* (Amst. 1857) I p. 69—79, geeft daarvan eene voortreffelijke schildering.

(2) BORGNET, *de Nederlanden onder Filips II*, bl. 211.

AANTEEKENINGEN EN BIJVOEGSELEN.

Blz. 139. Vergelijk, bij de vooruitzigten van MAURITS op het Stadhouderschap, de tweede noot op bl. 163.

» 152, noot 1. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa im 16en und 17en Jahrhundert* (1827) III s. 108 ff, schrijft grootendeels aan PARMA's begunstiging van de Jezuiten en andere geestelijke orden toe, dat België, hetwelk reeds half Protestantsch geweest was, een der meest Katholieke landen werd. Vgl. bl. 330.

» 184. De Staten van *Friesland* stonden de administratie der domeinen niet af, als hebbende tot betaling zijner schulden minder domeinen verkocht dan de overige gewesten. Zij verklaarden echter tevreden te zijn »sijn Excellen. die Justitie costen uyt de Domeynen te laten volghen, mits dat d'selve Domeynen blijven bij die Lantschappe van Vrieslant, om daer uyt de tegenwoordige en behoorlijcke lasten, waer met die selvighe beswaert sijn, te vergoeden." De andere gewesten hadden zoo weinig domeinen overgehouden, dat daaruit naauwelijks de justitie-kosten gedragen konden worden. WINSEMIUS, *Chronijck van Frieslandt*, bl. 775.

» 188. Voor de waardering der woelingen onder LEICESTER's bestuur, gedeeltelijk uit minachting van eene regering, uit burgerlieden bestaande, ontsproten (vgl. bl. 231 vv.), is voora merkwaardig de volgende mededeeling van VAN METEREN, f. 293 *d*, 294 *a*: »men verstondt dat sommige Engelschen selve henluyden (n. den Leicesterschen aanhang te *Utrecht*) beschuldichden, dat sy de Grave van Leycester ghestijft hadden met alle quaden raedt ende instructie, hem versoeckende dat men in de Gheunieerde Landen niemand en behoorde tot eenich bewindt ofte Gouvernement toe te laten, ten ware hy van de Ghereformeerde Religie professie dede. Vorder oock, datmen in hooghe Ampten, noch inde vroetschappen der Steden ende andere principale Officiën, niet en soude toelaten eenighe Kooplieden ofte Ambachtslieden, die sulcke professie noch pleechden, ende deselfde niet verlaten en hadden, dewijle men inde selfde Landen qualicken so vele bequame Edelen, ofte andere op haer rente levende, geschickte Persoonen soude vinden, geen Koopmanschappe ofte neeringe doende, ofte gheen portie in Koophande , Scheep-vaert ofte Visscherijen hebbende, om de Landen te regieren, die bijkans alleenlick op Koophandel, Schipvaert ende Visscherijen bestaen, met 't ghene dat dien aankleeft, ende waer van gemeynlick de Edelen ende Geleerden geen verstant en hebben."

» 189. LEICESTER verstond ook de Fransche taal, waarin, voornamelijk in het begin, de meeste zaken met hem behandeld werden. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII bl. 67.

» 190. Tot juiste beoordeeling van het plakkaat op den handel verdient vermeld te worden, dat de Engelsche staatsdienaren herhaaldelijk bij LEICESTER hadden aangedrongen, dat hij aan den verboden uitvoer een einde zou maken. Zelfs schreef de Admiraal HOWARD hem den 27sten December 1585 (oude stijl): »believe me, my Lord, do what you chuse, the States wyll deceive you in that, if your Lordschip meet with them on the

sees." Zie WRIGHT, *Queen Elisabeth and her times*, II p. 276, 281. *Correspondence of* LEICESTER, p. 56, 67, 276, 317.

Blz. 230. Volgens BOR, III bl. 153 heeft LEICESTER de beschrevene medaille eerst in 1587 laten ronddeelen, toen hij voor goed het land verliet. De afbeelding bij BIZOT, *Hist. méd. de la République de Hollande*, Amst. 1688, I p. 63****, heeft geen jaartal. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* II bl. 437.

» 233. In *Gelderland*, alwaar aan de Gedeputeerde Staten (*zes* in elk der drie kwartieren, te zamen het *Gecombineerd Collegie* uitmakende) uitsluitend de zorg voor de geldmiddelen werd opgedragen, behield het Hof tot 1795 zijnen staatkundigen werkkring. »Als politiek ligchaam vertegenwoordigde het Hof de Souvereiniteit der provincie. Het beschreef de leden der ridderschap en de steden ten landdage en opende de landschapsvergaderingen. Wanneer de landschap niet vergaderd was, ontving en opende het alle daaraan gerigte brieven. Het beschikte in zaken van minder belang, of ook in hoogere, na daartoe door de landschap gemagtigd te zijn. Het hield briefwisseling met de gedeputeerden ter generaliteit en bragt de stukken, door deze ingezonden, op den landdag ter behandeling voor; ook zond het, zulks noodig oordeelende, afschrift van die stukken aan de kwartieren, om daarover te beraadslagen, maakte dan uit de ingekomene adviezen het besluit op en gaf, in naam der landschap, daaraan gevolg. Op de jaarlijksche provinciale synode, beurtelings te Nijmegen, te Zutphen, te Arnhem en te Harderwijk gehouden, werd het hof door twee zijner raden vertegenwoordigd. Eindelijk: in gemeenschap met de provinciale rekenkamer, behandelde het alle zaken op de munt en de grensscheiding betrekking hebbende." P. NIJHOFF, *Bijdragen tot de geschiedenis van het voormalig Hof van Gelderland*, in de *Bijdragen* van Mr. I. A. NIJHOFF, X bl. 103.

» 266. BURMAN, *Sylloge epistolarum*, I p. 45, meldt (*ex actis academicis*) dat zeven studenten een verzoekschrift om gratie voor DONELLUS indienden, doch in eene vergadering van Curatoren en Professoren daarover hevig berispt werden, terwijl het rekwest voor hunne oogen werd verscheurd.

» 394. In 1593 is echter door de Staten-Generaal *f* 56000 aan STUART uitbetaald. BOR, III bl. 538.

» 432. Het kon onnoodig worden geacht, dat de Stadhouders eenen bijzonderen eed aan de afzonderlijke gewesten aflegden, daar zij volgens het eedsformulier, door de Staten-Generaal op den eersten Junij 1588 vastgesteld, getrouwheid moesten zweeren aan de Staten-Generaal en de Staten hunner respective provinciën, en gehoorzaamheid aan de bevelen van de Staten-Generaal, van den Raad van State en van de Staten hunner respective provinciën. VAN DER KEMP, t. a. p. I bl. 71.

» 433. In 1589 was de titel van *Hoog en Welgeboren Graaf*, dien de Staten, aan MAURITS schrijvende, gebruikten, in dien van *Hooggeboren Vorst* veranderd. VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, I bl. 93, 295 aant. 262.

» 486. Het was hoofdzakelijk aan de oneenigheden tusschen de Gedeputeerde Staten van *Friesland* en de stad *Leeuwarden* te wijten, dat de Friesche Universiteit in 1585 niet op laatstgenoemde plaats maar te *Franeker* werd opgerigt. VAN REYD bl. 65. Vgl. hiervoor bl. 168.

PLAATSING DER PLATEN EN PORTRETTEN.

FRANCISCUS VERDUGO . . . . tegenover blz. 5.

Aanslag op het leven van Prins WILLEM I door JEAN JAUREGUY . . » » 12.

De Fransche furie . . . . » » 41.

WILLEM LODEWIJK, Graaf van NASSAU . . . . » » 63.

ROBERT DUDLEY, Graaf van LEICESTER . . . . » » 162.

JOHAN VAN OLDENBARNEVELT . . . . » » 188.

DIRK VOLKERTSZ. COORNHERT . . . . » » 197.

FILIPS SIDNEY . . . . » » 216.

STANLEY'S heldenfeit . . . . » » 218.

FRANÇOIS MAALZON . . . . » » 398.

ADOLF, Graaf van MEURS en NIEUWENAAR . . . . » » 405.

De verrassing van *Breda* . . . . » » 411.

MAURITS, Prins van ORANJE . . . . » » 430.

FILIPS WILLEM, Prins van ORANJE . . . . » » 470.

ERNST, Aartshertog van *Oostenrijk* . . . . » » 477.

VERBETERINGEN.

Blz. 168	regel 12 van boven:	*staat:*	Raadslieden; *lees:* Raadsleden.
» 178	» 11 » »	»	te *Batenburg; lees:* van *Knodsenburg.*
» 184	» 5 » »	»	*Gelderland, Vlaanderen* en *Braband; lees: Gelderland, Overijssel, Drenthe*, de *Ommelanden, Vlaanderen* en *Braband.*
» 184	» 6 » »	»	vier eerstgenoemde; *lees:* drie eerstgenoemde.
» 319	» 11 » »	»	van Lord BUCKHORST; *lees:* van Lord BUCKHORST en WILCKES.
» 355	noot (2) regel 20 »	»	hoofdstuk; *lees:* stuk.
» 367	noot (1) regel 2	»	bovendien; *lees:* ook.
» 391	noot (1)	»	BOR, III bl. 248; *lees:* bl. 238.
» 414	regel 11 van boven:	»	en wierp tegenover *Nijmegen* eene schans op, die den naam van *Knodsenburg* ontving; *lees:* liet de schans *Knodsenburg* tegenover *Nijmegen* herstellen en aanmerkelijk versterken, en voorzag haar van eene voldoende bezetting, om die stad in toom te houden.